

895-1
88-12

895.913

88170

102

บทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศ : ศึกษาจากนวนิยายไทย
ในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

ปริญาพนธ์

ของ

สุรีย์ สุวรรณภาค

22 ก.ย. 2529

S 180509

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2529

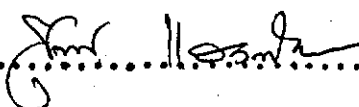
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

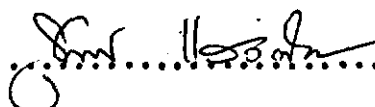
160579

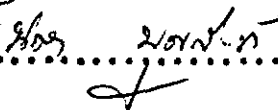
คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาปัญหานี้นพนธ์
ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

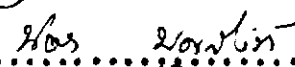
คณะกรรมการที่ปรึกษา

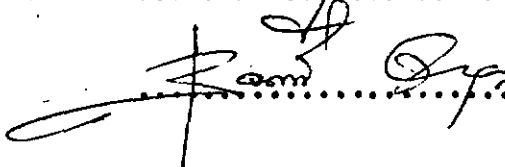
คณะกรรมการสอบ

..........ประธาน

..........ประธาน

..........กรรมการ

..........กรรมการ

..........กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยได้รับความกรุณาจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์พร
แสงทักษิณ ประธานกรรมการ อาจารย์นิศยา บุญสิงห์ กรรมการ ที่ได้ให้ข้อคิด
คำแนะนำที่เป็นประโยชน์นานาประการ ตลอดจนเสียสละเวลาตรวจแก้ไขข้อบกพร่อง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวคนธ์ จงตระกูล ที่กรุณาว่าเป็นกรรมการสอบปริญญานิพนธ์
ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสามท่านเป็นอย่างสูง

ผู้ซึ่งให้คำแนะนำที่มีคุณค่า ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ คือ ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์กานดา การะสวัสดิ์ อาจารย์สมเกียรติ คุ้มวิบูล อาจารย์พฤทธิ
ศุภเศรษฐศิริ

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์เสาวณี อินทรภักดี อาจารย์ลักขณาวัลย์
แจ่มฤกษ์แจ้ง อาจารย์เครือมาศ บำรุงสุข ที่กรุณาช่วยเหลือและตรวจแก้ไขข้อบกพร่อง
ภาษาอังกฤษให้

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากคุณชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ คุณธรรมบุญ
เรืองศิลป์ ที่กรุณาให้ยืมหนังสือนวนิยายที่น่าสนใจในการศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิจัยใคร่ขอ
ขอบพระคุณไว้ในโอกาสนี้ด้วย

อนึ่ง ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณเกรียงศักดิ์ สุวรรณภาค ผู้ให้ความช่วยเหลือและ
ให้กำลังใจมาตลอดระยะเวลาการศึกษาและการทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ทั้งขอขอบคุณ
คุณสมนึก คุ้มเมือง คุณวิวัฒน์ สุปการ คุณวิญญู กองทอง คุณกัลยา โครพ และ
ขอขอบใจคุณสุชาติพิทย์ เรือนทองดี ที่ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยเป็นอย่างดีตลอดมา

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อคุณแม่ผู้ให้การสนับสนุนทั้งกำลังใจ
กำลังทรัพย์มาโดยตลอด จนกระทั่งปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จเรียบร้อยลงด้วยดี

สุรีย์ สุวรรณภาค

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	10
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	10
ข้อตกลงเบื้องต้นของการศึกษาค้นคว้า	10
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	12
คำนิยามศัพท์เฉพาะ	16
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	17
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	23
2 ภูมิหลังทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศ ของตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501	34
คำนิยาม	34
ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม	63
กฎหมาย	72
เศรษฐกิจ	79
3 บทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศของตัวละครหญิงในนวนิยายไทย ในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501	91
ช่วงแรก พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468	91
ค่านิยมทางงาน	99

คํานการเลือกคู่ครอง	107
การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา	
มารดา และสมาชิกของสังคม	121
ช่วงที่สอง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475	141
คํานการทำงาน	145
คํานการเลือกคู่ครอง	150
การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา	
มารดา และสมาชิกของสังคม	160
ช่วงที่สาม พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488	181
คํานการทำงาน	188
คํานการเลือกคู่ครอง	200
การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา	
มารดา และสมาชิกของสังคม	213
ช่วงที่สี่ พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501	240
คํานการทำงาน	249
คํานการเลือกคู่ครอง	260
การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา	
มารดา และสมาชิกของสังคม	280
4 เปรียบเทียบบทบาทของสตรีในคํานสิทธิทางเพศระหว่างสตรีในสังคม	
กับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง	
พ.ศ. 2501	301
คํานการทำงาน	301

ก้านการเลือกคู่ครอง	325
การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา	
มารดา และสมาชิกของสังคม	343
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	385
บรรณานุกรม	395

ภูมิหลัง

เคยมีคำกล่าวเปรียบเทียบกับผู้หญิงไว้มากมายหลายมุม เช่น ผู้หญิงคือช้างเท้าหลัง ผู้หญิงคือคนไขคนที่หนึ่งของครอบครัว ผู้หญิงคือเครื่องปลอบปลอบใจอารมณ์ของผู้ชาย ผู้หญิงคือดอกไม้ ผู้หญิงคือวัตถุนำมาซึ่งความใคร่ ฯลฯ คำกล่าวเหล่านี้แม้จะมีลักษณะเปรียบเทียบประชดประชัน แต่แฝงไว้ด้วยความจริงที่ยังเห็นและเป็นอยู่ในสังคมไทยหรือสังคมอื่น ๆ ทั่วโลก ซึ่งแสดงให้เห็นสถานภาพของสตรีอย่างเด่นชัดว่ามีฐานะคอยกว่าผู้ชายมาก ความแตกต่างทางค่านิยมระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงถูกสังคมกำหนดว่าเป็นเพศที่อ่อนแอ ไม่สามารถช่วยเหลือดูแลตนเองได้ ผู้หญิงจึงต้องมีผู้คอยปกป้องคุ้มครองอยู่ตลอดเวลา ทำให้ไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง ก็จะต้องเห็นใจว่าขณะเยาว์วัยก็อยู่ในความคุ้มครองของบิดามารดา การดำเนินชีวิตในช่วงนี้จึงขึ้นอยู่กับอำนาจเด็ดขาดของบิดามารดา เมื่อเติบโตเป็นผู้สาวก็ไม่มีโอกาสเลือกคู่ครองตามความพอใจของตน ครั้นสมรสแล้วก็อยู่ในความปกครองของสามี เมื่อชราภาพก็อยู่ในความดูแลของบุตร จึงเห็นได้ว่าตลอดชีวิตสตรีแทบจะไม่มีเสรีภาพแห่งตนเอง ผู้หญิงมักจะได้รับการปลูกฝังความคิดความเชื่อที่ว่าโดยธรรมชาติแล้วผู้หญิงก็คอยกว่าผู้ชาย ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริง แรงงาน สติปัญญาและความสามารถของผู้หญิงมีส่วนสร้างสรรค์สังคมได้พอ ๆ กับผู้ชายถ้ามีโอกาส

เมื่อสังคมสมัยโบราณมีทัศนคติ ความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับสตรีเช่นนั้น ผู้หญิงไทยจึงได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้มีบทบาทตามที่สังคมเห็นว่าเหมาะสม กล่าวคือจะต้องมีคุณสมบัติของกุลสตรีที่เพียบพร้อมด้วยกิริยามารยาท มีความสามารถในกิจการบ้านเรือน ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบประเพณีและศีลธรรมอันดีงาม อยู่ในโอวาทของบิดามารดา

สำนักในหน้าที่ของบุตรและภรรยาที่ดี ผู้หญิงจะถูกกำหนดให้อยู่ในครัวในบ้าน ไม่ใคร่มีโอกาสไต่คบค้าสมาคมกับผู้อื่น ประกอบกับในยุคนี้ภาวะทางเศรษฐกิจเอื้ออำนวย ผู้หญิงจึงไม่ต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ดังนั้นผู้หญิงจึงไม่มีส่วนร่วมในการผลิตเพื่อสังคม ไม่มีรายได้เป็นของตนเอง นี่เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สถานภาพของผู้หญิงก้อยกว่าผู้ชาย

ภาระหน้าที่ของผู้เป็นภรรยาในสมัยโบราณก็คือ จะต้องควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือน การใช้จ่าย การเก็บออมทรัพย์ การเตรียมอาหาร การปรนนิบัติรับใช้สามี การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา ฯลฯ ทั้งนี้จะเห็นได้จากบรรดาสถาปัตยกรรมและคำสอนต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีแต่ละสมัย ซึ่งล้วนแล้วแต่เน้นให้ผู้หญิงตระหนักในหน้าที่ของภรรยาที่ถือว่าควรจะมีปฏิบัติต่อสามีอย่างไรจึงจะเป็นที่ยกย่องชื่นชมของสังคม เป็นต้นว่าภรรยาจะต้องเอาใจใส่ปรนนิบัติสามีถึงข้อความที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ตอนที่กล่าวถึงการปรนนิบัติสามีของนางอสังขมิตตาผู้เป็นสนมคนหนึ่งของพระเจ้าศรีธรรมโศกราชว่า

"...พระบาทศรีธรรมโศกราชไปมีเสวยข้าว นางอสังขมิตตามีอาจเสวยก่อนฯ แม่นว่าพระบาทมีไค้มันทมได้ นางนั้นก็มิอาจมันทมก่อนเลย เมื่อไค้แลพระองค์ผู้ว่าหลับแล้วนางจึงนอน แลแม่นว่านางนอนภายหลังดังนี้¹ ก็คือ นางบ่มั่นกายหลังสัปดาห์ เทียบยอมคั่นก่อนท่านผู้เป็นเจ้าทุกเมื่อแล..."

นอกจากการปรนนิบัติอย่างนี้แล้ว ภรรยาจะต้องเคารพยำเกรงผู้เป็นสามีอีกด้วย ถึงข้อความที่กล่าวถึงนางอสังขมิตตาว่า

¹พระยาสิทธิไทย ไตรภูมิพระร่วง หน้า 159 - 160

"...แม่นว่านางแคว้นนั้นจะกระทำกร่างอันใด ๆ ก็ ย่อมไหว้บูชแต่
พระญานันให้ ฐ รุกอน เมื่อใดพระญาสั่งให้ท่านางจึงทำ นางนั้นบ่อน
ละเมือกหานผู้เป็นผิวเลยสักคาบ..."¹

ข้อความที่เป็นคำสอนในท่านองนี้ก็มีปรากฏหลายตอนในวรรณคดีเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน เช่น ตอนที่นางศรีประจันสอนนางพิมเมื่อส่งตัวให้พลายแก้วว่า

"เนื้อเย็นจะเป็นซึ่งแม่เรือน	ทำให้เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง
เขานอกออกในให้ระวัง	ลูกนั้นนอนบนแกสามี
อย่าหึงหวงจงจาบประจานเงิน	อย่าก่อเกินก่อนตัวไม่พอที่
แม่เลี้ยงมาหวังว่าจะให้	จงเป็นศรีสวัสดิ์สุขทุกเวลา" ²

และตอนที่นางเกษมเหลืของพระเจ้าล้านช้างศรีสอนนางสร้อยทองผู้
เป็นพระธิดาว่า

"อันหญิงที่ เป็นภรรยา	กำหนดไว้ในคำรว่า เป็นสี่
หนึ่งเลี้ยงลูกศาค่ายปราณี	หนึ่งร่วมทุกข์สุขมีเสมอกัน
หนึ่งนั้นเคารพนบนอบตัว	หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เกียจฉัน
จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน	กัวยตัวนั้นนางใจที่ในตัว" ³

นอกจากนี้ภรรยาจะต้องซื่อสัตย์ต่อสามีถึงปรากฏในสุภาษิตสอนหญิงของนายภูว

"จงซื่อสัตย์ต่อภัสสกาสามี จนชั่วศรีสวัสดิ์ก็เจ้าคักขัย"⁴

¹พระญาติไทย ไตรภูมิพระร่วง หน้า 137

²พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขุนช้างขุนแผน หน้า 148 - 149

³ก. หน้า 522

⁴นายภู สุภาษิตสอนหญิง หน้า 112

ซึ่งตรงกับที่พระราชมาร คาสอนนางเกสรในเรื่องพระอภัยมณีว่า

"อย่าถือของคนงลักษณะว่าอัคเรศ แม่คงเนตรนี้กว่าเหมือนทาสี
ต้องซื่อตรงจงรักภักดี ถึงราตรีกราบบาทอย่าขาดวัน"¹

นอกจากนี้ในสุภาษิตสอนหญิงยังได้กล่าวถึงการใช้ชีวิตและการวางตัวของผู้หญิงไว้อีก
หลายเรื่องว่า

"แม่นเขารักอย่าถือหาถือสัจย์	เร่งเร่งคร่ำครวญในหม่มหันต์
ค่านับนอบน้อมทุกวี่วัน	อย่าดูคั่นคี่ถึงตะมิงตะบอน
ครั้นสิ้นแสงสุริยาอย่าไปไหน	จุกไตไฟเข้าไปส่องในห้องนอน
ระวังอุปนิสัยที่นอน	ทั้งผูกหมอนอย่าให้มีขลุ่ยลง
ถ้าแม่นว่าภักศาเข้าค้ายาสน์	จงกราบบาททุกครั้งอย่าพลั้งหลง
แม่นเมื่อเย็นเห็นเจ็บปวดในทรวงทรวง	ช่วยบรรจงนวดพันให้บรรเทา
ประพฤติกายส่ายสรวจะนอนหลับ	อย่าลืมหัดมือไม้ไปป่ายเขา
นอนให้คี่มีสติสิริเรา	อย่าซบเซาอยู่จนแจ้งแสงพยับ
จงรีบฟื้นคืนก่อนภักศา	น้ำล้างหน้าหาไว้ให้เสร็จสรรพ
จึงหุงข้าวต้มแกงแต่งสำรับ	จักประคับเทียบทำให้น้ำนวล
ทั้งกระโถนคณที่ซักสีไว้	ให้มองใสสวดยาคูณาวน
อีกน้าหาอย่าให้ผลงไปกวณ	จงใครครวญพิเคราะห์ให้เหมาะการ
แม่นรู้ว่าสามีจะไปไหน	แต่ยังไม่คืนพรากจากสถาน
ประจงปลูกภักศคาอย่าชานาน	ให้ลุกขึ้นรับประทานโภชนา
จงระวังนั่งอยู่ใกล้ไกล	เมื่ออะไรมันชาก็จะเรียกหา
อย่าให้ตอรองตะโกนโพนทะนา	จงดูคี่คั่นใจระไวระวัง

¹สุนทรภู่ พระอภัยมณี หน้า 123

อยู่จนได้รับประทานอาหารแล้ว
อย่ากินก่อนภัสศาตุนาซัง

นางน้องแก้วเจ้าจกนเมื่อภายหลัง
เขาจะรังเกียจใจคู่มิ¹

จากข้อความดังกล่าวสรุปได้ว่า ภรรยาที่มีหน้าที่ปรนนิบัติดูแลสามีให้ได้รับความสุข
และเอาใจใส่ในกิจการบ้านเรือนทุกอย่าง นอกจากนี้ภรยายังต้องเคารพเชื่อฟังสามี
ไม่หึงหวงสามี รวมทุกข์ร่วมสุขกับสามี และซื่อสัตย์ต่อสามี

แม้ว่าผู้หญิงจะได้รับการมอบหมายจากสามีให้เป็นผู้มีอำนาจในการ เก็บออมทรัพย์
และควบคุมเศรษฐกิจของครอบครัวตลอดจนกิจการทุกอย่างในบ้าน แต่ผู้หญิงก็ยังตกอยู่ใน
อำนาจของผู้ชายในขั้นสุดท้าย ซึ่งผู้หญิงเองก็ยอมรับว่าตนอยู่ในความคุ้มครองของสามี
ซึ่งมีอำนาจเค็ดขาดเหนือภรรยา สามีมีสิทธิที่จะกล่าวเขียนคำสั่งสอนภรรยาได้ในกรณี
ทำผิดโดยไม่ผิดกฎหมาย แต่ในกรณีที่ภรยาคำว่าสามี ภรรยาจะต้องนำข้าวคอกคอกไม้
ไปขอขมาแก่สามีถึงปรากฏในมาตรา 60 ของพระไอยการลักษณะผ้าเมียว่า

"มาตราหนึ่ง สามีภรรยาอยู่ด้วยกัน ภริยามีความผิด สามีจะปราบปรามโดยดี
หญิง หญิงจะเอาโทษแก่สามีนั้นมิได้ ถ้าภริยาคำว่าหยามชู้แก่สามีให้ภริยาเอา
เขาคอกคอกไม้ขอโทษแก่สามีจึงควร"²

นอกจากนี้ผู้ชายอาจมีภรรยาได้หลายคนโดยถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งแต่ละคน
จะมีสิทธิลดหลั่นกันลงมาตามฐานะของตน ถึงข้อความในพระไอยการลักษณะผ้าเมียว่า

"อันว่าลักษณะเมียนั้นมี 3 ประการ ๆ หนึ่งหญิงอันบิดามานดาคุมมือให้เป็น
เมียชาย ใ้ชื่อว่า เป็นเมียกลางเมือง ประการหนึ่งชายขอหญิงมาเลี้ยงเป็น

¹นายภู สุภาสิทธอนหญิง หน้า 242

²กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 238

อนุภรรยา หลับเมื่อยหลวงลงมาไ้ชื่อว่าเมื่อยกลางนอก ประการหนึ่งหญิงใด
ทุกชยาก ชายช่วยไ้ไ้มาแทนหมคน้าเลี้ยงเป็นเมีย ไ้ชื่อว่าเมื่อยกลางหาญ"¹

ส่วนผู้หญิงไม่มีสิทธิที่จะมีสามีเกินหนึ่งคนไ้ ถ้ามีสามีใหม่ไม่ว่าจะก๊วยสาเหตุ
ใดก็ตาม จะมีความผิดฐานคบชู้ ซึ่งจะต้องไ้รับโทษตามกฎหมายบ้านเมือง และไ้รับ
การประณามจากสังคม ถ้าผู้หญิงคนใดแต่งงานใหม่หลายครั้งจะถูกประณามว่าเป็นหญิง
แพศยาเช่นเดียวกับวันทองที่ถูกอาญาถึงประหารชีวิต เพราะศักดิ์สินใจไม่ถูกว่าจะอยู่กับ
ใคร ทั้งข้อความในมาตรา 7 ของพระไอยการลักษณะยัวเมียว่า

"มาตราหนึ่งหญิงใดทำชู้นอกใจยัว มันเอาชายชู้นั้นมาร่วมประเวณีในวันเดียว
2 คนขึ้นไป หานว่าเป็นหญิงแพศยา มีไ้ปรับไหมชายชู้นั้นเลย ไ้เอาชู้
เขียนหน้าหญิงรายนั้นเป็นตาราง ร้อยคอกกะบาเป็นมาลัยใส่ศีรษะ คอ แล้ว
เอาขึ้นขาทายางผจาน..."²

ในคำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ไ้กล่าวถึงหญิงส่าสอนมากชู้หลายยัวไว้ว่า

"อันว่าฝ่ายสตรีภาพนั้น แม่เป็นคนบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ ผู้ไ้หน้าจิตโลเลดูอำนาจ
แก่กามคุณไปร่วมสังวาสด้วยบุรุษสินจ้างสินถ่าย ซึ่งไ้สอยการงานในบ้านเรือน
ก็ไ้ และเป็นหญิงงามเมืองก็ไ้ อันบุตรีกาของหญิง 2 จำพวกนี้มีหาชนมีความ
รังเกียจนักเรียกว่าคนอนาจาร..."³

ในก้านหรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา ผู้หญิงไม่มีสิทธิจัดการหรัพย์สินใด ๆ ก๊วย
ตนเอง เพราะขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยกำหนดไ้ให้สามีเป็นหัวหน้าครอบครัว มี

¹กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 206

²ก. หน้า 210

³นพมาศ คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หน้า 12

หน้าที่จัดการดูแลทรัพย์สินนั้นด้วยเหตุนี้มาตรา 1468 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงได้บัญญัติไว้ว่า

• "สามีเป็นผู้จัดการสินบริภคณ์ เว้นแต่ในสัญญาก่อนสมรสจะกำหนดให้ภริยาเป็นผู้จัดการหรือจัดการร่วมกัน"¹

เมื่อหย่าร้างกันในการแบ่งสินสมรส ผู้ชายจะได้สองส่วน ผู้หญิงได้เพียงส่วนเดียว ดังปรากฏในพระไอยการลักษณะฉว้เมียมาตราที่ 68 ว่า

"มาตราหนึ่งฉว้เมียอยู่ด้วยกัน ต่างคนต่างผิดใจกันจะหย่ากันไซ้ ให้หญิงส่งสินสอดขึ้นหมากแก่ชาย ถ้ามีลูกด้วยกันไซ้ ทานมิให้ส่งสินสอดแก่ชายเลยให้เรียกสินเดิมทั้งสองข้าง สินสมรสไซ้ให้แตกเป็นสามส่วน ให้ชายสองส่วน ให้แก่หญิงส่วนหนึ่ง..."²

จากข้อมูลปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าในสมัยก่อนสตรีมีสิทธิไม่เท่าเทียมบุรุษทั้งในกานพคินัยและนิตินัย ทว่าหลังจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ฐานะของสตรีตามกฎหมายและในสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น สตรีมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ฐานะของสตรีเปลี่ยนแปลงไปมากตามรัฐธรรมนูญ หญิงมีสิทธิทางการเมืองเท่ากับชาย สามารถออกเสียงเลือกตั้งและสมัครเข้ารับการเลือกตั้งได้ ส่วนกฎหมายครอบครัวซึ่งได้รับการแก้ไขใหม่เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 ทำให้ผู้หญิงมีอิสระในการเลือกคู่ครองด้วยตนเองเมื่อมีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ สามารถจดทะเบียนสมรสได้โดย

¹บันโน สุขทรศนีย์ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและสัญญา
หน้า 4

²กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 242

ไม่ต้องได้รับคำยินยอมจากบิดามารดา ผู้ชายไทยมีภรรยาตามกฎหมายได้เพียงคนเดียว และการแบ่งสินสมรสเมื่อหย่าจากกันหรือตายใช้หลักเสมอภาค คือ แบ่งคนละครึ่ง เป็นต้น¹

ในปัจจุบันนี้สตรีไทยได้รับสิทธิเท่าเทียมกับบุรุษทุกประการตามรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2517 ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจและการศึกษา แต่เนื่องจากความคิดเก่า ๆ ที่บุคคลในสังคมมีต่อผู้หญิงเป็นต้นว่า ผู้หญิงมีอารมณ์อ่อนไหว ไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้นำ ผู้หญิงขาดความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวไม่สามารถตัดสินใจใน ิณพหลัณฑ์ที่ใด ฯลฯ และค่านิยมของสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมก็ ยังมีส่วนในการจำกัดบทบาทของสตรีไทยอีกด้วย ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าในทางพฤตินัยแล้ว สตรีก็ไม่ได้มีสถานภาพและบทบาทเช่นที่กำหนดไว้

เนื่องจากเท่าที่ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของสตรี ส่วนใหญ่มักจะเป็นการศึกษาจากตัวบทกฎหมายหรือบทบัญญัติต่าง ๆ ซึ่งเป็นการศึกษาทางคาน นิติบัญญัติ ทำให้ผู้วิจัยเกิดความคิดที่จะศึกษาบทบาทของสตรีในคานพฤตินัยโดยละเอียด การที่จะศึกษาบทบาทของสตรีในคานพฤตินัยนั้น ควรจะศึกษาจากหลักฐานที่บันทึกความ เป็นจริงทางสังคมคานดังกล่าวไว้ หลักฐานหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าสามารถบันทึก ความเป็นไปและความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนทุกแง่มุมไม่ว่า จะเป็นคานชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิดหรือพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ได้แก่ วรรณกรรม

นวนิยายเป็นวรรณกรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นผลผลิตของมนุษย์ในสังคม จึงย่อมมี เนื้อหาและความคิดอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการมีชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทั้งนี้ เพราะชีวิตความเป็นอยู่และลักษณะความเป็นไปในสังคมเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ มนุษย์

¹ลำพวรรณ น่วมบุญลือ สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า 210 - 217

จึงนำสิ่งที่ตนพบเห็นมาจำลองเป็นภาพชีวิตในนวนิยายโดยใช้อักษรเป็นสื่อกลาง¹ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านวนิยายย่อมมีความสัมพันธ์กับสภาพสังคม เป็นเสมือนกระจกที่สะท้อนภาพของสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย ถ้าต้องการทราบสภาพความเป็นไปของบุคคลในสมัยใด ก็อาจศึกษาจากนวนิยายที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น โดยวิธีนี้จะทำให้ผู้ศึกษาทราบข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ผู้เขียนแฝงเอาไว้ถึงที่นักวรรณคดีท่านหนึ่งกล่าวว่า "การศึกษาวรรณคดีคือการศึกษาความคิด จินตนาการ ความรู้สึก อารมณ์ และประสบการณ์ของมนุษย์ซึ่งบันทึกไว้ด้วยภาษา นับเป็นการศึกษาวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง..."² นอกจากนี้นักวรรณคดีวิจารณ์ท่านหนึ่งยังได้กล่าวถึงคุณค่าของวรรณคดีว่า "...ถ้าเราไม่รู้จักวรรณคดีแล้วเราก็ไม่อาจที่จะรู้จักลักษณะที่แท้จริงของสังคมได้ ทั้งนี้เพราะวรรณคดีชี้ให้เห็นถึงสังคมทั้งในส่วนกว้างและส่วนลึก วรรณคดีแสดงให้เห็นถึงชีวิตแง่มุมต่าง ๆ และในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะสกัดเอาแก่นแท้ของสังคมนั้นออกมาให้เห็นได้..."³

เนื่องจากนวนิยายมีคุณลักษณะดังกล่าว ผู้วิจัยจึงใคร่ที่จะศึกษาบทบาทของสตรีในก้านสีหิทางเพศ โดยศึกษาจากนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 เพื่อที่จะได้ทราบถึงวิวัฒนาการก้านสีหิทางเพศของสตรีไทยในอดีตว่ามีลักษณะอย่างไรที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุใด ขณะเดียวกันจะศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของสตรีในก้านสีหิทางเพศระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยด้วย

¹ สุจิตรา สุกเกี้ยวไกร "นวนิยายไทยกับสังคม" อักษรศาสตร์ปริจารณ

หน้า 40

² วิภา กงกะนันท์ วรรณคดีศึกษา หน้า 77

³ เจตนา นาควัชร "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" ใน วรรณไวทยากร ฉบับวรรณคดี หน้า 15

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาภูมิหลังทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสตรีใน
 สถานสิทธิทางเพศมากน้อยเพียงใด โดยศึกษาจากตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง
 พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501
2. เพื่อศึกษาบทบาทของสตรีในสถานสิทธิทางเพศจากตัวละครหญิงในนวนิยาย
 ไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของสตรีในสถานสิทธิทางเพศระหว่างสตรี
 ในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบว่าภูมิหลังทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสตรี
 ในสถานสิทธิทางเพศในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501
2. ทำให้ทราบบทบาทของสตรีในสถานสิทธิทางเพศในช่วง พ.ศ. 2444
 ถึง พ.ศ. 2501
3. ทำให้ทราบความคล้ายคลึงและความแตกต่างของบทบาทของสตรีในสถาน
 สิทธิทางเพศระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444
 ถึง พ.ศ. 2501
4. ผลจากการศึกษาจะช่วยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางบทบาทของสตรีใน
 สถานสิทธิทางเพศในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

ข้อถกเถียงเบื้องต้นของการศึกษาค้นคว้า

1. นวนิยายที่นำมาศึกษาได้แก่ นวนิยายประเภทรัก ชีวิตครอบครัว สะท้อน
 สังคมและการเมือง เพราะเหตุนวนิยายทั้ง 4 ประเภทนี้ มักจะสะท้อนให้เห็นบทบาท
 ของผู้หญิงได้ชัดเจนกว่านวนิยายประเภทอื่น

2. นวนิยายที่นำมาศึกษาจะต้องเป็นนวนิยายที่เขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 หรือพิมพ์ครั้งแรกในช่วงเวลานี้ โดยใช้หลักเกณฑ์ในการพิจารณาจาก ข้อใดข้อหนึ่งต่อไปนี้

2.1 เป็นนวนิยายที่สะท้อนสภาพทั่ว ๆ ไปของสังคมอันเป็นปรากฏการณ์ ธรรมดาที่สามารถเห็นได้ในชีวิตประจำวัน เช่น ความเป็นอยู่และแนวทางในการดำเนิน ชีวิตของบุคคลในสังคม เป็นต้น

2.2 เป็นนวนิยายที่สะท้อนสภาพสังคมในระดับลึกกว่าปรากฏการณ์ ธรรมดา ซึ่งไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปกติวิสัย เช่น ความขัดแย้งที่บุคคลมีต่อสังคม เป็นต้น

2.3 เป็นนวนิยายที่มีการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคม ความคิดเห็น กังวลว่าอาจแสดงให้เห็นถึงทางความคิด คำพูด หรือพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง หรือเป็นการแสดงออกของผู้ประพันธ์โดยตรง

3. นวนิยายที่นำมาศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 ผู้วิจัยได้แบ่ง เป็นช่วงเวลา 4 ช่วง โดยอาศัยสภาพสังคมเป็นเกณฑ์ ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

3.1 ช่วงแรก พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468

3.2 ช่วงที่สอง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475

3.3 ช่วงที่สาม พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488

3.4 ช่วงที่สี่ พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501

อนึ่ง นวนิยายเรื่องใดก็ตามที่เขียนหรือพิมพ์ครั้งแรกในช่วงเวลาหนึ่ง แต่มี เนื้อหา ฉากและเหตุการณ์ปรากฏชัดเจนในอีกช่วงเวลาหนึ่ง จะจัดให้นวนิยายเรื่องนั้น อยู่ในเวลาที่ปรากฏเนื้อหา ฉากและเหตุการณ์อยู่เป็นสำคัญ ส่วนนวนิยายบางเรื่อง ที่มีฉากและเหตุการณ์ปรากฏอยู่ในหลายช่วงเวลา เช่น สี่แผ่นดิน จะจัดให้อยู่ในช่วงเวลา ที่เขียนหรือพิมพ์ครั้งแรก และจะนำไปวิเคราะห์ในแต่ละช่วงเวลาที่มีฉากและเหตุการณ์นั้น ๆ ปรากฏอยู่

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

จากเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยคัดเลือกนวนิยายที่นำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ 94 เรื่อง จากนวนิยายประมาณ 500 เรื่อง ดังรายชื่อต่อไปนี้

1. หุ่นมหาราช	เรียบเรียงเอง
2. พ่อแกง	ป. หลุยส์ วิวีแอ
3. ความรักของคู่รัก	ธรรมรัตน์ ก., ล,
4. เจ้าเขมร	แสงทอง
5. ผิดถนน	แนวคราว
6. ดินแดนสาบสูญ	แนวคราว
7. หัวใจชายหนุ่ม	รามจิตติ
8. คาน้ำความรัก	ไช เรื่องศิลป์
9. กรรมตามทัน	เรื่องศิลป์
10. เพลงธรรมชาติ	บุหร่ง
11. โลกสันนิบาต	ศรีบูรพา
12. มารมณุษย์	ศรีบูรพา
13. ลูกผู้ชาย	ศรีบูรพา
14. ปราบพยศ	ศรีบูรพา
15. เกิดเป็นหญิง	แม่อนงค์
16. ชาติรัก	แม่อนงค์
17. ลาแล้วพระนคร	ศรีเสถียร
18. ศัตรูของเจ้าหลอน	คอกไม้สด
19. วิมานทะเลสาบ	ม.จ. อากาศคำเริง
20. สมร	หลวงวิจิตรวาทการ
21. มัจจุบาป	ศรีบูรพา

22. แสนรักแสนแค้น	ศรีบูรพา
23. ความผิดครั้งแรก	คอกไม้สด
24. ฉากหนึ่งของชีวิต	พ. เนตรรังษี
25. กรรมเก่า	คอกไม้สด
26. สงครามชีวิต	ศรีบูรพา
27. บันไดแห่งความรัก	สันต์ เทวรักษ์
28. สามชาย	คอกไม้สด
29. ข้างหลังภาพ	ศรีบูรพา
30. เทพธิดาในฝัน	อาษา
31. วิมานในอากาศ (ฉากจบของเทพธิดาในฝัน)	อาษา
32. กาวทองเดี่ยว	อาษา
33. มิตรภาพ	ยศ วัชรเสถียร
34. รักกรรมบุญ	สันต์ เทวรักษ์
35. คู่ชีวิต	น. ประภาสดิค
36. โลกละคร	พ. เนตรรังษี
37. หนึ่งในร้อย	คอกไม้สด
38. แหวนประดับกอย	สันต์ เทวรักษ์
39. นิจ	คอกไม้สด
40. หญิงคนชั่ว	ก. สุรางคนางค์
41. ผู้ดี	คอกไม้สด
42. ชัยชนะของพิมพ์	แม่อนงค์
43. สามรัก	อาษา
44. เมืองนิมิตร	ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์
45. มาลี	น. ประภาสดิค

46. อุบัติเหตุ	คอกไม้สด
47. ฎครอง	ก.สุรางคนางค์
48. วณิกา	วรรณสิริ
49. น้ำไต้ดอก	แม่อนงค์
50. ลมหวล	กุลปรางค์
51. พันทิพา	ก.สุรางคนางค์
52. เพพราข	ก.สุรางคนางค์
53. เรวกี	ก.สุรางคนางค์
54. คนกัคนชั่ว	น.ประภาสติด
55. นันทวัน	คอกไม้สด
56. แฉนคินของเรา	แม่อนงค์
57. ชั่วฟ้ากินสลาย	เรียบมเอง
58. คนรกโลก	อาษา
59. สาวสวย-หญิงงาม	อาษา
60. สุภาพบุรุษสมพร	อรรพรรณ
61. จุกหมายปลายหางของกานคา	กาญจนา นาคันนัท
62. อุปสรรค	พ.เนตรรังษี
63. คาของชีวิคสาว	ก.สุรางคนางค์
64. ไค้เงาอโศก	วรรณสิริ
65. ละครของโลก	ป.อินทรปาลิต
66. ยอกกตัญญู	ป.อินทรปาลิต
67. ยอกสวาท (ภาคจบของยอกกตัญญู)	ป.อินทรปาลิต
68. ห่วงรักเหวลึก	หลวงวิจิตรวาทการ
69. บนหลุมศพวาสิณฐี	ร.จันทพิมพะ

70. คีนสวรรค์วันสวาท	หลวงวิจิตรวาทการ
71. บานทรายทอง	ก.สุรางคนางค์
72. ปัทมา วรารักษ์	ก.สุรางคนางค์
73. สี่แผ่นดิน	ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
74. รอยจารึก	ก.สุรางคนางค์
75. ชีวิตมิใช่ดอกกุหลาบ	นิตยา นาฎยสุนทร
76. เมียนอย	ยาขอบ
77. ชีวิตคือความฝัน	สก ภูมิระโรหิต
78. มรสุมแห่งชีวิต	หลวงวิจิตรวาทการ
79. ปริศนา	ว.ณ ประมวลมารค
80. นีหรือชีวิต	ว.ณ ประมวลมารค
81. มารหัวใจ	ยาขอบ
82. หัวใจให้เขา	นิตยา นาฎยสุนทร
83. ทางสายเปลี่ยว	ก.สุรางคนางค์
84. ความรักของวัดยา	เสนีย์ เสาวพงศ์
85. ปีสาย	เสนีย์ เสาวพงศ์
86. ปลายทางชีวิต	จินตะหรา
87. ดอกฟ้า	ก.สุรางคนางค์
88. โคมผู้จองทอง	ก.สุรางคนางค์
89. คาแห่งความรัก	สุกัญญา
90. เศรษฐีอนาถา	สันต์ เทวรักษ์
91. ชีวิตใหม่	สุวัฒน์ วรดิลก
92. แลไปข้างหน้า	ศรีบูรพา
93. ปกิวิธ	สราวุธจิตต์

94. หลายชีวิต

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ในการค้นคว้านวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 เพื่อการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยพบปัญหาสำคัญคือ ความยากลำบากในการค้นคว้ารวบรวมนวนิยาย โดยเฉพาะนวนิยายในระยะต้น ๆ เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่นานมาแล้ว ผลงานของนักประพันธ์นวนิยายในยุคแรก ๆ ได้สูญหายไป ที่เหลืออยู่ก็มีสภาพชำรุด ทำให้ไม่ทราบปีที่พิมพ์บ้าง หรือหนังสือนั้นไม่ระบุปีที่พิมพ์บ้าง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงค้นคว้าข้อมูลบางส่วนจากหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ในหอสมุดแห่งชาติ ดังนั้นรายละเอียดในงานวิจัยนี้จึงเป็นการรวบรวมจากแหล่งข้อมูลเท่าที่จะหาได้ในปัจจุบัน

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. บทบาท หมายถึงการแสดงออกในทางพฤติกรรม รวมทั้งลักษณะนิสัย อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดที่แสดงออกทั้งทางกายและวาจาของสตรีในสังคม หรือตัวละครหญิงในนวนิยายไทยที่มีต่อครอบครัวและสังคมตามสิทธิและหน้าที่ที่สังคมกำหนดไว้
2. สิทธิทางเพศ หมายถึงสิทธิแห่งโอกาสที่หักเหยกันระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็นโอกาสในด้านการทำงาน การเลือกคู่ครอง ตลอดจนสิทธิในการกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดาและสมาชิกของสังคม
3. ภูมิหลังทางสังคม หมายถึงปัจจัยต่าง ๆ เช่น ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม กฎหมาย เศรษฐกิจ ที่มีผลกระทบต่อบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศ
4. ค่านิยมของสังคม หมายถึงสิ่งที่บุคคลในสังคมนิยมยกย่องว่าควรแก่การยึดถือปฏิบัติ หรือควรแก่การปลูกฝังให้ขึ้นแก่บุคคลในสังคม ได้แก่ ค่านิยมในด้านการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา การทำงาน การเลือกคู่ครอง และการประพฤติปฏิบัติตนของผู้หญิงที่เป็นบุตร ภรรยา มารดาและสมาชิกของสังคม

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารโดย
ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมรายชื่อนวนิยายที่เขียนหรือลงพิมพ์ครั้งแรกหรือพิมพ์
รวมเล่มครั้งแรกในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ
700 เรื่อง โดยรวบรวมจาก

1.1.1 ตำราหรืองานวิจัยที่ว่าด้วยประวัติการประพันธ์

1.1.2 บรรณานุกรมนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2476 ถึง
พ.ศ. 2517 ของสันติ ทองประเสริฐ¹

1.1.3 การค้นคว้าจากหอสมุดแห่งชาติและห้องสมุดมหาวิทยาลัย
ต่าง ๆ

1.2 จากจำนวนนวนิยายทั้งหมด ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะนวนิยาย
4 ประเภท ได้แก่ นวนิยายรัก ชีวิตครอบครัว สะท้อนสังคม และการเมือง ซึ่งมีทั้งหมด
ประมาณ 500 เรื่อง ทั้งนี้ยึดตามแนวที่ได้มีผู้ศึกษาและจัดจำแนกประเภทไว้

1.3 ศึกษานวนิยายในข้อ 1.2 เพื่อคัดเลือกและนำมาศึกษาโดยเลือก
เรื่องที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในข้อ 2 ของข้อตกลงเบื้องต้นของการศึกษาค้นคว้า
ซึ่งผลจากการคัดเลือกดังกล่าวทำให้ได้นวนิยายมาศึกษาทั้งสิ้น 94 เรื่อง ทั้งรายชื่อตาม
ปรากฏในขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1.4 ศึกษาความรู้ทางทฤษฎีวรรณกรรม ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา ฯลฯ
ซึ่งเกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท สิทธิและหน้าที่ของสตรีไทยในอดีตถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อ
นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์

¹สันติ ทองประเสริฐ วิวัฒนาการของเนื้อหานวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2476
ถึง พ.ศ. 2517 หน้า 52 - 120

1.5 ศึกษาสภาพสังคม สิทธิ หน้าที่และบทบาทของสตรีไทยในค่าน สิทธิทางเพศ ตลอดจนค่านิยมของสังคมที่มีต่อสตรีในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 โดยรวบรวมข้อมูลจากแหล่งที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- 1.5.1 สยามจกหมายเหตุบันทึกข่าวสารและเหตุการณ์
- 1.5.2 ประกาศแถลงการณ์ของคณะรัฐบาล
- 1.5.3 กฎหมาย บทบัญญัติต่าง ๆ และคัมภีร์ทางศาสนา
- 1.5.4 หนังสือพิมพ์รายวันและรายสัปดาห์ นิตยสารและวารสาร ทั้งรายบักษ์และรายเดือน ฯลฯ โดยเฉพาะที่เป็นนิตยสารและวารสารเพื่อผู้หญิง เช่น สตรีทัศน์
- 1.5.5 เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ
- 1.5.6 ศูนย์เอกสารของกลุ่มเพื่อนหญิงและศูนย์ข้อมูลสตรีของ สภาสตรีแห่งชาติ

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์นวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 ตามลำดับ ดังนี้

- 2.1 ศึกษาภูมิหลังทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสตรี ในค่านสิทธิทางเพศ โดยศึกษาจากตัวละครหญิงในนวนิยายไทย
 - 2.2 วิเคราะห์บทบาทของสตรีในค่านสิทธิทางเพศจากตัวละครหญิง ในนวนิยายไทย
 - 2.3 วิเคราะห์เปรียบเทียบบทบาทของสตรีในค่านสิทธิทางเพศระหว่าง สตรีในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501
- การศึกษาในข้อ 2.1 และ 2.3 เป็นการศึกษารวบรวมยกตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 ส่วนในข้อ 2.2 นั้น ผู้วิจัยศึกษาโดยแบ่งงานเขียนนวนิยายออกเป็น 4 ช่วงเวลา ดังนี้

นวนิยายไทยในช่วงแรก พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468

ทุ่งมหาพระราช

พอลแกง

ความรักของคู่รัก

เจ้าเขมร

นิคณน

คิณีนุวาสนน้อย

หัวใจชายหนุ่ม

คาแห่งความรัก

กรรมตามทัน

นวนิยายไทยในช่วงที่สอง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475

เพลิงขรรษชาติ

โลกสันนิวาส

มารมมนุษย์

ลูกผู้ชาย

ปราบพยศ

เกิดเป็นหญิง

ชาตุรัก

ลาแล้วพระนคร

ศัตรูของเจ้าหลอน

วิมานทะเลาย

สมร

ผจญบาป

แสนรักแสนแค้น

ความผิดครั้งแรก

ฉากหนึ่งของชีวิต

กรรมเก่า

สงครามชีวิต

บันไดแห่งความรัก

นวนิยายไทยในช่วงที่สาม พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488

สามชาย

ข้างหลังภาพ

เทพีคาโนอัน

วิมานในอากาศ

ดาวดวงเดียว

มิตรภาพ

รักธรรมบุญ

คู่ชีวิต

โลกละคร

หนึ่งในร้อย

แหวนประดับกอย

นิจ

หญิงคนชั่ว

ผู้ดี

ชัยชนะของพิมพ์

สามรัก

เมืองนิมิตร

มาลินี

อุบัติเหตุ

คูครอง

วนิกา

น้ำไต้ดอก

ลมหวด

พันทิพา

เทพราช

เรวดี

คนก็คนชั่ว

นันทวัน

แผ่นดินของเรา

ชั่วฟ้าดินสลาย

คนรักโลก

นวนิยายไทยในช่วงที่สี่ พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501

สาวสวย-หญิงงาม

สุภาพบุรุษสมพร

จุดหมายปลายทางของกานดา

อุปสรรค

คาของชีวิตสาว

ไถ่เงาโศก

ละครของโลก

บอกกตัญญู

บอกสวาท

ห่วงรักเหวลึก

160579

บนหลุมศพวาสิฏฐี
 คืบสวรรค์วันสวาท
 บานทรายทอง
 ปัทมา วรารักษ์
 สี่แผ่นดิน
 รอยจารึก
 ชีวิตมิใช่คอกกุหลาบ
 เมียน้อย
 ชีวิตคือความฝัน
 มรสุมแห่งชีวิต
 ปริศนา
 นีหรือชีวิต
 มารหัวใจ
 หัวใจให้เขา
 ทางสายเปลี่ยว
 ความรักของวัลยา
 ปีศาจ
 ปลายทางชีวิต
 กอกฟ้า
 โคมผู้จองทอง
 คาแห่งความรัก
 เศรษฐีอนาถา
 ชีวิตใหม่
 แลไปข้างหน้า

ปศุวิชา

หลายชีวิต

3. สรุปผล

เสนอรายงานผลการศึกษารูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

ฐานะและบทบาทของสตรีเป็นเรื่องที่น่าสนใจ จึงมีผู้ศึกษาค้นคว้ามากพอสมควร ทั้งนี้สังเกตได้จากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ รวมทั้งบทความที่ลงพิมพ์ตามนิตยสารและวารสารทั่วไป พอสรุปสาระสำคัญของงานวิจัยที่เด่น ๆ ได้ดังนี้

ลำพวรรณ น่วมบุญลือ¹ ได้ศึกษาสิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จากการศึกษาพบว่า ฐานะของสตรีไทยตามกฎหมายสมัยก่อนน้อยกว่าบุรุษมาก สตรีมีแต่ภาระหน้าที่ ส่วนสิทธิแทบจะไม่มีเลย ขณะเยาว์วัยสิทธิต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับอำนาจของบิดามารดา ครั้นสมรสแล้วตกอยู่ในอำนาจของสามีซึ่งมีอำนาจเหนือภรรยาทุกด้าน สตรีเองก็ยอมรับสภาพว่าตนอยู่ในความคุ้มครองของสามีทั้งในบ้านและนอกบ้าน ภรรยามีฐานะเป็นเพียงทรัพย์สินอย่างหนึ่งของสามีซึ่งมีสิทธิที่จะกล่าว เชื้อยตี สั่งสอน หรือแม้แต่ขายหรือยกภรรยาให้คนอื่นก็ได้ ชายอาจมีภรรยาได้หลายคนโดยถูกต้องตามกฎหมาย ในขณะที่หญิงมีสิทธิมีสามีได้เพียงคนเดียว ในค่านิยมระหว่างสามีภรรยา ผู้หญิงไม่มีสิทธิจัดการทรัพย์สินใด ๆ ด้วยตนเอง เมื่อหย่าร้างการแบ่งสินสมรสชายจะได้สองส่วน หญิงได้เพียงหนึ่งส่วน เพราะถือว่าชายเป็นหัวหน้าในการทำมาหากิน ส่วนงานและความสามารถของผู้หญิงนอกเหนือจากงานในบ้านยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม หลังรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา สตรีไทยได้รับการยกย่อง

¹ลำพวรรณ น่วมบุญลือ สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ 233 หน้า

มากขึ้น ฐานะของสตรีเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งมีสิทธิเท่าเทียมกับบุรุษในปัจจุบัน

บุญเกิม ไพเราะ¹ ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยทั้งในครอบครัวและในสังคม ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน โดยศึกษาจากข้อมูลที่เป็นเอกสาร สิ่งตีพิมพ์ ผลการศึกษาปรากฏว่าสตรีเป็นบุตรสาวจะได้รับการฝึกฝนอบรมให้เป็นแม่บ้านและเตรียมตัวเป็นภรรยาที่ดี บุตรสาวในครอบครัวชั้นสูงถูกจำกัดสิทธิในการเลือกคู่ครองมากกว่าบุตรสาวในครอบครัวทั่วไป ซึ่งในปัจจุบันนี้สตรีที่เป็นบุตรสาวในครอบครัวชนบทส่วนใหญ่ยังคงดำเนินตามแบบประเพณีดั้งเดิม ในขณะที่บุตรสาวในครอบครัวสังคมเมืองเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนให้เข้ากับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ส่วนสตรีที่เป็นภรรยามีบทบาทเป็นเพียงแม่บ้านแม่เรือน และมีฐานะเป็นเพียงทรัพย์สินของครอบครัวมีตำแหน่งที่ไม่มีสิทธิประการใด สำหรับบทบาทของสตรีที่เป็นมารดานั้นมีหน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาเป็นสำคัญ สถานภาพของมารดาในครอบครัวเท่าเทียมกับบิดาทุกประการ ยกเว้นสิทธิในการปกครองบุตร กฎหมายให้บิดามีอำนาจแต่ผู้เดียว

สังข์ พัดโนทัย² ศึกษาฐานะของสตรีไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันจากกฎหมายฉบับต่าง ๆ ของไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดจนพระราชกำหนด พระราชบัญญัติ และประกาศต่าง ๆ พร้อมทั้งได้นำคัมภีร์มโนธรรมศาสตร์และอรรถศาสตร์ของอินเดียมาเทียบเคียงด้วย ผลจากการศึกษาสรุปได้ว่า โดยพื้นฐานของสังคมสตรีมีสิทธิไม่เท่าเทียมกับบุรุษ ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะถูกอบรมปลูกฝังให้ยอมรับฐานะอันเสียเปรียบ ทั้ง ๆ ที่ในชีวิตจริงผู้หญิงต้องรับภาระอันหนักในครอบครัวไม่แพ้ผู้ชาย หรือในบางกรณีอาจจะมากกว่า แต่

¹บุญเกิม ไพเราะ สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย 299 หน้า

²สังข์ พัดโนทัย ฐานะของสตรีไทยแต่โบราณถึงปัจจุบัน พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณพ่อทิพย์ ถิตยสงวน 5 เมษายน 2513 หน้า 1 - 113

ฐานะของสตรียังคงน้อยกว่าบุรุษ อย่างไรก็ตามฐานะของสตรีได้เปลี่ยนแปลงและค่อยพัฒนาเป็นลำดับ จนกระทั่งเกือบมีฐานะเท่าเทียมกับบุรุษในปัจจุบัน

ชานินทร์ กรัยวิเชียร¹ ได้ศึกษาสิทธิของสตรีในกฎหมายไทยตามที่มีบันทึกไว้ในประมวลกฎหมายแต่เดิมมา จากการศึกษาพบว่าสตรีไทยในสมัยก่อนมีสภาพเป็นเพียงทรัพย์สินของสามี สตรีมีแต่ภาระและหน้าที่ ส่วนสิทธิเพิ่งเริ่มมีขึ้นภายหลัง แม้ว่ากฎหมายในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิของสตรีจะได้รับการแก้ไขใหม่ก็ตาม แต่กฎหมายก็ยังให้สิทธิแก่ชายมากกว่าหญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความสามารถในการทำนิติกรรมของหญิงมีสามี ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์อันว่าด้วยครอบครัวและมรดกในส่วนที่ว่าด้วยสิทธิของสตรีนั้น มีทั้งส่วนเกินและส่วนน้อยซึ่งสมควรได้แก้ไขเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้น

สินี กมลนาวัน² ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงฐานะและการประพฤติปฏิบัติตัวในสังคมของสตรีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน สรุปได้ว่า สตรีไทยในสมัยโบราณมีฐานะทางสังคมน้อยกว่าบุรุษมาก กล่าวคือ ไม่มีสิทธิ หน้าที่หรือบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมเลย ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนทัศนคติที่มีมาแต่โบราณ แต่สตรีค่อยเริ่มเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาจนได้รับสิทธิและเสรีภาพเท่าเทียมกับบุรุษไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง การศึกษา สังคม หรือการประกอบอาชีพ ทั้งนี้เนื่องจากได้รับอิทธิพลทางค่านิยมธรรมจากตะวันตก

¹ชานินทร์ กรัยวิเชียร "สิทธิของสตรีในกฎหมายไทย" ใน สิทธิสตรีประวัติและวิวัฒนาการของการเรียกร้องสิทธิสตรีไทย ภาคผนวก หน้า 1 - 13

²สินี กมลนาวัน "การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทในสังคมของสตรีไทย" พัฒนบริหารศาสตร์ 3 : 401 - 443 กรกฎาคม 2514

สมชาย ปรีชาเจริญ¹ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับสตรีไทยว่า สตรีเป็นเพียงวัตถุบำเรอความใคร่และหาสร้อยใช้ในครัวเรือนที่ซื้อสัตย์เท่านั้น เนื่องจากถูกกีดกันไม่ให้ได้รับการศึกษา ทำให้ไม่มีโอกาสแสดงความสามารถทางปัญญา เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม นอกจากนี้ผู้เขียนได้อ้างถึงวรรณคดีบางตอนมาพิจารณาประกอบด้วย และสรุปว่าวรรณคดีส่วนมากมักจะมองสตรีในฐานะผู้บำเรอความใคร่ เหมาะแก่การร่วมเพศของชายตัวเอกในเรื่อง จะเห็นว่าสังคมสมัยโบราณมองสตรีเพียงในแง่การารมณ์และขณะเดียวกันก็ยกย่องผู้ชายที่มีภรรยามาก โดยถือว่าเป็นเครื่องประดับบารมี

การศึกษาค้นคว้าเรื่องของสตรี นอกจากจะศึกษาจากตัวบทกฎหมาย พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชหัตถเลขา จกหมายเหตุ และประกาศต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงทางกฏหมายและประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีผู้ศึกษาจากวรรณกรรม ซึ่งเป็นเสมือนเครื่องมือในการบันทึกความคิดของสังคมตลอดจนวิถีชีวิตของคนในสังคม ถึงงานวิจัยต่อไปนี้

พจน์ อัยราวงษ์² ได้วิจัยจริยศึกษาของสตรีในสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน โดยศึกษาในเชิงวิเคราะห์คำสอนสำหรับสตรีที่ปรากฏในเรื่อง ผลของการศึกษาทำให้ทราบคตินิยมในเรื่องความประพฤติและการปฏิบัติตัวของสตรีในสมัยก่อน นอกจากนี้ยังทำให้เห็นฐานะและบทบาททางสังคมของสตรีว่าอยู่ในวงแคบกว่าบุรุษ กล่าวคือ สตรีได้รับการอบรมสั่งสอนให้ทำหน้าที่จัดการเกี่ยวกับการบ้านการเรือน ส่วนบุรุษนั้นเป็นฝ่ายออกไปทำหน้าที่ในสังคมนอกบ้าน คือเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัวและต้องรับใช้ประเทศชาติ ้วยการรับราชการตามกฎเกณฑ์ในสมัยนั้น จากการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบถึงกล่าวบุรุษจึงเป็นฝ่ายที่สตรีมอบความเป็นใหญ่ให้ จึงน่าจะสตรีจะพึงปฏิบัติต่อบุรุษตามคำสอนสตรีที่ปรากฏในสุภาษิตสอนหญิง แต่สังคมยุคนั้นกำหนดขอบเขตให้ผู้หญิงคอยแทนบุรุษคุณสามี

¹สมชาย ปรีชาเจริญ "อดีต ปัจจุบันและอนาคตของสตรีไทย" ใน ประวัติศาสตร์สตรีไทย หน้า 83 - 159

²พจน์ อัยราวงษ์ จริยศึกษาของสตรีไทยในสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน 158 หน้า

มากเกินไปจนกระทั่งผู้หญิงขาดอิสรภาพและความเป็นตัวของตัวเอง

บุญยงค์ เกศเทศ¹ ได้ศึกษาสถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงปี พ.ศ. 2325 - 2394 ผลการวิจัยสรุปได้ว่าลักษณะสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ตลอดจนทัศนคติและค่านิยมเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดสถานภาพสตรีทุกท่านเป็นต้นว่า ค่านิยมการศึกษาอบรมให้โอกาสสตรีอบรมวิชาหนังสือและวิชาทั่วไปน้อยมาก แต่จะเน้นให้ศึกษาอบรมเฉพาะทางคหกรรมศาสตร์เพื่อเตรียมตัวเป็นกุลสตรี ค่านิยมหมายสตรียังเสียเปรียบบุรุษในหลายเรื่อง เช่น การทำนิติกรรม การจัดการเรื่องทรัพย์สินมรดก การปกครองดูแลบุตรและการฟ้องร้องคดี เป็นต้น ในบทลงโทษก็เช่นเดียวกันสตรีจะต้องได้รับโทษหนักกว่าบุรุษทั้งที่เป็นความผิดชนิดเดียวกัน นอกจากนี้กฎหมายยังอนุญาตให้สามีมีสิทธิที่จะเขียนติกรรยา นำภรรยาไปเป็นตัวชั๊กกอก จำนำ หรือขายเสียก็ได้ ส่วนค่านิยม ครอบครัวและการประกอบอาชีพ สตรีตกอยู่ในภาวะจำยอมคือ ต้องเป็นผู้ตามบุรุษในทุกกรณี

วิชาญ สว่างพงศ์² ได้ศึกษาค่านิยมจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์พบว่าค่านิยมเกี่ยวกับการเลือกคู่ครองนั้น ถ้าเป็นผู้ชายนิยมเลือกคู่ครองด้วยตนเองและมีสิทธิในการเลือก แต่สำหรับผู้หญิงสิทธิในการเลือกคู่ครองขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้ใหญ่ เกี่ยวกับจำนวนคู่ครอง ผู้หญิงที่ถูกต้องมีสามีเพียงคนเดียว ส่วนผู้ชายนั้นมีด้วยกันสองทัศนะคือ ทัศนะของชายที่เป็นคู่สมรสนิยมการมีภรรยาหลายคน แต่ทัศนะของผู้ใหญ่และผู้หญิงที่จะมาเป็นคู่สมรสเองต้องการให้ผู้ชายมีภรรยาเพียงคนเดียว

¹บุญยงค์ เกศเทศ สถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์
ช่วงปี พ.ศ. 2325 - 2394 557 หน้า

²วิชาญ สว่างพงศ์ การวิเคราะห์ค่านิยมจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์
หน้า 219 - 220

ที่กล่าวมานี้เป็นการศึกษาด้านภาพและบทบาทของสตรีตลอดจนค่านิยมของสังคมที่มีต่อสตรี จากวรรณกรรมช่วงก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก ดังนั้นภาพสะท้อนของสตรีจากวรรณกรรมเหล่านั้นจึงเป็นภาพของผู้หญิงในความคิดแบบฉบับ คือจะต้องเป็นผู้ที่มีกิริยามารยาทนุ่มนวลอ่อนโยน มีความสามารถในการบ้านการเรือน ประพฤติตนอยู่ในกรอบประเพณีและค่านิยมดั้งเดิม หลังจากได้รับอิทธิพลตะวันตก ภาพสะท้อนของผู้หญิงจากวรรณกรรมเริ่มเปลี่ยนไปและพัฒนาควบคู่ไปกับสภาพสังคม ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยและบทความต่าง ๆ ต่อไปนี้

เอมอร นิรัญราช¹ ได้ศึกษาทัศนะทางสังคมในนวนิยายไทยสมัยรัชกาลที่ 7 จากการศึกษาสรุปทัศนะค่านิยมประเพณีไว้ว่า นวนิยายส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีการแต่งงานที่บิดามารดาจัดการตามความประสงค์ของตนโดยฝ่ายหนุ่มสาวมิได้มีส่วนในการตัดสินใจ นวนิยายบางเรื่องแสดงความคิดที่สอดคล้องกับชนบประเพณีดังกล่าวและบางเรื่องก็แสดงให้เห็นผลเสีย ส่วนทัศนะเกี่ยวกับสตรีนั้นภาพสะท้อนของสตรีที่ปรากฏในนวนิยายมีทั้งลักษณะของสตรีแบบเก่าและแบบใหม่ นอกจากแสดงถึงการใช้ชีวิตสถานะและบทบาทของผู้หญิงในสังคมแล้วยังมีการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับบทบาทใหม่และความเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงด้วย

ไพลิน รุ่งรัตน์² ได้ศึกษาการต่อสู้ของผู้หญิงในวรรณกรรมไทยกับความเป็นจริงของสังคมจากการศึกษาอาจจกแบ่งประเภทการต่อสู้ได้ 4 ประเภท ดังนี้

ประเภทแรก คือผู้ให้ยักรัก การต่อสู้ของผู้หญิงในเรื่องประเภทนี้จะใช้วิธีเอาความดีเข้าข่ม ไม่ว่าจะตกอยู่ในสถานการณ์เลวร้ายอย่างไร นางเอกจะต้องทนให้ได้

¹เอมอร นิรัญราช ทัศนะทางสังคมในนวนิยายไทยสมัยรัชกาลที่ 7 หน้า

²ไพลิน รุ่งรัตน์ "การต่อสู้ของผู้หญิงในวรรณกรรมไทยและความเป็นจริงของสังคม" คุรุปริทัศน์ 3 : 72 - 79 มีนาคม 2527

ประเภทที่สอง ผู้ช่วยการเสี่ยสละมีทั้งเสี่ยสละด้วยความรู้สึกและเหตุผล นางเอกประเภทนี้จะมีความรักที่ศรัทธาและหยิ่งทะนงในตนเอง เธอจะรีบหย่าจากพระเอกทันทีที่รู้ว่ามิใช่หญิงอีกคนหนึ่งมายุ่งเกี่ยว แม้ปัญหาที่ตามมาภายหลังคือการเป็นหม้ายซึ่งออกจะเป็นภาพที่ไม่สู้ดีนักในสังคมไทย ดังนั้นเมื่อนางเอกสามารถตัดสินใจเช่นนี้ได้ก็นับว่าเธอเป็นคนกล้า เชื้อมั่นในตนเอง

ประเภทที่สาม ผู้ช่วยอุดมการณ์ งานเขียนประเภทนี้นักเขียนพยายามกำหนดให้ผู้หญิงเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง สลักโซ่ตรวนของความเป็นทาสในครัวเรือน ออก ยืนยันบทบาทและฐานะในสังคมในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งในสังคม โดยไม่มีคำว่าเพศมาเกี่ยวข้องและขอสำคัญเรียกร้องให้ผู้หญิงปฏิบัติหน้าที่สร้างสรรค์ในสังคม

ประเภทสุดท้าย ผู้หญิงที่ต่อสู้สังคม ในสภาพสังคมปัจจุบันผู้หญิงต้องรับผิดชอบครอบครัวมากขึ้นและต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ดังนั้นปัญหาใหม่ที่โผล่พบจึงมีภาวะทางสังคม วัฒนธรรมและศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง ผู้หญิงประเภทนี้กำลังมีบทบาทในสังคม เพราะใกล้เคียงกับความเป็นจริงในสังคมมากที่สุด

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้แสดงความคิดเห็นต่อพฤติกรรมของตัวนางเหล่านี้ในวรรณกรรมว่า เป็นที่ยอมรับของสังคมหรือไม่ มากน้อยเพียงใดที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุใด

บัวแพน นันทพิสัย¹ ได้ศึกษาภาพสะท้อนของผู้หญิงที่เปลี่ยนแปลงไปจากนวนิยายในอดีตถึงปัจจุบันพบว่า ผู้หญิงในนวนิยายมีลักษณะหลายแบบสุดแล้วแต่สภาพสังคมจะฉุดแปรไป ซึ่งสรุปเรียงลำดับตามวิวัฒนาการได้ดังนี้ ลักษณะแรก เก่ง ออกทน อ่อนหวาน และนุ่มนวลเกินไป ลักษณะที่สองเป็นตัวของตัวเองและเข้าถึงผู้อ่านมากขึ้น ลักษณะที่สาม ผู้หญิงไร้เดียงสาในยุคเผด็จการ ลักษณะที่สี่ แกร่ง เข้มแข็ง ออกทนและมีลักษณะเหมือนจริงยิ่งขึ้น ลักษณะที่ห้า มีอารมณ์และอิสระมากขึ้น ลักษณะที่หก ผู้หญิงเพื่อผู้ชายคนเดียว

¹บัวแพน นันทพิสัย "เนื่องในวันที่ 8 มีนาคม - วันสตรีสากล ภาพสะท้อนของผู้หญิงที่เปลี่ยนไป" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 37 : 37 - 38 มีนาคม 2523

ลักษณะที่เจ้ผู้ถือไฟใบที่เหนือกว่า ลักษณะที่แป้ผู้หญิงที่ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี ลักษณะ
สุดท้ายผู้หญิงที่ต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ จะเห็นว่าผู้หญิงในนวนิยายได้พัฒนามาจนกระทั่ง
ถึงจุดของการต่อสู้ในครอบครัวซึ่งนับได้ว่าเป็นผลสำเร็จที่ค่อนข้างงดงาม จึงไม่น่า
จะเป็นปัญหาอะไรในการที่จะพัฒนาต่อไปเป็นผู้หญิงที่ต่อสู้เพื่อสร้างสรรค์สังคม

เวณวัน ทองลา¹ ได้ศึกษาการต่อสู้เพื่อผู้หญิงในนวนิยายพบว่าบทบาทของ
ผู้หญิงรุ่นใหม่ก้าวหน้ามากกว่าภคินีศรีนครินทร์แห่งชนชั้นอย่างเค็คเคียวกลาหาญ ทำงานเพื่อ
รับใช้ประชาชน ฯลฯ บทบาทของผู้หญิงเหล่านี้ได้ถูกบันทึกไว้ในงานชิ้นสำคัญ ๆ เช่น
ความรักของวัลยา ปัสจ ชัยชนะของคนแพ ของเสนีย์ เสาวพงศ์ พิราบแดง
พิราบเมิน และ แผ่นดินเดียวกัน ของรพีพร จนกว่าจะพบกันอีก ของศรีบูรพา และ
ผลงานของนักเขียนรุ่นใหม่อย่าง วัฒน์ วรรลยางกูร ในเรื่อง ค่าปลขอมะกอก การ
ต่อสู้ของผู้หญิงดังกล่าวเป็นการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยตัวเองจากวัฒนธรรมประเพณีอันคร่ำครึ
ของสังคมที่เต็มไปด้วยการกดขี่ นอกจากนี้ยังจะต้องต่อสู้กับความไม่ถูกต้องอีกมากมาย
ในระบบเศรษฐกิจและการเมือง

สน คชสาร² ศึกษาผู้หญิงในวรรณกรรมจากนวนิยายของ เสนีย์ เสาวพงศ์
3 เรื่อง คือ ชัยชนะของคนแพ ความรักของวัลยา และ ปัสจ พบว่านางเอกใน
นวนิยายเรื่องชัยชนะของคนแพ "มาเนียบ" เป็นหญิงต่างชาติที่มีลักษณะเป็นผู้หญิงใน
อุดมคติ อุทิศตนให้แก่งาน แสวงหาคณะต่อต้านค่านิยมที่ไม่ถูกต้องในสังคมไทย ในเรื่อง
ความรักของวัลยา "วัลยา" เป็นนางเอกที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ มีความคิด
และการกระทำที่เท่าเทียมกับบุรุษ ส่วนในเรื่อง ปัสจ "รัชนี" นางเอกในเรื่องแหวก

¹เวณวัน ทองลา "การต่อสู้เพื่อผู้หญิงในวรรณกรรมใหม่" สยามรัฐสัปดาห์
วิจารณ์ 36 : 36 - 38 มีนาคม 2523

²สน คชสาร "ผู้หญิงในวรรณกรรม : ศึกษาผ่านทางเสนีย์ เสาวพงศ์"
โลกหนังสือ 4 : 72 - 75 มกราคม 2521

กรอบประเพณีและค่านิยมแบบเก่าไปใช้ชีวิตใหม่ที่มีค่าและเป็นประโยชน์ต่อสังคม นับว่างานเขียนของเสนีย์ เสาวพงศ์ มีพัฒนาการทางความคิดที่สมจริงยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยและบทความที่ศึกษาภาพสะท้อนของสตรีจากนวนิยายตะวันตก พอสรรูปผลงานที่เกิน ๆ ใดดังนี้

ฉันทนา ไชยจิต¹ ศึกษาลักษณะพฤติกรรมของตัวละครเอกฝ่ายหญิงในนวนิยายอเมริกันที่มีแก่นเรื่องสะท้อนชีวิตแบบอเมริกันในช่วงปี ค.ศ. 1920 ถึง 1929 เพื่อศึกษาลักษณะความประพฤติกและมูลเหตุของความประพฤตินั้น โดยเลือกเรื่องเด่นบางเรื่องในช่วงนี้จำนวน 4 เรื่องของนักเขียน 4 คนมาศึกษา ผลการวิจัยสรุปได้ว่าตัวละครเอกฝ่ายหญิงในนวนิยายอเมริกันทั้ง 4 คนเป็นตัวแทนของผู้หญิงอเมริกันหรือชีวิตแบบอเมริกันที่มีเงื่อนไขอยู่ภายใต้หลักปรัชญาในคำประกาศอิสรภาพของอเมริกันในปี ค.ศ. 1776 อีกทั้งเงื่อนไขที่ถูกพันอยู่กับอิทธิพลของข้อกำหนดทางสังคมในช่วงเวลาที่หลอนเหล่านั้นมีชีวิตอยู่ พฤติกรรมของหลอนทั้งหมดสะท้อนให้เห็นชีวิตแบบอเมริกัน โดยเฉพาะในช่วงปี ค.ศ. 1920 ถึง ค.ศ. 1929 อย่างเด่นชัดที่สุด

อำพรพรณ โอตระกุล² ศึกษาตัวละครหญิงในนวนิยายแบบเอกซิสตองเซียลลิสต์ของซีโมน เดอ โบวัวร์ จากการศึกษาสามารถจำแนกตัวนางได้เป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ

ประเภทที่หนึ่ง ตัวนางที่มีความเห็นว่าสตรีควรมีฐานะเท่าเทียมกับผู้ชายในทุกกรณี และควรประพฤติกนเยี่ยงบุรุษแม้ในเรื่องของความรักและการแต่งงาน

¹ฉันทนา ไชยจิต ลักษณะความประพฤติกของตัวละครเอกฝ่ายหญิงในนวนิยายที่มีแก่นเรื่องสะท้อนชีวิตแบบอเมริกันในช่วงปี ค.ศ. 1920 ถึง 1929 434 หน้า

²อำพรพรณ โอตระกุล "นางในนวนิยายแบบเอกซิสตองเซียลลิสต์ หรืออันเนื่องมาแต่เสรีภาพของสตรี" ใน อักษรสาร หน้า 93 - 102

ประเภทที่สอง ถ้วนางประเภทที่ไม่สนใจจะแข่งกับบุรุษแต่ต้องการเป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระจากกรอบขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนกรอบซึ่งกักกันมนุษย์โดยธรรมชาติ ไม่สนใจที่จะดำรงชีวิตตามแบบฉบับของกุลสตรี

ประเภทที่สาม ประเภทที่ต้องการเป็นทั้งสองแบบในขณะเดียวกัน คือ ต้องการดำรงตนให้ถูกต้องตามแบบฉบับอันดีงามของกุลสตรี ขณะเดียวกันก็ไปฝันที่จะเป็นอิสระจากกรอบขนบธรรมเนียมประเพณีและเป็นตัวของตัวเอง

ถึงแม้ถ้วนางเหล่านี้จะยังคงหมกมุ่นอยู่กับปัญหาส่วนตัวคือ เรื่องความรักและความสำเริงในชีวิตรัก โดยพยายามรักษาเสรีภาพส่วนตัวไว้ก็ตาม อย่างน้อยเธอก็สามารถเลือกทางเดินด้วยตนเอง

ปทุมรัตน์ วงศ์คนตรี¹ ได้กล่าวถึง ซีโมน เดอ โบวัวร์ กับการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีใน "เพศที่สอง" ซึ่งเป็นบทวิเคราะห์สถานการณ์ของผู้หญิงและบทวิพากษ์สังคมที่ผู้ชายเป็นผู้กำหนดโครงสร้างของสังคม เนื้อหาของบทความนี้แบ่งเป็น 2 ตอน ตอนแรกวิเคราะห์สาเหตุและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้สถานการณ์ของผู้หญิงก้อยกว่าผู้ชาย โดยอ้างถึงตำนานต่าง ๆ มากมาย ส่วนตอนที่สองกล่าวถึงบทบาทแท้จริงของผู้หญิงในสถานะทางสังคม ความรู้สึกนับถือตนเอง กามารมณ์ การตั้งครรภ์ และสุขภาพจิตทั่วไปของผู้หญิงตั้งแต่วัยเด็กถึงวัยชรา ตอนท้ายเป็นบทที่ว่าด้วยการปลดปล่อยสตรี แก่นความคิดของโบวัวร์ในหนังสือเพศที่สองคือ "คนเราไม่ได้เกิดมาเป็นหญิงหากแต่กลายเป็นหญิง" นับได้ว่า "เพศที่สอง" เป็นหนังสือที่จุดพลังการต่อสู้ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นคำร่ำว่าควยการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีของผู้หญิงอเมริกัน และถือเป็นหนังสือว่าควยการเรียกร้องสิทธิสตรีอันมีชื่อครบแทบทุกวันนี้

¹ปทุมรัตน์ วงศ์คนตรี "ซีโมน เดอ โบวัวร์ กับการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีในเพศที่สอง" อักษรศาสตร์ 2 : 139 - 149 2524

จากผลการวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ยังไม่มีผู้ใด
ศึกษาบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศจากวรรณกรรมช่วงหลังได้รับอิทธิพลตะวันตก
ซึ่งมีเนื้อหา รูปแบบ และแนวคิดต่างไปจากเดิม การศึกษารูปร่างและบทบาทของสตรี
เท่าที่ปรากฏมักจะศึกษาทางค่านิยมกันเป็นส่วนใหญ่ สำหรับค่านิยมนั้นยังไม่มีผู้ใด
ศึกษาอย่างจริงจัง ผู้วิจัยจึงนำประเด็นนี้มาศึกษา เพื่อจะได้เข้าใจและมองเห็นสภาพ
ความเป็นจริงของผู้หญิงในสังคมได้ดียิ่งขึ้น

ภูมิหลังทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของสตรีในกานสืทธิทางเพศของตัวละครหญิง
ในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าในสังคมไทยโบราณ สตรีมีฐานะต่ำกว่าบุรุษมาก กล่าวคือ ไม่เคยได้รับสิทธิหรือความเสมอภาคเท่าเทียมกับบุรุษในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา การทำงาน การเลือกคู่ครอง ฯลฯ บุรุษจะได้รับการยกย่องเหนือกว่าสตรีทั้งทางกานพฤตินัยและนิตินัย ถึงแม้ว่าภายหลังเมื่อได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกแล้ว จะทำให้ฐานะของสตรีไทยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังไม่เท่าเทียมกับบุรุษอยู่นั่นเอง

การที่สตรีในอดีตถึงปัจจุบันยังคงตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบบุรุษ ก็สืบเนื่องมาจากภูมิหลังทางสังคมมีส่วนกำหนดให้เป็นไป การศึกษาภูมิหลังทางสังคมจึงอาจทำให้เห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดบทบาทของสตรีในกานสืทธิทางเพศได้ชัดเจนมากขึ้น จากการศึกษานวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 พบว่า ภูมิหลังทางสังคมดังต่อไปนี้คือ

1. ค่านิยม
2. ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม
3. กฎหมาย
4. เศรษฐกิจ

ปัจจัยต่าง ๆ ข้างต้นนี้มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสตรีในกานสืทธิทางเพศทั้งทางบวกและทางลบในลักษณะต่าง ๆ กัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ค่านิยม

การที่บุคคลจะมีบทบาทในสังคมอย่างไรนั้นมีสิ่งหนึ่งที่เป็นตัวกำหนดได้แก่ ค่านิยมของสังคมทั้งในกานการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา การทำงาน การเลือกคู่ครอง ฯลฯ

นับแต่เกิดมา เด็กหญิงและเด็กชายจะได้รับการเลี้ยงดูอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับค่านิยมของสังคม ทั้งนี้เพื่อจะวางแนวชีวิตของเด็กหญิงและเด็กชายในอนาคต สังคมไทยโดยทั่วไปมักจะให้ความสำคัญแก่บุตรชายและบุตรหญิงเท่าเทียมกัน แต่การอบรมเลี้ยงดูย่อมแตกต่างกันโดยมี "เพศ" มาเป็นเครื่องกำหนดซึ่งทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของผู้หญิงแตกต่างไปจากผู้ชาย และทำให้ผู้หญิงต้องตกอยู่ในฐานะที่เป็นเมียหลวงของผู้ชายที่เป็นเช่นนี้ เพราะการอบรมเลี้ยงดูที่ได้รับ

จากการที่สังคมยกย่องให้ความสำคัญแก่ผู้ชาย จึงจะเห็นได้จากคำเปรียบเทียบที่ว่า "ชายเป็นช้างเท้าหน้า หญิงเป็นช้างเท้าหลัง" ผู้ชายจึงได้รับการสั่งสอนอบรมสำหรับการเป็นผู้นำที่ดีในอนาคตเป็นต้นว่า ฝึกให้มีความรับผิดชอบในหน้าที่ มีความรู้ ความชำนาญในการประกอบอาชีพ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ ผู้ชายจึงจำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนสูง สังคมเปิดโอกาสให้ผู้ชายเข้ารับราชการซึ่งเป็นอาชีพที่มีรายได้เพียงพอสำหรับการเลี้ยงดูครอบครัวในสมัยนั้น ส่วนสตรีจะได้รับการอบรมปลูกฝังให้เป็นผู้ตาม ในเมื่อผู้ชายเป็นฝ่ายที่ต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ภารกิจในบ้านทุกอย่างจึงตกเป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิงทั้งคำพูดของมารดาของศรีใน บันไดแห่งความรัก ว่า "...เกียรติยศของบ้านขึ้นอยู่กับหญิง ดังนั้นผู้หญิงจึงเกิดมาสำหรับบ้านเช่นเดียวกับผู้ชายเกิดมาสำหรับเมือง ธรรมชาติได้แบ่งงานและหน้าที่ไว้ให้เราปฏิบัติโดยเท่าเทียมกันแล้วอย่างยุติธรรมที่สุด..."¹ ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงจึงจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนวิชาความรู้เกี่ยวกับกิจการบ้านเรือนทุกชนิด เพื่อเตรียมตัวเป็นภริยาที่ดีตามที่สังคมกำหนด เห็นได้จากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงนนท์ใน ปลายทางชีวิต ว่า "...ม.ร.ว.หญิงนนท์ ธิดาคนกลางสงบนั่งอยู่ในลouvre เรียนหนังสือเพียงแต่ที่เสด็จทรงพอพระทัย และเรียนการเย็บปักถักร้อย การดนตรี การครัวจากคุณแสงจันทร์จนชำนาญ..."² และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงคุณวงใน ผู้ที่ ว่า

¹ สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 141 - 142

² จินตะหระ ปลายทางชีวิต หน้า 84 - 85

"...คุณคงเป็นลูกคนเดียวของพ่อแม่ ลักษณะเป็นคนหัวมึนเนื้อขาวเหลือง
กิริยารยาทเรียบร้อยนุ่มนวลแบบบุคิโกะ มีความรู้ทางหนังสือพออ่านออก
และเซ็นชื่อได้ เพราะท่านผู้ปกครองไม่เคยส่งเข้ารับการศึกษานะในโรงเรียน
หนึ่งโรงเรียนใด แต่มีความชำนาญยิ่งนักในงานอันเป็นหน้าที่ของสตรีโดยตรง
ตั้งแต่งานชั้นสามัญ เช่น การครัว การทำขนม การเย็บปักถักร้อย ตลอดจนงาน
ชั้นสูง เช่น การร้อยกรองดอกไม้ บันทึบบันทึก ปอกระเปาะประจักษ์ เย็บบายศรี
เพราะท่านมารดาได้เอาใจใส่กวักขันให้ฝึกซ้อมอยู่เป็นนิจ"¹

จากตัวอย่างจะเห็นว่าการศึกษาอบรมเน้นหนักเฉพาะวิชาสำหรับกุลสตรี
เนื่องจากค่านิยมของสังคมยกย่องหญิงสาวที่มีลักษณะเช่นนั้น บิดามารดาจึงมุ่งอบรม
ฝึกฝนบุตรสาวของตนให้มีคุณสมบัติของกุลสตรีโดยครบถ้วน ความเป็นกุลสตรีนี้เองที่
กำหนดให้ผู้หญิงต้องศึกษาอบรมวิชาเกี่ยวกับการบ้านการเรือน ส่วนความรู้ในทาง
หนังสือนั้นไม่จำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนสูง เพียงแค่อ่านออกเขียนได้เท่านั้นก็พอ
เพราะการได้ศึกษาสูงแต่ถ้าไม่มีโอกาสนำความรู้ไปใช้ก็ไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด
นับวันความรู้นั้นก็จจะหมกไป และที่สำคัญคือผู้หญิงแทบทุกคนเมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องมีหน้าที่
ควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือน ประนินบิณฑบาตและอบรมเลี้ยงดูบุตร กวดยเหตุผลดังกล่าว
บิดามารดาจึงไม่นิยมให้บุตรหลานของตนได้ศึกษาเล่าเรียนมาก โดยอ้างว่าลูกผู้หญิง
เรียนไปเท่าไรก็ไม่พ้นต้องไถ่เปล ทั้งยังเป็นการสิ้นเปลืองเงินทองโดยไม่จำเป็น
ดังคำพูดของป้าที่บอกกับเฟลิมพิสใน อุบิทิเหตุ ว่า

"พ่อประพันธ์นี่ก็ตามที่เถอะ เขาเป็นผู้ชายอยู่ที่ไหนก็อยู่ได้ แล้วเขาก็
ต้องเล่าเรียนให้จบ แก่นะเรียนแล้วไปทำอะไร เสียเงินเสียทองแล้วที่สุด
เขามันก็ไถ่หุงข้าวควากเรือน..."²

¹ คอกไม้สก บุคิโกะ หน้า 114

² คอกไม้สก อุบิทิเหตุ หน้า 45

และจากคำพูดความน้อยใจของสัจจาใน ยอกกัตถุญ เมื่อคราวที่ถูก
บิคาให้ออกจากโรงเรียน ว่า

"พี่เป็นลูกผู้หญิงเรียนไปทำไม แทนที่จะเอาวิชามาใช้ให้เป็นประโยชน์
จะต้องนั่งไกวเปลดูกล ปล่อยให้ปลวกกินหนังสือตำราจนหมดสิ้น เรียนไปก็เสีย
เงินเปล่า ๆ" หลอนพูดอย่างน้อยใจ¹

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้สตรีไม่ได้รับการศึกษาเท่าเทียมกับบุรุษได้แก่
กานนิยมที่ยกย่องให้บุตรชายเป็นผู้สืบสกุลและสร้างชื่อเสียงเกียรติยศให้แก่วงศ์ตระกูล
ทั้งนี้เพราะผู้ชายมีโอกาสรับราชการหรือถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ซึ่งมีช่องทางจะได้
เป็นใหญ่เป็นโตในวันข้างหน้า ส่วนผู้หญิงนั้นไม่มีโอกาสเข้ารับราชการหรือมีกันน้อยมาก
ถึงแม้ว่าจะได้เข้ารับราชการ โอกาสที่จะประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียงก็ยากมาก
ทั้งนี้เพราะทัศนคติที่มีต่อผู้หญิงเป็นค่านิยมว่า ผู้หญิงไม่เข้มแข็ง การตัดสินใจไม่เด็ดขาด
เหตุนี้บิดามารดาจึงเน้นที่จะให้การศึกษาแก่บุตรชายมากกว่าบุตรหญิง เห็นได้จาก
คำบอกเล่าของเพลินกับระพีพรใน สงครามชีวิต ว่า

"...คุณพ่อมีลูกเพียงสองคน พี่ชายไคหนี่เราไปหาความสุขในโลกหน้า
เมื่ออายุของเขาได้สิบห้าปี เวลานั้นเป็นเวลาที่ยี่สิบเอ็ดของเราจะต้อง
เผชิญกับความทุกข์โศกอย่างแสนสาหัส คุณแม่ร้องไห้แทบใจจะขาด คุณพ่อ
ดื่มทุกวันตั้งแต่เช้าจนถึงเวลาจะเข้านอน ในจำนวนลูกเพียงสองคน
ความจริงคุณพ่อคุณแม่ก็รักเรามากเท่า ๆ กัน แต่พี่เป็นผู้ที่จะสืบสกุล หนึ่ง
เป็นคนดีแสนดี ทั้งคุณพ่อคุณแม่หวังว่าเขาจะเป็นศรีแห่งสกุลวงศ์ในภายหน้า...

ในเวลานั้นดิฉันเรียนหนังสืออยู่ที่อัสสัมชัญคอนแวนต์ เมื่อพี่ชายตายลง
คุณพ่อคุณแม่ก็เพิ่มความเอาใจใส่กวักขันอบรมดิฉันยิ่งขึ้นอีกเท่าตัว ให้ดิฉัน

¹ป.อินทรปาลิต ยอกกัตถุญ หน้า 12

เล่าเรียนทั้งภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสโดยมุ่งเน้นจะส่งคืนไปเรียนวิชาแพทย์ที่ยุโรป เมื่อจบการเล่าเรียนที่กรุงเทพฯ แล้ว..."¹

และจากข้อความตอนหนึ่งที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงตัวละครใน แหวนประคัมภีร์ ก็แสดงให้เห็นว่าบิกามารคามักจะมุ่งหวังให้บุตรชายเป็นผู้สืบทอดและควบคุมดูแลกิจการงานต่าง ๆ แทนตนมากกว่าที่จะมอบให้บุตรสาว

"สำหรับบุตรคนกลางซึ่งเป็นบุตรชายคนเดียวของท่านนั้น พระพรพยาบาลไคหมายมันปั่นมือมานานักหนาแล้วว่าจะปลูกเสกให้เจริญรอยตามท่านคือเป็นนายแพทย์ซึ่งแม้จะไม่เข้ารับราชการก็มีช่องทางที่จะหาเงินโดยลำพังได้ไม่ขาดแคลนแล้ว และก็พร้อมอยู่ที่จะมอบหมายการในร้านพรพยาบาลของท่านให้เป็นเครื่องมือต่อไปโดยไม่ต้องลงทุนใหม่..."²

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าในเรื่องการศึกษาวิชาหนังสือนั้น บิกามารคามักจะเข้มงวดกวัดขันบุตรชายมากกว่าบุตรหญิงคือเมื่อบุตรชายสิ้นชีวิตหรือไม่ปฏิบัติตามเจตนาที่ตั้งไว้ จึงหันมาเข้มงวดและสนับสนุนบุตรหญิงแทนดังกล่าว

การที่สังคมยกย่องว่ากุลสตรีที่ดีจะต้องอยู่กับเหยาเผ่ากับเรือน ประกอบกับค่านิยมที่ยกย่องหญิงสาวบริสุทธิ์ ทำให้สตรีต้องเก็บตัวอยู่กับบ้าน ไม่ได้รับอิสระในการเที่ยวเตร่และคบหาสมาคมกับเพื่อนต่างเพศ ไม่สามารถไปไหนมาไหนกับผู้ชายตามลำพังได้ ต้องมีพี่น้องหรือญาติผู้ใหญ่คุมไปคอยเพื่อป้องกันคำครหา ต่างกับผู้ชายซึ่งบิกามารคาหรือผู้ปกครองไม่เข้มงวดในเรื่องเหล่านี้ เห็นได้จากข้อความที่กล่าวถึงว่าพรพินถูกผู้ชายว่า

¹ศรีบูรพา สงครามชีวิต หน้า 216

²สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคัมภีร์ หน้า 855

"ตอนกลางคืนของวันรุ่งขึ้น ราพรรณขออนุญาตคุณหญิงมารดาเยี่ยมที่พักของมาโนช เป็นการตอบแทนตามที่เธอขอร้องไว้แต่เมื่อเย็นวันวาน มาโนชไปรับถึงบ้าน แต่กระนั้นคุณหญิงก็ยังให้ญาติผู้ใหญ่ของราพรรณคนหนึ่งกำกับมาด้วย"¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงผู้สืบทอดใน มิตรภาพ ว่า

"นางนิธิบรรหาร ไม่เป็นแม่ที่หวงลูกสาวจนน่าเกลียดแม่จะเป็นคนหัวเก่าก็จริง แม่นายจอนของเรายังไม่ดีพอสำหรับตำแหน่งลูกเขยของท่านในความรู้สึกของท่าน แต่ท่านก็รู้สึกว่าเขาดีพอที่จะอนุญาตให้ลูกสาวของท่านเดินไปเที่ยวเขากินวนากับเขาได้ในเมื่อมีชาติลูกชายของท่านร่วมไปด้วย แต่ก็ไม่ก่อนที่ท่านไถ่ศรีภรรยาตัวจริง"²

ในด้านกิจกรรมการพาและความประพฤตินั้น ผู้หญิงจะได้รับการอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่เด็กให้เป็นคนเรียบร้อยรู้จักสำรวมกิริยาจา สุภาพและอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เช่น เดินต้องไม่ให้มีเสียงดัง เวลาพูดก็ต้องพูดค่อย ๆ ฯลฯ เห็นได้จากคำบอกเล่าของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงนนท์ใน ปลายทางชีวิต ว่า

"...เมื่อเด็กเสด็จย่ำทรงคำทักทุกครั้งทีนนท์ลุกถึง "มันไม่เหมาะสำหรับผู้หญิงมีสกุลอย่างแจะพูดนะน้อย ผู้หญิงเขาจะต้องพูดกันค่อย ๆ ไ้อพวกที่อาปากที่ไคยีนไปสามบ้านแปดบ้านนั่นมันพวกคนตลาดคนละชั้นกับเรามากนัก" นนนท์จึงเ็นตัวเองให้พูดค่อยมาแต่เล็กจนเคยชินเมื่อเติบโต"³

และจากคำสอนของมารดาแก่การรุ่งใน วัชรกรรม ว่า

¹ศรีบูรพา ลูกผู้ชาย หน้า 137

²ยศ วัชรเสถียร มิตรภาพ หน้า 274

³จินตะหรา ปลายทางชีวิต หน้า 5

"ขอให้จำและระลึกถึงคำพระที่ท่านสอนไว้ว่าสตรีใดมีกิริยาสุภาพอ่อนน้อม มีสัจย์ไม้มายาสลอลวง มีใจเมตตากรุณาและมีใจโอบอ้อมอารีกล่าววาจาเป็น คุณแก่ชนทั่วไป มีหน้าตาเป็นที่ชื่นชมยินดี นางนั้นเป็นรัตนาวรี กับความสงวน จิตต์เป็นนิจสินและกิริยาประพฤติอยู่ในสุจริตธรรมเป็นเครื่องอาภรณ์ของนารี ใด เจ้าหล่อนนั้นมีชื่อว่าสวมเครื่องเกราะอันผ่องใส เหมือนรัศมีพระจันทร์ อันไพโรจน์..."¹

สตรีจะได้รับการอบรมสั่งสอนให้รักเกียรติของลูกผู้หญิง ตลอดจนรักนวล สงวนตัวมิให้ขายใจถูกเนื้อต้องตัวได้ เพราะจะทำให้มีราคะและเป็นที่ดูถูกของคนทั่วไป ถึงคำสั่งสอนอบรมของคุณแสงแก้วมลินี ผู้ที่ ว่า

"ร่างกายของลูกผู้หญิงเป็นสิ่งต้องสงวน ขึ้นชื่อว่าผู้ชายถ้าผิดจากคุณพ่อ กับพี่ใหญ่ของหนู หนูอย่าได้เคล้าเคลียกับใคร เป็นอันขาด แม่แม่มีของหนู ก่ออย่าให้ใครจับดูมคลำเล่น"²

นอกจากนี้ยังได้รับการฝึกอบรมให้เก็บความรู้สึกไว้ได้โดยเฉพาะในเรื่องรักใคร่ ผู้หญิงไม่ควรให้ขายใจทราบความรู้สึกของตน ถือเป็นเรื่องเสื่อมเสียเกียรติอันอับอาย และทำให้ห้อยคำในสายตาของสังคม ดังนั้นหญิงสาวที่มีความรักจึงต้องออกกลืนเก็บความรู้สึกไว้มิให้ใครล่วงรู้ถึงความในใจ เพราะความรู้สึกชนิดนี้เป็นความรู้สึกที่ผู้หญิงแทบทุกคนถือเป็นความลับอย่างชนิดเป็นตายกันทีเดียว³ เห็นได้จากความนึกคิดของสวลีใน ชาตुरัถ ที่ว่า "ผู้หญิงเราแม้จะรักแสนรักเพียงไร ก็ยอมยินดีที่จะตายเสียยังดีกว่าที่จะ แสดงให้ผู้ชายทราบว่าเรารัก"⁴ และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงเดือนตา ใน ความรักของวัลยา

¹สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 330

²คอกไม้สกล ผู้ที่ หน้า 79

³บุหร่ง "เพลิงธรรมชาติ" สุภาพบุรุษ 1 : 19 มิถุนายน 2473

⁴แม่อนงค์ "ชาตुरัถ" สุภาพบุรุษ 5 : 782 สิงหาคม 2472

"... เคื่อนตาเป็นกุลสตรีในแบบฉบับของกฤษณาอ่อนงและสุภาวีก
สอนหญิง ความรักและการแต่งงานเป็นเรื่องของผู้หลักผู้ใหญ่ เธอชอบ
ความไพเราะของบทกวี ชอบแสงดาวและแสงเคื่อนและความรู้สึกที่กลับ
บางอย่างที่คุ้นอยู่ในหัวใจลึก ๆ แต่ไม่มีโอกาสสำแดงฤทธิ์เดชของมันด้วย
ความบีบคั้นของความสำนึกในขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นคุณลักษณะของ
กุลสตรีสยาม"¹

ผู้หญิงที่บอกรักผู้ชายก่อนจะได้รับการคำหาค่าหมั้นจากสังคม เพราะสังคม
ยอมรับว่าผู้ชายเท่านั้นที่ควร เป็นผู้เริ่มบทบาทในเชิงแสดงความรัก ฉะนั้นการที่อนงค์
ใน หนึ่งในร้อย บอกรักวิชัยก่อนจึงทำให้เธอถูกประเมิณคำตำหนิที่ผู้ประพันธ์บรรยาย
ถึงความคิดที่วิชัยมีต่ออนงค์ว่า

"วิชัยจำต้องสารภาพแก่ตัวเองในคืนวันสำคัญนั้น เขานึกถึงการกระทำ
ของอนงค์ในทางเลื่อมมากกว่าทางดี เป็นการพนันวิสัยที่คนเช่นวิชัยจะไม่สะกึ่ง
กลัวต่อการกระทำอันอาจหาญของอนงค์ บุคคลเกิดมาแล้วและอยู่ในความ
อบรมและความแวดล้อมแห่งวงศ์วานในสถานที่ ๆ คนเกิด ซึ่งจะมีความคิด
ขาดจากประเพณีนิยมของเขาเหล่านั้นย่อมเป็นไปได้โดยแท้ เหตุฉะนั้น
ความคิดข้อแรกที่เกิดขึ้นเมื่อเขามีสติเป็นปกติแล้วจึงเป็นความคิดที่ทำให้
บุรุษผู้นี้ตำราอนงค์ตำมาก"²

กล่าวได้ว่าสตรีต้องปฏิบัติตนตามกฎเกณฑ์ของสังคม จึงจะได้รับการนิยมนกย่อง
จากสังคมว่าเป็นสตรีที่ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของกุลสตรี สตรีใดที่ฝ่าฝืนและประพฤติผิด
ไปจากกรอบที่สังคมวางไว้ก็มักจะได้รับการตำหนิ เช่น กานดาใน จดหมายปลายทาง
ของกานดา เธอชอบเดินเล่นชายหาดและอาบน้ำทะเล แต่การกระทำเช่นนี้กุลสตรี

¹ เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 29

² คอกไม้สด หนึ่งในร้อย หน้า 728 - 729

ของเมืองนั้นไม่นิยมประพาศกัน เธอจึงได้รับการกล่าวถึงในทางที่ไม่สู้ดีนักจนเธอต้องเลิกทำในสิ่งที่ตนเองพอใจ ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์

"ความจริงความประพาศส่วนตัวครั้งนี้ไม่ใช่สิ่งที่เสียหายหากแต่ว่าไม่มีใครทำกัน ผู้ที่เป็นครูจำต้องมีความประพาศดีเป็นที่วางใจแก่ผู้ปกครองนักเรียนจึงจะมีผู้นิยมนับถือ เมื่ออุลสตรีแห่งประจวบคีรีขันธ์นิยมการเก็บตัวอยู่กับบ้าน กานดาจึงเป็นคนแปลกและแปลกในทางไม่สู้ดีนัก... กานดาต้องการชีวิตที่สงบเงียบอย่างประจวบฯ จึงจำต้องละสิ่งที่ชอบที่สุดคือการอาบน้ำทะเล เป็นกิจวัตรประจำวัน ปรับปรุงตนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เมื่อแรก ๆ ผู้สืบทอดรักและพอใจในข้อที่ถูกประเพณีนิยมของชาวพื้นเมืองหัวโบราณจำกัดเสรีภาพ ครั้นนาน ๆ เขาก็เคยชินไป"¹

เนื่องจากค่านิยมทั้งได้กล่าวมาแล้วมีผลต่อการได้รับการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาของสตรี ทำให้สตรีไม่ได้รับสิทธิเท่าเทียมกับบุรุษ ต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนค่านิยมก็เปลี่ยนไปด้วย ข้อบังคับและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคมก็คลายความเข้มงวดลง สตรีจึงได้รับอิสระเสรีภาพในการเลี้ยงดูมากขึ้นจนเกือบเท่าบุรุษ เห็นได้จากคำพูดของนายจอน ศานติคุปต์ใน มิตรภาพ ที่ว่า

"...ในทุกวันนี้ฉันสังเกตเห็นพ่อแม่ของคุณสาว ๆ โขยมากมักจะละลัทธิบริรักษ์หรือประเพณีการเลี้ยงดูสาวแต่ครั้งกะโน้น-ครั้งปู่ย่าตายาย หันมานิยมแบบอารยธรรมแผนใหม่การควบคุมน้อย ยอมให้คุณสาวมีอิสระเกือบจะเท่า ๆ กับผู้ชายหรือบางทีบางรายก็เท่ากับผู้ชายเลยทีเดียว..."²

สตรีมีอิสระที่จะติดต่อสมาคมกับโลกภายนอกได้มากยิ่งขึ้น ไม่ถูกบังคับให้ต้องอยู่กับตัวอยู่แต่ในบ้านเหมือนสมัยก่อน สามารถไปไหนกันตามลำพังได้โดยไม่ต้องมีญาติผู้ใหญ่

¹ กาญจนา นาคินทร์ จุดหมายปลายทางของกานดา หน้า 219 - 220

² ยศ วชิรเสถียร มิตรภาพ หน้า 258

คุมไป ความประพฤติดังอย่าง เช่น การไปนั่งรับประทานอาหารตามร้านอาหาร ซึ่งแต่ก่อนถือว่าเป็นเรื่องไม่เหมาะสมไม่งาม สตรีโดยประพฤติดังนั้นจะถูกมองว่าเป็นหญิงเลวสกุลต่ำ เมื่อตกมาถึงสมัยนี้กลับมองว่าเป็นของโก้เก๋ ทั้งนี้เพราะค่านิยมของสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้ความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมเปลี่ยนไป ใจกว้างและเข้าใจสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลมากขึ้น เห็นได้จากคำสนทนาระหว่างกระจ่างกับ ม.จ.พงศ์ใน สาวสวย-หญิงงาม ว่า

"สมัยนี้ผู้หญิงออกไปทำงานกันมากขึ้น, มีเสรีภาพสูงขึ้น, แทนที่จะถูกควบคุมอยู่กับบ้านเหมือนสมัยก่อน เพราะฉะนั้นจึงมีโอกาสรู้จักชีวิตดีกว่าคนสมัยก่อนถูกไหม, ฝ่าบาท?"

"ถูกแล้ว, สมัยก่อน, ถ้าผู้หญิงมานั่งกินอะไรกันสองคนตามร้านอาหาร และคุยกันเสียงค่อนข้างดัง, หัวเราะตลกกระซิกกัน, อย่างนี้, ก็จะถูกหว่าว่าเป็นคนสกุลต่ำหรือเป็นผู้หญิงเลว ๆ แต่มาสมัยนี้, ความรู้สึกนึกคิดของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไป เรากลับมองไปในแง่ผู้หญิงก้าวหน้ามากขึ้น, และการแสดงกิริยาเช่นนี้ดูสง่างามและน่ารักน่าเอ็นดู... ทั้งมันบอกเลยว่าผู้หญิงไทยเรามีเสรีภาพเท่าผู้ชาย"¹

ในค่านิยมมารยาทและความประพฤติ บิการคามักจะไม่เข้มงวดเหมือนก่อน ดังนั้นหญิงสาวจำนวนไม่น้อยจึงมีกิริยามารยาทไม่เหมาะสมอันเป็นตามแบบฉบับของกุลสตรี ซึ่งอาจจะเป็นที่ตำหนิในสายตาของผู้ใหญ่ที่มีความคิดแบบโบราณบางคนเห็นได้จากคำพูดของมารดาองค์ศรีใน บันไดแห่งความรัก ว่า

"...ทุกวันนี้, ผู้หญิงเกือบจะเป็นลิงเป็นค่างไปตามผู้ชายด้วยกันเสียหมดสิ้นแล้ว ประเพณีของเราซึ่งเคยมีช่างนอกช่างในก็พลอยสาปสูญไปคาม

¹อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 149

บ้างจึงตรงเห็นว่าแม้ว่าเราจะเจริญขึ้นในทางวิทยาการ แต่เราก็กำลังจะเสื่อมลงในทางศีลธรรมอยู่เหมือนกัน"¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงนุชใน กรรมเก่า ว่า

"...นิสัยของหล่อนเป็นคนตรง ชอบสนุก แจ่มใสร่าเริงอยู่เป็นนิตย์ ถึงนั้นในคราวที่ไก่อั้งคำสนทนาอันสนุกสนาน หล่อนก็มักจะลืมความตั้งใจที่จะวางตัวห่างเหินกับทุกคนที่หล่อนโคพบ ทั้งเช่น อัมพร กลับปล่อยตัวให้เพเลิกละไปกับเขาควยคักคานคำพูดของเขาหรือส่งเสริม และหัวเราะอย่างเปิดเผยเมื่อหล่อนรู้สึกสนุก อันลักษณะของนุชนั้นดูเหมือนธรรมชาติจะไก่อ้างสรรคมาสำหรับความสดชื่นให้แก่โลก ผู้ใดโคพบปะสนทนาควยเพียงครั้งสองครั้งที่จะไม่คิดใจในความน่ารักของหล่อนนั้นน้อยนัก เว้นเสียแต่ท่านผู้เฒ่าโดยมากพากันเห็นว่ากิริยาของหล่อนโลดโผนเกินไปไม่นุ่มนวล เหมือนธิดาและหลานของท่าน บางท่านถึงกับไก่อ้างไปตำหนิหลังว่าหล่อนมีนิสัย 'กล้าผู้ชาย'..."²

หญิงสาวที่ได้รับการตำหนิจากผู้ใหญ่บางคนที่มีหัวโบราณนี้มักจะมีอาการคล่องแคล่วปราดเปรียวในการสมาคมซึ่งสอดคล้องและไปกันไก่อ้างกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงและซับซ้อนมากขึ้น สตรีจึงปรับคนให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพราะการติดคอสมาคมกับผู้อื่นตลอดจนการเข้าสังคมนั้นจำต้องมีความคล่องตัว กิริยามารยาทตลอดจนการพูดจาที่เข้มขมนุ่มนวลตามแบบฉบับของกุลสตรีนั้นไม่เป็นที่นิยมสำหรับสังคมยุคใหม่ ฉะนั้นสตรีที่มีความเฉลียวฉลาดและคล่องแคล่วในการสมาคมจึงเริ่มเป็นที่นิยมยกย่องในสังคม ดังจะเห็นไก่อ้างคำสนทนาระหว่างรังสิตกับนิ่มนวลที่กล่าวถึงวัลลีย์ใน โลกละคร ว่า

¹ สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 141 - 142

² คอกไม้สก กรรมเก่า หน้า 53 - 54

"ดูท่าทางว่าเรื่งก็ทั้งพี่ทั้งน้อง"

"กะ เป็นคนชอบสนุกด้วยกันทั้งคู่ มีเพื่อนฝูงมากเพื่อนคุณวิทยาเยอะ แต่ วल्लीก็เพื่อนมากไม่แพ้ชายเหมือนกัน"

"เธอเห็นจะหมายความว่าเพื่อนผู้หญิงคอกกระมัง"

"เปล่าละ ผู้ชายหรือผู้หญิง วल्लीก็มีมากเท่า ๆ กัน เป็นคนโชคชะตาดี อย่างไม่ทราบ ใครพบใคร เห็นก็อยากรู้จัก และรู้จักแล้วก็มักจะชอบพอ อัยยาศัยของเขา"

"เป็นคนที่น่าเอ็นดูอยู่" วल्लीพูดอย่างไคร่ตรอง "อีกประการหนึ่ง การสมาคมของหล่อนคงจะเก่ง รู้จักการเอาอกเอาใจเพื่อน ตอนรับขับตู้ ผอนหนักผอนเบาดี"

"การสมาคมเขากว้างขวาง มีคนรู้จักมากคุ้นมาก สมัยนี้ผู้หญิงไม่ไคร่ ตระหนี่ตัวเหมือนแต่ก่อน"

"นั่นเป็นผลของการศึกษา ความรู้แจ้งเห็นจริงในเหตุผล ทำให้ผู้หญิงของเราเจริญขึ้น การสมาคมคบหาระหว่างเพื่อนต่างเพศเป็นบทเรียนสำคัญ สำหรับช่วยให้ผู้หญิงผู้ชายเรียนรู้ถึงชีวิตและมิตรภาพแท้จริง ใกล้เคียงกว่าการคบหาจากหนังสือคำรับคำราต่าง ๆ"¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงพัทรีใน สามชาย ว่า

"...พัทรี เป็นหญิงสาวที่ปราดเปรื่องและเชี่ยวชาญในการสมาคม สามารถชักจูงให้ผู้อื่นอยู่กับหล่อนนั้นพลิกเปลี่ยนไปควยวาจาอันไพเราะและหลักแหลม สำแดงความฉับไวแห่งสมองของหล่อนในเชิงจับสำนวนความหมายในคำพูดได้ อย่างรวดเร็ว ชายหนุ่มทั้งสามได้เคยเห็นพัทรีในเวลา que หล่อนรับแขกมานักต่อนัก ยังเว้นเสียไม่ได้ถึงความพิศวงงงงวยในกระแสนเสียง สีหน้าและอาการยิ้มอย่าง

¹พ. เนตรรังษี โลกละคร หน้า 13 - 14

งงามของหลอนซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเส้นหมึกอ่านาจรูญกำลังไฟฟ้า ยึดเหนี่ยวไว้ซึ่งสายตาและความคิดของบุคคลที่อยู่ใกล้ให้มารวมอยู่ตรงตัวหลอนทุกขณะ...^๑

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าการที่สตรีจะมีความคล่องแคล่วและเฉลียวฉลาดในการสมาคมนั้น ต้องอาศัยความรู้ทางวิชาหนังสือเป็นพื้นฐาน นอกจากนี้ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนจากที่เคยนิยมยกย่องสตรีที่มีความรู้ความชำนาญในกานกิจการบ้านเรือนมานิยมยกย่องสตรีที่มีความรู้ สตรีจึงชวนชาวศึกษาหาความรู้กันมากขึ้น จำนวนสตรีที่เข้ารับการศึกษาวิชาหนังสือจากโรงเรียนจึงเพิ่มขึ้น เห็นได้จากคำพูดของตัวละครอื่นที่กล่าวถึงกาหวันใน การทวงเคียว ว่า

"ตามปกติกาหวันไม่ใช่เป็นคนชะนิคนั้น ใคร ๆ หัวสำโรงรู้จัก กาหวันก็ต่างทราบกันทั่วไปว่าแกเป็นคนทีโอบอ้อมอารีมีสัมมาคารวะ พ่อของกาหวันก็เป็นคนที่น่านับถือคนหนึ่ง สำหรับเรื่องความหยิ่งของกาหวันตามที่ผมทราบมักเป็นกับพวกหนุ่ม ๆ หรือใครก็แล้วแต่ที่พยายามจะฝากรักกัวย นอกจากแกไม่เล่นควยแถมจะไม่มองหน้าคนเหล่านั้นเลย อันที่จริงในเขตต์สำโรงผมยังไม่เห็นเลยว่าจะมีใครคู่ควรสมน้ำสมเนื้อกับกาหวัน เพราะนอกจากแกจะสวยยังแถมเป็นคนที่ศึกษาเล่าเรียน"^๒

และจากคำพูดของสุมนใน ลมหวล ว่า

"ดิฉันมีแก้วตาอยู่ทวงเคียวเท่านั้น" หลอนตอบเสียงเศร้าอย่างแท้จริง "แต่จำเป็นจะต้องให้แกได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง ๆ เพราะว่าแกเป็นหญิงผู้หญิงมีอะไรหลายอย่างที่จะเข้ามาในชีวิต ส่วนมากเป็นคานร้าย การศึกษาเท่านั้นที่จะช่วยแก้ไข คุณไม่ได้เห็นความจำเป็นคอกหรือคะที่สมัยนี้ผู้หญิงจะต้อง

^๑ กอกไม้สก สามชาย หน้า 205 - 206

^๒ อาษา การทวงเคียว หน้า 63 - 64

ศึกษาให้มากเท่าที่จะทำได้ เราอยู่ในสมัยสร้างชาติทุกอย่างที่จะนำมาเพื่อ
ความเจริญ ไม่ว่าผู้หญิงและผู้ชายเราต้องทำ จิตฉันไม่สอนให้ถูกแถมอยู่หนึ่งใด
อย่างสมัยที่เรายังเด็ก ๆ อยู่ ซึ่งทำให้เราเคยคิดว่าชีวิตของผู้หญิงนั้นมัน
ช่างเต็มไปด้วยความสบายในข้อที่เมื่อแต่งงานแล้วได้รับนิยมนอนอยู่ในหน้าที่
ของแม่บ้านและแม่คนเท่านั้น ก็ยวนี้เราต้องการให้ผู้หญิงมีความรู้ความ
สามารถเท่าผู้ชายคนหนึ่ง..."¹

เมื่อสตรีได้รับการศึกษามากขึ้น ทำให้สามารถสนทนาและแลกเปลี่ยนความ
คิดเห็นกับบุรุษได้ในแทบทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ
สังคม ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงปรีศนาใน ปรีศนา ว่า

"...ปรีศนาพูดภาษาอังกฤษด้วยสำเนียงอเมริกัน คล่องและฉลวยเหลือ
แม้เมื่อพวกผู้ชายพูดถึงเรื่องการเมือง ปรีศนาก็พูดด้วยได้"²

และจากคำพูดของวัลยาใน ความรักของวัลยา ว่า

"การเขียนเรื่องนี้" วัลยาพูดต่อไป "แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่เป็น
นักศีลธรรม จะพูดไปก็ไม่เลวนักหรือแม้แต่จะถืออยู่ในประเภทกาวหน้าก็ไม่ได้
เพราะไม่สามารถมองเห็นสภาพอนาคตที่คิดว่าเก่า ไม่สามารถจับแก่นสาร
แห่งวิวัฒนาการของชีวิตและสังคมได้ว่าหลังจากไหลลึกลึกลายไปในทางใด
นักศีลธรรมจึงเหินห่างระเบียบจารีตประเพณีของระบบสังคมเก่าของคน
หลักศีลธรรมที่เป็นกรอบแห่งความประพฤติของคนในยุคหนึ่ง ๆ บรรดาที่เห็นว่า
ถึงมาเป็นระเบียบชีวิตอันตายตัว และแก้ไขเปลี่ยนแปลงอะไรให้ดีขึ้นอีกไม่ได้
ซึ่งกาลเวลาก็ไถ่พิสูจน์แล้วว่าจารีตประเพณีที่ล้าสมัยเป็นอันมากสาปสูญไปตาม
กาลสมัย เมื่อความสัมพันธ์ทางสังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพใหม่...

¹กุลปราณี สมหวด หน้า 92 - 93

²ว.ณ ประมวลมารค ปรีศนา หน้า 254

แต่" วัลยาออกตัวในตอนท้าย "เป็นความคิดเห็นส่วนตัวของดิฉันแต่ลำพัง
เท่านั้น ซึ่งอาจจะผิดก็ได้"¹

จากการที่สตรีมีอิสระในการคิดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้น ทำให้กิจกรรมของ
สตรีเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้อยู่ในขอบเขตของบ้านถึงแต่ก่อน สตรีจึงมักสนใจกิจกรรม
นอกบ้านมากกว่ากิจกรรมในบ้าน เช่นการเที่ยวเตร่หาความสำราญ การคบเพื่อนและ
ออกงานสังสรรค์ต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งเป็นเหตุให้สตรีส่วนใหญ่มิได้จะฝึกฝนวิชาการบ้าน
การเรือน ก็จะเห็นได้จากคำพูดของบรรดาใน บันไดแห่งความรัก ว่า

"คุณสมบัติอีกประการหนึ่งซึ่งทำให้คง เป็นผู้หญิงอยู่ชั่วฟ้าดินสลายก็คือ
การปรนนิบัติฝีมือของตนเป็นคุณสมบัติประจำตนแต่ก็กล้าบรรพกาล ซึ่งได้ถูก
ละเลยเสียเป็นส่วนใหญ่เมื่อตกมาถึงสมัยนี้..."²

และจากการที่สตรีต้องออกไปศึกษาวิชาหนังสือที่โรงเรียนก็เป็นอีกสาเหตุ
หนึ่งที่ทำให้สตรีไม่มีเวลาว่างพอที่จะฝึกฝนวิชาเกี่ยวกับกิจการบ้านเรือน ก็จะเห็นได้
จากการสนทนาระหว่างบราลี-บุรุษกับมารดาใน ปทิวรรักษ์ ว่า

"รินนี่ยังเก่งกว่าเรานะ" บราลีว่าขณะทอดสายตาคู่ที่ออกนามถึง
"ทำอะไร ๆ เป็นสารพัด คุณแม่มีอะไรก็ถ่ายทอดให้รินหมดทั้งกับข้าวคาว
หวาน เย็บปักถักร้อย ทำดอกไม้ดอกไม้ ลูกสาวไม่ทำอะไรจากคุณแม่เลย"
คุณหญิงมองหน้าธิดาคนโต ไม่เข้าใจว่าหล่อนรู้สึกอย่างไรในการกล่าวเช่นนั้น
แต่เมื่อเห็นสีหน้าของบราลีเป็นธรรมดา และกำลังเค็ดก้านมะลิให้รินอยู่
ท่านจึงพูดว่า

"ก็ลูกสาวแม่ไม่มีใครสนใจงานพระคณียะสักคนนี่จะ ถ้าไม่ถนัดไว้ให้กับ
ริน วิชาที่สูญเปล่าเสียเลย" แล้วท่านก็กล่าวสลับไป

¹ เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 200 - 201

² ลันด์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 566

"ความจริงแม่อยากให้อูถูก ๆ ใ้เรียนไว้เพราะเป็นสมบัติเฉพาะของ
ลูกผู้หญิงที่เกี่ยวไ้งานบ้านเหล่านี้"

"นุกก็อยากเรียน" อีคาคนเล็กว่า "แต่กลัวว่าจะสอบตกเท่านั้นไว้ให้
จบปริญญาเสียก่อน นูจะเรียนการเรือนกับคุณแม่ จะทำกับข้าวกับปลาให้
เก่งกว่าวันที่เกี่ยวค้อยคุณะ ว่าแต่ตอนนี้ชีราลียู่กับบ้านทุกวันน่าจะได้ลอง
เรียนดูบ้าง"

พี่สาวยื่นหน้าขึ้นหนึ่งไม่ให้เสียสวย เมื่อจะตอบด้วยเสียงแสดงความ
รำคาญตามความรู้สึกที่แท้จริง "ราลียไม่ชอบวิชาแม่บ้านเหล่านี้เลยจริงๆ
ไม่อยากจะเรียนความรู้สึกของตัวเองอีกหน่อยราลียก็จะออกไปทำงานนอกบ้านแล้ว
เราให้รินเรียนไว้ปรนินิบัติเราก็คิดว่าจริงไหมริน"¹

จากการที่ค่านิยมกำหนดให้พ่อแม่เลี้ยงดูอบรมสตรีถึงกล่าวมาแล้ว ย่อมมีผลต่อ
การทำงานและการประกอบอาชีพของสตรีและบุรุษในอนาคตกล่าวคือ งานประเภทที่
ต้องใช้กำลังจะตกเป็นหน้าที่ของบุรุษโดยปริยาย เพราะได้รับการปลูกฝังอบรมว่า
บุรุษเป็นเพศที่แข็งแรงกว่า และจากค่านิยมที่ยกย่องให้มีความสำคัญแก่ผู้ชาย เป็นคนว่า
ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า ผู้ชายจึงได้รับการปลูกฝังอบรมโดยเน้นความรับผิดชอบที่ต่างกับ
ผู้หญิง และฝึกนิสัยการเป็นผู้นำ นอกจากนี้ค่านิยมที่ยกย่องให้บุตรชายเป็นผู้สืบสกุลและ
สร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์สกุล ทำให้บิดามารดาเห็นความสำคัญว่าบุตรชายจำเป็นต้อง
ศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ทางหนึ่งสื่อกว่าบุตรหญิง เนื่องจากการสร้างชื่อเสียง
เกียรติยศให้กับวงศ์ตระกูลนั้นจะทำให้ได้โดยการรับราชการซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องใช้วิชา
ความรู้ บุตรชายจึงได้รับการศึกษาคูหาเหตุถึงกล่าว ประกอบกับการที่ค่านิยมยกย่อง
ให้ผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว บุรุษจึงเป็นฝ่ายที่ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านเพื่อหา
รายได้เลี้ยงครอบครัว การศึกษาที่ได้รับมาจึงทำให้บุรุษสามารถประกอบอาชีพได้
กว้างขวางขึ้น ส่วนสตรีนั้นได้ถูกสังคมกำหนดให้เป็นเพศที่อ่อนแอ จึงทำงานประเภท

¹สรณจิตต์ ปกิวิธกา หน้า 16 - 18

ที่ไม่ต้องใช้แรงมาก เช่น งานบ้านอันถือเป็นหน้าที่โดยตรงของสตรี ดังนั้นกิจการทุกอย่างภายในบ้านจึงขึ้นอยู่กับผู้หญิง ทั้งคำพูดของตัวละครใน บันไดแห่งความรัก ว่า

"...ผู้หญิงเป็นศรีของบ้านอยู่แล้ว ดังนั้นทุกสิ่งในบ้านจึงต้องขึ้นอยู่กับเพศนี้ แดหัวบ้านตลอดทายบ้าน จนกระทั่งถึงต้องเป็นรสกระจายอยู่ในครัว รสของกระเจ้านี้ให้ยว เป็นรสสำคัญเลิศและจำเป็นของผู้หญิง..."¹

ซึ่งตรงกับความเห็นของตัวละครใน แหวนประคัมภีร์ ว่า

"...ทุกสิ่งของผู้หญิงมีข้อผูกพันอยู่กับบ้านทั้งนั้น ตั้งแต่ลิ้มคำตื้นขึ้นในตอนเช้าจนกระทั่งเวลาเข้านอน"²

จากคำนิยามดังกล่าวทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำโดยถือว่า งานนอกบ้านเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ส่วนงานในบ้านเป็นหน้าที่ของผู้หญิง เนื่องจากงานของผู้หญิงถูกกำหนดขอบเขตให้อยู่แต่เพียงในบ้าน ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้วิชาความรู้ในทางหนังสือมากมายอะไรนัก เหตุนี้บิดามารดาจึงไม่นิยมให้บุตรหลานที่เป็นหญิงได้ศึกษาเล่าเรียน ทำให้สตรีไม่สามารถออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านได้ เพราะการออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านจำเป็นต้องใช้วิชาความรู้ในทางหนังสือเป็นเครื่องมือ ถึงแม้จะได้จากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงมยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม ว่า

"...มยุรีตระหนักได้เป็นอย่างดีว่าในโลกนี้ แม้แต่พ่อของหล่อนจะหาใครที่คัดหล่อนเสมอเหมือนแม่ของหล่อนเป็นไม่มีอีกแล้ว แม่ของหล่อนรักหล่อนอย่างก้มคำลึกซึ้งที่สุด, เสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อหล่อน, และปรารถนาอย่างรอนรุ่มที่จะให้หล่อนเป็นผู้มีการศึกษาค้นคว้าและใช้การศึกษานั้นเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ"³

¹สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 93

²สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคัมภีร์ หน้า 856

³อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 203

และจากคำพูดของครูณีใน ปัสจ ว่า

"พี่เคราะห์ร้ายที่ไม่ได้เรียนอะไรมาพออย่างน้องเล็ก ถ้าพี่มีความรู้
ทำงานได้ พี่จะไม่ขี้ใจเล..."¹

จากตัวอย่างจะเห็นว่าครูณีไม่สามารถประกอบอาชีพได้เพราะได้รับการศึกษา
มาน้อย สตรีบางคนแม้ว่าจะได้รับการศึกษาและมีความรู้มากพอที่จะประกอบอาชีพได้
แต่ก็ไม่สมัครใจทำ ทั้งนี้เพราะค่านิยมที่ได้รับการปลูกฝังอบรมมาว่างานของสตรีคือ
การเป็นแม่บ้านแม่เรือน ดังคำบอกเล่าของตัวละครอื่นถึงรำพรรณใน อุณฺณชยาย ว่า

"กูเหมือนเพิ่งสำเร็จเมื่อปีกลาย โรงเรียนเขาขอให้เป็นครูแต่คุณรำพรรณ
ขอฝึกตริกรองลูกอน ห่วงทีเห็นจะไม่รับเพราะเธอต้องดูการบ้านการเรือน
ต่างหูต่างตาคุณหญิง อนึ่งมีใจสมัครในหน้าที่ชนนีอยู่ด้วย ชีวิตเกี่ยวกับโซโซเอตี้
เธอไม่ค่อยชอบเพราะเห็นว่าโครมครามเกินไป..."²

นอกจากนี้ค่านิยมของสังคมที่ไม่นิยมให้สตรีออกไปติดต่อกับสังคมภายนอก
ทำให้สังคมไม่นิยมยกย่องสตรีที่ออกไปทำงานนอกบ้าน สตรีจึงไม่สามารถออกไปประกอบ
อาชีพนอกบ้านได้ ประกอบกับความจำเป็นทางระบบเศรษฐกิจยังไม่มี เนื่องจากชีวิต
ของคนไทยสมัยก่อนมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่มีอุปสรรคอำนวยความสะดวกและ
เครื่องบำรุงบำเรอความสุขต่าง ๆ มากมายเหมือนในสมัยนี้ ค่าครองชีพต่ำ สตรีจึง
ไม่จำเป็นต้องออกไปประกอบอาชีพเพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัว เพราะอาชีพรับ
ราชการในสมัยนั้นมีรายได้สูงพอที่จะเลี้ยงคนในครอบครัวอยู่แล้ว ดังคำพังเพยที่ว่า
"สิบพ่อค้าไม่เท่าพระยาเลี้ยง" ยกเว้นสตรีบางคนที่มีความจำเป็นและฐานะยากจน
จริง ๆ จึงจะออกไปประกอบอาชีพ ดังคำพูดของคุณลุงของจวงจันทร์ใน บันไดแห่ง
ความรัก ว่า

¹ เสนีย์ เสาวพงศ์ ปัสจ หน้า 58

² ศรีบูรพา อุณฺณชยาย หน้า 148

"...ยายนิค หลานอยู่กับลุงเช่นนี้ก็สบายก็แล้ว ทำไมจะไปหาเรื่องยุ่งใจ
ด้วยการ เป็นครูสอนหนังสืออีก มันน่าเบื่อเหมือนอย่างอะไรก็ ลุงเคยเป็นครู
เขามาก่อน แล้วจึงรู้รสชาติของมัน"¹

และจากคำพูดของประพันธ์ใน ฉากหนึ่งของชีวิต ว่า

"...ผู้หญิงควรฝึกฝนในงานสำหรับบ้านสำหรับครอบครัวมากกว่างาน
ใหญ่โตภายนอกบ้าน น้าที่ของผู้หญิงธรรมชาติได้จัดสรรมาให้แล้ว งานของ
แม่บ้าน การดูแลอบรมบุตรหลานนี้เป็นภาระอันหนักพอเหมาะ ไม่ควรจะ
กระตือรือร้นค้นหาชื่อเสียง หรือเพื่อแสดงว่ามีความสามารถทัดเทียม
ผู้ชายเหมือนกัน ผู้หญิงที่น่ารักน่าชมเชยคือผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถในกิจ
การบ้านเรือน..."²

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าสังคมไม่นิยมให้สตรีออกไปทำงานนอกบ้าน แต่ต้องการ
ให้อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนทำหน้าที่ของมารดาและภรรยาที่ดีเพื่อความสุขของครอบครัว
สตรีไม่จำเป็นต้องค้นหาชื่อเสียงเกียรติยศและความมีหน้ามีตา เพราะ
สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับตำแหน่งการงานของสามีซึ่งยอมเจตน์มาถึงภรรยาได้³

นอกจากนี้ค่านิยมที่ยกย่องว่าผู้ที่ไม่ต้องทำงานหาเลี้ยงชีพเป็นผู้มีฐานะมั่งคั่ง
ทำให้บิดามารดาไม่ยอมให้บุตรสาวออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน เกรงจะเป็นที่ดูถูกว่า
ฐานะยากจนเหมือนที่นางบรรจงสุทธิเลขา มารดาของพริ้มพรายและพริ้มเพราใน
รักธรรมบุญ กล่าววว่า

"ทำไมหนอเด็กเหล่านี้จึงพอใจจะให้ชาวบ้านเขาดูหมิ่นพ่อแม่" คุณนาย
บรรจงฯ ร้องอย่างไม่พอใจ "ถ้ายากจนคนแค่น้อย่างเบี้ยคอไล่แล้วมันจะไป
อีกอย่างหนึ่ง น้าพ่อแม่หรือก็มีหลักฐานมั่นคง ไปไหนมาไหนก็ขึ้นชื่อว่าลูกสาว

¹ สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 7

² พ. เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 21

³ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ เมืองนิมิตร หน้า 262

พระบรมจตุตธิเลขา จะทำให้พ่อแม่ขายหน้าหรืออย่างไรกันนะ อยากจะเป็น
นักหนังสือพิมพ์เอ๋ย อยากจะเป็นครูเอ๋ย ไห้! มันเป็นงานของผู้หญิงอย่างเรา
หรือนั้น?"¹

ถ้าหญิงสาวคนใดทำงานที่นอกเหนือไปจากขอบเขตของงานบ้าน มักจะถูกมองว่า
ต้องการจะแข่งขันกับผู้ชาย หรือถูกกล่าวหาว่าจะละเมิดขอบข่ายของความเป็นผู้หญิง
เห็นได้จากคำสนทนาระหว่างประพันธ์กับนิภาใน ฉากหนึ่งของชีวิต ว่า

"งานของผู้หญิงเป็นงานในร่มมีภาระสำคัญที่จะต้องเปลืองใจมากกว่า
เปลืองแรง ธรรมชาติสร้างหน้าที่ให้เหมาะสมกับกำลังกายกำลังจิตใจของ
เพศแล้ว ผู้หญิงไม่จำเป็นและไม่ควรจะทำงานเพื่อแข่งขันหรือชิงดีกับผู้ชาย..."²

และ

"...ไม่ควรแสวงภาระอันยังมาไม่ถึง และอย่าปกครองอันมาถึงเฉพาะหน้า
กับเอาใจใส่ในหน้าที่ของคนที่กำลังเป็นอยู่ดีกว่าไปเที่ยวแซกแซงในหน้าที่
ของผู้อื่น"³

ต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป ค่านิยมของสังคมที่เคยยกย่องผู้หญิงที่อยู่กับ
เหย้าเฝ้ากับเรือนเปลี่ยนเป็นนิยมยกย่องผู้หญิงที่มีความรู้และทำงาน ประกอบกับสตรี
ได้รับการศึกษาสูงขึ้น ทำให้เข้าใจสิทธิและบทบาทของตนเองดียิ่งขึ้น จึงเกิดการตื่นตัว
ทำงานกันมากขึ้น เพื่อปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระจากขนบธรรมเนียมประเพณีและ
ค่านิยมดั้งเดิม เห็นได้จากคำพูดที่กล่าวถึงสตรีบางคนอย่างยกย่องชมเชย ถึงความรู้สึกลึก
นึ้กคึกของนิภาใน คุกร่อง ว่า

¹สันต์ เทวรักษ์ วัชรกรรมบุญ หน้า 796

²พ.เนตรรังมี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 53

³สันต์ เทวรักษ์ ล.ก. หน้า 92

"...เธอเคยได้ยินประชาชนขู่ว่าจะล้มล้างรัฐธรรมนูญถึงสุภาพสตรีบางคนขณะที่นั่งดูภาพยนตร์ ละครในสถานที่ ๆ เปิดเมเย และเป็นการเผอิญที่สุภาพสตรีผู้นั้นเกินผ่าน-มีเสียงกระซิบว่า "คุณคนนี้ได้รับปริญญา อ.บ." หรือ "คนที่อยู่ถัดเราไปหน่อยนี่คือหญิงคนแรกที่ได้รับปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิต คนเกินหน้าเป็นอาจารย์อยู่ที่เตรียมอุดม"¹

และจากคำพูดของคุณกรองกาญจน์ในเรื่องเดียวกันนี้ว่า

"สมัยนี้ผู้หญิงจะคอยทำตัวเป็นเรือพ่วงของผู้ชายไม่ไ้แล้ว คึกแต่จะคอยให้เรือยนต์เขาวิ่งไม่เตรียมพายเตรียมถ่อ ถ้าเขาไม่รับพ่วงเรามีเหงเหงอลอยลำเป็นผักตบชวาเต็มคลองไปหรือ"²

และจากคำพูดของวรุณใน คนก็คนชั่ว ว่า

"...ผู้หญิงไทยสมัยประชาธิปไตยนี้รู้สึกว่าการเปรี้ยวและเข้มแข็งมากขึ้นกว่าแต่ก่อน...ตามกระทรวงหางานเห็นใจเสมียนพนักงานผู้หญิงมากกว่าสมัยราชาธิปไตยจนผิดตกใจ ! การพึ่งตัวเองก็ดีกว่าพึ่งคนอื่นเป็นแน่นอน"³

เป็นที่น่าสังเกตว่าในระยะแรกการทำงานของสตรียังอยู่ในวงจำกัด อาชีพที่ห้ามมักเป็นอาชีพที่ให้บริการแก่สังคม เช่น เสมียน ครู พยาบาล เลขาธุการ จนดูเหมือนว่าอาชีพดังกล่าวเป็นอาชีพที่สงวนไว้สำหรับผู้หญิงและเป็นงานที่คนทั่วไปเห็นว่าเหมาะสมกับผู้หญิง เช่น สมรใน โลกสันนิบาต⁴ เมตดาใน รักษรมณู⁵ บุศกิติใน

¹ก.สุรางคนางค์ คูครอง หน้า 324 - 325

²ก.สุรางคนางค์ ปัทมา วรารักษ์ หน้า 49

³น.ประภาสกลิต คนก็คนชั่ว หน้า 618

⁴ศรีบูรพา โลกสันนิบาต หน้า 29

⁵สันต์ เทวรักษ์ รักษรมณู หน้า 103

มิตรภาพ¹ สุนทรใน อุบัติเหตุ² จิตราใน พันทิพา³ กานดาใน จุฬามายปลายทาง
ของกานดา⁴ นิมวลใน โลกละคร⁵ ประสานใน แหวนประคับกอย⁶ สมรใน สมร⁷
บุพติใน ขั้วฟ้ากินสลาย⁸ ฌานิตใน เมียน้อย⁹ จิราภรณ์ใน ชีวิตคือความฝัน¹⁰ ฯลฯ

การที่สตรีต้องประกอบอาชีพอยู่ในวงจำกัดเช่นนี้ เพราะค่านิยมในเรื่องความ
เหมาะสมของบุคคลกับอาชีพเป็นค่านิยมที่ แพทย์ หนายความ วิศวกรควรเป็นผู้ชาย ส่วนครู
พยาบาล เลขาธุการควรเป็นผู้หญิง นอกจากนี้ค่านิยมของสังคมที่เชื่อว่าผู้หญิงเป็นเพศที่
อ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง และคอยความสามารถกว่าผู้ชายเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้สตรีไม่สามารถ
ทำงานในตำแหน่งสูงได้หลายเหตุผลเพียงเพราะ "เธอเป็นผู้หญิง" ซึ่งเหมาะที่จะเป็น
ผู้ตามมากกว่าผู้นำ ถึงคำพูดของนายจอห์น สานติคุปต์ใน มิตรภาพ ที่ว่า

"ลักษณะอันแท้จริงของผู้หญิงนั้นควรจะให้เข้าไปในลักษณะผู้คลไจและ
ผู้ตามไม่ใช่เข้าไปในลักษณะผู้บังคับ หรือ ผู้นำ นี่ก็เข้าไปตามลักษณะที่ธรรมชาติ
กำหนดให้..."¹¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ใน ชีวิต ว่า

-
- ¹ยศ วัชรเสถียร มิตรภาพ หน้า 6
²คอกไม้สกล อุบัติเหตุ หน้า 42
³ก.สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 84
⁴กาญจนา นาคพันธ์ จุฬามายปลายทางของกานดา หน้า 79 - 81
⁵พ.เนตรรังษี โลกละคร หน้า 22
⁶สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคับกอย หน้า 854
⁷หลวงวิจิตรวาทการ สมร หน้า 8
⁸เรียบเรียง ขั้วฟ้ากินสลาย หน้า 127
⁹ยาขอบ "เมียน้อย" ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า 413
¹⁰สกล ภูมระโรหิต ชีวิตคือความฝัน หน้า 256
¹¹ยศ วัชรเสถียร ล.ค. หน้า 97

"อันอริยาสัยของหญิงแม้จะมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ทันคน มีความไว้วางใจ
ก็ยังมีมารั้งใจอ่อนอยู่โดยมากคอยกำลั้งใจอ่อน ดังนั้นักปราชญ์โดยมากจึง
คาดไว้ว่า ทำงานใหญ่อย่างชายไม่ได้..."¹

แต่มาระยะหลัง ๆ สตรีได้แสดงความสามารถให้เป็นที่ยอมรับแก่สายตา
ของบุรุษ และสามารถทำลายความรู้สึกที่ว่าผู้หญิงไม่มีความสามารถอย่างอื่นนอกจาก
เลี้ยงลูก ไกวเปล และหุงหาอาหารให้หมดไปจากความคิดของผู้ชายเป็นส่วนใหญ่
ผู้หญิงจึงไม่ยอมอมมือรอเท้าอยู่ที่ขอบเขตประเพณีและค่านิยมอย่างแต่ก่อน² ผู้หญิง
สามารถประกอบอาชีพได้กว้างขวางออกไปและเป็นอาชีพที่ต่างไปจากความคาดหมาย
ของสังคมว่าควรเป็นอาชีพของผู้หญิง ได้แก่ ผู้บริหาร นักธุรกิจ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์
นักโบราณคดี พนักงานบริษัทและธนาคาร เป็นต้น เช่น นิภาใน เทพธิดาในฝัน
ผู้จัดการทางไทยวัฒนา³ สุมินใน ลมหวล เจ้าของกิจการป่าไม้ โรงเลื่อย โรงสี
และโรงทอผ้า⁴ มลิลินใน คนรักโลก นักธุรกิจซื้อตังเจ้าของห้าง "บวรการค้า"⁵
มยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม นักประพันธ์ที่มีชื่อเสียง⁶ ปัทมาใน ปัทมา วรารักษ์
นักหนังสือพิมพ์⁷ เข็มพาใน ชัยชนะของพิมพ์ นักโบราณคดีเจ้าของร้านค้าโบราณวัตถุ⁸
สิริยุพาใน คำของชีวิตสาว พนักงานบริษัทซึ่งทำหน้าที่วิ่งเต้นส่งของ ประมูลของ และ
สืบราคาของ⁹ จิตรินใน บนหลุมศพวาสิฏฐี พนักงานธนาคาร¹⁰

¹ น. ประภาสดิท คู่ชีวิต หน้า 129

² ก. สุรางคนางค์ คู่ครอง หน้า 319

³ อาษา เทพธิดาในฝัน หน้า 14

⁴ กุลปราณี ลมหวล เล่ม 2 หน้า 53

⁵ อาษา คนรักโลก หน้า 611 - 612

⁶ อาษา สาวสวย-หญิงงาม เล่ม 1 หน้า 403

⁷ ก. สุรางคนางค์ ปัทมา วรารักษ์ หน้า 11

⁸ แม่ออนงค์ ชัยชนะของพิมพ์ หน้า 299

⁹ ก. สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 209

¹⁰ ร. จันทพินนะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 30

นอกจากการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาตามค่านิยมจะมีผลต่อการประกอบอาชีพของสตรีแล้วยังมีผลต่อเนื่องมาถึงการเลือกคู่ครองด้วยคือ สตรีมีโอกาสจะได้พบและเลือกคู่ครองด้วยตนเองน้อยมาก เพราะโอกาสที่จะรู้จักสนิทสนมกับบุรุษจนถึงขั้นแต่งงานนั้นแทบไม่มีเลย จึงตกเป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องจัดหาคู่ครองให้โดยที่ผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ตกลงกันเอง วิธีการเช่นนี้เรียกว่า "คลุมถุงชน" ซึ่งเท่ากับเป็นการบังคับขึ้นใจชายและหญิงให้อยู่ร่วมกันโดยปราศจากความสมัครใจ อันที่จริงก็นับว่ามีความจำเป็นอยู่มากที่ต้องทำเช่นนั้น เพราะสตรีไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ลักษณะนิสัยใจคอของบุรุษ อีกทั้งการศึกษาก็จำกัด ประกอบกับความไม่ชัดเจนในชีวิต ทำให้สตรีไม่สามารถไตร่ตรองตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิตด้วยตัวเองได้ ในฐานะที่พ่อแม่เป็นผู้ที่เคย "อาบนํ้าร้อน" มาก่อนย่อมรู้จักชีวิตได้ดีกว่า มีความคิดรอบคอบ และมองเห็นการณ์ไกลจึงเป็นฝ่ายเลือกหาคู่ครองที่เหมาะสมให้กับบุตรสาวของตนเพื่อความเหมาะสมในวันข้างหน้า ดังคำพูดของมารดานั้นหนาใน คู่มือชีวิต ว่า

"เพราะท่านผ่านโลกมามากกว่าเราและถ้าท่านครองตนไม่ถูกกับหลักการณ์ของโลก ท่านจะเลี้ยงดูอบรมลูกให้โตเล่าเรียน เฉลียวฉลาดมีสมองดี รู้จักคิดอ่านอะไร ๆ อย่างนี้ไฉละหรือ?"¹

ซึ่งตรงกับที่เจ้าคุณพ่อสอนพลอยใน สี่แผ่นดิน ว่า

"...จะมีเหย้ามีเรือนต่อไปอย่าเอาแต่ใจตัว ขอให้ฟังผู้ใหญ่ก่อน พ่อเกิดมาก่อนใครรู้ได้เห็นอะไรมากกว่า อย่างไรเสียก็งงทำไม่ผิดเพราะใจนั้นรักลูกอยากให้ออกดี..."²

ข้ออ้างซึ่งบิดามารดาว่ามากล่าวเพื่อต้องการให้บุตรสาวแต่งงานตามความประสงค์ของตนก็คือ เพื่อความสุขของลูก เกียรติยศของวงศ์ตระกูล พ่อแม่แก่แล้วอยาก

¹น.ประภาสดิท คู่มือชีวิต หน้า 122

²น.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 251

จะเห็นลูกเป็นผัวเป็นเมียและอยู่ในที่ปลอดภัย¹ ถึงเหตุผลที่มารดาบอกนั้นหนาใน กุชวิติ ว่า "คุณพ่อจะจัดแจงให้ลูกเป็นหลักเป็นฐานเพื่อจะให้ชีวิตมีความสุขยืนยาวในภพหนา เพราะพ่อแม่ก็อายุเหมือนไม้ไผ่ผืนเข้าทุกวัน ๆ ไร่ไม้ไผ่จะถึงที่สุดช้าหรือเร็ว..."² อีกเหตุผลหนึ่งที่บิคารมารคามักนำมาอ้างคือ อายุสมควรที่จะมีคู่ครอง ก็จะต้องเห็นได้จาก คำพูดของละเมียดใน ทงมหาราช ว่า "...ฉันยอมแต่งงานกับเขาก็เพราะว่าผู้ใหญ่ เห็นอายุสมควรแล้วที่จะมีเรือน..."³ และจากคำพูดของมารดาในงานชิ้นใน โคเงาอโศก ว่า "...ดูผู้หญิงทุกคนเมื่อมีอายุสมควรแล้ว ก็ต้องออกเหยาเรือนตามประเพณี..."⁴

นอกจากนี้ค่านิยมที่เชื่อว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอไม่สามารถคุ้มครองตนเองได้ จึงต้องแต่งงานเพื่อหาผู้ปกป้องคุ้มครองคอบจากบิคารมารดาซึ่งแก่เขาลง ถึงคำพูดของ นางศุภประศาสน์ใน รักธรรมบุญ ว่า "...ผู้หญิงไม่ควรถืออิสรภาพที่จะปกครองตนเอง แต่ลำพัง เมื่อน้อยก็อยู่ในอกของพ่อแม่ เมื่อเติบโตก็อยู่ในอกของสามี และเมื่อชรา ก็ยอมอยู่ในอกของลูก ถ้าขาดจากผู้ปกครองเหล่านี้แล้ว ภัยพิบัติก็จะบังเกิดอย่างไม่มีเกณฑ์ สิ้นสุด"⁵ ถ้ายกเหตุนี้หากหญิงสาวคนใดอยู่ตัวคนเดียวโดยไม่แต่งงานจะเป็นช่องทางให้ คนนินทาได้ง่าย ถึงคำพูดของมารดาในงานใน คนคึกคัก ว่า "ไม่เหมาะไม่งามหรือลูก ไ้การที่จะอยู่ตัวคนเดียวละ เป็นช่องทางที่เขาครหานินทาได้ง่าย"⁶

สตรีบางคนจึงต้องรีบแต่งงานตามที่พ่อแม่จัดการให้ เพราะความจำเป็นดังกล่าว เนื่องจากมีอายุมากขึ้นทุกวัน โอกาสที่จะเลือกคู่ครองด้วยตนเองก็น้อยมาก ถ้าไม่รีบ แต่งงานก็อาจจะต้องอยู่เป็นสาวโสดซึ่งเป็นภาพที่ไม่สู้ดีนักในสายตาของสังคมและจะถูก สังคมเรียกว่า "สาวทันทัก" หรือ "สาวชั้นคาน" ซึ่งในสมัยก่อนถือว่าเป็นเรื่องน่าอาย

¹แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักของยาขอบ หน้า 648 - 649

²น.ประภาสดิศ กุชวิติ หน้า 30 - 31

³เรียบเรียง ทงมหาราช หน้า 422

⁴วรรณสิริ โคเงาอโศก หน้า 46

⁵สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 803

⁶น.ประภาสดิศ คนคึกคัก หน้า 625

เพราะเชื่อกันว่าเป็นคนไม่ดีจึงไม่มีใครมาสู่ขอ หรือมีเงินนั้นก็อาจเป็นเพราะบิดามารดา หรือญาติพี่น้องเป็นคนไม่ดี จึงไม่มีชายใคอยากมาร่วมตระกูลด้วย เหตุนี้พ่อแม่จึงจัดการให้ลูกสาวมีคู่ครองเมื่อถึงวัยอันควร แม้จะไม่เคยรักใคร่ชอบพอกันมาก่อนก็ไม่เป็นไร เพราะเมื่อเป็นสามีภรรยาแล้วก็รักกันเอง มีคู่สมรสจำนวนไม่น้อยที่อยู่ด้วยกันเป็นสุขจนตายจากกันไป ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรักกันมาก่อน¹

ในการเลือกคู่ครองให้บุตรสาว บิดามารดามักจะพิจารณาเลือกผู้ชายที่เป็นคนดี มีฐานะตระกูลทัดเทียมกันมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่มั่นคงและมีเกียรติ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นที่ยกย่องของบุคคลในสังคม ทั้งนี้บิดามารดาเล็งเห็นแล้วว่าบุตรสาวของตนจะพลอยมีหน้ามีตาไปด้วย เห็นได้จากคำพูดของมารดาองค์ศรีใน บันไดแห่งความรัก ว่า

"...อนึ่ง, คุณหลวงประจักษ์รู้ว่าการเป็นผู้ศึกษาหาความรู้ชั้นสูง, เฉลียวฉลาดมีชื่อเสียงดีและมีหวังว่าจะได้เป็นคนใหญ่คนโตในวันหนึ่งข้างหน้า เหตุการณ์ไกลเหล่านี้ลี-เล็กเอ๊ย, ที่แม่เล็งเห็นและปรารถนาจะให้หม่อมมีหน้าเหล่านั้นเป็นเกียรติยศ ซึ่งมีสิทธิ์จะรวมความพากพุมใจ คือ หมายความว่า เป็นความมีชื่อมีหน้าของเล็กโดยปริยาย"²

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงบิดามารดาของเพลินพิศใน สมาคมชั้นสูง ว่า

"เจ้าคุณอิศรภักดิ์และคุณหญิงมีบุตรธิดาด้วยกันห้าคน แต่เพลินพิศเป็นธิดาหัวแก้วหัวแหวนและเป็นลูกคนเล็กที่สุด ตามธรรมเนียมพ่อแม่ที่รักลูกสาวคนใดเป็นพิเศษย่อมหวังให้ธิดาคนนั้นได้แต่งงานไปกับผู้ที่มีเกียรติยศและฐานะดีที่สุด..."³

¹วรรณสิริ วนิกา หน้า 55

²สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 524

³ม.จ.อากาศคำเกิง "สมาคมชั้นสูง" ใน วิมานทะเลาย หน้า 177

นอกจากจะมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่มีเกียรติและมีศักดิ์ตระกูลทัดเทียมกันแล้ว คุณสมบัติอีกประการหนึ่งของผู้ที่จะเป็นบุตรเขยก็คือ มีฐานะร่ำรวย ทั้งนี้ เพราะค่านิยมของสังคมของคนมีเงิน เงินจึงเป็นยอกปรารภของแทบทุกคน บิคารมารดาจึงนิยมให้บุตรสาวแต่งงานกับผู้ที่มีฐานะร่ำรวย ทั้งคำพูดของระยัยใน เกิดเป็นหญิง ว่า

"... เรื่องมันมีอยู่ว่าฉันคิดว่าคุณพ่อของ เขาและคุณพ่อของหม่อมฉัน ซึ่งเป็นเพื่อนกันเกิดเห็นพ้องต้องกันว่าการแต่งงานระหว่างเราจะเป็นสุข สำหรับลูกรักของท่านและความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของตระกูล ท่านบอกกับหม่อมฉันว่าเจตนาจะปลุกฝังให้เป็นหลักฐาน แต่ความจริงนั้นหม่อมฉันอดคิดไม่ได้ว่า ท่านตั้งใจจะผูกเวลายี้คนเราอยู่ในยุคเงินยุคทอง ซึ่งความรักมิได้เป็นเครื่องผูกพันที่จำเป็นอะไรนักหนาระหว่างบุคคลสองเพศ อะไร ๆ มันย่อมก่อรากจากบัญชีเงินสกทั้งสิ้น ..."¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงมาลีใน มารหัวใจ ซึ่งถูก บิคารมารดาบังคับให้แต่งงานกับหลวงไพรัชฯ ว่า

"ไม่มีประโยชน์ใดเลยที่มาลีจะนำมาชี้แจงให้หลวงวิจารย์ฯ คลายความคิดถึงในสมบัติศักดานของหลวงไพรัชฯ ลง และก็นหาประโยชน์ใดอีกไม่ได้เหมือนกันที่จะนำไปแก้ตัวกับคุณนายวิจารย์ฯ หักล้างความเห่อเหินต่อการที่จะไ้ขุนนางชั้นขุนหลวงมาเป็นลูกเขยกับเขาสักคนหนึ่ง คุณเหมือนความดีใจที่ได้ทราบว่าหลวงไพรัชฯ จะจงขอบุตรสาวตนไปเป็นภรรยา นั้น ทำเอาคุณนายหายอยากข้าวอยากน้ำไปหลายเวลา ด้วยหลับตาเห็นภาพลำธารอันมีกระแสน้ำเป็นเงินไหลเข้ามาสู่บ้านมิไ้ช่น้อย..."²

¹ แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักของยาขอบ หน้า 695

² ยาขอบ มารหัวใจ หน้า 594

ดังนั้นหากหญิงคนใดไม่สามารถหาคู่ครองที่มีคุณสมบัติตามที่บิดามารดาปรารถนาได้ ก็ต้องแต่งงานกับชายหนุ่มซึ่งบิดาเลือกหาไว้ให้

นอกจากนี้ค่านิยมที่ยกย่องความเป็นกุลสตรีของหญิงสาว ทำให้สตรีไม่สามารถออกกรักชายคนใดก่อนได้ ซึ่งเท่ากับเป็นการจำกัดสิทธิ์ในการเลือกคู่ครองของสตรี กล่าวคือ ทำให้สตรีไม่มีโอกาสเลือกบุรุษที่ตนพอใจ จะเลือกได้แต่เฉพาะบุรุษที่สนใจตนเท่านั้น สตรีบางคนจึงต้องพลัดหวังในความรักเพราะฝ่ายชายไม่ทราบความรู้สึกของฝ่ายหญิงที่มีต่อตน จึงหันไปสนใจหญิงอื่น เช่น เฉลลาใน เพลิงธรรมชาติ¹ รำพรรณใน ลูกผู้ชาย² สิวลิใน ชาตุรัก³ กานคาใน บนหลุมศพวาสิฏฐี⁴ และกานคาใน จุดหมายปลายทางของกานคา⁵ ถึงความรู้สึกนึกคิดของสีกวนที่มีต่อเฉลลว่า

"...กลับจากงานแล้วไปเยี่ยมเฉลลา ชุมฉอมไปพอแรงไม่ใช่อะไร
"ความในใจ" นั่นเองคุณพระโยมแต่งงานไปแล้ว ไม่รู้หรือว่าเฉลลานั้นรัก
ใจจะขาด คนใจร้ายๆ เมื่อไรจะรู้สึกสงสารผู้หญิงบ้าง? ถ้าเฉลลามีสิทธิ์
อย่างผู้ชาย คุณพระโยมก็จะไปไหนเสีย ธรรมชาติอยู่ติธรรมชาติยอมหล่อนนี้จะ
โหดร้ายต่อผู้หญิงไปถึงไหน ทำไมเฉลลาไม่ฝันธรรมชาติบอกเธอเสียว่าหล่อน
รักเธอจะกลัวใครวะนะ ใครนินทาคนนั้นก็บ้า ช่างเขาปะไร ที่ผู้ชายละบอก
ได้ว่ารักอย่างโน้นรักอย่างนี้ ครั้นถึงเวรผู้หญิงบ้างก็พูดไม่ออก ต้องรอน
กระหังเขามาพูด บางทีก็เป็นปี ถ้าเขาไม่พูดก็เก็บไปเอง ขำใจไปเอง..."⁶

¹บทประพันธ์ "เพลิงธรรมชาติ" สุภาพบุรุษ 1 : 20 มิถุนายน 2473

²ศรีบุรพา ลูกผู้ชาย หน้า 199

³เมื่อนงค์ "ชาตุรัก" สุภาพบุรุษ 5 : 781 - 784 สิงหาคม 2472

⁴ร.จันทะพิมพ์ บบนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 315

⁵กาญจนา นาคนันท์ จุดหมายปลายทางของกานคา หน้า 44 - 45

⁶บทประพันธ์ น.ค.

และจากข้อความในสมุดบันทึกของรำพรรณว่า

"ทำไมหนองธรรมชาติถึงหมานผู้หญิงอย่างนี้...ทำไมไม่เปิดสิทธิ์ให้
ผู้หญิงได้กล่าวความรักแก่ผู้ชายก่อนบ้าง โอ! ทำยังกับว่าผู้หญิงนะไม่มีหัวใจ
สำหรับในเรื่องรัก...ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนท้ออย่างแก่กล้าสามารถเผชิญกับ
ความรู้สึกใหญ่ ๆ ได้ฝ่ายเดียว จิตฉันเห็นว่าธรรมชาติไม่ให้ความยุติธรรมแก่
ผู้หญิงในเรื่องนี้เลย..."¹

จากเหตุผลทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ทำให้สตรีต้องปฏิบัติตามความประสงค์ของ
บิดามารดา เพราะสภาพแวดล้อมและความจำเป็นดังกล่าว และเพราะความกตัญญู
สตรีจึงไม่กล้าขัดขืนหรือต่อต้าน เช่น พลอยใน สี่แผ่นดิน² อุดมศรีใน กรรมตามทัน³
รำพรรณใน ลูกผู้ชาย⁴ มารศรีและระยับใน เกิดเป็นหญิง⁵ พรหมพรายใน รักกรรมบุญ⁶
นางลักษณ์ใน กินสวรวรวันสวาท⁷ ฯลฯ ดังความรู้สึกนึกคิดของอุดมศรีที่ว่า

"...บิดาของหล่อนมีความปรารถนาจะให้หล่อนแต่งงานกับนายกรมผล
หล่อนผู้รักกตัญญูแก่เวทีและอยู่ในโอวาทของบิดามารดา จึงยอมกระทำการวิวาห์
ตามใจท่านผู้ใหญ่ทั้งสอง"⁸

¹ ศรีบุรพา ลูกผู้ชาย หน้า 199

² ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 405 - 406

³ เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน หน้า 9

⁴ ศรีบุรพา ลูกผู้ชาย หน้า 222

⁵ แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักของยาขอบ หน้า 694

⁶ สันต์ เทวรักษ์ รักกรรมบุญ หน้า 820

⁷ หลวงวิจิตรวาทการ กินสวรวรวันสวาท หน้า 138 - 139

⁸ เรื่องศิลป์ น.ก.

และจากข้อความในจดหมายที่ระบับมีถึงท่านหญิงมารศรีว่า

"พิจารณากันอย่างเที่ยงธรรมแล้ว ฐานะระหว่างเราเกี่ยวไม่ต่างอะไรกันเลย... เพียงแต่ท่านหญิงเป็นเจ้าและหม่อมฉันเป็นลูกสาวของคนสามัญถึงกระนั้นผู้หญิงเราก็คงต้องตกเป็นหาสพลีมาแต่ประเพณีและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ผู้ชายสร้างขึ้นตลอดไป สำหรับท่านเขาให้ราชประเพณีในขณะที่หม่อมฉันเขาประเคนหน้าที่ความกตัญญู และความเชื่อฟังให้เสียจนรับไม่ไหวและเราก็คงต้องยอมรับ ทราบโคที่เราไม่ต้องการจะถูกกีดกันออกไปจากวงสังคม..."¹

จะเห็นว่าค่านิยมเป็นปัจจัยประการสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสตรี นับจากการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาที่ได้รับ ซึ่งต้องเป็นไปตามกรอบหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้ ทำให้มีผลต่อการทำงานและการเลือกคู่ครองของสตรีดังกล่าว

ชนบทนิยมประเพณีและวัฒนธรรม

เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ บุคคลในสังคมเป็นพุทธศาสนิกชนและมีประเพณีที่นิยมปฏิบัติกันมาแต่โบราณว่า บุรุษจะต้องบวชเรียนในพระพุทธศาสนา จึงจะถือได้ว่าเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของความเป็นคนดีคนหรือที่เรียกกันว่าคนสุก นอกจากนี้ตามทัศนะของคนในสังคมไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมักจะถือกันว่า มารดาคนใดได้เกาะชายผ้าเหลืองบุตรที่บวชจะไ้บุญและเมื่อตายไปก็จะไ้ขึ้นสวรรค์ จึงเกิดเป็นประเพณีว่าหากครอบครัวใดมีบุตรชายก็ต้องให้บวชเมื่ออายุครบ 20 ปี ซึ่งถือเป็นงานสำคัญของครอบครัวและของหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในห้องดินชนบท² จากปัจจัยดังกล่าวเมื่อบุตรชายเกิดมาบิดามารดาจะตั้งความหวังไว้ว่าจะให้บุตรชายได้บวชเรียน ส่วนผู้ที่ไม่มีบุตรชายก็อาจจะขอเป็นเจ้าภาพบวชให้ผู้อื่น

¹แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักของยาขอบ หน้า 694

²สมลักษณ์ นุตานุวัตร "มองสตรีในโลกศาสนา" สตรีทัศน์ 4 : 32

บางครั้งบิคมารดาอยากจนแต่ก็ยังพยายามแสวงหาปัจจัยให้ลูกได้บวชเพื่อเป็นอันสงส์
แก่ตน ส่วนบุตรหญิงนั้นไม่มีโอกาสได้บวชเรียนเช่นเดียวกับบุตรชาย เพราะไม่มี
ประเพณีที่ผู้หญิงจะต้องบวชเรียน แต่ก็เป็นความหวังของพ่อแม่ว่าเมื่อโตขึ้นจะประพฤติ
ตนเป็นกุลสตรี ใค้สามีดี มีชีวิตที่ดีเป็นที่พึ่งของพ่อแม่ในบ้านปลายของชีวิต เห็นได้จาก
ความคิดของนางลักษณนี คีนสวรวรรณสวาท ว่า

"ลูกผู้หญิงมีหนทางอยู่ทางเดียวที่จะแทนคุณพ่อแม่คือ การแต่งงานที่ดีที่
งงาม เพราะเป็นการนำมาซึ่งความปิติโสมนัสอันสูงสุดให้แก่พ่อแม่ ลูกผู้ชาย
เขามีทางที่จะแทนคุณด้วยการบรรพชาอุปสมบท ซึ่งให้ผลอันสงส์เป็นปิติสุข
โสมนัสแก่พ่อแม่ ลูกผู้หญิงบวชไม่ได้หนทางที่ลูกผู้หญิงจะแทนคุณพ่อแม่ จึงมีอยู่
ทางเดียวคือ การแต่งงานที่ดีงามเท่านั้นเอง"¹

จะเห็นว่าประเพณีดังกล่าวได้เกียรติกษยของผู้ชายและถือว่าผู้ชายมีค่ามากกว่า
ผู้หญิง ด้วยเหตุนี้การอบรมเลี้ยงดูจึงแตกต่างกันกล่าวคือ บุตรชายจะได้รับการศึกษา
อบรมวิชาหนังสือซึ่งส่วนมากจะศึกษาเล่าเรียนที่วัด ทำให้ได้ใกล้ชิดศาสนาไปด้วยในตัว
นอกจากนี้การศึกษาพระธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ จำเป็นต้องมีพื้นฐานความรู้
ในทางหนังสือพอสมควร บิคมารดาจึงเน้นความสำคัญเรื่องการศึกษาวิชาหนังสือแก่
บุตรชาย ด้วยเหตุนี้บุตรจึงสามารถเข้ารับราชการหรือประกอบอาชีพนอกบ้านได้ เพราะ
มีความรู้ ส่วนบุตรหญิงนั้นเน้นการศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับกิจการบ้านเรือน เพื่อให้มี
คุณสมบัติของแม่ศรีเรือนโดยครบถ้วนและเหมาะสมที่จะเป็นภรรยาที่ดีในอนาคต ทำให้
สตรีไม่อาจหางานนอกบ้านได้ เนื่องจากไม่มีวิชาความรู้

นอกจากการบวชซึ่งเป็นประเพณีที่ทำให้คู่เสมือนว่าผู้หญิงค้อยกว่าผู้ชายแล้ว
ประเพณีการเลือกคู่ครองก็ยังเน้นให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย
โดยเฉพาะหญิงสาวที่อยู่ในตระกูลสูงจะไม่มีสิทธิ์เลือกคู่ครองด้วยตนเอง เช่นท่านหญิง
จันทร์ทิพย์ประภาใน รักธรรมบุญ ท่านหญิงมารศรี เทพโกสินทร์ใน เกิดเป็นหญิง

¹หลวงวิจิตรวาทการ คีนสวรวรรณสวาท หน้า 138 - 139

ไม่ต้องมีผู้ใหญ่คุมไป เนื่องจากเป็นงานในหมู่บ้านของตนซึ่งทำให้หญิงสาวมีโอกาสดู
พบปะกับชายหนุ่ม ดังนั้นสตรีในชนบทจึงมีอิสระในการเลือกคู่ครองมากกว่าสตรีในเมือง
อย่างไรก็ตามจะต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้ใหญ่เสียก่อนจึงจะโคสู่ชอกันตามประเพณี
กล่าวได้ว่าประเพณีมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ครองของสตรี เช่นสุกใจใน ทุ่งมหา
ซึ่งโคพบและรักกับรินหนุ่มใหญ่วัยฉกรรจ์ อายุ 32 ปี ในงานประเพณีวันสงกรานต์ ถึง
คำบรรยายของผู้ประพันธ์ ว่า

"ในตอนบ่ายวันสุดท้ายของสงกรานต์ สุกใจ...ยังสวมกำไลข้อเท้า
16 ปี แต่เปล่งปลั่งเหมือนสาวใหญ่...เปียกปอนไปทั้งตัวควยเล่นสากน้ำกัน
หน้าตาอึ้งมุกมอมเพราะกินหม้อจากการมอมตะลุมบอน ฉวยขันลงหินและ
สบูลงไปที่คันทาหน้าบ้าน เร่งรีบจะอาบน้ำชำระกายเพื่อกลับขึ้นมาแต่งตัวใหม่
ให้ทันไปเซว่งช่วงชัยในตอนเย็น แต่แล้วก็จะงักอยู่ที่คันทาเมื่อได้ยินเสียง
หัวเราะดังมาจากชุมมัยกุ่มฝรั่งทางขวามือ และมองเห็นหน้าเป็นที่สุดหน้าหนึ่ง
แดงก่ำและเป็นมันเพราะความร้อนและฤทธิ์สุราโรงโผล่ออกมาจากเรือชะล่า
ซึ่งจอกหลบแถมอยู่ในขุมมัย"¹

และ

"ในคืนนั้นเองสุกใจก็พบเขาอีกขณะที่เขากำลังแม่ศรีอยู่ที่ลานบ้านผู้ใหญ่
ท่ามกลางเสียงตีเกราะเคาะไม้ ท่ามกลางแสงไฟที่สว่างเรือง และเสียง
กระหู่ของพวกลูกคู่ทั้งหนุ่มสาวแก่เฒ่าและเด็กซึ่งตะเบ็งกึกก้องเกรียวกราว
ออกไปในราตรีที่มีคสนธิ"²

ในที่สุดทั้งรินและสุกใจก็ให้สัญญาต่อกันว่าจะร่วมชีวิตกัน จะช่วยกันสร้าง
ปากทองให้เจริญ

¹ เรียบเรียง ทุ่งมหา หน้า 8 - 9

² ก. หน้า 15

จะเห็นว่าสตรีโดยทั่วไปยังไม่ค่อยมีโอกาสได้พบปะกับบุรุษอย่างเสรี ต่อเมื่อได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้ผู้หญิงมีอิสระมากขึ้นในเกือบทุกด้าน คือ ในด้านการเลี้ยงดูบิดามารดาจะไม่เข้มงวดในเรื่องกิริยามารยาทและความประพฤติ ดังเช่นแต่ก่อน นอกจากนี้ยังให้การศึกษาแก่บุตรเท่าที่สามารถจะให้ได้เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานหาเลี้ยงชีพ ทั้งยังให้อิสระในการเที่ยวเตร่และคบหาสมาคมกับเพื่อนต่างเพศได้อย่างเสรีเช่นอุไรใน หัวใจชายหนุ่ม ถึงคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า "...คุณพระพิณรุณเป็นพ่ออย่างสมัยใหม่, ไม่เก็บลูกสาวขังห้องไว้อย่างสมัยเก่าเลย, ลูกสาวจะพอใจไปไหนมาไหนก็ได้ตามความพอใจของเขาทั้งสิ้น..."¹ ทำให้ประพันธ์หนุ่มนักเรียนนอกหลงความเห็นว่าบิดามารดาของอุไรเป็นผู้ที่ไ้ชื่อว่า "ศิวิไลซ์" อย่างแท้จริงที่ไม่กีดกันหวงลูกสาว กว้างเห่คุณอุไรจึงเป็นหญิงสาวที่จัดว่า "ปอปลาร์" ในสายตาของประพันธ์ เพราะ "...หล่อนเป็นผู้หญิงอย่างสมัยใหม่แท้, ไม่ตกหลัวผู้ชาย, และเชื่อว่าหล่อนไ้หักเค้นราแล้วด้วย..."² และ "...ที่ไ้ที่สุดคือหล่อนไม่ทำตัวเป็นหยอจุ่มแจ้อย่างผู้หญิงไทย ๆ ไ้โดยมาก พวกกันสั้น ๆ หล่อนคล้ายผู้หญิงฝรั่งมากกว่าผู้หญิงไทย..."³ จากการประพจน์คิดค้นดังกล่าวอุไรจึงเป็นที่หมายปองของชายหนุ่มและถูกหอมล้อมราวกับดวงไฟที่มีตัวแมลงตอม

และจากราวรู้สึกลึกซึ้งของยวนใจใน ปรามพยศ ว่า

"...หล่อนรู้สึกไ้ไ้ว่าหล่อนเกิดมาสำหรับการสมาคม การคบเพื่อน คบฝูงแท้ ๆ ถ้ายวนใจไปเกิดเป็นลูกของคนอื่นซึ่งเขาไม่ตามใจหล่อนอย่างไ้เจ้าคุณวิบูลย์วัฒนธรรมไ้ตามใจอยู่ในขณะนี้แล้วยวนใจไ้ไ้ว่าหล่อนคงจะไ้

¹ รามจิตติ หัวใจชายหนุ่ม หน้า 36 - 37

² อ. หน้า 26

³ อ. หน้า 31

"...ฉันจะแต่งงานกับแม่อุไรในกลางเดือนนี้ ที่จริงฉันไม่ได้ตั้งใจเลย
ในชั้นต้นที่จะแต่งงานกับเขาเร็วเช่นนี้, แต่มันพะเอินมีเหตุจำเป็นบังคับให้
ต้องรีบแต่ง ความจำเป็นอันนี้ได้บังเกิดมีขึ้นอย่างไร หวังใจว่าพอประเสริฐ
จะสามารถเอาเอาเองได้โดยไม่ต้องให้ฉันต้องเล่ามาตรง ๆ ฉันกล่าวได้
นึกหนึ่งแต่เพียงว่า มันเป็นเพราะฉันกับแม่อุไรได้ไปอยู่ด้วยกันในสิ่งที่ทำให้ใจ
มันปั่นป่วนผิพรรณคา, คือภูมิประเทศและทะเลวนคาทำให้สบายใจทั้งอากาศดี
ทำให้รู้สึกใจอีกเพิ่ม และรวบรวมทั้งความก็เป็นอันตรงตามภาณิตว่า "น้ำอ้อย
ไหลมก" : "1

สตรีที่ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้คงมีใครมีเฉพาะอุไรเท่านั้น เพราะความชื่นชม
วันธรรมดาวันตก พอแม่จึงให้เสรีภาพแก่ลูกสาวเต็มที่ในการเที่ยวเตร่คบเพื่อนผู้ชาย
เพื่อแสดงว่าตนเป็นผู้ที่มีความ "ศิวิไลซ์" แต่ผู้ที่เป็นลูกสาวได้ใช้เสรีภาพจนเกินขอบเขต
จึงต้องประสบความทุกข์เดือดร้อนถึงกล่าว เห็นได้จากคำพูดของประพันธ์ว่า "ในสมัยนี้
นิคมารดาปล่อยให้ผู้หญิงพริ้มมากขึ้น, แต่ผู้หญิงยังไม่รู้จักค่าแท้จริงแห่งเสรีภาพ จึงใช้
เสรีภาพในทางที่ผิดจนเสียตัวเสียชื่อ"² เป็นต้นว่าการแสดงออกถึงความรักที่มีต่อบุรุษ
ซึ่งตนพอใจโดยเปิดเผย เพราะเห็นว่าการอยู่เฉย ๆ และรอคอยความรักจากชายนั้น
ประสบผลสำเร็จได้ยาก ถึงคำสนทนาโต้ตอบระหว่าง ม.ร.ว.ทรงกลด กับมารดาใน
บทภา วรรักษ์ ว่า

"...เรื่องคุณระพีระ แม่พยายามเตือนแล้วเตือนอีกว่าเขามีคู่หมั้น
ไม่ใช่เราไม่รู้แล้วหรือ! เป็นลูกผู้หญิงจงตัวทึงหนึ่งชวณผู้ชายเขาก่อน
นาเกลียด"

¹รามจิตติ หัวใจชายหนุ่ม หน้า 40 - 41

²ก. หน้า 82

"ไม่เห็นน่าเกลียดเลยคุณแม่ เถียวนี้ สมัยนี้เขายังงั้นทั้งนั้นแหละ
เขาไม่มารอเก็บตัวอยู่กับบ้านให้โซ่มาดังตัว ให้ราชรถมาเกยอย่างสมัย
โบราณหรอกนะ สิ่งใดที่เราพอใจเราคงทำ"

มารดาเบิกตากว้างอย่างอัศจรรย์ใจที่ได้ยินคำพูดเหล่านั้นจากปากบุตร
ของตนเอง "ถ้าคนอื่นมาบอกมาแล้วว่าสาว ๆ สมัยใหม่เขาพูดไปตามใจชอบ
กันอย่างนี้ ฉันคงไม่เชื่อหว่าเขามุสา นี่ฉันไต่ถามเองและคนพูดก็คือลูกสาว
ฉันด้วย กรรมเวรเหลือเกิน เกลียดสิ่งใดก็มักพบสิ่งนั้น"¹

กระแสของวัฒนธรรมตะวันตกที่แพร่เข้ามาจนซึมซาบเข้าไปในจิตใจคนไทย
จนทำให้เห็นไปว่าสิ่งเหล่านี้เป็นของโก้เก๋ควรแก่การประพฤติปฏิบัติ ทั้งคำพูดของตัว
ละครใน ชีวิตใหม่ ว่า "...ส่วนมากสำหรับทุกวันนี้ผู้หญิงทุกคนหมุนเวียนเปลี่ยน
ความคิดไปตามกระแสของอารยธรรมฝรั่ง เขาคิดถึงเงิน ความสุข ความสวย ความ
สะกดหมายก่อนสิ่งอื่น..."²

สตรีบางคนประพฤตินอย่างอิสระในเรื่องของความรัก โดยไม่คำนึงถึงการ
แต่งงานเพราะเหตุว่าการแต่งงานเป็นเหมือนข้อผูกมัดทำให้หมดอิสรภาพ สตรีที่นับถือ
ศาสนาคริสต์ที่เป็นอิสระนี้จะถือความพอใจของตนเองเป็นใหญ่ อันเป็นลักษณะที่ได้รับอิทธิพล
มาจากวัฒนธรรมตะวันตก เช่นอัมพาลิกาใน ชีวิตคือความฝัน ซึ่งใช้ชีวิตอย่างอิสระเสรี
กับบุรุษที่เธอพอใจ โดยไม่มีพันธะผูกพันใด ๆ ทั้งสิ้น ความประพฤติก็น่าทึ่งนี้ยังไม่เป็น
ที่ยอมรับของสังคมไทยนัก ถือว่าเป็นการกระทำที่เสื่อมเสียศีลธรรมอันดีงาม แต่ก็เป็นที่
นิยมกันไม่น้อยในหมู่ผู้ชั้นสูง เห็นได้จากความคิดของพัศตรฝรั่งที่มีต่ออัมพาลิกาวา

"...นี่คือบุรุษใหม่ของชีวิตมันคงไม่หยามคายและโลกโง่จนกระทั่งผู้ใด
อย่างอัมพาลิกาจะรับเอาไว้ไม่ได้! ฟรีเลิฟ! ..เพื่อนที่ร่วมชีวิตกันด้วยความรัก"

¹ ก.สุรางคนางค์ ปัทมา วรารักษ์ หน้า 518

² สุวัฒน์ วรดิลก ชีวิตใหม่ หน้า 124

พึงพอใจ ไม่มีอะไรผูกพันและบีบบังคับ พอใจจะรักกันไคร่กันเท่าที่หัวใจ
ปรารถนาซื้อตรงต่อความรู้สึกจนกระทั่งสามารถจะจากกันได้อย่างความเข้าใจ
กันในเรื่องความเคยชิน หรือความเบื่อหน่ายได้เกิดขึ้นแล้ว อารยธรรมแผนใหม่
ที่สุดในชีวิตรักและการรวมตัวของมนุษย์มันมีอยู่ทุกแห่งบนดินแดนแห่งความ
อิสระเสรี มันมีอยู่ในเมืองไทย ในคดีหาสน์อันโอ้อวดราคาเรือนแสนเรือนล้าน
ในตึกใหญ่ของผู้ทรงอำนาจและทรงเกียรติ ในรถแลนซ์ไซท์ไกลาคำ ในห้องสูง
และชายหาดบนฟลอริดาสรวง และบนเนินหญ้าชายเขานั้นคือ สิ่งมีชีวิตต้องการ
ชีวิตแบบอัมพาลิกาและอุเทน"¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า

"...อัมพาลิกากำลังมีความสุข เธอเหมือนนกที่เฝ้าอยู่ตามกิ่งไม้ตัวเบา
ไม่มีการะของชีวิตไม่มีความผูกพันของหน้าที่และความรับผิดชอบของชีวิตรัก
มีแต่อิสระเสรีอย่างหาขอบเขตไม่ได้ นั่นคือแบบของชีวิตแบบหนึ่ง ที่ผู้เขียนสูง
พวกหนึ่งเขานิยมกัน..."²

ซึ่งตรงกับคำพูดของสมพรใน สุภาพบุรุษสมพร ว่า

"...การที่จะหาเมียสักคนหนึ่งในกรุงเทพฯ ในสังคมเห็นจะยากเย็น
แสนเข็ญ ยิ่งที่จะหาผู้หญิงสำนึกถึงคุณค่าของความอาย คุณค่าของร่างกาย
จุดที่สำคัญที่สมัยหนึ่งผู้หญิงหวงแหนและถือว่ามีค่ายิ่งกว่าชีวิต แต่สมัยนี้มีราคา
ตั้งแต่อารมณ์โลก ไปถึงรถยนต์และสิ่งแวดลอมตลอดจนกระทั่งถุงและไม่กอลฟ"³

¹ สก ภูมะโรหิต ชีวิตคือความฝัน หน้า 738 - 739

² ก. หน้า 737

³ อรวรรณ สุภาพบุรุษสมพร หน้า 88

กล่าวได้ว่าขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ซึ่งมีผลต่อการกำหนดบทบาทของสตรีทั้งในด้านการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา การทำงาน ตลอดจนการเลือกคู่ครอง

กฎหมาย

แม้บุคคลจะได้รับการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาตามค่านิยมและขนบประเพณีของสังคมโดยที่กฎหมายจะไม่ได้กำหนดขอบข่ายและวิธีการในการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาระหว่างเด็กชายกับเด็กหญิง แต่กฎหมายจะมีบทบาทในการกำหนดสิทธิด้านการทำงาน การเลือกคู่ครอง และการกำหนดบทบาทของสตรีในฐานะภรรยา กล่าวคือ สตรีที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะจะไม่มีสิทธิเซ็นสัญญาเพื่อทำงานบางอย่างด้วยตนเองได้ ต้องให้บิดามารดาเป็นผู้รับรองซึ่งบางครั้งเท่ากับเป็นการจำกัดสิทธิและโอกาสในการทำงานของสตรี ทำให้ไม่สามารถทำงานที่ตนเองชอบได้ถ้าบิดามารดาไม่เห็นด้วยถึงที่นาถฤทิ์ใน หัวใจให้เขา ได้รับเลือกให้เป็นนางเอกภาพยนตร์จากบริษัทสร้างภาพยนตร์บริษัทหนึ่ง ซึ่งต้องมีการทำสัญญาว่าจ้างแต่เนื่องจากนาถฤทิ์ยังไม่บรรลุนิติภาวะจึงต้องให้มารดาของเธอเป็นผู้ลงนามอนุญาต เห็นได้จากบทสนทนาระหว่างอานวยกับภรรยาว่า

"งั้นนาถฤทิ์ไปเซ็นสัญญาที่ห้องอานวยการเสียก่อนตามระเบียบ แล้ว

เราค่อยไปคุยทและปรึกษากันทีหลัง"

"นาถฤทิ์เซ็นสัญญาเองไก่อหือคะ แถยังเด็ก... ไหนคุณว่าเพิ่งสิบเจ็ดคร"

"เออ...จริงซี ยังไม่บรรลุนิติภาวะต้องให้ผู้ปกครองอนุญาตจึงจะใช้ได้"

คุณอานวยว่าอย่างเพิ่งนึกขึ้นได้ "แต่ไม่เป็นไรให้เซ็นชั้นหนึ่งก่อน แล้ววันหลังให้คุณแม่มาเซ็นอนุญาตทีหลัง"¹

กฎหมายนอกจากจะมีผลต่อการทำงานของสตรีแล้ว ยังมีอิทธิพลในการกำหนดบทบาทของสตรีในด้านการเลือกคู่ครองทั้งทางคานสลับและบวก ในเรื่องของความรักนั้นกฎหมายไม่มีสิทธิ์เข้าไปเกี่ยวข้อง แต่ในเรื่องของการแต่งงานที่ถูกต้องตามประเพณีกฎหมายจะเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย เพราะการเป็นสามีภรรยาขึ้นโดยถูกต้องตามกฎหมายและเป็นที่ยอมรับของสังคมนั้น นอกเหนือจากการจัดการแต่งงานตามประเพณีแล้วต้องมีการจดทะเบียนสมรสด้วย กรณีที่ฝ่ายหญิงยังไม่บรรลุนิติภาวะจะไม่สามารถไปจดทะเบียนตามลำพังได้ ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาก่อน เช่น นาดฤดีขอต้องพามาหาไปด้วยเมื่อจะจดทะเบียนสมรสเป็นภรรยาที่ถูกต้องตามกฎหมายของสามี ทั้งคำบอกเล่าของเธอว่า

"แม่แต่งงานอย่างงกเงิน ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่แม่จะไถ่หนังรถเก๋งอย่างหรูหราร เราสองคนแม่ถูกแหบไม่รู้ตัวเมื่อชาตรีจอกรดที่หน้าว่าการอำเภอแห่งหนึ่ง ครั้งแรกแม่ขอตัวจะรออยู่ในรถแต่โคนเขาจะยื่นกะยอหนักขึ้น เราจึงเดินไปก๊วยกันทั้งสามคน "ผมมีธุระที่อำเภอเล็กน้อย" เขาอธิบายกับเราอย่างนั้นและเมื่อเข้าไปในห้องทำการอำเภอ เราจึงทราบว่าชาตรีพาภิกษินไปจดทะเบียนสมรสและเนื่องจากนาดฤดียังมีอายุไม่ครบวัยนิติภาวะ จึงต้องพาแม่มาเป็นผู้ให้ความยินยอมพร้อมใจด้วย! ..."¹

จะเห็นว่าถ้าบิดามารดายินยอมทุกอย่างไม่มีปัญหา แต่ถ้าท่านทั้งสองไม่เห็นด้วยและต้องการให้บุตรสาวแต่งงานกับผู้ที่ตนเลือกให้ สตรีที่เป็นบุตรสาวก็ไม่อาจสมหวังในความรักได้ เพราะไม่สามารถจะจดทะเบียนตามลำพังโดยไม่มีผู้ใหญ่รู้เห็นได้ ลักษณะนี้กฎหมายก็มีผลต่อการเลือกคู่ครองในทางลบ ส่วนผลในทางบวกกฎหมายอนุญาตให้สตรีที่บรรลุนิติภาวะแล้วจดทะเบียนสมรสได้โดยไม่ต้องขอรับความยินยอมจากบิดามารดา แม้บิดามารดาจะไม่เห็นด้วยก็ไม่มีสิทธิ์พรากตัวบุตรสาวกลับไปได้ เนื่องจากกฎหมายให้สิทธิ์

¹ นิตยา นาถยสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 1163

สามีในการเป็นเจ้าของภรรยาโดยพ้นจากการปกครองของบิดามารดาไปอยู่ในความ
ปกครองของสามีนับแต่จดทะเบียนสมรส เห็นได้จากคำพูดของศักดิ์กับบิดาของ รจิตใน
อุปสรรค ว่า

"ผมอนุญาตไม่ได้ ผมมีสิทธิ์เหนือหล่อนตามประเพณี—ตามกฎหมายนั้นจริง
แล้วแต่พ่อโดยมนุษยธรรมผมบังคับใจหล่อนไม่ได้"

.....

"ไอ้เท่าจะมีอำนาจอะไรที่นี่" เขาถาม

"อำนาจที่ฉันเป็นพ่อของรจิต" เจ้าคุณตอบมองลูกเขยอย่างดูคั่น

"แต่ผมคิดว่าผมมีสิทธิ์มากกว่า ผมเป็นสามีนั้นอย่างหนึ่งและความสมัครใจ
ของแม่รจิตนั้นอีกอย่างหนึ่ง"¹

และจากคำพูดของประจักษ์กับนายควาบิดาของวนิดาในวนิดา ว่า

"คุณมีอำนาจอะไรครับ, จึงจะมาพาภรรยาผมไป" ประจักษ์พูดชิงชัง
"นึกแต่งงานเป็นภรรยาผมถูกต้องตามกฎหมาย ไม่เกี่ยวอะไรกับคุณแล้ว
ผมไม่ยอมให้ใครไปกับคุณน่ะจะคงอยู่กับผม"²

ในฐานะภรรยา กฎหมายกำหนดให้สตรีต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบบุรุษ เริ่ม
จากการที่ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคนโดยไม่ผิดกฎหมายและไม่ถือเป็นเรื่องเสียหาย ทั้งนี้
เพราะกฎหมายไทยไม่ห้ามการมีภรรยาหลายคน ข้อสำคัญอยู่ที่ตัวผู้ชายยอมยกของภรรยา
แก่เป็นเอกภรรยา³ นอกจากนี้ประเพณีไทยไม่ได้ถือว่าการมีเมียรองเป็นการกระทำ
อันชั่วช้าส่าสเลว หรือเป็นที่รังเกียจเหยียดหยามของสังคม หากเป็นธรรมดาสามัญของ
ชาวตะวันออกทั่ว ๆ ไป⁴ แม้ในประเทศที่กฎหมายจำกัดให้ชายมีภรรยาเพียงคนเดียว

¹ พ. เนตรรังษี อุปสรรค หน้า 126 - 130

² วรณศิริ วนิดา หน้า 706

³ คอกไม้สก ความผิดครั้งแรก หน้า 117

⁴ อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 540

ชายในประเทศนั้นก็มีไต่ไปกว่าประเทศอื่น กลับอธิบายว่าแม่จะมีภรรยาน้อย ๆ สัก
 ร้อยคน แต่ถ้ายิ่งเลี้ยงดูบุตรแต่งอย่างเสมอต้นเสมอปลายอยู่แล้ว เหตุใดบุตรแต่งนั้น
 จะต้องเกือกร้อนใจ¹ ดังเห็นได้จากการสนทนาระหว่างกระจ่างกับ ม.จ.พงศ์
 ใน สาวสวย-หญิงงาม ถึงกฎหมายในเมืองไทยว่า

"หม่อมเห็นว่ามิได้แต่เรื่องมรดกเท่านั้นเอง เสียอย่างที่สุดก็คือ คู่สมรส
 จะจดทะเบียนกับคนอื่นอีกสักกี่ครั้งก็ได้, ทั้ง ๆ ยังไม่หย่ากับคู่สมรสคนแรก,
 โดยกฎหมายไม่เอาผิดถึงกับสั่งเข้าตารางอย่างอารยประเทศตะวันตก มัน
 เปิดโอกาสให้ผู้ชายที่มีเมียแล้วลอลวงผู้หญิงโดยอาศัยการจดทะเบียนสมรส
 เป็นเครื่องมือ มีหน้าซำกฎหมายยังอนุญาตให้มีเมียน้อยสักกี่คนก็ได้, และ
 เมียน้อยของคนบางคน, ตัวพาออกแขกหรือและได้รับการต้อนรับเท่าเมียหลวง,
 เลยทำให้ฐานะของพวกเมียน้อยไม่น่ารังเกียจเกลียดชังเท่าไรนัก, ..."²

ด้วยเหตุนี้ผู้ชายส่วนมากที่มีฐานะทางเศรษฐกิจจึงมักนิยมมีภรรยามากกว่า
 หนึ่งคน โดยภรรยามีฐานะลดหลั่นกันลงไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะได้ภรรยานั้นมาโดยวิธีใด
 ทำให้ฐานะของสตรีที่เป็นภรรยาต้องตกต่ำลงไปอีกและต้องตกอยู่ใต้อำนาจสามีมากขึ้น
 เพราะถ้าแข็งข้อเมื่อใดอาจจะถูกสามีทอดทิ้งได้ง่าย ๆ ซึ่งจะทำให้ได้รับความอับอาย
 และการตำหนิติเตียนจากสังคมว่าบกพร่องในหน้าที่ สตรีที่เป็นภรรยาจึงต้องทำตนให้
 เป็นที่พอใจรักใคร่ของสามี

ในกรณีที่สามีไม่มีความสัมพันธ์กับหญิงอื่นหรือมีภรรยาน้อย ภรรยาที่ไม่สามารถ
 พ้องหย่าสามีได้ตรามใจที่สามียังส่งเสียเลี้ยงดูอยู่ เว้นแต่สามีจะยินยอม ด้วยเหตุนี้
 ฝ่ายหญิงจึงต้องข่มขืนทรนาคู่ตลอดทนเท่านั้น เช่น ปิยนากใน ชีวิตมิใช่คอกกู่หลาบ
 ซึ่งไม่สามารถหย่าขาดจากสามีได้เพราะเขาไม่ยินยอม ถึงคำพูดโต้ตอบระหว่างเธอกับ
 สามีว่า

¹ คอกไม้สด ความผิดครั้งแรก หน้า 528

² อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 141

"เรารับกระดาษมาอย่างไม่รู้แยะแสะ มองเพียงปราศเดียวก็โยนทิ้ง
"ไม่เห็น"

"แต่คุณต้องเห็น ไม่ยั้งงั้นคิดฉันจะฟ้องขออ่านศาล"

วิชัยยกไหล่ขึ้นตาชั้นเดียวซึ่งหรีเล็กอยู่แล้ว ยิ่งหรีขึ้นทวยความขบขัน
"ก็เชิญ เธอไปฟ้องศาลเอาเองดี แควา...จะไปฟ้องศาลนะ เธอจะอ้าง
เหตุผลอะไรกันจะ?"

"เหตุที่คุณพาดูหญิงอื่นมาเป็นรู้กันบนเตียงฉันนะซี" เธอพูดเร็วจนเกือบ
ไม่หายใจ

เขาระเบิดหัวเราะออกมาเสียงลั่น ดังเหมือนเสียงสัตว์ป่าที่คำรามทึใจ
เมื่ออึดจากซากเหยื่อตรงหน้าแล้ว "ฉันไม่เห็นจะสีกหรืออะไรเลย ทำไมมาถ
ฉันเป็นัวคนอื่นแล้ว ฉันเป็นัวของเธออีกไม่ไ้หรือ"

"แต่ฉันไม่ต้องการใช้ของร่วมกับใคร โดยเฉพาะของที่สกปรกอาจจะมี
เชื้อโรคร้ายอย่างัว!" "ก็ตามใจเธอ แต่ถาหากเธออ้างเหตุผลเพียง
แควา เห็นฉันนอนกับผู้หญิงอื่นทหน้าต่อตา กฎหมายจะไม่ยอมหย่าให้เธอเลย
ศาลจะยอมหย่าให้เธอต่อเมื่อฉันหาทุนให้กร้ายต่อเธอ ไม่ส่งเสียเลี้ยงดู
แค้น..." เขายักไหล่ "ฉันให้กร้ายทุนทีเธอหรือ? ก็เปล่าทั้งสิน ฉันไม่ไ้
ให้เงินเลี้ยงดูเธอหรือ? เปล่า ถึงเกือนเงินสองพันมาประเคนถึงมือเธอ
ฉันไม่ยกย่องว่าเธอเป็นเมียหรือ? ไม่มีเลยมีแค่พาไปเที่ยวให้รู้จักทั่ว ๆ กัน
ว่า นีคือเมียของฉัน แล้วเธอจะเอาังใจกับฉันอีก" เขาทำสูมเสียงอย่างน่า
หมั่นไส้"¹

เมื่อปียนาดถามเขาว่า ถาหากเธอมีความสัมพันธ์กับชายอื่นบ้าง เขาจะทน
ไ้ไหม เขาก็ตอบว่าทนไม่ไ้ แสดงให้เห็นถึงความเห็นแก่ตัวของผู้ชาย และความ
อยุธรรมของสังคม ดังคำพูดโต้ตอบของบุคคลทั้งสองว่า

¹นิคยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกกุหลาบ หน้า 130 - 132

"อ้อ ฉันก็กรามลาเมียแล้ว ๗ พรรคนั้น"

"นี่ก็เช่นเดียวกันคุณทนไม้ได้ ฉันก็ทนไม้ได้เหมือนกัน"

"แต่กฎหมายไม่อนุญาตให้เรอทนไม้ได้ กฎหมายอนุญาตให้แค่ชั่วเท่านั้น
ที่ทนไม้ได้ ถ้าหากเธอมีรู้ให้เห็นคำตาค้างนี้ ฉันมีสิทธิ์จะนำเธอและ
ลูกของเธอเสียเลย"

"แล้วในมุมนกลับกัน ถ้าผู้ชายมีรู้ให้เมียเห็น เมียจะนำเสียโดยอ้างว่า
ลูกแก่อ่านาจอโตะไม้ได้หรือ"

"กฎหมายไม่อนุญาตขอรับ..."

"กฎหมาย...? กฎหมายที่อนุรักษธรรมสร้างขึ้นโดยพ่อพวกเทวดาผู้ชาย
นะซี เห็นแก่ตัวลำเอียงซัก ๆ ทำไมในเมื่อคุณไม่ต้องการฉันแล้ว คุณก็ควร
จะปล่อยยให้ฉันเป็นอิสระ" ¹

นอกจากนี้กฎหมายยังเปิดโอกาสให้ผู้ชายเอารัดเอาเปรียบผู้หญิงต่อไปอีก
โดยการจำกัดสิทธิ์ในการทำนิติกรรมของหญิงที่มีสามีแล้ว ไม่ให้สามารถจัดการทรัพย์สิน
ของตนเองหรือทำนิติกรรมใด ๆ โดยปราศจากความยินยอมของสามีได้ เหตุนี้ปียนา
จึงไม่อาจขายที่ดินของเธอเพื่อนำเงินไปทำประโยชน์ให้กับสังคมตามที่ตั้งใจไว้ได้ เห็นได้
จากคำพูดระหว่างเธอกับสามีว่า

"อ้ายเรื่องที่ดินที่เราอยู่นั้นอีกอย่างหนึ่ง เธอรู้กันว่าจะขายจะให้เขา
ไปทำไมไม่มีวันสำเร็จหรอก"

"แต่มันเป็นเงินของฉัน"

"เงินของเธอ ฉันทราบแล้ว ใคร ๆ ก็ทราบแล้ว" วิชัยท่าท่างร้ายสักระยะรับ
อย่างเยาะ ๆ "แต่ไปรคอย่าลืมว่าภรรยาไม่มีสิทธิ์จัดการทำนิติกรรมใด ๆ เกี่ยวกับ
ที่ดินของเธอคนเดียว สามีเท่านั้นขอรับที่จะทำได้ การจะซื้อหรือขายอยู่ในอำนาจ
ของเขคนเดียว"

"กฎหมายบ้าอีกแล้ว" ปิยนารถองควายความซัดแค้นใจ
 "ถ้าเธอจะมีสิทธิ์จัดการทำอะไรกับมันโลกก็ต้องต่อเมื่อเธอหย่ากับฉัน
 แล้ว แต่...ในเมื่อฉันไม่ยอมหย่า...เธอจะทำไม"¹

เมื่อสามีไม่ยอมหย่า ปิยนารถองควายความซัดแค้นใจจะเป็นอิสระในที่สุดเธอก็หาทาง
 ออกกวนการฆ่าตัวตาย ซึ่งทั้งนี้ "เป็นความผิดของระบบเศรษฐกิจและสังคมที่กำหนด
 ไว้ว่า เมื่อแต่งงานแล้วสินไหมของภรรยาจะต้องรวมเข้าเป็นสินบริภคย์อยู่ในอำนาจ
 ปกครองของสามีแต่ผู้เดียว ภรรยาไม่มีสิทธิ์จัดการกับทรัพย์สินสมบัติเก่าแก่เดิมของตัวเลย
 และจะกลับคืนเข้ามาอยู่ในอำนาจของเจ้าของเดิมได้ต่อเมื่อการแต่งงานนั้นสิ้นสุดสภาพ
 โดยตายหรือหย่า"² และในการหย่าร้างนั้นสินสมรสจะต้องถูกแบ่งคนละครึ่ง ถึงแม้ว่า
 ทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดจะเป็นของฝ่ายหญิง หรือฝ่ายหญิงเป็นผู้หม่าก็ตาม ถ้ามีใครจดทะเบียน
 เป็นสินส่วนตัวแล้วถือว่าเป็นสินบริภคย์ทั้งสิ้น ทั้งคำพูดของชาตรีใน หัวใจให้เธอ ว่า

"...สรุปรวมแล้วจิตใจความว่า เมื่อฉันแต่งงานกับวิภาได้สามปี คุณป้า
 ของเธอซึ่งรักเธอมากและทำพิธีกรรมยกทรัพย์สินมรดกให้หลานกรวิภาคนเคียว
 นั้นถึงแก่กรรม ตามกฎหมายเมื่อมีใครมรดกไปว่าให้จดทะเบียนเป็นสินส่วนตัว
 ทรัพย์สินหรือมรดกที่ไ้มาหลังจากสมรสแล้วก็จัดเป็นสินสมรสทั้งนั้น ฝ่ายฉัน
 ซึ่งนอนหลับไม่รู้ตัวไม่เห็นก็จะพลอยมีส่วนด้วยครึ่งหนึ่งโดยนิตินัย"³

สรุปได้ว่ากฎหมายเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสตรีใน
 งานการทำงาน การเลือกคู่ครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดบทบาทในฐานะภรรยา
 ซึ่งทำให้สตรีต้องตกเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบบุรุษกล่าวคือ ไม่มีสิทธิ์จัดการทรัพย์สินหรือทำ
 นิติกรรมใด ๆ โดยไม่ได้รับการยินยอมจากสามี และไม่มีสิทธิ์ฟ้องหย่าสามีตราบใดที่สามี
 บังคับเสียเลี้ยงดูตนอยู่

¹ นิตยา นาถยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกบหลาบ หน้า 241 - 242

² ก. หน้า 394 - 395

³ นิตยา นาถยสุนทร หัวใจให้เธอ หน้า 951

เศรษฐกิจ

เศรษฐกิจเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการได้รับการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาของบุตรชายหญิง ในกรณีที่บิดามารดามีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีพอที่จะส่งเสียบุตรทั้งชายและหญิงให้ศึกษาเล่าเรียนทุกคนได้ บิดามารดาก็มักจะให้การศึกษาแก่บุตรชายก่อน ถ้ามีบุตรชายหลายคน โอกาสของบุตรหญิงที่จะได้รับการศึกษาก็น้อยลงไปตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากบิดามารดาเห็นว่าเป็นความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งที่บุตรชายจะต้องได้รับการศึกษา เพราะจะต้องเป็นผู้นำครอบครัวในภายภาคหน้าและเป็นฝ่ายที่ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ทั้งยังสามารถสร้างเกียรติยศชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูล โดยการอาศัยหน้าที่ราชการ เป็นสะพานไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จในชีวิตอีกด้วย จากเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าวบุตรชายจึงมีโอกาที่จะได้รับการศึกษาดีกว่าบุตรหญิง เห็นได้จากความรู้สึกนึกคิดของนายเทียมนิ สามรัก ทั้งที่ผู้ประพันธ์บรรยายว่า

"การที่ลูกทั้งสองของเรามีได้รับการศึกษาถึงมัธยมชั้นสูง เพราะความอึดอัดขัดสนแคลนในกักรเงินของเขา, เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ทรงมาความรู้สึกของนายเทียมนิให้เพิ่มอยู่ด้วยอาการปวดร้าว สำหรับกลิ่น, ลูกหญิงผู้เป็นพี่, ไม่สู้กระไรนัก, เพราะนอกจากมีความจำเป็นในการอาชีพและความก้าวหน้าน้อยกว่าเพศชาย, กลิ่นยังมีนิสัยที่จิตว่านารักอยู่หลายอย่างซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากมารดา, เป็นคนว่าสามัญสำนึกถึงความรับผิดชอบชั่วช้า, และรู้จักสงบนเสงี่ยมเจียมตัว..."¹

งามพิศใน อุบิทิเหตุ ก็ตกอยู่ในสภาพที่ไม่แตกต่างไปจากกลิ่นเท่าใดนัก คือเธอคงลาออกจากโรงเรียนในขณะที่ประพันธ์พี่ชายของเธอได้เรียนต่อไป ทั้งนี้เพราะบิดาของเธอเห็นว่าผู้ชายควรจะเรียนหนังสือให้สูง ๆ เพื่อจะได้ใช้วิชาความรู้

ประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวในวันข้างหน้า ส่วนงานที่ฉันป้าของเธอไม่
อนุญาตให้เรียนต่อเพราะเกรงว่าจะสิ้นเปลืองเงินทอง และได้อ้างเหตุผลว่าเรียนไป
แล้วไม่ได้ใช้ประกอบอาชีพแต่อย่างใด เมื่อแต่งงานแล้วก็มีหน้าที่ต้องปรนนิบัติสามีและ
อบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา ทั้งคำพูดของป้ากับเพ็ญพิศว่า "พอประพันธ์นี้จะถึงตามที่เถอะ เขา
เป็นผู้ชายอยู่ที่ไหนก็อยู่ได้แล้วเขาก็ต้องเล่าเรียนให้จบ แก่นะเรียนแล้วไปทำอะไร
เสียเงินเสียทอง แล้วที่สุดเขามันก็ไอ้หุงข้าวกวากวากเรือน..."¹

จะเห็นว่าบุรุษมีโอกาที่จะได้รับการศึกษามากกว่าสตรี ซึ่งแม้บิดามารดาจะมี
ฐานะยากจนแต่ก็ไต่พยายามชวนชวนที่จะให้การศึกษาแก่บุตรชายมากกว่าบุตรหญิง
กรณีที่เป็นบิดามารดาหรือผู้ปกครองเห็นความสำคัญของการศึกษาและมีฐานะทางเศรษฐกิจ
ของครอบครัวดีพอสมควร สตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวจึงจะมีโอกาสได้รับการศึกษา
เช่นสมร-ชะอำใน โลกสันนิวาส² จินตนาใน ลมหวล³ จิตรราใน พันทิพา⁴ พจมานใน
บ้านทรายทอง⁵ ถึงแม้มารดาของจินตนาจะกล่าวกับสมสู่ว่า

"คิดโน้มีแก้วตาอยู่ตรงเคี้ยวเท่านั้น" หล่อนคอยเสียงเศร้าอย่างแท้จริง
"แต่จำเป็นจะต้องให้แกได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง ๆ เพราะว่าแกเป็นหญิง
ผู้หญิงมีอะไรหลายอย่างที่จะเข้ามาในชีวิต ส่วนมากเป็นค่าน้ำขาย การศึกษา
เท่านั้นที่จะช่วยแกได้..."⁶

¹ คอกไม้สกล อุบัติเหตุ หน้า 45

² ศรีบุรพา โลกสันนิวาส หน้า 29

³ กุลปรางค์ ลมหวล เล่ม 2 หน้า 92 - 93

⁴ ก.สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 277

⁵ ก.สุรางคนางค์ บ้านทรายทอง หน้า 57

⁶ กุลปรางค์ น.ค.

และจากคำบอกเล่าของจิตราถึงมารดาว่า

"...คุณแม่ท่านบอกพวกเราว่าให้รีบตั้งหน้าตั้งตาเรียน เสียเท่าใดไม่ว่า ไม่เสียค่าย ท่านยังมีชีวิตอยู่ก็ให้ลูกมีความรู้ ทรัพย์สินสมบัติอื่น ๆ นะอย่าไปหวัง เลยมั่นหมกใด สู้ญใด ความรู้ที่อยู่กับเราใครจะไปทำลายไม่ได้..."¹

ในทางตรงกันข้ามฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่กี่ แม่มีคามารถา จะเห็นคุณค่าของการศึกษาเพียงไร โอกาสที่จะได้เล่าเรียนของสตรีที่เป็นบุตรสาวใน ครอบครัวก็น้อยลง ยิ่งมีบุตรมากขึ้นเท่าไรโอกาสที่จะไม่ได้เรียนของบุตรสาวก็มากขึ้น เท่านั้น จึงกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อโอกาสในการได้ รับการศึกษาของสตรี เช่น พยอมใน แหวนประคับกอย² มยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม³ ปัทมาใน ปัทมา วรารักษ์⁴ ถึงคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงมยุรีว่า

"มยุรีต้องเสียน้ำตาเศร้าเสียใจอย่างมากอีกครั้งหนึ่ง เมื่อป้าบอกหล่อน ให้ลาออกจากโรงเรียน, โดยอ้างเหตุผลว่าผู้หญิงเรียนไปก็เท่านั้นแหละ, เสียเงินเสียทองซึ่งหาลำบากโดยใช่เหตุ, สู้มาช่วยทำมาหากินกันไม่ได้ ป้าพูดควยว่าลูกของป้าเองไม่มีใครเรียนมากไปกว่าประถมสี่ และว่าผู้หญิง เรียนมาก ๆ ทำให้เกิดนิสัยหยิ่งโหย่งและใจแตก, และข้อสำคัญที่สุด คือ ป้ายากจน..."⁵

¹ ก.สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 277

² สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคับกอย หน้า 129 - 130

³ อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 202

⁴ ก.สุรางคนางค์ ปัทมา วรารักษ์ หน้า 31 - 32

⁵ อาษา น.ก.

นอกจากนี้เศรษฐกิจยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสตรี
 ในด้านการประกอบอาชีพ สมัยก่อนสตรีไม่จำเป็นต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพราะ
 ผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงซึ่งมีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงดูครอบครัวได้อย่างสบาย ค่าครองชีพ
 ก็ต่ำเนื่องจากเครื่องอำนวยความสะดวกยังไม่ค่อยมี สถานที่เที่ยวเตร่พักผ่อนหย่อนใจ
 ก็มีไม่มากอีกทั้งสตรียังไม่ต้องแต่งตัวออกไปทำงานนอกบ้าน จึงไม่จำเป็นต้องใช้จ่ายมาก
 เหตุนี้สตรีจึงไม่ต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ยกเว้นที่มีฐานะยากจนจริง ๆ เท่านั้น
 หน้าที่ของสตรีก็คือรอรับเงินจากบุรุษ ควบคุมดูแลและรับผิดชอบในเรื่องการใช้จ่ายของ
 ครอบครัวตลอดจนเก็บออมรักษาทรัพย์สิน เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลง เศรษฐกิจรัดตัว
 ยิ่งขึ้น ผู้หญิงจึงต้องดิ้นรนออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านเพื่อช่วยเหลือเศรษฐกิจของ
 ครอบครัว เนื่องจากค่าครองชีพสูงมากไม่ว่าจะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการมีชีวิตอยู่ซึ่ง
 ได้แก่ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค หรือเครื่องอำนวยความสะดวก
 เช่น รถยนต์ ตู้เย็น โทรทัศน์ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีราคาแพงมาก นอกจากนี้ยังต้อง
 เที่ยวเตร่ ฎาพยนตร์ ลีลาศและรับประทานอาหารตามห้องอาหาร รวมทั้งต้องดัด
 เครื่องแต่งกายให้ทันสมัยอยู่เสมอ เหตุนี้ผู้หญิงและผู้ชายจึงต้องช่วยกันทำงานหาเลี้ยงชีพ
 จะให้ผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงแต่เพียงคนเดียวก็ยากยิ่งแต่ก่อนนั้นไม่เพียงพอเสียแล้ว เห็นได้
 จากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงเมตตาใน รักธรรมบุญ ว่า

"ส่วนนางสาวสัณห์ประภาสผู้นั้น เมื่อจบการศึกษาจากคอนแวนต์
 แล้ว ก็หาเงินนอใจหาตัวเป็นนางกินรีเฝ้าอยู่กับดำไม้ เป็นผู้มีนิสัยไม่ยอม
 ฎากาย ใค้ขออนุญาตห้ามมารดาเข้าเป็นครูสอนหนังสือเด็กเล็ก ๆ อยู่ที่
 ฌดุงวิทยานารี อันเป็นโรงเรียนราษฎร์ ซึ่งตั้งอยู่ข้างบ้าน เพื่อหารายได้
 มาเพิ่มจำนวนที่ห้ามมารดาได้รับจากเบี้ยเลี้ยงชีพ ค่าเช่าบ้านที่ถนนสีลม
 และเงินเดือนของพี่ชายทางโรงพิมพ์นั้นให้มีจำนวนคงามพอที่จะเลี้ยงกัน
 ไปได้อย่างไม่นาถรอนใจ สามชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความสุขในอ้อมแขน

แห่งไมตรีจิตมิตรภาพของเพื่อนบ้านใกล้เคียง เสมอตลอดมาแต่บัดนั้นจน
เท่าถึงบัดนี้"¹

นอกจากเมตตาแล้วยังมีสตรีคนอื่นอีกที่ทำงานช่วยเหลือธุรกิจของครอบครัวด้วยการ
เป็นครู ไคแก่ สมรใน โลกสันนิวาส² สายสวาทใน รอยจารึก ครูสอนดนตรี³ อีกอาชีพ
ของสตรีนิยมทำคือ รับจ้างเย็บปักถักร้อย ตัดเสื้อ เช่นพยอมใน แหวนประคัมภีร์⁴ วัฒนใน
ภู⁵ สัจจาใน ยอกสวาท⁶ ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงสัจจาว่า

"สัจจาให้ความเห็นกับท่านขุนว่าหล่อนจะตั้งร้านตัดเสื้อสุภาพสตรีและทำงาน
เย็บปักถักร้อย ซึ่งศิลปะทางนี้สัจจามีความชำนาญเป็นยอดเยี่ยม เมื่ออยู่
โรงเรียนเคยได้รับรางวัลและคำชมเชยจากครูบาอาจารย์เสมอ อาศัยที่สัจจามี
นิสัยรักวิชาการช่างสตรี สัจจาจึงได้ไปขอเรียนจากบรรดาเพื่อนฝูงหรือผู้ที่คุ้นเคย
บางคนจนกระทั่งสัจจาทำไ้สารพัด การตั้งร้านตัดเสื้อต้องค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้
เพราะเกี่ยวกับทุนทรัพย์ยังขาดแคลนอยู่ ท่านขุนวรวรพจน ำได้ซื้อจักรซิงเกอร์มา
ให้ เครื่องโดยให้เงินย่อน เวลานั้นกำลังจ้างช่างไม้มาทำตู้ใส่เสื้อผ้าไว้ ร้าน
ตัดเสื้อของสัจจาจะเปิดทำการราวกลางเดือนนี้ ซึ่งหล่อนหวังว่ามันคงเป็นอาชีพ
ที่ยั่งยืน และถ้าวานของหล่อนอยู่ในความนิยมของมหาชน สัจจา ก็จะวางโครงการ
ให้กว้างขวางขึ้นตามลำดับ"⁷

¹ สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 103

² ศรีบุรพา โลกสันนิวาส หน้า 29

³ ก.สุรางคนางค์ รอยจารึก หน้า 59

⁴ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคัมภีร์ เล่ม 1 หน้า 129 - 130

⁵ กอกไม้สด ภู หน้า 240

⁶ ป.อินทรปาลิต ยอกสวาท หน้า 112 - 113

⁷ ก.

การค้าขายเป็นอาชีพหนึ่งที่สตรีทำกันแต่ก็ไม่เป็นล่ำเป็นสันเช่นมยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม¹ เพลินใน สงครามชีวิต² ถึงคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงมยุรีว่า

"หลังจากช่วยป่าไผ่ไม่กี่วัน, มยุรีก็สามารถจะนั่งขายผักโดยมีความรู้สึกอาย
เหนียมเหลืออยู่ไม่มากนัก จากผลกำไรวันหนึ่งไม่เท่าใดที่ประจักษ์แก่สายตาหลอน,
มยุรีเริ่มเห็นใจป่าที่ไม่สามารถให้หลอน, หรือลูกคนหนึ่งคนใดของป่าเรียนหนังสือ
มาก ๆ ไ้..."³

สตรีบางคนสมัครขายของหน้าร้านเพื่อหาเลี้ยงตนเองได้แก่ยุพทินใน ชั่วฟ้าดินสลาย
ประพันธ์โดยบรรยายไว้ว่า "...หลอนเข้าสมัครงานเป็นคนขายของหน้าร้านอยู่ในบริษัท
อีกแห่งหนึ่ง หลอนเล้าถึงความอดอยากยากจน หลอนเล้าถึงบรรดาคนซึ่งคอยฉวยโอกาส
ในความอ่อนแอของหลอน ถึงกับบางครั้งปกป้องกันตัวหาความบริสุทธิ์หรือความไถอย่าง
หักเห..."⁴

เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว สตรีจำนวนไม่น้อยจึงต้องประกอบ
อาชีพที่ได้รับการดูหมิ่นดูแคลนจากสังคม ได้แก่ อาชีพนางแบบ การภาพยนตร์ การระบำ
และโสเภณี โดยเฉพาะอาชีพหลังนี้เป็นที่ถูกละเลยกีดกันจากสังคมมากที่สุด แต่สตรีก็จำเป็นต้อง
ทำเพราะไม่สามารถจะไปประกอบอาชีพอย่างอื่นได้เนื่องจากไร้การศึกษา เช่น นางฉวี
ใน หัวใจให้เขา⁵ คาวรุ่ง-กาวเรืองใน รักกรรมบุญ⁶ เพลินใน สงครามชีวิต⁷ เฉลียวใน

¹ อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 206

² ศรีบูรพา สงครามชีวิต หน้า 179 - 180

³ อาษา น.ก.

⁴ เรียมเอง ชั่วฟ้าดินสลาย หน้า 127 - 128

⁵ นิศยา นาถยสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 65 - 69

⁶ สันต์ เทวรักษ์ รักกรรมบุญ หน้า 327 - 328

⁷ ศรีบูรพา ล.ก. หน้า 193

ทางโลกย์¹ รื่นใน หญิงคนชั่ว² พรณใน พรณ³ ถึงที่มาภาของนาถฤๅก็กล่าวแก่
ไมรยา

"นาถฤๅทำถูกแล้วที่เป็นนางแบบ ตราบใดที่มันได้ค่าจ้างจากการที่มันไปยื่น
เปลือยกาย ฉันไม่เห็นว่ามันจะหำฉิฉิครายอะไร ฉันกลับสนับสนุนด้วยซ้ำ ทำไม
กับอีกการเป็นนางแบบมันเป็นอย่างไร มีกฎหมายห้ามไว้อย่างนั้นหรือ ถ้ามีก็มา
เติมทน ห้ามกระทั้งการหำมาหากินของมนุษย์? เรื่องไปเล่นหนังก็เหมือนกัน
ก็ควรที่จะว่าเป็นพวกเคนกินรำกิน! ไรดังเอ๋ยพวกเคนกินรำกินได้คิมได้คิมมาก
ก่อนักแล้ว ผู้ชายเป็นพระนำพระยา ผู้หญิงก็เป็นเจ้าจอมหม่อมหม่อม ลูกเต้าของ
พวกเคนกินรำกินนี้แหละลิมนี้ถึงประวัติพ่อแม่ตัวมาก่อน ทำเป็นสะอึกสะเอียน
ถูกทุกคน มันเป็นอาชีพหนึ่งเหมือนกัน ทำไมคนอื่นจึงทำงานอย่างอื่นได้
ทำไมต้องถูกอื่นไกลหรืออย่างเธอนี้แหละรับจ้างเขาขับรถทำไม เขาจ้างเธอเพราะ
เขาพอใจในการขับรถของเธอใช่ไหม นาถฤๅคิมก็เหมือนกัน เขาจ้างมันเพราะ
มันมีรูปร่างหน้าตาสวยพอที่เขาจะไ้มันเป็นนางแบบได้ คนเรามีความสามารถ
กันคนละอย่างแล้วจะห้ามหวงไม่ให้มันขายความสามารถของมันอย่างไร เราจะ
ไปสนใจกับคนอื่นทำไม ช่างหัวมันปะไรกะอีปากคนปลาร้า มันช่วยเรามีให้ออกตาย
ไม่ได้หรอก ฉันแก่กว่าเธอฉันรู้"⁴

และจากคำสนทนาระหว่างเฉลียวกับนายเพิ่มว่า

"ดิฉันเป็นผู้หญิงที่เขาตราหน้าว่า 'คนหากิน' หล่อนพูดอย่างปราศจาก
ความหวาดหวั่น "ที่บ้านดิฉันมีผู้ชายมาพักแรมเสมอ ๆ"

¹ม.จ. อากาศคำเกิง "ทางโลกย์" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 5

²ก. สุรางคนางค์ หญิงคนชั่ว หน้า 263

³ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช "พรณ" ใน หลายชีวิต หน้า 82

⁴นิคยา นาถสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 69

"คนหาเงินกับคนที่ถูกจะไม่ต่างกันนักกระมัง?" เขาปรารภ "อาชีพอันไม่ดี
ของเขื่อนี้จะเลิกเสียเมื่อใดก็ได้"

"เลิกไม่ได้" หลอนคำน "ถ้าเลิกวันไหนฉันก็อดตายวันนั้น"¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ถึงพระณีว่า "ความปรารถนาอันร้อนแรงที่
หาเงินทำให้พระณีไม่พอใจกับการหาเงินเป็นครั้งคราว และเริ่มหาแหล่งที่ได้เงินมาก ๆ
ไถนาน ๆ..."² การที่พระณีมีความคิดเช่นนี้เพราะความยากจนเป็นรายละเอียด
ชีวิตที่สำคัญ ดังเป็นรอยลึกอยู่ในหัวใจของพระณี ซึ่ง "...อยู่กับความยากจนมาตลอด
ของหลังก็คือความยากจน ปัจจุบันก็มีแต่ความยากจน เบื้องหน้าก็มีแต่ความจน..."³

สืบเนื่องจากการที่สตรีต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านเพราะความจำเป็นทาง
เศรษฐกิจ เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้สตรีได้พบปะสมาคมกับบุรุษ สตรีจึงมีโอกาสเลือก
ครองมากขึ้น เช่น พิมพ์ใน ชัยชนะของพิมพ์ ซึ่งพบและรู้จักนารถเมื่อเขาไปติดต่องาน
ที่เธอทำสำนักงาน และทั้งสองได้ตกลงใจแต่งงานกันในเวลาต่อมา⁴ เช่นเดียวกับเพ็ญ
ใน สงครามชีวิต ที่ต้องออกไปประกอบอาชีพเป็นนางเอกภาพยนตร์เพื่อหารายได้มาเลี้ยงดู
ครอบครัว และผู้จัดการได้ขอแต่งงานกับเธอ ซึ่งเธอก็ตกลงเพราะเธอสามารถให้ความ
ช่วยเหลือ ความมีชื่อเสียงดังที่เธอปรารถนาได้ แม้ว่าเธอจะยังรักระพันอยู่ก็ตาม⁵ จึง
กล่าวได้ว่าเศรษฐกิจมีส่วนทำให้สตรีมีโอกาสได้พบและเลือกคู่ครองมากยิ่งขึ้น

ในกรณีที่เป็นความจำเป็นทางเศรษฐกิจ จึงต้องการให้บุตรสาวแต่งงาน
ในวัยที่มีเพื่อฐานะ ซึ่งเท่ากับเป็นการขายลูกสาวโดยตรง การที่บิดามารดาทำเช่นนี้
อาจจะถือว่าลูกสาวเปรียบเสมือนสมบัติของตน และคนมีสิทธิ์ขาดที่จะจัดการกับชีวิตของลูก

¹ ม.จ.อากาศคำเกิง "ทางโลกีย์" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 55

² ม.ร.ว.ถิภฤทธิ ปราโมช "พระณี" ใน หลายชีวิต หน้า 110

³ ฐ. หน้า 84

⁴ แมอนงค์ ชัยชนะของพิมพ์ หน้า 356 - 359

⁵ ศรีบุรพา สงครามชีวิต หน้า 214

ส่วนลูกก็ต้องยอมตามความประสงค์ของบิดามารดาด้วยความกตัญญู สตรีที่เป็นบุตรสาว จึงหมดโอกาสที่จะเลือกคู่ครองด้วยตนเองเพราะเหตุนี้ เช่น เพิ่มศรี-ประสานใน วัยสาว¹ กาหวันใน ท้าวทองเคียว² ภรณ์ใน นันทวัน³ สัจจาใน ยอกกตัญญู⁴ นันทนาใน กุชชีวิต⁵ ถึงความนึกคิดของกาหวัน

"แนละมันเป็นการยอมสละ...และเพื่อเงิน ! แต่กาหวันถือเสียว่าการเสียสละ เช่นนี้ หล่อนมิได้กระทำเป็นคนแรกและสุดท้ายไซ้แต่เท่านั้น การยอมสละอันนี้คือการแสดงความกตัญญูใหญ่ยิ่งต่อบิดาของหล่อนเพื่อจะจับได้ความทุกข์ระทมขื่นขึ้นให้พ้นไปจากทรวงอกของท่าน และนำความเบิกบานมาสู่กลับคืนมาตามเดิม"⁶

และจากความคิดของสัจจา

"...ถ้าหล่อนไม่ช่วยเหลือคุณพ่อ ท่านจะถูกฟ้องล้มละลาย ถูกออกจากราชการ ศึกษานองชายของหล่อนก็จะพลอยออกจากโรงเรียนเพราะไม่มีเงินส่งเสีย ข้อสำคัญคุณพ่ออาจตรอมใจตายก็ได้ ในที่สุดสัจจาก็ตัดสินใจเด็ดขาด หล่อนจะยอมแต่งงานกับหลวงประทีป เพื่อล้างหนี้สินของคุณพ่อ..."⁷

นอกจากนี้การดูขอตตามประเพณีมักจะมีเรื่องเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องกับ บิดามารดาของฝ่ายหญิงจะเรียกสินสอดหรือค่าเลี้ยงดูมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับฐานะตระกูลของฝ่ายหญิง ผลของการเรียกสินสอดนี้ทำให้หญิงสาวจำนวนไม่น้อยพลาด

¹ม.จ.อากาศคำเกิง "วัยสาว" ใน วิมานทะเล หน้า 68 - 69

²อาษา ท้าวทองเคียว หน้า 99

³คอกไม้สด นันทวัน หน้า 204

⁴ป.อินทรปาลิต ยอกกตัญญู หน้า 55

⁵น.ประภาสพิต กุชชีวิต หน้า 336

⁶อาษา น.ก.

⁷ป.อินทรปาลิต น.ก.

โอกาสในการแต่งงานกับคนที่ตนรัก เนื่องจากฝ่ายชายไม่สามารถหาเงินไ้ครบตามจำนวนที่
บิดามารดาของฝ่ายหญิงต้องการ เพราะบางรายถึงราคาไว้มาก คือแปดพันหรือหนึ่งหมื่นบาท
ดังนั้นเพื่อเป็นหลักประกันว่าบุตรสาวของตนจะมีชีวิตที่สุขสบาย เช่นค่าครองชีพ ความรักของคู่รัก
และความร่ำรวยของผู้ประพันธ์ว่า

"...แต่แม่สาวค่าครองชีพเป็นคนแปลกกว่าเขา ค่าที่หล่อนได้ดำรงในเอะหัตตะ
ถึง 2 ทาง คือ การอุปสรวายของหล่อนก็นับว่าเป็นหนึ่งในเมืองนั้นสถาน 1
หล่อนเป็นลูกสาวเศรษฐีมั่งคั่งด้วยทรัพย์สินสมบัติอย่างหนึ่ง แต่ค่อนข้างเด็กอายุเพียง
17 ปีเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็หล่อนก็เป็นที่ถูกในตาของผู้ใดเห็นมาแต่เล็กแต่น้อย โดย
เหตุอันนี้ท่านเศรษฐีจึงได้เชกราคาเขาพอใจ บอกเขาว่าค่าเดียวว่าหมื่นบาท เป็น
เช่นนี้จึงทำให้เขาออกไปตามกันไม่อาจหันหน้าสู่ ใจว่าเงินหมื่นบาทเท่านั้นจะเป็น
การสำเร็จเลยที่เดียวเมื่อไร ท่านเรียกเอาไว้ในกำมือของท่านเป็นค่าจ้างที่
ได้เลี้ยงดูมาแล้วจึงจัดการทอภายหลัง เช่นเรือนหอกองทุนของมันตามธรรมเนียม
ไทย แต่ละอย่าง ๆ ฎไม่ต่ำกว่า 1000 บาทสักสิ่ง..."¹

และจากคำพูดของรังสิทแก้ววัลลีย์ใน โลกละคร ว่า

"วัลลีย์ ฉันนึกถึงวิทยากับนิมนวลแล้วก็พลอยอึ้งอ้อมใจไปกับเขาด้วย แต่
ฉันคิดถึงงานแต่งงานของเขาเมื่อไร ฉันก็เหมือนกับผู้ที่ฝันว่าได้รับโชคลาภใหญ่
หลวง จำนวนเงิน 8 พันบาท ที่คุณพ่อของเธอได้ราคาไว้มากเป็นค่าตัวของเธอ ทำให้
ฉันรู้สึกว้าเหว่ยังอยู่ห่างกันมากสำหรับความสำเร็จของการแต่งงาน"²

หลังการรู้ข้อเท็จจริงเรื่องการฉ้อโกงแต่งงานซึ่งจำเป็นต้องใช้เงิน บิดามารดาแทบ
ทุกคนยอมปรารถนาให้บุตรสาวได้เข้าพิธีแต่งงานเพื่อความมีหน้ามีตาของวงศ์ตระกูล

¹ธรรมรักษ์มี ก,ล, "ความรักของคู่รัก" สยามมวญ 11 : 1381 - 1382 2456

²ท.เนตรรังษี โลกละคร หน้า 904 - 906

การที่จะไปจดทะเบียนอยู่ด้วยกันเฉย ๆ นั้นเป็นไปได้ยากสำหรับสังคมสมัยนั้น ถ้าฝ่ายชายไม่มีเงินพอที่จะจัดพิธีได้ บิคารมารคาของฝ่ายหญิงก็มักจะไม่นิยมยกบุตรสาวให้ เห็นได้จากคำพูดของมารคากันทีมาใน เศรษฐีอนาถา ว่า

"เกิดมาเป็นลูกผู้หญิง ยามจะมีตัวมันต้องไ้แต่งงานให้เป็นพิธีรีตองบ้าง ถึงจะเล็กน้อยกระหม่อมกระหม่อมเพียงไร พ่อแม่มักยังไ้หน้าตาว่าลูกสาวแต่งงานไม่ใช่ เล่นตามเขาไป แล้วให้ตัวเวียนมาขอขมาเอาแต่ภายหลัง"¹

สำหรับสตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะมีโอกาสเลือกคู่ครองมากกว่าสตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวธรรมดา เนื่องจากบิคารมารคามักจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ เพื่อให้บุตรสาวไ้มีโอกาสเลือกคู่ครองเช่นวิมลใน ผู้ดี² อนงค์ใน หนึ่งในร้อย³ เห็นได้จากคำพูดของบิคารมารคาสุกใจว่า "เห็นจะถูกและถูกเหมือนจะไม่ใช่เพียงตามใจ อยากจะให้ลูกสาวไ้มีโอกาสเลือกผู้ชายหลาย ๆ คนด้วย ถ้าไม่ยั้งงั้นคงไม่เที่ยวเชิญครอบครัวนั้นครอบครัวนี้เรื่อยไป"⁴ และจากคความนึกคิดอีกตอนหนึ่งว่า

"พูดถึงลูกของเขาคือจะไ้คู่ที่เหมาะสม มีหน้ามีตาเป็นหลักฐาน คุณพระและคุณนายก็คิดที่จะนึกถึงลูกของตนเองมิไ้ สุกใจเกิดปีเดียวกับวิมลแต่แ่เคื่อนกว่า มีอายุสมควรที่จะแต่งงานแล้ว แต่ทั้งบิดาและมารคาไม่มีทุนทรัพย์พอที่จะเปิดโอกาสให้ลูกเลือกคู่ จึงไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดกล้ากราบมาไห้สุกใจเลือก..."⁵

¹ สันต์ เทวรักษ์ เศรษฐีอนาถา หน้า 208

² คอกไม้สด ผู้ดี หน้า 57 - 58

³ คอกไม้สด หนึ่งในร้อย หน้า 315

⁴ คอกไม้สด ล.ก. หน้า 57 - 58

⁵ ก. หน้า 58

เช่นเดียวกับแมนใน มารมณุษย์ ซึ่งเป็นหญิงสาวที่ฐานะยากจนและเป็นเพียงคน
รับใช้ แม้จะมีความงามก็ไม่มีชายใดเหลียวแล ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า

"แมนเป็นเด็กหญิงสาวสวยและมีเสน่ห์จริงถึงด้อยค่าที่หลวงโกศลเคยกล่าวไว้
หากว่าหล่อนได้ถือกำเนิดมาในตระกูลของท่านผู้มีศักดิ์ทั้งหลายแล้ว บ่านนี้จะมี
พวกผู้ดีหนุ่ม ๆ มาตอมสักกี่ 10 คนก็ไม่รู้ได้แต่ตามฐานะที่เป็นอยู่แมนเป็นเพียง
สาวใช้คนสนิทของนางอารีอักษิ์เท่านั้น จึงยอมไว้ทนกับผู้ดีหนุ่ม ๆ มาตักพัน ทุกวันนี้
ผู้ชายที่จะรักผู้หญิงนั้นเขาไม่ถือเกณฑ์แต่เพียงว่า หล่อนจะต้องเป็นคนสวยหรือมี
กิริยามารยาทเป็นที่เจริญตาแต่เพียงอย่างเดียว เขายังจะต้องเกณฑ์ให้ผู้หญิงเป็น
อะไรอื่น ๆ อีกหลายอย่างและอย่างที่สำคัญที่สุดนั้นคือ ผู้หญิงจะต้องเป็นบุตรของ
ท่านผู้มีทรัพย์ และมีมากพอที่จะพูนเฟื่องกับหล่อนได้ตลอดชีวิต หรือเกือบ ๆ
ตลอดก็เป็นใช้ได้ แต่ความจริงนั้นแมนเป็นคนจน เพราะฉะนั้นหล่อนจึงจะเป็น
อะไรอีกไม่ได้ นอกจากเป็นหญิงสาวสวยผู้มีเสน่ห์อย่างเดียวเท่านั้น"¹

จะเห็นว่าเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งมีผลกระทบต่อนโยบายของสตรีในด้านการ
อบรมเลี้ยงดูและการศึกษา การทำงานและการเลือกคู่ครองเช่นเดียวกับปัจจัยอื่น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นภูมิหลังทางสังคมซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของ
สตรี การที่ผู้วิจัยศึกษาภูมิหลังทางสังคมนี้ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าปัจจัยดังกล่าวมีอิทธิพลต่อ
การกำหนดบทบาทของสตรีในสถานสหิทางเพศอย่างไรบ้าง ซึ่งจะเป็นแนวทางให้ผู้วิจัยได้
ศึกษาบทบาทของสตรีในสถานสหิทางเพศจากนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ.

2501 ในบทต่อไป

บทที่ 3

บทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศของตัวละครหญิงในนวนิยายไทย
ในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

การศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยนั้น ได้มีผู้สนใจและศึกษาค้นคว้ากันอย่างกว้างขวาง ทั้งที่เป็นการศึกษาจากเอกสารหรือข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และการศึกษาจากวรรณคดีไทยสมัยต่าง ๆ ส่วนการศึกษาจากนวนิยายซึ่งเป็นวรรณกรรมไทยที่ปัจจุบันนี้ยังไม่มีผู้ใดศึกษา เหตุที่ผู้วิจัยศึกษามหาบทของสตรีในค่านิยมทางเพศจากนวนิยายไทยเพราะเห็นว่า นวนิยายย่อมบันทึกสภาพและความเปลี่ยนแปลงของสังคม ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของบุคคลในสังคมไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลทางคดีคดี การศึกษามหาบทของสตรีในค่านิยมทางเพศครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาจากตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 โดยศึกษาในด้านการทำงาน การเลือกคู่ครอง และการกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของสังคม โดยแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาออกเป็น 4 ช่วงเพื่อแสดงให้เห็นบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา คือ

- ช่วงแรก พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468
- ช่วงที่สอง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475
- ช่วงที่สาม พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488
- ช่วงที่สี่ พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501

ช่วงแรก พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468

บทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศของตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468 ไม่มีรายละเอียดปรากฏให้เห็นมากนัก เนื่องจากเป็นระยะเริ่มแรกของงานเขียนประเภทนวนิยาย ซึ่งส่วนมากจะมีขนาดสั้น นักประพันธ์มักมุ่ง

ที่จะดำเนินเรื่องตามโครงเรื่องที่วางไว้ รายละเอียดที่บรรยายเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และวิถีทางในการดำเนินชีวิตจึงมีน้อย แท้ที่จริงจะสันนิษฐานได้จากคำพูดของตัวละคร หรือข้อความบางตอนที่ยู่ประพันธ์กล่าวถึงตัวละคร

การที่สตรีจะมีบทบาทในการทำงาน การเลือกคู่ครอง ตลอดจนสามารถกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดาและสมาชิกของสังคมอย่างไรมันขึ้นอยู่กับภูมิหลังด้านการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา กล่าวโดยทั่วไปสตรีส่วนใหญ่ในช่วงนี้จะได้รับ การอบรมเลี้ยงดูตามแบบโบราณ คือ ถูกเก็บตัวอยู่แต่ในบ้านไม่มีใครมีโอกาสไปเที่ยวเตร่ นอกจากเวลาว่างนักช้ติดุ๊กหรืองานประเพณีเทศกาลต่าง ๆ ดังเช่นชีวิตของพลอยและช้อยใน สี่แผ่นดิน มีบทบรรยายตอนหนึ่งว่า

"...งานโสกันต์ที่พลอยเห็นว่าสนุกนักหนานั้น เป็นงานจรมิเชื่อว่าจะมีทุกปีไป งานที่พลอยเห็นว่าสนุกเป็นอย่างยิ่งและเป็นงานประจำปีซึ่งถึงแม้ว่าจะผ่านไปแล้วก็เฝ้าเร่งวันเร่งคืนให้ถึงอีก คืองานลอยกระทงซึ่งมีในกลางเดือน 12 เสกขตามเสด็จพระเจ้าอยู่หัวออกแพที่ท่าขุนนาง และโปรดให้ช้อยและพลอยตามเสด็จ เพราะรับสั่งว่างานอย่างนี้เด็ก ๆ ใ้สนุกสนานกว่าผู้ใหญ่..."¹

สตรีจะได้รับการเลี้ยงดูอย่างระแวดระวังและเข้มงวด โดยบิดามารดาหรือผู้ใหญ่ว่าจะควบคุมดูแลไม่ให้คลาดสายตา สตรีจึงแทบจะไม่มีโอกาสได้พบปะสนทนากับเพศอื่น ได้จากอยู่ประพันธ์บรรยายถึงรำไพใน คำแห่งความรัก ว่า

"โดยมิได้เคยพูดจาหรือสมาคมด้วยผู้ชายเลยแม้แต่คำเดียว... ไม่เคยรู้จักนิสัย ความเป็นไปของชาย... หลอนกำลังจะทำการโตเถียงคัดค้านแทนผู้ชาย เพื่อถูกเกียรติยศอันถูกหญิงคนหนึ่งเหยียบเล่นอย่างป็นปี..."²

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 110 - 111

²ไฉ่ เรื่องศิลป์ "คำแห่งความรัก" เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์

และจากคำบอกเล่าของประพันธ์ในจดหมายที่เขียนไปถึงเพื่อนฉบับหนึ่งว่า

"อย่าว่าแต่การมีสโมสรเลยถึงแม้ในการสมาคมของเราก็กังยังไม่อง
ระเบียบเรียบร้อยเลย, นับว่ายังอยู่ในระหว่างเวลาเปลี่ยนแปลงโดยแท้
ทีเดียว ตามประเพณีเดิมผู้ชายกับผู้หญิงเขาไม่เคยให้พบปะสมาคมกันเลย"¹

เหตุนี้สตรีบางคน เช่นคำทองใน ความรักของคูรัก จึงต้องลอบส่งจดหมาย
ติดต่อกับบุรุษ เมื่อบิดาบังคับให้แต่งงานเธอคิดจะหนีไปกับคนรักแต่ก็ไม่สามารถทำได้
เพราะบิดาหาทางป้องกันอย่างรัดกุมมากซึ่งเท่ากับเป็นการยืนยันว่าสตรีในสมัยนี้ได้รับ
การอบรมเลี้ยงดูอย่างเคร่งครัดถึงคำบรรยายของผู้ประพันธ์ตอนหนึ่งว่า

"...คิดจะพากันหนีตามจดหมายที่นายร้อยโทเชื้อมีมาในฉบับก่อน ๆ
หรือก็เหลือวิสัยเพราะการระแวงระวัง ซึ่งคุณพ่อของหล่อนจัดแจงไว้นั้น
หนาเหลือเกิน..."²

ในเรื่องการคบหาสมาคมกับเพื่อนต่างเพศนั้นจะต้องอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่
ซึ่งคอยสอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลาจะไปไหนคนเดียวไม่ได้ ต้องมีพี่น้องหรือ
ญาติผู้ใหญ่คุมไปด้วย ดังที่เสด็จพบกับพลอยว่า

"ไปเถิดช้าไม่ห้ามแต่เวลาจะไปจะมาขอให้พี่น้องมารับมาส่ง เจ้าก็เป็น
ลูกผู้ที่มีสกุลควรระวังลึกลงชาติถึงสกุลไว้เสมอ บิดามารดาเป็นผู้ที่มีพระคุณ
ยิ่งกว่าใคร ๆ ทุกคน จึงต้องรักและนับถืออยู่ในโอวาทพ่อแม่เพราะพ่อแม่
ไม่มีใครสำคัญเท่า..."³

ลักษณะดังกล่าวนี้จะมียกเว้นสำหรับสตรีบางคนซึ่งได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่าง
ใหม่ใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก สตรีเหล่านี้จะได้รับอิสระเสรีในการ

¹ ราชจิตติ หัวใจชายหนุ่ม หน้า 81

² ธรรมรักษ์ ก.อ, "ความรักของคูรัก" สยามมวญ 11 : 1383 2456

³ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 238

ที่เที่ยวเตร่และคบเพื่อน ตัวอย่างเช่นอุไรใน หัวใจชายหนุ่ม ผู้ซึ่งประพันธ์ได้เล่าเรื่อง
ของเธอให้เพื่อนฟังทางจดหมายว่า

"รายชื่อฉันกล่าวมาในจดหมายฉบับก่อนว่าได้เห็นที่โรงพัฒนากรนั้น ฉันได้
พยายามสืบสาวจนรู้แล้วว่าใคร ใคร ฉันได้หมั้นไปโรงภาพยนตร์นั้นบ่อย ๆ จน
ได้เห็นหล่อนอีกคืน 1, และรู้ให้เพื่อนคน 1 คน, จึงได้ความจากเธอว่า
หล่อนชื่อ นางสาวอุไร พรหมโสมภพ ลูกสาวพระพิณิพัฒนากร ฉันจะพยายาม
รู้จักกับหล่อนให้จงได้ในไม่ช้า ได้ข่าวว่าหล่อนเป็นผู้หญิงอย่างสมัยใหม่แท้,
ไม่ทักท้วงผู้ชาย, แล้วเชื่อว่าหล่อนได้หักเหันแล้วด้วย"¹

ส่วนสตรีในครอบครัวชนบทอาจจะมีอิสระในการเที่ยวเตร่และการคบเพื่อน
มากกว่าสตรีในครอบครัวชั้นสูง เนื่องจากมีคามารค่าไม่มีเวลาพอที่จะเข้มงวดกวดขันนัก
เพราะต้องช่วยกันทำงานเลี้ยงครอบครัว เช่น วิวาห์ นิคณน ถึงข้อความที่ผู้ประพันธ์
บรรยายว่า

"ที่ริมหาดทรายชายทะเล บนแคร่ไม้ต้นมะขามกิ่งใหญ่ใบหนา หนุ่มสาว
คู่หนึ่งกำลังนั่งสนทนาประจ้อประแจกัน ภายของแม่ริ้วอยู่ในวงแขนของนายขึ้น
แต่ศีรษะชบอยู่กับน้ำ คุเหมือนมีเสียงร้องไห้สั่นกระซิก ๆ อยู่ด้วย ยามนั้น
เป็นที่สองแห่งราตรี แสงจันทร์อันมีสีอ่อนนวลแลเย็นบริสุทธิ์ฉายลงมาทอด
กวาดทรายชายหาดงามระเคตาประดุจแก้วมณีระแนบแกมกับทองผอ่ยแห่ง
หิมะอันเปือกเย็นก็ไปรยปรายรายล่องตกลงมา ดิศต้องมนไบไม้ไผ่หว่างาม
ระยับจับตาพราว เสียงลมระคมพัดน้ำทะเลประมวญเป็นลูกคลื่นมากระทบฝั่ง
ถึงฉาคฉ่ำ แดกฟองเป็นประกายน่าพิศมิ่งนัก ณ ที่นี้เขาที่รักทั้งสองได้นั่ง
เคลียกันอยู่"²

¹รามจิตติ หัวใจชายหนุ่ม หน้า 26

²แนวกราว "นิคณน" ศรีกรุง 2 : 401 ธันวาคม 2457

สตรีโดยทั่วไปไม่ว่าในครอบครัวชั้นสูงหรือครอบครัวสามัญจะได้รับการฝึกฝนอบรมเกี่ยวกับคุณสมบัติของกุลสตรี เป็นต้นว่า การครัว การฝีมือ ตลอดจนการเก็บรักษาทรัพย์สิน ควบคุมการใช้จ่ายใช้สอยและปกครองดูแลผู้คนในครอบครัวเพราะถือเป็นคุณสมบัติประการสำคัญซึ่งแสดงเอกลักษณ์ของสตรีไทย สตรีใดที่ขาดคุณสมบัติดังกล่าวก็จะได้รับการตำหนิติเตียน และไม่มีชายใดเลือกเป็นคู่ครอง สตรีจึงได้รับการฝึกฝนในเรื่องเหล่านี้จากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่จนชำนาญ เช่น ผู้ประพันธ์บรรยายถึงประภาใบเจ้าเขมร ว่า

"อนึ่งหล่อนเป็นผู้ที่สามารถคนหนึ่งในการบ้านเรือนอันเป็นสมบัติของสตรี เป็นที่เบาอกเบาใจของหญิงสงวนมาก ในการที่มีหลานอันน่ารักน่าสงวนไว้ดูแลบ้านแทนตัวท่าน ทั้งระหว่างที่หล่อนมาอยู่กับเจ้าคุณลุงและคุณป้า หล่อนก็มิได้ทำให้ท่านทั้งสองเป็นที่เคืองรอนคอยปฏิบัติให้ถูกใจอยู่เสมอ"¹

และจากความบรรยายถึงสุกจิตต์ใน กรรมตามทัน ตอนหนึ่งว่า

"...สุกจิตต์ก็ได้เข้ามาเป็นแม่เรือนแห่งบ้านปรีชาเขavnได้ดูแลทรัพย์สินเงินทองของนายกระมลทั้งหมด หล่อนเป็นแม่บ้านอย่างหาตัวจับได้ยากผู้หนึ่ง เป็นผู้ละเอียดถี่ถ้วนในการใช้จ่ายใช้สอย, รู้จักปกครองคนและสิ่งสำคัญที่สุดก็คือรู้จักปฏิบัติสามี..."²

นอกจากฝึกฝนกิจการบ้านเรือนจนชำนาญแล้ว ในค่านิยมมารยาทและความประพฤติตลอดจนการพูดจา ก็มักจะได้รับคำสั่งสอนอบรมให้เอาใจใส่ระมัดระวังกิริยา วาจา ทั้งคำพูดของคุณสายที่กล่าวเตือนพลอยในคราวที่พาไปหาเจ้าคุณพ่อว่า

"เมื่อไปถึงบ้านแล้วให้พลอยระวังกิริยาวาจาให้ดี เพราะถ้าไปแสดงสิ่งใดให้เป็นที่น่าตำหนิได้ จะชญาพระพักตร์เสด็จผู้เป็นเจ้านายของตนและชญาคุณสายผู้เป็นคุณดูแลเลี้ยงดู..."³

¹แสงทอง "เจ้าเขมร" ไทยเื้อ 3 : 3 พฤศจิกายน 2456

²เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน หน้า 147 - 148

³ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 121

และจากบทบาทของประภา ซึ่งประพฤตินอยู่ในโอวาทของคุณลุงคุณป้า โดยที่ท่านไม่ได้เคี่ยวเข็ญแสดงให้เห็นว่าเธอได้รับการอบรมมาให้อยู่ในโอวาท ทั้งที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเธอว่า

"ความจริงเจ้าคุณและคุณหญิงก็ไม่ได้ทำอะไรสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นที่ยึดใจหลาน ท่านและไม่ได้ใช้กิริยาอย่างอะไรที่จะให้หลานอยู่ในโอวาทท่านเลย หากหลานเป็นผู้ที่ยอมตัวหลานเองให้อยู่ในโอวาทท่าน ..."¹

ผู้ใหญ่นับนี้จะสอนบุตรหลานที่เป็นสตรีให้รู้จักความละเอียดและสำรวมใจ การแสดงความรู้สึกในเรื่องรักใคร่โดยเปิดเผย หรือการแอบตักตอมสัมพันธ์กับบุรุษโดยผู้ใหญ่ไม่รู้เห็นเป็นเรื่องที่ไม่สมควรประพฤติอย่างยิ่งเพราะจะทำให้เสื่อมเสียเกียรติแก่ตนเองและวงศ์สกุล ดังจะเห็นจากบทบาทของรำไพใน คำแห่งความรัก เธอต้องการพิสูจน์ว่า ผู้ชายไม่ไค้เลวไปหมดทุกคนทั้งที่ป้าของเธอกล่าวหา รำไพจึงส่งจดหมายเชิญ หลานเพื่อน ๆ ให้มาเที่ยวบ้าน เลือกละแวกที่มีพี่ชาย เพื่อเธอจะได้ไปเยี่ยมทอมและพบพี่ชายของเธอ "แต่พอเธอถึงจดหมายลงตู้ไปรษณีย์แล้ว มีทันนารำไพก็รู้สึกตัวชา ใจสั่นระริก ๆ แล้วก็วิ่งกลับเข้าห้องของหลาน พลังขบหน้าลงบนที่นอนแล้วสะอื้น กระซิก ๆ "เรานี้ออกจะกล้าเกินไปเสียแล้ว" หลานสอื้น "ป้าพร้อมแกคงพบเห็นผู้ชาย นานแล้ว จนรู้จักสัญชาติกันดี แล้วรู้สึกว่าเป็นไหน ๆ ..."² แสดงว่ารำไพรู้สึก ละอายใจในการกระทำของตน เพราะความที่ได้รับการอบรมให้รักเกียรติของผู้หญิง อันเป็นคุณสมบัติของกุลสตรีที่คตินั้นเอง

ในด้านการศึกษาวินิจฉัยของสตรีในช่วงนี้นับว่าน้อยมาก สตรีที่เป็นชนชั้นสูง จะมีโอกาสได้รับการศึกษามากกว่าสตรีสามัญ เช่น พลอยและช้อยใน สี่แผ่นดิน ซึ่งบิดา

¹แสงทอง "เจ้าเขมร" ไทยเชื้อ 3 : 3 พฤศจิกายน 2456

²ไข เรื่องศิลป์ "คำแห่งความรัก" เสนาศึกษาและแคว้นวิทยาศาสตร์

มีการนำไปฝากไว้กับเสด็จพระองค์หนึ่งในพระบรมมหาราชวัง เพื่อฝึกฝนวิชาที่กุลสตรี
ซึ่งเรียนรู้ควบคู่ไปกับการศึกษาวิชาหนังสือ ทั้งคำบอกเล่าของพลอยเองว่า

"...หลังจากที่เข้ามาอยู่ในวังได้สองวัน คุณสายก็ให้เรียนหนังสือพร้อม
กับช้อย หักอ่านจากหนังสือมุลมุลบทรพกิจในตอนเช้า ที่เรียนก็คือในห้อง
คุณสาย โดยมีคุณสายเป็นครูผู้ควบคุม ขณะเดียวกันคุณสายก็ทำอื่นไปด้วยโดยไม่
ต้องเสียเวลา นาน ๆ ก็ให้มาบอกตอนที่คิด ทั้งช้อยและพลอยมีหนังสือ
คนละเล่มของช้อยชามากกว่า และมีก้านรูปคนละอันสำหรับชี้ตัวหนังสือที่
อ่าน..."¹

การเรียนวิชาหนังสือนั้นจะเรียนในตอนเช้าของแต่ละวัน ส่วนตอนบ่ายเรียน
วิชาเกี่ยวกับกิจการบ้านเรือนและงานฝีมือต่าง ๆ ซึ่งถูกผู้หญิงจำเป็นต้องเรียนรู้และ
ฝึกฝนให้ชำนาญ สำหรับตอนค่ำฝึกหัดการปรนนิบัติรับใช้ ลักษณะของการถ่ายทอดและ
ฝึกฝนจะเป็นไปโดยไม่รู้ตัวคือ เกิดจากการได้ดูได้เห็นผู้ใหญ่ทำและถูกเรียกให้ช่วยห
กษาเรียนรู้และทำไปในที่สุด

นอกจากพลอยแล้วยังมีแม่ปิงใน พ่อแดง² ซึ่งแม้จะไม่ได้เป็นบุตรของขุนนาง
แต่ก็มีโอกาสได้เข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังในฐานะนางละครของคณะละครหลวง
การฝึกละครนี้จำเป็นต้องอ่านและท่องบท จึงสันนิษฐานได้ว่า แม่ปิงอาจจะได้รับการ
ฝึกฝนวิชาความรู้ทางหนังสือบ้าง เพื่อประโยชน์ในการแสดงละคร

ดูไว้ใน หัวใจชายหนุ่ม บุตรีพระพิรุณพัฒนากรเป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้รับการศึกษา
ยวาทะทางวิชาหนังสือและออกจะก้าวหน้ากว่าสตรีอื่นในรุ่นราวคราวเดียวกันทรงที่

"...หล่อนไม่ทำตัวเป็นหอยจับแฉงอย่างผู้หญิงไทย ๆ โดยมาก ทุกกับสัน ๆ หล่อน
กล้าเป็นผู้หญิงฝรั่งมากกว่าผู้หญิงไทย และนับว่ามี "เอคูเคร็น" คือพอใช้, เขียนหนังสือ

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 71

²ป. หลุยส์ วีวีแอร์ พ่อแดง แปลโดยสันต์ เทวรักษ์ หน้า 158 - 159

ไทยเก่ง, อ่านและพูดภาษาอังกฤษไต่บ้าง, เค้นรำเป่น, และแต่งตัวดี..."¹

และจากข้อความที่กล่าวถึงประภาใน เจ้าเขมร และรำไพใน คำแห่งความรัก ก็ทำให้ทราบว่าสตรีมีโอกาสดำเนินการศึกษานอกบ้าน ทำให้มีโอกาสดำเนินปะ
ในบุรุษบ้าง ซึ่งจะมีผลต่อการเลือกคู่ครองของสตรีในอนาคตเช่น

"...เมื่อรำไพไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนสตรี หล่อนยังเคยได้รับความ
ปลื้มปิติอยู่เสมอ ๆ โดยเหตุที่ได้รับสายตาอันแสดงความชมเชยของพวกหนุ่ม ๆ
หลายคนทีเดียว"²

สตรีที่ได้รับการศึกษามักจะมีความเป็นตัวของตัวเอง มีเหตุผลและกล้ากระทำ
ในสิ่งที่ตนเองเห็นว่าถูกต้อง เช่น ประภา แม้ว่าผู้ปกครองของเธอจะไม่เห็นด้วยกับ
การที่เธอคบหญิงหม้ายเป็นเพื่อน แต่เธอก็มีเหตุผลของตนเองถึงความที่บรรยายถึงเธอว่า

"ส่วนแม่ประภานั้นตามเคยอย่างที่มีประเพณีคือเพื่อนของหล่อนเมื่ออยู่ใน
โรงเรียน หล่อนเห็นว่าถึงเขาเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์แล้วก็จริง ก็ไม่เป็นการแปลก
อะไรต่อหล่อนนักโดยเหตุที่หล่อนไม่เียงพอนี้จะให้เพื่อนของหล่อนสัก
หรือแนะนำไปในทางที่อาจเป็นการเสื่อมเสียต่อความบริสุทธิ์ของหล่อนใด"³

กล่าวได้ว่า สตรีโดยทั่วไปยังไม่มีโอกาสจะศึกษาเล่าเรียนวิชาหนังสือได้อย่าง
บุรุษยกเว้นสตรีที่เป็นบุตรหลานขุนนางข้าราชการ การที่สตรีไม่มีโอกาสดำเนินการศึกษานอกบ้าน
อนึ่งเท่าเทียมกับบุรุษทำให้สตรีต้องตกเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบบุรุษในหลาย ๆ ด้าน การ
ยอมรับเลี้ยงดูและการศึกษาที่ได้รับนี้จะส่งผลต่อการทำงาน การเลือกคู่ครองและการกำหนด
บทบาทในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

¹ รมจิตติ หัวใจชายหนุ่ม หน้า 30 - 31

² ไร่ เรื่องศิลป์ "คำแห่งความรัก" เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์

3 : 1703 พฤศจิกายน 2468

³ แสงทอง "เจ้าเขมร" ไทยเอื้อ 3 : 2 พฤศจิกายน 2456

งานการทำงาน

การทำงานของสตรีในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468 นี้ ไม่มีรายละเอียดมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจเอื้ออำนวยให้สตรีไม่ต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ประกอบกับค่านิยมยกย่องสตรีที่อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนสตรีจึงเก็บตัวอยู่แต่ภายในบ้าน ทำงานบ้านซึ่งถือเป็นหน้าที่ของตนโดยตรง ส่วนฐานะนอกบ้านนั้น ก็กเป็นหน้าที่ของบุรุษซึ่งจะต้องเป็นฝ่ายทำงานหาเลี้ยงครอบครัว สตรีจึงไม่มีโอกาสประกอบอาชีพอย่างกว้างขวาง เป็นอิสระเหมือนในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามพอจะสันนิษฐานได้จากคำพูดหรือข้อความบางตอนที่ปรากฏในนวนิยายยุคนี้ได้ดังนี้

สตรีชั้นสูงที่เป็นบุตรหลานขุนนางหรือข้าราชการในราชสำนัก ซึ่งบิดามารดาส่งเข้าไปรับการศึกษาอบรมในวังตั้งแต่เยาว์วัย มักจะเป็นที่หมายปองของบุรุษ เพราะถือว่าผ่านการอบรมวิชาด้านกิจการบ้านเรือนมาแล้วเป็นอย่างดี สตรีเหล่านี้ส่วนหนึ่งจะทำหน้าที่เป็นพนักงานรับใช้ต่าง ๆ หรือนางข้าหลวงคนสนิทประจำตัวเจ้านาย หรือองค์หญิงองค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นการรับราชการอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่ส่วนใหญ่เมื่อโตขึ้นจะออกจากวังไปอยู่บ้าน หรือออกไปแต่งงานเป็นแม่บ้านต่อไป เช่น พลอยใน สี่แผ่นดิน ซึ่งมารดาส่งเข้ามารับการศึกษาอบรมในวังตั้งแต่เด็กจึงมีความรู้และชำนาญในกิจการทุกอย่างอันเป็นคุณสมบัติของกุลสตรี จนได้เป็นข้าหลวงคนโปรดของเสด็จ มีหน้าที่รับใช้ใกล้ชิด ดังคำบรรยายตอนหนึ่งว่า

"... เพราะเดี๋ยวนี้ใคร ๆ ก็รู้กันทั่วคำหนักแล้วว่า พลอยเป็นข้าหลวงคนโปรด การเป็นคนโปรดของเสด็จนั้นมีทั้งทางเสียทางดี ถ้าจะว่าในทางเสียพลอยก็มีเวลาเป็นของตัวน้อยลงกว่าข้าหลวงอื่น ๆ เพราะต้องคอยปฏิบัติรับใช้อยู่ตลอดเวลาจะมีเวลาทำกิจธุระส่วนตัวบ้างก็ต่อเมื่อเสด็จเข้าบรรทมหรือยังไม่บรรทมตื่น หรือมีกิจธุระจำเป็นจริง ๆ นอกจากนั้นส่วนเสียก็ยังมีอีก ที่คนอื่นเกิดความอิจฉาริษยากอยช้อนและหาเรื่อง แต่พลอยก็มีรอยคอยออกมารับแทนอยู่เสมอในข้อนี้ ทำให้คนอื่นไม่กล้าเพราะชอยเป็นคนมีชื่อเสียงประจำเสียแล้วในการเอาจริง คนจึงกลัวเป็นส่วนมาก..."¹

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 166 - 167

ต่อมาพลอยก็แต่งงานกับคุณเปรมมหาเล็กตามความเห็นชอบของผู้ใหญ่ ซึ่งเห็นว่าคุณเปรมมีฐานะดีและมีโอกาสก้าวหน้าทางราชการ พลอยจึงออกจากวังไปใช้ชีวิตเยี่ยงชาวบ้านธรรมดาที่บ้านของคุณเปรมจนตลอดชีวิต ส่วนข้อซึ่งมีคามารคาส่งเข้ามารับการศึกษาอบรมในวังตั้งแต่เยาว์วัยเช่นเดียวกับพลอยนั้น เมื่อพลอยออกเรือนไปกับคุณเปรม ข้อก็ยังคงอยู่ในวังต่อไปในฐานะของข้าหลวงของเสด็จ¹ ข้อใช้เวลาตลอดชีวิตอยู่ภายในพระบรมมหาราชวัง ใกล้เคียงพลอยนั้น มากมายเกี่ยวกับชีวิตชาววัง ทั้งในยามที่วังหลวงรุ่งเรืองถึงขีดสุดและตกต่ำลง จะเห็นได้ว่าทั้งคุณสายและข้อต่างก็รับใช้เสด็จจนกระทั่งเสด็จสิ้นพระชนม์ ฐานะความเป็นอยู่ของสองอาหลานจึงเปลี่ยนไป สันนิษฐานได้ว่านอกจากคุณสาย พลอยและข้อแล้วยังมีสตรีอื่น ๆ ที่รับราชการเป็นข้าหลวงในวังอีกเป็นจำนวนมาก

นอกจากสตรีที่เป็นบุตรหลานของขุนนาง หรือสตรีที่มีญาติรับราชการอยู่ในวังแล้ว สตรีสามัญบางคนก็มีโอกาสได้เข้าไปรับราชการในวัง เช่นแม่ปิงใน พอแดง ซึ่งมีอาชีพเป็นนางละครในคณะละครหลวง เห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งว่า

"...มีบุคคลสำคัญคนหนึ่งแห่งราชสำนัก คือ ท่านสมุหพระราชพิธี

(Ground Maître des Ceremonies) นั้นแลได้ไปชมการแสดงละครของคณะพระยาทหารในการเลี้ยงรับรองครั้งหนึ่ง เห็นแม่ปิงออกมาว่าร้ายว่า, ความงามของตัวนางรำน้อยบวกกับหน่วยก้านชั้นเชิงอันสง่างามของเธอเป็นที่ประทับใจ จนที่สุดจึงได้ตกลงใจที่จะให้เธอเข้าไปรวมอยู่ในละครหลวง จึงได้ออกปากแจ้งความดำรินี้ พระยาทหารซึ่งค่อนข้างขี้ส่อนั้นด้วยความรู้สึกไม่สมอารมณ์ แท้ก็ด้วยการขี้นมของมืองัด ค่ายประการฉะนี้แลท่านจึงมีใ้เก็บต้อนยิ่งใหญในการเสียนางละครตัวโปรดของท่านไป..."²

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน หน้า 332

²ป. หลุยส์ วีวีแอร์ พอแดง แปลโดย สันต์ เทวรักษ์ หน้า 158 - 159

ส่วนสตรีที่เป็นบุตรหลานขุนนาง หรือผู้ดี และสตรีสามัญที่มีฐานะร่ำรวยที่ได้
รับการศึกษาวิชาหนังสือจากโรงเรียนหรือจากผู้ใหญ่ในบ้านจนมีความรู้พออ่านออก
เขียนได้ และได้รับการฝึกฝนอบรมวิชาด้านการบ้านการเรือน ตลอดจนกิริยามารยาท
ความประพฤติดี ไม่ได้อะไรประกอบอาชีพอะไร เพราะในสมัยดังกล่าวยังไม่มีความจำเป็น
ทางเศรษฐกิจที่ผู้หญิงจะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ส่วนมากจะช่วยมารดาหรือญาติ
ผู้ใหญ่ดูแลกิจการบ้านเรือน เช่นประภานี เจ้าเพชร ผู้ประพันธ์บรรยายไว้ว่า

"อนึ่งหล่อนเป็นผู้ที่สามารถคนหนึ่งในการ เรือนอันเป็นสมบัติของสตรี
ซึ่งเป็นทีเฝ้าคอยเฝ้าใจของคุณหญิงสงวนมาก ในการที่มีหลานอันน่ารักน่าสงวน
ไว้ดูแลแทนตัวท่าน ทั้งระหว่างที่หล่อนมาอยู่กับเจ้าคุณและคุณป้า หล่อนก็มีได้
ทำให้ท่านทั้งสองเป็นที่เคียดแค้นร้อนใจเลย คอยปฏิบัติให้ถูกใจเสมอ"¹

ครั้นแต่งงานมีครอบครัวแล้ว สตรีก็ยังไม่จำเป็นต้องทำงานเพื่อหารายได้
ช่วยเหลือเศรษฐกิจของครอบครัวคงมีหน้าที่เพียงควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือน เก็บ
รักษาทรัพย์สิน และควบคุมการใช้จ่ายใช้สอยของครอบครัว ตลอดจนปรนนิบัติสามี
และอบรมเลี้ยงดูบุตรเท่านั้น ซึ่งก็มักจะมีคนรับใช้คอยช่วยเหลือ ยามว่างก็ทำงาน
ฝีมือเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่เหมาะสมกับสตรี ดังจะเห็นได้จากบทบาท
ของสุคติจิตใน กรรมตามทัน

"หญิงสาวคนหนึ่งนั่งถักลูกไม้อยู่ในห้องชั้นบนของบ้าน "ปริษาเชาว์" เสียง
ร้องเพลงเบา ๆ ออกจากริมฝีปากของหล่อน ขณะที่มืออันขาวนวลกำลัง
สาละวนอยู่ควยลูกไม้ สำแดงว่าหัวใจของผู้ร้องกำลังเบิกบานเต็มที่ หญิง
สาวผู้นี้คือสุคติจิต ปริษาเชาว์ ภรรยาคนใหม่ของนายกระมล จริยาวัตร
อันงามของหล่อนกับความเป็นผู้รู้หลักแม่เฒ่าแม่เรือนที่ประกอบกัน สามารถ
เอาชนะหัวใจของนายกระมล ปริษาเชาว์, ผู้ซึ่งตั้งใจว่าจะเลิกมีภรรยา
อีกต่อไปได้อย่างราบรื่น ฉะนั้น, หลังจากข่าวตายของอุคมนตรีได้ปรากฏใน

¹แสงทอง "เจ้าเพชร" ไทยเลื้อ 3 : 3 พฤศจิกายน 2456

หน้ากระดานหนังสือพิมพ์มีชื่อนาน สุกจิตต์ก็ได้เข้ามาเป็นแม่เรือนแห่งบ้าน
ปรีชาเชาวน์ ได้ดูแลทรัพย์สินเงินทองของนายกระมลทั้งมวล
หล่อนเป็นแม่บ้านอย่างหาตัวจับได้ยากผู้หนึ่ง เป็นผู้ละเอียดถี่ถ้วนในการ
จับจ่ายใช้สอย รู้จักปกครองคน และสิ่งสำคัญที่สุดก็คือ รู้จักปฏิบัติสามี กับ
หล่อนมีนิสัยขยันขันแข็งในการทำงาน คงจะเห็นได้จากการทำงานของหล่อน
ในขณะนี้ ผิดกับสตรีสมัยปัจจุบันโดยมาก ซึ่งมักจะถือตนว่าเป็นลูกผู้ดี พากัน
ไปลอยปละละ เลยวิชาแม่เรือนอันเป็นอาภรณ์พิเศษของสตรีเสียสิ้น..."¹

สำหรับสตรีสามัญในเมืองที่มีฐานะยากจนไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา แต่มี
ความจำเป็นต้องทำงานหาเลี้ยงตนเอง เพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัวก็มักจะมี
อิทธิพลบ้าง เช่น เป็นคนรับใช้ตามบ้านท่านผู้ดีและผู้มีอันจะกินทั้งหลาย ดังตอนที่
ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเปี่ยมใน คิณีนุสาวสนาน้อย

"นี่เป็นประวัติของ เธอที่จำต้องกล่าวถึงโดยยืดยาว ตอนก่อนนี้ไปได้กล่าว
ถึงเจ้าหล่อน ผู้มีความเป็นไปเกี่ยวเนื่องกับเธอ..."เจ้าหล่อน" นะหรือ?
คือเป็นคนใช้-หญิงคนใช้ในบ้านของเธอนั่นเอง
อย่างถึงกับเรียกเจ้าหล่อนว่าหญิงคนใช้กระมัง? เพราะ...อ้อ, ไม่ได้
ต้องถึงกับเรียกเช่นนั้นอยู่เอง เพราะเจ้าหล่อนเป็นหญิงคนใช้จริง ๆ ..."²

และจากข้อความอีกตอนหนึ่งว่า

"เจ้าหล่อนจำต้องเป็นหญิงคนใช้ในบ้านของเธอจนตราบเท่าถึงกาล
ที่พ่อแม่ของเจ้าหล่อนต่างสิ้นบุญลงทั้งสอง ด้วยความไร้ญาติพี่น้องและหมดหวัง
ที่จะเลี้ยงชีพของเจ้าหล่อนในทางอื่นได้เจ้าหล่อนจึงต้องตกค้างเป็นคนใช้อยู่
ในบ้านนั้นตลอดมา..."³

¹ เรื่องศิลป์ กรรมตามหนี้ หน้า 147 - 148

² แมวคราว "คิณีนุสาวสนาน้อย" ศรีกรุง 2 : 956 ธันวาคม 2457

³ ก. หน้า 957

ต่อมาภายหลังนิยมต้องออกจากบ้านไปเพราะความเข้าใจผิดของเจ้านาย เธอจึงไปมีอาชีพรับจ้างตัดเสื้อผ้า และแต่งงานมีครอบครัวในเวลาต่อมา นอกจากนี้ ยังมีข้อความบางตอนใน กรรมตามพัน ที่กล่าวถึง อุดมศรีว่า

"...หล่อนไปไหนก็มักจะเอาคนใช้ของหล่อนไปด้วย..."¹

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า หญิงรับใช้ก็เป็นอาชีพหนึ่งของสตรีในสมัยนี้

นอกจากอาชีพคนรับใช้แล้วยังมีอีกอาชีพหนึ่งที่สตรีนิยมทำ คือ รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า เห็นได้จากคำบอกเล่าของผู้ประพันธ์ใน คำแห่งความรัก ที่กล่าวถึงร้านตัดเสื้อ "สถานารัศมีสยาม" ซึ่งรำไพไปตัดเสื้อว่า

"ข้าพเจ้าเป็นผู้รู้จักกับคุณป้าเจ้าของร้านแก่เป็นคนเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง
ข้าพเจ้าจึงพรรณนาลักษณะเสื้อของรำไพได้ถูกต้อง"²

สตรีบางคนซึ่งเป็นลูกผู้ดีมาก่อนและคงจะได้รับการศึกษามานั่งพอสมควร เมื่อถึงคราวจำเป็นต้องหาเลี้ยงชีพ ก็มักจะไปรับจ้างสอนหนังสือ เช่น อุดมศรีใน กรรมตามพัน มีอาชีพเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนอบรมวิทยา จังหวัดจันทบุรี³

ส่วนสตรีในชนบทนั้นต้องตรากตรำทำงานมากกว่าสตรีในเมือง เพราะนอกจากหุงหาอาหาร ทำความสะอาดบ้าน และควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนทุกอย่างแล้วยังต้องช่วยครอบครัวประกอบอาชีพกสิกรรม เช่น หว่าน ปลูกผัก ตลอดจนจำหน่าย และแลกเปลี่ยนผลผลิตทางกสิกรรมเป็นการช่วยรายได้ของครอบครัว ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึง สุกใจใน ทุ่งมหาราช ว่า

¹ เรื่องศิลป์ กรรมตามพัน หน้า 31

² ไข เรื่องศิลป์ "คำแห่งความรัก" เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์

³ 1712 ทศศิกายน 24-68

³ เรื่องศิลป์ ล.ค. หน้า 202

"...มือของหล่อนวุ่นอยู่กับการจัดสำรับข้าวและหวาน แต่สายตาลอย
รำเลื่องไปยังห้องฟ้าซึ่งเริ่มสว่าง เรืองอยู่ภายนอก นี่ป่าของหล่อนจะไม่มี
วันออกไปจากครัวไฟเลยหรือ"¹

และ

"เมื่อเดือน 5 บ่ายไป และงานไร่ที่เกาะหน้าบ้านลุกมือขึ้น หญิงสาว
ก็เกือบไม่มีเวลาที่จะมาหมกมุ่นครุ่นคิดถึงแต่อนาคตของชีวิตหล่อนอยู่ได้
เพราะนอกจากพืชผลหลายอย่างจะเริ่มแก่และสุกภาระที่จะต้องเร่งเก็บ
ใบยาที่แก่มาบ่ม และหันตากเป็นยาตั้งต่อไปก็รออยู่ข้างหน้า เกาะใหญ่ซึ่ง
เหยียบย้าวอยู่นอกฝั่งกลางแม่น้ำ แคปากคลองสวนหมากเหนือจนจรดหัวบ้าน
คลองสวนหมากใต้ อาจจะเป็นแหล่งกลางของการทำไร่ผักและพืชผลอื่น ๆ
ของชาวตำบลนั้น แต่มันก็มีความหมายเพียงอาหารประจำวัน หมายถึงการ
แจก แลกเปลี่ยนและซื้อขายในระหว่างกันเอง ต่างกว่ายาสูบซึ่งท่านอาจ
ห่อเก็บไว้ได้นาน เป็นสินค้าสำคัญเท่ากับน้ำผึ้ง ชีผึ้ง ไข่ สีเสียดหรือน้ำมัน
บาง เมื่อพ่อค้าเหนือล่องลงหรือเรือส่งขึ้นไปถึง"²

อีกอาชีพหนึ่งที่สตรีกระทำกันได้แก่ การค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เห็นได้จาก
ความนึกคิดที่พลอยมีต่อคุณเชยใน สี่แผ่นดิน เมื่อทราบว่าคุณเชยเปิดร้านขายยา เพื่อ
หารายได้ช่วยเศรษฐกิจของครอบครัว

"พลอยใจหายเมื่อได้ยินคุณเชยเล่าถึงตอนนี้ เพราะมีใครเคยนึกฝันมา
ก่อนเลยว่าคุณเชยจะต้องไปอยู่ห้องแถวขายยาอยู่ริมถนน ถ้าเป็นตนเอง
คงไปอยู่อย่างนั้นบางทีพลอยจะรู้สึกแปลกใจเลย แต่คุณเชยนั้นดูไม่น่า
เป็นไปได้อ"³

¹ เรียบเอง ทุ่งมหาเมฆ หน้า 61

² ก. หน้า 63

³ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 13

จะสังเกตว่า สตรีในชนบทเมื่อแต่งงานแล้ว นอกจากจะทำหน้าที่แม่บ้าน
เป็นเรือน เช่น หุงหาอาหาร หามน้ำ ตำข้าว ย่ำฟืนแล้วยังต้องช่วยสามีทำงานอีกด้วย
เนื่องจากอาชีพกสิกรรมเป็นงานที่ต้องอาศัยแรงคนเป็นจำนวนมาก ภรรยาในชนบทจึง
ต้องทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับสามี เห็นได้จากข้อความและคำสนทนาของตัวละคร
ในเรื่อง ทุ่งมหาธาตุ ว่า

"ก็ควายกลับจากนามาค่วยกันเย็นวันนั้น สุกใจจึงนั่งมานานเกือบตลอด

ทางเอยขึ้นว่า

"พี่ริน"

"สิ" สามีหยุดร้องเพลงเกี่ยวข้าวตะแคงหูเอียงเข้ามา แต่เหวี่ยงกระดูก

ควาย ฮึบ...ฮึบ...ต่อไป"¹

ไม่ว่าสามีจะประกอบอาชีพใด สตรีในชนบทก็มักจะทำงานเคียงข้างสามีอยู่
เสมอ เห็นได้จากการที่รินสามีของสุกใจใน ทุ่งมหาธาตุ ต้องการประกอบกิจการค้าไม้
ซึ่งจะเป็นงานที่ต้องลำบากตรากตรำในการเดินทาง สุกใจก็แสดงความจำนงขอไป
ที่สามีแม้วันจะไม่เห็นด้วย เพราะลูกยังเล็กมากแต่ก็ขัดใจไม่ได้จะเห็นได้จากคำพูดของ
ป้าแคล้วว่า

"อย่าไปขัดใจมันเลย อ้ายทิด" แกมออก "ป่วยการมันมีเลือกพอเลือก

แม่มัน ข้าเองก็ห้ามไม่ได้ นางใจบุญถูก ใครจะอยู่ปากคลองไค้ทองคน

ไหนตาย นอกจากนี้วิสัยผิวเมียนะการรวมหัวจมท้ายรวมทุกขร่วมสุขกันเป็น

ของธรรมดาเหลือเกิน ถ้าข้าเป็นนางใจข้าก็คงจะไปกะเอ็ง ใหมันไปเถอะ

ไม่ทองเป็นห่วงอ้ายเรื่องผัวเรื่องเมีย ข้ากะอีจำปาจัดการไค้ถมไป"²

จากเหตุผลของป้าแคล้ว สุกใจจึงไค้อยู่เคียงข้างสามีตลอดเวลาที่ทำการติดต่อกับ
ค้าไม้ เช่นเดียวกับละเมียด ซึ่งช่วยสามีค้าเป็นกิจการค้าไม้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยที่
มีความบรรยายตอนหนึ่งว่า

¹ เรียบเอง ทุ่งมหาธาตุ หน้า 119

² ก. หน้า 137 - 138

"เสถียรอาจจะมอบความไว้วางใจในหน้าที่การงานของเขาทั้งหมดนี้ ให้แก่หล่อนตามที่ฉันว่าจําได้ มันทำให้เรื่องราวทั้งหลายเหล่านี้ซึ่งต้องการแก้ไข ต้องการปรับปรุงง่ายเข้า บรรดาหนี้สินไม่ว่ารายน้อยรายใหญ่ที่ค้างกันไว้สมัย เขา และหลวงราชบริกรร่วมมือกันจัดการถูกลดเปลื้องให้หมดไป ศรีทศฯ ของพวกตนไม่และพ่อค้าย่อยที่เคยเลื่อนไปชั่วคราวกลับมาใหม่ แต่ตราใบ ที่กิจการยังเป็นบริษัท ตราใบที่หลวงราชบริกรยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับฐาน ที่ถือหุ้นใหญ่เป็นที่สองรองไปจากสามีหล่อน ละเมียดยังคงเห็นอุปสรรคอีก มากมายที่ต้องแก้และฟาดฟันลงไป ถ้าหล่อนปรารถนาจะบรรลุจุดหมาย ปลายทางนั้น"¹

เนื่องจากบทบาทในการทำงานของเธอเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ละเมียดจึงได้รับเลือกให้เป็นผู้จัดการบริษัทป่าไม้แทนสามีซึ่งลาออกจากตำแหน่ง คังคำทูก ของเสถียรกับหลวงราชบริกรว่า

"อย่าลืมว่า ในการประชุมใหญ่ละเมียดเธอได้รับเลือกเป็นผู้จัดการแทน แทนความชอบบังคับของบริษัท เขามีอำนาจทุกอย่างที่จะทำอะไรลงไปตามที่ เขา เห็นควรคุณหลวงมีข้อขัดข้องอะไร น่าจะสอบถามหรือให้คำปรึกษาเขาได้ ตามแต่เห็นสมควร"²

การที่ละเมียดสามารถทำงานใหญ่โต มีตำแหน่งเป็นถึงผู้จัดการบริษัทได้เช่นนี้ สันนิษฐานว่าเธอคงจะได้รับการศึกษามานาน เพราะเป็นบุตรสาวของข้าราชการในระดับ สูง คังคำบอกเล่าของเธอในตอนหนึ่งว่า

"...คุณพ่อฉันเป็นข้าราชการถูกย้ายจากนครสวรรค์ไปเป็นยกกระบัตร ที่นั่น..."³

¹ เรียบเรียง พงษ์มหาราช หน้า 603 - 604

² ก. หน้า 604 - 605

³ ก. หน้า 150

กล่าวได้ว่า การประกอบอาชีพของสตรีในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468
 ก็ไม่เป็นล่ำเป็นสันนัก เพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจมีน้อย ยังไม่ถึงกับกระตือรือร้น
 ที่จะทำงานหาเงิน สตรีในเมืองโดยเฉพาะบุตรหลานขุนนาง ข้าราชการ หรือ
 ข้าราชการมี มักจะมีโอกาสได้ประกอบอาชีพรับราชการ หรือมีเงินที่ทำงานเล็ก ๆ
 น้อย ๆ ในครอบครัว ส่วนสตรีสามัญโดยเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะยากจน ต้องทำงาน
 นอกบ้านเพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งมักจะเป็นอาชีพรับจ้างประเภทใช้แรงงาน
 เนื่องจากไม่มีความรู้ สำหรับสตรีในชนบทนั้นต้องตรากตรำทำงานหนักเพื่อช่วยกัน
 ฐานะของครอบครัวให้มั่นคง

ด้านการเลือกคู่ครอง

กล่าวได้ว่าในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468 สตรียังไม่มีอิสระเสรี
 ในการเลือกคู่ครอง ทั้งนี้เนื่องจากค่านิยมในการเลี้ยงดูทำให้สตรีแทบไม่มีโอกาสได้
 พบปะบุรุษ นอกจากเวลาว่างนักษัตฤกษ์หรือพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นโอกาสที่สตรี
 จะสนิทสนมคุ้นเคยกับบุรุษจนถึงขั้นแต่งงานจึงมีน้อยมาก อีกทั้งการศึกษามีจำกัด ทำให้
 สตรีไม่สามารถตัดสินใจเลือกคู่ครองด้วยตนเองได้ จึงตกเป็นหน้าที่ของบิดามารดา
 หรือญาติผู้ใหญ่ที่จะต้องจัดหาคู่ครองให้ในฐานะที่จักเจนนชีวิตและมีประสบการณ์มากกว่า
 ซึ่งที่พระยาพิพิธา พุทกับพลอยตอนหนึ่งว่า

"เรื่องมีเหยมีเรือนเป็นเรื่องสำคัญของบุญหญิง พ่อคุณหนุ่ม ๆ เคี้ยวนี้
 แล้วก็กินเป็นห่วง คนเคี้ยวนี้เขาคิดแต่จะคิดกินถึกเล่น พ่อแม่เขาก็ตามใจกัน
 ใครไต่ไปเป็นลูกตัวก็จะลำบาก แต่สำหรับแม่เขยและพลอยพ่อต้องขอเรื่อง
 นี้ไว้ก่อน ถ้ายังรักพ่อก็ขอให้รักษาตัวให้ดีพ่อก็บอกแล้วว่าเห็นแต่สองคนเท่านั้น
 ในกระบวนลูกของพ่อ ถ้าเสียหายไปพ่อจะเสียใจมาก จะมีเหยมีเรือนต่อไป
 อย่างเอาแต่ใจตัว ขอให้ฟังผู้ใหญ่ก่อน พ่อเกิดมาก่อนใครๆก็เห็นมากกว่า
 อย่างไรเสียก็คงหัวไม่ผิก เพราะใจนั้นรักลูกอยากให้ลูกได้..."¹

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 251

ด้วยเหตุนี้การแต่งงานของสตรีจึงเป็นไปในลักษณะของการ "คลุมถุงชน" กล่าวคือ ผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายจะเป็นผู้ตกลงกันเอง โดยที่หนุ่มสาวไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งเท่ากับเป็นการบังคับบีบบังคับใจให้ชายและหญิงอยู่ร่วมกันโดยไม่สมัครใจ แต่เพราะความที่ถูกเลี้ยงมาให้อยู่ในกรอบของชนบประเพณีโบราณ ตลอดจนได้รับการปลูกฝังอบรมให้เป็นคนหัวอ่อน ประพฤติตนอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ และกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ทำให้สตรีไม่กล้าขัดขืนผู้ใหญ่แม้จะไม่เห็นด้วย เช่นพลอยใน สี่แผ่นดิน เจ้าคุณพ่อและเสด็จประสงค์จะให้แต่งงานกับคุณเปรม ซึ่งมีฐานะมั่นคงและมีโอกาสก้าวหน้าทางราชการ ใจจริงของพลอยนั้นอยากจะปฏิเสธ เพราะไม่เคยรู้จักสนิทสนมกันมาก่อน แต่ก็ไม่กล้าปฏิเสธเกรงว่าจะกลายเป็นคนอกตัญญู เห็นได้จากความนึกคิดของพลอยตอนหนึ่งว่า

"พลอยไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไรถูก เท่าที่เสด็จรับสั่งมาตลอดก็พอที่จะเข้าใจได้ว่ามีพระประสงค์ที่จะให้พลอยออกไปมีเรือนตามแต่เจ้าคุณพ่อจะเห็นดี พลอยถูกเลี้ยงโดยรับการอบรมมาแต่เล็กมิให้ขัดพระประสงค์เจ้านายของตน และเมื่อโตขึ้นมาก็ได้เห็นแต่พระเมตตาของเสด็จ จนรู้สึกในใจของตนอยู่เสมอว่า ไม่มีสิ่งใดที่จะบากเกินไปหรือสุกวิสัยในการที่จะปฏิบัติตามพระราชประสงค์ แต่เรื่องที่จะต้องแต่งงานกับคุณเปรมนี้ พลอยยังลังเลใจอยู่มาก จะพูดขัดขืนต่อไปก็ให้เกรงเสียเป็นที่สุด จะพูดทอบตกลงก็อาจไม่สามารถจะออกปากได้..."¹

ดังนั้นในที่สุดพลอยก็ตกลงตัดสินใจแต่งงานกับคุณเปรมเพราะความกตัญญูต่อเสด็จและบิดา ดังคำบอกเล่าตอนหนึ่งว่า

"พลอยยอมพลีตนเป็นเครื่องบูชาความดีทั้งหลายที่ได้รับมาในอดีตจากผู้มีพระคุณทั้งสองท่าน ถ้าหากว่าการตกลงใจของพลอยจะไม่บังเกิดผลขึ้นใด นอกจากจะทำให้เจ้าคุณพ่อ และเสด็จได้รับความบิบัติแม้เพียงชั่วครู่

ว่า เด็กคนหนึ่งที่ท่านได้ให้กำเนิดได้รบเลี้ยงมานั้นอยู่ในโอวาท พลอยก็จะพอใจว่าไฉนของของท่านเพียงแค่นั้น"¹

อุกมศรีใน กรรมตามทัน บุตรีของนายพันเอกพระยาเกริกวุฒิไกร ก็เป็นอีกคนหนึ่งซึ่งไม่อาจเลือกคู่ครองตามความต้องการของตนเองได้ เพราะความกตัญญูและอยู่ในโอวาทของบิดามารดา เธอจึงต้องแต่งงานกับบุรุษที่บิดามารดาเห็นสมควร ทั้ง ๆ ที่รักกับอีกคนหนึ่ง

"ดวงจิตต์ของหล่อนหวนระลึกถึงความหลังเมื่อครั้งหล่อนเป็นสาวยังมีได้แต่งงานกับนายกระมลผู้สามี ครั้นนั้นมีผู้ชายมาติดพันหล่อนไม่น้อยกว่า 5 ราย มีบุคคลที่สำคัญอยู่สอง คือชายผู้นี้ซึ่งชื่อแสงคนหนึ่ง และสามีของหล่อนอีกคนหนึ่ง และถ้าจะกล่าวตามความที่เป็นจริงแล้ว ถึงแม้ว่าสามีของหล่อนจะเป็นผู้ก่อปรี่ด้วยคุณสมบัติและทรัพย์สินมั่งคั่งก็ดี แต่หล่อนก็มิได้มีความรู้สึกนึกที่เรียกว่าความรักต่อเขาเลย เพียงแต่หล่อนชอบเขา-ชอบอัธยาศัยใจคอ และกิริยามารยาทของเขาเท่านั้น หล่อนกลับรู้สึกใจผูกพันต่อนายแสง พจนวิเศษ ผู้ปราศจากคุณสมบัติอันพึงนิยมนิด ๆ ทั้งนี้จะเป็นด้วยหล่อนพอใจในรูปโฉมอันสวยงามของเขา แต่บิดาของหล่อนมีความปรารถนาจะให้หล่อนแต่งงานกับนายกระมล หล่อนผู้รักกตัญญูกตเวที และอยู่ในโอวาทของบิดามารดา จึงยอมกระทำการวิวาทตามใจท่านผู้ใหญ่ทั้งสอง"²

ละเมียดใน ห้วงมหาราช บุตรสาวของยภกระปิตร์ ซึ่งเป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงวัง ก็ตกอยู่ในฐานะเดียวกับบุตรีของครอบครัวชั้นสูงทั่วไปทั้งหลายที่ไม่สามารถเลือกคู่ครองด้วยตนเองได้ หลังจากที่บิดาเสียชีวิตละเมียดอยู่ในความปกครองของป้า และแต่งงานกับนายเสถียรตามความเห็นชอบของป้าใหญ่ ทั้งที่เธอเล่าให้รับฟังภายหลังจากความสัมพันธ์อันลึกซึ้งต่อกันแล้ว

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน หน้า 405 - 406

²เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน หน้า 9

"ถ้าฉันหมายถึงการแต่งงานของฉันก็อยากจะว่า เรือๆ " หล่อนตอบ
เรียบ ๆ " เป็นเรื่องระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่จัดการกันเอง เรา, ฉันกับ
เสถียร เขาเป็นญาติกันห่าง ๆ ... " ¹

และจากคำพูดของเธออีกตอนหนึ่งว่า

"ฉันไม่เคยบอกใครน่อกหรือว่า การแต่งงานของเราเกือบไม่มีอะไรเป็น
ที่หมาย เขาอยากได้ฉัน เพราะว่าต้องการจะมีเมียสักคน และฉันยอมแต่ง
งานกับเขาก็เพราะว่าผู้ใหญ่เห็นอายุสมควรแล้วที่จะมีเรือน... " ²

สมว่าการแต่งงานครั้งนั้นจะมีได้เกิดจากการบังคับขู่เข็ญ แต่ด้วยความที่ถูก
เลี้ยงมาให้อยู่ในกรอบของประเพณี และได้รับการอบรมสั่งสอนให้อ่อนน้อมและเชื่อฟัง
ผู้ใหญ่ ทำให้เธอต้องปฏิบัติตามความประสงค์ของผู้ใหญ่

"... ไม่มีอะไรเลยที่จะนำภาคภูมิใจในชีวิตอย่างฉัน ไม่มีอะไรเลย
จะนำอริใจในชีวิตของผู้หญิงที่เกิดมาอยู่ในกรอบของชนบประเพณีที่บังคับ
ให้ผู้หญิงเราเป็นแค่ช่างเฝ้าหลังอยู่เพื่อตัวของเขาและยั่วแล้วออกไปก็อาจ
จะถูกโคยเฉพาเท่านั้น " ³

คำดวงใน ความรักของคุรุ ก็จะเป็นบุตรสาวในครอบครัวธรรมดา แต่ที่
มีฐานะมั่งคั่งอยู่ในระดับเศรษฐี คำดวงไม่มีอิสระในการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง เห็น
ได้จากการที่บิดามารดาของเธอได้ตั้งราคาไว้สูงถึงหนึ่งหมื่นบาท ทั้งที่บรรยายไว้
ตอนหนึ่งว่า

"... แต่แม่สาวคำดวงเป็นคนแปลกกว่าเขา คำที่หล่อนได้คำวงใน
เอะหะหะสถานถึง 2 ทาง คือ การอุปสมบทของหล่อนก็นับว่าเป็นที่หนึ่ง

¹ เรียบเอง ทุ่งมหา หน้า 354

² ก. หน้า 421 - 422

³ ก. หน้า 356

ในเมืองนั้นสถาน 1 หลอนเป็นลูกสาวเศรษฐีใหญ่มีทั้งทรัพย์สมบัติ
อย่างหนึ่ง แต่ก่อนข้างเด็กอายุเพียง 17 ปีเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็คิดหลอนเป็น
ที่ถูกในตาของผู้ใดเห็นมาแต่เล็กแต่น้อย โดยเหตุอันนี้ท่านเศรษฐีจึงได้เชก
ราคาเข้าพอใจ บอกชาคคำเคี้ยวว่าหมิ่นบาท เป็นเช่นนี้จึงทำให้ชยาไป
ถามกันไม่อาจหันหน้าสู้..."¹

เมื่อมีเศรษฐีมาวางเงินหนึ่งหมื่นบาทเพื่อให้แต่งงานกับลูกชายของเขา บิดา
ของเขจึงตกลงเพราะเห็นว่าฐานะเสมอกัน ทั้งคำพูดที่หญิงรับใช้รายงานแก่คำควง

"...คุณแม่ข้าอีตาเศรษฐีใหญ่มันจะมาวางเงินหมื่นบาทแล้ว อีก 15
วัน เขาจะแต่งงานคุณแม่กับอ้ายหนานลำใจ ลูกชายของเขา คุณพ่อคุณแม่
ก็เต็มใจให้เขาเพราะเห็นว่าเป็นคนมีทรัพย์แลหน้าตาเสมอกัน..."²

จากตัวอย่างข้างต้นนี้เห็นได้ว่า สตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวชั้นสูง
ซึ่งได้แก่ขุนนาง ข้าราชการ และสตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวสามัญที่มีฐานะร่ำรวย
มักจะไม่ค่อยมีสิทธิ์เลือกคู่ครองตามความพอใจของตน ส่วนมากบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่
จะเป็นผู้จัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้ การแต่งงานตามความเห็นชอบและการจัดการ
ของผู้ใหญ่นี้ บางครั้งก็ประสบความสำเร็จ คือ คู่สมรสอยู่ด้วยกันอย่างราบรื่นมีความสุข
บางครั้งก็ประสบความสำเร็จล้มเหลว คือ คู่สมรสแตกร้าง การแต่งงานที่ไม่ได้เกิดจากความ
รักของคู่สมรส มักจะก่อให้เกิดปัญหา สตรีบางคนหาทางออกนอกเขตด้วยการแสวงหา
ความรักจากผู้ชายซึ่งไม่ใช่สามีของตน เช่นถนอมใน กิดินผู้ว่าสนาน้อย บิดาของ
พระวิหโยปการซึ่งแต่งงานกับอุไร บุตรชายพระยาเอนกโลกทรัพย์ตามความเห็นชอบ
ของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย โดยที่หนุ่มสาวไม่ได้รักใคร่ชอบพอกันมาก่อน เป็นเหตุให้ถนอม
ประพฤตินอกใจสามีในเวลาต่อมา ทั้งที่ผู้ประพันธ์บรรยายว่า

¹ธรรมรศมี ก.ล. "ความรักของคู่รัก" สยามมว 11 : 1381 2456

²ก. หน้า 1384

"มันนอกใจเธอ-มันคบชู-ชูนั้นนะหรือ? ความเป็นไปได้ทุกประการ เปรียบ
แม้แค่เศษหนึ่งส่วนร้อยหรือพันของเธอก็ไม่ได้! เป็นคนมาจู้ในธนาคารของ
เธอตัวเอง..."¹

อุคมศรีใน กรรมตามทัน ซึ่งแต่งงานกับนายกระมล ปรีชาเชาว์เพราะ
ความกตัญญูและอยู่ในโอวาทของบิดามารดาเช่นเดียวกับสตรีส่วนมาก ทั้งที่รักอยู่กับ
ด้วยแสง ภายหลังเมื่อได้มาพบกับแสงอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่มีบุตร 2 คนแล้วก็ตาม
อุคมศรีก็ได้ประพฤตินให้เสื่อมเสีย ทั้ง ๆ ที่เธอยังรักเขาอยู่ ต่อมานายแสงได้ใช้
วิธีหลอกลวงเธอให้เข้าใจผิดในตัวสามี จนเธอหนีตามเขาไป กล่าวได้ว่า
การที่อุคมศรีประพฤตินเช่นนี้เพราะมีใจเอนเอียงรักนายแสงเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว อีกทั้ง
การแต่งงานระหว่างเธอกับสามีก็มิได้เกิดจากความรัก เธอจึงมีชัยในที่สุด บิดาของ
เธอได้ปรึกษาเธออย่างรุนแรง

"ข้าตรอมใจมาก ถ้าแม่ของเอ็งมีชีวิตอยู่ก็คงตรอมใจไม่น้อยกว่าข้า
ข้าก็ไม่นึกเลยว่าเอ็งจะเป็นลูกจัญไร ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล
พ่อข้ารู้เรื่อง ข้าก็ตกพิศอกกับเอ็งที่เคียว คนอย่างเอ็งไม่ควรจะเป็น
ลูกข้า รู้ไหม? ข้าแปลกใจนักกว่าเอ็งคิดยังไปถึงคิดถึงลูกหึงตัวหนีตามอ้าย
กันนั้นไป?"²

เช่นเดียวกับละเมียดใน ทุ่งมหาธาร ที่แต่งงานตามที่ถูกผู้ใหญ่จัดการให้ แม้จะ
เป็นญาติกันแต่ก็ไม่สามารถเข้าใจความรู้สึกและความต้องการของกันและกันได้ เป็น
เหตุให้ละเมียดหนีไปแสวงหาความรักจากชายซึ่งเข้าใจและรักหล่อน และเป็นชาย
คนเดียวกับที่หล่อนเคยพบและร่วมในเหตุการณ์ที่นาระที่ใจมาช่วยกัน ซึ่งทั้งเธอและ
เขาต่างก็เกิดความประทับใจกันมาก่อน เมื่อมาพบกันอีกครั้งโดยสถานการณ์บังคับ

¹ แนวคราว "กิดันผู้ว่าสนาน้อย" ศรีกรุง 2 : 986 พฤษภาคม 2458

² เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน หน้า 125

และโอกาสเอื้ออำนวย ความรู้สึกล้าลึกที่อยู่ในจิตใจของแต่ละฝ่ายจึงระเบิดขึ้น ทั้งที่ละเมียดเมื่อยกันไว้ในตอนหนึ่งว่า

"ฉันรักเธอมากเกินไปถึงได้ขอร้องเช่นนี้" หล่อนกระซิบ "ที่อยู่ของเรานี้ คือระหว่างคนพวกนั้น ที่อยู่ของฉัน แก่ชางเถอะ ที่อยู่ของฉันจะที่ไหนไม่สำคัญ ราวอย่างเขี้ยวก็แล้วกันว่า ถึงจะอยู่ไหน ฉันจะไม่ลืมคิดถึงเธอ รักเธออย่าง อบอุ่นชยคนเคียวที่ฉันเคยรักในชีวิต การกระทำของเราอาจจะผิดไม่ยุติธรรม ต่อคนพวกนั้นแต่ฉันบอกแล้วว่า รู้ตัวมาล่วงหน้าแล้วว่านี่เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยง ไม่พ้น ฉันรู้ว่าฉันและเธอเกิดมาเพื่อกันและกัน เพียงแต่ไม่สามารถจะทำให้เป็น ไปได้อย่างคู่ขวัญตัวเมียธรรมดาสามัญทั้งหลาย ขอให้เผชิญหน้าต่อไปเถอะเธอ รักเธออุปสรรคที่จะมีมาข้างหน้า ชีวิตของฉันเป็นเพียงสนามหญ้าธรรมดา แต่ ชีวิตของเธอเป็นทุ่งใหญ่...ทุ่งมหาราช ซึ่งใครต่อใครต้องพึงเพื่อกำรงชีวิต อยู่ด้วยกัน ถ้าฉันยอมตามใจฉันและเธอยอมให้ฉันตามใจเธอ รักพากันหนีไป สำหรับฉันอาจกลายเป็นคนชั่วเพราะทรยศต่อผู้ชายคนเคียวที่ใคร่ชื่อว่าตัว แต่เธอจะเป็นคนทรยศต่อคนพวกนั้น...เป็นการทรยศซึ่งฉันจะไม่ให้อภัยเธอ หรือให้อภัยตัวเองเป็นอันขาด"¹

จากตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความผิดพลาดในการตัดสินใจของผู้ใหญ่ ที่มีบางคนเริ่มคิดคำนวณไม่เห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว เช่นคำควงใน ความรักของ นก เธอคิดจะหนีไปกับคนรักแต่ไม่สามารถทำได้ เพราะบิดาของเธอจัดการป้องกัน แน่นหนา²

นอกจากนี้สตรีบางคนยังมีความเชื่อมั่นในตนเองสูงมาก และกล้าพอที่จะแหวก ขอบของกรอบประเพณีดั้งเดิมด้วยการหนีตามชายคนรักไปอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ใน สีก่อนดิน ทั้งที่เธอเขียนจดหมายถึงพลอยตอนหนึ่งว่า

¹ เรียบเรียง ทุ่งมหาราช หน้า 415 - 416

² ธรรมรักษ์มี กฐ. "ความรักของคู่รัก" สยามมว 11 : 1383, 2456

"ฉันรีบเขียนมามอกให้พลอยรู้เรื่องเสียก่อนที่จะได้บินจากปากคนอื่น
ฉันออกจากบ้านไปแล้วแต่เมื่อคืนนี้ หลวงโอสถเขามารับฉันไปอยู่กับเขา
ที่บ้าน ฉันเสียใจที่จะต้องทำให้พลอยชายหน้าพี่สาวต้องหนีตามผู้ชายไป
แต่แม่พลอยก็คงเห็นใจฉัน..."¹

บทบาทของแหม่มใน สี่แผ่นดิน เป็นตัวอย่างของสตรีผู้ซึ่งสามารถกำหนด
วงเวียนชีวิตได้ด้วยตนเอง แหม่มเป็นภรรยาของพระยาพิพิธา ซึ่งมีภรรยาหลายคน
แต่แหม่มก็ได้รับการยกย่องตามสมควรแก่ฐานะ ต่อมาเมื่อไม่สามารถทนต่อความคับแค้น
ใจที่ได้รับจากคุณอุณชิคาคนโตผู้มีอำนาจในการปกครองคนในบ้าน และจากสามีซึ่ง
ไม่รักมาวจาสัตย์และคงฐานะความเป็นภรรยาของเธอไว้ได้ แหม่มจึงตัดสินใจแยก
ตัวออกจากสามี ห้าง ๆ ที่ภาพของหญิงหม้ายในสายตาของสังคมสมัยนั้นไม่สู้ดีนัก อีกทั้งยัง
ไม่รู้อนาคตของตนว่าจะเป็นอย่างไร แหม่มก็พร้อมที่จะออกไปเผชิญปัญหาอย่างไม่
ลังเลสักครู่ แหม่มพูดกับพลอยตอนหนึ่งว่า

"พลอย" เสียงแม่เรียกขณะที่เรือกำลังมาย่น้ำออกจากคลองบางหลวง
มุ่งหน้าตรงไปยังหาพระ "พลอยจำคำแม่ไว้ให้ดี ถ้าเจ้าจะมีลูกมีตัวต่อไป
ก็ให้หาคนที่เขาใจเจ็บอย่าไปไต่ตัวเจ้ารู้เมียมากจะต้องร้อนใจเหมือนแม่"
แม่ยืนอยู่ครู่หนึ่งแล้วพูดต่อไป "แล้วก็อย่าไปเป็นเมียน้อยใคร เขาเป็นอันขาด
เจ้าไว้นะ"²

ขณะที่สตรีชั้นสูงส่วนใหญ่ไม่สามารถเลือกคู่ครองด้วยตนเองได้นั้น ก็มีสตรีชั้นสูง
คนหนึ่งที่สามารถเลือกคู่ครองด้วยตนเองเพราะได้รับการเลี้ยงดูแบบตะวันตก สตรีผู้นั้น
ได้แก่ใครใน หัวใจชายหนุ่ม อูโรมีอิสระเสรีในการคบเพื่อนตลอดจนการเที่ยวเตร่
รับประทานอาหาร เต้นรำตามโฮเต็ล ฯลฯ โดยที่บิดามารดาของเธอมิได้ห้ามปราม
แต่อย่างใด เห็นได้จากคำบอกเล่าของประพันธ์ดังนี้

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 551

²ก. หน้า 3

"...จำเดิมแต่เมื่อฉันได้รู้จักกับแม่อุไรตามที่ไต่เล้ามาแล้ว, เราทั้งสองได้สนิทสนมกันมากขึ้นทุกที, เพราะคุณพระพิณูแก็งเป็นพ่ออย่างสมัยใหม่, ไม่เก็บลูกสาวขังห้องไว้อย่างสมัยเก่าเลย, ลูกสาวจะพอใจไปไหนมาไหนก็ได้ตามความพอใจของเขาทั้งสิ้น, ซึ่งเป็นการสควกแก่ฉันมาก ฉะนั้นในระหว่างเวลางานฤดูหนาวฉันจึงพาแม่อุไรเที่ยวได้ทุกคืนจนตลอดงาน เมื่อหมดงานนั้นแล้วก็เลยเกิดเป็นธรรมเนียมสำหรับฉันพาแม่อุไรไปเที่ยว, หรือมีฉันก็ไปหาที่บ้านของหล่อน, ทุก ๆ วันบางวันก็ขึ้นรถยนต์ไปเที่ยวเล่น, บางวันก็เล่นแบดมินตัน, และบางครั้งก็พากันไปดูภาพยนตร์แล้วไปกินข้าวตามราชนคร, นอกจากนี้ก็พากันชวตามไฮเดียม่าง, ไปตามบ้านมิตรสหาย กินข้าวบ้าง, เดินร่ำบ้าง นับว่าไต่พมกันทุกวัน, และแถมกลางคืนแทบจะทุกคืนด้วย บางคืนไปบ้านมิตรสหายด้วยกันและอยู่จนดึก ๆ กว่าจะกลับ, และบางครั้งฉันก็ไปคุยอยู่ที่บ้านพระพิณูจนดึก ๆ ทั้งคุณพระและภรรยาของท่าน "สิวิไลซ์" มาก, ไม่ก็คขวางกันทำเราเลย"¹

ผลของการให้เสรีภาพมากเกินไปนี้ทำให้ไต่อุไรประพฤติในสิ่งที่ไม่ถึงงานจนถึงกับต้องแต่งงานกับประพันธ์เพื่อป้องกันเกียรติยศชื่อเสียงของตนเองและวงศ์ตระกูลตามวิถีชีวิตสมรสของบุคคลทั้งสองต้องประสบความล้มเหลวทั้งนี้เพราะการแต่งงานไม่ได้เกิดจากความเห็นชอบและความพอใจของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย และไม่ได้เกิดจากความถูกต้องแต่งงานเป็นพื้นฐาน แต่เกิดจากความสัมพันธ์อันฉาบฉวย เหตุการณ์นี้อาจจะทำให้เห็นถึงทัศนะหนึ่งของประพันธ์ที่ต้องการแสดงให้เห็นว่า การเลือกคู่ครองด้วยตนเองโดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากผู้ใหญ่มีส่วนทำให้ชีวิตแต่งงานล้มเหลว

ประภาใน เจ้าเขมร เป็นสตรีที่ได้รับอิสระในการเลี้ยงดู ผู้ปกครองของเธอเลือกคู่ครองได้อย่างเสรีเพราะเชื่อในความประพฤติและการตัดสินใจของตัวเธอเองไม่ทำให้ท่านผิดหวัง ชายหนุ่มที่มารักเธอและเธอก็รักเขานั้นเป็นบุคคลที่

ปฏิกิริยาของเธอเห็นชอบด้วย ถึงกระนั้นก็ตามแม่ประภาจะรักมานิตเพียงไร เธอ
ก็ไม่เคยเอ่ยปากทอรับรักเขาเพราะเห็นว่า เป็นการง่ายและราบรื่นเกินไปไม่มีสิ่งใด
ให้ระลึกถึงและจดจำ เธอต้องการให้เขาพยายามตามที่เธอได้สัญญาเอาไว้ ทั้งข้อความ
ที่ประพันธ์กล่าวถึงตอนหนึ่งว่า

"ส่วนคุณมานิตนั้นหล่อนรักและอยากแต่งงานด้วยก็จริงอยู่ แต่หากหล่อน
ได้บอกเสียแล้วว่า "Try To Win Me" ซึ่งหล่อนเห็นว่าถ้าหล่อน
เป็นคนนั้นเสีย กล่าวคือหล่อนยอมตนแต่งงานโดยนายนามิตไม่ได้ "Try
To Win Me" หล่อนเกรงว่าจะเป็นคนเสียสัจไปเพราะฉะนั้นหล่อนจึง
ถือเสียว่าอย่างไรก็ตามคำที่หล่อนพูดไปแล้วจะไม่คืนเลย ซึ่งออกจะเป็นการคิด
สำหรับความมั่นใจของสาวพรหมจารีอยู่"¹

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ประภามีความมั่นใจในตนเองมากที่กล่าวทุก
เรื่องนั้นกับคนที่เธอรัก เพราะถ้าหากฝ่ายชายคิดว่าฝ่ายหญิงเล่นตัวมากเกินไป ก็อาจเลือก
ความตั้งใจและหันไปหาหญิงอื่น ตัวเธอเองก็จะต้องพบกับความผิดหวังของซ้ำได้
เช่นเดียวกับรำไพใน คำแห่งความรัก ซึ่งเป็นสตรีในครอบครัวสามัญ แต่
ก่อนแต่งงานมีอันจะกิน รำไพอยู่ในความปกครองของป้าซึ่งมีคหวั่งในความรัก จึง
ป้าก็บังคับให้หล่อนเกลี้ยกล่อมชาย แต่หล่อนก็มิได้เชื่อเพราะ "หล่อนเกิดมาสำหรับรักคนและ
ให้คนรัก หล่อนจะหักห้ามความซื่อสัตย์อันเป็นสิ่งเป็นธรรมชาติกระไรได้"² ซ้ำร้ายยิ่งกว่านี้
รำไพคิดว่า "...เป็นหน้าที่ของหล่อนที่จะต้องเข้าแกล้งและก่อกวนรบกวนของชาย
ให้พ้นจากมลทินเหล่านี้"³ เมื่อป้าของเธอเสียชีวิตรำไพจึงมีอิสระในการเลือกคู่ครอง

¹แสงทอง "เจ้าเขมร" ไทยเฮ้อ 3 : 12 - 14 พฤศจิกายน 2456

²เรื่องศิลป์ "คำแห่งความรัก" เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์ 9 :

1703 พฤศจิกายน 2468

³ก. หน้า 1707

แต่มีข้อแม้ว่าจะต้องผ่านการทดสอบทั้ง 3 ข้อ ของป่าเขอเสียก่อน ข้อทดสอบทั้ง 3 ข้อ
ก็ใจความดังนี้

"ข้อหนึ่ง หลานจะหาผู้ชายคนใดที่มีหัวใจบริสุทธิ์ไม่ได้เลยในโลกนี้ถ้า
หลานสงสัยในข้อนี้จงทดลองคนของเจ้ากู ให้เขาเข้ามานั่งในห้อง แล้ว
เจ้าอ่านโคลงหรือกลอนเพราะ ๆ ให้เขาฟัง ในขณะที่เจ้าลองลอคเสื้อ
ชั้นนอกออกเสีย เหลือไว้แค่เสื้อคอ แล้วเจ้าจงลองซ้ำเสียงคุ้ย ว่าหัวใจ
ของเขากำลังจกจกอยู่ที่ไหนกลอนซึ่งเจ้าอ่านให้ฟัง หรือว่าจกจกอยู่ที่หน้าอก
ของเจ้า

ข้อสอง ผู้ชายทุกคนย่อมเป็นคนเอาแต่ใจของตัวฝ่ายเดียว เวลาหลาน
แต่งงานหลานจะต้องเปลี่ยนชีวิตทั้งหมดของหลานเพื่อให้เป็นที่ถูกใจตัว แต่
ลองพยายามชื่นใจเขาเพียงวันเดียวเท่านั้นแล้วดูใจเขาบ้างซิ

ข้อสาม ผู้ชายถือการกินเป็นใหญ่กว่าความรักเสียอีก ผู้หญิงย่อมจะยอม
ลำบากกรากกรำในกิจการใด ๆ ทั้งสิ้น เพื่อถนอมความรักของชาย แต่ถ้า
บอกว่าผู้ชายจะพยายามถนอมความรักของผู้หญิงหรือไม่ก็ลองทดลองดู
โดยเอาของที่เขาไม่ชอบให้เขากินหรือของกินที่เขาชอบเสีย"¹

ว่าไฟต้องการพิสูจน์ข้อทดสอบเหล่านี้จึงหาผู้ชายเชิญเพื่อนนักเรียนค่ายกันมา
เพียบบ้านหอมปลาย เลือกเฉพาะที่มีพี่ชายเพื่อจะไต่ไปเยี่ยมเพื่อนเป็นการตอบแทนจะได้
พบกับพี่ชายของเพื่อน ๆ ค่าย แม่เธอจะไม่รู้จักและไม่เคยสมาคมกับผู้ชาย แต่เธอก็กำลังจะ
ทำการไต่ถึงคักคานแทนผู้ชาย! เพื่อผู้เกียรติยศอันถูกหญิงคนหนึ่งเหยียบเล่นอย่าง
นี้แหละ เพราะว่าเธอฉลาดมากที่สามารถแหวกกรอบของคานิยมดั้งเดิม กล่าวคือ

¹ เรื่องศิลป์ "ค่าแห่งความรัก" เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์ 9 :

1707 - 1708 พฤศจิกายน 2468

²ก. หน้า 1710

ในการเลือกคู่ครองผู้ชายจะต้องเป็นฝ่ายเลือกผู้หญิง แต่แทนที่ราไฟจะถูกเลือก เธอกลับเป็นผู้เลือกเสียเอง ซึ่งนับว่าเป็นการกระทำที่ผิดธรรมดาโลก ดังคำบรรยายของ ผู้ประพันธ์ว่า

"สำหรับความเป็นไปของโลกตั้งแต่อดีตกาลตรามเท่าปัจจุบันกาลนี้มีแต่ผู้ชายน่าที่จะต้องชวนชวายนาสตรีที่พึงพอใจ และยอมอุทิศร่างกายและเลือกเนื้อเพื่อนหญิงผู้นั้น กับยอมสละทรัพย์สินสมบัติบรรดาและสิ่งใด ๆ สาระพัดเพื่อแลกกับความรักของสตรีที่ตนบูชา แต่สำหรับนางสาวราไฟ ซึ่งรู้จัก หล่อนกำลังชวนชวายนาสตรีที่รักคนหนึ่ง และได้ยอมสละเสียแล้วซึ่งความสุขและทรัพย์สินสมบัติทั้งหมด!"¹

ราไฟทดสอบผู้ชายถึง 5 คน ผลปรากฏว่าเป็นจริงตามคำที่ปากของเธอพูดไว้ ทำให้เธอผิดหวังและเสียใจมาก แต่ในที่สุดเธอก็ได้พบผู้ชายซึ่งผ่านข้อทดสอบทั้งสามข้อ และรู้สึกสนใจแต่งงานกับเขา การที่ราไฟมีอิสระในการเลือกคู่ครองโดยมีพ่อแม่ให้เงินไว้ว่า การเลือกคู่ครองด้วยตนเองนั้นต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้ใหญ่ด้วย ส่วนสตรีสามัญทั่วไปโดยเฉพาะในชนบทจะมีอิสระเสรีในการเลือกคู่ครองมากกว่าสตรีในสังคมเมือง ทั้งนี้เพราะการอบรมเลี้ยงดูไม่เข้มงวด และไม่เคร่งครัด ระเบียบของสังคมเหมือนสตรีในเมือง ชายหนุ่มหญิงสาวมีโอกาสพบปะกันในงานเทศกาลต่าง ๆ และในการทำงานร่วมกัน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว จึงมีโอกาสนี้จะเกิดความรักสันนิษฐานกันเอง จนเกิดเป็นความรักขึ้นได้ เมื่อหนุ่มสาวทั้งสองเกิดความรักพอใจซึ่งกันและกัน "ในชั้นแรกก็ต้องจีบส่งเก่าแก่ไปสู่บิดามารดาของฝ่ายหญิง โดยขอรับความยินยอมพร้อมใจเสียก่อน"² หลังจากนั้นจึงจะตกลงสู่ขอกันตามประเพณี ในก่อนการแต่งงานสตรีชาวบ้านมักจะรู้ตัวก่อนเสมอ มีโชตกอยู่ในสภาวะ "คลุมถุงชน"

¹ เรื่องศิลป์ "คำแห่งความรัก" เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์ หน้า 1710

² ป. หลุยส์ วีวีแอร์ พอกอง แปลโดย ลันต์ เทวรักษ์ หน้า 189

เหมือนดังสตรีในเมือง เช่น สุกใจใน ทุ่งมหาธาตุ ซึ่งมีโอกาสได้รู้จักกับฝ่ายชายมาก่อน และฝ่ายชายได้มาทาบถามกับผู้น้องของหล่อนในเวลาต่อมาด้วยตนเอง ซึ่งที่จริงแล้ว ไม่ถูกต้อง ผู้ที่จะมาเจรจาถามหาควรเป็นผู้ใหญ่ของฝ่ายชาย แต่เพราะเขาเป็นกำพร้า ไม่มีญาติพี่น้องที่ไหน อย่างไรก็ตามการกระทำของเขาสะท้อนให้เห็นว่า ก่อนการแต่งงานจะต้องมีการทาบถามผู้ขอ เช่น คำพูดระหว่างแม่เต้าแฉ่แล้วกับรีน

"ขอลูกสาวเขาโดยไม่มีเต้าแฉ่ ไม่มีใครรับรองหัวนอนปลายตีน... อี๋ม อายุเกือบจะ 60 เข้าแล้วซ้ำเติงจะไคยีนนี้แหละพอทิด"

"แต่ฉันรักสุกใจจริง ๆ จะป้า" สีน้าฝ่ายชายระริ่นตลอดเวลา เสียงที่พูดสม่ำเสมอ ไม่มีหนักไม่มีเบา

แม่เต้าแฉ่เงยหน้าขึ้นจากเขียนหมากพลางขยับแว่น

"แน่ละ พอทิดบอกเข้ามาตั้งแต่ตั้งปุกลงยังไม่ทันหายใจแล้ว... รักกันแต่สงครามก็มิกลาย..."¹

สตรีในชนบทบางรายมีอิสระเสรีในการเลือกคู่ครองมาก กล่าวคือ มีโอกาสที่จะเลือกผู้ชายที่ตนพอใจ บางรายสนิทสนมกันจนถึงขั้นไค่เสียกันก่อนแต่งงานก็มี บางรายไค่เสียกันโดยไม่มีการแต่งงานก็มี เช่น จำปาใน ทุ่งมหาธาตุ เห็นไค่จากตอนที่อยู่กับจำปาในคราวที่เขาขอร้องให้เธอแต่งงานกับเรื่อง

"หล่อนถอนใจ กลับซุกศีรษะกับไหล่ของเขาต่อไปอีก "ฉันรู้พี่รีน ว่าพี่เรื่องเป็นคนดีถึงอายุหนุกก็มีความรักเขามาก แต่... แต่จะทำอย่างไรไค่ในเมื่อฉันไม่รักเขา"

"เพราะอะไรจำปา"

¹ เรียบเอง ทุ่งมหาธาตุ หน้า 75

"เพราะว่าฉันรักที่รีน" หล่อนตอบง่าย ๆ

รีนถอนใจ "ฟังก่อนจ้ะป้า ช้ารู้ที่ว่าเธอรักข้า แต่อย่าลืมว่าถึงอย่างไร ๆ
เราก็อยู่กินอย่างออกหน้าออกตาไม่ได้ ป้าแล้วแกก็ออกเริงกาย เพราะ
ฉะนั้นอย่างมากที่สุดก็แค่จะสักขโมยเขากินอย่างนี้"

"ฉันไม่มีความรังเกียจเลยในข้อนั้น"¹

อุ้นเรื่อนในเรื่องเดียวกันนี้ก็เช่นกัน เธอมีอิสระในการมีเพศสัมพันธ์กับชายหนุ่ม
ที่เธอพอใจโดยไม่คำนึงถึงการแต่งงานเป็นหลักฐาน ดังที่ผู้ประพันธ์บรรยายว่า

"แต่สิ่งที่สองหนุ่มนั้นชอบ ตลอดเวลาเหล่านั้นทั้งคู่จะไม่พ้นอุ้นเรื่อน มี
เวลาว่างตอนไหน ไม่ใคร่ใคร่คนหนึ่งจะต้องไปเป็นเพื่อนหล่อน ไม่ว่าจะ
เข้าป่าเก็บผักลงไปตักน้ำที่หนอง หรือหุงข้าวหาปลา โคยเจ้าสี่ที่ชายไม่ได้
ห่วงห้ามหรือตั้งข้อรังเกียจแต่ประการใด การที่สาวสำหรับชาวบ้านโรมัน
นั้นเป็นของธรรมดาสามัญเหลือเกิน เหมือนอย่างอาหารที่ทานกินประจำวัน
เหมือนอย่างการคบเพื่อนและชาคู่เพื่อน และอุ้นเรื่อนก็ปล่อยตัวไปตามชีวิต
ตามประเพณีเช่นนั้น บางวันหล่อนหายเข้าไปในป่ากับแวว บางคืนหล่อน
หายเข้าไปในความมืดกับพัน จนเป็นที่รู้และกล่าวขวัญดีต่อกันอยู่
ทั่วทั้งบาง"²

สมบุญใน สี่แผ่นดิน หญิงสาวชนบทอีกคนหนึ่งซึ่งเสียความบริสุทธิ์ให้กับเมือง
เพราะความใกล้ชิด ดังที่เนื้อได้เขียนจกหมายมาถึงข้อยตอนหนึ่งว่า

"ถ้าข้อยจะถามที่ว่ารักผู้หญิงคนนี้หรือไม่ก็ตอบไม่ถูก เพราะใจหนึ่งก็
ถือว่ารักเพราะเขาเป็นเมียของพี่ แต่อีกใจหนึ่งก็ต้องบอกว่าไม่รัก เพราะ
เป็นคนชนิดที่พี่ไม่เคยนึกฝันว่าจะได้เป็นเมีย แต่ข้อยก็คงเห็นใจพี่บ้าง ที่

¹ เรียบเอง หุ้ยมหาราช หน้า 230 - 231

² ก. หน้า 188

ต้องมาอยู่ไกลแสนไกล เมื่ออยู่บ้านก็เคยมีพ่อแม่คอยเอาใจมาอยู่ทางพ่อแม่
มีคนอื่นเอาใจที่ก็เคลิบเคลิ้มไป กว่าจะรู้ตัวก็เข้าไปที่จะแก้ไข ที่สงสาร
สมบุญเขามาก ในใจจริงที่ไม่คิดว่าเรื่องราวจะไปถึงเพียงนี้เลย แต่สมบุญ
เขาเป็นคนจริงจัง ๆ ที่เองต่างหากที่เป็นคนเห็นแก่ความสุขสบาย เอาแต่
ใจตัวจนขาดสติ เมื่อพลากพลั้งไปแล้วก็ก็ขอกับหน้ายอมรับกรรมไปทั้งชาติ..."¹

จากตัวอย่างต่าง ๆ ข้างต้นนี้กล่าวได้ว่าในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468
ทั้งบุรุษและสตรีมักจะไม่ได้รับสิทธิในการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง บิดามารดามักจะ
เจตนาจับทาบทามไม่ว่าหญิงหรือชาย แต่อาจจะไม่เข้มงวดกับบุตรชายมากเท่าบุตรหญิง
เห็นได้จากการที่หนุ่มสาวส่วนมากแต่งงานกันโดยความเห็นชอบและการจัดการของ
ผู้ใหญ่ ยกเว้นหนุ่มสาวในชนบทเพราะบิดามารดาไม่เข้มงวดกวดขันในเรื่องการคบหา
คลุกคลีกับเพื่อนต่างเพศ และโอกาสที่จะได้พบปะคุ้นเคยกันมีมากกว่า ดังนั้นจะเห็น
ได้ว่าสตรีในชนบทจะมีอิสระในการเลือกคู่ครองมากกว่าสตรีในสังคมเมือง และการ
เสียความบริสุทธิ์นั้นถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่มักเกิดขึ้นในสังคมชนบท อย่างไรก็ตาม
ในช่วงเวลานี้สตรีชั้นสูงก็เริ่มสามารถกำหนดและเลือกทางเดินชีวิตของตนเองบ้างแล้ว
แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายโดยทั่วไป

การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิก

ของสังคม

- ในฐานะบุตร

บทบาทของสตรีในฐานะบุตรสาวในช่วงปี พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468
ก็คือ ต้องเคารพเชื่อฟัง และกตัญญูต่อบิดามารดา เมื่อมีโอกาสใดที่จะทดแทนพระคุณ
จึงจะให้กำเนิดลูกก็ไม่รังรอที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามความประสงค์ เห็นได้จากการปฏิบัติ
ที่ต้องพลอยใน สี่แผ่นดิน พลอยเคารพและกตัญญูต่อบิดาและเสด็จผู้มีพระคุณ เมื่อท่าน

ทั้งสองมีความประสงค์ให้พลอยแต่งงานกับคนที่เห็นว่าเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง พลอยก็ยินยอมด้วยความเต็มใจเพื่อเป็นการทดแทนพระคุณของผู้ให้กำเนิด และผู้ที่เกลียดตนมา คงจะเห็นได้จากที่พลอยพูดกับช้อยว่า

"ฉันก็ไม่รู้จะทำอย่างไรถูก อยากจะปรึกษาช้อยอยู่เหมือนกัน ฉันเกิดมาเป็นตัวก็ไม่มีใครนอกจากเจ้าคุณพ่อและเสด็จ ท่านมีพระเดชพระคุณแก่ฉันมากที่สุดที่จะประมาท เจ้าคุณพ่อก็ให้กำเนิด เสด็จก็ทรงชุบเลี้ยง มาจนเป็นตัว ใจฉันเองยังไม่คิดจะมีเหย้ามีเรือนเลย แล้วคุณเปรมฉันก็ยังไม่รู้จัก อยู่ ๆ ฉันจะไปแต่งงานกับเขาอย่างไรได้ แต่ถ้าฉันหมกปิดไป ฉันก็ต้องช้ำใจเจ้าคุณพ่อและช้ำพระทัยเสด็จ กลายเป็นคนเนรคุณถึงใคร เขาจะไม่ว่า ฉันก็ทำหนีตัวเองไปจนตาย แต่ครั้งจะรับปากไปฉันก็ไม่แน่ใจว่าต่อไปจะเป็นอย่างไรฉันกลัวเหลือเกิน ช้อยช่วยฉันคิดบ้างเถิด ฉันไม่รู้จะคิดอ่านอย่างไรถูกแล้ว"¹

และจากคำบอกเล่าของพลอยอีกตอนหนึ่งว่า

"...พลอยยอมพลีตนเป็นเครื่องบูชาความดีทั้งหลายที่ได้รับมาในอดีต จากผู้มีพระคุณทั้งสองท่าน ถ้าหากว่าการตกลงใจของพลอยไม่บังเกิดผลขึ้นใด นอกจากจะทำให้เจ้าคุณพ่อและเสด็จได้รับความบิบัติแม่เพียงชั่วครู่ไม่กี่คนหนึ่งที่ท่านได้ให้กำเนิดได้ชุบเลี้ยงมานั้นอยู่ในโอวาท พลอยก็จะพอใจว่าไ้สนองคุณท่านเพียงแค่นั้น"²

ประภาใน เจ้าเขมร เป็นสตรีอีกคนหนึ่งที่ประพฤติดิปฏิบัติตนอยู่ในโอวาทของบิดาและคุณป้า โดยที่ท่านทั้งสองมิได้เชี่ยวชาญเธอแต่ประการใดถึงคำบรรยายของประภาในว่า

¹ ม.ร.ว. สีกฤทธิ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 403

² ก. หน้า 406

"ความจริง เจ้าคุณและคุณหญิงก็ไม่ได้ทำอะไรสิ่งหนึ่งให้เป็นพี่ชังใจ
หลานท่านและไม่ได้ใช้วิธีการอย่างใดที่จะให้หล่อนอยู่ในโอวาทท่านเลย
หากหล่อนเป็นผู้ที่ยอมตัวหล่อนเองให้อยู่ในโอวาทท่าน"¹

เช่นเดียวกับอุดมศรีใน กรรมตามทัน ที่แต่งงานตามความประสงค์ของบิดา
เพราะความกตัญญูและอยู่ในโอวาทของบิดามารดา ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงเธอไว้
ก่อนหนึ่งว่า

"...ถึงแม้ว่าสามีของหล่อนจะเป็นผู้ก่อปรีชาคุณสมบัติและทรัพย์สินสมบัติ
มั่งคั่งก็ดี แต่หล่อนก็มิได้มีความรู้สึกนึกที่เรียกว่าความรักต่อเขาเลย เพียง
แต่หล่อนชอบเขา-ชอบอัธยาศัยใจคอ และกิริยามารยาทของเขาเท่านั้น
หล่อนกลับรู้สึกใจผูกพันต่อ นายแสง พจน์วิเศษ ผู้ปราศจากคุณสมบัติอันหึง
หวงใด ๆ ทั้งนี้น่าจะเป็นด้วยหล่อนพอใจในรูปโฉมอันสวยงามของเขา แต่
บิดาของหล่อนมีความปรารถนาจะให้หล่อนแต่งงานกับนายกระมล หล่อนผู้
รักกตัญญูแก่เขาและอยู่ในโอวาทของบิดามารดาจึงยอมกระทำการวิวาห์ตาม
ใจท่านผู้ใหญ่ทั้งสอง"²

ในฐานะของบุตรสาว สตรีจะต้องศึกษาหาความรู้ ซึ่งแยกเป็น 2 ด้านคือ
ด้านวิชาเกี่ยวกับการบ้านการเรือน และวิชาหนังสือ นวนิยายในช่วงนี้ไม่มีการกล่าวถึง
การศึกษาวิชาหนังสือของบุตรสาวในครอบครัวธรรมดาไว้เลย กล่าวถึงแต่การศึกษา
เกี่ยวกับการบ้านการเรือน ซึ่งก็คงจะได้รับการอบรมถ่ายทอดจากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ใน
บ้าน เช่นสมบุญใน สี่แผ่นดิน เนื่องเล่าถึงสมบุญว่า

"สมบุญเป็นคนบ้านนอกก็จริง แต่ก็เป็นคนดีพ่อแม่เขาเลี้ยงมาดี งาน
การและการบ้านเรือนเขาแข็ง ทำได้ทุกอย่าง ส่วนกิริยามารยาทนั้นพอจะ
พูดกันได้..."³

¹แสงทอง "เจ้าเขมร" ไทยเชื้อ 3 : 3 - 4 พฤศจิกายน 2456

²เรื่องกิลป์ กรรมตามทัน หน้า 9

³ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 239

เช่นเดียวกับวิวาใน นิคณน สุกใจและจำปาใน หุงมหาราช หญิงสาวเหล่านี้
ไม่มีโอกาสศึกษาวิชาหนังสือ แต่ได้รับการฝึกฝนในงานของแม่บ้านแม่เรือน ในรู้จัก
ปรุงอาหารและดูแลกิจการภายในบ้าน ตลอดจนทำความสะอาดและจัดบ้านช่อง ทั้ง
ข้อความที่กล่าวถึงวิวาว่า

"ส่วนแม่สาวน้อยก็อยู่มานเก็บผักหักฟืน หุงข้าว เมาจี ต้มแกงและ
จัดแจงการงานต่าง ๆ ในเคหาขอมช่อไปตามเรื่อง เปนดังนี้เสมอ..."¹

ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะสตรียังไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้วิชาความรู้
ถึงหนังสือในการประกอบอาชีพ เนื่องจากสตรีในครอบครัวชนบทมักจะประกอบอาชีพ
เกษตรกรรม ซึ่งเรียนรู้ได้จากการลงมือทำงานจริง ๆ ประกอบกับระบบการศึกษา
ของสังคมไทยในสมัยก่อนนี้วัดเป็นสถานที่ให้การศึกษา ผู้สอนคือ พระ บุตรสาวจึง
ไม่มีโอกาสที่จะเรียนรู้หนังสือเหมือนบุตรชาย เห็นได้จากกรณีที่พ่อแดงใน พ่อแดง
ซึ่งได้ไปศึกษาต่อที่วัดอนงคารามทุกวันยกเว้นวันพระถึงข้อความ

"การศึกษาของพ่อแดงก็มิได้รับการละเลย ทุก ๆ วันยกเว้นในวันพระ
(Wan Pra) อันเป็นวันสักกัสมิ์ตรงกับวันขึ้นค่ำหนึ่งกับวันแปดค่ำของทั้ง
ข้างขึ้นและข้างแรม เขาได้ไปที่โรงเรียนในวัดอนงคาราม
(Anongkaram)..."²

ส่วนบุตรสาวในครอบครัวชนชั้นสูงมีโอกาสได้ศึกษาทั้งวิชาการบ้านการเรือน
และวิชาทางหนังสือ แต่ไม่สูงมากนักเพียงอ่านออกเขียนได้เท่านั้น ดังที่ผู้ประพันธ์
กล่าวถึงประภาใน เจ้าเขมร ว่า

"...หล่อนได้ลาออกจากโรงเรียนประมาณปีกว่า ๆ มาอาไศรยอยู่
กับเจ้าคุณพิชัยและคุณหญิงสงวน ผู้เป็นเจ้าคุณลุงและป้า ท่านทั้งสองรัก
แม่สาวน้อยคนนี้อย่างยิ่งจุบจุตรีอันเกิดด้วยท่านทั้งสอง..."³

¹ แมวคราว "นิคณน" ศรีกรุง 2 : 397 ธันวาคม 2457

² บ. หุ่ยส์ วีวีแอร์ พ่อแดง แปลโดย สันต์ เทวรักษ์ หน้า 85

³ แสงทอง "เจ้าเขมร" ไทยเอื้อ 3 : 2 พฤศจิกายน 2456

และจากข้อความอีกตอนหนึ่งว่า

"อนึ่งหล่อนเป็นผู้ที่สามารถคนหนึ่งในการบ้านเรือนอันเป็นสมบัติของสตรี
สิ่งที่เป็นที่เบียดเบียนใจของคุณหญิงสงวนมาก ในการที่มีหลานอันน่ารักน่าสงวน
ไว้อยู่ในบ้านแทนตัวท่าน..."¹

นอกจากนี้บุตรสาวในครอบครัวทั่วไปไม่ว่าจะเป็นครอบครัวชั้นสูงหรือครอบครัว
ธรรมดาจะต้องช่วยบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ดูแลกิจการบ้านเรือน หุงหาอาหาร ทำ
ความสะอาดบ้าน ฯลฯ ดังเช่นประเพณีในข้อความข้างบนนี้ และสรุปใจใน หุ่ยมหาราช ว่า

"...มือของหล่อนช่วยอยู่กับการจัดสำรับข้าวและหวานแต่สายตาลอย
มองไปยังห้องฟ้าซึ่งเริ่มสว่างเรืองอยู่ภายนอก นี่ป่าของหล่อนจะไม่มี
วันออกไปจากครัวไฟเลยหรือ"²

กล่าวได้ว่าบทบาทของสตรีในฐานะบุตรสาวในช่วงนี้ยังคงเป็นไปตามประเพณี
และค่านิยมดั้งเดิม คือ ต้องเคารพเชื่อฟังและอยู่ในโอวาทของบิดามารดาตามระบบ
อาวุโสรวมทั้งกตัญญูต่เวทีต่อผู้มีพระคุณอันเป็นค่านิยมที่สังคมยกย่องมาทุกยุคทุกสมัย
ในด้านการศึกษานั้นสตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวชนชั้นสูงจะได้รับการศึกษาอบรม
ทั้งวิชาการบ้านการ เรือนและวิชาหนังสือเมื่อออกจากโรงเรียนแล้วก็ต้องช่วยมารดา
ควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือน อันถือว่าเป็นหน้าที่ที่เหมาะสมสำหรับสตรีมากกว่าที่จะให้
ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน เนื่องจากยังไม่มีความเป็นทางเศรษฐกิจ ส่วนสตรี
ที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวธรรมดาจะได้รับการฝึกฝนอบรมวิชาการบ้านการเรือนจาก
บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ในบ้าน สำหรับการศึกษาวิชาหนังสือนั้นไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่า
เรียน สตรีที่เป็นบุตรสาวในครอบครัวธรรมดา นอกจากจะทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือนแล้ว
ก็ต้องออกไปช่วยครอบครัวประกอบอาชีพกสิกรรมด้วย

¹แสงทอง "เจ้าเขมร" ไทยเชื้อ 3 : 56 พฤศจิกายน 2456

²เรียบเรียงเอง หุ่ยมหาราช หน้า 61

- ฐานะภรรยา

จากการศึกษาบทบาทของสตรีในฐานะภรรยาในนวนิยายช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468 นี้ ปรากฏว่า สตรีที่เป็นภรรยาต้องทำหน้าที่เป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี เป็นคนว่า คอยคุ้ยแกล็กการบ้านเรือน จัดเตรียมอาหาร ทำความสะอาดบ้าน คอยดูแลการใช้จ่ายของครอบครัว ตลอดจนเก็บหอมรอมริบเงินทอง และรักษาทรัพย์สินของครอบครัว นอกจากนี้ยังต้องคอยปรนนิบัติรับใช้สามี และเคารพบนอบต่อสามี เมื่อมีภารกิจก็ต้องมีหน้าที่เลี้ยงดู และให้การศึกษากับบุตร ทั้งข้อความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงพลอยใน สี่แผ่นดิน ว่า

"ชีวิตของพลอยในระยะต้นแผ่นดินที่สอง เป็นชีวิตแห่งความสงบ พลอยได้แต่นั่งดูแลบ้านให้เรียบร้อยและดูแลลูกซึ่งเป็นเด็กผู้ชายทั้งสามคนเติบโตขึ้นมาเรื่อย ๆ ..."¹

และจากข้อความที่กล่าวถึง สุจิตต์ ใน กรรมตามหัน

"...สุจิตต์ก็ได้เข้ามาเป็นแม่เรือนแห่งบ้านปรีชาเชาวน์ ใ้ดูแลทรัพย์สินเงินทองของนายกระมลทั้งมวล หล่อนเป็นแม่บ้านอย่างหาตัวจับได้ยากคนหนึ่ง เป็นผู้ละเอียดถี่ถ้วนในการใช้จ่ายใช้สอย, รู้จักปกครองคนและสิ่งสำคัญที่สุจิตต์คือ รู้จักปฏิบัติสามี..."²

ข้อความข้างบนนี้แสดงให้เห็นว่า ภรรยาได้รับความไว้วางใจจากสามีให้ปกครองดูแลทรัพย์สินตลอดจนข้าทาสบริวารทั้งปวง ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ประการสำคัญของภรรยา

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงวัน แต่แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของสตรีในฐานะภรรยา

¹ม.ร.ว คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 20

²เรื่องศิลป์ กรรมตามหัน หน้า 148

"...เสร็จจากงานนากลับมาที่บ้าน ยังไม่ทันอาบน้ำอาบท่าด้วยซ้ำไป
จะปรากฏเข้าถึงหลอนในครัวไฟช่วยหยิบโน่นหยิบนี่ ขณะใดที่เห็นหลอนอาบ
น้ำ ต่ำขาว หรือผ้าพื้น เป็นทองแย่งมาทำ..."¹

กล่าวได้ว่าสตรีที่เป็นภรรยาแทบจะไม่มีเวลาว่างเลย ตอนเช้าก็ต้องซักเตรียม
อาหาร ดูแลทำความสะอาดบ้านเรือนให้เรียบร้อย ซักผ้า ฯลฯ หลังจากนั้น ถ้าเป็น
ภรรยาในครอบครัวสามัญก็อาจจะไปค้าขายหรือทำไร่นา แต่ถ้าเป็นภรรยาใน
ครอบครัวชั้นสูงหรือครอบครัวที่มีฐานะก็อาจจะนั่งเย็บปักถักร้อย ดังข้อความที่กล่าวถึง
ประจักษ์ใน กรรมตามหัน ว่า

"หญิงสาวผู้นั่งนั่งถักลูกไม้อยู่ในห้องชั้นบนของบ้าน "ปรีชาเชาว์"
เสียงร้องเพลงเบา ๆ ออกจากริมฝีปากของหลอน ขณะที่มืออันขาวนวล
กำลังสาละวนอยู่ด้วยลูกไม้ สำแดงว่าหัวใจของผู้ร้องกำลังเบิกบานเต็มที่
หญิงสาวผู้นี้ คือ สดจิตต์ ปรีชาเชาว์ ภรรยาคนใหม่ของนายกระมล
จริยารัศอันงามของหลอนกับความเป็นผู้รู้หลักแม่เฒ่าแม่เรือนที่ประกอบกัน
สามารถเอาชนะหัวใจของนายกระมล ปรีชาเชาว์ผู้ซึ่งตั้งใจว่าจะเลิก
มีภรรยาอีกต่อไปได้อย่างราบรื่น..."²

เป็นที่น่าสังเกตว่า สตรีที่เป็นภรรยาในครอบครัวชนชั้นสูงเช่นหลอน นั้นต้อง
มีทัศนคติที่ตรงกับความประสงค์ของสามีและต้องโอนอ่อนผ่อนตามความเห็นของสามี
โดยไม่มีการโต้แย้งแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะภรรยาในครอบครัวชนชั้นสูงมิได้มีส่วนช่วย
งานหารายได้เลี้ยงครอบครัว จึงต้องฝึกฝนตนเองเพื่อทำหน้าที่เป็นภรรยาที่ดีที่สุดของ
สามีแก่เพียงประการเดียว และต้องมีความรู้ในเรื่องกิจการบ้านเรือนให้มากที่สุด ดัง
ที่บรรยายถึงหลอนว่า

¹ เจริญเอง ห้วงมหรรณพ หน้า 115

² เรื่องคือ กรรมตามหัน หน้า 147

"ตามปกติทั้งแก้อยู่ด้วยกันมา พอลอยพยายามเอาใจคุณเปรมและพยายามปฏิบัติตนให้ถูกกับความประสงค์ของคุณเปรมอยู่เสมอ ถึงจะออกปากหัดทานบ้างก็ยอมทำตามใจคุณเปรมในที่สุด พยายามเก็บความรู้สึกส่วนตัวไว้ และถือเอาความเห็นคุณเปรมในเรื่องที่สิ่งใดจะควรหรือไม่ควรนั้นเป็นใหญ่..."¹

สตรีที่เป็นภรรยาโดยทั่วไปจะทำงานแทบตลอดทั้งวันด้วยตนเอง แต่สตรีที่เป็นภรรยาในครอบครัวชั้นสูงมักจะมีผู้คอยช่วยเหลือในการทำงาน แม้แต่การเลี้ยงลูกบุตรก็มีพี่เลี้ยง เห็นได้จากคำพูดของสุจิตต์ใน กรรมตามทัน ว่า

"...หน้าที่ของพี่เลี้ยงส่วนหนึ่ง และหน้าที่ของฉันทันอีกส่วนหนึ่งจะปะปนกันไม่ได้ สำหรับพี่เลี้ยงนั้นฉันทันยกภาระให้เอาไปทีเดียว ให้เขาแบกเอาความกลุ้มใจที่ต้องชุลลุลอยู่ด้วยเด็กไว้คนเดียวจะเลี้ยงจะดู หรือจะสอนหนังสือกันอย่างไรก็ตามใจ..."²

นอกจากภารกิจภายในบ้านแล้ว ภรรยาในครอบครัวสามัญยังมีบทบาทในกิจการงานนอกบ้านโดยเป็นผู้ช่วยสามีในการประกอบอาชีพกสิกรรมและค้าขาย เช่น สุกใจใน หุ่ยมหาราช ซึ่งมีส่วนร่วมรับรู้ ตลอดจนเป็นคู่คิด และที่ปรึกษาของสามีในกิจการงานต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่าภรรยาในครอบครัวสามัญมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมของครอบครัวมากกว่าภรรยาในครอบครัวชั้นสูง ที่มีหน้าที่แต่เพียงประนอมภักดีสามีให้ได้รับความพอใจเท่านั้น แม้ว่าสตรีที่เป็นภรรยาของครอบครัวกรรมคาวจะมีบทบาทสำคัญในครอบครัวและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมของครอบครัวร่วมกับสามี ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับสามี แต่ก็ยังคงรักษามหาคหของภรรยาตามประเพณีเดิม กล่าวคือ ต้องเคารพยกย่องเทิดทูนและอยู่ในโอวาทของสามี แม้เมื่อสามีไปมีความสัมพันธ์กับหญิงอื่นก็ไม่สามารถตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิตของตนเองได้ ต้องยอมตกอยู่ภายใต้อำนาจของสามี สามีจะประพฤตินสิ่งที่ไม่สมควร

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 165

²เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน หน้า 161

อย่างไรก็ต้องออกทนและพร้อมเสมอที่จะให้อภัยในความผิดพลาดของสามี ซึ่งตนมีหน้าที่
จะต้องจงรักภักดีและซื่อสัตย์ ตามที่ได้รับปลูกฝังอบรมว่า สามีคือเทวดา เห็นได้จาก
ความรู้สึกนึกคิดของสุใจในทุ่งมหาราช เมื่อรู้ว่าสามีประพฤตินอกใจ หล่อนก็ยังคง
ยึดกับความไม่ผิดของสามีไว้โดยมิให้ใครล่วงรู้ เพื่อรักษาภาพพจน์ในความเป็นเทวดา
ของเขาไว้ ถึงข้อความบรรยายไว้ตอนหนึ่งว่า

"ป้าแกล้งจะทอไม่รู้ว่าเกิดอะไรขึ้น ถึงเรื่องและแฉวก็เช่นเดียวกัน
อย่างเทวรูปที่บูชาสักการะของหล่อน รื่นไถ่เป็นมาแล้วและอย่างเทวรูปของ
หล่อนเขาจะต้องเป็นต่อไปแม้จะเป็นเทวรูปที่ไม่มีระแคะระคาย นอกจาก
หล่อนคนเดียวว่าปั้นด้วยโคลน..."¹

และเมื่อสามีถามหล่อนว่าจะทำอย่างไร เมื่อทราบความจริงเช่นนี้แล้ว
สุใจก็ตอบว่า

"ฉันจะบอกให้รู้ว่าฉันจะทำอย่างไร จะอยู่ไปอย่างนี้แหละ พี่รื่นอยาก
ไถ่เขาเป็นเมียอีกคนก็ตามใจ ไม่ว่าไม่กล่าวอะไรทั้งนั้น"²

อีกครั้งหนึ่ง เมื่อรู้ว่าสามีประพฤตินอกใจอีกเป็นครั้งที่สอง หล่อนก็ยังคงให้อภัย
เขาเช่นที่แลมาแล้วเพราะ "...ทราบใดที่หัวใจหล่อนยังเป็นของเขา มีอะไรบ้างที่ผู้หญิง
เรายังอยู่ในความรักจะให้อภัยไม่ได้ หล่อนรู้ว่ารื่นนอกใจหล่อน แม้จะกับหญิงเสเพล
เท่านั้นนั้นอาจจะเป็นของธรรมดาสามัญสำหรับผู้ชายหัวไป..."³

สรุปได้ว่า บทบาทของสตรีที่เป็นภรรยาโดยทั่วไปในช่วงนี้มีได้เปลี่ยนแปลงไป
จากค่านิยมดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นภรรยาในครอบครัวชั้นสูงหรือครอบครัวธรรมดา กล่าวคือ
คงทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือนที่ดี คอยปรนนิบัติดูแลรับใช้สามีให้ได้รับความสุข ตลอดจน
ยอมรับเลี้ยงดูบุตร นอกจากนั้นภร่ายังต้องเคารพเทิดทูนสามี จงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อ

¹ เรียบเรียง ทุ่งมหาราช หน้า 240

² ก. หน้า 243 - 244

³ ก. หน้า 567

ผู้มีแม่ว่าสามีจะประพฤติในสิ่งที่ไม่สมควรหรือทำให้เจ็บช้ำน้ำใจเพียงไรก็ต้องออกหน้า
แสดงให้เห็นถึงการที่ภรรยาต้องตกอยู่ใต้อำนาจของสามี อย่างไรก็ตาม มีภรรยาบาง
คนที่สามารถประพฤติตนอยู่นอกเหนือจากกฎเกณฑ์ดังกล่าวนี้ กล่าวในสิ่งที่ตนพอใจ
เสรีจะได้รับการเลี้ยงดูตามวัฒนธรรมตะวันตกเช่นไรใน หัวใจชายหนุ่ม จากการศึกษา
อุไรยายเรื่องนี้ ไม่มีข้อความตอนใดที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นแม่บ้านแม่เรือนของอุไร
ในฐานะภรรยา ได้แต่เที่ยวเตร่ และก็ไม่ได้นำแสดงความสามารถของสามีแต่อย่างใด
ถึงในข้อความในจดหมายที่สามีของอุไรเขียนเล่าให้เพื่อนฟังว่า

"แต่แม่อุไร, เมื่อบริษัทของฉัน เขาอยู่เหมือนจะถือคติตรงกันข้าม, คือเห็น
ว่าถ้าภรรยาใดที่คอยหน้าคนแบบเกียรติยศดี, อาจจะทำให้คนนั้นถือว่าเป็น
ผู้หญิงแห่งสมัยใหม่ไม่ต้องฆ่าเกรงตัวเสียเลย ฉะนั้นฉันพูดจากับเขาที่ไร เขา
จึงต้องพูด ๗ รวากับแมวที่คู่เสมอ ๗ จนฉันไม่ใคร่กล้าพูดกับเขาคอยหน้า
คน"

และอีกตอนหนึ่งว่า

"แต่อยู่มาไม่ช้าก็ได้เกิดมีเหตุการณ์ขึ้นเป็นลำดับดังนี้ ฉันจะขอเล่าให้
ฟังโดยย่อพอสังเขปจำเดิมแต่เมื่อแม่อุไรแห่งลูก และหายเจ็บแล้วหล่นชอบ
เที่ยวเสมอ ๗ และชอบไปคนเกี้ยว, ไม่ไปกับฉัน, และฉันจะถามบ้างว่า,
ไปแห่งใดก็โกรธจนเฉียวทุกคราว จนฉันต้องงดถามเพื่อรักษาสันติภาพภายในบ้าน"

อุไรเที่ยวเตร่หนักขึ้นและใช้เงินมากขึ้นจนเงินนี้สิ้น เธอออกเที่ยวกับพระยา
พระยาแสนคร จนในที่สุดก็ไปอยู่กับพระยาตระเวนนครทั้ง ๗ ที่ยังไม่หย่าขาดจากสามี
ถึงพระพันธุสามีเขียนจดหมายเล่าให้เพื่อนฟังว่า

¹ รมจติ หัวใจชายหนุ่ม หน้า 50

² ก. หน้า 56 - 57

"ตั้งแต่ฉันมาก็มีแต่หนักขึ้นทุกที, จนในไม่ช้าก็ลืมนั่นแหละว่า
พระยาตระเวนกับแม่อุไรสนิทสนมกันมาก จนเกือบเท่ากับเป็นขี้เมียกัน
โดยเปิดเผย"¹

ตัวอย่างดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าอุไรมีอิสระในการกำหนดคพบาพของตนเอง
ตามความพอใจและความต้องการของตน โดยไม่คำนึงถึงกรอบชนบทธรรมเนียมประเพณี
ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่สังคมสร้างขึ้นทั้งนี้เพราะหล่อนได้รับการเลี้ยงดูแบบสมัยใหม่

- ฐานะมารดา

จากการศึกษานวนิยายในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468 นี้พบว่ามารดา
ในครอบครัวทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวชนชั้นสูงหรือครอบครัวกรรมดากก็ตาม จะได้
มีการยกย่องและเคารพจากบุตรธิดาเท่าเทียมกับบิดาทุกประการ ดังจะเห็นได้จาก
คำบอกเล่าของพลอยที่กล่าวถึงลูก ๆ ของตนว่า

"พลอยภูมิใจอยู่เสมอว่าเด็กทุกคนรักตน และสนิทสนมกับตนโดยไม่มีอะไร
ปิดบังมีสุขทั่วมาหา การกระทำของลูก ๆ ทำให้พลอยได้รับความสุข..."²

และในคราวที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 อันกับอันมี
ความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันในเรื่องการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ซึ่งเกือบจะทำให้เกิดการทะเลาะ
วิวาทกันในเรื่องนี้ แต่เพราะความเคารพที่ลูก ๆ มีต่อพลอย เรื่องราวซึ่งทำห่า
กจะถูกลามิใหญ่โตจึงยุติลงเพราะลูก ๆ ไม่ต้องการที่จะทำลายน้ำใจพลอย ด้วยเหตุผล
ระหว่างตัวละครตอนหนึ่งว่า

"เพื่อนนายทหารทางอยุธยาเขาว่าอย่างไรกันบ้าง?"

"ว่าอะไร เรื่องอะไร?" ทาอนถามเสียงขุ่น ๆ

¹รามจิตติ หัวใจชายหนุ่ม หน้า 60

²ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 30 - 31

"เรื่องการปกครองที่เปลี่ยนมาเป็นอย่างทุกวันนี้ เราอยากรู้ว่าเขาเห็นคึกกันควมมากไหม?"

"คนอื่นเขาจะนึกอย่างไรเราไม่รู้ควม" ตาอันพูดเสียงแข็ง "เรารู้แต่ว่ามีนายทหารคนหนึ่งละที่ไม่เห็นควม และไม่เห็นควมอย่างมากคือตัวเราเอง"

"อ้าว ทำไมล่ะเพื่อน บอกเราบ้างสิ" ตาอันถามอย่างเสียใจ

"จะบอกให้ก็ไถ่ขายนิคเคียว เราไม่เคยคึกกบฏ แล้วไม่ชอบคนที่คึกกบฏ"

"เพื่อนว่าใครคึกกบฏ" ตาอันถามอย่างเอาจริง

"ใครก็แล้วแต่ที่มันนิคหน้าพระพิพัฒน์สัตยาแล้วเป็นกบฏทั้งนั้น" ตาอันพูด

กึกกราม "ถึงจะเป็นพี่น้องสนิทกันเพียงไรก็ต้องถือว่าชากัน"

"ก็ตามแต่ใจ" ตาอันพูดพลางลุกขึ้นยืน "ถ้าไม่อยากจะคบกันก็ตามใจ

ถึงอย่างไรเพื่อนก็ไม่ใช่อุปการคุณแม่..."

ตาอันลุกขึ้นยืนปิดด้วยแก้วตลกๆ เบื้องกึกกรามแน่น และจ้องหน้าตาอัน เหมือนกับจะกินเลือดกินเนื้อ ตาอันออกเดินตามเขาไปยืนข้าง ๆ จับแขนตาอันไว้ทั้งสองข้าง

"ตาอัน" พลอยร้องสุกเสียง "อันพูดอย่างนี้ไม่ได้ แม่ไม่ยอม ขอโทษให้เขาเสียเถียวนี้"

"ตาอันมองหน้าของพลอยที่หนึ่ง หน้าตาอันแล้วก็หน้าตาออก ตาอันก็รีบมาทักควม เพื่อให้ตาอันตามใจมาเถว ตาอันสั่งเลอบุญหนึ่ง แล้วก็พูขึ้นว่า

"เพื่อคุณแม่...ผมยอมขอโทษ...ผมขอโทษเด็กเพื่อน" ตาอันพูดควม

น้ำเสียงเย็นเฉียบแล้วก็ปลีกตัวออกจากห้องไป

ตาอันยืนกึกกรามอยู่ครู่หนึ่ง แล้วก็มาชนหน้าลงบนตักของพลอยและร้องไห้สะอึกสะอื้นควมความเคียดแค้นสุดขีด พลอยก็ไต่แตงมะลิลงมองไปข้างหน้ามือ

หนึ่งลูบหัวตาอันเบา ๆ เป็นเชิงปลอบโยน..."¹

อย่างไรก็ตามแม่บุตรีก็จะเคารพยกย่องมารดาเท่าเทียมกับบิดา แต่ถ้าพูดถึงความเกรงกลัวแล้วจะเกรงกลัวบิดามากกว่า ซึ่งอาจจะไม่เป็นเพราะไม่ใกล้ชิดกับบิดาเท่ามารดา ทั้งนี้เพราะมารดาเป็นผู้เลี้ยงดูอบรมอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่เด็ก ดังนั้นเมื่อมีความทุกข์ก็มักจะปรึกษากับมารดามากกว่าบิดา เห็นได้จากคำบอกเล่าของพลอยในสัณณินา

"...ถ้าจะคิดไปในทางที่ว่าผู้ใดจะเป็นผู้ที่มีอำนาจสั่งการเกี่ยวกับชีวิตของพลอยได้เด็ดขาดคือ บอกลให้พลอยทำสิ่งใดพลอยก็จะทำตามแล้วพลอยก็เห็นว่าแม่เจ้าคุณพ่ออีกคนหนึ่งนอกจากเสด็จ และมีอยู่เพียงสองคนเท่านั้น ส่วนแม่นั้นเป็นวัตถุแห่งความรักและความยินดี แต่ก็ไม่รู้สิว่ามีส่วนสำคัญในการที่จะบันดาลให้ชีวิตของพลอยเป็นไปในทางใด..."¹

ในฐานะมารดาสตรีมีหน้าที่ต้องเลี้ยงดูบุตรีกาตลอดจนให้ความรักและความอบอุ่น ทั้งที่แม่ให้แก่พลอย เห็นได้จากคำพูดของแม่ที่บอกกับพลอยในคราวพาไปฝากเสด็จว่า

"ขอให้พลอยจำไว้เสมอว่า แม่รักพลอยมากกว่าอะไรทั้งหมด ต่อไปถ้าแม่จะทำอะไรก็จงรู้ไว้เถิดว่า แม่ทำเพื่อความสุขของพลอยเอง พลอยอย่านึกเป็นอื่น"²

เมื่อไปค้าขายอยู่ต่างจังหวัด แม่ก็หมั่นมาเยี่ยมพลอยเสมอ และเมื่อมาครั้งไรก็จะต้องมีของที่ถูกใจพลอยมาฝาก เช่น หาชองเลนที่เหมือนของจริง ไข่ไก่พวกหม้อข้าวหม้อแกงต่าง ๆ สวยน่ารักน่าเอ็นดูจนพลอยไม่กล้าจับต้อง การปฏิบัติของแม่ต่อพลอยแบบนี้แสดงให้เห็นถึงความรักของแม่ที่มีต่อลูกว่ามากมายเพียงไร

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สัณณินา เล่ม 1 หน้า 114

²ก. หน้า 69

เช่นเดียวกับแม่จูบใน พ้อแดง ซึ่งรักและภูมิใจในตัวบุตรชายของนางมาก ในการเลี้ยงดูประคบประหงมด้วยความรัก ดังผู้ประพันธ์บรรยายว่า

"แม่จูบมีความภาคภูมิใจในตัวลูกชายของนางเป็นที่ยิ่งนัก และเรียกแกด้วยชื่อที่แสดงความรักใคร่ อาทิ "พ่อนู่น้อยร้อยชั่ง" (Mou petit tresor de cent cuttid'or) จะไปไหนก็นำไปด้วยเสมอ... ทุก ๆ เช้าแจะได้รับการหาหมื่นจำพวกหนูฝ้าวันชนิดหนึ่งอย่างปราณีต บรรจง มีสรรพคุณในทางป้องกันมิให้แมลงวันมาตอม เปลของแกถูกโยงไว้กับชื่อที่หลังคาประอบด้วยกรอมไม้สองกรอม ตรึงกันไว้ด้วยตาข่ายเพื่อให้อากาศผ่านได้, นั้งชัศมาชื่อยุกับพื้นห้อง มารดาหรือยายคนใดคนหนึ่ง จะทำให้มันแกว่งไกวไปมาโดยการชักสายเปลด้วยมือข้างหนึ่ง อีกมือหนึ่งก็โยกพัดวิไปพลางแล้วเด็กก็หลับเมื่อได้รับการขบกล่อม..."¹

เมื่อลูกของนางมีความทุกข์ นางก็หาวิธีป้องกันและช่วยเหลือนตามวิสัยของมารดาทั่วไปที่รักลูก เห็นได้จากความอกเล่าของผู้ประพันธ์ในตอนที่พ้อแดงศึกษาเสกศิกว่า

"...แต่แม่จูบไม่มีนิสัยชอบตีโพยตีพายเหมือนยายแก่ ยาสกศิกให้โทษที่เลวคราชีวิตสามีของนางไปนั้น จะมาคร่ำอาบบุตรชายของนางไปอีกคงไม่ได้เป็นอันขาด นางรู้วิธีที่จะป้องกันตัวเขาและช่วยชีวิตไว้ได้อยู่ ชั้นแรกทีเดียวก็จะทองพราหมณ์พ้อแดงไปเสียให้ห่างจากวงนอก และพราหมณ์เสียจากการคบคนชั่วคนเลว..."²

นอกจากให้การเลี้ยงดูและให้ความรักความอบอุ่นแก่บุตรธิดาแล้ว มารดายังมีหน้าที่อบรมสั่งสอน ชี้ให้เห็นว่าสิ่งใดควรไม่ควร เห็นได้จากคำสั่งสอนตักเตือนของแม่แกพลอยตอนหนึ่งว่า

¹ป. หลุยส์ วีวีแอร์ พ้อแดง แปลโดย สันต์ เทวรักษ์ หน้า 32 - 34

²ก. หน้า 165

"พลอย" เสียงแม่เรียกขณะเรือกำลังพายหน้าออกจากคลองบางหลวง มุ่งหน้าตรงไปยังท่าพระ "พลอย จำคำแม่ไว้ให้ที ถ้าเจ้าจะมีลูกมีตัวต่อไป ก็หาคนที่เขาใจเดียวอย่าไปไต่ตัวเจ้าชู้เมียมาก จะต้องรอนใจเหมือนแม่" แม่เนิงอยู่ครู่หนึ่งแล้วพูดต่อไป "แล้วก็อย่าไปเป็นเมียคนอื่นใคร เขาเป็นอันขาด จำไว้นะ"¹

และจากบทบาทของสุจิตต์ใน กรรมตามทัน แสดงให้เห็นว่าเธอเป็น ภรรยาที่รักและเอาใจใส่ดูแลบุตรของเธอย่างใกล้ชิด ถึงคำพูดของเธอตอนหนึ่งว่า

"แต่สิ่งที่ฉันไม่ยอมให้ใครแย่งเอาไปพาก็คือ การอบรมเด็กให้เป็น คนดี" สุจิตต์พูดต่อไป "หน้าที่ของแม่เลี้ยงส่วนหนึ่งและหน้าที่ของฉันก็อีก ส่วนหนึ่งจะปะปนกันไม่ได้ สำหรับแม่เลี้ยงนั้นฉันยกภาระให้เอาไปทีเดียว ให้เขาแบกเอาความกลัวใจที่คงชุลคุ้ยอยู่กับเด็กไว้คนเดียว จะเลี้ยง จะคุหรือจะสอนหนังสือกันอย่างไรก็ตามใจ ขอแต่ให้ทำให้เขาหนักเข้า เก่งที่เด็ก ส่วนหน้าที่ของฉันนั้นก็คือ เรียกเด็กเข้ามาสั่งสอนอบรมจรรยา อันคือวันละเล็กละน้อยทุก ๆ วัน กล่าวย่อ ๆ ว่าฉันต้องสอนให้ลูกของฉัน ใ้รู้หน้าที่แห่งพลเมืองที่ นี่แหละ คือ หน้าที่อันสำคัญของแม่เด็กละ วิธีนี้จะ สะดวกก็ช่วยกันทั้งสองฝ่าย ใจคอของแม่เด็กก็ไม่หงุดหงิด ส่วนเด็กก็ได้รับ การอบรมอย่างดี และถ้าจะพูดกันตามทางที่ถูกแล้วเด็กไม่ควรจะไต่ยืมคำ พยายามขาย หรือคำแสดงหูใด ๆ จากปากมารดาเป็นอันขาด ควรจะให้ไต่ ยืมแต่หน้าตาขมขื่นแค้นใจ น้ำใจดี กับน้ำเสียงอันอ่อนหวานอยู่เสมอ เท่านั้น แต่ขอให้น้ำแม่ของเด็กหมกมุ่นอยู่กับเด็กเสมอไปแล้ว ก็ยอมจะหา ไปไม่ได้"²

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 3

²เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน หน้า 161 - 162

นอกจากอบรมจรรยา มารยาทและความประพฤติแล้ว มารดายังทำหน้าที่สอนหนังสือให้แก่บุตรธิดาในวัยก่อนเข้าเรียน ทั้งที่พลอยได้ปฏิบัติอยู่

"...ตาอั้นกับตาอั้นมีอายุไล่เลี่ยกัน ขณะนั้นเริ่มเข้าโรงเรียนได้แล้ว และเป็นลูกตักสับบ้านด้วยกันและเล่นอยู่ด้วยกันไม่มีทางห่างกันได้ ตาออกยังเด็กเกินไปที่จะไปโรงเรียนแต่พลอยก็เริ่มสอนหนังสือให้ที่บ้าน ประไพเห็นพลอยสอนหนังสือตาออกก็เข้ามานั่งเรียนด้วยเพราะเห็นเป็นของเล่นที่สนุก ซึ่งพลอยก็มีไค่หามปราม ประไพจึงเป็นเด็กที่รู้หนังสือได้เร็วฉับกับพี่น้องอื่น ๆ"¹

ส่วนมารดาในชนบทมักจะไม่มีความรู้และต้องทำมาหากิน จึงไม่สามารถสอนหนังสือให้แก่บุตรก่อนเข้าเรียนได้ และถ้าเป็นบุตรสาวก็มักจะไม่ค่อยได้รับการศึกษา หนังสือ เพราะต้องอยู่ช่วยบิดามารดาทำงานบ้าน แต่ถ้าเป็นบุตรชายก็จะให้ไปศึกษาต่อเรียนที่วัด ถึงคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงพ่อแดงว่า

"การศึกษาของพ่อแดงก็มีได้รับการละเลย ทุก ๆ วัน ยกเว้นในวันพระ (Wan Pra) อันเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ตรงกับวันขึ้นค่ำหนึ่งกับวันแปดค่ำของข้างขึ้นและข้างแรม เขาไต่ไปที่โรงเรียนในวัดคอนงคาราม (Anongkaram) ซึ่งอยู่ใกล้กับบ้านที่พักที่นั่น-ภายใต้ศาลา (sala) หลังหนึ่งซึ่งมีแท่นสังคายนาและรองรับไว้ด้วยเสาไม้แทนเท่านั้น-พระภิกษุได้อบรมความรู้เบื้องต้นให้ผู้ฟังเข้าใจซาบซึ้งถึงคิณปฏิบัติอันเป็นธรรมของมาราวาส หรือชี้ทางให้เห็นพระธรรมอันล้ำเลิศของพระศาสดาจารย์"²

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 28

²ป. หลุยส์ วีวีแอร์ พ่อแดง แปลโดย สันต์ เทวรักษ์ หน้า 85 - 86

จากข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า แม่ซุบเป็นมารดาที่รักและเอาใจใส่บุตรชายของนางมาก แม้เรื่องการศึกษาที่มีไถ่ละโดยทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับตัวพ่อแดงนางเป็นพระจักรการทั้งสิ้น เนื่องจากสามีของนางเสียชีวิต นางจึงต้องเป็นผู้นำของครอบครัวในทุกด้าน

กล่าวได้ว่าสตรีที่เป็นมารดาในช่วงนี้ได้รับการเคารพยกย่องจากบุตรีศาให้เทียบเท่ากับบิดาทุกประการ แต่จะเกรงกลัวบิดามากกว่ามารดา ในฐานะมารดา สตรีได้ทำหน้าที่อย่างดีที่สุดคือ เลี้ยงดูให้ความรักความอบอุ่น ให้การอบรมและการศึกษาแก่บุตรีศา ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาปัญหาต่าง ๆ

-ฐานะสมาชิกของสังคม

บทบาทของสตรีในฐานะสมาชิกของสังคม ในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468 นี้ไม่ค่อยมีปรากฏ เพราะสตรีไทยส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของชนบทนิยมประเพณีและวัฒนธรรม ประกอบกับการศึกษาที่มีจำกัดตลอดจนไม่ค่อยมีโลกทัศน์ที่พบปะกับบุคคลภายนอก จึงไม่ทราบความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปต่าง ๆ ของสังคม สตรีจึงไม่มีบทบาทในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ดังคำบอกเล่าของพลอยใน สี่แผ่นดิน ว่า

"...ชีวิตของสตรีในสมัยนั้นดูเหมือนจะด้อยไปอยู่ข้างหลัง มิได้รู้เรื่องออกหน้าออกตาเหมือนกับแผ่นดินก่อน งานการต่าง ๆ ที่มีในระบายนี้นั้นดูเหมือนจะเป็นเรื่องของผู้ชายเสียเป็นส่วนมาก ผู้หญิงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเท่าไรนัก คนเปรมมักจะไปงานการต่าง ๆ แยกเดี่ยว ไม่ชักชวนพลอยให้ไปด้วย ซึ่งพลอยก็มีใครสักเค็ดร่อนเพราะใจจริงนั้นยินดีที่จะอยู่กับลูกที่บ้านมากกว่า"¹

ในช่วงก่อนหน้านี้นี้มีสตรีบางคนที่มีบทบาททางการเมืองและเป็นที่ยอมรับของสังคมอยู่บ้าง แต่สตรีที่ได้รับโอกาสเช่นนี้จะมีก็เฉพาะสตรีชั้นสูงเท่านั้น ซึ่งได้แก่

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 5 ได้ทรงรับพระบรมราชโองการ
ให้ทรงตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ข้าราชการนี้ทำให้ผู้หญิงตื่นตัวและตระหนักในสิทธิของตนและ
ความเสมอภาคเท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย จะเห็นได้จากตอนหนึ่งในสี่แผ่นดิน
ที่เล่าถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า

"ข้าพเจ้าอยู่หัวเสด็จไปไกล ทำให้พลอยเห็นความสำคัญที่ตนต้อง
อยู่ห่างจากคนรักน้อยลงไปกว่าแต่ก่อน เพราะขนาดเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินท่าน
ยังพลัดพรากจากกันได้เป็นครั้งคราวสามะหาอะไรกับคนชนากพลอยและ
เพื่อนจะจากกันไม่ได้ แต่ข้าพเจ้ามาที่พลอยได้ทราบเป็นข่าวที่ทำให้พลอย
และพวกพ้องรุ่นเดียวกันอีกหลายคนในวังบังเกิดความรู้สึกอย่างหนึ่ง ซึ่งขณะ
นั้นอธิบายไม่ถูก ความรู้สึกนั้นจะเรียกว่าเป็นความรู้สึกหึงหรือภูมิใจก็ไม่ใช้
จะว่าเป็นความพิชิตขานขานอย่างไรก็ไม่เชิง แต่เป็นความรู้สึกเหมือนกับว่า
ถ้าใครมาสะกิด ให้รู้สึกตื่นตัวจากการนอนหลับมาหลายร้อยหลายพันปี ข้า
พเจ้าคือข้าพเจ้าที่ว่า ในคราวเสด็จยุโรปคราวนี้ ได้ทรงตั้งสมเด็จพระ
พระบรมราชินีนาถ สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีสิทธิ์มีอำนาจเหมือน
พระเจ้าอยู่หัวขณะที่เสด็จอยู่ในพระนคร
ความรู้สึกของพลอยที่กล่าวแล้วนั้น คนเฒ่าคนแก่ชั้นโบราณจริง ๆ อาจ
ไม่มีแต่คนชนากพลอยและช้อยและพวกพ้องอีกเป็นจำนวนมาก ตลอดจนคน
รุ่นใหญ่กว่าบางคน บังเกิดทรศนะที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อน พลอยเคยได้รับ
การอบรมมาตั้งแต่เล็กว่า ผู้ชายนั้นมีอำนาจสิทธิ์ขาดเหมือนเมื่อเป็นเด็ก
ก็อยู่ในอำนาจพ่อ มีเรือนก็อยู่ในอำนาจพ่อ ชีวิตนี้จะดีจะชั่วก็สุดแต่ผู้ชายจะ
บันดาลให้เป็นไป ผู้หญิงนั้นดูเหมือนจะเกิดมาเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ชายไม่มี
ส่วนที่จะไปมีอำนาจบังคับบัญชาใครได้ นอกจากบังคับบัญชาตนเองอย่าง
ที่ในวังนี้ นอกจากตำแหน่งท้าวนางเข้าแก่ในวังก็ไม่เคยปรากฏว่ามีผู้หญิง
ไปรับราชการงานเมืองที่ไหน ความรู้สึกแต่เดิมจึงมีอยู่ว่า โลกนี้เป็นโลก
ของผู้ชาย ผู้หญิงเป็นคนอาศัยและในฐานะคนอาศัยจึงต้องขนบธรรมเนียม

เจ้าของบ้านตลอดไป การตั้งสมเด็จขึ้นเป็นเจ้าสำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งทำให้ทุกคนต้องเรียกตามพระนามใหม่ว่า "สมเด็จเจ้าเจ๊" จึงเป็นการ สะท้อนความรู้สึกในสิทธิ์ของเพศคนที่สงบนิ่งอยู่ในตัวผู้หญิงมาหลายศตวรรษ ในกลับฟื้นคืนชีพเพราะได้ปรากฏแน่ชัดแล้วว่า ขณะที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จไม่อยู่ นี้ ผู้หญิงเป็นผู้ครองแผ่นดิน โดยที่พระราชสวามีทรงมอบพระราชอำนาจไว้ ให้และได้ทรงเฉลิมพระราชอิสริยยศว่า "สมเด็จพระบรมราชินีนาถ"¹

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสังคมเริ่มยอมรับบทบาทของสตรีในทางการเมือง เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ผู้หญิงเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และรู้สึกว่าผู้หญิงก็มีความสามารถเท่าเทียมกับผู้ชาย สามารถทำในสิ่งที่ผู้ชายทำได้ถ้ามีโอกาส ดังจะเห็นได้จากความคิดของพลอยตอนหนึ่งว่า

"ถ้าจะให้พลอยอธิบายทฤษฎีใหม่ของคนในขณะนั้น ก็คงจะอธิบาย ไม่ได้อาจบอกได้แต่ว่า คนเราเกิดมาก็เท่ากันไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือเป็นชาย ตำแหน่งแห่งหนหรือกิจการต่าง ๆ ที่ผู้ชายทำได้ผู้หญิงก็คงจะทำได้เช่นกัน ถ้ามีโอกาส พลอยนำความคิดนี้ไปคุยกับช้อย ซึ่งเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง..."²

สตรีไทยที่มีความสามารถทำงานนอกเหนือไปจากการคาดหวังของสังคม จะได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษเพราะไม่เคยมีใครทำมาก่อน เช่นแม่สร้อยใน สี่แผ่นดิน เป็นช่างถ่ายรูปซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีของชาววังในสมัยนั้น พลอยได้บรรยายถึงการถ่ายรูป ก่อนหนึ่งว่า

"...ในขณะที่ทรงก็หาก็คือ หรือขณะที่ลงทรงในสระและประทับศาลาก็มี มักจะมีการถ่ายพระรูปหมู่เนื่อง ๆ เพื่อส่งไปทูลเกล้าถวายที่ยุโรป พลอย สนใจในกล้องถ่ายรูปนั้นมากเพราะเป็นกล้องใหญ่ต้องตั้งเขาค้างออก และ

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 214 - 215

²ก. หน้า 215

ทั้งชายยังให้ไต่ที่อยู่หลายตรลบต้องคลุมผ้าเปลี่ยนกระຈกและอะไรต่ออะไร
ประคักประคึกเต็มที่ ที่พลอยสนใจเป็นหนักเป็นหนักเพราะเคยนึกว่าการ
ถ่ายรูปอย่างเอาจริงเอาจังนั้นเป็นเรื่องของผู้ชายแต่คราวนี้ช่างภาพหรือ
ช่างถ่ายรูปเป็นผู้หญิง ซึ่งต้องขอบันทึกไว้ ณ ที่นี้คำว่าชื่อแม่สร้อย น้องสาว
ขุนนายา เป็นชาวหลวงคำหนักเสด็จพระองค์อรทัย ชาววังสมัยนั้นก็เห็นจะ
รู้จักด้วยกันทุกคน"¹

ละเมียดใน ทุ่งมหาธา มีบทบาทพอสมควรในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม
ที่คิดจะทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันโดยการช่วยเหลือและให้ความเป็นธรรม
ในการประกอบอาชีพแก่ลูกค้าของบริษัทที่เธอคำเป็นการอยู่ ดังที่เธอบอกแก่รินว่า

"แต่ชีวิตเหล่านั้นเป็นชีวิตที่ฉันปรารถนา เพราะว่าไม่ใช่ลูกของเขา
ไม่ใช่ความร่ำรวยหรูหรา ไม่ใช่หน้าตาอะไรหรอกที่ฉันเป็นความสุขของฉัน
มันยิ่งกว่านั้น มันงานอย่างเดียวกับที่ทำให้ฉันเป็นความสุขเหมือนกัน เพียง
ที่งานของฉันอยู่ที่คลองสวนหมาก เขตกำแพงส่วนของฉันตลอดลำน้ำแม่ปิง
เท่ากิจการของเขาจะไปถึง"²

และจากข้อความอีกตอนหนึ่งว่า

"ฉันเองก็สงสัยอยู่เหมือนกัน แต่เวลานั้นมาถึงเมื่อไรฉันก็พร้อมแล้วจะ
เผชิญด้วยความสุขใจว่าไต่ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ที่ฉันมีโอกาส
คลุกคลีใช้ชีวิตร่วมด้วยมาเป็นเวลานาน นอกจากนั้นฉันมิใช่การหยศต่อ
นายเสถียรเขาเพียงแต่วิธีดำเนินงานของเราต่างกัน เขาต้องการรวย
เร็วและคนเคียว ฉะนั้นจึงไม่ยอมให้อะไรมาขวางหน้า ฉันต้องการเฉลี่ย
ความร่ำรวยนั้นให้แก่ทุกคนที่เกี่ยวข้องด้วย ฉะนั้นจึงต้องการเวลาและ

¹ม.ร.ว คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 217

²เรียบเรียง ทุ่งมหาธา หน้า 565

ความร่วมมือจากทุกฝ่ายด้วยความสมัครใจยินดี คราวใดที่ฉันยังได้รับความไว้วางใจจากบริษัทให้ดำเนินงานนั้นฉันจะดำเนินการตามวิธีของฉัน..."¹

ข้อความข้างบนแสดงให้เห็นว่าละเมียดทำงานโดยคำนึงถึงประโยชน์ของกันส่วนใหญ่ โดยเฉพาะคนยากจนไม่ให้ต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบผู้ที่ไ้ขึ้นชื่อว่าเป็นทุน กล่าวให้ความหมายของสตรีในฐานะสมาชิกของสังคมแทบจะไม่มีเลย ยกเว้นสตรีชั้นสูงซึ่งมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ส่วนสตรีโดยทั่วไป ๆ ไปยังไม่มีบทบาททั้งทางบ้าน การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ช่วงที่สอง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475

การอบรมเลี้ยงดูสตรีในช่วงนี้คล้ายคลึงกับในช่วงแรกกล่าวคือ จะได้รับความรักและความเอาใจใส่จากบิดามารดาเสมอเท่าเทียมกับบุตรชาย แม้ในด้านการศึกษาก็มีโอกาสได้รับไม่น้อยกว่ากันแต่การปลูกฝังอบรมย่อมแตกต่างกัน ทั้งนี้เป็นไปตามค่านิยมของสังคม บุตรชายจะได้รับการ เข้มงวดกวดขันในเรื่องการศึกษามากกว่าผู้หญิง เพราะเป็นผู้สืบสกุลและสามารถสร้างชื่อเสียงให้กับวงศ์สกุล² ส่วนบุตรหญิงจะได้รับการฝึกฝนอบรมการบ้านการ เรือนตลอดจนกิริยามารยาท การแต่งกาย และกิริยาประพฤติปฏิบัติตนในโอกาสต่าง ๆ จากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว ถือเป็นความจำเป็นที่สตรีควรจะต้องฝึกฝนให้มีความชำนาญเพื่อการ เป็นแม่ศรีเรือนที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของกุลสตรี และเป็นที่พึงปรารถนาของบุรุษเพราะ "...ผู้หญิงที่น่ารักน่าชมเชย คือ ผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถในกิจการบ้านเรือน..."³

เป็นที่น่าสังเกตว่าสตรีในช่วงนี้สนใจฝึกหัดวิชาการบ้านการ เรือนน้อยมากเมื่อเทียบกับช่วงก่อน เพราะไม่ค่อยปรากฏข้อความที่กล่าวถึงการศึกษาด้านนี้ของสตรี และยิ่งทราบได้จากคำพูดของวราห์ใน บันไดแห่งความรัก ว่า

¹ เรียบเรียงเอง ทุ่งมหาพรต หน้า 567

² ศรีบุรพา สงครามชีวิต หน้า 216

³ พ. เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 22 - 23

"คุณสมบัติอีกประการหนึ่งซึ่งทำให้ผู้หญิงคงเป็นผู้หญิงอยู่ชั่วฟ้าดินสลาย ก็คือการปรนนิบัติฝีมือของตนเป็นคุณสมบัติประจำตนมาแต่เด็กค่าบรรพกาล ซึ่งใญ่ถูกละเลยเสียเป็นส่วนมากเมื่อตกมาถึงสมัยนี้..."¹

แสดงให้เห็นว่าการอบรมเลี้ยงดูของสตรีในช่วงนี้คล้ายความเข้มงวดกวดขัน

ในเรื่องการคบเพื่อนต่างเพศและการเที่ยวเตร่นั้นยังมีบ้างที่คงอยู่ในสายตารองผู้ใหญ่ ซึ่งมักได้แก่ บุตรสาวของครอบครัวชั้นสูง เช่นว่าพรรณใน ลูกผู้ชาย² เธอให้อิสระในการคบเพื่อนต่างเพศ แต่มองครั้งก็ต้องมีญาติผู้ใหญ่ไปคอยป้องกัน คุ้มครองรักษา เห็นได้ว่าความอิสระที่เธอได้นั้นเป็นความอิสระในกรอบตามกฎเกณฑ์ของสังคม สตรีที่ได้รับการเลี้ยงดูดังกล่าวนี้จึงยังคงยึดหลักการปฏิบัติตนตามแบบฉบับของกุลสตรีอยู่ โดยเฉพาะในเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ จะได้รับการสั่งสอนอบรมให้รู้จักเก็บความรู้สึกของตนไว้ไม่ให้ใครล่วงรู้ความในใจ ถือเป็นเรื่องเสื่อมเสียเกียรติ บิดามารคานั้น "...ผู้หญิงแทบทุกคนจึงถือเป็นความลับอย่างระมัดระวังเป็นพิเศษ..."³ และ "...ก็ยอมยินดีที่จะตายเสียยังดีกว่าที่จะแสดงให้ผู้ชายทราบว่าเรารัก..."⁴ การอบรมสั่งสอนที่ได้รับมาเช่นนี้ส่งผลให้สตรีต้องประสบกับความไม่สมหวังในความรัก เพราะไม่กล้าเปิดเผยความรู้สึกที่แท้จริงของตนให้ฝ่ายชายทราบได้ อย่างไรก็ตามสตรีที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบเก่านี้มีจำนวนน้อยลง ในสมัยนี้บิดามารดา จะให้อิสระในการเที่ยวเตร่ คบเพื่อน ออกงานสังคม ฯลฯ โดยไม่ต้องมี

¹ สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 566

² ศรีบุรพา ลูกผู้ชาย หน้า 137

³ บุหง "เพลิงขรรษชาติ" สุภาพบุรุษ 1 : 20 มิถุนายน 2473

⁴ แม่อนงค์ "ชาตุรัก" สุภาพบุรุษ 5 : 782 สิงหาคม 2472

ญาติผู้ใหญ่คุมไป เช่นเพลินใน สงครามชีวิต¹ ยวนใจใน ปรามพยศ² อุไรใน แสนรัก
แสนแค้น³ ฯลฯ ทั้งที่เพลินกล่าวถึงการคบเพื่อนต่างเพศของเธอมว่า

"...เนื่องด้วยท่านผู้ใหญ่ไม่แสดงความรังเกียจชักชวนการสมาคม
ของเรา ดังนั้นในช่วงเวลา 3 เดือน เขาก็คิดฉันก็มีความสนิทสนมและ
ไว้วางใจกันยิ่งกว่าใครทั้งหมด และโดยเฉพาะกับชายหนุ่มผู้นี้ คิดฉันได้รับ
อนุญาตเป็นพิเศษที่จะไปเที่ยวกับเขาได้โดยลำพังสองต่อสอง..."⁴

และจากความรู้สึกนึกคิดของ ยวนใจ ซึ่งได้รับอิสระจากบิดาในการ
ไปเพื่อน ออกสังคม เที่ยวเตร่และเล่นรำ

"...หล่อนรู้สึกได้ดี ๆ ว่า หล่อนเกิดมาสำหรับการสมาคม การคบ
เพื่อนฝูงแท้ ๆ ถ้ายวนใจไปเกิดเป็นลูกของคนอื่นซึ่งเขาไม่เคยตามใจหล่อน
อย่างที่เจ้าคุณวิบูลย์วัฒนศักดิ์ตามใจอยู่ในขณะนี้แล้ว ยวนใจคิดว่าหล่อนคง
จะท่องเที่ยวตาย"⁵

สตรีที่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างอิสระเหล่านี้ มักจะมีความคล่องแคล่วในการ
พูดและสามารถพูดคุยกับบุรุษได้แทบทุกเรื่อง แม้แต่ในเรื่องของความรัก ซึ่งเห็น
เป็นเรื่องราวธรรมดาที่สตรีก็มีสิทธิ์ที่จะพูดคุยและแสดงความรู้สึกของตนให้อีกฝ่ายหนึ่งได้
มีโอกาสรับรู้ ตลอดจนมีการถูกเนื้อต้องตัวกันบ้างตามประสาความรัก เช่นเรื่องกับหลวง
โกศลวิจารณ์ใน มรรมนุชย์⁶ ยวนใจกับโกมลใน ปรามพยศ⁷ คงจะเห็นได้จากบทสนทนา
ระหว่างบุคคลทั้งสอง

¹ ศรีบูรพา สงครามชีวิต หน้า 217 - 218

² ศรีบูรพา ปรามพยศ หน้า 33

³ ศรีบูรพา แสนรักแสนแค้น หน้า 64

⁴ ศรีบูรพา สงครามชีวิต น.ค.

⁵ ศรีบูรพา ปรามพยศ น.ค.

⁶ ศรีบูรพา มรรมนุชย์ หน้า 113 - 114

⁷ ศรีบูรพา ล.ค. หน้า 239

"คุณบอกผมบ้างสิ ว่าคุณรักผม"

หล่อนหมายตามาสบตาของโกมล พลังถามว่า "จำเป็นด้วยหรือ?"

"จำเป็นมากทีเดียว"

"ถ้าฉันบอกกับคุณเช่นนั้นแล้ว จะมีประโยชน์อะไรบ้าง"

"อ้อ ประโยชน์นั้นจะควานับมิถ้วน"

"เท่านี้แล้ว ยังไม่เป็นคำตอบอีกหรือ?" หล่อนคอนเข้าให้อีกวงหนึ่ง

"ผมอยากได้ฟังน้ำเสียงแท้ ๆ " พลังยิ้มมือหล่อนเบา ๆ "ตอบให้

ฉันใจสั่นค่าเถิดว่าคุณรักผมหรือเปล่า"

"รัก" พูดแล้วสะบัดหน้านองเมินไปเสียทางอื่น ซึ่งโกมลเห็นว่าเป็น

กิริยาที่งมงายนัก"

ในด้านการศึกษาวินิจฉัยหนังสือของสตรีในช่วงนี้ นับว่าขยายวงกว้างมากกว่า
ในช่วงแรก สตรีมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น เนื่องจากบิดามารดาเห็นความ
สำคัญของการศึกษา ประกอบกับมีสถานศึกษาเพิ่มขึ้นและที่สำคัญคือมีพระราชบัญญัติ
ประถมศึกษาซึ่งประกาศใช้ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีผลบังคับให้เด็กชายเด็กหญิงทุกคนได้
ศึกษาเล่าเรียน สันนิษฐานได้ว่า สตรีในชนบทคงจะได้รับการศึกษาจากโรงเรียน
สตรีประจำจังหวัด ซึ่งคงมีถึงระดับชั้นมัธยม 6 ทั้งมีข้อความที่กล่าวถึงน้อมใน ลาแล้ว
พระนคร ว่าเธอสอบไล่ได้ชั้นมัธยม 6 ของ ร.ร.สตรีประจำจังหวัด¹ แล้วเข้าไปศึกษา
ที่ระดับเตรียมอุดมที่โรงเรียนราชินี แสดงให้เห็นว่าสตรีในชนบทที่ฐานะค่อนข้างดี
จะได้รับการศึกษาจนจบชั้นสูงสุดของโรงเรียนสตรีประจำจังหวัด หลังจากนั้นถ้าต้องการ
ศึกษาต่อ ต้องเข้าไปศึกษาในกรุงเทพฯ ส่วนสตรีที่อยู่ในพระนครก็มักจะได้รับการศึกษา
จากโรงเรียนสตรีที่มีชื่อเสียงทั้งของรัฐบาลและเอกชน โรงเรียนสตรีที่มีชื่อเสียงซึ่ง
บุตรหลานของท่านผู้คณิษย์ศึกษาเล่าเรียนกันได้แก่ โรงเรียนคอนแวนต์ ทั้งข้อความที่
กล่าวถึงว่าพรรณใน ลูกผู้ชาย ว่าในวัยเด็กเธอเรียนที่โรงเรียนประชาบาลดงวิทย

¹ ศรีเสนันตร์ ลาแล้วพระนคร หน้า 106

ก็จากนั้นไปเรียนชั้นมัธยมที่อัสสัมชัญคอนแวนต์¹ เช่นเดียวกับเพลินใน สงครามชีวิต² และอาภาใน ลูกผู้ชาย³ ซึ่งสำเร็จการศึกษาชั้นสูงจากโรงเรียนรัฐบาล นอกจากนี้สตรีบางคนก็มีโอกาสไปศึกษาต่อต่างประเทศ เช่นเพลินพิศใน สมาคมชั้นสูง⁴ ประไพใน ฉากหนึ่งของชีวิต⁵ และมยุรีใน ศัตรูของเจ้าหลอน⁶ สตรีบางคนแม้จะจบการศึกษาแล้วแต่ก็ยังรักที่จะอ่านหนังสือเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ตนเองในยามว่าง เช่นมาลีใน เพลิงขรรพชาติ⁷ ลิวลิโน ชาตฤกษ์⁸ และเพลินใน สงครามชีวิต⁹

กล่าวได้ว่าสตรีในช่วงนี้ได้รับอิสระจากการเลี้ยงดูมากกว่าสตรีในช่วงแรก เนื่องจากมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนมากขึ้นแล้ว ยังมีอิสระในการเที่ยวเตร่ และคบหาสมาคมกับเพื่อนต่างเพศได้อย่างเสรีพอสมควร แม้จะมีสตรีบางส่วนซึ่งยังได้รับการอบรมเลี้ยงดูตามแบบเก่าอยู่ก็ตาม แต่ก็เพียงส่วนน้อยเท่านั้น การอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาที่สตรีได้รับนี้ จะมีผลต่อการทำงาน การเลือกคู่ครอง ตลอดจนการกำหนดบทบาทของสตรีในฐานะ บุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของสังคม ในโอกาสต่อไป

การทำงาน

สตรีในช่วง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475 ยังคงประกอบอาชีพน้อยอยู่ เพราะยังไม่มีความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจและยังไม่มี การส่งเสริมให้ประกอบอาชีพ

¹ ศรีบุรพา ลูกผู้ชาย หน้า 147

² ศรีบุรพา สงครามชีวิต หน้า 217

³ ศรีบุรพา ล.ก. หน้า 74

⁴ ม.จ.อากาศคำเกิง "สมาคมชั้นสูง" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 177

⁵ พ.เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 14

⁶ ดอกไม้สด ศัตรูของเจ้าหลอน หน้า 6

⁷ บุหง "เพลิงขรรพชาติ" สุภาพบุรุษ 26 : 122 มิถุนายน 2473

⁸ แม่อนงค์ "ชาตฤกษ์" สุภาพบุรุษ 2 : 285 - 286 มิถุนายน 2472

⁹ ศรีบุรพา สงครามชีวิต หน้า 169

นอกบ้านเท่าไรนัก โดยเฉพาะสตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวชั้นสูง บิคารมารคาหรือ
ผู้ดีใหญ่ จะไม่สนับสนุนให้ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านเห็นได้จากคำบอกเล่าของ
เจ๊จันทรีใน บันไดแห่งความรัก ว่า

"ทำไมคุณป้าท่านจึงไม่เห็นพร้อมยอมตาม เมื่อคิดเงินจะสมัครเข้าเป็น
นักเรียนพยาบาลเหมือนอย่างวนิดา และคุณลุงศักดิ์ท่านเมื่อคิดเงินแจ้งความ
ประสงค์จะเข้าเป็นครูสอนนักเรียนหญิงตามคำชักชวนของแม่คำ คุณป้าอ้าง
ว่านางพยาบาลนั้นต้องอยู่กับศพหรือแก๊งบาดแผลที่น่าเสียวไส้ๆไม่ได้ ท่าน
จะไม่ยอมรับประทานอาหารร่วมด้วยเป็นอันขาด ส่วนคุณลุงเปรยว่า ยาย
บิดหลานอยู่กับลุง เช่นนี้ก็สบายดีแล้วทำไมจะไปหาเรื่องยุ่งใจด้วยการเป็น
ครูสอนหนังสืออีก มันน่าเบื่อเหมือนอย่างอะไรก็ ลุงเคยเป็นครูมาก่อนแล้ว
จึงรู้อิสยาติของมัน"¹

เนื่องจากหัวหน้าครอบครัวในครอบครัวชั้นสูงมักจะรับราชการ มีบรรดาศักดิ์
เป็นพระ พระยา ฯลฯ ซึ่งมีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัวให้สุขสบายโดยไม่ต้อง
เดือดร้อน บุตรสาวในครอบครัวดังกล่าวจึงไม่จำเป็นต้องออกไปประกอบอาชีพเพื่อช่วย
กิจกรรมของครอบครัว เมื่อจบการศึกษาแล้วก็อยู่บ้านช่วยมารดาดูแลกิจการบ้านเรือน
สั่งโน้มน้าวชักชวนถึงราฟรรณใน ลูกผู้ชาย ว่า

"กูเหมือนเพิ่งสำเร็จเมื่อปีกลาย โรงเรียนเขาขอให้ไปเป็นครู แต่คุณ
ป้าพรหมขอดัดจริตกรองกูก่อน ท่วงทีเห็นจะไม่รับ เพราะเธอคงต้องการ
บ้านเรือนต่างหากตามคุณหญิง อนึ่งก็มีใจสมัครในหน้าที่ชนิดนี้อยู่ด้วย ชีวิต
ที่เกี่ยวข้องกับไซไซเอตี่เธอไม่ค่อยชอบ เห็นว่าโครมครามเกินไป เธอไปรค
อ้างความสงบที่ศึกษาเล่าเรียนมาจนจบชั้น เธอว่าเพื่อให้หูตาสว่างกับเมื่อ
ถึงคราวอันจันทรีจะได้ใช้วิชาที่มีอยู่นั้นหากิน"²

¹ สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 6 - 7

² ศรีบุรพา ลูกผู้ชาย หน้า 148

และจากที่ผู้ประพันธ์เล่าถึงอาภาในเรื่องเดียวกันนี้ว่า

"อาภาเป็นสตรีสาวสวย กอปรด้วยเป็นผู้มีอนามยศิ จะนับถึงจะมีอายุไม่ถึง 18 ปี ก็ดูเป็นสาวเป็นนางอย่างเต็มที่ ใบหน้าอ้มเขมไปคล้ายสายโลหิตอันงาม หลอนสำเร็จการศึกษาชั้นสูงของโรงเรียนรัฐบาลเมื่อต้นปีนี้ และก็ไม่ไ้คิดที่จะใช้วิชาความรู้ประกอบอาชีพในทางใด ออกมาอยู่บ้านเฉย ๆ ตามธรรมชาติของสตรีผู้มีเงิน"¹

สำหรับสตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวธรรมดาสามัญ โดยเฉพาะที่มีฐานะยากจนต้องประกอบอาชีพเพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัว ถ้าได้รับการศึกษามานั่งโต๊ะเป็นครูและเลขานุการ ซึ่งเข้าใจว่าคงเป็นอาชีพที่ยังไม่แพร่หลาย เช่น สมรใน โลกสันนิบาต เธอกำพร้าบิดาแต่เล็กอยู่กับมารดาและน้องสาว เนื่องจากมารดาของเธอเห็นคุณค่าของการศึกษาจึงให้เธอได้เล่าเรียน สมรจึงสามารถหารายได้ช่วยเลี้ยงครอบครัวด้วยการ เป็นครูสอนหนังสือที่โรงเรียนประชาบาลแห่งหนึ่ง เห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งว่า

"แต่ก็เป็นเวรกรรมของหล่อนอย่างล้นพ้นด้วย พอสมรได้มีอาชีพเป็นครูสอนหนังสือที่โรงเรียนประชาบาลอันมีชื่อเสียงโด่งดังก็เดือน นางเงินประจักษ์จกัควนจากโลกไปเสีย..."²

สมรใน สมร เป็นบุตรสาวของครอบครัวสามัญชนในชนบท แม้ว่าบิดามารดาจะมีฐานะนับว่าพอมีจะกินแต่ก็ไม่ถึงกับมั่งมี บิดามารดาได้สอนให้เธอมีความคิดที่จะพึ่งตนเอง ด้วยเหตุนี้ "เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วเธอจึงต้องหางานทำ คำนึงชีวิตความเป็นอยู่ปากท้องของเธอ ในขณะที่เธอเข้ามารับหน้าที่เป็นเลขานุการของหลวงมรรจงาณ อายุของเธอได้ 18 ปี แต่ความรู้และความคิดของเธอเจริญยิ่งกว่าอายุ"³

¹ ศรีบูรพา ลูกผู้ชาย หน้า 74

² ศรีบูรพา โลกสันนิบาต หน้า 29

³ หลวงวิจิตรวาทการ สมร หน้า 7 - 8

นอกจากนี้สตรียังมีอาชีพค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อช่วยค่าครองชีพของครอบครัว ทั้งคำบอกเล่าของเฟลีนแกระพินทร์ใน สงครามชีวิต เมื่อคราวตกยากต้องไปอาศัยญาติอยู่และเก็บผักขายพอประทังชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ

"ระพินทร์รู้ดีที่เชื่อว่าเราไม่มีรายได้อะไร นอกจากเก็บผักและคอกไม้ไปขายตลาดพอเป็นค่าอาหารประจำวัน และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ อีก"¹

อีกอาชีพหนึ่งที่สตรีในช่วงนี้ทำได้แก่ การเป็นลูกจ้าง ทั้งที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงสืนวนใน เพลิงขรรพชาติ ซึ่งเป็นลูกจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าที่ห้างแห่งหนึ่งว่า

"...คนสุดท้ายที่จะกล่าวถึงคือสืนวน หล่อนทำงานอยู่ที่ห้างนาวิกรมการณมณนากรรม สืนวนเรียบร้อยมีความเอื้อเฟื้ออาทร ใคร ๆ ก็อดเอ็นดูรักใคร่ไม่ได้"

สืนวนอายุครบยี่สิบปีได้เข้ามาอยู่ในบ้าน "เกษมสุข" ปีกว่าแล้ว งานของหล่อนเป็นงานเย็บปักถักร้อย เข้าแปคนาฬิกาไปทำงาน กลับก็จวนพลบ"²

อาชีพที่มีกล่าวถึงในช่วงนี้อีกอาชีพหนึ่งได้แก่ อาชีพโสเภณี สตรีบางคนต้องประกอบอาชีพนี้เพราะฐานะยากจนมาก ไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่เล็กจนโต ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพใด ๆ ได้ นอกจากขายความเป็นสาวของตนเองเพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัว ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ถึงเจสียวใน ทางโลกลี้ย ว่า

"...นายเพิ่มไม่รู้ประวัติของเจสียว หญิงนักเที่ยว พ่อแม่ของหล่อนเป็นคนยากจนและได้เคยติดคุกมาแล้วเพราะความอหังการขี้ขลาด พอเติบโตเป็นสาวหล่อนก็ชินต่อความทุกข์ของโลก กลายเป็นเด็กหญิงที่มีชีวิตอย่างไม่กลัวตาย ทุกข์สุขไม่ใช่เป็นของแปลก หล่อนหัวเราะเยาะมันได้เสมอ หล่อนมีความเชื่ออยู่ว่า ความจน คือ ความนิคตาญา ต้องติดคุก หล่อนสู้

¹ ศรีบุรพา สงครามชีวิต หน้า 180

² บุหง "เพลิงขรรพชาติ" สุภาพบุรุษ 1 : 18 มิถุนายน 2473

สละตัวเสียทุกอย่างจะช่วยตัวให้พ้นจากความยากจน...พ้นจากคุก เนื่องจาก
 หล่อนเป็นคนตระกูลต่ำ จึงไม่มีชายใดคิดจะเลี้ยงหล่อนให้เป็นภรรยาโดย
 จริงจัง ได้แล้วทั้ง ในความรู้สึกของเจสียว ชายคนหนึ่งไม่คิดอะไรกับชาย
 คนหนึ่ง หล่อนยอมเป็นภรรยาของชายใดทุกคน ถ้าเขาสามารถจะเสียเงิน
 ให้หล่อนตามราคาที่หล่อนประสงค์และราคาของเจสียวไม่แพง เวลาเงินเดือน
 ออกใคร ๆ ก็เสียใจ"¹

การประกอบอาชีพของสตรีในช่วงนี้คล้ายคลึงกับในช่วงแรกบางส่วน กล่าวคือ
 สตรีในครอบครัวขุนนางหรือข้าราชการ มักจะไม่ได้รับการสนับสนุนให้ออกไปประกอบ
 ครัวนอกบ้านเพราะไม่มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเงินเดือนของข้าราชการ
 สมัยนั้นเพียงพอที่จะเลี้ยงดูครอบครัวได้อย่างสุขสบายโดยไม่ต้องเดือดร้อน ประกอบ
 กับค่านิยมยกย่องสตรีที่อยู่กับเห็บ่าเผ่ากับเรือนมากกว่าสตรีที่ออกไปประกอบอาชีพ
 นอกบ้าน เห็นได้จากคำพูดของประพันธ์ใน ฉากหนึ่งของชีวิตว่า

"...งานของผู้หญิงเป็นงานในร่ม มีภาระสำคัญที่จะต้องเปลี่ยนใจมากกว่า
 เปลี่ยนแรง ขรรษาศิสร้างหน้าที่ให้เหมาะสมกับกำลังกายกำลังจิตใจของ
 เพศแล้ว ผู้หญิงไม่ควรจะทำงานเพื่อแข่งขันหรือชิงดีกับผู้ชาย ถ้าขึ้นทะเยอ
 ทะยานจะเลื่อนฐานะของเพศโดยผิดธรรมชาติ ค่าเมียและมารดาของโลก
 ก็จะตกต่ำลงโดยไม่ต้องสงสัย..."²

ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า สังคมสมัยนั้นต้องการให้ผู้หญิงทำหน้าที่ของ
 ภรรยาและมารดาที่ดีแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งได้แก่ การดูแลกิจการบ้านเรือนให้
 เรียบร้อย ประณิบัติบิดามารดาหรือสามีตลอดจนอบรมเลี้ยงดูบุตรมากกว่าที่จะให้ออกไป
 ประกอบอาชีพนอกบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ดังนั้นถ้าสตรีคนใดออกไปทำงาน

¹ม.จ.อากาศคำเกิง "ทางโลกีย์" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 42 - 43

²พ. เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 53

ผู้ออกบ้านก็มักจะได้รับการตำหนิว่าต้องการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกับผู้ขาย อย่างไรก็ตาม
สตรีบางคนเริ่มที่จะแสวงวงล้อมของค่านิยมดั้งเดิมดังกล่าวนี้ ด้วยการออกไปหางาน
ออกบ้าน เช่น ขวนใจใน ปราชญ์ เป็นผู้จัดการร้านขายหนังสือชื่อ "บางกอก
ปราชญ์"¹

งานการ เลือกคู่ครอง

การเลือกคู่ครองของสตรีในช่วง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475 นี้ ค่อนข้าง
เปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือ สตรีชั้นสูงบางคนไม่มีสิทธิ์เลือกคู่ครองด้วยตนเอง และต้องเข้า
พิธีแต่งงานตามผู้ใหญ่จัดการ เพราะความกตัญญูต่อบิดาและขนบธรรมเนียมประเพณี
เป็นเครื่องบังคับทางอ้อมให้จำต้องยอมปฏิบัติตามความประสงค์ของบิดามารดา เช่น
เป็นศรีหรือคุณหญิงวรจินดาพิทักษ์ ใน วัยสาว ซึ่งจำเป็นต้องแต่งงานเพื่อช่วยฐานะ
ของบิดาด้วยความกตัญญู ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์

"การวิวาห์ระหว่างเจ้าคุณและคุณหญิงวรจินดาพิทักษ์มีเสียงพูดกันว่า
เจ้าคุณซื้อคุณหญิงมาเป็นภรรยาโดยราคาเงินสองหมื่นความจริงจะมีอยู่เพียง
ในรัชกาลเจ้ายังไม่ทราบ คือ ในสมัยเมื่อเกิดมีการตั้งบ่อนเล่นแร่กันใหญ่
ให้ค่าบ่อนพระจันทร์ พระบรมเจีจรงรักษบิลาของคุณหญิงวรจินดา เป็น
ตัวตั้งตัวทีคนหนึ่งในบ่อนแร่นั้น ภายหลังเกิดการฉ้อโกงกันขึ้น คุณพระมี
หนี้สินรุงรัง จะมีผู้ฟ้องล้มละลายหลายราย จนคุณพระต้องขายบุตรสาวของ
ท่านที่มีอยู่เพื่อเอาเงินไปใช้นี้"²

ท่านหญิงมารศรี เทพโกสินทร์ สตรีอีกคนหนึ่งซึ่งไม่มีบทบาทในการเลือกคู่ครอง
ของตนเอง เพราะต้องสมรสกับชายที่มีฐานะและชาติตระกูลในระดับเดียวกันตามประเพณี
นิยมของผู้เป็นเจ้า เพื่อเกียรติยศของวงศ์ตระกูลและความมีหน้ามีตาในสังคม แม้จะมีใจ

¹ ศรีบูรพา ปราชญ์ หน้า 31

² ม.จ.อากาศคำเกิง "วัยสาว" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 65 - 66

เป็นการบังคับแต่ก็เหมือนกับการบังคับ เพราะจำต้องยอมรับคำเนื่องจากความกตัญญู และการอบรมสั่งสอนมาให้อยู่ในโอวาท ทั้งที่เธอพูดกับประภาสตอนหนึ่งว่า

"ถ้าเป็นเพียงการคลุมถุงชน บางทีก็อาจจะดีกว่าการรับเราเข้าที่
ปลอมโยนกันจนกว่าเจ้าตัวจะยอมรับคำ เพราะความเกรงใจ... เพื่อความ
สุขของลูก... เกียรติยศของเรา... พอแก่แล้วอยากให้เห็นหญิงอยู่ในที่
ปลอดภัยเสียที... อะไรท่านองนี่กรอกหูอยู่ทุกวัน คุณคิดหรือคะว่าท่านหญิง
ซึ่งถูกอบรมมาแต่เล็กแต่น้อยให้เกรงอยู่ในเรื่องความเคารพ เชื่อฟัง
เกียรติยศและประเพณี จะมีทางหลีกเลี่ยงอย่างไรได้"¹

เพลินพิศใน สมาคมชั้นสูง ก็อยู่ในฐานะที่ไม่แตกต่างกันนัก เธอรักกับผู้ชาย
คนหนึ่ง แต่ต้องแต่งงานกับผู้ชายอีกคนหนึ่ง อันเป็นเรื่องธรรมดาที่พวกผู้ดีนิยมปฏิบัติกัน
เห็นได้จากที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงเธอว่า

"เจ้าคุณอิสระและคุณหญิงมีบุตรและธิดาด้วยกันห้าคน แต่เพลินพิศเป็น
ธิดาหัวแก้วหัวแหวนและเป็นลูกคนเล็กที่สุด ตามธรรมเนียมพ่อแม่ที่รักลูกสาว
เกินใครเป็นพิเศษย่อมหวังให้ธิดาคณีนัดไ้แต่งงานไปกับผู้ที่มีเกียรติยศและ
ฐานะที่ดีที่สุด เจ้าคุณและคุณหญิงได้มีที่หมายไว้แล้ว ดังนั้นจึงคอยป้องกันไม่ให้
เพลินพิศไปรู้จักกับชายอื่นที่ท่านไม่ต้องการนอกจากจำเป็น..."²

อย่างไรก็ตามสตรีที่ตกอยู่ในภาวะดังกล่าวในช่วงนี้มีน้อยกว่าช่วงแรก ทั้งนี้
เพราะสตรีส่วนมากได้รับการศึกษาสูงขึ้นทำให้มีความคิดเป็นตัวของตัวมากยิ่งขึ้น และ
กล้าที่จะคัดค้านการกระทำที่ตนเองไม่เห็นด้วยและไม่มีส่วนร่วมรับรู้ในการตัดสินใจ การ
ที่ตกเป็นจะออกมาในรูปของการปฏิเสธที่จะแต่งงานตามความต้องการและเห็นชอบของ

¹ แมอนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักโคยยาขอบ หน้า

648-649

² ม.จ.อากาศคำเกิง "สมาคมชั้นสูง" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 177

ใหญ่ บางรายถึงกับตัดสินใจที่จะหนีไปกับชายคนรัก เช่นมยุรีใน ศัตรูของเจ้าหลอน¹ ระเบิดใน เกิดเป็นหญิง² วันเพ็ญใน บุญบาป³ ฯลฯ ทั้งจดหมายที่ระเบิดเขียนถึงท่านหญิง ปุณศรีฯ ตอนหนึ่งว่า

"...ถ้าหม่อมฉันจะไ้บังเอิญรัก หรือเพียงแค่มช และมีความหวังอยู่ ในชายใดก่อนแล้ว อย่าว่าแต่เพียงการปลอมโยน อ่อนวอนหรือขู่เข็ญและ ริกนาทาเร้น ขอให้คุณพ่อหักคอบังคับให้แต่งงาน หม่อมฉันก็คงจะไม่ยอมเป็นอันขาด ขอให้เขาเป็นเห่าพระยามหากษัตริย์ หรือเจ้าชายรูปสวมาจากเทพกิริณณ์ เล่มไหน..."⁴

และจากที่วันเพ็ญพูดกับมณูว่า

"อันดวงใจนั้นคิดนไ้มอบให้ เป็นสิทธิ์แก่คุณมาช้านาน เป็นที่เห็นประจักษ์ อยู่แล้วและส่วนกายนั้นในที่สุดก็จะมีมอบให้ เป็นสิทธิ์แก่คุณตุจเดียวกัน จะไม่ยอม ให้มีการซื้อขายเหมือนสินค้าในตลาด ถ้าคุณแม่คิดผิดโดยจะเอาคิดนไปเหี่ยว ้วย เหมือนผักเหมือนปลา ก็จะมาโหมว่าคิดนไม่มีความกตัญญูทเวทืออย่างไ้ ได้ เว้นเสียแต่คุณแม่คิดนเป็นคนจนหรือมีความจำเป็นอย่างใดในการที่จะให้ คิดนต้องแต่งงานกับชายที่คิดนไม่รักนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งคิดนจำจะต้องคิด และควรจะอนุโลมตามเพื่อทเวทือ แต่ไ้ก็ไ้ไม่มีความจำเป็นอะไรแม้สักอย่างหนึ่ง ไ้ใครจะเห็นคิดนเป็นคนเลวแสนเลวปานใดก็สุดแท้แต่เคราะห์กรรมจะบันดาล ไ้ไ้" ⁵

¹ ดอกไม้สด ศัตรูของเจ้าหลอน หน้า 2

² แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า 648 - 696

³ ศรีบูรพา บุญบาป หน้า 101

⁴ แม่อนงค์ น.ก.

⁵ ศรีบูรพา น.ก.

ยิ่งกว่านี้สตรีบางคนยอมสละเกียรติยศชื่อเสียง และความสุขสบายของตนเอง
แม้กระทั่งชีวิต ทำในสิ่งซึ่งคนทั่วไปเห็นว่าอับยโสและเลวทราม เพื่อให้สมหวังใน
ความรัก เพียงเพราะไม่ต้องการไถ่ขึ้นชื่อว่าเป็นผักปลาให้ใครซื้อขายตามอำเภอใจ
เช่นสมรใน สมร ซึ่งหนีจากสามีที่ถูกต้องตามกฎหมายไปในคืนวันแต่งงานเพื่อมาอยู่กับ
คนที่เขารัก แม้ว่าเขาจะมีภรรยาอยู่แล้วก็ตาม

"สิ่งที่สมรไถ่หามาแล้ว เป็นเหตุให้ไถ่ได้รับความอับยโสเพียงไร...
มีคนนิพนธ์ว่าร้ายจนแทบฟังไม่ได้ แต่สำหรับผู้ที่ไม่ต้องการทำความอับยโส
แก่สตรีผู้ใดเกินไป ก็ต้องพิจารณาจากทางที่ดีของสตรีผู้เคราะห์ร้ายนี้ดูบ้าง
สมรไถ่ยอมสละความมั่งคั่งสมบูรณ์ อันจะไถ่รับจากการแต่งงานเป็น
เบื้องต้นยอมสละชื่อเสียงเกียรติคุณท่ามกลางเจตนาต้องสละชีวิตเป็นปริโยสาน
ทั้งนี้ก็เพราะ เธอมีจิตมั่นอยู่ในความรัก สมรที่ราคาตนเองเป็นของมีค่าและ
ไม่ยอมเป็นผักเป็นปลาให้ใครซื้อขายหรือเป็นเครื่องใช้ของใคร สมรเข้าใจ
ดีว่าความบริสุทธิ์เป็นสิ่งประเสริฐยากที่จะหาได้ ถึงจะเอาทรัพย์เงินทอง
ทั้งหลายในพิภพนี้มาแลกซื้อก็คงไม่ได้ราคาสมกัน ของสิ่งเดียวที่มีราคา
เท่าเทียมพอจะไถ่ซื้อและแลกเปลี่ยนกับความบริสุทธิ์ได้ก็คือ ความรัก เพราะ
เหตุนี้เอง เธอจึงยอมสละความบริสุทธิ์ให้กับความรัก และไม่ยอมขายเพื่อ
แลกเปลี่ยนกับทรัพย์สินเงินทอง"¹

แม้แต่ท่านหญิงมารศรี ซึ่งเป็นเจ้าและต้องปฏิบัติตามประเพณีก็ยังคงมีความคิดที่
จะดำเนินการแต่งงานที่ท่านพ่อเห็นว่าสมควร เมื่อมาพบรักกับประภาศ จาริกบุตร เห็นได้
จากกฎหมายที่เธอเขียนถึงเพื่อนคนหนึ่งว่า

"...การเสียสละของฉัน...มันคงจะทำให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นในสโมสร
ของการนินทาอย่างอื้อฉาวแค่ไหนไม่แยะเลย ผู้ชายเขาเสียสละทุก ๆ สิ่งได้
เพื่อความปรารถนา ผู้หญิงยอมสละเพื่อความรักเป็นธรรมดาของโลกเสีย

¹หลวงวิจิตรวาทการ สมร หน้า 104

แล้ว ใครเล่าเป็นคนที่เจ้าเป็นสมบัติของเจ้าไม่ใช่เรื่องของใคร? ใคร
เป็นคนที่ว่า ทำไมเจ้าจะแต่งงานกับคนสามัญไม่ได้... ถ้าเจ้าเป็นคนที่
มีความเป็นลูกผู้ชายพอสมควรแก่ตำแหน่งเจ้าเท่า ๆ กับเกิดในราชตระกูล
เหมือนกัน... ว่ากันตามสิทธิมนุษยย์... เราเองก็อาจจะเป็นกษัตริย์ได้ใน
เมื่อเราพิจารณาตามประวัติศาสตร์ว่ากษัตริย์ก็มาจากคนสามัญ"¹

และ

"สิ้นสุดกันสำหรับชีวิตหม่อมเจ้าหญิงมารศรี เทพโกสินทร์ แต่ชีวิตต่อไป
จะเป็นของใครเล่า? อ้อ ของเขาคี ของเขาและของเขือในฐานะของ
หญิงสามัญ..."²

จากตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสตรีเริ่มที่จะไม่เป็นผู้ตามคั่งเช่นแต่ก่อน
จึงอยู่แม้ในช่วงแรกจะมีการกระทำเช่นนี้อย่างแต่ก็มีจำนวนน้อยกว่าเมื่อเทียบกับ
ช่วงนี้ แต่มีข้อสังเกตว่า สตรีบางคนก็ปฏิเสธการแต่งงานที่ผู้ใหญ่จัดการให้และเลือก
คู่ครองด้วยตนเองนี้ ผลสุดท้ายก็มักหนีไม่พ้นบุคคลที่บิดามารดาเลือกให้ เหตุที่เป็น
เช่นนี้อาจเป็นเพราะผู้ประพันธ์ต้องการจะชี้ให้เห็นว่า ถึงอย่างไรสายตาของผู้ใหญ่
แก่เกินไปไม่ผิด

นอกจากนี้สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้สตรีในช่วงนี้มีอิสระในการ เลือกคู่ครอง
มากขึ้นกว่าเดิมก็คือ การเลี้ยงดูของครอบครัวซึ่งลดความเข้มงวดกวดขันลงไป และ
เปิดโอกาสให้บุตรธิดาเลือกคู่ครองตามความพอใจของตนเองเพียงแต่ขอให้บิดามารดาได้
เห็นเท่านั้น ดังที่ผู้ประพันธ์บรรยายไว้ใน บันไดแห่งความรัก ว่า

"...มนุษย์ในสมัยนี้ได้รับการศึกษาคึ้น เข้าใจสภาพและสิทธิของมนุษย์
ขึ้น มีความเป็นอิสระมากขึ้น ท่านผู้ใหญ่ของเราก็มองความเป็นอิสระให้แก

¹ แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า

76-77

² ก. หน้า 718 - 719

เรามากขึ้นกว่าที่ท่านได้รับในสมัยนิราสและเพลงยาวของท่านเอง ดังนั้น
ชีวิตสมรสของหนุ่มสาวซึ่งแต่ก่อนฝากไว้ในความเลือกเฟ้นและเห็นชอบของ
ท่านผู้ใหญ่แต่ฝ่ายเดียวก็ได้รับความผ่อนผันและเห็นอกเห็นใจ โดยมีคตินี้
สิทธิในการเลือกเฟ้นได้ถูกถ่ายทอดมาเป็นของบุตรีแล้วเป็นส่วนใหญ่"¹

การได้รับอิสระให้เลือกคู่ครองด้วยตนเองได้ ทำให้ชายหนุ่มและหญิงสาวมี
โอกาสทำความรู้จักสนิทสนมและเรียนรู้นิสัยใจคอซึ่งกันและกันมาก่อนที่จะตกลงปลงใจ
แต่งงานกัน สตรีแม่จะมีสิทธิเลือกคู่ครองด้วยตนเองแต่ก็มีไ้ละเลงที่จะปฏิบัติให้เป็น
ไปตามความเห็นชอบของผู้ใหญ่ด้วย ถือเป็นการให้เกียรติและแสดงความเคารพต่อ
บิดามารดาซึ่งก็มักจะไม่ใช่ขัดข้องและยินดีจัดการให้เป็นไปตามความประสงค์ของบุตรี
ดังที่โลกกล่าวแก่หลวงพราโมทย์ใน ความฉิบสางครั้งแรก ว่า

"ถ้าสัญญาเช่นนั้นเชิญคุณหลวงไปพบกับผู้ใหญ่ของเราทั้งสองฝ่าย ถ้าท่าน
ตกลงเห็นชอบพร้อมกัน ก็ฉันก็ไม่ขัด"²

และจากคำบอกเล่าของตัวละครอื่นถึงการเลือกคู่ครองของไชศรีใน
ฉากหนึ่งของชีวิต ว่า

"เป็นอันว่า คุณพ่อคุณแม่และข้าพเจ้าต่างไม่มีความรังเกียจนายสุนทร
คุณพ่อจึงเรียกไชศรีมาเล่าเรื่องให้ฟังทั้งรายจมีนสิทธิชัย และรายนาย
เหมวงศ์ ไชศรีปฏิเสธไม่ชอบจมีนสิทธิชัยแต่ส่วนรายนายสุนทรแล้วสุดแท้
แต่คุณพ่อ ผลที่สุดเรื่องก็เป็นอันลงเอยโดยเรียบร้อย"³

จะเห็นได้ว่าการแต่งงานของหนุ่มสาวในช่วงนี้เกิดจากรักและความพอใจ
เองทั้งสองฝ่าย ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการแต่งงานด้วยเหตุผลและหัวใจ กล่าวคือ ตรงกับความ

¹ สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 559 - 560

² กอกไม้สด ความฉิบสางครั้งแรก หน้า 121

³ พ. เนตรวงษ์ ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 155

ต้องการของคนโดยคำนึงถึงความเหมาะสม และความเห็นชอบของผู้ใหญ่ด้วย แม้ในปัจจุบันก็ยังถือปฏิบัติกันเช่นนี้เป็นส่วนใหญ่ ต่างกับคนในสมัยก่อนซึ่งแต่งงานกันด้วยความเคารพเชื่อถือในความคิดของผู้ใหญ่ฝ่ายเดียว ไม่ใช่เกิดจากความรัก ดังคำพูดที่นางระหว่างบิคาโชศรีกับสุนทรใน ฉากหนึ่งของชีวิต ว่า

"คุณสุนทร จากการสนทนากันวันนี้ ทำให้ฉันได้ความรู้หลักเกณฑ์ในเรื่องความรักของคนสมัยใหม่ขึ้นบางคนเดี๋ยวนี้เขารักกันด้วยเหตุผลและหัวใจ คนเก่า ๆ อย่างรุ่นฉันรักกันเพราะผู้ใหญ่เขามั่งคั่งจับตัวเจาะจงให้รัก คือ เราแต่งงานเพราะความเคารพเชื่อถือในความคิดเห็นของผู้ใหญ่ของเราเปรียบง่าย ๆ เราเป็นตัวหุ่นให้เขาเชิด แต่ถ้าเราเชิดไม่เป็นแล้วอย่างจะเชิดเองมันคงเกะกะพิลึก"

"ถึงจะเกะกะสักหน่อยในคราวแรก ๆ ก็เห็นจะพอยังชั่วกว่าปล่อยให้เขาจับเชิดเล่นเช่นเราเป็นตัวมนุษย์ เขาจับเชิดเป็นตัวอีกอย่างนั้นมันผิดอย่างแรงหนาขอรับ"¹

สตรีที่มีอิสระในการเลือกคู่ครองดังกล่าวนี้นี้ มิใช่จะแต่งงานด้วยความรักและหัวใจเสมอทุกคนไป บางคนแต่งงานด้วยเหตุผลโดยไม่คำนึงถึงความรัก เธอสามารถแยกความรักจากการแต่งงานได้ทั้งนี้เพียงเพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ตนเองตั้งความหวังเอาไว้ อาจเพื่อความสุขสบาย เกียรติยศ และเงินทอง ด้วยเหตุนี้คนที่เธอแต่งงานด้วยจึงไม่จำเป็นต้องเป็นคนที่เธอรัก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเธอมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการกำหนดทางเดินชีวิตของตนเอง เช่นเพลินใน สงครามชีวิต เธอบอกกับระพีพรทางตอนจบว่า

"...เพลินจะบอกเสียเดี๋ยวนี้ว่า คำทำนายของเธอในเรื่องท่านผู้พิพากษาหมื่นนั้นเป็นอันว่าถูกต้องแท้แล้ว กล่าวคือเขาได้เกิดมารักฉัน"

1. พ. เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 150 - 151

เข้าจริง ๆ ดังที่เธอคาดหมาย เธอเปิดเผยความในใจให้ฉันทราบเมื่อ
เราไปอยู่ที่นั่นไครวหนึ่งสัปดาห์ เธอบอกว่าเธอรักฉันทันอย่างแท้จริง เธอ
รับเราเฝ้าตามคิดกันว่าเธอจะมีหวังได้รับความรักและการแต่งงานกับฉันทัน
หรือไม่? และเฟลีนได้ตอบแก่เธอว่าในส่วนความรักนั้นฉันทันรักใคร่ไม่เสมอ
ระพินทร์เป็นความรักที่สูงสุดลึกซึ้งที่ฉันทันจะให้ใครแก่ชายคนเดียวชั่วชีวิต ฉันทัน
ไม่เคยให้ใครมากกว่าระพินทร์ของฉันทัน และไม่สามารถจะให้ใครอีกได้แม้
จนกว่าตัวจะตาย แต่ในส่วนการแต่งงานนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ฉันทันอาจ
แต่งงานกับใคร ๆ ได้ทุกคนที่ฉันทันได้ทวนหาทุกสิ่งทุกอย่างในตัวเขาและที่
เป็นสมบัติของเขาอย่างเป็นที่พอใจ ฉันทันจะไม่ข้องเกี่ยวกับใครเลยในเรื่อง
การแต่งงาน ฉันทันไม่เคยให้คำมั่นสัญญาเกี่ยวกับใครในเรื่องนี้ แม้กับพ่อของเธอก็
ของเฟลีน"¹

และจากคำพูดของตัวละครในเรื่องเดียวกันนี้แสดงว่าผู้หญิงเริ่มรักด้วย
สมองกันมาบ้างแล้ว ดังข้อความ

"ระวังคู่รักของคุณให้ดี อย่าให้เธอรักคุณด้วยสมอง เพราะในที่สุดเธอ
ก็จะหลุกมือไป เคยมีตัวอย่างมากมายแล้วยังเป็นโศกฏเพราะเหตุนี้ไม่ใช่
เพราะไม่เคยรัก"²

อย่างไรก็ตามสตรีจะมีอิสระในการเลือกคู่ครองด้วยตนเองมากขึ้น แต่ก็
ไม่เท่ากับบุรุษซึ่งมีโอกาสเลือกคู่ครองได้มากกว่าสตรี เพราะสังคมเปิดโอกาสให้ได้
เข้าใจลึกซึ้งมากกว่าและเป็นฝ่ายเริ่มแสดงความรักก่อน นับเป็นความอยุติธรรมในเรื่อง
เพศเมื่อเป็นเช่นนี้ฝ่ายหญิงจึงรอให้ฝ่ายชายเข้ามาแสดงความพอใจรักใคร่ตนก่อน
หญิงจำนวนไม่น้อยจึงไม่สมหวังในความรัก เช่นว่าพรรณใน ลูกผู้ชาย เธออยู่ในฐานะ

¹ ศรีบูรพา สงครามชีวิต หน้า 214

² ค. หน้า 126

และตระกูลที่สูงกว่ามาโนชชายที่เธอหลงรัก แต่ไม่สามารถแสดงความรู้สึกที่มีต่อเขาได้ เพราะความเป็นหญิง ส่วนมาโนชแม้จะรักรำพรรณแต่ไม่กล้าอาจเฝ้าเพราะอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่า ความรักของบุคคลทั้งสองจึงไม่สมหวัง คงจะเห็นได้จากความนึกคิดของเธอก่อนหน้านี้ว่า

"...ทำไมหนอธรรมชาติจึงหมานผู้หญิงอย่างนี้...ทำไมถึงไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้กล่าวความรักแก่ผู้ชายก่อนบ้างไซ้, พ่ายังกับว่าผู้หญิงนะ ไม่มีหัวใจสำหรับเรื่องรัก...ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนอย่างแก่กล้า สามารถเผชิญกับความรูสึกใหญ่ ๆ ไปได้ฝ่ายเดียว คิดฉันเห็นว่าธรรมชาติไม่ให้ความยุติธรรมแก่ผู้หญิงในเรื่องนี้เลย..."¹

ส่วนอาภาในเรื่องเดียวกันนี้ แม้เธอจะไม่สามารถบอกรักกับมาโนชได้ แต่เธอมีพี่ชายคอยช่วยเหลือจึงสมหวังในความรัก ดังที่ท่านองพุดกับมาโนชว่า

"...อนึ่งคุณเล่าใช้ว่าคนอื่นคนไกลที่ไหน ถึงมีโชฎะศิริรักใคร่กันยิ่งกว่าญาติบางคนเสียอีก จึงไค่นำความในใจของอาภามาแจ้งให้ทราบ เธอว่าไม่เป็นการทำลายเกียรติคุณของอาภาแต่อย่างหนึ่งอย่างใด ชายหญิงเกิดมาสำหรับจะต้องรักกันใครรักก่อนใครรักทีหลังนั้นไม่เห็นจำเป็นจะต้องเอามาถือเป็นประเพณี ผู้หญิงเขาก็มีหัวใจ เขารักผู้ชายมาก่อนจะเกลียดเขาว่าเป็นความเสียหายเสียที่เขี้ยวเห็นว่ามีใจไม่ให้ความยุติธรรมแก่ผู้หญิงในเรื่องนี้เลย..."²

นอกจากนี้ยังมีสตรีอื่นอีกที่ตกอยู่ในสภาพเดียวกับรำพรรณ ไค้แก่สินวนและเสดิวใน เพลงธรรมชาติ³ ลิวลีใน ชาตรัก⁴ สตรีดังกล่าวต้องพบกับความผิดหวังและ

¹ ศรีบุรพา ลูกผู้ชาย หน้า 199

² ก. หน้า 239

³ มุทรง "เพลงธรรมชาติ" สุภาพบุรุษ 1 : 20 มิถุนายน 2473

⁴ แม่อนงค์ "ชาตรัก" สุภาพบุรุษ 5 : 782 สิงหาคม 2472

ผู้ทรมานจากการไม่สมหวังในความรักด้วยกันทั้งสิ้น เช่นข้อความที่สืนวนกล่าวถึง
เจลาในสมุดบันทึกของเธอลา

"...กลับจากงานแล้วไปเยี่ยมเจลา ชุมชนไปพอแรง ไม่ใช่อะไร
"ความในใจ" นั่นเอง คุณพะโยมแต่งงานไปแล้ว ไม่รู้หรือว่าเจลานั้นรัก
ใจจะชาคคนใจร้าย เมื่อไรจะรู้สึกสงสารผู้หญิงบ้าง? ถ้าเจลาไม่มีสิทธิ์อย่าง
ผู้ชาย คุณพะโยมก็จะไปไหนเสียธรรมชาติอยู่ธรรมชาติก่อน ตอนนี้ใครร้าย
ก็ผู้หญิงไปถึงไหน ทำไมเจลาไม่ฝันธรรมชาติบอกเธอเสียว่าหล่อนรักเธอ
จะกลัวใครว่านะใครนิทานคนนั้นก็บ้า ช่างเขาอะไรที่ผู้ชายละบอกได้ว่ารัก
อย่างโน้นรักอย่างนี้ ครั้นถึงเวรผู้หญิงบ้างก็พูดไม่ออกของรองจนกระทั่งเขา
มาพูดมางทีก็เป็นปี ๆ ถ้าเขาไม่พูดก็เจอไปเอง ช้าใจไปเอง..."¹

สรุปได้ว่า สตรีโดยทั่วไปในช่วงนี้มีอิสระในการเลือกคู่ครองมากกว่าใน
ช่วงแรกเพราะการศึกษาที่ได้รับ ประกอบกับบิดามารดาเปิดโอกาสให้คบหาสมาคม
กับเพื่อนต่างเพศตลอดจนออกงานสังคมมากขึ้น ทำให้มีความคิดกว้างขวางและมีความ
เป็นตัวของตัวเองกล้าคัดค้านการกระทำของผู้ใหญ่ในเรื่องที่ตนไม่เห็นด้วย แสดงให้
เห็นว่าสตรีเริ่มที่จะไม่เป็นผู้ตามอย่างแตก่อน อย่างไรก็ตามสตรีจะได้รับสิทธิ์ให้เลือก
คู่ครองได้ตามความพอใจของตนแต่ก็ยังเสียเปรียบอยู่เช่นเดิม เพราะสังคมทั้งกฎเกณฑ์
ให้ผู้ชายเท่านั้นที่เป็นฝ่ายเริ่มแสดงความรักได้ก่อน ฝ่ายหญิงจึงต้องรอให้ฝ่ายชายเข้า
มาแสดงความรักใคร่ในตนก่อนจึงจะสนองตอบได้ ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยจึงไม่สมหวัง
ในความรักเพราะเหตุดังกล่าว แสดงว่าผู้หญิงยังยอมตนให้ตกเป็นทาสของค่านิยมและ
ประเพณีตามที่สังคมได้วางกรอบไว้ให้

¹ บทกวี "หญิงธรรมชาติ" สุภาพบุรุษ 1 : 20 มิถุนายน 2473

การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะ บุตร ภรรยา มารดา และสมาชิก

ต้องถึงคน

- ฐานะบุตร

ในช่วง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475 นี้ บุตรสาวมีบทบาทคล้ายคลึงกับใน
ครั้งแรกเพียงบางส่วน คือต้องเคารพเชื่อฟังและอยู่ในโอวาทของบิดามารดาคงข้อความ
ปรากฏใน วัยสาว ว่า

"บุตรเกิดมาบ่มต้องอยู่ในโอวาทของบิดามารดาอย่างไม่มีปากเสียง
เรามีกฎหมายและระเบียบมรรยาทร้อยแปด เพื่อป้องกันในเรื่องอันลามก
นี้ แต่ความจริงบ่มหนีความจริงไม่พ้น การศึกษาของเราเท่านั้นที่เป็น
อันวนอันจะนำมาซึ่งความรู้สึกอันพ้นจากสภาพเคี้ยวจวนในเมืองไทยเรา
ไม่ได้เลี้ยงลูกไว้เป็นเพื่อนหรือเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขตามธรรมดา เราเลี้ยง
ไว้เพื่อประโยชน์ของเราเอง"¹

บิดามารดามักถืออำนาจสิทธิ์ขาดในตัวบุตร จนแม้แต่จะขายบุตรสาวให้กับ
ผู้ใดก็ยอมทำได้ ส่วนตัวบุตรเองก็ต้องยอมเพราะความกตัญญู เช่นเพิ่มศรี-ประสานใน
วัยสาว ที่ถูกบิดาขายเพื่อไชนี่ ดังคำบอกเล่าของผู้ประพันธ์

"...คุณเพิ่มศรีบุตรสาวคนใหญ่ของคุณพระถูกขายไปกับพระยารจินดา
คึกคัก คุณเพิ่มศรีอายุ 18 ปี เวลานั้นและเจ้าคุณสาามีอายุ 45 ปี คุณประสาน
อีกคนเล็กถูกขายไปกับพระณรงค์ บรรณสิทธิ์-น้องชายของเจ้าคุณวรจินดา
คุณประสานเมื่อแต่งงานอายุได้ 16 ปี 8 เดือน พระณรงค์ฯ ผู้สามีอายุ 43
ปี เป็นพ่อหม้าย มีลูกชายติดคนหนึ่ง..."²

¹ ม.จ.อากาศคำเกิง "วัยสาว" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 66

² ก. หน้า 68 - 69

จะเห็นว่าสตรีที่เป็นบุตรสาวดังกล่าวไม่มีสิทธิ์เลือกทางเดินชีวิตของตนเอง เนื่องจากยี่ภคมีอยู่ในกรอบของชนบทประเพณีและค่านิยมโบราณ ที่ว่าบุตรจะก่อเคราะห์เรื่องบิดามารดา อย่างไรก็ตามมีสตรีเป็นจำนวนมากในช่วงนี้ที่ประพฤติตนนอกเหนือจากกฎเกณฑ์ดังกล่าว และกล่าวหาที่จะถือสิทธิ์ในการกำหนดบทบาทและเลือกทางเดินชีวิตของตนเอง โดยไม่ยอมอยู่ในบังคับของบิดามารดาคงเช่นที่แล้ว ๆ มาทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาที่ได้รับมานั่นเอง ทำให้สตรีส่วนใหญ่รู้จักคิดหาเหตุผลด้วยตนเอง รู้ว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ เธอเหล่านี้สามารถแยกแยะได้ว่า การถือปณิธานบุตรสาวคือการยอมพลีชีวิตทั้งชีวิตของตนเองให้ตกอยู่ในความทุกข์ทรมานโดยการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนที่ตนไม่รักนั้นเป็นการกระทำที่ปราศจากเหตุผลสมควร บุตรธิดาย่อมปรารถนาที่จะเป็นคนกตัญญูต่อกตเวที แต่การแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่องานนั้นก็มีหลายวิธีด้วยกัน เป็นต้นว่า ประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อมง่าย เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอน ช่วยทำการงานต่าง ๆ แทนหู่แทนตา และให้ความอุปการะเลี้ยงดูเมื่อท้อลธรา ส่วนความรักและการแต่งงานนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องแก่ชีวิตและอนาคตของตนเองโดยตรง ชั่วเป็นสิ่งที่เกิดในสมัยที่ตนเป็นผู้ใหญ่มีความรับผิดชอบแล้ว จึงควรจะได้ใช้สติปัญญาความสามารถของตนเองพิจารณาไตร่ตรองก่อนเลือกทางเดินชีวิตของตนเองได้อย่างเต็มภาคภูมิ และไม่ถือว่าเป็นการกระทำผิดเพราะหากโดยมีเหตุผลสมควร บิดามารดาที่บังคับลูกให้แต่งงานกับคนที่ตนพอใจก็ย่อมเอาความกตัญญูขึ้นมาอ้างนั้นไม่ถือว่าเป็นพ่อแม่ที่รักและกรุณา ลูก แต่เป็นคนที่เห็นแก่ตนเองอย่างร้ายกาจ ด้วยเหตุดังกล่าวสตรีที่มีความคิดอิสระและรู้จักแยกแยะหาเหตุผลด้วยตนเอง จึงปฏิเสธไม่ยอมปฏิบัติตามความประสงค์ของบิดามารดาในสิ่งที่ตนเองไม่เห็นด้วย ดังได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อการเลือกคู่ครอง จากคำพูดของสตรีใน บันไดแห่งความรัก จะแสดงให้เห็นว่าสตรีเริ่มเรียกร้องสิทธิ์ในการปกครองตนเองจากบิดามารดา

"คุณแม่จะให้เลือกอยู่กับบรรพการศักดิ์สิทธิ์ของเขาเองนี้หรือคะ? แต่เลือกความรักเป็นใหญ่กว่าศักดินาหลายพันไร่ของเขานั่น"

.....

"การแต่งงานเพื่อจะให้เกิดความรัก ก็เช่นเดียวกับการเดินการพนัน เพื่อให้รวยนั่นเอง ผู้หญิงไม่ควรถือชีวิตของนักเสี่ยงเคราะห์เสี่ยงโชค คุณแม่ซา และเล็กก็ไม่ประสงค์จะเสี่ยงชีวิตของตัวเพื่อความรักที่ยังไม่เกิด"

.....
"ไปรคอย่าเอาการตายของคุณแม่หรือใคร ๆ มารวมกับปัญหาเรื่อง การแต่งงานของเล็กเลยละ มันไม่มีเหตุผลเป็นพันกรณีเกี่ยวกับสัณนิค..."¹

และจากคำพูดอีกตอนหนึ่งว่า

"เมื่อคุณแม่ปรารถนาจะให้เห็นความสุขของเล็กขอได้โปรดเวทนา โปรดปรานและเห็นใจเล็กในข้อนี้บ้าง ขอโอกาสและอิสระให้เล็กได้เลือก รักคู่เทศก์ของเล็กเอง ไม่จำเป็นต้องหอกคะที่ว่าเขาจะต้องเป็นผู้มีศรัทธา ในบรรดาคักก็อิศรฐาน ไม่จำเป็นที่เขาต้องเป็นคนรุ่มรวยราวกับโป๊สม ไม่จำเป็นที่เขาจะต้องรักเล็กจนเกินไปนัก เพียงแต่เขาจะเป็นคนที่มีความ เหวทนาปรานีและเข้าใจเล็ก รักเล็กเพียงเล็กน้อย แต่รักเล็กนาน เป็น คู่ทุกข์คู่ยากที่จะกอดคอกันเดินไปในมรรคาอันเต็มไปด้วยภัยอันตรายเหล่า นั้น เป็นผู้ที่มีรักในเล็กเท่าที่ควรรู้สึก ไม่หึงหรือหย่อนกว่าไป ประการ สุดท้ายเขาต้องเป็นผู้ที่ทำความดีให้ปรากฏแก่คุณพ่อคุณแม่เป็นที่ไว้วางใจมา แล้วเป็นอย่างนี้ นั่นเหียวจะเป็นเครื่องประกันความสุขของเล็ก เพราะเขา ต้องมีความหวังดีต่อคุณพ่อคุณแม่ก่อนเป็นปฐม หาใช่มุ่งจำเพาะเจาะจง มารุ่งบ่าเรอเล็กแต่เพียงผู้เดียวไม่"²

ในฐานะบุตรสาวนอกจากจะอยู่ในโอวาทและเชื่อฟังบิดามารดาแล้ว ยังต้อง มีหน้าที่ศึกษาหาวิชาความรู้ทั้งด้านวิชานั่งสือและการบ้านการเรือน ในช่วงนี้สตรีที่เป็น

¹ สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 527 - 528

² ค. หน้า 534 - 535

ที่รสาวส่วนใหญ่จะศึกษาวิชาหนังสือจากสถาบันโรงเรียนเนื่องจากการศึกษาขยาย
กว้างขึ้น สตรีจึงมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนมากกว่าแต่ก่อน ส่วนวิชาการบ้าน
การเรือนนั้นก็คงจะได้รับการถ่ายทอดฝึกฝนจากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว
เมื่อจบการศึกษาแล้วถ้าไม่ประสงค์จะออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ก็มักจะอยู่ช่วย
การครัวแลงกิจการบ้านเรือน ทั้งที่มาโนชกล่าวถึงว่าพรรณใน ลูกผู้ชาย ว่า

"ดูเหมือนเพิ่งสำเร็จเมื่อปีกลาย โรงเรียนเขาขอให้เป็นครู แต่คุณ
ว่าพรรณขอพักครึ่งปีก่อน ทางที่เห็นจะไม่รับเพราะเธอต้องการบ้าน
การเรือนต่างหากที่คุณหญิง อนึ่งก็มีใจสมัครในหน้าที่ชนิดนี้ด้วย ชีวิต
ที่เกี่ยวกับโซโซเอตี้เธอไม่ค่อยชอบ เห็นว่าโครมครามเกินไปเพราะเธอ
ไม่ปรารถนาความสงบ ที่ศึกษาเล่าเรียนมาจนจบนั้น เธอว่าเพื่อให้หูตาสว่าง
กับเมื่อถึงคราวอันนั้นก็จะได้ใช้วิชาที่มีอยู่นั้นหากิน"¹

และจากที่กล่าวถึงอากาศในเรื่องเดียวกันนี้ว่า

"ความจริงนางสาวอากาศ เมนะศิริ เพิ่งจะมีอายุย่างขึ้นปีที่ 18 แต่
การต้อนรับขับสู้แขกเหรื่อของพี่ชายหรือของบิดาจัดว่าว่องไวประเปรียว
หาตัวเปรียบไม่ได้เลย"²

นอกจากจะดูแลกิจการบ้านเรือนต่างหากตามารดาหรือทำหน้าที่แม่บ้าน
ให้กับบิดาแล้ว บุตรียังมีหน้าที่ดูแลน้องแทนบิดามารดาคด้วย ถึงคำบรรยายของผู้ประพันธ์
ที่กล่าวถึงนางเขาวัวใน ชาตุรัก ว่า

"ขอลิตย้อมรู้อยู่แก่ใจที่ว่า หญิงสาวผู้รักน้องสาวเพียงใด ตั้งแต่บัดนี้
ก็ใหญ่เหมือนจะอยู่ทางไกลกันเกือบไม่ได้ แม่แต่คุณพระและนางพนาสมพ์

¹ ศรีบูรพา ลูกผู้ชาย หน้า 148

² ค. หน้า 73

เองยังเคยภูมิใจเสมอว่าไม่มีพี่น้องคูไหนจะรักใคร่ลึกซึ้งเหมือนคุณนี้ เวลา
 ลีลีร้องไห้ก็ไ้หล่น การเห่าเหอนทุกอย่างก็ไ้หล่น ตลอดจนผ้าผ่อน
 เครื่องแต่งตัวของน้องสาวก็ไ้ฉีกขาดด้วยเหตุที่ประคองประคอบยกแท่ง
 ให้เป็นที่พอใจ ตั้งแต่เล็กจนสู่วัยสาวความรักใคร่ระหว่างสองพี่น้องนี้ เป็น
 มาแต่เดิมอย่างไรจะไ้เปลี่ยนแปลงไปแค่น้อยหนึ่งก็มิไ้ ลีลีเป็นสาวใหญ่
 แล้วสำหรับชวลิต..สำหรับคุณพระ..สำหรับทุก ๆ คน แต่สำหรับนางเยาว์
 ลีลียังคงเป็นเด็กซื่อซื่อให้ทองคอบปลอบ คอบปลอบเข้ามากับมือของหล่อนเอง
 เมื่อครั้งกระโน้น..อยู่ในความรู้สึกเสมอ "1

สรุปไ้ว่า บทบาทของสตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวในช่วงนี้ โดยส่วน
 ทั่ว ๆ ไปไม่แตกต่างไปจากช่วงแรก กล่าวคือบุตรสาวจะต้องอยู่ในโอวาทและ
 ใ้การเฝ้าพิทักษ์รักษา นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ศึกษาหาวิชาความรู้ทั้งด้านวิชาหนังสือ
 และการบ้านการเรือน เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วถ้าไม่ประสงค์จะทำงานนอกบ้านก็อยู่
 ใ้การเฝ้ารักษาควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนและเลี้ยงน้อง แต่ลักษณะพิเศษของบุตรสาว
 ในช่วงนี้ที่ต่างไปจากบทบาทของบุตรสาวในช่วงแรกคือ มีความเป็นตัวของตัวเอง
 เริ่มเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองและสามารถเลือกทางเดินชีวิตของตนเองไ้
 ไ้โดยไม่ยอมตกอยู่ในบังคับควบคุมของบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่ดังแต่ก่อน

- ฐานะภรรยา

บทบาทของสตรีในฐานะภรรยาในช่วง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475 นี้
 ไม่แตกต่างจากบทบาทของภรรยาในช่วงแรกกล่าวคือ ภรรยามีหน้าที่ปรนนิบัติสามีและ
 ใ้แม่บ้านแม่เรือนดูแลครอบครัวใ้เรียบร้อย อบรมบุตรธิดา ซึ่งถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญ
 ใ้สามีบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงคุณหญิงเพี้ยนใน ความฉิบสางครั้งแรก ว่า

1 แม่อนงค์ "ชาตุรัก" สุภาพบุรุษ 1 : 69 - 70 มิถุนายน 2472

"วันที่เจ้าคุณรับประทานข้าวน้อยลง ท้องครัวก็ได้ถูกชำระอย่าง
หมดจดทีหนึ่ง เพราะเป็นที่ทราบกันอยู่ว่า รุ่งขึ้นคุณหญิงจะลงไปพบกับข้าวเอง"¹

และจากข้อความอีกตอนหนึ่งว่า

"...ตามปกติเจ้าคุณนอนอ่านหนังสือ คุณหญิงนั่งเคี้ยวหมากไปพลาง
มักยุงให้เจ้าคุณไปพลาง..."²

บทบาทภรรยาของวไลในเรื่องเดียวกันนี้ แสดงให้เห็นหน้าที่ของภรรยา
ที่ต้องคอยปรนนิบัติดูแลสามีให้ได้รับความสุขแม้ในเรื่องอาหารการกินก็ต้องคอยเป็น
สุระเอาใจใส่ จัดทำให้เป็นที่ถูกใจสามีอยู่เสมอซึ่งผู้ประพันธ์บรรยายถึงวไลว่า

"...วไลอดทนไม่ได้ถึงกับต้องเข้าครัวทำเองเกือบทุกวัน ครั้นไฟ
ในเตาที่วไลเคยเกลี้ยคนกับคิ้นหล่อนทนไค้ดี แต่ไหนแต่ไรมาหล่อนเคยรู้ตัว
ดีกว่าหล่อนนั้นจะเจียวไขก็ไม่เป็น แกงเสียงก็ไม่รู้ว่าเขาใส่อะไรบ้าง แต่พอ
ถูกสามีบ่นเรื่องกับข้าว 2 - 3 ครั้ง หล่อนต้องเปลี่ยนนิสัยเดิมจนสิ้น แรก ๆ
วไลรู้สึกว่าการครัวลำบากล้ามากจนจิกเป็นที่สุด แต่ครั้นนึกหาเข้าก็ชิน
ไป มีคิ้นวไลทำกับข้าวธรรมดาได้อย่างชำนาญ ถึงกระนั้นการบ่นของสามี
ก็ยังไม่หายขาด หล่อนจึงใช้ความพยายามยิ่งขึ้น เสาะหากับข้าวที่แปลก
ใหม่เสมอ...ทำไปคังนั้นเสมอจนมิช้าหล่อนก็มีความรู้ในเรื่องอาหารจน
แทบว่าจะตั้งโรงเรียนสอนเฉพาะการครัวได้..."³

โดยปกติแล้วสตรีที่เป็นภรรยาโดยทั่วไปจะต้องปรนนิบัติสามี ตามหน้าที่ของ
สตรีเรือนที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมา แม้จะต้องรับภาระมากกว่าตอนที่ยังไม่ได้แต่งงาน
แต่สตรีก็ทำด้วยความเต็มใจและพอใจ โดยเฉพาะหน้าที่ในการประกอบอาหารถือกันว่า

¹ ดอกไม้สด ความฉิบครั้งที่แรก หน้า 85

² ก. หน้า 87

³ ก.

เป็นเสน่ห์ประจำตัวของสตรีที่เรียกกันว่า "เสน่ห์ปลายจวัก" ฉะนั้นสตรีที่เป็นแม่บ้าน
เมื่อเรือนจึงมักลงมือทำด้วยตนเอง มากกว่าที่จะปล่อยให้สาวไพร่ทำตามลำพัง เพราะ
ต้องการให้ลูกใจสามี การที่ภรรยาทำเช่นนี้ได้อาจเป็นเพราะว่าไม่ต้องออกไปหางาน
นอกบ้านเช่นเดียวกับสามี จึงมีโอกาสนี้จะให้บริการแก่สามีเพื่อความสุขในครอบครัว
นี่จะเป็นการตอบแทนที่สามีเลี้ยงดูตน ดังคำพูดของเจริญใน ความฉิบหายครั้งแรก ว่า

"ต้องทำให้เขาเหนื่อยเขาก็น้ำใจให้เขาเป็นคนหาให้เรา ๆ เรา
ก็ต้องดูแลให้เขากินสบาย นอนสบาย"¹

เมื่อแต่งงานแล้วภรรยามีหน้าที่จะต้องจงรักภักดี ซื่อสัตย์ และเชื่อฟังสามี
แม้ว่าจะไม่เคยรักกันมาก่อนก็ตามดังคำพูดของนิภาใน ฉากหนึ่งของชีวิต ว่า

"ผู้หญิงต่างกับผู้ชาย" พูดเรียบ ๆ "สมมุติว่าก่อนแต่งงานต่างคน
ต่างไม่รักกันเลย พอแต่งงานแล้วน้ำใจจะบังคับภรรยาให้ต้องซื่อตรงต่อสามี
แม้ส่วนสามีเป็นอีกเรื่องหนึ่งไม่มีกฎเกณฑ์อันใดบังคับว่าจะต้องซื่อตรงต่อ
ภรรยา"²

และจากคำพูดอีกตอนหนึ่งว่า

"เมื่อคิดันแต่งงานไปแล้ว ถึงแม้ว่าหัวใจจะยังรักใคร่ผูกพันคนรักเก่า
ของตัวอยู่แต่น้ำใจจะบังคับให้ต้องผินใจ เติรไปตามหนทางใหม่ ต้องซื่อตรง
จงรักภักดีต่อสามี..."³

และจากความนึกคิดของสิวสีใน ขาดรัก ว่า

¹ ทอกไม้สด ความฉิบหายครั้งแรก หน้า 70

² พ. เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 112

³ ก. หน้า 167

"...อนิจจา! นี่คิดน่ะเป็นหญิงที่ทำการวิวาห์แล้วหรือหมอลิขิต หมด
อิสระที่จะรักใคร่ตามชอบใจแล้วหรือ นอกจากชวลิตร จริงอยู่ว่าไฉนบังคับ
เสียแล้วว่าคิดน่ะจะต้องลืมไฟจิตรจะต้องรักของนับถือต้องเชื่อฟังแต่ชวลิต
เธอเป็นผู้มีสิทธิ์ในคิดน่ะแล้ว แต่บัดนี้เป็นต้นไปตรามกาลอวสาน..."¹

ภรรยาแม้จะเป็นที่รักใคร่เกรงใจของสามีเพียงไร แต่ผลสุดท้ายก็ไม่พ้นต้อง
อยู่ในอำนาจของสามี ถึงข้อความที่กล่าวถึงเพิ่มศรีใน วัยสาว ว่า

"นายพลตรีพระยารวจินคานพิตกัม-สามีของเธอเป็นคนมีนิสัยเรื่อย ๆ
เชื่อในความดีงามของภรรยาสาวโดยไม่มีความหวงสงสัยในข้อผิดแปลก
ใด ๆ ทั้งสิ้นแต่เจ้าคุณเป็นผู้ที่ขอมืออำนาจ แม้จะตามใจภรรยาในการ
กระทำต่าง ๆ เสมอก็ดี ก็ยังมีบางเวลาที่เจ้าคุณต้องการทำอะไรที่ผิดจาก
ความประสงค์ของคุณหญิง คุณหญิงชักขวาง เจ้าคุณก็พยายามหาทางทำตาม
ใจของตนเองได้ทุกครั้ง บางทีก็ทำโดยวิธีปลอบ บางทีก็ทำโดยวิธีขู่ตาม
กาลอันควร"²

นอกจากนี้การที่ผู้ชายนิยมมีภรรยาหลายคนทำให้ฐานะของสตรีที่เป็นภรรยา
นอกตกต่ำกว่าภรรยาหลวง โดยเฉพาะถ้ามีฐานะตระกูลต่ำก็มักจะไม่ได้รับการยกย่อง
จากสามีและเป็นที่ดูถูกเหยียดหยามของบุคคลทั่วไป บุตรธิดาที่เกิดจากภรณาน้อยก็
จะมีศักดิ์ไม่เท่าบุตรธิดาของภรรยาหลวง ภรรยาประเภทนี้จะต้องตกอยู่ในอำนาจของ
สามีทุกอย่าง ไม่สามารถกำหนดคัมภพาทในฐานะภรรยาของตนเองได้ดังเช่นภรรยา
โคกทั่วไป ไม่มีสิทธิ์แม้แต่จะแสดงให้ผู้อื่นรู้ว่าตนเป็นภรรยาของชายผู้นั้น ถึงคำพูดของ
นางปราโมทย์ใน ความผิดครั้งแรก ที่กล่าวถึงภรรยาเดิมของเขาวา

"ถ้าหากว่าภรรยาของผมเป็นภรรยาที่ตบแต่งกันตามแบบแผน คุณก็
ควรถือเอาเป็นอารมณ์ แต่รู้สึกตัวว่าเป็นภรรยาเป็นคนเลว ๆ ที่ผมเลี้ยง

¹แม่อนงค์ "ชาตกริก" สุภาพบุรุษ 5 : 787 - 788 สิงหาคม 2472

²ม.จ.อากาศคำเกิด "วัยสาว" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 65

ไว้เช่นเดียวกับว่าในบ้าน คนชนิดนี้ผมจะยกย่องออกหน้าก็สุดวิสัย"¹

และจากคำพูดของตัวละครอื่นว่า

"หนีตามกันมานะซี พี่บอกแล้วว่าหลวงปราโมทย์ชอบคนสวย ไม่พบแม่
จำลองคนนี่ที่พระปฐม รู้จักกัน 7-8 วันเท่านั้นก็หนีตามกันมา พ่อของแม่
จำลองนี่เป็นตำรวจแสนายสิบเท่านั้น ไม่มีตระกูลฐานะอะไร เพราะ
ฉะนั้นหลวงปราโมทย์จึงไม่เอาออกหน้าเสียเป็นเมียอยู่แต่ในบ้าน"²

เห็นได้ว่าสตรีที่เป็นภรรยาเก็บหรือภรรยาน้อยนั้นจะเข้ามาอยู่ในบ้านโดยไม่
พิธีการใด ๆ และเมื่อสามีไม่พอใจก็ไล่ออกจากบ้านเสียได้ นิดกับภรรยาหลวง
เนื่องจากจะได้รับการยกย่องจากสามีมากกว่าภรรยาน้อยแล้ว การเข้ามาอยู่ในบ้าน
ก็ต้องมีพิธีการและก็จะได้เป็นผู้ควบคุมดูแลกิจการในครอบครัวรองจากสามี
การที่ผู้ชายนิยมมีภรรยาหลายคนสังคมไทยในยุคนี้ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา
เพราะผู้ชายแทบทุกคนตั้งแต่ชั้นชั้นปกครองลงมาจนถึงคนธรรมดาสามัญนิยมประพฤติดัง
โดยเฉพาะผู้มีบรรดาศักดิ์ถือว่าเป็นเครื่องแสดงบุญบารมีทั้งยังได้รับการยกย่อง
สรรเสริญว่าเป็นผู้มีความสามารถ เห็นได้จากคำพูดของหลวงปราโมทย์ใน ความผิด
ครั้งแรก ว่า

"โอเอ๊ย! ความผิดชนิดนี้ผู้ชายแทบทุกคนเคยผิด กฎหมายบ้านเมือง
เราไม่ห้ามการมีภรรยาหลายคน แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ตัวผู้ชายยอมยกย่อง
ภรรยาตัวเองเป็นเอกภรรยา ผู้ชายทุกคนในสมัยก่อนก็ดี ในสมัยนี้ก็ดีที่เป็น
โสดอยู่จนแต่งงานเห็นน้อยนัก ทุกคนเขามีภรรยาเก็บไว้กับบ้าน ครั้นถึง
คราวแต่งงานก็ทำได้โดยสะดวก"³

¹ ทอกไม้สด ความผิดครั้งแรก หน้า 114

² ก. หน้า 77

³ ก. หน้า 117

และจากอีกตอนหนึ่งว่า

"...แต่ตามเสียงของผู้ชายเขาก็พากันยืนยันว่าการที่เขาไม่ภรรยาอัน
นอกไปจากคู่ที่ไต่คบแต่นั้นไม่เป็นการผิดร้ายอะไรเลย ผู้ชายทั้งโลกทำ
เช่นนั้น แม้ในประเทศที่กฎหมายจำกัดให้ชายมีภรรยาคนเดียว ชายใน
ประเทศนั้นก็มิได้คิดไปกว่าประเทศอื่น เขาอธิบายว่าแม้เขาจะมีภรรยาน้อย ๆ
สักร้อยคนเมื่อเขายังเลี้ยงดูคู่คบแตงอย่างเสมอกันเสมอปลายอยู่แล้ว เหตุ
ใดในคู่คบแตงนั้นจึงต้องเห่กรอนใจไปควยเล่า แต่เขาไม่เคยอธิบายเหตุผล
กลใดเขาจึงต้องประพฤติดังนี้..."¹

ผู้ชายที่มีภรรยาหลายคนมักจะต้องเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนผู้ชาย
ที่รอบรู้ธรรมเนียมโดยทั่วไปนั้นจะมีภรรยาได้เพียงคนเดียวเพราะความจำเป็นทาง
เศรษฐกิจ ดังคำบอกเล่าของผู้ประพันธ์ถึงพระยาศรีสุภเวทในเรื่องเดียวกันนี้ว่า

"เจ้าภาพของงานนี้เป็นคนรูปร่างต่ำเตี้ย แขนสั้น ขาสั้น อ้วนกลมไป
ทั้งตัว แต่ท่าทางคล่องแคล่วกระฉับกระเฉงบอกนิสัยใจนึกเลื่องเทิ้มตัว ใบ
หน้าแบนใหญ่หน้าผากแคบตาเล็กขี้นัยและกระพริบถี่อยู่ตลอดเวลา ลักษณะ
ของหน้าตาผู้นี้ดูไม่มีอะไรน่าทึ่ง ถึงกระนั้นท่านเป็นคนมีเสน่ห์ ผู้ใดได้สนทนา
กับท่านสักครั้งสองครั้งแล้วจะติดใจในน้ำคำของท่านไม่รู้ลืม นอกจากนั้น
เพราะความมั่งคั่งท่านจ่ายทรัพย์โดยไม่คำนึงท่านจึงเป็นคนที่กว้างขวาง
ใช้คนหนึ่งในจำนวนขุนนางทั้งหลาย เจ้าคุณศรีสุภเวทจำไม่ได้แน่ที่ท่านมี
ภรรยาเป็นจำนวนที่มากน้อยแต่คุณหญิงของท่านจำได้เป็นเลา ๆ ว่ามีประมาณ
สิบคน อยู่จริงไรก็ดีบุตรของท่านมีจำนวนน้อยกว่าภรรยามาก เจ้าคุณจึงจำ
ได้ว่ามีอยู่ด้วยกันทั้งหมดสิบสี่คน ที่เกิดด้วยคุณหญิง 6 คน และเกิดด้วยภรรยา
น้อย ๆ ทั้งเก่าและใหม่ 8 คน"²

¹ ดอกไม้สด ความฉิบสาง หน้า 528

² ก. หน้า 100

สำหรับสตรีนั้นถูกกรอบของประเพณีและวัฒนธรรมบังคับมิให้ประพฤติเช่นเดียวกับ
 ผู้ชาย ฉะนั้นสตรีจึงไม่มีสิทธิเสรีภาพในเรื่องนี้ สตรีคนใดที่มีสามีใหม่ไม่ว่าจะด้วยเหตุผล
 ใดก็ตาม จะได้รับการตำหนิจากสังคม ทั้งนี้คงเนื่องจากสตรีที่ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้มักจะ
 ไม่ครองตนเองไม่ได้ เพราะเหตุที่สร้างคตินิยมให้ภรรยาต้องพึ่งพาสามีมาตั้งแต่คน
 ภรรยาจะหมดที่พึ่งถ้าสามีทอดทิ้งหรือเสียชีวิต โดยเฉพาะในกรณีที่ถูกสามีทอดทิ้งจะได้
 ได้รับการตำหนิมากเพราะถือว่าสตรีที่เป็นภรรยาเองขาดคุณสมบัติ หรือมีความประพฤติ
 เลี่ยงายเป็นที่น่ารังเกียจของสามี ด้วยเหตุนี้วไลใน ความฉีกครั้งแรก จึงปฏิเสธเมื่อ
 สตรีวันฉลามมาขอความรักและแต่งงาน ดังคำพูดของเธอว่า

“ในโลกนี้ฉันไม่บูชาใครเท่าคุณหลวง แก่อุปสรรคใหญ่ยิ่งขวางอยู่
 เกียรติคุณของคุณหญิง หน้าทีของแม่ คิดนุชใดแค่เพียงเท่านี้ อย่าเป็นทุกข์
 เพราะคิดฉันนักและยกโทษให้ฉันด้วย”¹

อย่งไรก็ตามวไล ได้ทำในสิ่งที่ผู้หญิงน้อยคนนักจะทำได้ นั่นคือ การขอหย่าจากสามี
 โดยไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่ห้าวหาญมากในสมัยนั้น เพราะว่าการเป็นหญิงหม้ายจะได้รับ
 การตำหนิติเตียนจากสังคม เห็นได้จากข้อความที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงหลวงปราโมทย์ว่า

“หลวงปราโมทย์วิทยากร ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องเซ็นหนังสือหย่า
 ให้กับนางปราโมทย์ผู้เป็นภรรยา ถ้าเมื่อนางปราโมทย์มีความปรารถนาจะ
 หย่าขาดจากหลวงปราโมทย์แล้ว ขอให้ถือว่าจดหมายฉบับนี้เป็นหนังสืออนุมัติ
 ให้นางปราโมทย์เป็นอิสระแก่ตัวได้ตามประสงค์”²

เหตุที่วไลต้องการหย่าจากสามีเพราะเขาทำให้เธอต้องเสื่อมเสียเกียรติของ
 ความเป็นภรรยาและทำให้เธออับอาย ดังที่เธอพูดกับอมรว่า

¹ คอกไม้สด ความฉีกครั้งแรก หน้า 855

² ก. หน้า 590

"พี่ไม่ได้เลิกกับเขาเพราะเขาพาเมียไปเที่ยว ถ้าจะถือเหตุนี้คง
เลิกกันเสียนานแล้ว พี่โกรธว่าเขาไปเที่ยวด้วยกันแล้วทำให้ชายหน้าพี่
ถ้าไม่พูดกันเด็ดขาดเขาก็คงทำอีก และทำอยู่เรื่อยไป พี่จะเอาหน้าไปไว้ที่ไหน
จะเป็นที่ปากสำหรับคนหัวเราะเยาะเล่น เพราะอย่างนั้นพี่จึงบอกให้เขา
เลือกเอาข้างใดข้างหนึ่ง เมื่อเขาเลือกข้างโน้นก็แล้ว เราก็มายูบยวน
เราสบายใจ"¹

การกระทำของวไลแสดงให้เห็นว่า เธอมีสิทธิ์ที่จะกำหนดคัมภีรภาพของตนเอง
ในฐานะภรรยา ซึ่งมีสิทธิ์ที่จะหวงแหนและแสดงความเป็นเจ้าของสามี แต่เมื่อเธอ
ไปรักมาวจาสัจย์ เธอจึงตัดสินใจหย่าจากเขาโดยไม่ยอมออกหน้าเหมือนกับที่สตรีส่วน
มากได้ทนกันมาแล้ว คือไม่ว่าสามีจะเลวร้าย หรือประพฤตินอกใจสักเพียงใดก็ต้อง
ทน ไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้สตรีรำใจไ้มากไปกว่า การที่สามีประพฤตินอกใจ ฉะนั้น
วไลจึงทนไม่ได้ เห็นได้จากคำกล่าวของผู้ประพันธ์ว่า

"...การที่สามีประพฤตินอกใจเขานั้น เป็นความผิดอย่างร้ายแรงซึ่งเขา
จะยกโทษให้ไม่ได้แม้ว่าจะพยายาม ไม่มีอะไรจะทำให้เขาเจ็บช้ำน้ำใจ
เท่ากับสามีไปรักผู้หญิงอื่นนอกไปจากตัวของเขาเอง"²

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ใน มารมนุญ ว่า

"...พระอารี เพิ่งจะรู้สึกเดี๋ยวนี้เองว่า ทุกข์โศกของผู้หญิงในเรื่องที่
เกี่ยวแก่ความรักหรือเกี่ยวแก่ตัว ๆ เมีย ๆ แล้ว ย่อมมีค่าเสมอด้วยชีวิต
ในที่เดียว ตามที่สัจดาไค้กล่าวไว้ในคินันว่า ถ้าแม่พระอารีเลิกติดต่อกับ
เรามาได้ก็เท่ากับถอนชีวิตของหล่อนให้สิ้นลง..."³

¹ คอกไม้สด ความผิดครั้งแรก หน้า 503 - 504

² ก. หน้า 527 - 528

³ ศรีบุรพา มารมนุญ หน้า 135

สตรีอีกคนหนึ่งที่ไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจของสามีได้แก่ชะอำใน โลกสันนิวาส หนึ่ง ในเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นคนที่เท่าเทียมกันไม่ว่าหญิงหรือชายเธอ กล่าวแก่สามีว่า

"คิดฉันชอบทุกอย่างไม่ว่าวันไหนว่า คุณจะทิ้งฉันเสียในวันนี้หรือพรุ่งนี้ ก็เร่งทำเถิด คิดฉันไม่มีความน้อยเนื้อต่ำใจอะไรอีกแล้ว ถ้อยคำของคุณแต่ ละคำมันกรีดหัวใจฉันให้เจ็บช้ำเหลือเกินนัก คิดฉันต้องตายเพราะความ อึดอวยาก หรือหมกที่พึ่งพาอาศัยสถานใด ก็สุดแล้วแต่เทพยดาฟ้าดินจะบันดาล ให้เป็นไป แต่จะทนให้คุณดูแคลนและเหยียดหยามเล่นอยู่เสมอนั้นฉันทน ไม่ไหว คิดฉันเป็นสตรีก็จริง... แต่ทำไมไม่ไ้เกิดมาในตระกูลหาส... ไม่ใช่ว่าข้าพเจ้าขอยที่ไม่รู้จักค่าของเกียรติยศ เกียรติศักดิ์แปลว่าอะไร... คิดฉันได้รับการศึกษามากมาย... ได้รับความอบรมจากมารดาที่ดี คิดฉันจึงจะ พยายามให้คุณดูถูกต่อไปไม่ได้..."¹

แม้ว่าชนบทรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรมจะไม่เปิดโอกาสให้สตรีประพฤติ ตนเช่นเดียวกับบุรุษ เช่นการมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน แต่สตรีบางคนในช่วงนี้ก็ไม่ได้ ปฏิเสธของสังคมมาเป็นเครื่องกีดกันเสรีภาพของตน สตรีดังกล่าวจึงประพฤติใน ใจที่พอใจ เช่นจุไรใน แสนรักแสนแค้น ซึ่งเห็นว่าประเพณีเป็นสิ่งล้าสมัย ดังคำ บทพราหมณ์ระหว่างเธอกับโพยมในตอนหนึ่งว่า

"อ้อ! การแต่งงานนั้นหมายถึงเสียอิสรภาพเหียวหรือคะ?" หลอน บ่อนถาม "ถ้ากระนั้นการแต่งงานของผู้หญิงก็ไม่ได้แสดงอะไรมากไปกว่า ความโง่เง่าบักขบของผู้แต่งเท่านั้น"

"แต่คุณหญิงอย่าลืมนะว่า นี่มันเป็นประเพณีของเรา"

¹ ศรีบุรพา, โลกสันนิวาส หน้า 112

"เป็นประเพณีสำหรับผู้หญิงโง่ ๆ ผู้หญิงที่ขายตัวให้แก่ผู้ชายกระมัง"
 หล่อนพูดเสียงแข็ง "เป็นประเพณีที่บางอย่างที่ลึกก็ลึกก็อ ฉันหวังว่าฉันจะ
 เป็นคนหนึ่งที่ยังไม่ถึงวิกฤตชีวิต"¹

จากความคิดที่กล่าวเมื่อไม่ได้รับความสุขจากสามีชรา จูโรจึงหันไปมีความ
 สนใจกับคนรักเก่าและตัดสินใจไปอยู่กับเขาที่โพยมกล่าวว่า

"การพบกันครั้งที่สองมิใช่ครั้งสุดท้าย จูโรได้มาหาความรื่นรมย์กับ
 ช่างเจาถึงที่บ้านที่ของรวมทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่า 20 คราว และช่างเจาก็ได้
 ทำลายหล่อนเสียทุกคราวไป ต่อมาท่านสามีก็เริ่มสงสัยในภรรยาบุปผาม
 ของเขา จูโรเองไม่สะทกสะท้านกลับมาหาสามีกับช่างเจาอย่างกลาหาญ
 ชาญชัยเช่นเคย..."²

หลังจากนั้นจูโรก็ยอมสละเกียรติยศชื่อเสียงและความสุขสบายต่าง ๆ เพื่อ
 ไปอยู่กับคนที่เขารัก ดังคำพูดระหว่างเธอกับโพยมว่า

"... เธอให้เกียรติยศและไว้วางใจฉันเกินกว่าคำทำนายหลายสิบเท่า
 ใญ่อย่างของเธอรื่นใจฉันเพียงใด เหลือที่จะนำมาพูดให้เห็นสมจริงได้
 แต่เธอแน่ใจแล้วหรือว่า เธอจะยอมเสียสละเกียรติยศในตำแหน่งคุณหญิง
 และความพุ่มเฟิอบทั้งหลายเหล่านี้ที่ได้รับอยู่ในปัจจุบันนี้ได้อย่างเด็ดขาด"
 "สิ่งเหล่านี้ไม่มีความหมายอะไรเลยสำหรับชีวิตของฉัน มันเป็นเหมือน
 กับการร้ายที่ล่อลวงให้ฉันหลงเข้ามาอยู่ในที่ซึ่งมีสภาพเหมือนนรก เคี้ยวนี้
 ฉันต้องการแสงสว่างต้องการความรัก ต้องการเธอ โพยมของฉัน..."³

¹ ศรีบุรพา แสนรักแสนแค้น หน้า 230

² ก. หน้า 334

³ ก. หน้า 339

บทบาทของอาภาใน ลูกผู้ชาย ก็เช่นเดียวกัน เธอมีสิทธิ์ที่จะเลือกทางเดินชีวิตของตนเอง เพราะความเจบะของสามี จึงทำให้เธอหนีไปสนใจชายอื่น และตัดสินใจไปอยู่กับเขาทั้งที่ยังไม่ไถ่หย่าจากสามี ดังที่ผู้ประพันธ์กล่าวว่า

"หลังจากที่หนุ่มสาวตกลงปลงใจต่อกันแล้ว ราวครึ่งเดือนนางรัก
สมาคมก็อาลาบ้าน "เมนะศิริ" อันเป็นที่รักของหล่อน หนีไปอยู่กับศิริ..."¹

กล่าวได้ว่า บทบาทของสตรีโดยทั่วไปในค่านิยมของการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะภรรยาในช่วงที่สองนี้ไม่แตกต่างไปจากบทบาทของสตรีที่เป็นภรรยาในช่วงแรก กล่าวคือมีหน้าที่ปรนนิบัติสามี และเป็นแม่เรือนควบคุมดูแลกิจการภายในครอบครัวให้เรียบร้อย ตลอดจนอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา นอกจากนี้ภรรยายังมีหน้าที่ที่จะต้องเคารพเชื่อฟังสามี และจงรักภักดีต่อสามี ตามค่านิยมที่ได้รับการปลูกฝังมา แม่จะมีได้เคยรักใคร่ชอบพอกันมาก่อนก็ตาม เมื่อแต่งงานแล้วหน้าที่ก็บังคับให้ต้องปฏิบัติเช่นนั้น สตรีบางส่วนที่แตกต่างกันระหว่างบทบาทของภรรยาในช่วงแรกและช่วงที่สองคือ สตรีที่เป็นภรรยาในช่วงที่สองมีอิสระในการกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะที่เป็นภรรยา มากกว่าสตรีที่เป็นภรรยาในช่วงแรก สามารถแสดงความเป็นเจ้าของสามีและไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจของสามีดังเช่นแต่ก่อน เมื่อสามีทำให้เจ็บช้ำด้วยการประพฤติผิดนอกใจเธอก็กล้าหาญพอที่จะขอหย่าจากสามี ทั้ง ๆ ที่การเป็นหม้ายเป็นภาพที่ไม่สู้ดีนักในสายตาของสังคม ยิ่งกว่านี้สตรีที่เป็นภรรยาบางคนถือความเป็นอิสระและความพอใจของตนเองเป็นที่ตั้ง โดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ของสังคม ดังจะเห็นได้จากคำพูดของอาภาใน ลูกผู้ชาย ว่า "แต่ถึงอย่างไรฉันก็ไม่ยอมทิ้งสิทธิ์ถือความเป็นอิสระ และความพอใจของฉันเป็นใหญ่อย่างเด็ดขาด"² ด้วยเหตุนี้เธอจึงหนีไปอยู่กับชายอื่นโดยที่ยังไม่ไถ่หย่ากับสามี ซึ่งนับว่าเป็นการกระทำที่ห้าวหาญมากในสายตาของสังคม แสดงให้เห็นว่าสตรีไม่ยอมเป็นฝ่ายพินทุ์ชะตากรรมอีกต่อไป

¹ ศรีบูรพา ลูกผู้ชาย หน้า 299

² ก. หน้า 143

- ฐานะมารดา

การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะมารดาของสตรีในช่วง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475 นี้ เหมือนกับในช่วงแรกคือมารดาจะได้รับการยกย่องให้อยู่ในฐานะที่ใกล้เคียงกับบิดา บุตรชายหญิงจะให้ความเคารพนับถือมาตาศาของตนเท่ากับบิดาไม่ว่าจะเป็นครอบครัวระดับใด ก็ถือหลักปฏิบัติเช่นเดียวกัน เห็นได้จากการที่รำพรรณใน ลูกผู้ชาย ตกลงใจแต่งงานกับผู้ที่มารดาเห็นว่าเหมาะสม ภายหลังจากที่เห็นข้อความรักของตนไม่มีทางจะประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เพื่อสนองคุณมารดาบังเกิดเกล้า ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเธอเคารพรักมารดามาก ทั้งที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเธอว่า

"เมื่อคุณหญิงมารดาปรารภเรื่องเจ้าคุณมณูมาสู่ขอให้แก่บุตรชายรำพรรณ จึงไม่ปฏิเสธ...ที่ไม่ปฏิเสธนั้นเธอมีความประสงค์อยู่ที่จะอนุโลมตามใจมารดาเป็นข้อใหญ่ด้วยมาคิดว่าการความปรารถนาของตนถูกทำลายเป็นพิษขลุ่ยไปแล้วจะถือตั้งไปก็ไร้ประโยชน์ทุกสิ่งทุกประการ แม้ชีวิตที่เหลือจะไม่มีค่าสำหรับตัวก็ยังมีค่าสำหรับคนอื่น จึงชอบที่จะอุทิศ ให้เป็นการตอบแทนสนองพระคุณมารดาบังเกิดเกล้า... เป็นเครื่องหมายแห่งความกตัญญูทดแทนครั้งสุดท้าย"¹

และเมื่อมีบุตร รำพรรณก็ได้รับความรักและความเคารพจากบุตรสาวของเธอรุ่นเดียวกัน เห็นได้จากคำพูดของสามีเธอว่า

"อึ่งรำไพยังไม่เคยติดต่อกับคนหนุ่ม ๆ ที่ไหน เพราะแม่เขาไม่ค่อยจะชอบ คุณกวชันทันมากในเรื่องนี้พอนอนใจได้ว่าลูกสาวของผมนคงไม่แอบไปรักกับเจ้าหนุ่มเจ้าชู้คนใดเป็นแน่ อีกประการหนึ่งรำไพเคารพนับถือแม่ของเขามาก ไม่ว่าในเรื่องอะไรไม่เคยคัดค้านสักที ให้แม่รำพรรณเขาพูดคำสั่งคำก็คงสำเร็จ..."²

¹ ศรีบูรพา ลูกผู้ชาย หน้า 222

² ก. หน้า 416 - 417

ในฐานะมารดา สตรีจะต้องเลี้ยงดูและให้การศึกษอบรมแก่บุตรธิดาของตน
 ความหน้าที่ของแม่ที่ดี คอยสอดส่องดูแลให้ความประพฤติแต่ในสิ่งที่ถูกที่ควร ซึ่งจะเห็น
 ได้จากคำพูดที่เพสไนกล่าวถึงมารดาใน สงครามชีวิต ว่า

"คุณแม่พยายามอบรมจรรยาบรรณทางจิตใจให้เหมาะสมกับสมัยนิยมทุก
 อย่างให้ความอิสระแก่จิตใจ ตามความสมควรที่ลูกผู้ที่มีตระกูลจะพึงได้..."¹

เช่นเดียวกับรำพรรณใน ลูกผู้ชาย เธอได้อบรมบุตรธิดาของเธอทั้งในบ้าน
 ภิริยามารยาท อุปนิสัยใจคอ การวางตนและการปฏิบัติตนซึ่งลอกแบบไปจากเธอทุก
 ประการ ถึงแม้จะเห็นได้จากความรู้สึกนึกคิดของตัวละครอื่นที่มีต่อรำไพบุตรสาวของเธอว่า

"...คุณพระมักชอบรำเลื่องหางตามาทางรำไพเสมอ ให้นึกชมอยู่
 ในใจในความสงบบางอย่างของหล่อน...และ...ความสุภาพเรียบร้อยและ
 อ่อนโยนของรำไพในช่วงความสังเกตที่เก็บได้จากการสนทนา ณ ราชธานี
 ทำให้คุณพระแน่ใจว่าหล่อนเป็นฉายาของรำพรรณในรัชสาวได้อย่างไม่
 แฉกเพี้ยน..."²

นอกจากนี้รำพรรณยังได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ทางด้านการบ้านการเรือนให้กับ
 บุตรสาวของเธออีกด้วย ดังคำพูดระหว่างพระวิสุทธิสถิตญาณกับรำไพว่า

"การเป็นภักดีภรรยา นี่เห็นจะได้คุณแม่เป็นครู"
 "คะ คุณแม่เป็นครูสอนทำชานาญมากคิฉันเรียนมานานแล้ว ยี่สิบยัง
 ไม่ถึงครึ่งของท่าน"³

¹ ศรีบูรพา สงครามชีวิต หน้า 216

² ศรีบูรพา ลูกผู้ชาย หน้า 398 - 399

³ ค. หน้า 409

ในกรณีที่ยึดเอาชีวิต มารดาจะต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ต้อง
ทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้านเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ตลอดจนส่งเสียบุตร
ให้ได้รับการศึกษาเท่าที่จะสามารถทำได้ ทั้งที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงนาง เจนประชากิจ
ใน โลกสันนิบาต ว่า

"นางเจนประชากิจ ได้ให้สิ่งซึ่งพิเศษไปกว่ากำเนิดอีกหลายอย่าง
ส่วนสำคัญที่สุดนั้นคือการให้การศึกษาและอบรมอย่างดีแก่บุตรที่รักคงดวงใจ
ทั้งสอง เจ้าหลอนทั้งสองยอมถือว่าภาระให้เช่นนี้ เปรียบทวยกลองสอง
ชีวิตอันราบรื่นในภายภาคหน้าแท้ที่เดียว..."¹

ในการตัดสินใจหรือวางแผนเกี่ยวกับอนาคตของบุตรธิดา มารดามักจะมีส่วน
ในการรับรู้และปรึกษากับบิดาเสมอ บางครั้งจึงดูเหมือนว่ามารดามีบทบาทมากกว่าบิดา
เพราะบิดามักจะให้มารดาเป็นฝ่ายออกหน้าและพูดจาในเรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับอนาคต
ของบุตรธิดา เนื่องจากเห็นว่ามารดามีความใกล้ชิดกับบุตรธิดามากกว่าเห็นได้จาก
การที่มารดาของอ่องศรีใน บันไดแห่งความรัก พูดจาเกลี้ยกล่อมให้บุตรธิดาลงปลงใจ
แต่งงานกับผู้ที่นางและสามีเห็นพ้องต้องกันว่าเหมาะสมกับบุตรธิดาของตน ดังคำพูดว่า

"มิได้-เล็ก เป็นเพียงแต่แม่จะชี้ให้เห็นว่า เล็กจะเป็นผู้ที่มีชื่อมีหน้า
บิดาได้อยู่กินกับเขา คุณแม่และคุณพ่อจะมีความสุขใจ แม่จะหลับตาตายไป
ด้วยความสิ้นหวังแท้จริง"²

และจากอีกตอนหนึ่งว่า

"... ดังนั้นเราจึงคิดจะยกแต่งเล็กให้เป็นฝั่งเป็นฝาไปเสียหันตาเห็น
จะได้เป็นทั้งความร่มเย็นและมีความสุขจริงแท้ ในวันสุดท้าย ๆ แห่งชีวิต

¹ ศรีบุรพา โลกสันนิบาต หน้า 29

² ลันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 527 - 528

ของคุณพ่อและคุณแม่และญาติพี่น้องชั้นผู้ใหญ่ทุก ๆ คน ซึ่งจะดูแลโลกต่อไป
ไม่นานนัก"¹

จากคำสรรพนามที่ใช้ว่า "เรา" แสดงให้เห็นว่าทั้งบิดามารดาได้ปรึกษากัน
ดีก่อนแล้ว มารดาจึงได้เป็นฝ่ายมาพูดกับบุตรสาวอีกทอดหนึ่ง

กล่าวได้ว่าสตรีมีสิทธิ์ที่จะกำหนดคบหาตนเองในฐานะมารดาได้เกือบเท่าเทียม
กับบิดา และบางครั้งก็จะมีบทบาทมากกว่าบิดา ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าฝ่ายชายโอนกิจการ
ทุกอย่างภายในบ้านให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิง และให้อำนาจในการปกครองบุตรธิดา
แก่ฝ่ายหญิงเท่าเทียมกับตน มารดามีสิทธิ์ที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของบุตรธิดาได้
ตามที่เห็นสมควร เห็นได้จากคำพูดของคุณหญิงศรีสุภาเวชแก่สามีใน ความฉิบสางครั้งแรก ว่า

"จะโง่ทำไม... คุณกินข้าวดิฉันก็กินข้าวนะ ไม่ใช่ว่าดิฉันกินแกลบ แต่
เชื่อว่าบวชก็ยอมให้บวชไม่ก็หรือบุญก็ได้ แล้วมันก็ต้องสึกจะบวชไปจน
ตายเมื่อไรละ พอสึกแล้วเราก็จับมัดเสียก็แล้วกัน จะหนีไปไหนพ่ะ"²

- ฐานะสมาชิกของสังคม

บทบาทของสตรีในฐานะสมาชิกของสังคมในช่วง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ.
2475 นี้ มีการกล่าวถึงน้อยมาก แต่จากข้อความบางตอนที่ปรากฏในนวนิยายหอ
สมิณฐานได้ว่า สตรีที่ต้องการเข้ามามีบทบาทในสังคมอย่างเท่าเทียมกับบุรุษนั้นมี
บ้างเหมือนกัน เห็นได้จากคำพูดในจดหมายที่ราห์เขียนถึงจวงจันทร์ใน บันไดแห่ง
ความรัก ว่า

¹ สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 532

² ดอกไม้สด ความฉิบสางครั้งแรก หน้า 661

"...ในสมัยนี้เราจะเห็นผู้หญิงจู๋โจมเข้าวังงานของผู้ชายไปเสียมากมายหลายอย่าง พยายามทวงสิทธิ์อะไรต่าง ๆ วุ่นวายไปทั่วทุกมุมโลก ซึ่งถ้าสามารถก็จะได้เข้ายึดถือบังเหียนปกครองโลกเอาไว้เสียทีเดียว..."¹

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในช่วงระยะเวลาที่สตรีชาติอื่น ๆ ทั่วทุกมุมโลกต่างก็พยายามเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย แต่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายใด เป็นเพียงการเริ่มต้นเท่านั้น และจากบทสนทนาระหว่างตัวละครใน ฉากหนึ่งของชีวิต ก็ทำให้ทราบว่าผู้หญิงไทยเป็นส่วนใหญ่ที่พยายามจะเข้ามามีส่วนร่วมในสังคม ส่วนมากจะเป็นผู้หญิงฝรั่ง อย่างไรก็ตามสตรีที่ทำการดังกล่าวนี้ มักจะได้รับการตำหนิติเตียนจากสังคมว่าต้องการเงินทองถึงกับผู้ชาย และทำในสิ่งที่ผิดธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากคำพูดระหว่างประพันธ์กับนิภาว่า

"...ธรรมชาติสร้างหน้าที่ให้เหมาะสมกับกำลังกาย กำลังจิตใจ ของเพศแล้วผู้หญิงไม่จำเป็นและไม่ควรจะทำงานเพื่อแข่งขันหรือชิงดีกับผู้ชาย ถ้าขึ้นทะเบียนหย่านจะเลื่อนฐานะของเพศโดยผิดธรรมชาติ ค่าเมียและมารดาของโลกก็จะตกต่ำลงโดยไม่ต้องสงสัย ผมพูดอย่างนี้คุณเห็นอย่างไร?"

"ผู้หญิงที่ทำงานเพื่อต้องการแข่งขันกับผู้ชายคิดฉันไม่ชอบ เพราะหัดในเรื่องพรคนี่โดยมากมีแต่ผู้หญิงฝรั่ง ไทยเรายังไม่มีใครมี"

"ผู้หญิงที่เป็นผู้หญิงจริง ๆ ก็คือผู้หญิงที่รู้จักรักษายืนให้เป็นบ้าน ผมหมายถึงบ้านที่สงบมีระเบียบเรียบร้อยน่ะ" ²

และจากการสนทนาระหว่างประพันธ์กับนิภาในตอนหนึ่งว่า

¹ สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 561

² พ. เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 53 - 54

"ชื่อเสียง...อย่างอาร์มียอนสนั่นหรือ? ฉันไม่เห็นสู้จำเป็นนัก ผู้หญิงควร
 ยึดใจในงานสำหรับบ้าน สำหรับครอบครัวมากกว่างานใหญ่โตภายนอกบ้าน
 น้าของผู้หญิงธรรมดาได้จัดสรรมาให้เสร็จแล้ว งานของแม่บ้าน การ
 ดูแลครอบครัว เหล่านี้เป็นภาระอันหนักพอเหมาะ ไม่ควรจะกระตือรือร้น
 กันรนไต่หาชื่อเสียง หรือเพื่อแสดงว่ามีความสามารถหักเหียบผู้ชายเหมือน
 กัน ผู้หญิงที่น่ารักน่าชมเชย คือผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถในกิจการบ้าน
 เรือนดี ไม่จำเป็นจะต้องซบถยนต์เก๋ง หรือเป็นแซมเปียนกอล์ฟของสยาม
 มิใช่จะชักสิทธิ์ริษยาเพศของเธอหรอก ผู้หญิงควรจะเข้าใจและวิเคราะห์
 ตัวของตัวเองให้ดีว่า เมื่อแต่งงานแล้วทำอะไรเสียตนก็จะต้องเป็น
 มารดาทารก น้าของผู้หญิงนั้นสำคัญ เมื่อนึกถึงความผาสุกสวัสดิ์ของ
 ครอบครัวก็อยู่ในความอารักขาของตนด้วย ผู้หญิงควรจะมีใจในสิ่งเหล่านี้
 ยิ่งกว่าพวงมาลัย และด้วยเงินที่ได้รับเป็นเกียรติยศเมื่อมีชัยในการแข่งขัน
 เทนนิสเสียอีก"

"ใจฉันชอบผู้หญิงที่ยึดใจในกิจการเพศเรา รู้สึกว่าผู้หญิงแม่จะก่อร่าง
 สร้างตนให้เป็นคนเก่งกาจสามารถเพียงไรก็ตาม ในที่สุดก็ไม่พ้นที่จะต้อง
 เป็นผู้หญิงอยู่นั่นเอง เหมือนตัวหมานเทศกันรู้ พอดอกหัวโชนออกแล้วก็
 ใครคนเราก็คง ๆ นี่แหละตัวสยของมนุษย์เรากูเหมือนจะชอบการปลอมแปลง
 มากกว่าความจริงโดยธรรมชาติ"¹

กล่าวได้ว่า สตรีไทยโดยทั่วไปยังไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทาง
 สังคมในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมได้เท่าเทียมกับบุรุษ จะมีก็เฉพาะแต่สตรีชั้นสูง
 เท่านั้น ซึ่งมักจะมีสามีเป็นผู้มีอำนาจจึงจะได้รับการยอมรับจากสังคม แสดงให้เห็นว่า
 สตรีจะมีบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่ และมีเกียรติยศอยู่ในชั้นใด ระดับใดนั้นขึ้นอยู่กับ
 ตำแหน่งบรรดาศักดิ์ของสามี ส่วนสตรีสามัญยากที่จะได้รับการยอมรับจากสังคม แม้ว่า
 จะเป็นผู้มีสติปัญญาและความสามารถเพียงใดก็ตาม

¹พ. เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 21 - 24

ช่วงที่สาม พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488

จะเห็นว่าบุตรสาวของครอบครัวไม่ว่าช่วงใดจะได้รับความรักและความเอาใจใส่จากบิดามารดาเท่าเทียมกับบุตรชาย เห็นได้จากข้อความที่กล่าวถึง วิมลกับวิวัฒน์ใน ยูคี¹ เมตตากับไมตรีใน รักธรรมบุญ² สุนทรกับประจิตร ใน อุบิทิเหตุ³ ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงวิมลว่า

"เมื่อวิวัฒน์ผู้ซึ่งเป็นคู่กันกับวิมลในความรักของญาติผู้ใหญ่ได้จากไปไกลแล้ว วิมลยังอยู่แต่ผู้เดียวก็เปรียบเหมือนดาวประจำใจหายไป วิมลถึงคุณปู่ คุณย่าคุณยายคุณแม่เป็น "หัวแก้วหัวแหวน" ถึงคุณยายคุณย่าก็ถนอมถึงกวางตา ถึงคุณยายคุณแม่ทั้งสองก็บำรุงบำเรอทุกสิ่งทุกอย่าง..."⁴

และจากข้อความที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงสุนทรว่า

"...เมื่อหล่อนยังเป็นเด็กน้อยอยู่นั้นคุณเณียงพอใจอุ้มชูเล่นหัวทะนุถนอมหล่อนมากกว่าที่เคยทำต่อประจิตร ตลอดจนเมื่อหล่อนโตเป็นสาวแล้วก็ไม่เคยปรากฏว่าคุณเณียงพอประจิตรยิ่งไปกว่าทะนุถนอมสุนทร"⁵

การอบรมเลี้ยงดูของสตรีในช่วงนี้กล่าวได้ว่าโดยทั่วไปแล้วได้รับอิสระจากการเลี้ยงดูมากกว่าสตรีในช่วงก่อน ๆ แต่ยังมีสตรีชั้นสูงบางคนซึ่งมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังคงได้รับการเลี้ยงดูอย่างเข้มงวดกวดขัน เช่นม.ร.ว. กীরติใน ข้างหลังภาพ ซึ่งถูกกักกันจากการติดต่อกับโลกภายนอก ไม่มีโอกาสที่จะรู้เรื่องบันเทิงใจใดๆเกี่ยวกับสตรีสมัยทั่วไป เห็นได้จากคำบอกเล่าของเธอว่า

¹ ดอกไม้สด ยูคี หน้า 11

² สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 90

³ ดอกไม้สด อุบิทิเหตุ หน้า 169

⁴ ดอกไม้สด ยูคี น.ค.

⁵ ดอกไม้สด อุบิทิเหตุ น.ค.

"...ฉันได้เรียนหนังสืออย่างเป็นกิจจะลักษณะที่โรงเรียนตามสมควร พอเข้าสี่ก็จะเป็นสาวท่านก็เก็บตัวฉันไว้ในโลกของท่าน ท่านป้องกันฉันจากการติดต่อกับโลกภายนอก ฉันได้เรียนหนังสือกับหม่อมแก่ ๆ คนหนึ่งที่บ้านของเราหรือวังตามที่เราเรียกกันในเวลานั้น..."¹

เช่นเดียวกับคุณวางใน บุคิ ซึ่งมีความรู้ทางหนังสือพออ่านออกและเซ็นชื่อได้ เพราะท่านผู้ปกครองไม่เคยส่งเข้ารับการศึกษานี้โรงเรียนหนึ่งโรงเรียนใด²

สตรีชั้นสูงบางคนเริ่มได้รับอิสรภาพมากขึ้น แต่ยังคงเป็นความอิสระที่อยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ เช่น บุคิ ใน มิตราภาพ³ นันทนาใน กุชชีวิต ผู้ประพันธ์บรรยายถึงนันทนา

"ในวงชีวิตของนันทนา แม้จะได้รับความเลี้ยงดูอย่างต้องการสิ่งใดก็ตั้งใจอยู่ในฐานะที่เรียกว่า "คุณชังวังล้อม" ความอิสระของหล่อนเป็นสิ่งที่ไม่เพื่อนนักเรียนด้วยกันบางคนนึกริษยากี่จริง แต่ความอิสระนี้ไปโดยมิได้ไร้สายตาผู้ใหญ่ควบคุมแม่สักก้าวเดียว ด้วยเหตุนี้นันทนาจึงมิได้คบหาสมาคมกับชายใดโดยไม่ได้รับอนุญาตจากบิดาเลย การเข้าสมาคมของหล่อนมิได้เข้าอย่างลำพัง...ในปีสองปีนี้นันทนาได้รับโอกาสมากกว่าแต่ก่อน คือคนที่สมควรอาจจะไปมาหาสู่ฐานเพื่อนใดก็ได้โดยลำพัง..."⁴

อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบแล้วพบว่าสตรีในครอบครัวชั้นสูงที่ได้รับกรอบรมเลี้ยงดูแบบเก่านี้มีจำนวนน้อยกว่าสตรีชั้นสูงที่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างอิสระกับวัฒนธรรมตะวันตกมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของครอบครัวแต่ละครอบครัว เช่น

¹ ศรีบูรพา ข้างหลังภาพ หน้า 126 - 127

² ทอกไม้สก บุคิ หน้า 114

³ ยศ วัชรเสถียร มิตราภาพ หน้า 274

⁴ น.ประกาศิต กุชชีวิต หน้า 33

"อย่างเวลาเรามีปาร์ตี้ ที่ ๆ ก็กินเหล้ากับเพื่อน อนงค์ก็เห็นว่า บางที พวกเราสนุกกันมากจนดื่มตัวทั้งผู้หญิงผู้ชายหัวเราะกันเอี๊ยดอะโร คุณอาจต้อง รำคาญทั้งหูรำคาญทั้งตา รำคาญทั้งใจ วันธรรมดาไม่มีอะไรพิเศษที่ ๆ ผู้ชาย ก็โยกกันทะเลาะกัน อนงค์ก็ขับรถเองไปเที่ยวกับคนนั้นคนนี้เกือบทุกวัน ท่าน จะห้ามเราก็คงไม่หนักเพราะเราถูกคุณพ่อตามใจเสียจนเคยตัว ท่านก็เก็บจ ะรถดูรถดาก็เลยปล่อยเราตามลำพัง..."¹

สตรีก็กล่าวจะไ้รับอิสระเสรีในการเที่ยวเตร่ ออกงานสังคม ตลอดจน ความสะดวกสบายกับบุรุษได้อย่างเสรี มีความคล่องแคล่วในการสมาคมและเชื่อมั่นในตนเอง กล่าวประพจน์ในสิ่งที่เห็นว่าถูกต้องโดยไม่ยึดติดกับขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยม ทั้งเดิม เช่นการบอกรักผู้ชายก่อน นอกจากนี้ยังสามารถตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิต ใ้ด้วยตนเองต่างกับสตรีที่ไ้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบโบราณ ซึ่งยึดมั่นอยู่ในกรอบประเพณี และค่านิยมดั้งเดิม ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง และต้องตกอยู่ในอำนาจของบิดา มารดาทุกอย่าง ไม่มีสิทธิ์แม้แต่จะเลือกทางเดินชีวิตของตนเอง ส่วนบุตรสาวใน ครอบครัวสามัญทั่วไปนั้นเป็นธรรมดาอยู่เองที่มักจะไ้รับอิสระจากการเลี้ยงดูมากกว่า สตรีที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวชั้นสูง ซึ่งต้องคอยปฏิบัติตามระเบียบและกฎเกณฑ์ ของครอบครัวเพื่อรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ทำให้มีอิสระน้อยลง สำหรับบุตรสาว ของครอบครัวสามัญไม่ต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้จึงมีอิสระมากกว่า

ในด้านการศึกษาวิชาความรู้เกี่ยวกับกิจการบ้านเรือน การประพฤติปฏิบัติ ทัศนคติจนกิริยามารยาทและการวางตน สตรีทั้งในครอบครัวชั้นสูงและครอบครัวสามัญ จะไ้รับการสั่งสอนอบรมคล้ายคลึงกัน แต่สตรีชั้นสูงจะมีความชำนาญในวิชาการเรือน ที่สูงมากกว่าสตรีสามัญ ซึ่งมารดาไม่ค่อยมีเวลาฝึกอบรมเพราะต้องทำงานทั้งในบ้าน และนอกบ้าน ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงคุณวรางใน บุ๊คี้ ว่า

¹ คอกไม้สด หนึ่งในร้อย หน้า 315

"...มีความชำนาญยิ่งนักในงานอันเป็นหน้าที่ของสตรีโดยตรงทั้งแต่งงาน
ชั้นสามัญ เช่น การครัว การทำขนม การเย็บปักถักร้อย ตลอดจนงานชั้นสูง เช่น
การร้อยกรองดอกไม้ บันทึบฉีก ปอกมะพร้าว เย็บบายศรี เพราะท่าน
มารดาได้เอาใจใส่กวักชวนให้ฝึกซ้อมอยู่เป็นนิจ"¹

ส่วนการศึกษาวิชาหนังสือสตรีในช่วงนี้มีโอกาสได้รับมากขึ้น ทั้งนี้เพราะ
บิดามารดาหรือผู้ปกครองเห็นความสำคัญของการศึกษา เห็นได้จากคำพูดของมารดา
จินตนาใน ลมหนาว ว่า

"...จำเป็นจะต้องให้แก่วัยรุ่นได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง ๆ เพราะว่าแก
เป็นหญิง ผู้หญิงมีอะไรหลายอย่างที่จะเข้ามาในชีวิตส่วนมากเป็นด้านร้าย
การศึกษาเท่านั้นที่จะช่วยแก้ไขได้..."²

สตรีที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนจะมีความรู้อย่างน้อยไม่ต่ำกว่าระดับมัธยมศึกษา
ตอนปลาย เห็นได้จากการที่สตรีซึ่งเป็นบุตรสาวของครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ
มักจะเข้ารับการศึกษจากโรงเรียนคอนแวนต์ ซึ่งเป็นโรงเรียนของเอกชน ดังคำพูด
ของจิตราใน พันทิพา ว่า

"...เด็กผู้หญิงรุ่นราวคราวเดียวกับฉัน ฐานะของผู้ปกครองได้เสียกัน
พอมิเงินมีใช้ พอมิหยิบมีฉวย ได้ศึกษาในคอนแวนต์ที่เขาเรียกกันว่า "โรงเรียน
บายศรี" ก็คือพอแล้ว..."³

¹ ดอกไม้สด ผู้คิด หน้า 114

² กุลปราณี ลมหนาว เล่ม 2 หน้า 92

³ ก. สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 75

และจากคำบอกเล่าของผู้ประพันธ์ใน สามชาย ทำให้ทราบว่าบรรดาข้าราชการในสมัยนี้นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนคอนแวนต์ เพื่อให้มีความรู้ทางภาษาต่างประเทศ¹ นอกจากโรงเรียนคอนแวนต์แล้วก็มีโรงเรียนรัฐบาล ซึ่งบางแห่งเป็นโรงเรียนประจำชั้นสูงสำหรับสตรี เช่น จิตรานีใน พันทิพา หลังจากที่จบมัธยมศึกษาจากโรงเรียนคอนแวนต์แล้ว เธอก็คว้าเครื่องกับการกวาดวิชาเพื่อสอบเข้าโรงเรียนราชนิมน² เพราะเคียวนี้ทางโรงเรียนรัฐบาลแก้ไขเปลี่ยนแปลงใหม่เมื่อถึงห้องเจ็ดห้องแปด มี การแบ่งแยกออกเป็นแผนกภาษา วิทยาศาสตร์ แล้วก็มีโอกาสสอบเข้ามหาวิทยาลัยอยู่ มหาวิทยาลัยอีกสี่ปีหรือห้าปีก็อาจจะได้เป็นปริญญา³ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสตรีมีโอกาสดำเนินการศึกษาสูงถึงระดับปริญญาเช่นเดียวกับบุรุษ ดังข้อความที่กล่าวถึงสมยศใน สมทวน ว่า เขาศึกษาวิชาในมหาวิทยาลัยและออกมาเป็นอาจารย์โรงเรียนสตรีแห่งหนึ่ง⁴

สำหรับสถาบันการศึกษาซึ่งเป็นไผ่ต้นของสตรีผู้รักความก้าวหน้าในการศึกษา ความรู้ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์การเมือง ทั้งบรรยายที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงคาทวันใน ดาวดวงเคียว ว่า

"คาทวันเรียนอยู่เซนต์โยเซฟคอนแวนต์ในชั้นสุด และไผ่ต้นจะเป็นนิสิตแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และใครที่จะศึกษาวิชาเพิ่มเติมที่ป็นัง ลิงคโพร้งนี้เพราะ... หล่อนต้องการที่จะก้าวหน้าไปไกลกว่าหญิงสาวเซตต์สมุทรในการจะก้าวหน้าไปถึง..."⁵

¹ คอกไม้สด สามชาย หน้า 80

² ก. สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 95

³ ก. หน้า 84

⁴ กุลปรางค์ สมทวน เล่ม 2 หน้า 58

⁵ อาษา ดาวดวงเคียว หน้า 5 - 6

และจากข้อความที่กล่าวถึงประธานใน แหวนประคับก้อย ซึ่งต้องการเข้า
ศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองทั้งที่พี่ชายและเพื่อนสาวของเธอหลาย
คนได้ศึกษาอยู่¹

สำหรับการไปศึกษาต่อต่างประเทศนั้นก็มีบ้าง เช่นนิภาใน เทพธิดาในฝัน
ซึ่งบิดาส่งไปเรียนวิชาการค้าที่ประเทศญี่ปุ่นจนได้รับปริญญากลับมา หลังจากนั้นก็เข้า
รับตำแหน่งผู้จัดการของห้างไทยวัฒนาแทนพี่ชายซึ่งไม่สามารถทำให้ห้างไทยวัฒนา
เจริญก้าวหน้าได้²

แม้ว่าการศึกษาของสตรีในช่วงนี้จะขยายวงกว้างกว่าเดิม คือสตรีมีโอกาส
ได้เลือกเรียนแทบทุกสาขาวิชาเช่นเดียวกับบุรุษและมีโอกาสได้ศึกษาสูงถึงระดับปริญญา
แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลายโดยทั่วไป สตรีที่มีโอกาสได้รับการศึกษาส่วนมาก จะเป็น
สตรีในครอบครัวชั้นสูงหรือครอบครัวชั้นกลางที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนสตรีสามัญ
ทั่วไปไม่มีใครมีโอกาสเนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวย อย่างไรก็ตาม
ก็กล่าวได้ว่าบุตรสาวของครอบครัวชั้นสูงและครอบครัวสามัญในช่วงนี้ ส่วนใหญ่จะได้รับ
การอบรมเลี้ยงดูแบบสมัยใหม่ และได้รับอิสระจากการเลี้ยงดูเกือบเท่าเทียมกับผู้ชาย
หรือเท่ากับผู้ชาย เห็นได้จากคำพูดของนายจอมใน มित्रภาพ ว่า

"...คนเราจะดีหรือชั่ว เป็นคนหรือไม่เป็นคน สำคัญที่สุดคือการอบรม
การศึกษาเป็นอุปการะ ส่วนลูกที่เป็นผู้หญิงอีกเหมือนกัน ในทุกวันนี้ฉันสังเกต
เห็นว่าพ่อแม่ของคุณสาว ๆ โดยมากมักจะละสัทธิบริรักษ์หรือประเพณีการ
เลี้ยงลูกสาวแต่ครั้งกระโน้น-ครั้งปู่ย่าตายาย หันมานิยมแบบอารยธรรมแผน
ใหม่ การควบคุมน้อย ยอมให้คุณลูกสาวมีอิสระเกือบจะเท่า ๆ กับผู้ชาย
หรือบางทีบางรายก็เท่ากับผู้ชายเลยทีเดียว..."³

¹ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคับก้อย หน้า 856

² อาษา เทพธิดาในฝัน หน้า 15

³ ยศ วัชรเดษิย มित्रภาพ หน้า 258

การอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาที่สตรีได้รับดังกล่าวนี้จะมีอิทธิพลต่อบทบาท
ในการทำงาน การเลือกคู่ครอง ตลอดจนการกำหนดบทบาทในฐานะบุตร ภรรยา
มารดา และสมาชิกของสังคมของสตรีในโอกาสต่อไป

ค่านิยามการทำงาน

ในช่วง พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488 นี้ สตรีชั้นสูงบางคนยังถูกบิดามารดา
ส่งเข้าไปรับใช้เจ้านายภายในพระบรมมหาราชวัง เช่นม.ร.ว.กิริติใน ข้างหลังภาพ
ถึงคำพูดของเธอตอนหนึ่งที่เล่าเรื่องราวในชีวิตให้พรฟังว่า

"...บางทีท่านพ่อก็ไ้ส่งฉันไปอยู่ในวัง รับใช้เจ้านายใหญ่โต
องค์หญิงบางองค์..."¹

การไปรับใช้เจ้านายดังกล่าวนี้ถือเป็นการรับราชการอย่างหนึ่งเหมือนกัน
ส่วนสตรีบางคนที่เป็นบุตรสาวของข้าราชการซึ่งมีฐานะดีและมีความคิดแบบเก่าจะไม่ได้
ไปอนุญาตจากบิดามารดาให้ไปทำงานนอกบ้าน เพราะยึดมั่นอยู่กับค่านิยมดั้งเดิมที่ว่า
งานสำคัญของผู้หญิงคือ งานเกี่ยวกับการบ้านการเรือน ส่วนงานอาชีพนอกบ้านเป็น
งานของผู้ชาย อนึ่งอาจจะเป็นเพราะยังไม่มีทางเลือกเสรีทางเศรษฐกิจ ถึงคำพูดของ
มารภาพรพิมพรายและพรพิมพรใน รักธรรมบุญ ว่า

"ทำไมหนอเด็กเหล่านี้จึงพอใจจะให้ชาวบ้านเขาคุมขังพ่อแม่" คุณนาย
บรรจง ร้องค้านอย่างไม่พอใจ "ถ้าหากจนคนแค่นอย่างเบี้ยคอไซด์แล้วนั้น
ก็ไปอีกอย่างหนึ่ง นี่พ่อแม่หรือก็มีหลักฐานมั่นคง ไปไหนมาไหนก็ขึ้นชื่อว่า
ถูกสาวพระบรรจงสุทธิเลขา จะทำให้พ่อแม่ขายหน้าหรืออย่างไรกันนะ อยาก
จะเป็นนักหนังสือพิมพ์เลย อยากจะเป็นครูเลย โช! มันเป็นงานของผู้หญิงอย่าง
เราหรือนั้น..."²

¹ ศรีบุรพา ข้างหลังภาพ หน้า 126

² สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 796

และจากคำพูดของพระพรพยามาลใน แหวนประคับก้อย ว่า

"...ความเป็นผู้หญิงที่ถูกแท้ก็คือเป็นลูกที่ดีเมื่อมีพ่อแม่เลี้ยงดูเป็นเมียที่ดีเมื่อมีผัว และเป็นแม่ที่ดีเมื่อมีลูกทุกสิ่งของผู้หญิงมีข้อผูกพันอยู่กับบ้านทั้งนั้น ตั้งแต่ลืมตาตื่นขึ้นในตอนเช้าจนกระทั่งเวลาเข้านอน

ท่านว่าอีกว่าผู้หญิงเกิดมาเป็นผู้ช่วยของผู้ชาย แต่ไม่ใช่แรงงานของผู้ชายทั้งที่กำลังเป็นอยู่ในเวลานี้ อย่างไรก็ตามให้เห็นอกเห็นใจเป็นอันมากเหมือนกัน สำหรับบรรดาผู้หญิงที่มีความจำเป็นบังคับให้ต้องปกครองตนเอง แต่ก็เป็นกรณีพิเศษ-ท่านว่ามีโชหัตถ์คนไหนจะอะไรมิได้ หน้าที่ของผู้หญิงขึ้นอยู่กับการปรนนิบัติเป็นใหญ่ ด้วยรูปโฉม ด้วยจริต ด้วยฝีมือ หรือทั้งสามอย่างรวมกัน นี่แหละอุดมคติของผู้หญิงในแนวความคิดของท่าน คือเป็นความสง่าของห้องรับแขก เป็นความเรียบร้อยของห้องนอน เป็นรสของกระจำอยู่ในครัวไฟ บำเพ็ญตนเป็นคู่ตัวกับข้าวให้ยิ่งไปกว่าคู่ตัวรับตำราวิชาการ จักเจนในการพยาบาลตั้งแต่ตนเป็นลูก แล้วก็เป็นแม่คนในที่สุก..."¹

จากข้อความข้างบนนี้จะเห็นว่าสตรีที่อยู่ในฐานะดังกล่าวไม่จำเป็นต้องขึ้นรถออกไปทำงานนอกบ้านเพราะเมื่อเป็นบุตรสาวมีมารดาเป็นผู้เลี้ยงดู ครั้นแต่งงานแล้วก็มีเป็นผู้หาเลี้ยง สตรีเหล่านี้จึงได้รับการฝึกฝนเกี่ยวกับการบ้านการเรือนเพื่อทำหน้าที่ของภรรยาและมารดาแต่เพียงอย่างเดียว งานที่ทำจึงอยู่ภายในขอบเขตของงานบ้าน เห็นได้จากคำพูดของนางบรรจงสุทธิเลขาว่า

"ทราบโคที่ลูกทั้งสองยังอยู่ในอกของคุณพ่อและแม่แล้ว ทราบนั้นก็ขอเชิดชูมิให้ตำหนาม มิให้ชาวบ้านดูหมิ่นนับหน้าถืออายลูกสาวพระบรรจงสุทธิเลขาต้องทำงานนอกบ้านเพื่อเลี้ยงท้องของตนเอง มันเป็นเรื่องอัปยศที่ลูกพ่อหรือ

¹ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคับก้อย หน้า 856 - 857

แม่สุดที่จะทนฟังได้ แม่ได้เลี้ยงลูกทั้งสองในที่สูง สอนและอบรมให้เป็น
แต่แม่บ้านและนายคนที่ดีต่อไปเมื่อหน้า เพราะเหตุว่าไม่รักลูกทั้งสองก็จะ
พ้นจากอกคุณพ่อและแม่ไปแล้ว"¹

จากเหตุผลที่ค่อนข้างจะเข้าใจของมารดา ทั้งพริ้มพรายและพริ้มเพราที่หมก
โอกาสที่จะไต่ออกไปทำงานนอกบ้านตามที่ตนปรารถนาเช่นเดียวกับผกาใน คุกร่อง
ที่ไม่ได้ทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน เพียงแต่ช่วยมารดาทำบัญชีและวิ่งเต้นติดต่อกับ
กักรเงิน ยามว่างก็เฝ้าปักด้ายร้อยตามประสาของผู้มีอันจะกินทั้งหลายนิยมประพฤติกัน
เธอต้องการทำงานและหาคนให้เป็นประโยชน์กับสังคม เมื่อปรึกษากับมารดาก็ได้รับ
คำตอบว่าให้คิดดูให้ถี่ ๆ เพราะผู้หญิงไม่เหมือนผู้ชาย ซึ่งดูเหมือนว่าเทศหญิงเป็นเพศ
ที่ทำให้เกิดความลำบากและติดขัด เป็นคนว่า ผู้หญิงทำอย่างนั้นไม่ดีทำอย่างนี้ไม่เหมาะ
ผู้หญิงจึงต้องทำงานอยู่เฉพาะภายในขอบเขตของงานบ้านตามความประสงค์ของพ่อแม่
ที่ต้องการให้ลูกผู้หญิงอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน รอผู้ชายที่มีฐานะดีไม่กินเหล้าเมายามาสู่ขอ
แต่งงานไป² และเมื่อแต่งงานแล้วก็ทำหน้าที่ของแม่บ้านแม่เรือนที่ดีตามที่ได้รับการ
อบรมสั่งสอนมา ทั้งคำบรรยายที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงการทำงานบ้านของภรรยาใน นันทวัน ว่า

"นอกจากงานรักษาความสะอาดแห่งสถานที่ยังมีงานซักผ้า งานรักษา
ของใช้ทุกชนิดให้สีกรหมกเปลือง แต่เท่าที่จำเป็น กับงานประกอบอาหาร
ให้ถูกตามหลักอนามัย และให้มีรสหวานบริโภคน้ำดื่มอย่างนี้ออกจะเป็นงาน
ที่เหนือความสามารถของลูกจ้างชาวพื้นเมืองที่เคียว เพราะฉะนั้นจึงเป็น
งานที่ภรรยาควรควบคุมอย่างใกล้ชิดที่สุดอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ
ประกอบอาหาร ภรรยาก็จะลงมือทำเสียเองบ่อยที่สุด ถึงระยะเกือบทุกมื้อ
และทุกวัน"³

¹ สันต์ เทวรักษ์ รักษธรรมญ หน้า 797

² ก. ชูรางคนางค์ คุกร่อง หน้า 320

³ คอกไม้สด นันทวัน หน้า 438

นอกจากนี้สตรียังเป็นผู้ช่วยสามีโดยทำหน้าที่สมุหนิยชี รักษาดูแลตู้เซฟและ
จ่ายเงินค่าแรงคนงาน¹ งานทั้งปวงที่สตรีได้รับมอบหมายให้ทำจึงเป็นงานซึ่งไม่ได้รับ
ค่าจ้างตอบแทน ทำให้สตรีไม่มีรายได้เป็นของตนเอง ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้สตรีต้อง
ตกอยู่ในอำนาจของบุรุษ

สตรีบางคนหลังจากที่สำเร็จการศึกษาแล้ว ไม่จำเป็นต้องทำงานเพื่อช่วย
เศรษฐกิจของครอบครัว เพราะฐานะร่ำรวยได้แต่ช่วยบิดามารดาควบคุมดูแลกิจการ
บ้านเรือน เช่น วิมลใน ผู้ที่ ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า

"... ต่อแต่นี้มาท่านมอบหน้าที่บ้านบ้านให้แก่หล่อนโดยเด็ดขาด ทั้งใน
การปกครอง ทั้งในการเงินส่วนใหญ่ ท่านเจ้าคุณให้อ่านางแกล้มสอยอย่าง
เต็มที่ ทำตัวของท่านเองประดุจเป็นเพียงที่ปรึกษาของธิดา ทั้งเป็นที่ปรึกษา
ผู้เกือบจะไม่เคยคัดค้านผู้ปรึกษาด้วยข้อหนึ่งข้อใดเลย"²

อย่างไรก็ตามการศึกษาที่สตรีได้รับ ประกอบกับการอบรมเลี้ยงดูแบบสมัยใหม่
ของครอบครัว ทำให้สตรีเกิดความกระตือรือร้นที่จะทำงานนอกบ้านมากขึ้น ดังคำพูด
ของธิดาเชื่อใน คุณรอง ว่า

"การคิดที่จะทำงานนั้นดีมากผมขอสรรเสริญ แต่ก่อนผู้ชายมักไม่ยกย่อง
เพศหญิงเพราะเห็นว่าผู้หญิงเป็นทาส ไม่มีความสามารถอย่างอื่นนอกจาก
เลี้ยงลูก ไกวเปลและหาอาหารให้กิน แต่ผู้หญิงไทยเดี๋ยวนี้ได้สิทธิพอที่จะ
ทำลายความรู้สึกเหล่านั้นให้หมดไปจากความคิดของผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ เรา
จึงได้เห็นผู้หญิงไม่ยอมอมมือของผู้อื่นอยู่ภายใต้แขนของประเพณีอย่างแต่ก่อน"³

และจากคำพูดของนายจอนใน มิตรภาพ ที่ว่า

¹ ทอกไม้สกล นันทวัน หน้า 368

² ทอกไม้สกล ผู้ที่ หน้า 156

³ ก. สุรางคนางค์ คุณรอง หน้า 319

"...แต่ในกาลปัจจุบันนี้ผู้หญิงเป็นส่วนมากพยายามที่จะบำเพ็ญตนฝ่าฝืน
บรรพชาธิโดยกระทำตัวให้เหมาะแก่การงานของผู้ชายอันบรรพชาธิได้วาง
เป็นหลักไว้..."¹

แสดงให้เห็นว่า สตรีเริ่มชวนชวาททำงานนอกบ้านกันมากขึ้น ซึ่งตรงกับคำพูด
ของวรมันใน คนคือนัก ว่า

"ผู้หญิงไทยสมัยประชาธิปไตยนี้รู้สึกว่าจะเปรี้ยวและเข้มแข็งมากขึ้น
กว่าแต่ก่อน...ตามกระทรวงหางานเห็นใช้เสมียนพนักงานผู้หญิงมากกว่า
สมัยราชาธิปไตยจนนึกตา กิติ์ การพึ่งตัวเองก็ว่าการคิดพึ่งคนอื่นเป็น
แน่นอน"²

ด้วยเหตุนี้สตรีที่ทำงานนอกบ้านจึงมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่บางคนก็ทำเพราะความ
จำเป็นทางเศรษฐกิจบังคับ อาชีพที่ขึ้นหน้าขึ้นตาและแพร่หลายที่สุดที่สตรีในช่วงนี้ทำ
คือการเป็นครู เช่นดุสิดาใน มิตราภาพ³ เมตตาใน รักธรรมบุญ⁴ สุนทรีใน อุบติเหตุ⁵
อินใน นันทวัน⁶ สายสวรรค์ใน แผ่นดินของเรา⁷ ฯลฯ ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์
ถึงเมตตาว่า

"ส่วนนางสาวสัตตประภาชญ์นั้น เมื่อจบการศึกษาจากคอนแวนต์
แล้วก็หาเงินบอใจทำตัวเป็นนางกินรีเฝ้าอยู่กับดำไม้ เป็นผู้มีนิสัยไม่ยอม

¹ยศ วัชรเสถียร มิตราภาพ หน้า 97

²น.ประภาสดิศ คนคือนัก หน้า 618

³ยศ วัชรเสถียร ล.ก. หน้า 6

⁴สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 103

⁵คอกไม้สกล อุบติเหตุ หน้า 42

⁶คอกไม้สกล นันทวัน หน้า 234 - 235

⁷เมื่อนงค์ แผ่นดินของเรา หน้า 33

ดูกาย ได้ขออนุญาตท่านมารดาเข้าเป็นครูสอนหนังสือเล็กเล็ก ๆ อยู่ที่
ณคฤหาสน์อันเป็นโรงเรียนราษฎร์ ซึ่งตั้งอยู่ข้างบ้าน เพื่อหารายได้
มาเพิ่มจำนวนที่ท่านมารดาได้รับจากเบี้ยเลี้ยงชีพ ค่าเช่าบ้านที่ถนนสีลม
และเงินเดือนของพี่ชายทางโรงพิมพ์นั้นให้มีจำนวนงคงามพอที่จะเลี้ยงกัน
ไปอย่างไม่อ่อนท้อร้อนใจ..."¹

และจากคำบอกเล่าของหลวงจ่านงา บิดามารดาว่า

"ลูกภรรยาแกก็เคยเป็นครูนะครับ" หลวงจ่านงา เล่า "เป็นครูอยู่
หลายเดือนสัก 3 - 4 เดือนได้ไหมลูก ที่หลังถึงได้ออกมาอยู่บ้าน น้อง
เขาที่เรียนอยู่เดี๋ยวนี้จบแล้วก็จะรับจ้างเขาอยู่เป็นครูที่โรงเรียนเก่า
เหมือนกัน..."²

นอกจากอาชีพครูแล้ว เลขานุการก็เป็นอาชีพหนึ่งที่สตรีในช่วงนี้ทำกัน เช่น
กสินใน สามรัก³ ซึ่งเป็นเลขานุการวิชีที่สำนักงานนายความแห่งหนึ่งและยุพดีใน
ชั่วฟ้าดินสลาย ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงยุพดีตอนหนึ่งว่า

"...ยุพดีว่าหล่อนเป็นเด็กกำพร้าบิดามารดา อยู่ประจำโรงเรียนนายสี
แห่งหนึ่งมาตั้งแต่เล็กเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็ออกมาทำงานในตำแหน่ง
เลขานุการวิชีของผู้จัดการห้างแห่งหนึ่ง..."⁴

อาชีพที่เหมาะสมสำหรับสตรีอีกอาชีพหนึ่งได้แก่พยาบาลและผดุงครรภ์ เช่น
นิ่มวลใน โลกละคร⁵ ประสานใน แหวนประคับก้อย ทั้งคำบอกเล่าของผู้ประพันธ์ว่า

¹ สันต์ เทวรักษ์ วัชรกรรม หน้า 103

² ดอกไม้สด นันทวัน หน้า 234 - 235

³ อาษา สามรัก หน้า 126

⁴ เรียมเอง ชั่วฟ้าดินสลาย หน้า 127

⁵ พ. เนตรรังษี โลกละคร หน้า 22

"ประธานต้อนรับความปรารถนาของท่านบิดาด้วยปราศจากการฉินใจ เพราะอย่างน้อยที่สุดของอย่างน้อยเมื่อสำเร็จวิชาพยามาสและการนุ่งครรภ แล้ว หล่อนก็อาจออกมาช่วยเป็นกำลังของท่านในการอาชีพได้เป็นอย่างดี ซึ่งนับเนื่องเป็นงานนอกบ้านได้อย่างหนึ่งเหมือนกัน"¹

ส่วนสตรีที่มีความชำนาญในการ เย็บปักถักร้อยมักจะหาเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้าง ทำเย็บเสื้อผ้า ตลอดจนรับปักลวดลายต่าง ๆ เพราะมีความรู้รอบไม่สามารถไปประกอบอาชีพอย่างอื่นได้ ดังที่วราห์กล่าวถึงพยอมใน แหวนประคัมภีร์ ว่า

"พยอมเป็นผู้ซึ่งเขายังไม่รู้จักหวนอนปลายเท้าตน หราบชัคว่าหล่อน เป็นหญิงยากจน อาศัยอยู่ในห้องเช่าราคาถูก มีอาชีพในการรับจ้างเขา เย็บปักถักร้อยเลี้ยงชีวิต..."²

นอกจากนี้สตรีชั้นสูงบางคนแม้จะได้รับการศึกษาสูงพอที่จะประกอบอาชีพได้ แต่ก็สมัครใจจะทำงานตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่งเป็นงานที่ทำอยู่กับบ้านมากกว่าจะออกไปทำงานนอกบ้าน เพราะต้องดูแลบ้านและน้อง ๆ จึงใช้เวลาว่างที่เหลืออยู่ให้เป็นประโยชน์ และเป็นการหารายได้เพิ่มให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย เช่นวิมลใน กึ่งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงเธอว่า

"เสื้อที่วิมลเย็บนั้นเป็นงานส่วนหนึ่งที่วิมลหามาเพิ่มให้ตนเองด้วยศรัทธา ในอันที่จะ "ไม่อมมือเงาเท้า" ทั้งที่วิมลหาความสะดวกในห้องของหล่อน ด้วยตนเอง รีดเสื้อผ้าของหล่อนและบางทีก็ของน้องด้วยมือของหล่อนเอง อาบน้ำให้น้อง ดูแลให้น้องบริโภคอาหารทั้ง 4 มื้อ ช่วยกันกับมาพบทำสวน ทรนกิน ปลุกคนไม่รคนน้ำคนไม้ ถึงกระนั้นวิมลยังถือว่าหล่อนมีเวลาเหลือ และถึงเสียเปล่าวันละหลายชั่วโมง หล่อนจึงไปติดต่อกับร้านตัดเสื้อใกล้บ้าน

¹ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคัมภีร์ หน้า 858

² ก. หน้า 226

ซึ่งหล่อนเคยเป็นผู้จ้าง แต่บัดนี้ขอให้เขาจ้างหล่อนบ้าง รัฐบาลที่ไม่ต้องการการเผ่าคูของช่างโคโยโกลลัคนักมาทำ คิดเฉลี่ยค่าแรงงานที่หล่อนทำได้ในวันหนึ่ง ๆ ตกอยู่ในราว 50 สตางค์ "จะได้ไม่ต้องชักรายได้อมาเป็นค่าขนมน้อง ๆ" ¹

สตรีบางคนซึ่งมีฐานะยากจนและจำเป็นต้องหาเลี้ยงชีพด้วยตนเองหรือช่วยเหลือครอบครัว แต่ไม่มีความรู้พอที่จะไปประกอบอาชีพใดได้ จึงใช้ความสวาทความสวยของเรือนร่างให้เป็นประโยชน์ด้วยการเป็นคาราระบำ เช่น คาวรุ่ง-คาวเรือง ใน ภัทรมณู เห็นได้จากคำตักเตือนสั่งสอนของมารดาแก่เธอทั้งสองในตอนหนึ่งว่า

"แต่นั้นไปเจ้าทั้งสองจะต้องหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของตนเอง ญาติพี่น้องของเราที่มีไม่แท้ถึงหากมีญาติพี่น้องก็ไม่มีค่าแปลหรือความหมายอะไร ที่สนิทชิดเชื้อและเป็นที่น่าชื่นใจเลย ถ้าหากว่าเราเป็นผู้ยากจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพในการระบำรำฟ้อนอันเป็นความสามารถและความชำนาญสิ่งเดียว ซึ่งเมื่ออบรมสั่งสอนให้ก็เคยเป็นอาชีพที่คนทั้งหลายเขามักจะพากันดูหมิ่นดูแคลนว่าต่ำ ไพร และน่าอับอาย..." ²

อีกอาชีพหนึ่งซึ่งเป็นที่รังเกียจของสังคม แต่สตรีบางคนก็ต้องทำเพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจบังคับ ถ้าไม่ทำก็อดตาย ครั้นจะไปทำอาชีพอื่นก็ไม่มีความรู้ความสามารถอะไร พุทธธิดาก็ไม่มีจึงต้องหันไปหาอาชีพค้าบริการซึ่งสังคมประณามว่าเป็น "หญิงคนชั่ว" เพื่อความอยู่รอดของตัวเอง เช่น หวานหรือรีนใน หญิงคนชั่ว ผู้ประพันธ์บรรยายถึงเธอตอนหนึ่งว่า

"...แต่จะโทษใครได้ นอกจากจะโทษตัวเองที่โง่ เซลา และเมื่อหล่อนชั่วช้ามาแล้ว ก็จำเป็นต้องก้มหน้าใช้กรรมไป ต่อจากนี้ก็ไม่ทำอะไรอีก

¹ ดอกไม้สด ผู้คิด หน้า 240

² สันต์ เทวรักษ์ ภัทรมณู หน้า 327 - 328

นอกจากยินยอมให้ป้าตาคแกบังคับขี้ไต้เข้าสู่ตลาดการ "ห้ามมาหาгин"
 ด้วยความขมขื่นและตรอมตรมใจ พยายามผลักดันประกันรุ่งรอความหวัง
 มาหลายครั้ง แต่หญิงบ้านนอก เช่นหวานไม่มีความหวังที่ไหนอีกแล้วที่จะ
 ผ่านมาอีกในเวลานี้ ไม่มีทั้งความหวังและไม่มีทั้งของให้เลือกในที่สุด
 หญิงสาวที่บริสุทธิ์ทั้งใจและกาย หญิงชาวบ้านนอก ก็ได้เปลี่ยนสภาพไปเป็น
 หญิงที่ถูกโลกตราหน้าว่าชื่อว่าเป็นหญิงเสเพล หญิงคนชั่ว"¹

และจากคำพูดของเธอกับสมรในตอนหนึ่งว่า

"พี่ก็รู้อยู่แก่ใจว่าฉันมีทางไต่บ้างที่จะได้เงินมานอกจาก..." กลืนความ
 คั่นตันใจที่วิ่งขึ้นมาจุกอยู่ที่ลำคอ "นอกจากจะหนีไปทางเก่า ทางที่เคยบ้าน
 มาแล้ว

"รับ" สมรร้องอย่างตกตะลึง

"จะ พี่จ๋า ฉันต้องกลับไปสู่ความชั่วช้าสามัญที่แสนจะรังเกียจขยะแขยง
 อีกเพราะฉันทนไม่ไหวที่จะเห็นที่ลำบาก พี่คือฉันเหลือเกิน คิฉันฉันรู้สึกคล้าย
 กับแม่บังเกิดเกล้า... เมื่อพี่ล้มเจ็บลงจนเราเกือบไม่มีข้าวกิน ไม่มีจะรักษา
 กันนี้, ฉันจะมองบุญที่มีพระเคหพระคุณฉันเหลือได้รับความทุกข์ ได้รับความ
 ทุหมิ่นดูแคลนเช่นนั้นไม่ไหว ฉันจึงต้องออกไป ออกไปหาเงินมา" พุกเสียงสั่น
 น้ำตาที่ซึ่งอยู่ในดวงตาล้นไหลลงเป็นทางอาบแก้ม..."²

อาชีพทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วนี้คล้ายคลึงกับในช่วงก่อน ๆ แต่ที่จะกล่าวต่อไปนี้
 เป็นอาชีพที่สตรีเริ่มทำกัน ซึ่งต่างไปจากการคาดหมายของสังคมว่าเป็นงานของสตรี
 ได้แก่ อาชีพเกี่ยวกับธุรกิจการค้า ซึ่งสังคมคาดหวังว่าจะเป็นอาชีพของผู้ชาย เช่นสมนใน
 อนุชา นิลลาใน คนรักโลก สตรีทั้งสองมีกิจการค้าใหญ่โตและบริหารงานด้วยตนเอง ทั้ง
 การบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงสมน ว่า

¹ ก. สุรางคนางค์ หญิงคนชั่ว หน้า 132

² ก. หน้า 263

"...ทำงานเก่งอย่างผู้ชายคนหนึ่ง ภายใต้การแนะนำของนายพร
เรือมาจนกระทั่งสามารถดำเนินกิจการด้วยความคิดเห็นและความสามารถ
ด้วยตนเอง สมองเต็มไปด้วยความเยียบแหลม ไม่เคยอับจนต่อปัญหาอัน
ยุ่งยากของกรงาน ดำเนินงานไปสู่ความเรียบร้อยและรุ่งเรืองยิ่งขึ้น
ชื่อเสียงของสมนไคแพร่ไปทั่วในหมู่พ่อค้าใหญ่ ๆ และในหมู่พ่อค้าหนุ่มทั้ง
หลายเพราะความสามารถและความสวยเสราของหลอน...

ไม่มีพ่อค้าที่ติดต่อกับหลอนคนใดจะสามารถเอาชนะในการโต้เปรียบ
จากหลอนเลยแม้ว่าคนเหล่านั้นจะมองเห็นหลอนเป็นผู้หญิงเรียบร้อยนุ่มนวล
ไม่โครมครามเป็นเครื่องวัดว่าหลอนคงจะไม่ปราศเปรื่อง และครั้งเมื่อ
ความจริงปรากฏจึงเป็นที่กล่าวกันว่า การติดต่อกับสมนนนั้นอย่าได้เอาความ
เป็นผู้หญิงของหลอนเข้ามาปนด้วยเลย หลอนเท่ากับผู้ชายคนหนึ่งที่หลักแหลม"¹

และจากข้อความที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงมลิลาใน คนรักโลก ว่า

"ชื่อของหลอนย่อมเป็นที่รู้จักในหมู่นักการค้าใหญ่น้อยทั่วไป ในทำนอง
เดียวกัน "ขวรการค้า" ได้เป็นที่รู้จักแก่มหาชนอย่างแพร่หลาย โดยหลอน
โฆษณากิจการและสินค้าของร้านนี้ในหนังสือพิมพ์รายวันและรายต่าง ๆ นับ
แห่งไม่ถ้วน, และมีหุ้นส่วนในบริษัทการค้าที่ดังใหม่ภายหลังสงครามหลาย
แห่ง..."²

สตรีบางคนทำงานในระดับผู้บริหารเช่นนิภาใน เทพธิดาในฝัน เธอทำหน้าที่
ผู้จัดการห้างสรรพสินค้า เห็นได้จากที่สมบุรณ์พูดกับพงศว่า

"เธอมาไปงมโง่งอยู่ที่ไหนจึงไม่รู้ว่านิภาเป็นใคร" โคลงศรีจะเป็น
ที่สงสัย "นิภา กิจวัณนาลูกสาวคนเคี้ยวของตาทองดี กิจวัณนาใจละ
เป็นและคือผู้จัดการคนใหม่ของไทยวัฒนะละ, จงรู้ไว้เถอะ"

¹ ภูมปรานี ลมหวด เล่ม 2 หน้า 44 - 46

² อาษา คนรักโลก หน้า 611

"ฉันเคยเล่าให้ฟังครั้งหนึ่งว่า นายทองดีส่งลูกสาวคนนี้ไปเรียนการค้าที่ประเทศญี่ปุ่นสี่ห้าปีมาแล้ว เคียวนี่ทำไ้ปริญญากลับมา เพิ่งถึงกรุงเทพมหานครนี่เอง ฉันได้ข่าวว่าเขานี้พวกหนึ่งสืบทอดมรดกอย่างรูปกันใหญ่และล้มเหลวอะไรต่ออะไร เกี่ยวกับนโยบายการค้าของเขาที่จะทำให้ไทยพัฒนาเป็นร้านกาแฟที่สุดในพระนครหรือประเทศไทย-เฉพาะร้านสินค้าย่อยด้วยกัน"¹

ผกาใน คูครอง เป็นสตรีอีกผู้หนึ่งที่ไม่ยอมปล่อยชีวิตให้ผ่านไปโดยไร้จุดหมาย เธอจะมีฐานะที่ค่อนข้างดีและสามารถอยู่เฉย ๆ ได้อย่างสบายไปจนตลอดชีวิตก็ตาม หรือได้ขออนุญาตมารดาเพื่อทำการค้า เห็นได้จากที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงเธอว่า

"วันนี้ออกจากบ้านมาตั้งแต่เช้าโดยมิยอมให้ใครติดสอยห้อยตามมาด้วย ผกาให้ทาสผู้ซบถเวียนไปเวียนมาตามแถวถนนที่มีท่าเลการค้าดี ๆ หรือเจ้าของทองการจะเซ้ง เพื่อจะเช่าห้องไว้สักสองสามห้อง สำหรับถ้านางจะค้าขายหรือติดต่อกับธุระการใดในโอกาสหลัง..."²

และในที่สุดผกาเข้าร่วมหุ้นกับเพื่อนทำกิจการค้าด้วยผู้ประพันธ์บรรยายว่า

"พยอม-หลังจากได้ฟังคำขอร่วมหุ้นของผกาแล้วโดยไม่ได้ใช้เวลาไตร่ตรองนานเลยแม้แต่วินาทีเดียว ตกลงด้วยความยินดี"³

อีกอาชีพหนึ่งซึ่งท้าทายความสามารถของสตรีและเป็นที่สนทนของบุคคลในสังคม แต่สตรีเช่นพิมพาใน ชั้นของพิมพ์ ได้พิสูจน์ให้บุคคลเหล่านี้เห็นว่าเธอทำได้ อาชีพนักโบราณคดี นอกจากนี้เธอยังเป็นเจ้าของกิจการร้านค้าโบราณวัตถุอีกด้วย กิจการสนทนาระหว่างนางกับพิมพ์ ตอนที่เธอมาติดต่อกับขานาญการไปสำรวจและตีราคาของเก่าประจำตระกูล

¹ อาษา เทพธิดาในฝัน หน้า 14 - 15

² ก. สุรางคนางค์ คูครอง หน้า 33

³ ก. หน้า 368

"คุณเคยเห็นของเก่าประจำตระกูลผมแล้วหรือคุณพิมพา?" ในที่สุด
ชายหนุ่มถามอย่างลอย ๆ

"ยังเลยคะ"

"คุณจะให้ใครครับเป็นคนไปสำรวจและตีราคาครั้งนี้"

"คิดนั้นจะไปเอง"

"คุณ " นารถร้องประหลาดใจและยิ้มละไม

"นั่นเป็นอาชีพของคุณ"

¹

และจากคำพูดของจำเริญที่กล่าวถึงพิมพาตอนหนึ่งว่า

"ช่างมีความรู้ความชำนาญมากมายอะไรเช่นนั้น" หล่อนหันไปหานารถ

"เธอเห็นว่ามีความรู้ที่น่าสนใจอะไรในโลกนี้ดีกว่าความรู้ความชำนาญ
เช่นนี้ไหมคะสำหรับผู้หญิง อยากทราบเหลือเกินว่าเรียนมาจากไหน? คุณยัง
อายุเยาว์เกินไปสำหรับวิชาเช่นนี้"

²

กล่าวได้ว่าช่วงนี้สตรีสามารถประกอบอาชีพได้กว้างขวางขึ้น ไม่จำกัดวง
เฉพาะอาชีพที่ให้บริการแก่สังคมซึ่งได้แก่อาชีพครู พยาบาล และเลขานุการดังแต่ก่อน
แต่มีบางคนได้พิสูจน์ให้สังคมเห็นว่ามีความสามารถในการทำงานได้เท่าเทียมกับบุรุษ
และเป็นที่ยอมรับของสังคม แม้ว่าเธอเหล่านี้จะทำงานนอกบ้านและมีความสามารถ
ในการทำงานเพียงใดก็ตาม ในขณะที่เดียวกันเธอก็ต้องทำหน้าที่ของภรรยาและมารดา
อีกด้วย นี่เป็นคุณลักษณะของผู้หญิงยุคใหม่ซึ่งไปกันได้กับระบบเศรษฐกิจที่หญิงและชาย
ต้องแบ่งภาระกันไว้คนละครึ่งนับวันลักษณะของ "หญิงยุคใหม่" นี้ก็จะเพิ่มมากขึ้นในหมู่
ของผู้หญิงชั้นกลาง

¹ แม่อนงค์ รัชชนะของพิมพ์ หน้า 43 - 44

² ก. หน้า 299

งานการเลือกคู่ครอง

ในช่วง พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488 นี้ สตรีบางคนยังมิได้รับสิทธิในการเลือกคู่ครอง กล่าวคือ ยังคงต้องแต่งงานตามที่บิดามารดาเห็นสมควร เนื่องจากได้รับการส่งสอนอบรมมาให้เป็นคนหัวอ่อน เคารพเชื่อฟังและอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ จึงยอมปฏิบัติตามความประสงค์ของบิดามารดา เช่นพริ้มพราโยใน รักษรรณณู¹ นิธิใน นิจ² มาลีใน มาลี³ พันทิพาใน พันทิพา⁴ ภรณีใน นันทวัน⁵ วนิดาใน วนิดา⁶ ถึงความบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงพริ้มพราโยว่า

"พริ้มพราโย บัญจลักษณ์ เป็นหญิงที่ถูกอบรมให้อยู่ในโอวาทและถ้อยคำของพ่อแม่มาแต่เยาว์ ฉะนั้นถ้อยคำที่มารดาปรารถนาถึงคุณความวิเศษของนายประยูร สุวรรณศิริ มาให้รับพิจารณา จึงเป็นเสมอหนึ่งคำแนะนำให้กำนัลรับเอานายสุวรรณศิริ ผู้นี้เป็นผู้มีพูนฐานมโหฬารน่าสนใจก็จริงแล้ว..."⁷

และจากความนึกคิดของ ภรณี เมื่อทราบจากบิดาว่ามีผู้มาทาบพาสู่ขอเธอ

"โดยคำพูดประโยชน์นี้ ภรณีได้ความคิดว่ามีผู้มุ่งจะมาซื้อตัวหล่อนเป็นครั้งที่สอง โดยครั้งนี้ให้ราคาแพงกว่าครั้งก่อนถึงเท่าตัว ... ถ้าหล่อนปฏิเสธไม่รับข้อเสนอมของผู้ที่เจตนาจะมาซื้อตัวหล่อน ท่านบิดาจะเสียใจน้อยใจและโหมบัสสัถเพียงใด"⁸

¹ สันต์ เทวรักษ์ รักษรรณณู หน้า 820

² ดอกไม้สด นิจ หน้า 56 - 57

³ น.ประภาสดิท มาลี หน้า 63

⁴ ก.สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 260

⁵ ดอกไม้สด นันทวัน หน้า 204

⁶ วรณศิริ วนิดา หน้า 24

⁷ สันต์ เทวรักษ์ น.ก.

⁸ ดอกไม้สด น.ก.

นอกจากสตรีดังกล่าวนี้แล้ว สตรีชั้นสูงโดยมากที่เป็นเชื้อพระวงศ์แทบจะ
 ไม่มีโอกาสในการเลือกคู่ครองเลย เพราะถูกเลี้ยงอยู่ในโลกแคบ ๆ ที่เรียกกันว่า
 "วัง" ในสมัยนั้นจึงไม่มีโอกาสได้พบปะสมาคมกับบุรุษเช่นเดียวกับสตรีสามัญทั่วไป
 ทั้งยังได้รับการอบรมสั่งสอนอย่างเคร่งครัดให้ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของ
 ความเป็นเจ้า โดยเฉพาะในเรื่องการครองรักครองเรือน ตามประเพณีนิยม ผู้ที่เป็น
 เจ้าจะต้องสมรสกับบุคคลซึ่งมีฐานะนครศักดิ์ในระดับเดียวกันเพื่อความมีหน้ามีตาและ
 เป็นเกียรติยศแก่วงศ์ตระกูล ด้วยเหตุนี้บิดามารดาจึงถืออำนาจสิทธิ์ขาดเหนือบุตรสาว
 ในการจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมคู่ควรให้ ทั้งนี้เป็นการป้องกันการเสื่อมเสียชื่อเสียง
 ของวงศ์สกุลอันอาจจะเกิดขึ้นได้ถ้าปล่อยให้บุตรสาวเลือกคู่ครองด้วยตนเอง การ
 แต่งงานของสตรีชั้นสูงที่เป็นเชื้อพระวงศ์นี้ จึงเป็นการแต่งงานแบบ "คลุมถุงชน" คือ
 เกิดจากการจัดการของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายโดยที่หนุ่มสาวมิได้มีส่วนรับรู้หรือเห็นใจหรือ
 เกิดจากความพอใจของฝ่ายชายแต่เพียงฝ่ายเดียวก็มี เช่นม.ร.ว. กิริติใน ข้างหลังภาพ
 ก็มิได้รับอิสระในการติดต่อกับโลกภายนอกทำให้หมดโอกาสในการเลือกคู่ครอง
 เพราะแทบจะไม่เคยได้พบปะสมาคมกับบุรุษจนกระทั่งวัยล่วงเลยเข้าเขต 34 ปี จึง
 กลับต้องแต่งงานกับผู้ทีท่านพ่อเห็นว่าเหมาะสม จากคำพูดของเธอตอนที่เล่าเรื่องราว
 ใน ชีวิตในทพรพัง

"คำวิงวอนปลอมโยนของท่านพ่อ เป็นเหตุหนึ่งที่น่าสนใจให้ฉันรับพิจารณา
 ความประสงค์ของท่านเจ้าคุณ ด้วยความขมขื่นลงมาก ฉันรู้ว่าถ้าฉัน
 ปฏิเสธจะทำให้ท่านผิดหวังและเสียพระทัยมาก..."¹

เช่นเดียวกับหม่อมเจ้าหญิงจันทร์ทิพย์ประภาใน รักกรรมบุญ เธอเป็นคู่หมั้นของ
 เจ้าชายติลกรัตน์ หม่อมรูปงาม ร่ารวย ความรู้ดี และเป็นสุภาพบุรุษทุกกระเบียดนิ้ว ทั้งสอง
 ฝ่ายนั้นมาตั้งแต่เยาว์วัย เนื่องจากผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายต่างมีความเห็นพ้องต้องกันว่าทั้งสอง
 และเจ้าคุณควรกันด้วยประการทั้งปวง การที่ท่านหญิงจะต้องเข้าพิธีเสกสมรสกับผู้ที่ตนไม่รัก

¹ ศรีบุรพา ข้างหลังภาพ หน้า 143

ทำให้เธอล้มป่วยและสิ้นชีพิตักษัยในเวลาต่อมา ข้อผูกมัดระหว่างบุคคลทั้งสองจึงสิ้นสุดลง
 จะเห็นว่าสตรีดังกล่าวไม่สามารถเลือกคู่ครองได้ตามความพอใจของตน แม้ว่ากฎ
 กติกาของเทศบาลจะอนุญาตให้สตรีที่เป็นเจ้าพนักงานกับราษฎรสามัญได้ ดังคำบอกเล่าใน
 กฎหมายของจังหวัดพิมพ์ประกา ที่เขียนถึงสันตักตอนหนึ่งว่า

- "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ ทรงตระหนักในสภาพธรรมนี้
- เป็นอย่างคิเลศ และทรงเล็งเห็นว่าบุคคลยอมเสมอกันในความรักเช่นเดียว
- กับที่ย่อมเสมอกันในกฎหมาย บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการรัก และยอม
- มีเสรีภาพในอันที่จะเลือกคู่ครองตามใจสมัครของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อ
- หน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี
- ของครัวเรือนจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตรามณเฑียรบาลว่าด้วยการ
- สมรสของพระราชวงศ์แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2475 มาตรา 4 ความว่า
- "เจ้าหญิงองค์ใดถ้าจะทำการสมรสกับผู้อื่นที่ไม่ใช่เจ้าในพระราชวงศ์อันเป็น
- การไม่ตองด้วยพระราชประเพณีนิยมคั้งนั้นไซ้ ท่านว่าตองถวายบังคมลา
- ออกจากฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์เสียก่อน"

อย่างไรก็ตามสตรีที่ตกอยู่ในอำนาจของบิคารมารคากังกล่าวนี้มีเพียงส่วนน้อย
 เมื่อเทียบกับจำนวนทั้งหมดในช่วงนี้ เพราะสตรีบางส่วนเริ่มคัดค้านไม่ยอมปฏิบัติตาม
 หน้าที่การของบิคารมารคา ทั้งนี้เนื่องจากได้รับการศึกษาคีขึ้น ทำให้เข้าใจสภาพและ
 สิทธิของตนเองควรจะได้รับ ตลอดจนมีความเชื่อมั่นและเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น กล่าวคือ
 สตรีและกล่าวหาในสิ่งที่ตนเองเห็นว่าถูกต้องอย่างมีเหตุผล สตรีจึงเริ่มเรียกร้องสิทธิ
 ในการปกครองตนเองจากบิคารมารคาโดยเฉพาะสิทธิในการเลือกคู่ครอง ด้วยการตั้ง
 กฎในการแต่งงานกับบุคคลที่บิคารมารคาเลือกให้และสามารถหาเหตุผลมาหักล้างความคิด
 ของอากได้อย่างสมเหตุสมผล เช่นพัชรีใน สามชาย² บุสดีใน มิตรภาพ³ นันทนาใน

1 สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 272 - 275

2 คอกไม้สด สามชาย หน้า 429

3 ยศ วัชรเสถียร มิตรภาพ หน้า 341

คชวิต¹ ผสานใน คนคือนัก² จวีรรมใน โลกละคร³ คหาวันใน คาววงเคียว⁴ ฯลฯ
ทั้งที่ผสานบอกกับมารดาว่า

"เพราะหนูไม่รักเลยหนูจึงไม่แน่ใจว่าจะนิสสัยชีเมฆของแกให้หาย
ไต่คะ" ผสานอธิบายสลับไป "ความรักที่จะเกิดภายหลังเมื่ออยู่กินกันแล้ว
ต้องอาศัยความต่างฝ่ายต่างมีอัชฌาศัยใจคือ และนิสสัยถูกกัน อย่างคุณ
สวีนก็มีนิสัยชอบกินเหล้าเมายา แต่ส่วนหนูเกลียดคนกินเหล้าและขี้หนูก
เป็นคนคือนักคือ หรือมานะอย่างคุณแม่ว่า แล้วหนูคงจะรักแกไม่ลง และ
ยิ่งจะพาลเกลียดใหญ่ แล้วก็หนูคงจะต้องแสดงท่าทีจี้เกียจหรือขยะแขยง
แกออกมาบ้าง แกก็คงจะไม่พอใจ และด้วยความโกรธก็คงจะพาลเกลียด
หนูอีกด้วยนี่เมื่อต่างคนต่างมีแต่เกลียดกันแล้ว จะมีความสุขอย่างไรละคะ
หนูแน่ใจอยู่อย่างนี้แหละคะ"⁵

และจากบทสนทนานี้ระหว่างคหาวันกับบิดาตอนที่บิดาต้องการให้เข
ทำงานเพื่อฐานะ

"ป้าควรจะรู้จักหนักไปกว่านี้สักหน่อย ป้ายังทราบดีหัวใจของ
กวันน้อยไป และป้ายังทราบดี ๆ ว่าวันต้องการจะเล่าเรียนต่อไปอีก
หลายปี ทำไมละการแต่งงานต้องแต่งกับคนที่รวย ๆ คับหรือ?"

¹น.ประกาศิต คชวิต หน้า 29

²น.ประกาศิต คนคือนัก หน้า 718 - 719

³ท.เนตรรังษี โลกละคร หน้า 899 - 903

⁴อาษา คาววงเคียว หน้า 10 - 11

⁵น.ประกาศิต น.ค.

หน้านายแววสลดลงทันที เขาคาดคิดนัก, เพราะแทนที่จะได้ยินบุตร
ตอบอย่างอวย ๆ ว่า "แล้วแต่ป้าจะจัดการสิคะ หรือ "ตามใจป้าสิคะ"
กลับได้ยินคำตอบอีกอย่างหนึ่ง เป็นคำพูดระคนขี้ด้อยชั่วช้า ซึ่งแสดง
ความตั้งใจอันแน่วแน่

"แต่-หวัน, ลูกรัก" เป็นคำพูดค่อนข้างตะกุกตะกัก "ฐานะของเราอยู่
ในลักษณะน่ากลัวที่สุด เพื่อจะกู้ฐานะนี้เงินจึงจำเป็นมากอยู่"

"แต่คิดฉันสมัครจะกินเกลือแทนก็กว่าจะแต่งงานเพื่อเงิน" คือคำตอบ
อันแน่วแน่เด็ดขาด "สมัยนี้เป็นสมัยที่โลกเจริญแล้ว พันสมัยที่จะขายตัวให้
คนรวยกันเสียแล้ว"¹

บุสตีใน มิตรภาพ ก็เช่นเดียวกัน เธอก็ยังไม่ยอมแต่งงานกับบุคคลที่มารดา
เลือกให้ เห็นได้จากที่เธอพูดกับนายจอนว่า

"...คิดฉันมีหัวใจและเป็นหัวใจของตัวเอง ทั้งไม่ใช่หัวใจที่สร้างขึ้นด้วย
สิ่งนี้...ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่คุณแม่สิ้นน้ำใจคิดฉัน แต่คิดฉันก็ต้องช่วยตัวของ
คิดฉันเองจนถึงที่สุด..."²

การช่วยเหลือตัวเองของเธอเป็นการกระทำที่สตรีน้อยคนนักจะทำได้ เพราะ
เป็นการกระทำที่ไม่คำนึงถึงความเหมาะสม เพียงเพื่อเหตุผลอันเดียวคือ ให้ตัวเอง
ประจักษ์ว่าเป็นตัวของตัวเอง และมีชีวิตจิตใจความปรารถนาที่ต้องการให้สมหวัง
นั่นคือ เธอได้ไปบอกกับคุณหมั่นของเธอว่า

"...ให้เขาเลิกความตั้งใจที่จะแต่งงานกับคิดฉันเสียเถิดโดยหยิบเอา
เหตุผลที่เกินกว่าความจริงขึ้นมาอ้าง คิดฉันบอกกับเขาว่าคิดฉันไม่คู่ควรกับ

¹ ภาษา กาวทองเขียว หน้า 10 - 11

² ยศ วัชรเสถียร มิตรภาพ หน้า 341

เขาช่วยประการทั้งปวง นอกจากจะไม่สมควรกับเขาในฐานะแล้ว คิดมันได้
เสียความบริสุทธิ์ไปกับคน ๆ หนึ่งเสียแล้ว..."¹

นับได้ว่าภาระกระทำของเธอเป็นการกระทำที่กล้าหาญมาก

นอกจากนี้สตรีบางคนคัดค้านการแต่งงานที่บิดามารดาจัดการให้โดยหนีไปกับ
ผู้รักของตนและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น พวงทองใน คนรักโลก เห็นได้จาก
ลักษณะของมลิลา กับเธอว่า

"คิดมันคืออย่างที่สุดที่พวงทองได้ทำจิตใจ, แม้จะทำให้เกิดอีกทีก็

ใครก็ตาม, เลือกความรักของตัวเองแทนจะเป็นความรักของผู้ใหญ่, คิดมัน

เรื่อยว่า นั่นคือได้เลือกความสุขและความรับผิดชอบของตัวเอง คิดมันคือ

ยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อปรากฏว่าคุณกับพวงทองได้รับความสุขสมความ

ปรารถนา"²

จะเห็นว่าสตรีเริ่มมีสิทธิที่จะกำหนดบทบาทในการ เลือกคู่ครองของตนเอง

มากขึ้น เพราะบิดามารดายอมรับฟังความคิดเห็นและเหตุผลของบุตรสาว ตลอดจน
ไม่ทำให้สิ่งที่เป็นภาระหนักหนาใจบุตรสาวนัก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการศึกษามีส่วนทำให้
บิดามารดาเข้าใจในสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลได้ดียิ่งขึ้น ประกอบกับระเบียบกฎหมาย
ต่าง ๆ ของสังคมคลายความเคร่งครัดลง บิดามารดาส่วนใหญ่จึงให้การยอมรับและ
สนับสนุนวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเท่าเทียมกับการเปิดโอกาสให้บุตรสาวเลือกคู่ครองได้
มากขึ้น บิดามารดาเพียงแต่คอยอยู่ห่าง ๆ และให้คำแนะนำปรึกษาเมื่อบุตรต้องการ
กล่าวได้ว่า สตรีโดยทั่วไปในช่วงนี้ไม่ว่าชั้นสูงหรือสามัญจะมีอิสระในการเลือกคู่ครอง
ได้อย่างเสรี เช่น วิมลใน บุคิ³ อนงค์ใน หนึ่งในร้อย⁴ พิมพ์ใน ชัยชนะของพิมพ์⁵

¹ยศ วัชรเสถียร นิกรภาพ หน้า 350 - 351

²อาษา คนรักโลก หน้า 528

³คอกไม้สด บุคิ หน้า 57 - 58

⁴คอกไม้สด หนึ่งในร้อย หน้า 241

⁵แม่อนงค์ ชัยชนะของพิมพ์ หน้า 321

กลืนใน สามรัก¹ อุไรวรรณใน เมืองนิมิตร² มาลีปี่ใน มาลี³ สุนทรีใน อุบิเหตุ⁴
 ปีกาใน คูครอง⁵ ระตีใน น้ำไต้ศอก⁶ ชนิษฐาใน เทพราช⁷ เรวดีใน เรวดี⁸
 กัคคินีใน แผ่นดินของเรา⁹ ยุพतीใน ข้าวฟ้ายืนสลาย¹⁰ มลิลานใน คนรักโลก¹¹ คาวรุ่ง
 ใน รักกรรมบุญ¹² ฯลฯ เช่นคำสนทนาระหว่างตัวละครอื่นที่กล่าวถึงวิมลตอนหนึ่งว่า

"เจ้าคุณนะคิดเห็นท่านท่าท่าเต็มใจทุกที แม่วิมลต่างหากแก่เลือก
 มาก"

"มีโอกาเลือกได้ก็เลือกไป ว่าถึงคุณพี่ จะว่าเต็มใจทุกทีก็ไม่แน่นัก
 บางทีคุณพี่ท่านอย่างประหลาดแต่บางทีก็เหมือนจะให้ทำผู้ชาย ใจคุณพี่
 ใครจะรู้ได้ เคียวกียังงั้น เคียวกียังงี้"

"เอาเจ้าจริงก็เห็นจะตามใจลูกสาวนั่นเอง"

"เห็นจะถูกแล้วคุณเหมือนจะไม่โตเพียงตามใจ อยากจะให้ลูกสาวมีโอกา
 สได้เลือกผู้ชายหลาย ๆ คนด้วย ถ้าไม่ยังงั้นคงไม่ให้วิวเชิญครอบครัวนั้น
 ครอบครัวนี้เรื่อยไป"¹³

¹อาษา สามรัก หน้า 59 - 60

²ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ เมืองนิมิตร หน้า 260 - 261

³น.ประกาศิต มาลี หน้า 65

⁴คอกไม้สด อุบิเหตุ หน้า 180

⁵ก.สุรางคนางค์ คูครอง หน้า 268

⁶แม่อนงค์ น้ำไต้ศอก หน้า 97 - 98

⁷ก.สุรางคนางค์ เทพราช หน้า 448

⁸ก.สุรางคนางค์ เรวดี หน้า 555 - 559

⁹แม่อนงค์ แผ่นดินของเรา หน้า 220

¹⁰เรียบเรียง ข้าวฟ้ายืนสลาย หน้า 126

¹¹อาษา คนรักโลก หน้า 612

¹²สันต์ เทวรักษ์ รักกรรมบุญ หน้า 1007 - 1008

¹³คอกไม้สด บุคิ หน้า 57 - 58

และจากที่ตัวละครอื่นพูดถึงกันว่า

"ผู้หญิงชั้นกลางกระตือรือร้นไปทางสูงน้อย ๆ การศึกษาที่รูปร่างสวย
เรียบ ๆ พุคน้อย ท่าทางฉลาด มีเงินพอจะไต่ฟักหัวหินได้นาน ๆ มีอิสระ
ที่จะปฏิเสธในการแต่งงานได้..."¹

บรรดาชายหนุ่มที่มาชอบเธอมีทั้งที่ส่งผู้ใหญ่มาทาบตามและคิดท้อด้วย
ตนเอง แต่กลับปฏิเสธโดยที่เธอให้เหตุผลแก่น้าสาวว่า

"อันการเลือกคู่ครองต้องให้เหมาะ ชายทุกคนที่ผ่านมาแล้วยังไม่เหมาะ
กับหลานและหลานก็ยังไม่เหมาะจะเป็นคู่ครองเรา"²

และจากคำพูดของชนินธุราก็แสดงให้เห็นว่าเธอมีสิทธิ์ในการเลือกคู่ครอง
ตามความต้องการของตนเอง

"แม้จะคิดหรือคะว่า ถ้าน้อยจำเป็นจะต้องแต่งงาน น้อยจะต้องเลือกแต่
เฉพาะคนที่มีเงิน ความจริงคนมีเงินอาจจะเป็นคนเลวก็ได้ เงินทำให้คน
เลวได้มากและได้เร็วกว่าความยากจน สำหรับน้อยได้คิดอยู่เสมอว่า ถ้าน้อย
จะแต่งงานกับใคร จนหรือมีไม่เป็นเรื่องสำคัญ ให้เป็นที่พอใจก็แล้วกัน..."³

นอกจากนี้สตรีบางคนมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง และประพฤติตนเป็นอิสระ
หลีกเลี่ยงประเพณีและค่านิยมดั้งเดิมโดยการบอกรักผู้ชายก่อน เช่นจอมใจใน

¹ ก. สุรางคนางค์ คู่ครอง หน้า 268

² ก. หน้า 581

³ ก. สุรางคนางค์ เทพราช หน้า 448

■ แหวนประดับก้อย¹ อนงค์ใน หนึ่งในร้อย² เรวดีใน เรวดี³ พิมพ์ใน ชัยชนะของพิมพ์⁴ และบุสดีใน มิตรภาพ⁵ เช่นคำพูดของเรวดีแก่เฒ่าเทพว่า

■ "เฒ่าเทพ คิฉันไม่มีอะไรจะบอกกับคุณอีกแล้ว ไม่เป็นการยุติธรรมหรือ
 ■ ยุติธรรมอย่างไรเลยที่คิฉันจะพูดให้ยืดยาวว่า คิฉันรักคุณ และในการที่คิฉัน
 ■ จะบอกคุณเช่นนี้ แม้คุณจะเห็นว่า เป็นการผิดประเพณี เกือบไม่มีผู้หนึ่งคนใด
 ■ ที่จะกล้าพูดความจริงใจเช่นนี้ได้ แต่คิฉันก็พูด และไข่พุดออกมาแล้ว"⁶

■ และจากข้อความที่บุสดีมีอกกับนายจอน ศานติคุปต์ตอนหนึ่งว่า

■ "คิฉันไม่เคยมีความรักมาก่อน, ไม่เคยรู้จัก, คุณเป็นผู้เพาะมันให้เกิด
 ■ ขึ้นในหัวใจของคิฉัน คุณเป็นผู้สอนให้คิฉันรู้จัก คิฉันไม่ต้องการอะไรมาก
 ■ ไปกว่า ความรัก ความกรุณาปราณีของคุณ คิฉันไม่ใช่คนอ่อนแอ แม้คิฉัน
 ■ จะเกิดมาเป็นผู้หญิงและอายุน้อยเพียงเท่านี้ คิฉันยินดีที่จะเผชิญกับความ
 ■ ขมขื่น ยาก ขวากหนามของชีวิตร่วมกับคุณ คิฉันยินดีที่จะเป็นผู้หนุนกำลังน้ำใจ
 ■ ของคุณและเป็นกระทั้งแสงแดดอ่อนซึ่งจะอบอุ่นหัวใจของคุณให้อุ่น ถ้าหากคุณ
 ■ ปรารถนา"⁷

■ การกระทำดังกล่าวนี้แม้คนส่วนใหญ่ในสังคมจะถือว่าเป็นการกระทำที่น่าอับอาย
 ■ และเสื่อมเสียเกียรติของความเป็นกุลสตรีที่ดี แต่ตามที่คณะของผู้ประพันธ์บางท่านเห็นว่า

1 สันต์ เทวรักษ์ แหวนประดับก้อย หน้า 115 - 116

2 คอกไม้สด หนึ่งในร้อย หน้า 728 - 729

3 ก. สุรางคนางค์ เรวดี หน้า 555 - 556

4 แม่อนงค์ ชัยชนะของพิมพ์ หน้า 321

5 ยศ วัชรเสถียร มิตรภาพ หน้า 353 - 354

6 ก. สุรางคนางค์ น.ก.

7 ยศ วัชรเสถียร น.ก.

มนุษย์ทุกคนย่อมมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันไม่ว่าหญิงหรือชาย ฉะนั้นบางสิ่งที่สังคม
เปิดโอกาสให้บุรุษทำได้สตรีก็ควรจะทำได้เช่นกัน ถ้าการกระทำนั้นไม่ได้ก่อให้เกิด
ความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นหรือเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น เห็นได้จากคำพูดของ
เอดา เทวาร์

"ในเรื่องที่เป็นการฉิบประเพณี คนอย่างผมไม่ใคร่เอาใจใส่ มันเป็น
การอยู่ดีธรรมดาอย่างเหลือเกินที่จะกำหนดไว้ว่าหญิงจะสารภาพรักกับชาย
ไม่ได้ กฎบังคับเช่นนี้เหมือนความเป็นทาส ซึ่งผู้หญิงจะพูดไม่ได้เลย แม้แต่
ความจริงอันเป็นส่วนสำคัญของชีวิต ผมเห็นว่าคุณทำถูกแล้วเรวดี ในส่วน
ที่เกี่ยวกับประเพณีผมไม่คิดเลย..."¹

สตรีบางคนนอกจากจะสามารถกำหนดบทบาทในการเลือกคู่ครองของตนเอง
ได้อย่างเสรีแล้ว ยังมีบทบาทในการเลือกทางเดินชีวิตอย่างอิสระตามความพอใจของ
ตัว โดยปราศจากข้อผูกพันจากกฎเกณฑ์ทางสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น
ที่เห็นใน ชั่วฟ้าดินสลาย² คาวเรื่องใน รักธรรมณู³ ภักคินีใน แผ่นดินของเรา⁴
ถึงคำพูดของบุคติกแกสางหม่องในตอนหนึ่งว่า

"ฉันต้องการที่จะใช้ชีวิตอย่างเป็นอิสระเสรี โดยปราศจากข้อผูกพัน
จากขนบประเพณีและสังคม เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นเครื่องกีดกันความเป็น
อิสระของมนุษย์" สางหม่องเลิกคิดว่าความประหลาดใจ ในวาทะที่ตรงไป
ตรงมาของหล่อน เขาอยากจะคิดว่ามันเป็นวาทะที่ออกจะอาจหาญเกินไป

¹ ก. สุรางคนางค์ เรวดี หน้า 556 - 557

² เรียมเอง ชั่วฟ้าดินสลาย หน้า 126

³ สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมณู หน้า 603 - 604

⁴ แม่อนงค์ แผ่นดินของเรา หน้า 268 - 269

เล็กน้อย ในการที่จะพูดออกมาในท่ามกลางธารกำนัลเช่นนั้น แท้จริงว่าเสียงและสีหน้าที่เบิกเผยของหล่อน ทำให้ฟังดูเป็นเรื่องธรรมดาสามัญไป..."¹

และจากคำพูดของภักคินีที่บอกกับนเรนทร์ในการสนทนาตอนหนึ่งว่า

"ประเพณีมีความหมายอะไรนอกไปจากกฎเกณฑ์ที่สังคมมนุษย์สร้างขึ้น ประจำคนหนึ่ง สมัยหนึ่ง เมื่อมันไม่เหมาะสมก็เปลี่ยนแปลงไป หรือถูกทำลาย ด้วยกฎธรรมชาติซึ่งเป็นของจริงยิ่งกว่าระเบียบแบบแผนของประเพณี อันเกิดจากความคึกคักความอ่านของมนุษย์ยุคหนึ่งสมัยนั้น... ประเพณีสร้างโดยกลุ่มชนผู้มีอำนาจ มันไม่จำเป็นจะต้องเหมาะสมกับมนุษย์ทุกชั้นและทุกชนิดไป..."²

เพราะถือลัทธิอิสระจึงกล่าวทั้งบุพคิและภักคินีจึงประหลาดในสิ่งที่เป็นความปรารถนาและความพอใจของตน แม้ว่ากรกระทำนั้นจะเป็นการล่วงละเมิดประเพณีและศีลธรรมอันดีงามก็ตาม นั่นคือบุพคิได้ลัดลอบเล่นชู้กับหลานชายของสามี ส่วนภักคินีหนีสามีไปอยู่กับนเรนทร์ชายหนุ่มซึ่งเธอพอใจรักใคร่โดยไม่ทวาทวันต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงเธอว่า

"...มิได้ทวาทเกรงที่จะถูกคาดหน้าตราชื่อว่าเป็นหญิงชั่วนอกใจชั่วคมชู้ ผู้ทำลายตระกูล เป็นที่รังเกียจสะอิดสะเอียนแก่ครอบครัวที่ดีทั่วไป ผู้หญิงอย่างภักคินี ครั้งหนึ่งลงไถ่ห่มตัวให้ด้วยความรักและความปรารถนาแล้ว หล่อนมอบให้โดยสิ้นเชิงทั้งร่างกาย ทั้งจิตใจ และเกียรติยศ อย่างเดียวที่หล่อนไม่สามารถปกป้องให้พ้นจากความรู้สึกผิดชอบได้ อยู่ที่ดวงหน้าซึ่งเต็มไปด้วยความปวกโรวแสดงใจของทุกคนที่หล่อนเคยรัก คุณพ่อ คุณแม่

¹ เรียบเอง ชั่วฟ้าดินสลาย หน้า 126

² แม่อนงค์ แผ่นดินของเรา หน้า 268 - 269

ธัญรา สายสวรรค์ และซำรง เมื่อความลับหลายออกมามากอย่างที่มันจะต้องปรากฏขึ้นสักวันหนึ่ง ไม่ช้าก็เร็ว"¹

จะเห็นได้ว่าสตรีในช่วงนี้ส่วนมากเลือกคู่ครองด้วยความรัก โดยยึดเอาความปรารถนาและความพอใจของตนเองเป็นที่ตั้ง สตรีบางคนรักโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทนจากคนที่ตนรัก นับว่าเป็นความรู้สึกที่สูงส่งและเต็มไปด้วยความเสียสละ เช่นพยอมใน แหวนประคัมก้อย เธอยอมเป็นภรรยาของวราห์แต่ในทางพฤตินัยเท่านั้น เพราะไม่ต้องการผูกมัดเขาคงคำพูดของเธอกับวราห์ซึ่งเธอรู้จักเขาในนามของประสิทธิ์ว่า

"คิดฉันไม่รำพึงนำพาอะไรกับกฎหมายคอกกะ-ประสิทธิ์ชา คิดฉันยอมเป็นเพียงเครื่องมือแห่งความปรารถนาของคุณเท่านั้น ถ้าคุณเบื่อคิดฉันขึ้นมาเมื่อใด หรือเมื่อคุณพบหญิงอื่นที่คุณควรกับคุณเข้าเมื่อใด คุณก็อาจจะทำการสมรสกับเขาได้โดยง่าย ไม่มีสัญญาหรือห่วงใยผูกมัดให้จำต้องซื่อสัตย์ต่อกันฉันอยู่..."²

เช่นเดียวกับรีนใน หญิงคนชั่ว ซึ่งยอมคนเป็นเครื่องนำเธอความสุขแก่วิทย์โดยไม่ต้องการสิ่งตอบแทน แม้่วิทย์จะแสดงความรักที่ต่อเธอจะอยู่กับเธอจนสามภรรยาก็ตาม เห็นได้จากที่เธอพูดกับเขาว่า

"...คุณเป็นชายที่มีใจเหี้ยมหยามคุณถูกหญิงคนชั่วเช่นรีนโดยถือว่าเป็นเครื่องเล่นชั่วคราว คุณมีบางสิ่งในหัวใจที่ติดกับชายอื่น คุณเห็นใจคิดฉันดีกว่าใคร ๆ นี่แหละทำให้คิดฉันรักคุณ รักโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน รีนนี่ใคร่จะเป็นหญิงชั่ว แต่ถ้าเพื่อเกียรติยศและชื่อเสียงของคนที่คุณรักแล้วอย่าว่าแต่

¹แม่อนงค์ แผ่นดินของเรา หน้า 310

²สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคัมก้อย หน้า 905

- ความสุขความปรารถนาของเรีนเลย แม้จำเป็นจะทำไม่มีอะไรสักสิ่งทีเรีน
จะสละไม่ได้ ดวงตาที่จ้องจับอยู่ที่ชายคนรักแสดงความเคັคเคี้ยวในคำพูด
ของตัวเอง มีแววแข็งกล้าเป็นประกาย จนวิทย์ต้องหลบลงต่ำ"¹

- ส่วนสตรีที่เลือกคู่ครองด้วยเหตุผลนั้นมีบ้าง แต่เป็นเพียงส่วนน้อย ไค้แก่
สุนทรียะใน อุบิทิเหตุ เธอเป็นหญิงสาวที่มีอิสระในการเลือกทางเดินชีวิตของตน เธอ
เป็นเหตุผลที่ค่อนข้างจะเข้าที่ในการเลือกคู่ครอง แทนที่จะเลือกแต่งงานกับชายที่เธอ
รักเขาและเขาก็รักเธอ แต่เธอกลับเลือกชายที่รักเธอซึ่งเธอเชื่อมั่นในตัวเขาและ
เห็นว่าพอจะทำใจให้รักเขาได้ ทั้งนี้เนื่องจากชายที่เธอรักมีข้อบกพร่องและทำตัว
ที่ไม่เป็นที่น่าเชื่อถือ เหตุผลในเรื่องความรักและการแต่งงานของสุนทรียะแสดงให้เห็น
ความคิดรวบยอดในการเลือกคู่ครองของสังคมไทยว่า ผู้ชายที่ผู้หญิงจะเลือกเป็นสามี
ก็ควรมีความดีเป็นพื้นฐานและเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ไม่จำเป็นว่าจะต้อง
เป็นคนที่เธอรักเสมอไป ถ้าการแต่งงานกับคนที่เธอรักจะทำให้ชีวิตมีแต่ความทุกข์
ลำบากบรรยายของผู้ประพันธ์ที่เล่าถึงสุนทรียะว่า

"... ครั้นเมื่อประจักษ์มีภรรยา สุนทรียะก็ตัดสินใจเด็ดขาดว่าหล่อนจะ
แต่งงานในทันทีที่ได้โอกาส กล่าวคือเมื่อได้พบชายที่รักหล่อน ที่หล่อนเชื่อ
ถือเขาและเห็นว่าพอที่จะทำใจให้รักเขาได้ ทั้งนี้เพื่อแยกตัวหล่อนออก
ไปเสียจากประจักษ์..."²

- เช่นเดียวกับอุไรวรรณใน เมืองนิมิตร เธอต้องการแต่งงานกับรุ่งซึ่งมีชื่อเสียง
เกียรติยศในขณะที่เขายังจนอยู่ ดังนั้นเธอจึงปฏิเสธที่จะแต่งงานกับเขาเมื่อเขาร่ำรวย
ขึ้นมา เพราะเธอตั้งใจว่าจะแต่งงานกับคนจนที่ซื่อตรงและเฉลียวฉลาด คุณสมบัติดังกล่าว
นี่แหละมองเห็นได้ชัดเมื่อบุคคลนั้นเป็นคนจน ถ้ามีความรู้แล้วร่ำรวยก็เป็นเรื่องธรรมดา
และคนที่ร่ำรวยก็ยากที่จะรักษาความซื่อสัตย์ไว้ได้ ด้วยเหตุนี้รุ่งจึงไม่ใช่วัยที่เธอจะแต่งงาน
ด้วยอีกต่อไป³

¹ก. สุรางคนางค์ หญิงคนชั่ว หน้า 68 - 69

²คอกไม้สด อุบิทิเหตุ หน้า 520

³ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ เมืองนิมิตร หน้า 260 - 261

กล่าวได้ว่าบทบาทในการเลือกคู่ครองของสตรีในช่วงนี้คล้ายคลึงกับในช่วงก่อน กล่าวคือสตรีได้รับการศึกษาสูงขึ้นทำให้มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีเหตุผลและกล้าคัดค้านการกระทำที่ตนไม่เห็นด้วย ประกอบกับการศึกษามีส่วนทำให้มีความรู้เข้าใจสภาพและสิทธิมนุษยย์ได้ดีขึ้น จึงให้อิสระในการปกครองตนเองแก่บุตรสาวมากขึ้นโดยเฉพาะในเรื่องการเลือกคู่ครอง จำนวนของสตรีที่สามารถกำหนดบทบาทในการเลือกคู่ครองได้โดยอิสระจึงเพิ่มมากขึ้น ส่วนที่แตกต่างไปจากช่วงที่แล้ว ได้แก่การที่สตรีในช่วงนี้สามารถประพฤติตนเป็นอิสระจากกรอบขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎเกณฑ์ทางสังคม เช่นการบอกรักผู้ชายก่อน และมีสิทธิที่จะปฏิเสธการแต่งงานได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสตรีเริ่มเป็นฝ่ายเลือกบุรุษแทนที่จะถูกบุรุษเลือกดังเช่นแต่ก่อน นอกจากนี้ยังกล้าทำในสิ่งที่เป็นความปรารถนาและความพอใจของตนโดยไม่หวั่นไหวต่ออนาคต จึงนับเป็นความก้าวหน้าของสตรีในช่วงนี้

การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิก

วงศ์สังคม

- ในฐานะบุตร

สตรีที่เป็นบุตรสาวโดยทั่วไปในช่วง พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488 นี้มีบทบาทไม่แตกต่างจากบุตรสาวในช่วงที่แล้วเท่าใดนัก ในด้านของความประพฤติและการปฏิบัติตน บุตรสาวแทบทุกคนจะให้ความเคารพรักตลอดจนอยู่ในโอวาทและคำสั่งสอนของบิดามารดา ในฐานะที่ท่านทั้งสองเป็นผู้ให้กำเนิดและอุปการะเลี้ยงดูตนมา บุตรสาวยอมถือว่าตนเป็นสิทธิของพ่อแม่ เมื่อจะทำการใดต้องบอกรับอนุญาตหรือปรึกษากับบิดามารดาจนยอม ถ้าท่านอนุญาตจึงจะทำได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเคารพที่มีต่อบิดามารดา เห็นได้จากคำพูดของเมตตา กับสันติ ใน รักธรรมบุญ ดังนี้

"จำเป็นอยู่เองสันติ ที่คิดจะต้องประหยัดถ้อยคำไว้ข้างขอได้โปรด
ทรงคุณเด็กคะ ว่าทุกวันนี้ฉันยังอยู่ในความปกครองของคุณแม่ แม่ฉันจะรัก"

การตามใจหัวเป็นอันมาก แต่คิดนั้นก็เคารพนับถือถ้อยคำของท่านเป็นที่สูง
เป็นการไม่บังควรเลย ถ้าคิดนั้นจะสำเร็จการอันใดลงไปโดยไม่ขอรับ
ความเห็นความแนะนำของท่านเสียก่อน"¹

และจากคำพูดระหว่างฉวีวรรณกับเชิดใน โลกละคร

"ถูกแล้วค่ะ หัวใจของฉวีเป็นของเชิด...รักเชิด แต่คิดฉันเป็นลูก
ผู้หญิง ซึ่งมีแต่เพียงหัวใจกับความรักเท่านั้นที่เป็นสิทธิ์ของตนเอง นอก
กว่านั้นเป็นของพ่อแม่ทั้งสิ้น"

เชิดพลิกหน้าหลอนให้หันมาทางตน กล่าวว่า "ก็เท่านั้นสินะฉวีคนเรา
จะปรารถนาอะไรอื่นยิ่งไปกว่าความรักสุจริตของหัวใจเล่า เธอว่าเธอมี
แต่ความรักกับหัวใจเชิดก็พอใจเป็นอย่างยิ่งแล้วที่จะได้เป็นเจ้าของสิ่งอัน
ประเสริฐสองสิ่งนั้น

"เออ! เชิดก็แปลกเสียเหลือเกิน เมื่อต้องการแต่เพียงความรักกับ
หัวใจเธอก็มอบให้ไปสิ้นแล้ว ทำไมจึงยังมาเฝ้าเคล้าเคลียกอดจูบอยู่ดังนี้
เล่า ฉวีไขว่อกแล้วไม่ใช่หรือว่าเนื้อตัวหน้าตาและแก้ม มัน เป็นสมบัติของ
พ่อแม่ ท่านมีสิทธิ์จะหยิบยกมาให้แก่ใครก็ได้"²

นอกจากความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนแล้ว โขยหน้าที่ของบุตรจะต้องมีความ
กตัญญูบิดามารดาและทอບแทนพระคุณของท่านทั้งสองเมื่อมีโอกาส เห็นได้จาก
ข้อความที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงฉวีใน คนคิคนชั่ว ว่า

"ยิ่งมีอายุมากขึ้นฉวีก็ยิ่งรู้สึกกตัญญูต่อมารดามากขึ้นจนเหลือที่จะ
พรรณนาให้ถูกของได้ หลอนไม่อยากจะชักใจท่านเลยถ้าไม่จำเป็น เพราะ
ให้ว่าท่านมีอายุมากแล้ว บุตรที่คิควรจะถนอมน้ำใจบิดามารดาอย่างไร

¹ สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 859

² พ. เนตรรังษี โลกละคร หน้า 512

คนงานก็ตั้งใจว่าจะกระทำคนอย่างนั้น... เป็นหน้าที่ของหล่อนซึ่งในบัดนี้เป็นบุตร
คนใหญ่จะต้องพยายามประคับประคองให้ท่านมีความสุขเท่าที่จะกระทำได้"¹

บุตรสาวบางคนจึงแทนคุณบิดามารดาด้วยการยอมแต่งงานตามความประสงค์ของ
บิดา เช่นกรณีใน นันทวัน² นันทนาใน กุชชีวิต³ มาลีปีใน มาลีปี⁴ กิริติใน ข้างหลังภาพ⁵
อย่างไรก็ตามมีบุตรสาวจำนวนไม่น้อยในช่วงนี้ ซึ่งแม้จะมีความเคารพรักและกตัญญู
ต่อบิดามารดา แต่ก็ไม่ยอมแต่งงานตามที่บิดามารดาปรารถนา ทั้งนี้เพราะมีความเป็น
ของตัวเองอย่างมีเหตุผล จึงไม่ยอมปฏิบัติตามในสิ่งที่ตนเห็นว่าไม่ถูกต้อง และไม่มี
เหตุผลเพียงพอ เนื่องจากการแทนคุณนั้นมิใช่ว่าจะทำได้เฉพาะอย่างเดียว คือการตามใจ
บิดาเสมอไปก็หาไม่ บุตรอาจจะแทนคุณบิดามารดาด้วยการเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอน ช่วย
ทำงาน คอยปรนนิบัติดูแลรับใช้ ฯลฯ การเอาความผาสุกทั้งชีวิตเข้าแลกกับความกตัญญู
ในเรื่องนี้ไม่สู้จำเป็นนั้นพวกเธอไม่สมควรประพฤติดังอย่างยิ่ง เช่นยุสดีใน มิตรภาพ⁶
เชกข์ใน คนคี่คนชั่ว⁷ ฉวีวรรณใน โลกละคร⁸ กาวันใน กาวดวงเดียว⁹ ผกาใน คู่ครอง¹⁰
เป็นต้น เช่นคำพูดของผกาแก่นาสาวตอนที่ต้องการให้เธอแต่งงานกับเสรีลูกคุณหญิงวิเศษ
ในโอกาสที่ก้าวหน้าทางราชการถึงระดับรัฐมนตรี แต่เธอปฏิเสธโดยให้เหตุผลว่า

¹ น.ประกาศิต คนคี่คนชั่ว หน้า 693 - 694

² ดอกไม้สด นันทวัน หน้า 204

³ น.ประกาศิต กุชชีวิต หน้า 31 - 32

⁴ น.ประกาศิต มาลีปี หน้า 63

⁵ ศรีบุรพา ข้างหลังภาพ หน้า 143

⁶ ศ. วัชรเสถียร มิตรภาพ หน้า 341

⁷ น.ประกาศิต ล.ค. หน้า 718 - 719

⁸ พ. เนตรรังษี โลกละคร หน้า 899 - 903

⁹ อาษา กาวดวงเดียว หน้า 10 - 11

¹⁰ ก. สุรางคนางค์ คู่ครอง หน้า 581

"...การแต่งงานเลือกคู่เป็นสิทธิของหลานโดยเฉพาะไม่ใช่หน้าที่ของ
คนอื่น"¹

ดังนั้นแม่จะมีชายหนุ่มหลายคนเสนอตัวมาให้เลือกเธอก็ปฏิเสธเสียทุกรายไป โดย
เธอมีแรงกับมารดาว่า

"นิคไม่ค้านคุณแม่เลยที่ว่าคุณเสรีเป็นคนดี แต่เขามีอย่างผู้หญิงไม่แข็งแรง
ไม่มีลักษณะของผู้ชายที่จะปกครองบ้านเรือน ไม่ว่าอะไรต้องแล้วแต่คุณแม่และ
คุณยาย นิคกลัวว่าถ้าผู้ที่จะมาเป็นภรรยาของแกต้องการจะซื้อสามสักชุด คุณ
เสรีคงห้ามว่าเราอย่าเพิ่งซื้อเองเลยไว้คอยปรึกษาคุณแม่คุณยายเสียก่อน
เราซื้อจะไม่ใช่ของดี" แล้วเธอก็หัวเราะ

"ปรึกษาหาหรือผู้ใหญ่ๆก็เหมือนกันลูก" คุณแม่ค้านลากเสียง

"คะ นิคก็เคยปรึกษาคุณแม่เสมอ แต่ว่าบางอย่างตกลงใจเองไฉนคะ"²

ในฐานะบุตรสาว สตรีมีหน้าที่ต้องศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้มีความรู้ติดตัวทั้งใน
วิชาหนังสือและวิชาการบ้านการเรือน โดยจะศึกษาวิชาหนังสือที่โรงเรียน ส่วนวิชา
การเรือนซึ่งรวมทั้งกิริยามารยาทการประพฤติปฏิบัติตนนั้น บุตรสาวส่วนมากจะได้รับการ
ถ่ายทอดฝึกฝนจากมารดาและญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวทั้งสิ้น เช่นที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงอรุณใน
บทกวี ว่า

"...อรุณเป็นหญิงธรรมดาที่มีสติปัญญาพอประมาณ ความคิดที่ปราศรัยยกย่องว่า
สูงและสูงไม่เคยอุบติขึ้นในสมองของหลอน แต่ถ้าวางกล่าวถึงความประพฤติแล้ว
ก็ทว่าหาตำหนิมิได้เรียบร้อยอยู่ในระเบียบที่คุณย่า คุณอา มารดา รวมทั้งนาง
ยายยอภัย ใต้อบรมมาทุกประการ อรุณได้รับการศึกษาเพียงมัธยมปีที่ 5 แห่ง

¹ ก. สรุจคนางค์ คุณทอง หน้า 130

² ก. หน้า 204

โรงเรียนสตรีแห่งหนึ่ง นิสัยของหล่อนไม่รักในทางหนังสือ แต่การงานที่เป็น
หน้าที่ของสตรีโดยทรงทั้งงานสูงและงานต่ำจนทำไต่ไม่ชักขวาง ที่หล่อนสนใจ
มากที่สุด คือ การครัว"¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ถึงประธานใน แหวนประดับก้อย ซึ่ง
เล่าจากเธอจะศึกษาวิชาพยาบาลและอังกฤษแล้ว "บรรดาบ้านที่เกี่ยวกับการเรือน
และฝีมือ ประธานก็ได้รับการถ่ายทอดมาจากราคาหมอลิ้น แม่รูปโฉมของหล่อนจะ
ไม่สิ้นงานสะคราญตา นัก ขลุ่ยสมบัติก็เป็นสิ่งเลิกละหล่อนยิ่งกว่ารูปสมบัติอยู่ไม่น้อย ประธาน
ก็พิศว่า จึงไม่ใช่ผู้หญิงที่ชายใดจะมองผ่านไปไต่โดยง่าย"²

เช่นเดียวกับเมตตาใน รักธรรมณู ซึ่ง "...แม้จะมีงานศึกษาของโรงเรียนเป็น
ภาระอยู่แล้วก็ตาม ก็ยังได้รับการฝึกฝนงานของแม่เหยาเจ้าเรือนจากมารดาเป็นกำไร
ได้ทั้งหนึ่งด้วย..."³

นอกจากนี้บุตรสาวยังมีบทบาทในครอบครัวโดยการช่วยบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่
ในแง่แรงใจมากในเรื่องกิจการบ้านเรือน ตลอดจนการปกครองดูแลคนงาน ความคุม
การบัญชี รายจ่าย และเก็บรักษาทรัพย์สินเงินทอง เช่นข้อความที่กล่าวถึงวิมลใน บุคิ ว่า

"...ก่อนนั้นมาทำแม่อบหน้าให้นายบ้านให้แก่หล่อนโดยเค็ดขาด ทั้งใน
การปกครองทั้งในการเงินส่วนใหญ่ ท่านเจ้าคุณให้อ่านางแก้วิมลอย่างเต็มที่
ตัวของเธอเองประจักษ์เป็นที่ปรึกษาของธิดา..."⁴

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงมาลีใน มาลี ว่า

¹ ดอกไม้สด สามชาย หน้า 174 - 175

² สันต์ เทวรักษ์ แหวนประดับก้อย หน้า 858

³ สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมณู หน้า 92

⁴ ดอกไม้สด บุคิ หน้า 156

"พอตกบ่าย งานในครัวที่เป็นหน้าที่ของมาลินีก็เสร็จ เธอได้รับคำสั่งให้ไปอาบน้ำแต่งตัว แต่ก่อนที่จะไปอาบน้ำมาลินีจะต้องไปห้องรับแขกและห้องกินข้าวว่าแม่ผิวหน้าสะอาดดีถ้วนหรือยัง และการประดับตกแต่งเช่น ปูผ้าปูโต๊ะ จัดดอกไม้ใส่แจกัน ซึ่งคุณแม่ได้มอบให้เป็นหน้าที่ของเธอก็ควรจะจัดทำเสียให้เสร็จก่อนไปอาบน้ำแต่งตัวด้วย"¹

เช่นเดียวกับบทบาทของงานพิธีใน อุบัติเหตุ ที่ต้องช่วยผู้ปกครองทำงานบ้านแทบทุกอย่าง ทั้งที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงบทบาทในการทำงานของเธอว่า

"เวลาล่วงไปเกือบชั่วโมง งานพิธีซักและตากผ้าเสร็จเรียบร้อยแล้ว คุณป้ายังไม่มาคิก็ยังเหลือแต่งงานจีบพลูแต่อย่างเดียว ถ้างานพิธีทำเสร็จก่อนคุณป้ากลับบ้านเท่าใดก็หมายความว่า หลอนจะได้มีเวลาว่างเป็นของหลอนโดยแท้จริงแน่นอน"²

ถกใน คู่ครอง นอกจากจะช่วยมารดาดูแลกิจการบ้านเรือนแล้ว ยังวิ่งเต้นติดต่อกับญาติในเรื่องการเงิน ซึ่งนับว่าเป็นการแบ่งเบารภาระของมารดาได้มาก เห็นได้จากข้อสนทนาระหว่างเธอกับมารดาในตอนหนึ่งว่า

"นิกอยากจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง คุณแม่ไม่เบื่อลูกสาวบ้างหรือคะ ที่มีแต่จะนั่งกินนอนกินอยู่เฉย ๆ ไม่เห็นทำงานอะไร เป็นจีนเป็นอัน"

"ก็ทำงานแทนแม่อยู่แล้วไงล่ะ"

"ไม่พอหรอกคะ สมมุติว่าเรามีเงินสองร้อยบาทนะคะ นิกช่วยคุณแม่ได้เพียงร้อยสิ่วร้อยหนึ่งเป็นเงินสด ห้าสิบบาทเป็นราคาที่ดิน ยี่สิบบาทเป็นค่าเช่าสวนคลองมอญ อีกยี่สิบบาทเป็นเงินสำหรับจะท้องไข้อย่าง นิกไม่เคยทำให้เงินเหล่านี้ออกเงยขึ้นจากสองร้อยไข้อย่าง"

¹ น. ประภาสดี ตมาลี หน้า 25 - 26

² ทอกไม้สด อุบัติเหตุ หน้า 215

คุณแม่พ่อก็น้ำเห็นจริงตามที่พูด แต่ท่านก็ยังคงว่า "นอกจากจะเกิดเรื่อง
ลูกจะหกละเจ็บไข้นั้น"

"ถ้ามีเรื่องเช่นนั้นมันก็นับวันจะหมดไป-หมดไปและหาวันจะเพิ่มอีกยาก นิค
นึกอยู่แล้วไม่ค่อยสบายใจเลยจะอยากจะหาเวลาว่างจริง ๆ สักวันหนึ่งปรึกษา
คุณแม่ว่า นิคควรจะทำอะไรดี"¹

คาทวันใน ดาวดวงเดียว ก็มีบทบาทที่ไม่แตกต่างไปกว่านี้ ทั้งคำบรรยายของ
ผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงเธอว่า

"วันธรรมดาในตอนเย็นและกลางคืนหลังจากทำการบ้านเสร็จและวันหยุด
เรียน คาทวันจะต้องช่วยบิดาทำบัญชีทั้งช่วยขายของในร้านหยิบโน่นหยิบนี่..."²

นอกเหนือจากบทบาทการทำงานภายในขอบเขตของงานบ้านแล้ว บุตรสาวบาง
ครอบครัวยังมีบทบาทสำคัญในการทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว เช่น
คีนใน สามรัก³ เมตตาใน รักธรรมดา⁴ ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงเมตตาว่า

"...เป็นผู้มีนิสัยไม่ยอมคุกคาม ใ้ช้ขออนุญาตท่านมารดาเข้าเป็นครูสอนหนังสือ
ที่เล็กเล็ก ๆ อยู่ริมทุ่งวิทยานารีอันเป็นโรงเรียนราษฎร์ซึ่งตั้งอยู่ข้างบ้าน เพื่อหา
รายได้มาเพิ่มจำนวนที่ท่านมารดาได้รับจากเบี้ยเลี้ยงชีพ ค่าเช่าบ้านที่ดินนสีลม
และเงินเดือนของพี่ชายทางโรงพิมพ์นั้นให้มีจำนวนงคงามพอที่จะเลี้ยงกันไปได้
อย่างไม่อนานหรอกจ้ะ..."

และจากข้อความที่กล่าวถึงประธานใน แหวนประคัมภ์ ว่า

¹ ก. สุรางคนางค์ คุกร่อง หน้า 205 - 206

² อาษา ดาวดวงเดียว หน้า 8

³ อาษา สามรัก หน้า 126

⁴ สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมดา หน้า 103

"ประสานต้อนรับความปรารถนาของท่านบิดาค่อยปราศจากอาการฝันใจ เพราะอย่างน้อยที่สุดของอย่างน้อย เมื่อสำเร็จวิชาพยาบาลและการผดุงครรภ์ แล้ว หล่อนก็อาจออกมาช่วยเป็นกำลังของท่านในการอาชีพได้เป็นอย่างดี ซึ่งนับเนื่องเป็นงานนอกบ้านได้อย่างหนึ่งเหมือนกัน..."¹

พยอมใน แหวนประศับก้อย เป็นสตรีอีกผู้หนึ่งที่คงห้ามหาเลี้ยงตัวเองและบิดา ด้วยการรับจ้างเย็บปักถักร้อย ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์ถึงเธอว่า

"...ได้รับการศึกษาแต่เพียงเล็กน้อยแต่ครั้นพอรู้รสความอัตคัดขัดสนทางครอบครัวบังคับให้หญิงสาวคนนี้ต้องลาออกจากโรงเรียนและกลับมาต้องเป็นผู้อุปถัมภ์นายพยอมผู้เป็นบิดาค่อยนำพิกัดแห่งแรงของหล่อนบ้าง..."²

นอกจากให้ความอุปการะเลี้ยงดูแล้วยังต้องคอยปรนนิบัติดูแลและรักษาพยาบาล ในบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยอีกด้วย เห็นได้จากการกระทำของมาลีนี้ต่อมารดาในคราวที่ท่านล้มป่วยลง แม้จะออกเรือนไปแล้วเธอก็ยังเอาใจใส่ดูแลมารดาตามวิสัยของบุตรที่ดีจะพึงปฏิบัติ

"ตั้งแต่มารดาล้มเจ็บมา มาลีนี้ไม่มีใครได้เป็นธุระเอาใจใส่ในการปรนนิบัติ ด้ตรูกรากสามี เข้าซึ้นก็มาบ้านนี้จวนเที่ยงคืนจึงได้กลับไปบ้านโน้น บางวันก็อยู่ กว้างกับมารดา และถ้าเห็นอาการว่าวิตกคือไอเป็นโลหิตดี ๆ ซึ้นหล่อนก็ค้าง ก่อไปจนเห็นค้อยทุเลาอาการไอเป็นเลือดหายไปแล้ว จึงกลับบ้านโน้น..."³

เมื่อบิดามารดาเสียชีวิต บุตรสาวคนโตจะมีบทบาทในการปกครองดูแลบ้านและ ฝึกในครอบครัว กล่าวคือจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำของครอบครัว เช่นวิมลใน ผู้ที่ ซึ่ง ภาระส่งเสียพี่ชายที่กำลังศึกษาอยู่ในต่างประเทศ และต้องอุปการะเลี้ยงดูน้อง

¹ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประศับก้อย หน้า 858

² ก. หน้า 130

³ น.ประภาสทิศ มาลี หน้า 328 - 329

ทั้งมารการรวมทั้งมารดาของเด็กด้วย ในฐานะที่เป็นหัวหน้าครอบครัว วิมลจัดการแก้ปัญหาทุกอย่างให้ลุล่วงไปโดยเรียบร้อยด้วยตัวของเธอเอง เห็นได้จากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงบทบาทในการเป็นผู้นำของวิมลว่า

"วิมลดำเนินการไปตามที่หล่อนกะไว้ เนื่องจากการนั้นไม่ต้องด้วยความเห็น
ของพระบริบาลเวรภักดิ์ คุพระจึงค่อนข้างจะเนือย ๆ ในฐานะต่าง ๆ สิ่งที่ท่าน
เคยทำมาแต่ต้น ท่านก็ละเสีย ที่จะต้องทำใหม่ก็ทำอย่างเนือย ๆ ซา ๆ วิมล
สังเกตเห็นท่านเป็นเช่นนี้ก็ยิ่งมานะ การงานทั้งสิ้นหล่อนปรึกษาแต่พ่อเป็นพิธี
พอใคร่ของก็รวบรัดจัดทำเสียเอง

คุณคงไม่วายที่จะบ่นออกแควว่าลูกสาวทำตัวเป็นอิสระ ปีกกล้าหาญแข็งเกิน
อายุและฐานะ เป็นอันมากแต่เมื่อมันแล้วในฐานะที่เป็นแม่ ก็คอยช่วยคิช่วยเตือน
มันบ้างนี่บ้างบ่อย ๆ"¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงเธอในตอนที่ถูกทอดทิ้งให้อยู่ตาม
ลำพัง ว่า

"...คงเหลือแต่หัวหน้าครอบครัว ซึ่งเป็นหญิงสาวอายุเพียง 21 ปีกับเศษ
เดือน เป็นผู้รับผิดชอบในความเป็นอยู่ของคนในปกครอง อุทิศกำลังกายกำลังใจ
เพื่อให้ความเป็นอยู่ของเขาเป็นไปด้วยดี แต่คล้ายกับบุคคลที่หาราคาค่างวณมิได้
ถูกทอดทิ้งให้อยู่ตัวคนเดียวอย่างไม่มีใครเหลียวแล ในขณะที่ผู้อยู่อาศัยต่างคนต่าง
แสวงหาความสุข ความพอใจตามทางของเขา"²

บทบาทของวิมลดังกล่าวนี้บรรดาผู้ใหญ่ที่มีความคิดแบบโบราณมักจะไม่นิยมชมชอบ
ด้วยเห็นว่าเป็นการกระทำที่ไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ แต่คนรุ่นใหม่จะพอใจและชื่นชมสตรีที่มีบทบาท
ในการเป็นผู้นำเช่นนี้ เห็นได้จากคำพูดของจอร์จกับวิมลตอนหนึ่งว่า

¹ คอกไม้สด ผู้ที่ หน้า 188

² ก. หน้า 263 - 264

"ผมเห็นว่าคุณเก่งเหมือนผู้ชาย เกิดขาดตรงไปตรงมาผมไม่ชอบคนอีกอ่อน
สังเลโยกโย้อย่างผู้หญิงอื่น ๆ มีหลายคนที่เขาไม่เห็นพ้องกับคุณ เขาว่าคุณเก่ง
กาจหัวแข็งเกินไป..."¹

กล่าวได้ว่าในช่วงนี้บุตรสาวมีบทบาทสำคัญในครอบครัวมากขึ้น เพราะนอกจาก
ช่วยบิดามารดาให้เบาแรงได้มากในเรื่องกิจการบ้านเรือนแล้ว ยังมีบทบาทในการทำงาน
ดูแลเลี้ยงครอบครัว ตลอดจนมีความเป็นตัวของตัวเองอย่างมีเหตุผลและสามารถเป็นผู้นำ
ในครอบครัวได้ในบางโอกาส ซึ่งนับว่าเป็นลักษณะที่ต่างไปจากลักษณะของบุตรสาวตาม
ปกติธรรมดา

- ฐานะภรรยา

ในช่วง พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488 นี้ ภรรยาส่วนใหญ่ยังคงรักษามรดกตาม
วิถีแบบดั้งเดิมอยู่ กล่าวคือ มีหน้าที่คอยควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนทุกอย่างให้เรียบร้อย
เป็นต้นว่า จัดเตรียมอาหาร ซักรีดเสื้อผ้า จัดตกแต่งและทำความสะอาดบ้านดูแลรักษา
ความสะอาดของเครื่องใช้ต่าง ๆ ปกครองคนในครอบครัว ควบคุมรายรับรายจ่าย ตลอดจน
ดูแลรักษาทรัพย์สินของครอบครัว นอกจากนี้ยังคอยปรนนิบัติเอาใจสามีซึ่งถือเป็นหน้าที่
โดยตรงของภรรยา เช่น คำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงรวงใน คนคีนชั่ว ว่า

"คุณสมบัติในทางเป็นแม่บ้านแม่เรือนของรวงนั้นเป็นที่พอใจของภุชงค์นัก ใช้
แก้วรวงชำนานงานบ้านการครัวมาอย่างคี่แล้ว เพราะมารดาฝึกฝนเท่านั้น
ความรู้จักประหยัคมัขยัสถ์และความรอบคอบ ความปรนนิบัติสามีเอาอกเอาใจ
และสงบเสงี่ยมของรวงเหล่านี้ล้วนเป็นที่ถูกใจภุชงค์ทั้งสิ้น"²

และจากข้อความที่กล่าวถึงบทบาทภรรยาของภรรยาใน บันทึก

¹ คอกไม้สก ผู้คิด หน้า 191

² น.ประกาศิต คนคีนชั่ว หน้า 651

"...สิ่งที่หล่อหน้าเริ่มตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้า จนเข้านอนอีกตอนกลางคืน
ทุก ๆ รอบ 24 ชั่วโมง ก็ยังอยู่ภายใต้การควบคุมของความเจตนาที่จะทำดี
นั่นเอง ว่าด้วยวัตถุ สิ่งทีภรณีทำเป็นสิ่งที่สำเร็จไปด้วยดี และแสดงผลดีเห็น
ประจักษ์แก่ตาเรือนทีภรณียู่แต่ก่อนเป็นเรือนใหม่ เพราะเพิ่งสำเร็จจากการ
ปลูกสร้าง แต่ความรกรุงรังแผ่อยู่ทุกซอกทุกมุม บัดนี้ได้เป็นเรือนทีใหม่ด้วย
ความสะอาดกลวย และเรียบร้อยควยระเบียบทีภรณียได้สร้างขึ้น เรือนครัวเคย
เป็นเรือนทีสกปรกจนน่ารังเกียจ บัดนี้สภาพอย่างนี้ชวนให้ผู้นึกอยากจะนอน
เล่นในครัว ของใช้ทุกชนิดและทุกชิ้น ตั้งแต่ภาชนะต่าง ๆ จนกระทั่งถึงเจ้า
กาน้ำทีที่ตั้งวางทีโล่ประจำโดยเรียบร้อยเพราะภรณียคอยควบคุมให้แม่ครัวล้าง
ใช้ค และซักเข้าทีทุก ๆ เวลาทีประกอบอาหารเสร็จไปมือหนึ่ง ๆ พื้นที่ ๆ
เป็นบริเวณบ้านคือที ๆ ไม่อยู่ในเขตไร่ หรือไม่อยู่ในเกณฑ์ทีจะเป็นไร่ใน
ภายหลัง ภรณียก็ดูแลให้ผู้นาง ผู้กวาดผู้ต้มแต่ง ให้เป็นที่เตียนเตรียมจะให้
เป็นส่วนไม้คอกในภายหลัง..."¹

นอกจากงานรักษาความสะอาดแห่งสถานที่แล้ว สิ่งทีภรณียต้องทำคือ

"...งานซักฟอก งานรักษาของใช้ทุกชนิดให้ลึกละเอียดเปื้อนแต่เท่าที
จำเป็น กับงานประกอบอาหารให้ถูกตามหลักอนามัย และให้มีรสชวนบริโภค
ทั้งสามอย่างนี้จะเป็นงานทีเหนือความสามารถของลูกจ้างชาวพื้นเมืองทีเดียว
เพราะฉะนั้นจึงเป็นงานทีภรณียคอยควบคุมอย่างใกล้ชิดที่สุดอยู่เสมอ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งการประกอบอาหารภรณียมักจะลงมือทำเสียเองบ่อยทีสุด ถึงระยะเกือบ
ทุกวันและทุก ๆ วัน"²

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเรื่องอาหารการกินนั้น ภรรยาโดยทั่วไปมักจะดูแลเอาใจใส่
ตนเองมากกว่าทีจะให้คนรับใช้ทำ เพราะต้องการให้เป็นที่ถูกปากและถูกใจของสามี ถือ

¹ กอกไม้สด นันทวัน หน้า 435 - 436

² ก.

ว่าเป็น "เสน่ห์ปลายจวัก" ซึ่งจะผูกมัดใจของสามีไว้ได้ หน้าที่ของภรรยาที่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรนนิบัติเป็นสำคัญ ค่ายจริต ภูมิ และฝีมือ โดยเฉพาะการปรนนิบัติและการหลังเป็นประการสำคัญที่สุด เนื่องจากผู้หญิงไม่อาจมีรูปโฉมงดงามสม่ำเสมอไปทุกคน¹

จะเห็นว่าหน้าที่ของภรรยาเริ่มตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้าจนถึงเวลาเข้านอน ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับสตรีที่ได้ชื่อว่าเป็นภรรยาจนแทบจะหาเวลาว่างไม่ได้ และเมื่อมีบุตรก็ต้องเลี้ยงดูตามหน้าที่ของมารดาที่ดีอีกด้วย ถ้าเป็นภรรยาในครอบครัวชั้นสูงหรือครอบครัวฐานะดีจะมีผู้คอยช่วยเหลือ ต่างจากภรรยาในครอบครัวชนบทหรือครอบครัวสามัญที่มีฐานะจนซึ่งต้องทำงานทุกอย่างด้วยตนเอง

นอกจากการปรนนิบัติแล้วภรรยาจะต้องเป็นคู่คิดที่ปรึกษาและร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามี เช่น คุณหญิงมเหศวรศักดิ์ใน คุณชีวิต เห็นได้จากตอนที่ครอบครัวประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ คุณเมศวรศักดิ์ก็ไต่ถามความทุกข์ให้คุณหญิงฟังว่า

"...ชีวิตของฉัน ๆ ไม่กังวลเลยสักนิด...เป็นห่วงแต่แม่คนหนึ่ง เมียคนหนึ่งที่ลูก 2 คน มานพนั้นไม่ห่วงเขาเลย เพราะโตแล้วให้การศึกษาแล้ว ถึงอย่างไรก็พอเป็นลูกจ้างฝรั่งได้...เดี๋ยวไม่มีเงินกลับ แต่แม่กับเมียและลูกเล็กไปเป็นกังวลยิ่งกว่าชีวิต..."...หน้าที่บิดา-พ่อบ้านย่อมไม่แพร่พรายให้-รู้พยายามแก้ไข...ตามกำลังฉันก็รู้ตัวที่ว่าค่อนข้างอ่อนแอแต่นั้นแหละได้...ลงมือแล้ว ยิ่งพยายามแก้...ก็ลงไปอีก ฉัน..เรื่องนี้แล้วกลุ้มเป็นที่สุดแล้วเหียวแม่หลอนเอ๊ย"²

ทั้งเจ้าคุณและคุณหญิงได้ปรึกษากันหาวิธีแก้ปัญหาคือให้บุตรสาวแต่งงานกับชายหนุ่มที่เห็นว่าเป็นคนดีและมีฐานะมั่นคง หวังจะช่วยฐานะของตระกูลไว้ได้

1 สันต์ เทวรักษ์ วัชรกรรม หน้า 357

2 น.ประกาศิต คุณชีวิต หน้า 334 - 335

ในฐานะภรรยา สตรีต้องทำให้เป็นที่น่ารักและไว้วางใจของสามี เคารพเชื่อฟัง และใกล้ชิดต่อสามี เห็นได้จากบทกวีของมาลีใน มาลี ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์

"...ถึงแม้เขาจะเป็นอย่างไร, เจ็บชาก หูทุกอย่างต้องเป็นอย่างนั้น
เป็นภรรยาก็ต้องยอมอดทนทั้งสิ้น เพราะเขาเป็นสามี สามีเป็นเท้าน้ำ ภรรยา
เป็นเท้าหลัง หน้าที่ของหล่อนเป็นผู้ตาม..."¹

แม้ว่าจะต้องอยู่ใต้อำนาจของสามี แต่มาลีก็ได้รับการยกย่องจากสามีให้อยู่ใน
ฐานะเท่าเทียมกัน ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า

"...หลวงเสนห์ขึ้นต่อการปกครองคนไข้ ขึ้นต่อการวางตัวเป็นผู้มีอำนาจ
เหนือคนในบ้านทั้งหมด เมื่อแต่งงานแล้วมีภรรยาอยู่ด้วย การวางตัวเช่นนั้น
ก็คงมีอยู่เพราะความเคยชิน ดึกแล้วเขาต้องยกภรรยาให้อยู่ในฐานะเท่าที่เธอ
อยู่ และตัวเขาเองต้องยอมให้เกียรติยศแก่หล่อนเป็นพิเศษกว่าตามวิสัยสุภาพ
บุรุษ..."²

ส่วนภรรยาที่ไม่ได้เป็นภรรยาแท้หรือภรรยาหลวงนั้นจะไม่ได้รับการยกย่องจาก
สามี นอกจากจะตกอยู่ใต้อำนาจของสามีแล้วยังต้องตกอยู่ในอำนาจของภรรยาหลวงและ
พี่สาวของภรรยาหลวงอีกด้วย ดังเช่นนางพยอมภรรยาของพระยาอมรรัตน์ราชสุภิต
ได้ตกอยู่ในความปกครองของวิมลใน ผู้พี่³

นอกจากนี้ภร่ายยังมีบทบาทในการทำงานเป็นผู้ช่วยของสามี เช่นภรรยาใน นันทวัน
ไม่หน้าที่ทำบัญชีและจ่ายค่าแรงคนงาน ดังเช่นที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเธอว่า

¹ น. ประภาสธิดา มาลี หน้า 327

² ก. หน้า 326

³ กอกไม้สด ผู้พี่ หน้า 364

"ภรดีกลับเข้าไปในห้องของหล่อน คอยรู้สึกตัวเป็นตัว มีความคิดมีสติปัญญา เช่นที่เคยมีในยามปกติ หล่อนรู้แล้วหน้าที่ของหล่อนคืออะไร สมุห์บัญชี รักษา ฎีกาจ่ายเช็คจ่ายเงินค่าแรงคนงาน ..."¹

จะเห็นว่างานส่วนใหญ่ที่ภรรยาทำมักเป็นงานที่อยู่ภายในขอบเขตของงานบ้าน ไม่ได้ค้างจางคอยแทนสตรีที่เป็นภรรยาจึงไม่มีรายได้เป็นอิสระของตนเองและต้องพึ่งพาสามีในทางเศรษฐกิจ ทำให้ต้องตกอยู่ในอำนาจของสามี ดังความนึกคิดของมาลินีใน

มาลินี

"หลายเดือนมาแล้วที่หลวงเสนห์ ทำต่อหล่อนเหมือนเป็นคำพิงมูของ เขา ไม่ใช่อาการที่สามีพึงกระทำต่อภรรยาด้วยความรักใคร่ผูกพัน มีความฉุนเฉียวโกรธง่าย ชักใจนึกน้อยก็โกรธมีแฉ่งมีงอน พุดจาเป็นขึ้นเป็นเชิง เป็นอาการเล่นตัวต่าง ๆ และก็ไม่ใช่ทำแฉ่งทำงอนให้ภรรยาทำตามวิสัยสามีภรรยา เป็นความแฉ่งเล่นตัวอย่างที่ทำให้หล่อนจะต้องพึ่งพาอาศัยเขาวันยังค่ำ เป็นอย่างไร ๆ หล่อนก็ต้องออกทน เพราะจะหันเขาไปไม่ได้แล้วเปรียบเหมือนคนลั่นคิด มีที่พึ่งคือเขาคนเดียว..."²

เช่นเดียวกับพันทิพาใน พันทิพา ซึ่งไม่สามารถกำหนดบทบาทในฐานะภรรยาของตนได้ เพราะไม่มีรายได้เป็นของตนเองจึงต้องตกเป็นเบี้ยล่างของสามีซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดู เธอไม่มีสิทธิ์จัดการในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจการบ้านเรือนตามฐานะของภรรยา เห็นได้จากคำบอกเล่าของเธอแก่จิตราว่า

"...ที่บ้านเรามีแม่เคลือบเป็นแม่บ้านคะ เคยอยู่กับคุณชลัดยังใจ แก่ก็ทำหน้าที่ของแกต่อไป การกินการอยู่การจ่ายกับข้าวจ่ายเงินเดือนคนงาน นึกไม่รู้

¹ คอกไม้สด นันทวัน หน้า 368

² น.ประกาศิต มาลินี หน้า 387 - 388

เรื่องกับเขา แม่เคลือบเขาจัดการเสร็จเรียบร้อยแล้ว"¹

แม้ในเรื่องการเงินเธอก็ไม่มีส่วนรู้เห็นและไม่มีอำนาจจัดการ เมื่อต้องการสิ่งใดก็ต้องไปบอกตาพร ซึ่ง

"...เป็นคนเก็บเงินเก็บอะไรสารพัดของคุณชลัศยะ แก่แล้วเกือบห้าสิบ
เป็นคนเก่าแก่ของคุณพ่อเธอ นิคเลยมีสตาจค์ไชเยอะ"²

อย่างไรก็ตามทั้งมาลินีและพันทิพาได้ปลดปล่อยตนให้เป็นอิสระจากสามี โดยการ
ถอนตนออกมาในฐานะภรรยาของตนเอง แม้ว่าเธอจะยอมอยู่ใต้อำนาจของเขา
เพราะเชื่อฟังเขาโดยไม่มีปากเสียง แต่เมื่อสามีไปมีสัมพันธ์กับหญิงอื่นมาลินีก็หมดความ
อดทน เธอแสดงสิทธิ์ในความเป็นเจ้าของสามีด้วยการบอกว่าเขา หลังจากนั้นเธอก็กลับ
ไปอยู่บ้านของเธอและหย่าขาดจากสามีในที่สุด แม้ว่าภาพของการหย่าร้างในเมืองเรา
มักถือว่าเป็นของไม่ควรที่กุลสตรีจะพึงกระทำไ้ก็ตาม เห็นได้จากคำสนทนาระหว่างมาลินี
กับวนิดา

"มานะผู้หญิง เมื่อหล่อนตกลงใจว่าหล่อนจะ "ไม่ " หล่อนก็ "ไม่ "

อย่างเด็ดขาด ดังนั้นเมื่อวนิดามาเล่าเรื่องที่หลวงเสนห์ทำ พุคกับสามีของหล่อน
ให้มาลินีฟัง มาลินีจึงไม่ตอบว่าอะไร นอกจากยิ้มเยาะอย่างมานะ วนิดา
จึงเกตุถามว่า " เธอจะไม่ยอมตีกับเขาละหรือ "

" ถ้าหากว่าเขารับรองว่าจะไม่ทำให้ฉันเดือดร้อนใจอีก บางทีฉันจะ
ก็ด้วย " เธอคิดบ้างไหมว่าเราจะให้คำสัญญารับรอง " วนิดาถามยิ้ม หล่อน
มองหน้าผู้ถามแล้วตอบอย่างองอาจ " ไม่ไหนละ " วนิดาจึงไปครุ่นหนึ่ง " จันก็
หมายความว่าจนถึงที่สุดกันอย่างเด็ดขาดนะสิ "

" คิดฉันเข้าใจว่าจะเป็นอย่างนั้น "³

¹ ก. สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 314

² ก. หน้า 313 - 314

³ น. ประกาศิต มาลินี หน้า 466 - 467

ส่วนพันทิพานั้นเมื่อไม่ได้รับความรักความเอาใจใส่จากสามี เธอจึงหาทางออกโดยการเที่ยวเตร่และทำในสิ่งที่เธอพอใจ ตลอดจนกำหนดและเลือกทางเดินชีวิตด้วยตัวเอง ทั้งคำบอกเล่าของเธอแก่จิตราในตอนหนึ่งว่า

"...มันเป็นความผิดของนิคคนเคียวหรือคะ พี่ใหญ่ที่ทำให้เรื่องนิกนี้เกิดขึ้น เขาควรจะรู้สึกถึงความบกพร่องของเขาเองบ้าง นิคไม่มีใครรักคุณสักเท่าไรแรกการแต่งงานเกิดขึ้นจนมีบุตรกับเขา ก็เพราะเขากับแม่ของนิคได้ตกลงกันเท่านั้น นิคอาจจะผิดไปในด้านประเพณี แต่นิคทำถูกในด้านซึ่งเป็นความพอใจของตัวนิคเอง นิคได้หาความดีให้แก่อื่นมาแล้วเป็นส่วนมาก แต่เมื่อใดที่นิคไปเพียงครั้งเดียว ทำไมจึงไม่มีใครยกโทษให้อภัย และเห็นอกเห็นใจนิค จะพูดอย่างไม่ละเอียดเลยว่านิคได้ปล่อยตัวไปตามอารมณ์ และก็ได้กลายเป็นสภาพจากเมียของคุณชลัทไปเป็นเมียของมนตรีเสียแล้ว เมื่อเขาบอกว่า นิคก็รักคนที่ชั่วหาของเขานั้นถูกต้องแล้วแต่เขาไม่ต้องพิจารณาถึงโทษนิคแต่อย่างใดหรอก นิคเตรียมพร้อมแล้วที่จะอ่านคำพิพากษาตัวเอง ตั้งแต่เมื่อคืนนี้จนถึงเที่ยงนี้ นิคไม่ใช่นางฉันทุภษณ์เมียนายชลัท นิคจะไปทุก ๆ แห่ง สุดแต่ว่านายมนตรีหรือโชคชะตาจะพาไป นิคจะไม่กลับไปขุนนางที่ขบถแฉ่งไว้อย่างสวยงาม ด้วยอันนาจเงินนั้นอีก"¹

สำหรับสตรีบางคนที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาสามีในทางเศรษฐกิจ เธอจะไม่ยอมอดทนลงในการที่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างของสามีหรือผูกพันชีวิตทั้งชีวิตไว้กับสามี เมื่อเขาไม่สามารถให้ความสุขกับเธอได้เธอก็พร้อมที่จะเป็นอิสระจากเขาโดยไม่รีรอ เช่นระตีใน น้ำใต้ศอก มีความนึกคิดของเธอว่า

"มันไม่เป็นการยุติธรรมเลย" ระตีคิด "หล่อนไม่ได้ประพฤติผิดร้ายแรงอะไรที่จะต้องมาทนรับชีวิต อันแสนจะแห้งแล้งเช่นนี้ ระตีสึกว่าหล่อนมีสิทธิ์

¹ ก. สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 413 - 414

เต็มที่ ๆ จะคุ้มครองป้องกันความสุขในชีวิตของหล่อนไว้ตามสมควรที่จะทำได้..."¹

เช่นเดียวกับคุณแสงและคุณวงใน ผู้ซึ่งต่างคนต่างแยกกลับไปอยู่บ้านเดิมของตน เพื่อหนีความวุ่นวายอันเกิดจากการมีภรรยาของท่านเจ้าคุณ²

อย่างไรก็ตามภรรยาบางคนในช่วงนี้ก็สามารถกำหนดบทบาทในฐานะภรรยาของตนได้อย่างเต็มภาคภูมิ และมีความเป็นอิสระในการทำงาน ซึ่งทำให้เธอมีรายได้เป็นของตนเอง เท่ากับเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของสามีอีกทางหนึ่งด้วย การพึ่งตนเองได้ในเชิงเศรษฐกิจเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงสามารถคงความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้โดยไม่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างของสามี สตรีผู้นี้ได้แก่พิมพ์พา จารุวรรณใน ชัยชนะของพิมพ์ เห็นได้จากคำพูดระหว่างเธอกับนารถ

"คุณไม่เข้าใจคอกหรือคะว่า คิฉันจะเป็นเสรีที่จะอยู่กับคุณ... เป็นเสรีทั้งทางกาย ทางใจและความรู้สึกดิฉันชอบทุกอย่างที่จะไปไหนมาไหนกับคุณ อยู่กินกับคุณ เป็นทุกอย่างที่คุณปรารถนาจะให้เป็นที่ก็ได้ ก็แต่จะเพาะให้คิฉันได้มีความเคารพตนเองอยู่ด้วยเท่านั้น คิฉันจะขาดความรู้สึกข้อนี้ไปอย่างแน่นอน ถ้าหากว่าละเลยงานของชีวิตเสีย...งานของชีวิตซึ่งในกรณีของคิฉันในขณะนี้ ครึ่งหนึ่งอยู่ทำงานในสำนักงานนี้

พูดแล้วหล่อนก็ลุกขึ้น เอื้อมมืออันเรียวงาม ไปแตะที่ไหล่ของเธอย่างแผ่วเบา "คุณไม่ต้องการให้คิฉันมีความสุขคอกหรือคะนารถ" หล่อนกระซิบ

"นั่นเป็นยอดแห่งความปรารถนาทั้งหลายแหล่ของฉมนะในโลกนี้ครับพิมพ์"

"แต่คิฉันจะมีความสุขโดยเป็นคนเกียจคร้านอยู่อย่างนี้ไม่ได้ ยังต้องพึ่งพาอาศัยคุณอยู่ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนี้ไม่ได้... เว้นแต่ในเรื่องความรักการครองชีวิตอยู่อย่างเต็มเปี่ยม มีงานทำทุกชั่วขณะจิตต์ นั่นแหละคือความหมายในการ

¹แม่อนงค์ น้ำใต้ศอก หน้า 32

²คอกไม้สด ผู้ดี หน้า 145 - 156

ครองชีวิตของคิฉัน การทำอะไรสิ่งเดียวไม่ใช่ของที่จะทำให้ชีวิตของคนเรา
 ได้เต็มได้ ถึงการศึกษาก็เหมือนกัน การปล่อยตัวให้ล่องลอยไปตามวิถีของความ
 เพลิดเพลินก็เหมือนกัน การแสวงหาความสุขอย่างรวกเร็วฉาบฉวยโดยไม่มีที่
 สิ้นสุดก็เหมือนกันหรือจนกระทั่งความรักนะคนารด เพียงแต่งงานของชีวิต
 เท่านั้น ที่จะทำให้ชีวิตของคิฉันเต็มเปี่ยมไถ่ล้างหนี้และประกอบไปด้วยทุกสิ่ง
 สิ่งมีค่า...ค่าของความเพลิดเพลินที่ได้รับจากความพยายาม หน้าที่ความ
 พยายามใจไผ่เย็น การปกครองชีวิตอันสูงศักดิ์"¹

แม่พิมพ์จะทำงานนอกบ้าน แต่งงานในบ้านตามหน้าที่ของภรรยาที่ดีเธอก็จะทำ
 โดยไม่ให้บกพร่องสิ่งที่เธอบอกแก่นารดถึงการทำงานของเธอว่า

"...มันจะไม่ซัดซางแก่หน้าที ๆ จะเป็นภรรยาที่ดี ที่ซื่อสัตย์สุจริตของ
 คุณเลย จะไม่ซัดซางแก่กระทั่งการที่คิฉันจะเป็น... เป็นมารดาที่ดีของลูกเรา
 ด้วย คุณกลัวในข้อนี้ไม่ใช่หรือ ถ้าหากว่ามันจะเป็นการซัดซางอย่างหนึ่ง
 อย่างใดแม้แต่น้อยแล้วคุณคิดหรือคะว่า คิฉันจะลังเลใจในการตัดสินใจเลือก
 ใจทางใดทางหนึ่ง"

"อ้อ เปลาเลย" นารดตอบ ทาขยับอยู่ที่หลอนอย่างมูซา

"แน่ที่เดียวคะ คิฉันคงไม่รีรอหรือลังเลเป็นอันขาด แต่การทำงานอยู่ต่อไป
 จะทำให้คิฉันได้รับสิ่งที่ผู้หญิงทุกคนควรจะได้รับสิทธิ์ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์อย่าง
 หนึ่งในชีวิตนอกไปจากความรักที่จะพึงมีต่อสามี และลูก ๆ ของตน สิ่งนี้นอก
 ไปจากการะและหน้าที่ของแม่บ้านแม่เรือน นั่นคือสิทธิ์ของผู้หญิงที่จะทำได้
 ในการกับงานของชีวิต เป็นสิ่งที่จะทำให้ข้อสัญญาระหว่างคุณและคิฉันผูกมัด
 ใจงตงามขึ้นอีกเป็นอันมาก คิฉันเองรักคุณกว่าสิ่งใดในโลกนี้ แต่คิฉันไม่

¹ แม่อนงค์ จัยชนะของพิมพ์ หน้า 370 - 371

สามารถจะครองความเคารพตนเองไว้ได้ที่จะต้องไปหวังพึ่งทุกสิ่งทุกอย่างจาก
คนตลอดไป"¹

ความเป็นอิสระในการทำงานดังกล่าวมานี้เป็นบทบาทของภรรยาในช่วงนี้ที่แตกต่าง
กับบทบาทของภรรยาในช่วงก่อน ๆ นอกนั้นแล้วภรรยาจะมีบทบาทคล้ายคลึงกันในทุกช่วง
ส่วนใหญ่ยังคงรักษาบทบาทของภรรยาตามขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมดั้งเดิมที่
เห็นว่า ผู้หญิงควรฝึกฝนในงานสำหรับบ้าน สำหรับครอบครัวมากกว่างานภายนอกบ้าน
หน้าที่ของผู้หญิงคืองานของแม่บ้านการปรนนิบัติสามีและการดูแลอบรมบุตร เป็นต้น

- ฐานะมารดา

บทบาทของมารดาไม่ว่าในยุคใดสมัยใดมักจะไม่แตกต่างกัน ในช่วง พ.ศ. 2476
พ.ศ. 2488 นี้ก็เช่นเดียวกัน มารดายังคงเป็นที่เคารพรักของบุตรธิดาย้อย่าง
เปลี่ยนแปลง เห็นได้จากความรู้สึกที่ผ산ใน คนตีคนชัว มีต่อมารดา ดังคำบรรยายของ
ประจักษ์ว่า

"ยิ่งมีอายุมากขึ้น ผสานก็ยิ่งรู้สึกกตัญญูต่อมารดามากขึ้นจนเหลือที่จะพรรณา
ให้ถูกต้องได้ หลอนไม่อยากจะชักใจท่านเลยถ้าไม่จำเป็นเพราะเหตุว่าท่านมี
อายุมากแล้ว บุตรที่สมควรจะถนอมน้ำใจมีคามารดาอย่างไร ผสานก็ตั้งใจว่าจะ
กระทำตนอย่างนั้นเป็นหน้าที่ของหลอน ซึ่งในบัดนี้ เป็นบุตรคนใหญ่จะต้องพยายาม
ประคับประคองให้ท่านมีความสุขเท่าที่จะทำได้..."²

ความที่ผ산เคารพนับถือมารดามากเธอจึงคิดว่าชายที่จะมาเป็นคู่ครองของเธอนั้น
ต้องเคารพนับถือมารดาของเธอด้วย ดังนั้นเมื่อวรุณได้แสดงกิริยาให้เธอเห็นว่าเขา
รักและนับถือมารดาของเธอเท่าที่สมควร เธอจึงตัดสินใจว่า "วรุณไม่ใช่ชายที่เธอจะ
ไม่ปฏิเสธที่จะตอบเขา"³

¹ แม่อนงค์ ชัยชนะของพิมพ์ หน้า 356 - 359

² น. ปรภาสดิติ คนตีคนชัว หน้า 693 - 694

³ ก. หน้า 644 - 645

มารคา นอกจากจะเป็นที่เคารพของบุตรธิดาเท่าเทียมกับบิดาแล้ว ยังมีส่วนร่วมใน
การตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตบุตรธิดาอีกด้วย เห็นได้จากคำพูดของมารคาที่เกลี้ยกล่อมนันหนา
ไป กูชวิต ให้แต่งงานตามความประสงค์ของท่านทั้งสองว่า "พ่อคิดเขาเป็นคนจริง ๆ
แล้วสามารถที่จะให้ความสุขแก่ลูกได้ทุกอย่าง คุณพ่อจะจัดแจงให้ลูกเป็นหลักเป็นฐานก็เพื่อ
จะให้ชีวิตมีความสุขยืนยาวในภายหน้า เพราะพ่อแม่อายุเหมือนไม้ใกล้ฝั่งเข้าทุกวัน ๆ
ไปไถ่จะถึงที่สุดช้าหรือเร็ว..."¹

และจากคำพูดของมารคาจิตราน พันทิพา เกี่ยวกับการศึกษาของเธอบอกว่า

"สำหรับยายใหญ่ เวลานี้อยู่พร้อมทั้งพ่อแม่ จะบอกเสียให้รู้ตัวว่า พ่อแมคง
จะไม่มีทรัพย์สินมรดกอะไรให้ลูก ๆ หรือ มีอย่างเคียวที่จะให้ก็คือ ทุนรอนเพื่อ
ไปหาวิชาความรู้ พ่อจะตายหรือแม่จะตาย ก็ไม่มีใครแย่งชิงหรือเรียกร้องเอาไป
จากตัวได้ พ่อแม่มยังอยู่ขอให้ตั้งหน้าตั้งตาเรียน จะเรียนจะอะไรจะเสียเพียงไหน
แม่จะไม่ว่าเลย"²

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า มารคาและบิดามีส่วนรับรู้ในอนาคตของบุตรธิดา
ร่วมกัน แต่หาพูดถึงอำนาจในการตัดสินใจแล้วขึ้นอยู่กับบิดามากกว่ามารคาเพราะเป็น
หัวหน้าครอบครัว เห็นได้จากพฤติกรรมของพระพรพยามาลใน แหวนประคับกอย ที่ยืนยัน
ความตั้งใจอย่างแข็งแรงในการที่จะให้ลูกสาวเรียนวิชาพยาบาลและดนตรีกรรม แม้
มารคาจะไม่เห็นด้วยเนื่องจากตามใจลูกสาวซึ่งต้องการเรียนวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
กับพี่ชาย ในที่สุดมารคาก็ต้องโอนอ่อนผ่อนตามความคิของบิดา³ ดังจะเห็นได้จากคำพูด
ของมารกากับภุชงค์ใน คนก้นขี้ คราวที่เขาขอร้องให้ท่านช่วยพูดกับบิดาในเรื่องที่เขา
ไม่ต้องการแต่งงานกับหญิงสาวที่ท่านหาให้ว่า "โอ! ถ้าท่านเชื่อที่แม่พูดก็คืนะสิลูก ท่านไม่
ให้เสียแม่เลยนี้จะทำยังไง"⁴

¹ น. ประภาสดิ ตูชวิต หน้า 30 - 31

² ก. สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 286

³ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคับกอย หน้า 256 - 258

⁴ น. ประภาสดิ คนก้นขี้ หน้า 549

ในฐานะมารดา สตรีมีหน้าที่ต้องอบรมเลี้ยงดูและให้ความรักความอบอุ่นแก่บุตรธิดา ซึ่งเมื่อโตขึ้นจะมีบุคลิกและบทบาทอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับมารดาเป็นหลัก จึงคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงบทบาทมารดาของนางศุภประศาสน์ใน รักธรรมดา ว่า

"ไมตรีและเมตตาเติบโตขึ้นในอกของมารดาผู้สั่งสอนและอบรมลูกทั้งสอง อยู่เนื่องนิยให้รู้สึกสูงในนามประจำตนซึ่งท่านบิดาของเขาแต่งตั้งให้ด้วยใจเจตนา ไมตรี-แปลว่า ความรัก ความนับถือกัน ความเป็นเพื่อน ความหวังดี เมตตา-ความรัก ความปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้สุข ไมตรีและเมตตาสองสิ่งนี้ จึงเป็นที่มาของความรักอันแท้ รักด้วยความหวังดี... รักด้วยความปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้สุข และสลับประภาพานท่านแปลว่า เจริญด้วยความอ่อนหวาน สุภาพ นุ่มนวล ละมุนละม่อม อันเป็นนิยามจาเป็นพระธรรมคำสอน... เป็นคุณธรรมความดี... เป็นกุศลแม่... เป็นคุณสมบัติเลิศเสมอด้วยทิพย์สมบัติซึ่งมนุษย์ผู้ปรารถนาครองชีพด้วยสุข จะพึงตั้งหวังไว้ได้"

บทว่าพึงของมรรคินมียุว่า "ชนนี้เป็นผู้ขึ้นสมองของนรชน สมองประเสริฐสุดในโลก เพราะฉะนั้นชนนี้ก็คือผู้ขึ้นความประเสริฐสุดของโลก" ดังนั้นการอบรมสั่งสอนของนางศุภประศาสน์จึงก่อให้เกิดความอ่อนโยนละมุนละม่อม ความซื่อตรงและความโอบอ้อมอารี เกิดเป็นคุณธรรมประจำอยู่ในอุปนิสัยและสันดานของเด็กทั้งสองนี้ตลอดมา ไมตรีและเมตตาเป็นเด็กที่ใครเห็นใครรัก ใครเห็นใครชอบ อีกทั้งจะนิยมชมชอบความเป็นผู้ดีแท้ของเขาเสียมิได้"¹

มารดาเป็นผู้ที่รักลูกและยอมเสียสละได้ทุกอย่างเพื่อความสุขและอนาคตของลูก เห็นได้จากความรู้สึกและการกระทำของรีนใน หญิงคนชั่ว ที่มีต่อลูกของตนว่า

"...ลูกน้อยของรีนเป็นหญิง จำเป็นที่จะต้องเอาใจใส่อบรมให้มากกว่าควร อย่างน้อยเลือกของพอกมีอยู่แล้วเป็นทุนสำรองของความดี หลอนไม่ต้องการ

¹ สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมดา หน้า 90 - 91

จะให้ลูกหญิงของหล่อนเลวตามหล่อนไปด้วย เเท่าที่จะไ้ชื่อว่าเป็นลูกของหญิง
คนชั่วก็ทำให้จิตใจของเด็ก ชั่วพอแล้ว เมื่ออยู่บ้านนอก, เคยได้ยินแม่ว่ากลอน
บ่อย ๆ ว่า "จะควรวัวควักที่หาง จะควานางควมเหมือนแลเห็น" หมายความว่า
แม่เป็นอย่างไรลูกก็เป็นอย่างนั้น ชั่วหล่อนจะไปอยู่กับสมรซึ่งยังคงดำเนินการ
หากินอย่างเก่า ลูกหญิงโตขึ้นทุกวัน ไ้ใกล้ชิดสนิทสนมนิสัยจะคล้ายคลึงกันไป
โดยไม่ทันสำนึกตัว ไม่ต้องการอีกแล้วที่จะให้ลูกน้อยมีชีวิตอย่างแม่ ชีวิตที่ถูก
เรียกว่าเป็นเสนียดจัญไร"¹

ด้วยเหตุนี้จึงนำบุตรสาวของตนไปให้สามีภรรยาคนหนึ่งเลี้ยงตั้งแต่เล็ก ๆ
จนเข้า จึงจะไปผูกครั้งแรกเพราะไม่ต้องการให้ลูกมีราศีที่มีแม่เป็นหญิงคนชั่ว เธอต้องใช้
กายเป็นเค็มพันในการเลี้ยงดูลูกให้มีความสุขและให้การศึกษาเล่าเรียน ทั้งคำพูดที่
บ่นออกแก่วิทยาว่า

"...จะกังวลอะไรถึงความลำบาก ในเมื่อคิดนไ้ตรากตรำทำงานหากินจน
แทบสายตัวจะขาดมาแล้วเพราะลูกคนเกี้ยว คิดนกลับจะภูมิใจเสียด้วยซ้ำว่า
ถึงแม่คิดนจะเป็นคนชั่ว เป็นหญิงโสเภณี หญิงที่ทั้งโลกยืนยันว่าเป็นเสนียดจัญไร
คิดนก็ยังไม่ท้อท้วงลงเพื่อจะเอาความชั่วนั้นมาหาเลี้ยง เลือดของชายที่มีเกียรติ
สูงคนหนึ่ง ให้มีชีวิตเป็นมนุษย์อย่างครบถ้วน ให้มีความสุข ให้ได้รับการอบรม
และเล่าเรียน"²

นอกจากเลี้ยงดู ให้ความรักความอบอุ่นแล้ว ยังคอยสั่งสอนตักเตือนในเรื่องความ
ประพฤติและการปฏิบัติตนในโอกาสต่าง ๆ แก่บุตรธิดา ให้รู้ว่าสิ่งใดควรประพฤติไม่ควร
ประพฤติ เห็นได้จากบทบาทของขุนแสนใน ผู้ดี ซึ่งไ้อบรมตักเตือนวิมลในคราวหนึ่งว่า

¹ ก. สุนทรภังค์ หญิงคนชั่ว หน้า 225 - 226

² ก. หน้า 381 - 382

"ร่างกายของลูกผู้หญิงเป็นสิ่งที่ต้องสงวน ขึ้นชื่อว่าผู้ชาย ถ้าฉีกจากคุณพ่อ กับพี่ใหญ่ของหนู หนูอย่างใดก็ตามก็ไม่มีใครเป็นอันตราย แม้แต่มือของหนูก็อย่า ให้ใครจับดูคลำเล่น"¹

และจากคำพูดของคุณแม่อีกตอนหนึ่งว่า

"หนูหัวของแม่ แม่จะบอกอะไรให้ หนูโตแล้วไม่ใช่เด็กแล้ว หนูยังไม่เป็น ผู้ใหญ่ ที่จริงหนูจะเป็นเด็กก็ไม่ใช่ จะเป็นสาวก็ไม่เชิง แม่จะพูดอะไรด้วยก็ ยาวแต่ไม่พูดก็ไม่ได้อีก เพราะแม่เลี้ยงหนูมาดิฉันชอบหัวคืออย่างไร แม่ต้องบอกให้ หนูพูดออกมาทำไมไม่รู้ไหมจะที่เขาพูดอย่างนั้น ถ้าคุณพ่อรู้เขาจะโกรธมากที่เสีย ญผู้หญิงอายุเท่าหนูนะ สำหรับแม่ยังเห็นว่าเป็นเด็กแต่คนอื่น ๆ เขาว่าหนูเป็นสาว แล้วทั้งนั้น ถ้าหนูใส่แหวนที่ออกมาให้ ใคร ๆ เขารู้ไป เขาจะหาว่าหนูรักกับพ่อ ออกมา"

"อายุหนูเพิ่งได้ 15" คุณแม่กล่าวต่อไป "หนูยังเป็นนักเรียนเพิ่งได้ชั้น 5 ได้ หนูยังรักใคร ๆ ไม่ได้ ไม่ถูก ไม่ดี ไม่งาม ใครเขารู้ไปเขาจะคิดหนูแล้ว ไปมาถึงคุณพ่อคุณแม่ของหนูด้วย พ่อคุณแม่ก็เหมือนกัน เมื่อตัวยังจะต้องเล่า เรียน ไม่มีหน้าที่ทำเป็นหนุ่มรักผู้หญิงเลย ถ้าคุณพ่อรู้เขาจะบึ้งใหญ่ เรื่อง รักนี้เด็กนักเรียนไปนึกถึงมันไม่ได้ ไม่ใช่ของที่มีแต่จะหายไปทางเสีย เสียชื่อ เสียเวลา เสียทุกอย่าง ถ้าหนูรักแม่ หนูต้องเชื่อแม่ อย่าไปนึกถึงคำพูดของ พ่อคุณแม่ อย่างที่หนูเล่าให้แม่ฟังอีกเป็นอันตราย สัญญาอย่างที่คุณแม่สัญญากับหนูนะ นึกถือไม่ได้เป็นเรื่องเหลวไหลทั้งนั้น ไม่น่าเอินกุสสันตึกเดียว"²

เมื่อถึงคราวจะมีคู่ครองมารดาก็ยังพร่ำดักเตือนสั่งสอนบุตรสาวของตนด้วยความ ระวัง เกรงว่าจะปฏิบัติตนไม่ถูกใจสามีและญาติของสามี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรักความ

¹ กอกไม้สด ผู้ที่ หน้า 79

² ก. หน้า 89 - 90

หัวใจของแม่ที่มีต่อลูกนั้นไม่มีวันสิ้นสุด เช่นที่นางปฏิบัติวรจิใน มาลี ใ้ค้อบรมฝึกฝนบุตรสาว
ใ้หน้าพี่ของแม่บ้านแม่เรือน ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ก็กล่าวถึงบทบาทมารดาของนางว่า

"นางปฏิบัติฯ ทราบคี่แล้วเรื่องการต้อนรับแขกหรือเพื่อนฝูง ซึ่งผู้เป็นแม่บ้าน
จะหลีกเลียงเสียมิได้ ยิ่งกว่านี้การรับแขกคี่ของแม่เรือน ฝ่ายชายมักจะถือกันว่า
เป็นศรีเป็นสง่าของสามี เธอจึงพร่ำสอนบุตรถึงเรื่องแขกชนิกโค ควรจะรับรอง
ใ้อย่างใด เลี้ยงดูเพียงไหน ตลอดจนกิริยาวาจาควรใ้เรียบร้อยอ่อนโยนไม่ว่า
จะเป็นคนชั้นใด"¹

ครันบุตรธิดามีปัญหามารดาจะต้องเป็นผู้คอยใ้คำแนะนำและเป็นทีปรึกษา ทั้งที่
ผู้วิ้งและคุณแสบใ้ปฏิบัติต่อวิมลใน ผู้ดี ทั้งข้อความที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงบทบาทมารดาของ
ผู้วิ้งสองว่า

"คุณววงไม่วายที่จะบ่นออกแอกว่าลูกสาวทำตัวเป็นอิสระ ปีกกล้าหาแข็งเกิน
อายุและฐานะเป็นอันมาก แต่เมื่อมันแล้วในฐานะที่เป็นแม่ ก็คอยช่วยคึกช่วย
ใ้ใ้ตอนนั้นบ้างนึ้บ้างน้อย ๆ คุณแสบนั้นนอกจากจะทำหน้าที่อย่างเดียวกับคุณววงแล้ว
ยังต้องคอยเตือนวิมลใ้ฟังคำของมารดาใ้มาก ถึงแม้ที่สุกพ้งแล้วไม่อาจที่จะ
ปฏิบัติตามก็ขอใ้ฟังคี่โดยเคารพ"²

และจากคำพูดของมดกกับมารดาใน คูครอง ว่า

"ถ้ามีเรื่องเช่นนั้นมันก็นับวันจะหมดไป-หมดไปและหาวันใ้เพิ่มอีกยาก นึก
คี่แล้วไม่คอยสบายใจเลยคะ อยากจะหาเวลาว่างจริง ๆ สักวันหนึ่งปรึกษา
แม่แม่ว่านึกควรจะทำอะไรคี่"³

¹น.ประกาศิต มาลี หน้า 168

²ทอกไม้สด ผู้ดี หน้า 188

³ก.สุรางคนางค์ คูครอง หน้า 206

นอกจากนี้แมรคายังเป็นผู้ให้การศึกษาแก่บุตรตามสมควรไม่ว่าชายหรือหญิง
ซึ่งผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงบทบาทของขุนนางสงวนมารคพัชรใน สามชาย ว่า

"ในระหว่างนี้หนูพัชรกำลังเริ่มเรียนหนังสือกับขุนนางสงวนผู้เป็นมารคา
เมื่ออ่านออกก็ถึงกับอ่านหนังสือพระราชนิพนธ์สังข์ทองตอนศีลไฉน อายุของ
แม่หนูได้ 9 ขวบ..."¹

และจากคำพูดของสมนใน ลมหวล ถึงบทบาทในการเป็นมารคาของเธอบอกว่า

"คิดมีแก้วตาอยู่ดวงเดียวเท่านั้น" หลอนทอบเสียงเศร้า อย่างแท้จริง
"แต่จำเป็นจะต้องให้แก่วัยการศึกษาย่างจริงจัง ๆ เพราะว่าแม่เป็นหญิง
ผู้หญิงมีอะไรหลายอย่างที่จะเข้ามาในชีวิต ส่วนมากเป็นคำร้าย การศึกษา
เท่านั้นที่จะช่วยแม่ได้..."²

เช่นเดียวกับมารคาของณกาใน คุกร่อง ที่ให้ความไว้วางใจ-ให้การศึกษาและ
ให้สภาพแก่ลูกสาวอย่างสุดความสามารถ รวมทั้งในส่วนตัวของตนเองมิได้ต้องเสื่อม
เสียคุณภาพแต่อย่างใด³

คุณสมบัติทางด้านการบ้านการเรือนเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มารคามิหน้าที่ต้องฝึกฝนและ
ถ่ายทอดให้กับบุตรสาวของตน เพื่อให้มีคุณสมบัติของลูกผู้หญิงโดยครบถ้วน ทั้งคำบรรยาย
ของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงบทบาทของนางพรพยามาลใน แหวนประคับก้อย ว่าได้ถ่ายทอด
และฝึกฝนบรรดางานบ้านที่เกี่ยวข้องกับการเรือนและรสฝีมือให้กับบุตรสาวของตน⁴ เช่นเดียวกับ
นางสุภประศาสน์ใน รักษรมณู ซึ่งฝึกฝนงานของแม่เหี้ยแม่เรือนให้กับเมตตา และ
ให้สอนบุตรอยู่เสมอว่า

¹ ดอกไม้สด สามชาย หน้า 79 - 80

² กุลปรางค์ ลมหวล เล่ม 2 หน้า 92

³ ก. สุรางคนางค์ คุกร่อง หน้า 328

⁴ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคับก้อย หน้า 858

"เส้นหักงออีกเส้นหนึ่งเป็นมหาเส้นที่นิยมกันอยู่โดยแท้และทั่ว อย่าเห็นว่า
การครว้นนั้นเป็นงานต่ำแต่ว่าเป็นงานของผู้หญิงเราโดยตรงเห็นนะอีก ครว
เป็นสง่าราศีของบ้าน เพราะว่าครวเป็นหน่วยหนึ่งของบ้าน ซึ่งขึ้นอยู่กับ
ผู้หญิง"¹

กล่าวได้ว่าบทบาทของมารดาในช่วงนี้ยังคงรักษาบทบาทตามขนบธรรมเนียม
ประเพณีและค่านิยมดั้งเดิมอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง

- ฐานะสมาชิกของสังคม

บทบาทของสตรีในฐานะสมาชิกของสังคมในช่วงพ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488 นี้
กล่าวถึงน้อยมากสันนิษฐานได้ว่าสตรียังไม่ค่อยมีบทบาทในสังคมเท่าใดนัก จากการศึกษา
พบว่าสตรีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีโอกาสทำประโยชน์ให้กับสังคม เช่นขนิษฐาใน เทพราช
ทำอยู่ในฐานะที่จะเอื้อเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นได้ ด้วยเหตุนี้เธอจึงขายที่ดินแปลงหนึ่งให้กับ
พ่อค้าเกษตรกรรมในราคาที่ต่ำกว่าปกติ โดยที่เธอไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะ
ต้องการช่วยเหลือและสนับสนุนผู้ที่มีความตั้งใจจริงในการทำงาน เห็นได้จากคำพูด
ที่นางขนิษฐากับรับภาว่า

"รับภาเนิงคิด "ถ้าจะพูดถึงราคาก็นับว่าถูกไปหน่อย เวลาที่ดินกำลังแพง
นี้อาจจะเป็นเหตุผลของน้อยก็ไค้ที่ขายถูกเช่นนั้น ไซ้ไหมละ"

"คู่สนทนามีใครรับคำในทันที่ว่า ไซ้หรือมิไซ้ เธอเนิงอึ้งอยู่สักครู่จึงพูดว่า
"ไซ้ก็รู้อยู่แล้วว่าที่ดินแปลงนี้เราไม่เคยแสดงความจำนงว่าจะขายมาแต่ก่อน
แต่สำหรับน้อยคุณเหมือนจะมีที่ภาคคนเคี้ยวแหละคะ ที่จะทราบไคว่ทำไมน้อยจึง
ขายเขาด้วยราคาถูก ๆ" มองคูนุ้ที่เธอรักใคร่สนิทสนมอย่างไวใจ "เป็นคน
ที่เ็นที่มีความคิดมั่นในการทำฟาร์มเลี้ยงไก่ เคี้ยวนี้รับราชการอยู่กรมเกษตร
เมื่อพบกับน้อยแกบอกว่ แกสนใจในวิชาเกษตรกรรมและการทำฟาร์มมานานแล้ว

¹ สันต์ เทวรักษ์ รักษรรณนุ หน้า 93

กลับจากการศึกษาวิชานี้จากต่างประเทศก็ตั้งใจจะทำฟาร์มแต่ไม่มีโอกาส
เหมาะ เพราะรัฐบาลการอยู่ ถ้าหาที่ดินได้แก่จะลาออกจากราชการ ไปอยู่
ที่โน้นเพื่อจะทำฟาร์ม ทุกคนที่มีความตั้งใจจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยสุจริตเป็น
การก่อสร้างตัว เราควรจะให้การสนับสนุน ถูกไหมคะน้อยคิกเช่นนั้น"¹

เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ เธอต้องการให้ความเจริญมาสู่หมู่บ้าน นับเป็นการ
อุทิศตนทางอุดม ดังที่เธอพูดกับกัมพลว่า

"สำหรับที่ดินแปลงนี้ ส่วนตัวฉันเองไม่รังเกียจอะไรหรอกค่ะที่จะขายให้
คุณ เพราะตามที่คุณได้แจ้งความประสงค์ คิดฉันก็เข้าใจอยู่แล้ว อีกประการหนึ่ง
ฉันก็ไม่ใคร่จะทราบกับเขาในเรื่องที่ดิน ยังไม่มีความคิดที่จะก่อสร้างสิ่งหนึ่ง
สิ่งใดให้เจริญขึ้น นอกจากนาน ๆ จะไถลงมาเที่ยวสักครั้ง คิดฉันรู้สึกเหมือน
กันแหละคะ ว่ามาคราวนี้ที่นี้ออกจะเหงาและกร่อยไปบ้าง ไม่ใคร่มีอะไรแปลก
การขึ้นมีแต่เสื่อมโทรมลง ควรจะมีการส่งเสริมสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เจริญก้าวหน้า
ขึ้น คิดฉันเห็นพ้องกับคุณ ในการที่ว่าหากคุณมาอยู่ที่โน้นบางที่จะนำความเจริญมา
อย่างมาเผื่อแผ่พวกเราที่อยู่เก่า ๆ ไฉนบ้าง..."²

ณกาลใน คูครอง ก็เช่นกัน เธอต้องการทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติมากกว่า
ตัวมันเอง ๆ นอน ๆ อยู่กับบ้านเฉย ๆ จึงไปสมัครเป็นอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์
ด้วยกัน ดังที่เธอกล่าวแก่น้ำสาวว่า

"ควรหรือที่เราจะมานึกถึงการแต่งงาน การมีคูครองในยามนี้คะ น้ำอาบ
ขอให้เราสนใจอันบริสุทธิ์สะอาดของเราไป มุ่งอยู่เฉพาะสิ่งที่ประเทศชาติกำลัง
ต้องการและหลังจากนั้น หลานจึงจะเห็นสมควรว่า "คูครอง" เป็นของจำเป็น
โลกสำหรับสตรี"³

¹ ก. สุรางคนางค์ เทพราช หน้า 240 - 241

² ก. หน้า 180 - 181

³ ก. สุรางคนางค์ คูครอง หน้า 583

และจากคำพูดของเธออีกตอนหนึ่งว่า

"หลานมีความรู้สึกเพิ่มขึ้นในเวลานี้ว่า เราควรรีบกระทำเร็ว ๆ เพื่อ
กระทำให้หน้าที่ของเราให้เต็มความสามารถ หลานจะสมัคร เป็นอาสาสมัคร
ดีกว่าจะสมัคร เป็นลูกน้องของใครนะน้อง"¹

จะเห็นว่าบทบาทของสตรีในฐานะสมาชิกของสังคมนั้นยังคงไม่เป็นที่แพร่หลาย
โดยทั่วไปในช่วงเวลานี้

พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501

ในช่วงนี้กล่าวได้ว่าสตรีโดยทั่วไปทั้งสตรีชั้นสูงและสามัญได้รับการอบรมเลี้ยงดู
หนักยิ่งกว่าทุกช่วงเวลาที่ผ่านมา ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก
มากขึ้น ประกอบกับสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่ความซับซ้อนซับซ้อนมากขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่าง
ดำเนินไปอย่างเร่งรีบ ทุกคนจึงต้องเรียนรู้ที่จะช่วยตนเองเพื่อความอยู่รอดในสังคม อันนี้
นับเป็นหลังสงครามคนส่วนมากมักมีแต่ความเห็นแก่ตัว คว้ยเหตุนี้บิดามารดาจึงให้สิทธิ์และ
เสรีภาพในการปกครองตนเองแก่บุตรธิดา โดยเพียงแต่คอยดูแลอยู่ห่าง ๆ เท่านั้น เห็น
ได้จากคำพูดของนางกับภรรยาใน บนหลุมศพวาสิฏฐี

"สมัยนี้ลูกเขาคงมีสิทธิ์ดูแลตัวเองเท่ากับพ่อแม่เหมือนกัน ไม่งั้นเขาจะอยู่
บ่ังใจได้ เราเพียงแต่คอยค้ำคางเสื่อสีกหน่อยเท่านั้น"²

¹ ก. สุรางคนางค์ ลูกน้อง หน้า 584

² ร. จันทพิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 28

สตรีที่อยู่ในยุคนี้ เช่น ม.ร.ว.สายหยุดใน สาวสวย-หญิงงาม¹ สิริพพาใน คำของชีวิตสาว² ศจีใน ยอกกตัญญู³ จิตรใน บนหลุมศพวาสิฏฐี⁴ ปัทมาใน ปัทมา วรารักษ์⁵ ปรีดาใน ปริศนา⁶ วัลยาใน ความรักของวัลยา⁷ ม.ร.ว.แสงระวีใน คอกฟ้า⁸ เสรี-นิภาธรใน ปลายทางชีวิต⁹ พรเพ็ญใน ชีวิตใหม่¹⁰ บราลี-บุรณีใน ปกิวนิศา¹¹ ฯลฯ ที่เหล่านี้ได้รับการยอมรับอย่างอบอุ่นสมัยใหม่ มีอิสระเสรีในการกำหนดและเลือกทางเดินชีวิตตามความพอใจของตนเอง สามารถเที่ยวเตร่ พบเพื่อน และออกงานสังคมได้อย่างเต็มที่ดังที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึง สิริพพาว่า

"คำชีวิตอยู่ที่รถยนต์, อยู่ที่เสื้อผ้าหรูหรา, การเที่ยวเตร่อย่างโอ้อาพริ้ง
ก็ราวเมื่อขาดสิ่งเหล่านี้แล้ว ชีวิตของเธอก็แทบจะทนไม่ได้ กระสับกระส่าย
จนวายไปที่เคียว..."¹²

และจากคำสนทนาระหว่างวิชัยกับกานดาถึงจิตรีตอนหนึ่งว่า

¹อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 44

²ก.สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 324

³ป.อินทรปาลิต ยอกกตัญญู หน้า 8

⁴ร.จันทิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 211

⁵ก.สุรางคนางค์ ปัทมา วรารักษ์ หน้า 269

⁶ว.พ.ประมวลมารค ปริศนา หน้า 27 - 28

⁷เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 11

⁸ก.สุรางคนางค์ คอกฟ้า หน้า 402

⁹จินตะหรา ปลายทางชีวิต หน้า 84 - 85

¹⁰สุวัจน์ วรคิลก ชีวิตใหม่ หน้า 107

¹¹สรายุจิตต์ ปกิวนิศา หน้า 9 - 10

¹²ก.สุรางคนางค์ น.ศ.

"เมื่อคืนมีใครมารับไปเล่นร่าอีกเระ?"

"กะ ... เอ้อ ... ดูเหมือนไม่ใช่ไปเล่นร่าหรอกกะ ไปตีเค้นนิสนั่วเลย
ไปกินเลี้ยงกับพวกทำงานธนาคารของเขาเอง..."¹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึง พรสิริ-นิภาธร ว่า

"...ระเริงตัวอยู่ในหมู่เพื่อนฝูง มีเกียรติยศของการเป็นนักเรียนชั้นสูง
ของประเทศ ปราบเปรี้ยวมีชื่อเด่นในวงสังคมชั้นผู้ดี...พรสิริและนิภาธรวิ่ง
ไปตามคำรับหญิงสมัยใหม่"²

สตรีที่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างอิสระมักจะมีเวลากล่องแคล่วในการสมาคม และมี
ความสามารถในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเข้าสมาคม เห็นจากอาการปริศนา
ที่ถูกฝึกฝนและถ่ายทอดความสามารถดังกล่าวให้กับปริศนา ทั้งคำพูดของปริศนาแก่พี่สาว
ที่บ่งว่า

"หมดแล้ว อ้อ! เล่นร่าได้ ชีมน้ำและขั้บรดาได้ ขั้บรดาคุณศักดิ์ไปโรงเรียน
ทุกวัน เงินเดือนออกจะไปเอาใบขั้บชี โข่นงค์ ความรู้ของปริศนาล้วนแต่
มี ๆ บอ ๆ ทั้งนั้น เขียนการ์ตูน เล่นเทนนิส ว่ายน้ำ ขั้บรดา อาบอกว่า
ไม่มีประโยชน์อะไรเลย เสียเวลา"³

ส่วนสตรีที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้อยู่ในกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณีและ
นิยมดั้งเดิมนั้นยังคงมีอยู่บ้าง ได้แก่ ม.ร.ว.บนทลีใน ปลายทางชีวิต⁴ เคือนตาใน

¹ ร.จันทิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 24

² จินตะนรา ปลายทางชีวิต หน้า 84 - 85

³ ว.ณ.ประมวลมารค ปริศนา หน้า 103

⁴ จินตะนรา น.ก.

ความรักของวลียา¹ ครุฑีใน ปีศาจ² และวัชรใน แลไปข้างหน้า³ ทั้งข้อความที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงนั้นคือว่า

"หม่อมราชวงศ์หญิงนนทลี ตรีทิพ เป็นธิดาคนกลางของหม่อมเจ้า
อนันตพงศ์ ตรีทิพ ถูกส่งตัวเข้ามาถวายพระองค์เจ้าหญิงจันทร์จิราภา
ตั้งแต่ยังเยาว์ ได้เติบโตขึ้นมาในล้อมรั้วของจารีตประเพณี เธอได้รับการ
อบรมโดยตรงจากเสด็จย่า ผู้มีพระเนตรเหม็งมั่นในประเพณี นนทลี ไม่อาจ
กระดิกตัวพ้นสายเนตรของท่านได้เลย ฉะนั้นนนทลี จึงเป็นหลานรักที่ชื่นใจ
ของเสด็จย่า แต่เป็นนนทลีที่น่าสงสารของพี่น้อง"⁴

และจากคำบรรยายที่กล่าวถึงเพื่อนตาของผู้ประพันธ์ว่า

"เพื่อนตาแต่งงานเมื่อเป็นสาวแล้ว แต่เธอยังโง่ท้อหลายสิ่งหลายอย่าง
ของโลกและชีวิต ตามแบบของเด็กที่เติบโตขึ้นมาภายในวงล้อมของประเพณี
โบราณอันคร่ำคร่า..."⁵

เช่นเดียวกับวัชร ซึ่งยึดมั่นในสกุลอันสูงส่ง สนใจแต่ในเรื่องการประพาศกิตินให้
ถูกต้องตามแบบฉบับของกุลสตรีผู้ดีชั้นสูง รอเวลาที่จะมีเจ้าชายหนุ่มรูปงามมาสู่ขอ เธอ
ไม่เคยได้รับการสั่งสอนในเรื่องการทํามาหากินเลย ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น
ก็ท้อครว "คุณหญิงจึงหวังความช่วยเหลืออะไรไม่ได้เลย จากแม่แห่งสน้อยโฉมงาม

¹ เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวลียา หน้า 173

² เสนีย์ เสาวพงศ์ ปีศาจ หน้า 3 - 4

³ ศรีบูรพา แลไปข้างหน้า หน้า 319 - 321

⁴ จันทะนรา ปลายทางชีวิต หน้า 5 - 6

⁵ เสนีย์ เสาวพงศ์ น.ก.

ประจำบ้านผู้ไม่เคยชมปัญหาของชีวิตใด ๆ มาก่อน นอกจากนั้นแล้วความไม่ประสาคอ
ชีวิตของวีรียังเป็นภาระแก่มารดา..."¹

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าสตรีที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบเก่าจะไม่ประสาคอ
ความเป็นไปของโลกขาดความชัดเจนในชีวิต จึงไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้เมื่อ
ประสบปัญหา ชีวิตของเธอเหล่านี้แล้วแต่จะมีผู้กำหนดให้เป็นไปซึ่งต่างกับสตรีที่ได้รับการ
อบรมเลี้ยงดูแบบใหม่ ที่มีความเชื่อมั่นและเป็นตัวของตัวเองและช่วยเหลือตนเองได้

ในด้านการศึกษาอบรมเกี่ยวกับวิชาการบ้านการเรือน ตลอดจนความประพฤติก
และกิริยามารยาทอันเป็นคุณสมบัติของกุลสตรีนั้นมีการกล่าวถึงน้อยมากในช่วงนี้ มีเฉพาะ
สตรีบางคนที่ได้รับการปลูกฝังอบรมตามลักษณะของ "ผู้ดีเก่า" ซึ่งเป็นชนชั้นสูงเท่านั้น
เป็น ข้อความที่กล่าวถึงนทลีใน ปลายทางชีวิต ว่า

"...เรียนหนังสือเพียงแต่ที่เสด็จทรงพอพระทัยและเรียนการเย็บปักถักร
ร้อย การดนตรี การครัวจากคุณแสงจันทร์จนชำนาญ นทลีย่อยอย่างเบื้องไป
ตามจารีตประเพณีของผู้หญิงชาววัง..."²

ที่เป็นเช่นนี้คงเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจรัดตัว ทุกคนต้องช่วยกันหามาหากินเพื่อ
ความอยู่รอดของครอบครัว จึงไม่มีเวลาว่างพอก็จะฝึกหัดอบรมในเรื่องเหล่านี้ให้แก่
บุตรหลานได้ ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางค่านิยมวิทยาศาสตร์ ช่วยให้ได้รับความ
ความสะดวกสบายในเรื่องอาหารการกินได้มาก การฝึกหัดให้มีคุณสมบัติดังกล่าวจึงไม่สู้จำเป็น
อีกประการหนึ่งคือ สตรีที่เป็นบุตรสาวมักจะใช้เวลาส่วนมากในการศึกษาหาความรู้
ทั้งวิชาหนังสือกันเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีเวลาจะมาฝึกฝนวิชาการบ้านการเรือน ดังคำพูด
ของบุรุษใน ปดิวรีดา ตอนที่มารดาปรารถนาอยากจะให้ลูก ๆ ได้เรียนวิชาการเรือน เธอ
กล่าวว่า

¹ ศรีนุรพา แลไปข้างหน้า หน้า 319 - 321

² จินตะนรา ปลายทางชีวิต หน้า 84 - 85

"บุญก็ยากเรียน...แต่กลัวว่าจะสอบตกเท่านั้น ไว้ให้บุญจบปริญญาเสียก่อน
บุญจะเรียนการเรือนกับคุณแม่ จะทำกับข้าวกับปลาให้เก่งกว่ารินที่เคียวคอยคุณนะ..."¹

ในช่วงนี้การศึกษาของสตรี เน้นหนักไปทางค่านิยมหนังสือมากกว่าวิชาการบ้าน
การเรือน เนื่องจากการออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านต้องอาศัยวิชาความรู้ในทางหนังสือ
ในการค้าส่วนมากที่เห็นความสำคัญทางการศึกษาจึงพยายามให้บุตรสาวของตนได้ศึกษา
เล่าเรียนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมสำหรับเผชิญกับปัญหาและ
เพื่อความก้าวหน้าในชีวิต เห็นได้จากคำพูดของบิดาพจมานใน บ้านทรายทอง ว่า

"...พูดถึงพจมาน ถ้าชีวิตผมยังอยู่อีกนาน ผมปรารถนาจะให้แกก้าวไป
ให้ไกลกว่าที่ผู้หญิงไทยเราเป็นอยู่ทุกวันนี้..."²

และจากคำพูดของมารดาภิงงามพิศใน ใต้เงาโอศก ว่า

"...การศึกษาเท่านั้นที่จะช่วยพิศได้ ฐานะไรไม่สู้วิชาละ คนไม่มีความรู้
ก็เหมือนคนตาบอดชีวิตกายหน้าไม่รุ่งเรือง แม้ยังเสียใจว่าถ้าเกิดสมัยนี้แม่จะ
เรียนให้เต็มที นี่แก่เสียแล้ว เข้าโรงเรียนไหนเขาก็ไม่รับ"³

ด้วยเหตุนี้สตรีโดยทั่วไปไม่ว่าชั้นสูงหรือสามัญจึงชวนชววยศึกษาหาวิชาความรู้
กันมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษานวนิยายในช่วงนี้พบว่าสตรีเป็นจำนวนมากได้รับการศึกษาวิชา
หนังสืออย่างน้อยไม่ต่ำกว่าระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เช่นมยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม⁴

¹ สราญจิตต์ ปศุวิธ หน้า 17

² ด.สุรางคนางค์ บ้านทรายทอง หน้า 57

³ วรณศิริ ใต้เงาโอศก หน้า 38

⁴ อาษา สาวสวย-หญิงงาม เล่ม 1 หน้า 208

สำเร็จใน ยอกกทัตถุ¹ นาดฤคิใน หัวใจให้เข้า² ฤคิใน ปีศาจ³ กันทิมมาใน เศรษฐีอนาถา⁴ ฤคิ ทั้งข้อความที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงมยุรีว่า

"...การศึกษาของหล่อนแม่จะเพียงชั้นมัธยมสี่หากมีส่วนสำคัญอย่างที่สุด ที่คลบเป็นกาลให้หล่อนมีความทะเยอทะยาน ใฝ่สูง สงวนกิริยาและไว้ตัว..."⁵

และจากข้อความที่กล่าวถึงกันทิมมาว่า จบการศึกษาชั้นมัธยม 6 และต้องออกจากโรงเรียนเพราะพ่อแม่ไม่มีเงินส่งเสียให้เรียน⁶

สตรีบางคนจบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมปลายหรือประโยคมัธยมบริบูรณ์ เช่น เกือบใจและบงคราญใน ละครของโลก⁷ บงลักษณ์ใน คืนสวสวรรค์วันสวาท⁸ มาลีใน มารหัวใจ⁹ ใจโอใน นี่หรือชีวิต¹⁰ มาลินและคนอื่น ๆ ใน ทางสายเปลี่ยว¹¹ รินและบราลีใน ปกิวิรค์¹² ฯลฯ เห็นได้จากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงมาลินและคนอื่น ๆ ว่า

¹ป.อินทรปาลิต ยอกกทัตถุ หน้า 2 - 3

²นิศยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เข้า หน้า 29

³เสนีย์ เสาวพงศ์ ปีศาจ หน้า 3 - 4

⁴สันต์ เทวรักษ์ เศรษฐีอนาถา หน้า 96

⁵อาษา สาวสวย-หญิงงาม เล่ม 1 หน้า 208

⁶สันต์ เทวรักษ์ น.ก.

⁷ป.อินทรปาลิต ละครของโลก หน้า 42

⁸หลวงวิจิตรวาทการ คืนสวสวรรค์วันสวาท หน้า 25

⁹ยาขอบ "มารหัวใจ" ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า 531

¹⁰ว.พ.ประมวลมารค นี่หรือชีวิต หน้า 20 - 21

¹¹ก.สุรางคนางค์ ทางสายเปลี่ยว หน้า 10

¹²สราวุธจิตต์ ปกิวิรค์ หน้า 53

"...คารกา มาลิน กมลา สดแสง มณีฉาย ล้วนเป็นครูสาว ๆ เพิ่งจบ
ประโยคมัธยมศึกษาเมื่อไม่กี่ปีเข้ามาสอนใหม่..."¹

และจากความคิดคำนึงของคุณหญิงเพ็ญแขที่มีต่อรินว่า ท่านได้เลี้ยงเธอมา
ด้วยความเอาใจใส่และ "ให้การศึกษาถึงมัธยมปลายเท่าที่หาคนแรกของท่าน"²

นอกจากนี้สตรีอีกจำนวนมิใช่น้อยที่จบการศึกษาถึงระดับปริญญา เช่นม.ร.ว.
สุดหยกใน สาวสวย-หญิงงาม³ จิตรใน บนหลุมศพวาสิฏฐี⁴ นิตยาใน ชีวิตมิใช่ดอกกุหลาบ⁵
โศภณใน ชีวิตคือความฝัน⁶ เทียนตาใน ความรักของวัลยา⁷ รชนีและกิ่งเทียนใน ปิศาจ⁸
หิรัญและนิภาธรใน ปลายทางชีวิต⁹ ฯลฯ ซึ่งส่วนมากจะจบการศึกษา แผนกอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทั้งข้อความที่กล่าวถึงเทียนตาว่า

"เป็นผู้หญิงที่จะเรียกว่าสวยมากไม่ได้เต็มทีนัก แต่ถึงอย่างไรก็ไม่ใช้คน
ซีเหว เธอสำเร็จปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย..."¹⁰

และจากความคิดของนิตยาว่า

¹ ก. สุรางคนางค์ ทางสายเปลี่ยว หน้า 10

² สราญจิตต์ ปักษีรัตนา หน้า 53

³ อาษา สาวสวย-หญิงงาม เล่ม 1 หน้า 99

⁴ ร. จันทพิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 26

⁵ นิตยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิใช่ดอกกุหลาบ หน้า 27

⁶ สก. กุรมะโรหิต ชีวิตคือความฝัน 1288 หน้า

⁷ เสณีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 27 - 28

⁸ เสณีย์ เสาวพงศ์ ปิศาจ หน้า 14 - 15

⁹ จินตะหรร ปลายทางชีวิต หน้า 84 - 85

¹⁰ เสณีย์ เสาวพงศ์ น.ธ.

"สมมุติถ้าฉันไม่เรียนต่อ เพียงแค่ อ.บ. ก็ไปเป็นครูสบาย ๆ แล้ว แต่
นี่ไปฉันจะไม่ไหนคงมีเด็กถามเรียนอาจารย์ อาจารย์เกรี้ยวกราวไปหมด..."¹

สตรีที่ผ่านการศึกษาค้นคว้าจากต่างประเทศก็มีบ้าง เช่นปริศนาใน ปริศนา² จงวิชา
ธนาการจากอเมริกา วัลยาใน ความรักของวัลยา³ ซึ่งได้ทุนไปศึกษาวิชาเอกดนตรี
ที่ปารีส แสงโสมใน บ้านทรายทอง จงวิชาการเรือนและคนตรีมาจากเมืองนอก⁴

การศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูที่ให้อิสระในการดูแลปกครองตนเองนี้ ทำให้
สตรีมีความเป็นตัวของตัวเอง และมีเหตุผล ถ้าทำในสิ่งที่ตนเองเห็นว่าถูกต้อง ถ้า
คัดค้านการกระทำที่ไม่มีเหตุผลเพียงพอสองมิตามารคา เช่นรัชนีใน ปิตา แม้มีความมารคา
จะไม่อนุญาตให้คบหาสมาคมกับบุคคลที่ต่ำกว่าแต่เธอก็มิได้เชื่อฟัง เห็นได้จากคำพูดของ
เธอว่า

"ฉันมีการศึกษาและมีหัวสมัยใหม่พอที่จะเข้าใจว่าคุณค่าของคนอยู่ที่อะไร
ฐานะและเงินทองไม่มีความสำคัญอะไรสำหรับฉันหรอก ความดีต่างหากที่ฉัน
นับถือและยึดเป็นหลักในการคบหาสมาคมกับคนทั่วไป"⁵

เมื่อปิตามารคาก็ตกหนักขึ้น รัชนีก็กล้าที่จะขมวดต่อครอบครัวโดยการหนีออก
จากบ้านไปเป็นครูสอนหนังสือเด็กในชนบท

เช่นเดียวกับม.ร.ว. สายหยุดใน สาวสวย-หญิงงาม ซึ่งมีความคิดว่า

"ฐานะและพื้นเพของคนเรา... ไม่ใช่เป็นของสำคัญที่จะวัดความดีของ
มนุษย์หรือความแตกต่างของมันเป็นอุปสรรคไม่ให้มนุษย์เราคบค้าสมาคมกันได้,
หรือ... เป็นเรื่องกันไม่ให้หัวใจตรงกับในเรื่องสำคัญที่สุดของชีวิต"⁶

¹ นิตยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกู่หลาน หน้า 27

² ว.พ. ประมวลมารค ปริศนา หน้า 46 - 47

³ เสณีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 11

⁴ ก. สุรางคนางค์ บ้านทรายทอง หน้า 294

⁵ เสณีย์ เสาวพงศ์ ปิตา หน้า 11

⁶ อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 36

สตรีส่วนใหญ่ในช่วงนี้จะมีลักษณะกึ่งกล่าวข้างต้น ซึ่งแน่นอนว่า การศึกษาจะ
 ไม่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสตรีในด้านการทำงาน การเลือกคู่ครอง ตลอดจนการ
 กำหนดบทบาทของตนเองในฐานะที่เป็นบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของสังคมด้วย. ดัง
 uly ละเอียดยกที่ผู้วิจัยได้ศึกษาต่อไปนี้

ด้านการทำงาน

สตรีในช่วง พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501 มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่จะยังคงทำงาน
 โดยเฉพาะในครัวเรือนแต่เพียงอย่างเดียว โดยมากมักจะอยู่ในครอบครัวที่มารดาเสียชีวิต
 ผู้สาวจึงต้องทำหน้าที่แม่บ้านควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนให้กับบิดา เช่น สัจจาใน ยอก
 ภัย ดังที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงเธอว่า

"หน้าที่ของลูกผู้หญิงและความกตัญญูทวนเวียนทำให้สัจจาท้องหน้าขึ้นนอกตรม
 เพื่อเห็นความสุขของพ่อกับน้อง ๆ การบ้านทุกสิ่งทุกอย่างศจีไม่เคยแตะต้อง
 และเมื่อศจีไม่ทำก็ต้องสัจจานั้นแหละ หุงข้าว กวาดเรือน ถูเรือน ซักผ้า
 เลี้ยงม้า คุแลน้องคนเล็กกับงานเบ็ดเตล็ดสารพัด ภาระอันมากมายอย่างนี้
 ราวอันแน่นของหลอนไม่น่าจะทนได้เลย แต่สัจจาลงทำได้เห็นคเหนื่อย
 เพียงไรก็ต้องทำ"¹

เช่นเดียวกับเพ็ญใน นักรบสี่ชีวิต ดังคำบอกเล่าของเธอว่า

"... ตักสินใจอยู่กับบ้านเป็นแม่บ้านให้พ่อทดแทนคุณแม่เพราะในบ้าน
 นอกจากพ่อแล้วยังมีพี่น้องอีกถึง 4 คน คือ พี่ซึ่งแก่กว่าเพ็ญ 2 ปี แต่
 ไม่ไ้เรื่องไ้ราวไปกว่าเด็กสัก 5 ขวบเลย เลิศน้องชายคนหนึ่งและน้องสาว
 เด็ก ๆ อีก 2 คน คือลักษณะอายุ 13 และวิไลอายุ 11 คุณพระพ่อของเพ็ญ
 ทั้งแต่คุณแม่ตายก็ยึดลูกสาวคนโตเป็นที่พึ่ง มีเรื่องอะไรก็มาปรึกษาให้เพ็ญฟัง
 อยู่เนือง ๆ..."²

¹ป. อินทรปาลิต ยอกภัย หน้า 4

²ว.พ. ประมวลมารค นักรบสี่ชีวิต หน้า 7

สตรีบางคนช่วยมารดาทำงานบ้านเพราะไม่มีความจำเป็นต้องทำงาน เนื่องจาก
งานนี้ เช่นงานขึ้นใน ไต้เงาอโศก¹ แต่มีสตรีบางคนหลังจากการแต่งงานก็เลิกทำงาน
บ้านเพราะต้องการทำหน้าที่แม่บ้านให้แก่สามีแต่เพียงอย่างเดียว เช่นม.ร.ว.สายหยุด
นางสาวสวย-หญิงงาม ดังเห็นได้จากคำพูดของตัวละครว่า

"ที่สายมาทำงานกับจ้าง...สายได้เรียนรู้ว่าคนทุกคนที่เข้าทำงานต้อง
ลำบากหนักเหนื่อยอย่างไรบ้าง คราวนี้, ถึงเวลาที่สายจะเรียนรู้ว่าคนที่
เป็นแม่บ้านเขาต้องรับผิดชอบและต้องลำบากหนักเหนื่อยอย่างไรบ้าง"²

เธอจากวังอันโอ่อาณาอยู่บ้านเช่าเล็ก ๆ และต้องทำงานบ้านทุกอย่างด้วย
มือเองโดยที่ไม่เคยแตะต้องมาก่อน ดังนั้น "...เพียงเวลาไม่กี่สัปดาห์อาศัยความ
สนใจและไม่ย่อท้อต่อความลำบาก, ม.ร.ว.สายหยุดสามารถเป็นแม่ครัวที่ดีเท่า ๆ
กับภรรยาเป็นแม่บ้านที่ดี และหล่อนรู้สึกมีความสุขในงานเหล่านี้..."³

จากการศึกษานวนิยายในช่วงนี้พบว่า สตรีโดยทั่วไปทำงานนอกบ้านกันเป็น
หมู่ใหญ่และอาชีพที่พวกก็มีหลากหลายอาชีพแรกที่จะกล่าวถึงได้แก่ อาชีพโสเภณี ซึ่งเป็น
อาชีพที่มีอยู่ทุกยุคทุกสมัยและไม่สามารถจะหาให้หมดไปได้แม้ว่าบ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลง
ไม่ความเจริญสักเพียงใดก็ตาม ทั้งนี้เพราะความยากจนเป็นเหตุให้สตรีบางคนไม่มี
โอกาสได้รับการศึกษา จึงไม่มีความรู้พอที่จะประกอบอาชีพอื่นได้นอกจากขายความเป็น
กิ๊กของตนเอง เช่น พรหมใน พรหม เธออยู่กับความจนมาตลอด ด้วยเหตุนี้พรหมจึง

¹วรรณสิริ ไต้เงาอโศก 120 หน้า

²อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 52

³ก. หน้า 68

"ขอสิทธิ์ที่จะออกมารับแขกทุกคนเป็นประจำ เพราะนอกจากจะมีโอกาสทำ
รายได้เพิ่มขึ้นแล้ว การที่ต๋องออกนอกบ้านก็ช่วยอยู่ในห้องโถงที่ไต่บันเลียงพูดเสียง
คุยและเสียงอื่น ๆ ในห้องอื่น ทำให้พรรณีไม่สามารถออกนอกบ้านในห้องแต่ผู้เดียว
ได้..."¹

และ

"ความปรารถนาอันร้อนแรงที่จะหาเงินทำให้พรรณีไม่พอใจกับการทำกิน
เป็นครั้งคราว และเริ่มหาแหล่งที่จะไต่เงินมาก ๆ และไต่นาน ๆ..."²

สตรีบางคนที่มีเรือนร่างและหน้าตาสวยงามก็มักจะใช้คุณสมบัติที่ตนมีอยู่ให้เป็น
ประโยชน์ด้วยการมีอาชีพเป็นนางแบบและนักแสดง เช่นเตือนใจใน ละครของโลก
นางเอกละครชื่อทั้งของคณะละคร "เทพศิรินทร์"³ นางฤทธิใน หัวใจให้เจ้า นางแบบและ
ดารานักภาพยนตร์ เห็นได้จากคำสนทนาโต้ตอบระหว่างมารดาของเธอกับโปรบ

"ผมอาจจะโง่ไม่ทันต่อเหตุการณ์ ผมอาจจะหัวโบราณเกินไปสำหรับ
สมัยนี้ แต่ผมไม่เห็นด้วย และมองไม่เห็นเหตุผลเลยว่า ทำไมนางจะต้องมี
อาชีพอย่างนี้"

"อาชีพอย่างไหน" เสียงของแม่หัวและสัน จนคิดันเริ่มมองเห็นพายุมา
แล้ว

"ทั้งนางแบบและนางเอกหนึ่ง" เขาสู้อย่างกล้าหาญ และไม่ยอม
ลดความตั้งใจที่จะเถียงเอาชนะแม่ "ว่าถึงนางแบบ ก็ต้องไปยืนเปลือยกายให้
เขาถ่ายดอกเอารูปร่างแต่ละส่วนที่ควรจะต้องปกปิดออกมาเปิดเผยจนหมดสิ้น ว่า

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "พรรณี" ใน หลายชีวิต หน้า 105

²ก. หน้า 110

³ป.อินทรปาลิต ละครของโลก 428 หน้า

ถึงนางเอกหนังก็พูดยากครับ ถึงเราจะเป็นคนดีอย่างไร คนดูเขาคืออคติ
ไม่ว่า แม้นี่เคยเล่นหนังมาทั้งสองอย่างนี้ธรรมดาไทยเราก็นัก"¹

การที่นางเอกต้องมีอาชีพที่สังคมดูแคลนเช่นนี้ก็เพราะศึกษาเล่าเรียนน้อย
ความสวยจึง เป็นความสามารถสิ่งเดียวที่เธอมีอยู่ ดังคำพูดของมารดาเธอว่า

"ความสามารถอย่างไหน มันไม่ได้เรียนมากมายพอจะทำงานตาม
ออฟฟิศได้นะ ความสวยนี่แหละคือความสามารถของมัน..."²

ต่อมาเธอก็เลิกอาชีพนี้เนื่องจากมีผู้ฝากเข้าทำงานเป็นแคชเชียร์ในบ้านขายยา
มีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง³

สำหรับสตรีที่มีความรู้น้อยหรือไม่มีความรู้บางคน ซึ่งไม่ปรารถนาจะขายความ
เป็นสาวของตนก็มักจะไปรับจ้างเป็นหญิงรับใช้ตามบ้านผู้ค้ำหึงหลาย เช่นปรากฏใน แลไป
ข้างหน้า หญิงสาวชาวชนบทที่เข้าไปเป็นคนรับใช้ในบ้านของเจ้าคุณอภิบาล⁴

อีกอาชีพหนึ่งซึ่งสตรีที่มีฐานะยากจนทั่วกันเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว
อีกกว่าค่าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังเช่นที่ป้าของมยุรีทำอยู่และเธอก็ได้ช่วยป้าขายของ
เป็นการตอบแทนที่ท่านเลี้ยงดูเธอ ดังความนึกคิดของมยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม

"หลังจากช่วยป้าได้ไม่กี่วัน, มยุรีสามารถจะนั่งขายผักโดยมีความรู้สึก
อายน้อยเหมือนเหลืออยู่ไม่มากนัก จากดลกำไรวันหนึ่งไม่เท่าใด ที่ประจักษ์แก่
สายตาของหล่อน, มยุรีเริ่มเห็นใจป้าที่ไม่สามารถให้หล่อน, หรือลูกคนหนึ่ง
คนใดของป้าเรียนหนังสือมาก ๆ ได้..."⁵

¹นิคยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เช้า หน้า 65 - 66

²ก. หน้า 69

³ก. หน้า 854

⁴ศรีบูรพา แลไปข้างหน้า หน้า 322

⁵อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 206

สตรีที่มีความรู้และมีความสามารถในการพิมพ์ดีด มักจะหางานตามสำนักงานหรือบริษัทต่าง ๆ เช่นนางคราญใน ละครของโลก¹ เป็นเสมียนแผนกบัญชี และเตือนใจในเรื่องเกี่ยวกับนี้เป็นพนักงานพิมพ์ดีด ทั้งสองนางงานอยู่ในห้างแห่งหนึ่งได้รับเงินเดือนในอัตรา 500 บาทเท่ากัน นางพิทใน เมียน้อย² หางานตำแหน่งชวเลขและพิมพ์ดีดที่บริษัทจัดพิมพ์ให้นาย จิราภรณ์ใน ชีวิตคือความฝัน³ ผู้ช่วยเลขานุการบริษัทบันเทิงไทยและสิริบุพาใน คำของชีวิตสาว⁴ หางานวิ่งเต้นส่งของ ประมูลของและสืบราคาของที่บริษัทส่งเสริมเทรคคิง

อาชีพรับจ้างตักเย็บเสื้อผ้านี้เป็นที่นิยมกัน สตรีบางคนเปิดกิจการของตนเองโดยอิสระ เช่นสังจาใน ยอกสวาท เธอหารายได้ช่วยเหลือครอบครัวด้วยการเปิดร้านตักเสื้อผาสตรี ตามที่เธอให้ความเห็นกับปิตาว่า

"...หล่อนจะต้องตั้งร้านตักเสื้อสุภาพสตรีและทำงานเกี่ยวกับเย็บปักถักร้อยซึ่งศิลปทางนี้สังจามีความชำนาญเป็นยอดเยี่ยม เมื่ออยู่โรงเรียนเคยได้รับรางวัลและคำชมเชยจากครู อาจารย์เสมอ อาศัยที่สังจามีนิสัยรักวิชาการช่างสตรี สังจาจึงได้ไปขอเรียนกับบรรดาเพื่อนฝูงหรือผู้ที่คุ้นเคยบางคน จนกระทั่งสังจาทำได้สำเร็จ การตั้งร้านตักเสื้อต้องค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้เพราะเกี่ยวกับทุนทรัพย์ยังขาดแคลนอยู่ ท่านขุนวรพจน์ได้ซื้อจักรซิงเกอร์มา 1 เครื่อง โดยจ่ายเงินผ่อน เวลานี้กำลังจ้างช่างไม้ทำตู้ใส่เสื้อผ้าโชว์ ร้านตักเสื้อของสังจาจะเปิดทำงานในราวกลางเดือนนี้ ซึ่งหล่อนหวังว่ามันคงเป็นอาชีพที่ยั่งยืน และถ้านางของหล่อนอยู่ในความนิยมของมหาชน สังจาก็จะวางโครงการให้กว้างขวางขึ้นตามลำดับ...หล่อนคิดว่าอีก 2 หรือ 3 ปีข้างหน้า หล่อนอาจจะได้เปิดแผนกคัทยัมและจำหน่ายเครื่องสำอางค์อีกห้องหนึ่ง"⁵

¹ป. อินทรปาลิต ละครของโลก 428 หน้า

²ยาขอบ "เมียน้อย" ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า 418

³สท. กุระโรหิต ชีวิตคือความฝัน หน้า 256

⁴ก. สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 209

⁵ป. อินทรปาลิต ยอกสวาท หน้า 112 - 114

สตรีบางคนไม่สามารถจะเปิดร้านตัดเสื้อของตนเองได้ก็มักจะไปเป็นลูกจ้าง
ทำน้าตัดเสื้อต่าง ๆ เช่นลำไยและมยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม¹ เป็นลูกจ้างอยู่ที่ร้าน
ตัดเสื้อ "งามตา" ลีรีใน ปริศนา เป็นหัวหน้าช่างตัดเสื้ออยู่ที่ร้าน "นางลักษณ์" ทั้งที่
ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเธอว่า

"ลีรีเป็นลูกสาวคนที่ 2 ของคุณนาย เป็นคนค่อนข้างจะสวยเกินกว่าพี่น้อง
ทุกคน เพราะลีรีเป็นคนช่างแต่งตัว มีความคิดดีในเรื่องเสื้อผ้า และเป็นคน
เดียวในครอบครัวนี้ที่ไปทำงานนอกบ้าน โดยเป็นหัวหน้าช่างตัดเสื้ออยู่ที่ร้าน
ชื่อ "นางลักษณ์" ซึ่งนางสาวนางลักษณ์ วิทยาธร เพื่อนรักเป็นเจ้าของ..."²

เช่นเดียวกับกันทิมาใน เศรษฐีอนาถา เธอเป็นลูกจ้างอยู่ที่ร้านตัดเสื้อ "สุภาพรณ"
ทั้งที่เธอบอกกับประไพพรรณว่า

"คิดไม่มีฝีมือในทางเย็บปักถักร้อยอย่างนี้ ก็อยากจะเอาดีในทางนี้ละ ชอบ
มาหากดอย่างไร เมื่อมีโชคได้เป็นเจ้าของร้านของตัวเอง ก็ยอมจะคิดว่า
เป็นลูกจ้างเขาอยู่อย่างนี้จริงไหมคะ?"³

และต่อมาเธอก็ได้เป็นเจ้าของและผู้จัดการห้าง "สุภาพรณ" สมความตั้งใจ
ทั้งที่เธอให้เหตุผลแก่มารดาว่า

"ถ้าคุณอุณาจะแข่งร้านจริง หนูก็อยากจะรับทอดไว้ดำเนินงานต่อไป ตั้ง
ร้านตัดเสื้อสมัยนี้ไม่มีวันขาดทุนดอกคะ-คุณแม่ ถ้าฝีมือจริง ๆ แล้ว รับไม่ไหว
ไปเสียอีก..."⁴

¹ อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 165

² ว.พ. ประมวลมารค ปริศนา หน้า 20

³ สันต์ เทวรักษ์ เศรษฐีอนาถา เล่ม 1 หน้า 98

⁴ ก. หน้า 458

คำพูดของกันทิมาคงกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าอาชีพรับจ้างคัดเลือกว่าเป็นอาชีพที่มี
เกี่ยวข้องทั้งงานพอที่จะเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างสบายทีเดียว

อาชีพที่แพร่หลายที่สุดสำหรับสตรีที่มีการศึกษาได้แก่ อาชีพครู ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพ
ที่มีเกียรติและเหมาะสมกับบุคลิกของสตรี เช่น กานดาใน จุดหมายปลายทางของกานดา¹
กานดาใน บนหลุมศพวาสิฏฐี² ประคองและกิตติกุลใน รอยจารึก³ นิตยาใน ชีวิตมิใช่
คอกกุดหลุม⁴ มาลินและคนอื่น ๆ ใน ทางสายเปลี่ยว⁵ เทียนตาใน ความรักของวิลยา⁶
อินและกิ่งเทียนใน ปีศาจ⁷ ขนิษฐาใน ปริศนา⁸ ทั้งคำบอกเล่าของนิตยาในตอนที่ยอมรับ
เรียกบรรดาครูที่จบจากจุฬาฯ ไปพบปรารภว่าต้องการครูดีไปสอนในต่างจังหวัด

"ฉันกลับมาเสียเวลาอ่อนวอนคุณพ่อคุณแม่อยู่นาน อธิบายเหตุผลสารพัด
...ในที่สุดท่านก็อนุญาตแม่จะไม่ค่อยเต็มใจนัก และแล้ว...คำสั่งกระทรวง
ก็ออกมาขยับให้ฉันไปเป็นครูใหญ่ประจำโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดหนึ่ง
ทางภาคอีสาน"⁹

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงครูในโรงเรียนสตรีที่มีชื่อเสียง
แห่งหนึ่งว่า

¹กาญจนา นาคินทร์ จุดหมายปลายทางของกานดา หน้า 219 - 220

²ร.จันทิมาพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 26

³ก.สุรางคนางค์ รอยจารึก หน้า 53

⁴นิตยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกุดหลุม หน้า 75

⁵ก.สุรางคนางค์ ทางสายเปลี่ยว หน้า 10

⁶เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวิลยา หน้า 239

⁷เสนีย์ เสาวพงศ์ ปีศาจ หน้า 364

⁸ว.พ.ประมวลมารค ปริศนา หน้า 75

⁹นิตยา นาฏยสุนทร น.ค.

"ครูประจำชั้นทั้งหมดมีประมาณสิบสองคน แต่ในพรรคศึกษาค้นหาตัวกันไม่มี
 ห้าคน ครูจิตชมมีอายุโลกว่าเพื่อนคืออายุถึงขั้นยี่สิบห้า นอกนั้น คารกา มาลิน
 กมลา สดแสง มณีฉาย ล้วนเป็นครูสาว ๆ เพิ่งจบประโยคมัธยมบริบูรณ์เมื่อ
 ไม่กี่ปีเข้ามาสอนใหม่..."¹

และจากข้อความที่กล่าวถึงหน้าที่ของมาลินว่า

"เนื่องจากอาจารย์สอนวิชาภาษาไทยกับวรรณคดีถึงแก่กรรม คุณครูผู้ช่วย
 เค็มของคุณครูคุณหญิง ขำนางทางค่านนี้โดยเฉพาาก็เลื่อนไปสอนชั้นมัธยม 6 กับ
 พวกเตรียมปีหนึ่ง ปีสอง ที่ประชุมครูรุ่นใหญ่ลงมติให้มาลิน ครูมัธยม 3 ขึ้นมา
 เป็นผู้ช่วยมัธยมปีที่ 5 ซึ่งยังไม่เคยมีมาในประวัติโรงเรียนว่าครูรุ่นเล็กที่เพิ่ง
 จบแปดใหม่ ๆ จะมาเข้าสอนประจำชั้นสูงได้..."²

และจากคำพูดของเพื่อนสาวว่า

"กิจนชอบงานครุมากกว่างานสำนักงาน จึงได้สมัครหางานทางครูเพราะ
 คิดว่าคงจะได้มีโอกาสให้การศึกษาอบรมเด็กซึ่งเป็นอนาคตของประเทศ..."³

นอกจากอาชีพครูซึ่งทำหน้าที่สอนหนังสือแล้ว ครูซึ่งสอนเฉพาะวิชาดนตรีก็มี
 ในสายสวาทใน รอยจารึก⁴ และพจนานใน บ้านทรายทอง ทั้งที่เขอบอกกับบ้านว่า

"แต่มีงานอยู่อย่างหนึ่งซึ่งหนูพอใจและตั้งใจว่าจะตกลงก็คืองานสอนดนตรี
 ในโรงเรียนแห่งหนึ่ง"⁵

¹ ก. สรุปรายคนางค์ ทางสายเปลี่ยน หน้า 10

² ก. หน้า 24 - 25

³ เสณีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 239

⁴ ก. สรุปรายคนางค์ รอยจารึก หน้า 59

⁵ ก. สรุปรายคนางค์ บ้านทรายทอง หน้า 460

อาชีพอื่นที่นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วก็มีบ้าง แต่เป็นอาชีพซึ่งยังไม่เป็นที่แพร่หลาย
โดยทั่วไป ไก่แก่ แพทย์และพยาบาล เห็นได้จากที่นิคยาพูดถึงรศนาวลีใน ชีวิตมิใช่คอก
ที่ล้น ให้มีขนาดฟังว่า

"เมื่อสามสี่ปีเยรวรถกว่นที่แล้วพี่พบหมอรศนาวลี หมออยู่หญิงจะ เก่งจัง
ยังเด็กสาว ๆ แท้ ๆ แก่มากับพยาบาลอีกคนเคียวเท่านั้น ไม่ทราบว่าใคร
แนะนำว่าให้อยู่ที่นี่ แก่มาหามาแนะนำว่าอยู่จุฬา หลังพี่หารุ่น ทางกรมส่ง
มาสำรวจภาวะการณ์เพื่อจัดตั้งสถานีปราบคุชณะรศที่นี้..."¹

พนักงานธนาคาร เป็นอีกอาชีพหนึ่งซึ่งยังไม่ค่อยเป็นที่กว้างขวางนัก เห็นได้จาก
คำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงจิตรีใน บนหลุมศพวาสิฏฐี ว่า

"หล่อนมีพื้นความรู้หลายอย่าง แต่หนักไปทางวิทยาศาสตร์สักหน่อย ถึง
กระนั้นจิตรีเข้าสมัครทำงานในธนาคารแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ซึ่งไม่มีผู้หญิง
สักคน"²

และจากที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงความรู้สึกของรชนีใน ปีศาจ

"รชนีเดินเข้าไปในตึกที่ทำการธนาคารบุรพาคับความรู้สึกที่ใจตื่นเต้น
ระคนกัน วันนั้นเป็นวันแรกที่หล่อนมาที่นี้ในฐานะบุคคลคนหนึ่งซึ่งเป็นคนงาน
ของธนาคารนี้ คื่นเต้นเพราะมันเป็นงานชิ้นแรกในชีวิตที่จะทำและเป็น
สถานที่ใหม่ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน..."³

อีกอาชีพหนึ่งที่กล่าวถึงในร่างนี้ได้แก่นักประพันธ์ ซึ่งเป็นอาชีพที่น้อยคนนักจะทำได้
นอกจากคนที่มีพรสวรรค์จริง ๆ เท่านั้น สตรีที่มีอาชีพนี้คือมยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม เธอ

¹นิคยา นาภยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกุดหลาบ หน้า 174 - 175

²ร. จันทิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 30

³เสนีย์ เสาวพงศ์ ปีศาจ หน้า 60

ก็ฝนตนเองที่จะเป็นนักประพันธ์ โดยเขียนเรื่องสั้นไปลงตามนิตยสารต่าง ๆ อยู่เสมอ เห็นได้จากคำพูดของช่างภาพหนังสือพิมพ์ที่ไปถ่ายรูปเชอคอนประภวคนางงามที่แสนวิเศษว่า

"...ผมไม่คิดเลยว่า คุณจะเข้าประกวดด้วย ผมเอาใจช่วยอยู่ตลอดเวลา คุณรู้ไหมว่า ผมโชคดีที่แถมได้ภาพหน้าปกอีกอย่างหนึ่ง ผมจะนำลงฉบับสัปดาห์ถัดจากสัปดาห์หน้า, พร้อมด้วยเรื่องราวชีวิตของคุณ คงจะขายเป็นแน่, เพราะมีทั้งเรื่องของ คุณ ภาพหน้าปกและภาพหน้ากลางของคุณ...ผมและเพื่อนหนังสือพิมพ์อีกหลายฉบับ, อยากจะได้ภาพนิ่งของคุณไว้เพื่อเลือกสำหรับหน้าปกหรือลงในหนังสือพิมพ์"¹

นักหนังสือพิมพ์เป็นอาชีพที่ทำไต่ยากพอ ๆ กับอาชีพนักประพันธ์ ในสมัยก่อนผู้ที่อาชีพดังกล่าวนี้มักจะเป็นผู้ชาย อย่างไรก็ตามได้มีปรากฏแล้วว่าสตรีบางคนในช่วงนี้มีอาชีพเป็นนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ เห็นได้จากบทสนทนาระหว่างสุจริตกับแดงใหญ่ถึง บทที่ ๖ บทที่ ๖

"บ๊หมันะเรอะทำงานหนังสือพิมพ์ มีชื่อเสียงแล้ว" สุจริตร้องคัง ๆ จนใคร ๆ หันมามองกันเป็นตาเดียว

"กะ เขาทำงานหนังสือพิมพ์อยู่แห่งเดียวกับคุณระพีที่พื้นที่นั่นแหละ เคียวนี้ใคร ๆ ก็รู้จักเขาในนามของบ๊หม่า วรารักษ์ทั้งนั้น" แแดงใหญ่ช่วยตอบ"²

และจากคำพูดของบ๊หม่ากับสุจริต

"...ต่อมาก็ได้รับมอบให้ทำคอลัมน์ผู้หญิง คอลัมน์เบ็คเทลิคนิค ๆ หน่อย ๆ ไม่ทราบว่า จะใช้ชื่ออะไรดี ใจหนึ่งก็คิดว่า วรวิทย์ไม่ใช่ของเรา กาญจนรักษ์

¹ อาษา สาสวย-หญิงงาม หน้า 403

² ก. สุรางคนางค์ บทที่ ๖ บทที่ ๖ หน้า 11

เขาก็หวังไม่อยากจะให้เราใช้เราควรจะหาชื่อ นามสกุล ให้แก่ตัวเองใหม่ซึ่งเป็นของเราสร้าง ออกจะเป็นการถือดีไปหน่อยใช่ไหมคะ"¹

อาชีพรักท้ายที่จะกล่าวถึงในช่วงนี้คือนักการค้า อาชีพซึ่งสังคมคาดหวังว่าเป็นงานที่เหมาะสมสำหรับผู้ชายแต่ผู้หญิงก็แสดงให้เห็นว่า เธอสามารถทำได้ดีไม่แพ้ผู้ชาย
เริ่มในลักษณะใน คืนสรวรรค์วันสวาท ดังที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเธอคนหนึ่งว่า

"เนื่องจากที่นางลักษณะเคยได้รับการฝึกฝนจากบิดาในเรื่องธุรกิจการค้า การเดินทางท่องเที่ยวทางเหนือคราวนั้นนอกจากเป็นการพักผ่อนหย่อนใจห่างจากเหตุการณ์ขุนหมองแล้ว นางลักษณะยังได้ฉวยโอกาสหาของค้าขาย ได้ทดลองกิจการค้าหลายอย่างและบางอย่างก็หาผลประโยชน์ได้คุ้มค่าเดินทาง และค่าที่พักในชั้นแรกก็ทำการ เบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ก็แลเห็นช่องทางมากขึ้นทุกที เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับเรื่องสามีได้สร้างนิสัยใหม่ให้นางลักษณะสองประการ ประการหนึ่งคือไม่ไว้อใจคน ระมัดระวังทุกทีก้าว อีกประการหนึ่ง ให้กล้าได้กล้าเสียไม่หวาดกลัวต่อสิ่งใด ๆ ซึ่งเป็นนิสัยที่โฉมเฉียดสอนให้เลอบกลายเป็นประโยชน์ในทางประกอบธุรกิจ หารายได้เป็นจำนวนมากขึ้นทุกที"²

กล่าวได้ว่าการทำงานของสตรีในช่วงนี้ขยายวงกว้างกว่าเดิม สตรีนิยมทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น อาชีพที่ทำได้หลากหลายกว่าในช่วงก่อน ๆ แม้ว่าบางอาชีพจะยังไม่เป็นที่รับหลายโดยทั่วไปก็ตาม แต่ก็นับได้ว่าเป็นการเริ่มก้าวทางให้กับคนรุ่นหลัง

¹ ก. สุรางคนางค์ บทมา วรารักษ์ หน้า 36

² หลวงวิจิตรวาทการ คืนสรวรรค์วันสวาท หน้า 357 - 358

คำถามการเลือกคู่ครอง

บทบาทในการเลือกคู่ครองของสตรีในช่วง พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501 ยังคงมีลักษณะของการคลุมถุงชนหลงเหลืออยู่บ้าง ซึ่งมีเป็นลักษณะร่วมที่ปรากฏให้เห็นในทุกช่วง สตรีที่ตกอยู่ในภาวะดังกล่าวมักจะเป็นบุตรสาวของครอบครัวชั้นสูง ซึ่งได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้อยู่ในกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมโบราณ เช่น เคือนตาใน ความรักของวัลยา ทั้งที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเคือนตาว่า

"ผู้หญิงเช่นเคือนตาเป็นกุลสตรีในแบบฉบับของกฤษณาอุณนังและสุภาภิกษอสอนหญิงความรักและการแต่งงานเป็นเรื่องของผู้หลักผู้ใหญ่ เธอชอบความไพเราะของบทกวีชอบแสงดาวและเคือนและความรู้สึกลึกซึ้งบางอย่างที่คั่นอยู่ในหัวใจลึก ๆ แต่ไม่มีโอกาสสำแดงฤทธิ์เดชของมันได้ด้วยความบิณฑกของความสัมพันธ์ในขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นคุณลักษณะของกุลสตรีสยาม" ¹

ดังนั้น

"เมื่อไฟจิตร์บ้านเข้ามาในชีวิต แม้ความสนิทสนมจะไม่ได้มีมาก่อนการแต่งงาน เธอก็ได้เตรียมใจรักเขาเท่าที่หัวใจของผู้หญิงคนหนึ่งจะรักผู้ชายได้ แม้และพ่อของเธอก็ไม่ได้รักกันมาก่อนที่แต่งงานกันก็เพราะผู้ใหญ่จัดการและชีวิตในครอบครัวก็ราบรื่นเป็นสุขคืออยู่ เธอก้าวเข้าสู่การแต่งงานด้วยลักษณะคล้าย ๆ คนฝันพร้อมด้วยความภาคภูมิใจที่จะรักและเสียสละเพื่อผู้ชายคนหนึ่งในชีวิตของเธอขึ้นแก่เขาทั้งหมด..." ²

เช่นเดียวกับมาลีใน มารหัวใจ ซึ่งถูกบิดามารดามังคับให้แต่งงานกับหลวงไพรัช ประพันธ์ได้บรรยายถึงเธอในคืนวันแต่งงานว่า

¹ เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 29

² ก. หน้า 29 - 30

"...แต่ขณะนี้ความจริงย่อมมีคนตายแล้ว ความจริงมันยากแน่นอนมิให้
คัดค้านอย่างใดได้เลยโดยเหตุที่ว่าเธอได้ตกไปเป็นเมียเขาแล้วตามประเพณี
นิยม ตามความเห็นชอบของผู้ใหญ่...ร่างอันอรชรอันแสนสมทรงของแม่มาสี
จึงเป็นกรรมสิทธิ์ของท่านขุนนางหนุ่มโดยแท้ในฐานะสามี ซึ่งรับช่วงมาจาก
หลวงวิจารณ์ฯ..."¹

ครูฉิมใน ปี่สาข เป็นสตรีอีกคนหนึ่งที่ไม่มีความหมายในการเลือกครองของตนเอง
การแต่งงานของเธอเกิดขึ้นจากความเห็นชอบของพ่อแม่ เช่นที่เธอบอกกับน้องสาวว่า

"เกิดมาเป็นลูกผู้หญิง เราเป็นคนอาภัพ" ครูฉิมพูดไปด้วยเสียงเศร้า ๆ
"อยู่กับพ่อแม่ก็ต้องเชื่อฟังพ่อแม่ญาติพี่น้องผู้ใหญ่ เมื่อแต่งงานก็อยู่ในอำนาจ
ของผัว น้องเล็กก็รู้ว่าพี่แต่งงานไม่ใช่เพราะความรักอะไร ผู้ใหญ่จัดการ
อย่างไร เราก็ยอมรับตามแบบอย่างที่อยู่ในโอวาท ตอนนั้นที่คิดเพียงว่าแต่งงาน
เสียก็เหมือนกันเพราะเพื่อชีวิตในบ้านเต็มที อยากรักก็คงจะเป็นผู้หลักผู้ใหญ่
เป็นอิสระได้บ้าง แต่มันก็เหมือนปลกหัวหนึ่งออกไปแล้วเอาหัวใหม่ทีหนึ่ง
กว่าเข้ามาคล้องไว้แทน"²

อย่างไรก็ตามลักษณะของสตรีชั้นสูงบางคนก็กล้าคัดค้านการกระทำของบิดามารดา
บ้างคงมีอยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็นยุคใดสมัยใด เช่นรจนิใน อุปสรรค ซึ่งถูกบังคับให้แต่งงาน
ก็หนีไปอยู่กับคนรัก คงข้อความในจดหมายที่เธอมีถึงบิดามารดาว่า

"ลูกขอกราบลาไปโดยความจำเป็นและจำใจ เพราะไม่สามารถจะทนอยู่
แต่งงานกับผู้ชายที่ลูกไม่มีความรักเลยนั้นได้ ลูกรู้สึกตัวว่าได้กระทำความผิด
ชั่วช้าสามานย์เป็นอย่างมากในครั้งนี้ เป็นความผิดที่น่าความอับระยสออดสูมา
สู่เกียรติยศของตระกูลที่เขียนจดหมายฉบับนี้ไว้ไม่ใช่เพื่อจะขออภัยความผิด

¹ ยาชอบ "มารหัวใจ" ใน รวมนวนิยายรักโดยยาชอบ หน้า 600

² เสนีย์ เสาวพงศ์ ปี่สาข หน้า 52 - 53

เพราะความผิดของลูกใหญ่หลวงนัก เกินกว่าที่ใคร ๆ จะอภัยให้ได้ ลูกมีความ
ปรารถนาแต่เพียงจะชี้แจงความจริงในการไปของลูกให้คุณพ่อ คุณแม่จักได้
สิ้นความวิตกกังวล..."¹

และจากบทบาทของรัชินีใน ปีศาจ ที่กล่าวถึงครอบครัวที่ช่วยการหนีไปเป็นครู
ในชนบท เพื่อประท้วงการกระทำของบิดา ซึ่งไม่ให้เกียรติต่อเพื่อนชายของเธอ และ
ยังข่มขืนกันตลอดมาไม่ให้เธอคบกับเขา เพราะไม่ต้องการบุตรชายที่มีฐานะตระกูลต่ำ
เห็นได้จากบทสนทนาระหว่างรัชินีกับสาย สิม่า ว่า

"คิดนึกคิดจิตใจออกจากบ้าน หลังจากเหตุการณ์เมื่อตอนค่ำ" เสียงของ
รัชินียังสั่นและพร่าอยู่ "ที่ออกมาสู่โลกและชีวิตใหม่บางทีคุณคงจะแปลกใจ"
เธอจับมือของหล่อนแน่นขึ้นอีก

"แปลกใจที่คุณเป็นคนมีความเค็ดชาคน่าพิศวง" เขาตอบรับความจริง
"ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น?"

"ยังต้องการเหตุผลอีกหรือคะ?" หล่อนเม้มหน้าเหมือนหนึ่งจะน้อยใจเขา
"คิดนึกเห็นว่า เขาควรจะให้เข้าใจเหตุผลทั้งหมดได้สินะไม่ควรจะกล่าวถ้อยคำ
ให้กระทบกระเทือน เป็นการหมิ่นน้ำใจเช่นนั้น"²

แม้สตรีในชนบทที่มีการศึกษาน้อยก็ยังมีความคิดต่อต้านการกระทำของบิดามารดา
ที่มองใน ชีวิตใหม่ ซึ่งไม่ยอมแต่งงานตามที่บิดามารดาต้องการ และหนีออกจากบ้าน
ไปอยู่กรุงเทพฯ เห็นได้จากบทสนทนาระหว่างเธอกับแดนตอนหนึ่งว่า

"วางแผนหนีพ่อแม่มาทำไมหรือเกิดเรื่องอะไรขึ้น" รวงเงยหน้าสบตาแล้ว
ก้มมองพื้นต่อไป

¹ท. เนตรรังษี อุปสรรค หน้า 69

²เสนีย์ เสาวพงศ์ ปีศาจ หน้า 362

"พอจะให้รวงแต่งงาน" เสียงหล่อนเครือคังจะร้องให้ "ให้แต่งกับโกส่าย
ที่แผนกรุงจักรานกาแพนี้ เล่นไฟจีนกันทุกคืน พอไปเป็นหนี้เงินมันสามพันกว่า
มันสัญญาจะให้อีกห้าพันถ้าไค้ตัวรวง แต่ที่รู้แล้วว่าโกส่ายมันมีเมียตั้งสี่คน พอ
ยังจะยึดเยี้ยคิให้รวงไปเป็นคนที่ย้าอีก เท่ากับขายรวงเป็นนางบำเรอเจ๊กเพื่อ
เอาเงินมาเล่นการพนันเท่านั้น"¹

สตรีบางคนแม้จะมีอิสระในการเลือกคู่ครองแต่จำเป็นต้องแต่งงานกับคนที่ตน
ไม่รักเพราะความกตัญญู ทั้งนี้เพื่อช่วยฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งก็เท่ากับ
ไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง เช่นสังจ่าใน ขอกกตัญญู เห็นได้จากความนึกคิดของเธอตอนหนึ่งว่า

"ทรงแล้ว ทรงเล่า ความกตัญญู ความรัก ความสงสารคุณพ่อ ทำให้
สังจ่ารังเรใจ น้ำหนักของคุณพ่อบอกว่าเขา สังจ่าลองวาดภาพในอนาคต
ถ้าหล่อนไม่ช่วยเหลือคุณพ่อ ท่านจะถูกฟ้องล้มละลาย ถูกออกจากราชการ สัตยา
น้องชายของหล่อนก็จะพลอยออกจากโรงเรียนเพราะไม่มีเงินส่งเสีย ข้อสำคัญ
คุณพ่ออาจจะตรอมใจตายก็ได้ ในที่สุดสังจ่าก็ตัดสินใจเด็ดขาด หล่อนจะยอม
แต่งงานกับหลวงประภิตา เพื่อล้างหนี้สินของคุณพ่อ เพื่ออนาคตของน้องทั้งสอง
เพื่ออภัยคุณกตเวที"²

รินใน ปลิวรึกา เป็นหญิงสาวอีกผู้หนึ่งที่ตกอยู่ในสภาพเดียวกันนี้ คังความคิด
ทางของเธอในตอนหนึ่งว่า

"...หล่อนคิดถึงตัวเองด้วยความสังเล เหมือนเทพนิยายปรัมปรา มาก
กว่าจะเป็นความจริง ชีวิตของหล่อนตั้งแต่มานานอย่างหนึ่งเป็นเด็กกำพร้าที่ท่าน
ผู้มีบุญได้รับเลี้ยงไว้ ให้การศึกษา ความรัก และการดูแลพอควรแก่ศักยภาพ
และเพื่อตอบแทนพระคุณของท่านหญิงสาวจึงยอมตนเข้าสมรสกับชาย ซึ่งเป็น

¹ สุวัจน์ วรคิลก ชีวิตใหม่ หน้า 45

² ป. อินทรปาลิต ขอกกตัญญู หน้า 55

คู่มือของวิชาท่าน แฝงตัวอยู่ในชื่อวิชาของท่านประหนึ่งตัวเสฉวนที่ท่องอาศัย
เปลี่ยนหอยอื่น..."¹

งานชิ้นใน ไต้เงาอโศก ก็เช่นกันเชอคิดว่า

"เพราะรำลึกพระคุณอันเลิศอันของปิตามารคานันคอก งานชิ้นจึงบอกปัก
วิทยายุทธไปทั้งหัวใจแสนชื่อตรงจงรักใคร่คนอื่นเล่าจะเท่าพ่อแม่ ถึงจะรักวิทยาก็
ล้มละลายให้ทองไค้ชื่อว่า เป็นผู้ใหญ่ที่เหลวไหลไม่ได้..."²

อย่างไรก็ดีสตรีโดยทั่วไปในช่วงนี้ ส่วนใหญ่มีอิสระในการเลือกคู่ครองตาม
อารมณ์พอใจของตน ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาที่ได้รับ ประกอบกับ
การออกไปทำงานนอกบ้าน ทำให้มีโอกาสได้พบปะและเลือกคู่ครองได้ง่ายขึ้น เช่น
พระว.สายหยุดใน สาวสวย-หญิงงาม³ กานดาใน จุดหมายปลายทางของกานดา⁴
กัญญาใน คำของชีวิตสาว⁵ ประพิมพรใน ห้วงรักเหวลึก⁶ จิตรีย์ใน บนหลุมศพวาสิฏฐี⁷
เพ็ญใน บ้านทรายทอง⁸ ม.ร.ว.ทรงกลดใน ปัทมา วรารักษ์⁹ แพรทนต์ และ

¹ ปรากฏใน ปกรณัม หน้า 476

² วรรณคดี ไต้เงาอโศก หน้า 93

³ อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 43

⁴ กัญญา นาคพันธ์ จุดหมายปลายทางของกานดา หน้า 27 - 28

⁵ ก.สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 373

⁶ หลวงวิจิตรวาทการ ห้วงรักเหวลึก เล่ม 1 หน้า 86

⁷ ร.จันทิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 132 - 133

⁸ ก.สุรางคนางค์ บ้านทรายทอง หน้า 803

⁹ ก.สุรางคนางค์ ปัทมา วรารักษ์ หน้า 518

ดวงกานใน รอยจารึก¹ วนานิทใน เมียน้อย² จิราภรณ์ใน ชีวิตคือความฝัน³ ปริศนาใน
ปริศนา⁴ วิไลใน นีหรือชีวิต⁵ นาดฤดีใน หัวใจให้เขา⁶ มาลินใน ทางสายเปลี่ยน⁷
วิลยาใน ความรักของวิลยา⁸ ม.ร.ว.แสงระวีใน ดอกฟ้า⁹ พงษ์สุภาใน ค่าแห่งความรัก¹⁰
พรเพ็ญใน ชีวิตใหม่¹¹ ปรางใน แลไปข้างหน้า¹² กันทิมาใน เศรษฐีนาถา¹³ พรรณีใน
หลายชีวิต¹⁴ ฯลฯ

สตรีดังกล่าวเหล่านี้มักจะมีเหตุผลของตนเองที่จะเลือกคู่ครอง เช่น ม.ร.ว.
สวสว-หญิงงาม เชอิกควา

"ฐานะและพื้นเพของคนเรา... ไม่ใช่เป็นของสำคัญที่จะวัดความดีของ
มนุษย์, หรือความแตกต่างของมันเป็นอุปสรรคไม่ให้มนุษย์เราคบค้าสมาคม
กันได้, หรือ... เป็นเครื่องกันไม่ให้หัวใจตรงกันในเรื่องสำคัญที่สุดของ
ชีวิต"¹⁵

¹ก.สุรางคนางค์ รอยจารึก หน้า 240 - 241

²ยาขอบ "เมียน้อย" ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า 410 - 411

³ลต.กุ่มมะโรทิต ชีวิตคือความฝัน หน้า 1132

⁴ว.พ.ประมวลมารค ปริศนา หน้า 630

⁵ว.พ.ประมวลมารค นีหรือชีวิต หน้า 235

⁶นิตยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 770 - 771

⁷ก.สุรางคนางค์ ทางสายเปลี่ยน หน้า 598 - 599

⁸เสปีย เสาวพงศ์ ความรักของวิลยา หน้า 17 - 20

⁹ก.สุรางคนางค์ ดอกฟ้า หน้า 32

¹⁰สุกัญญา ค่าแห่งความรัก หน้า 689

¹¹สุวัชน วรคิลก ชีวิตใหม่ หน้า 143

¹²ศรีบุรพา แลไปข้างหน้า หน้า 332 - 337

¹³สันต์ เทวรักษ์ เศรษฐีนาถา หน้า 104

¹⁴ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "พรรณี" ใน หลายชีวิต หน้า 116

¹⁵อาษา สวสว-หญิงงาม หน้า 36

ด้วยเหตุนี้เธอจึงตัดสินใจแต่งงานกับกระเจ้าหน้าความเล็ก ๆ ผู้กำลังก่อร่างสร้างตัวแทนที่จะแต่งงานกับเศรษฐีหรือทนายชายนอกเคิร์ทหนึ่งโดยการจดทะเบียนสมรสเพียงอย่างเดียว และไม่มีพิธีใด ๆ ตลอดจนการกินเลี้ยง นอกจากนี้เธอยังออกจากวังอันโอ้อ่า นาสู่ขสหายไปอยู่บ้านเช่าเล็ก ๆ และทำงานบ้านทุกอย่างด้วยตัวเองทั้ง ๆ ที่ไม่เคยทำมาก่อน การกระทำของเธอนี้ว่าเป็นการกระทำที่โลกโฉนในยุคนั้น แต่เนื่องจากท่านพ่อท่านแม่ของเธอเป็นคนหัวสมัยจึงไม่ขัดขวางทัดทาน เพราะถือว่าการเลือกคู่ครองเป็นหน้าที่ของ ม.ร.ว.สายหยุดที่จะตัดสินใจเอง เพราะความสุขหรือความทุกข์จากการสมรสย่อมขึ้นอยู่กับตัวเธอเอง

ส่วนเหตุผลของปริศนาใน ปริศนา ก็คือคนที่เธอแต่งงานด้วยจะต้องเป็นคนที่เธอรักและนับถือ อีกทั้งสามารถเป็นผู้นำของเธอได้ด้วย ดังที่เธอบอกกับมารดาถึงเหตุผลที่ไม่แต่งงานกับประวิชาว่า

"ไม่สมที่จะแต่งงานกันค่ะ เราเป็นเพียงเพื่อนเล่นกันเท่านั้น อาบอกว่า ถ้าปริศนาจะแต่งงาน จะต้องเลือกคนที่ปริศนารักด้วย นับถือด้วยจึงอาจอยู่ด้วยกันอย่างประวิชาได้ก็ออกค่ะ ทะเลาะกันตาย แล้วก็เคยเป็นลูกน้องปริศนา ๆ ทำอะไร เก่งกว่าเสมอ ปริศนาสั่งหาอาศัยอะไร เขาในเรื่องใหญ่ ๆ ก็คงไม่ได้ เขามีนิสัยเป็นเด็กไปจนตายที่เดียวอยู่กับปริศนาไม่ได้ด้วยกัน"¹

มาลินใน ทางสายเปลี่ยว เธอต้องการทำงานเพื่อเพิ่มคุณค่าของตัวเอง มากกว่าจะคอยจ้องแต่งงานกับผู้ชายที่มั่งคั่ง เธอกล่าวแก่สุรพงษ์ว่า

"...คิดฉันยังไม่ต้องการจะแต่งงานทันทีกับคนมีเงิน แต่ต้องการจะทำงานให้มีอะไรเป็นค่าตัวสักนิด-นิดเดียว เพื่อจะแต่งงาน"²

¹ว.พ.ประมวลมรดก ปริศนา หน้า 630

²ก.สุรางคนางค์ ทางสายเปลี่ยว หน้า 630

ดังนั้นเธอจึงปฏิเสธที่จะแต่งงานกับสุรพงศ์ แม้ว่าการแต่งงานกับเขาจะทำให้
 เธอมีหลักฐานและอำนาจวาสนา แต่เธอก็ไม่ต้องการซึ่งออกจะเป็นการถือดีสำหรับหญิง
 สาวผู้เปล่าเปลี่ยวและไร้ที่พึ่ง เช่นเธอ

วัลยาใน ความรักของวัลยา ก็เช่นเดียวกัน เธอปฏิเสธการแต่งงานกับเรวัต
 เพื่อนักเรียนนอกผู้มั่งคั่ง เพราะต้องการทำประโยชน์ให้กับสังคมในวงกว้าง คงคำพูด
 ของเธอแก่เรวัตว่า

"...การร่วมชีวิตกับคนที่มั่งคั่งสูงและมั่งมีอย่างคุณเป็นชีวิตที่ราบเรียบ
 และช้าชาก่อนน่าเบื่อหน่าย มันราบเรียบจนมองเห็นเชิงตะคอนเผาศพ
 ตัวเองและหนังสือแฉงานศพรายทางข้างหน้าโน้นไต่อย่างถนัดชัดเจน วัลยา
 ไม่ต้องการความสุขชนิดนั้น ความสุขของวัลยาอยู่ที่ความคาดหวัง การต่อสู้
 และการเสี่ยงเท่านั้นไม่ใช่การเสี่ยงอย่างนักแข่งม้าที่อาจเป็นเศษเงินหรือล้ม
 และตาย แต่เป็นการเสี่ยงและต่อสู้ของคนทำงานเพื่อการสร้างสรรค์ มัน
 อาจจะเป็นการแบกพรวนเข้าป่าคิมที่ไม่เคยมีใครกล้ากรายแล้วต่อมาทางที่
 ไม่เคยมีใครรู้จักมาก่อนนั้นได้กลายเป็นทางที่สัญจรไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง
 ของคนภายหลัง"¹

และจากเหตุผลดังกล่าว เธอจึงบอกกับเขาว่า

"...วัลยาจะรักและแต่งงานกับผู้ชายทำงาน-ทำงานอย่างแท้จริงไม่ใช่
 เพื่อตัวของเขาเอง หรือเพื่อฐานะของตัวเองเพื่อความเก๋ หรือเพื่อจะให้
 เป็นที่นับถือของคนอื่น แต่เป็นคนทำงานเพื่องานและเพื่อโลกที่เขาเกิดมา
 ผู้ชายที่เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักรกลมหิมาที่กำลังสร้างยุคใหม่ของอนาคต
 ไม่ใช่ผู้ที่เกาะอยู่กับคานหรือหันเหืองของมันเฉย ๆ หากความสุขส่วนตัวไปวัน
 หนึ่ง ๆ และตายไปเมื่อถึงเวรของตัวโดยมิได้ทิ้งร่องรอยไว้เบื้องหลัง..."²

¹ เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 17 - 18

² ก. หน้า 20

สำหรับม.ร.ว. แสงระวีใน คอกฟ้า นั้นให้เหตุผลว่า คนที่เธอจะแต่งงานด้วย จะคงดีกว่าเธอในทางความสามารถ ความรู้ ที่สำคัญคือ เธอต้องนับถือในความเป็น ภรรยาและเป็นผู้นำของคนคนนั้น เธอกล่าววว่า

"จนหรือมีไม่สำคัญ หนึ่งต้องเธอรัก สองต้องมีการศึกษากว่า สามต้อง วางตัวให้เมียนับถือ ตัวที่เมียนับถือได้ ใจได้ ใครจะมีความสุข"¹

เช่นเดียวกับพงษ์สุดาใน ค่าแห่งความรัก เธอมีความเคารพตนเองและคิดว่า การแต่งงานเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการตัดสินใจของตัวเองมากกว่าความเห็นที่เห็นชอบ ของพ่อแม่ เธอจึงเลือกแต่งงานกับคนที่เธอรักมากกว่าจะแต่งงานเพื่อเงิน เห็นได้จาก คำพูดของเธอตอนหนึ่งว่า

"คิดน้าคิดน้าถูก ถูกแม่ว่าจะแต่งงานกับคนที่ไม่มีหัวนอนปลายตีน ถูกแม่ ว่าจะแต่งงานกับชอทาน หากว่าชอทานคนนั้นเป็นคนที่ดีฉันรัก คิดน้าวางใจ เพราะว่าคุณค่าความสุขจากการแต่งงานเป็นส่วนสำคัญของฉันโดยเฉพาะ"²

จะเห็นว่าสตรีเหล่านี้มีอิสระที่จะปฏิเสธการแต่งงาน นี่เป็นเครื่องแสดงว่า ผู้หญิงอยู่ในฐานะเป็นฝ่ายเลือก แทนที่จะถูกเลือกหรือรอการเลือกจากชายดังเช่นแต่ก่อน และไม่เฉพาะแต่สตรีชั้นสูงและชั้นกลางเท่านั้น สตรีที่มีฐานะเป็นเพียงหญิงรับใช้เช่น หญิงใน แลไปข้างหน้า ก็มีสิทธิ์ที่จะปฏิเสธความรักจากชายด้วยเช่นกัน ปรากฏปฏิเสธ การแต่งงานของจันทาโดยให้เหตุผลว่า ไม่ต้องการกลับไปอยู่บ้านนอกและมีชีวิตที่ ฝืดเคืองยากแค้นดังที่เคยประสบมานั้นอีก³ เธอคิดจะยกฐานะตัวเองด้วยการหาสามีที่ร่ำรวย และมีตระกูลสูง ซึ่งเราสามารถจะให้ความสุขสบายและความมีหน้ามีตาแก่เธอได้ ปรากฏ เมื่อคำโบราณที่ว่า "เป็นสตรีสุคติแต่เพียงตัว จะชั่วก็แต่ยังกำลังสาว"⁴ เธอจึงคิดจะ ไต่เรือนร่างและความสวยงามให้เป็นประโยชน์แก่คนที่คู่สมย์เอกกับเธอว่า

¹ ก. สุรางคนางค์ คอกฟ้า หน้า 32

² สุปัญญา ค่าแห่งความรัก หน้า 689

³ ศรีบุรพา แลไปข้างหน้า หน้า 374 - 376

⁴ ก. หน้า 337

"รูปของฉันทจะเป็นทรัพย์และรูปของฉันทอาจทำให้ฉันทได้เป็นผู้ดีกับเขาสักวันหนึ่ง"¹

เพราะเคยมีตัวอย่างมาแล้วที่

"...คนไม่มีสกุล ไม่มีใครรู้จักห้วนอนปลายคืนได้เป็นหม่อมเป็นคุณนาย กันลงไป คุณชอบเซบ คุณบานชื่นเป็นตัวอย่างซีฟี่จัง แต่ก่อนเธอก็เป็นบ่าวอยู่ในบ้านนี้ และเดี๋ยวนี้เขาเป็นอะไร ฉันทอยากได้รับการเลี้ยงดูเป็นสุขสบายอย่างนั้นบ้าง"²

เธอบอกกับฉันทว่า

"เกิดมาเป็นคนจนมันก็ต้องคิดอ่านดิ้นรนกันไปซีจะ พี่เป็นชายก็หาวิชาดิ้นรนไปทางหนึ่ง ฉันทเป็นหญิงก็จะใช้รูปร่างของฉันทดิ้นรนไปทางหนึ่ง"³

บทบาทของพระฉันทใน พระฉันท ซึ่งแม่จะเป็นหญิงโสเภณีก็มีสิทธิ์ที่จะเลือกชายที่ใครจะเป็นสามีได้เช่นกัน เห็นได้จากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงพระฉันทว่า

"...ในที่สุดเมื่อคุณพงศ์ขอร้องหลายครั้งหลายหนให้ไปอยู่กินเป็นภรรยา พระฉันทก็รับปากเหมือนกับเสียไม่ได้ อ้างว่าตนเองนั้นค่าไปจะทำให้คุณพงศ์เสียหาย ค่าปฏิเสชของพระฉันทดูเหมือนจะยิ่งยู่ และเมื่อพระฉันทรับปากคุณพงศ์ก็สัญญาด้วยความดีใจว่า จะจดทะเบียนสมรสให้ถูกต้องตามกฎหมาย"⁴

เหตุผลในการ เลือกคุณพงศ์ก็คือ

¹ ตรีบุรพา แลไปข้างหน้า หน้า 337

² ก.

³ ก.

⁴ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช "พระฉันท" ใน หลายชีวิต หน้า 116

"...พระพิรุณคิดว่ามีอายุมากขึ้น ถ้าได้คนอย่างคุณพงศ์เอาไว้เป็นที่พึ่งสักคน ปัญหาเรื่องรายได้ที่จะตกต่ำเพราะความสูงอายุก็น่าจะหมดไป พระพิรุณเคยเห็นมาด้วยคิดว่าคุณพงศ์น่าจะรวยเพียงพอ ถ้าคุณพงศ์จะรับพระพิรุณไปเลี้ยงดูทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดนั้นก็มากพอที่จะทำให้พระพิรุณและลูกเป็นสุขตลอดชีวิต..."¹

ความมีอิสระในการเลือกคู่ครองของสตรีในช่วงนี้มีหลายรูปแบบด้วยกัน กล่าวคือ สตรีบางคนได้รับอิสระในการเลือกคู่ครองจากบิดามารดา แต่ยังคงยึดถือและปฏิบัติตามแบบฉบับของกุลสตรีที่ว่า หญิงจะเปิดเผยความรู้สึกหรือบอกรักชายคนใดก่อนไม่ได้ ทำให้ฝ่ายชายไม่ทราบความรู้สึกของเธอนั่นเอง และเธอก็ต้องสูญเสียไปโดยไม่ในที่สุด เช่นกานดาใน จุดหมายปลายทางของกานดา เห็นได้จากความนึกคิดของเธอว่า

"คุณนิคคุณหน้อยมาหาที่บ้านทุกวัน เห็นลูกแล้วก็นึกถึงพ่อ หลอนไม่ใช่เด็กเล็กเรียนแล้ว ใครจะมาบังคับให้ตอบคำถามอีกไม่ได้ นอกจากหลอนจะสมัครใจทำเช่นนั้นเอง สมมุติว่าจะตอบกานดาจะตอบว่าอย่างไร จะตอบอย่างไร หลอนที่มุ่งหมายว่า หลอนจะค้นคว้าหาความรักอันแท้จริงให้พบก่อนได้หรือไม่ ภัยมารยาทของสตรีหลอนจะหาคะไรออกมาไม่ได้ เมื่อไม่เข้าใจหลอนคังนั้นแล้ว ก็ยอมไม่มีประโยชน์อันใดที่จะคิดถึงเขาต่อไป"²

เช่นเดียวกับกานดาใน บนหลุมศพวาสิฏฐี เธอรักอยู่กับวิชัยแต่เมื่อเขาขอให้เธอเป็นฝ่ายเริ่มต้นโดยออกตัวต่อผู้ใหญ่ก่อนว่าเป็นฝ่ายรับไว้ให้เขาจัดการสมรส กานดาปฏิเสธไม่ได้เพราะความหึงหวงในเกียรติของกุลสตรี³ เป็นเหตุให้วิชัยประศกเธอด้วยการบละทิ้งหาหญิงอื่น ซึ่งทำให้กานดาต้องได้รับความทุกข์และทรมานใจมาก

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "พระพิรุณ" ใน หลายชีวิต หน้า 114

²กาญจนา นาครัตน์ จุดหมายปลายทางของกานดา หน้า 44 - 45

³ร.จันทพิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 315

สตรีบางคนกล้าแสดงออกอย่างเปิดเผยในเรื่องของความรัก โดยไม่คำนึงถึง
 ขนบธรรมเนียมประเพณีและศีลธรรมอันดีงาม พยายามทุกวิถีทางที่จะให้ตัวเองสมหวัง
 ในความรักเช่นม.ร.ว.ทรงกลดใน บทภาว วรารักษ์ ซึ่งแสดงออกโดยเปิดเผยว่า
 สนใจระพีพันธ์และพยายามจะเอาชนะเขาให้ไ้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์คุยกับ
 เขา รับเขาไปรับประทานอาหารและดูภาพยนตร์ และแม้กระทั่งการขับรถไปหาเขาที่บ้าน
 กลางคืน เห็นได้จากคำพูดระหว่างเธอกับมารดาตอนหนึ่งว่า

"...เรื่องของคุณระพีนะ แม่พยายามเตือนแล้วเตือนอีกว่าเขามีคู่นั้น
 ไม่ใช่เราไม่รู้ แล้วคุณก็เป็นลูกผู้หญิง จงควบคุมตัวเองอย่าให้เขา
 นำเกลียด"

"ไม่เห็นนำเกลียดเลยคุณแม่ เคียวนี้ สมัยนี้เขายังรักกันทั้งนั้นแหละ เรา
 ไม่มารอเก็บตัวอยู่กับบ้าน ให้เขามาถึงตัว ให้เราขอร้องมาเถยอย่างสมัยโบราณ
 หรอกนะ สิ่งใดที่เราพอใจเราต้องทำ"¹

พรเพ็ญใน ชีวิตรักใหม่ ก็เช่นกัน เธอสร้างทำเป็นสนใจแผนเพื่อหลอกให้เขาเป็น
 คู่ครองมือให้คนที่เธอรักรู้สึกหึงหวงเธอโดยโทรศัพท์ให้แผนออกไปพบที่หน้าโรงภาพยนตร์
 เจลินไทย ซึ่งเธออยู่ก่อนแล้วพร้อมด้วยบัตรที่นั่งสองที่ ในโรงภาพยนตร์ เธอเอนกาย
 นอนหลับพักผ่อน ปล่อยให้เขาบรรยายของอยู่ประหม่าว่า

"แทนที่เขาคงได้ยินเสียงกระซิบบอกความไปประโยชน์หนึ่งจากหล่อน แผน
 กลับนั่งตัวแข็งเหมือนหัวใจหยุดเต้นไปเสียแล้วละนั่น เพราะแก้มของเขาได้
 สัมผัสกับสิ่งที่อ่อนนุ่มและอุ่นอย่างมีชีวิตรักใจเขาเต็มรัก... เขาถูกผู้หญิงจูบ
 ก่อนเป็นครั้งแรกในชีวิตรัก"²

¹ สุวัฒน์ วรดิลก ชีวิตรักใหม่ หน้า 518

² ก. หน้า 115

จิตรีใน บนหลุมศพวาสิฏฐี ผู้ซึ่งประกาศหมั้นโดยที่ฝ่ายชายไม่รู้ตัวและไม่มีการตกลงกันล่วงหน้ามาก่อน เห็นได้จากคำพูดของวิชัยกัมภีร์จนถึงการกระทำของจิตรีว่า

"เออ นายเบ็ญจท้าวอะไรไฉนน้อง จิตรีถึงได้ประกาศหมั้นแทนเขา
ก่อนหน้าพี่ชายกับน้องดา ค็นนั้นน้องยังห้ามไม่ให้พี่เอ็งจิตรีวิวาทกับว่าจิตรีทำวิเศษ
เสียดายจิตรีจักการ เกือบทุกอย่าง เบ็ญจเลยไม่ใคร่รู้ว่ามาชุมนุมถึงลูกสาว
เขาถึงในบ้านข้างเคียง"¹

สตรีบางคนเลือกคู่ครองโดยไม่คำนึงว่าชายหนุ่มผู้นั้นมีภรรยาแล้ว และยังไม่ได้
หย่าขาดจากกัน เธอทำทุกอย่างตามความปรารถนาและความต้องการของตนเองโดยไม่
ใส่ใจต่อสังคมเช่นศรีใน ยอกสวาท ซึ่งแย่งสามีของน้องสาวที่ให้ความช่วยเหลือตนเองอยู่²
ได้ใน ปิ่นหรือชีวิต ทั้งคำพูดที่เธอบอกกับพี่สาวว่า

"...พวุงนี้จะขึ้นเครื่องบินไปเชียงใหม่แต่เช้า"

"ไปเชียงใหม่" พี่ทวนคำ "ไปทำอะไรที่เชียงใหม่"

"ไปอยู่กับคุณโจจน์" วิไลตอบโดยเร็ว ไม่มีการชักแม่น้ำทั้ง 5

"อ้อ เขาหย่ากับเมียของเขาแล้วรึ?"

วิไลหน้าบึ้ง "เปล่าค่ะ เมียเขาไม่ยอมหย่า แต่ข้างปะไร มันแปลก

อะไรสำหรับเล็ก"³

ส่วนสตรีอีกประเภทหนึ่งแม้จะเลือกชายที่มีภรรยาแล้วเป็นคู่ครองของตน แต่ก็
ไม่ไ้คิดจะแย่งชิงมาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนและยอมเป็นของเขาคือไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ
จึงอันเช่นมยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม ทั้งคำพูดที่เธอบอกกับกระจ่างว่า

¹ร. จันทนิมิตะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 317

²ป. อินทรปาลิต ยอกสวาท หน้า 53

³ว. ณ. ประมวลมารค ปิ่นหรือชีวิต หน้า 662 - 663

"รีจะไม่อยู่ในฐานะเมียน้อย, เมียเก็บ, ของคุณทั้งนั้น, แก่ออยู่ในฐานะ
 เกมของรี, คืออยู่ต่อไปที่นี่และทำงานที่งานตามเกม ส่วนคุณก็เพียงแต่เป็น
 คนรักที่ไม่เปิดเผยของรี เมื่อใดคุณต้องการพบรี, คุณอาจนัดแนะให้รีไปพบ
 คุณที่ไหนสักแห่ง, หรือคุณจะให้รถมารับหรือมาเองก็แล้วแต่คุณจะเห็นว่า
 ปลอดภัยสำหรับคุณ... และไม่มีข้อผูกมัดหรือข้อเรียกร้องอะไรทั้งนั้น...
 อีกอย่างหนึ่ง, นับว่าเป็นเรื่องสำคัญอยู่สักหน่อย, ซึ่งคุณต้องปฏิบัติอย่าง
 เกร่งเกร็ด, คือคุณจะให้เงินรี, หรือของขวัญราคาแพงให้รี, ไม่ได้เป็นอันขาด
 ถ้าคุณฝ่าฝืน, รีจะโกรธคุณด้วย ทำไมหรือคะ? เพราะว่ารีไม่ได้ขายตัวของ
 รีให้คุณ, หรือแลกเปลี่ยนกับวัตถุอะไรทั้งนั้น, แต่รีมอบให้เป็นของคุณด้วย
 ความรัก แก่ออย่างเดียวกันเท่านั้น"

ผาติใน เมียน้อย เป็นสตรีอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทไม่แตกต่างจากมยุรีเท่าใดนัก
 เธอมอบเป็นอนุภรรยาของชายที่เธอรักทั้ง ๆ ที่มีโอกาสเลือกคู่ครองได้มาก เห็นได้
 จากที่ผลสรุปถึงเธอว่า

"เธอเป็นผู้หญิงที่อยู่ในฐานะและลักษณะที่จะได้เป็นภรรยาใคร ๆ โดย
 ชอบด้วยกฎหมายต้อยเปอร์เซนต์ เธอไม่อยู่ในฐานะที่จะต้องเสียดายในการ
 เลือกคู่แต่เธอได้ขายชีวิตของเธอให้แก่ความคึกคักในส่วนที่ลึกซึ้งที่สุดของ
 หัวใจ, มิได้ขายแก่เงินหรือทรัพย์สินที่มนุษย์ธรรมดาที่ราคากันว่ามีค่าสูง
 มิได้ขายแก่รูปโฉมตัวตนหรือความโอ้อวดหรูหรา อันเป็นเครื่องตั้งของค้นหา
 ราคะทั้งปวงเธอขายชีวิตของเธอแก่นาคคตอันมีคมและทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะ
 ไม่มีวันพบปะความแจ่มใส เธอมอบกายมอบใจให้แก่ผู้ชายที่เขามีเจ้าของแล้ว
 โดยที่มิได้มีจุดมุ่งหมายอยู่เป็นเจ้าของสิทธิ์เต็มแม้นักบิดเบี้ยว เธอมิได้ปล้น
 สิ่งที่มีราคาสูงสุดของผู้หญิงคนอื่นคนใดเลย เธอเป็นแต่เพียงขอดื้อเอาสิ่ง
 ที่มีราคาสูงสุดของผู้หญิงคนนั้น มาเป็นสิ่งที่มีความสูงที่สุดของเธอด้วย เธอขอ

อย่างที่ยอมเอาชีวิตของเธอเป็นเดิมพันในการเทิดทูนสิ่งที่มีค่าสูงส่งนั้น โดยไม่ต้องการตอบแทน หรือความเปิดเผยที่มีหน้ามีตาอะไรเลย"¹

สตรีบางคนแม้จะแต่งงานไปแล้วแต่ก็ยังคงประหลาดใจเป็นอิสระจากกฎเกณฑ์ของสังคม เช่นประพิมพรรณใน ห้วงรักเหวลึก เธอเห็นว่าการแต่งงานเป็นเพียงสิ่งสมมุติ หรือกฎเกณฑ์ที่สังคมสร้างขึ้นซึ่ง

"...ทำให้คนที่รักกันจริงแต่ไม่ได้แต่งงานกัน โลกไม่ยอมรับรู้ ส่วนคนอื่นมาจากไหนไม่รู้แล้วทำพิธีสม ๆ แล้ง ๆ มีคนรคนำให้หน่อย ก็กลายเป็นผู้มีอำนาจ เป็นเจ้าของ ทำอะไรถูกไปหมด"²

ด้วยเหตุนี้เธอจึงถือว่าพรเพิ่มที่เธอแต่งงานด้วยคือรู้จัก ส่วนมาโนชชายที่เธอรักและเสียความบริสุทธิ์ให้กับเขานั้นคือสามี ในขณะที่สังคมถือว่าพรเพิ่มคือสามีที่ถูกต้องกับมาโนชคือชายชู้

บทบาทในการเลือกคู่ครองของสตรีในช่วงนี้ที่แตกต่างจากในช่วงก่อนคือความเป็นอิสระในการมีความสัมพันธ์ทางเพศกับบุคคลที่ตนพอใจโดยเสรี ซึ่งนับว่าเป็นลักษณะที่ก้าวหน้าของสตรีในช่วงนี้ เช่นอัมพาลิกาใน ชีวิตคือความฝัน เธอรักความเป็นอิสระ เพราะไม่ต้องการผูกมัดตนเองและไม่ต้องการรับผิดชอบใด ๆ ทั้งสิ้น พอใจก็อยู่ด้วยกันไม่พอใจก็แสวงหาคนใหม่ต่อไป เห็นได้จากคำบอกเล่าของเธอถึงพักรตร์ที่รัก

"ฉันมีเพื่อนผู้ชายที่เป็นผู้ชายหลายคน เขามีเมียแล้วเกือบทุกคนแต่เขาเข้าใจชีวิตและรู้จักแบ่งเวลา เมื่อเขาอยู่กับฉันก็ไม่มีผู้หญิงคนใดอีกในโลกนี้นอกจากฉัน เรามีความสุขด้วยกัน เสรีจากสืลาศแล้วเราก็นั่งรถไปด้วยกันทุกแห่งทุกหน แม้แต่ถนนในทุ่งนาที่มีลมเป็นสหายและเงียบสงัด โลกเป็นของ

¹ ยาชอบ เมียน้อย หน้า 515 - 516

² หลวงวิจิตรวาทการ ห้วงรักเหวลึก เล่ม 1 หน้า 86

เราอย่างแท้จริงเรามีความสุขและฉันก็มีความสุข เมื่อเราจากกันแล้วเราก็
ไม่พูดถึงอะไรอีกเลยไม่มีความหลังไม่มีความผูกพันและความห่วงแทน เขา
เป็นผู้ที่เธอไม่เอาเรื่องของเราไปพูดที่ไหน พระเจ้าเท่านั้นที่รู้ ผู้ชายอย่างนี้
มีอยู่ไม่น้อยถ้าเราจับตัวให้ถูกเราก็มีความสุขได้ตลอดเวลา มันไม่ใช่ความผิด
อะไรเลย พักตร์เธอต้องพยายามเข้าใจมันเป็นเรื่องของความบริสุทธิ์ใจ...
เป็นเรื่องของธรรมชาติเราแลกเปลี่ยนความสุขให้แกกันไม่มีใครเสียหาย
เพราะเราไม่ได้เอาไปพูดที่ไหน ฉันรู้สึกว่ามันอาจไม่แต่งงานก็ได้ ฉันพอใจ
แล้วสำหรับชีวิตอย่างนี้"¹

ความประหลาดใจกล่าวนี้เป็นที่นิยมกันในหมู่ที่เรียกตนเองว่า ผู้ที่ขึ้นสูงเนื่องจาก

"ไม่มีภาระของชีวิต ไม่มีความผูกพันของหน้าที่และความรับผิดชอบของชีวิต
รัก มีแต่อิสระเสรีอย่างหาขอบเขตไม่ได้ นั่นคือแบบของชีวิตแบบหนึ่งที่ผู้ที่สูง
พวกหนึ่งเขานิยมทำกัน..."²

และ

"...นี่คือมุมใหม่ของชีวิตมันคงไม่พยายามขายและโลกใบนี้จนกระทั่งผู้ที่สูง
มหาศาลจะรับเอาไว้ไม่ได้ ฟรีเลิฟ!... เพื่อนที่ร่วมชีวิตกันด้วยความพึงพอ
ใจไม่มีอะไรผูกพันและบีบบังคับ พอใจจะรักกันได้นานเท่าที่หัวใจปรารถนา
หรือตรงต่อความรู้สึกจนกระทั่งสามารถจะจากกันได้ด้วยความเข้าใจกันในเมื่อ
ความเกลียดชัง หรือความเบียดเบียนได้เกิดขึ้นแล้ว อารยธรรมแบบใหม่ที่สุกใน
ชีวิตรัก และกามารมณ์ของมนุษย์มันมีอยู่ทุกแห่งบนผืนแผ่นดินแห่งความอิสระ
เสรี มันมีอยู่ในเมืองไทย ในสหราชอาณาจักรในอเมริกาเรื่อนแสนเรื่อนล้าน ใน

¹ สก. กุรุมะโรนิต ชีวิตคือความฝัน หน้า 727

² ก. หน้า 737

ที่กินอยู่ของผู้ทรงอำนาจและทรงเกียรติ ในรถแล็กซี่ไฮโก้ราคา ในห้องชุด และชายหาด บนฟลอริดาที่สวยงาม และบนเนินหญ้าชายเขานั่นคือ สิ่งมีชีวิต ที่ต้องการ ชีวิตแบบอัมพาตลีลาและอุเทน"¹

จากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงผู้หญิงสมัยหลังสงครามใน สภาพบุรุษ สมพร ก็แสดงให้เห็นว่าสตรีในช่วงนี้มักจะประสบปัญหาเป็นอิสระในเรื่องของความรักตาม ใจปรารถนาโดยไม่มีความละอายใจ สตรีบางคนถึงกับเอาตัวเข้าแลกเพื่อให้ได้ สิ่งที่ต้องการ ทั้งคำบอกเล่าของผู้ประพันธ์ว่า

"...การที่จะหาเมียสักคนหนึ่งในกรุงเทพฯ ในสังคมเห็นจะยากเย็น แลเห็นหญิงที่จะหาผู้หญิงสักถึงคุณค่าของความอาย คุณค่าของร่างกาย จุด ที่สำคัญที่สมัยหนึ่ง ผู้หญิงหวงแหนและถือว่ามีค่ายิ่งกว่าชีวิต แต่สมัยนี้มีราคา ทั้งต่ออารมณโลก ไปถึงรถยนต์และสิ่งแวกล้อมตลอดจนกระทั่งถุงและ ไม่กอลฟ"²

สตรีชั้นที่นอกเหนือจากอัมพาตลีลาได้แก่พวกรักใน ค่าของชีวิตสาว โสภาคิน ใจให้เขา ต่างกันแต่ว่าสตรีทั้งสองนี้ต้องการชายที่มีฐานะดีเพื่อหวังกอบโกย มิได้หวัง ได้เฉพาะความสุขในการมีเพศสัมพันธ์ เช่นเดียวกับสตรีชั้นสูงซึ่งไม่คำนึงถึงเรื่องเงินทอง ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับความพอใจของเธอเป็นใหญ่ เห็นได้จากคำพูดของพวกรักที่นอกกับสิริยุทธว่า

"คุยกับใครก็ได้ขอให้ให้ทรัพย์สินเป็นพอ ให้อะไรจะคบแต่จะมีลูกมีเมียแล้วไปไหน ไม่ไ้ต้องเป็นข้าทำงานให้ลูกให้เมียไม่เอาแล้วเช็ดจนวันตายเช็ดจริง ๆ "³

และจากที่โสภาคินกับนางอุทกีกว่า

¹ สก. กุระโรนิต ชีวิตคือความฝัน หน้า 738 - 739

² อรรถพร สภาพบุรุษสมพร หน้า 88

³ ก. สุรางคนางค์ ค่าของชีวิตสาว หน้า 117

"ฉันอยู่สบายสบายนา...วันหนึ่งไม่ต้องทำอะไร งานของเรามีอยู่
อย่างเดียว คอยแต่งตัวไว้ให้สวยเท่านั้น เวลาคุณพัฒนาเขาจะให้เห็นเรา
สวยเสมอและจะไ้รักเรามาก ๆ เสียหายพบคนอย่างคุณพัฒนาเข้าไป ม่ายัง
ฉันสบายไปนานแล้ว"¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงนี้สตรีมักจะเสียความบริสุทธิ์ให้แก่ชายโดยง่ายคาย
บางรายเสียความบริสุทธิ์ก่อนการแต่งงานเช่นสิริยุพาใน คำของชีวิตสาว ซึ่งจำต้อง
แต่งงานกับนพพลเพราะไ้สูญเสียความสาวให้กับเขาแล้ว² และบางรายเสียความ
บริสุทธิ์โดยไม่มีการแต่งงานเช่นเพ็ญพริ้มและพัศตร์ม่องใน คำแห่งความรัก³ กานดาใน
บนหลุมศพทวารสี⁴ นาดฤดีใน หัวใจให้เขา⁵ มยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม⁶ เห็นไ้จาก
ความนึกคิดของบิดาเพ็ญพริ้มและพัศตร์ม่องที่ว่า

"พระยาราชกิจคิดอีกเหมือนกันว่าจะหาหนทางไ้กลางควาพัศตร์ม่องต่อไป
ควาอันร้ายแรงยิ่งกว่าเพ็ญพริ้มเพราะว่าพัศตร์ม่องมีลูกคิดทอง ลูกที่ประจัน
ความใจง่ายของแม่อย่างแน่อนเหลือเกิน"⁷

และจากความนึกคิดของกานดาว่า

¹นิศยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เขา เล่ม 1 หน้า 755

²ก. สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 450

³สุกัญญา คำแห่งความรัก หน้า 144

⁴ร. จันทพิมพะ บนหลุมศพทวารสี หน้า 629

⁵นิศยา นาฏยสุนทร อ.ก. หน้า 116 - 117

⁶อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 533

⁷สุกัญญา น.ก.

"...ฐานะปัจจุบันของหล่อนมิใช่คู่รักผู้ใดอีกแล้ว หล่อนเป็นเมีย
แม้การเปลี่ยนฐานะนั้นจะเป็นไปอย่างฉกฉวยและชะงักงันมากนัก-แม่
ในความสำนึกของกานดา ยังมีหิริโอตทัตประคองทอกย้ำอยู่เสมอ.. เมียก็ยัง
คงเป็นนามอันแท้จริงของหล่อนอยู่นั่นเอง วิหยาให้นามนี้แก่หล่อน..."¹

และจากคำบอกเล่าของนางฤๅ

"สมองคิดฉันไม่ได้รับฟังเรื่องคำร่ำพันรักนี้เท่าไร ไต่ยืนอยู่แต่อย่างเดียว
ว่าคิดฉันสวย...สวยกว่าเจ้าของบ้านนี้ คิดฉันไม่ทราบว่าคุณรู้สึกอันถึงคตินั้น
เกิดขึ้นมาในจิตใจได้อย่างไร แต่มันก็ได้เกิดขึ้นแล้วอย่างไม่คาดฝันถึง
คิดฉันคิดว่า ไม่เห็นแปลกอะไรถ้าหากว่าคิดฉันจะเป็นของโปรย "คิดฉันไม่ต้องการ
เป็นทาสของชีวิต หาสของชนบทรรมนิยมประเพณีที่กดขี่จิตใจของคิดฉันอยู่
เวลานี้"²

และจากคำพูดของมยุรีที่บอกกับกระจำว่า

"รีไม่ใช่สาวบริสุทธิ์หรอกค่ะ, พรหมจารีของรีได้ให้แก่ชายทรยศคนนั้น
อันนี้-เสียแล้ว "³

สตรีบางคนเสียความบริสุทธิ์ให้กับชายคนหนึ่งแต่ต้องมาแต่งงานกับชายอีกคนหนึ่ง
เป็นจิตรีใน บนหลุมศพวาสิฏฐี⁴ ประพินพรพใน ห้วงรักเหวลึก⁵ นางสาวใน คืนสวรรค์

¹ร. จันทพิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 629

²นิศยา นาฏยสุนทร หัวใจในเงา หน้า 116 - 117

³อาษา สกุณสวย-หญิงงาม หน้า 533

⁴ร. จันทพิมพะ ล.ค. หน้า 197

⁵หลวงวิจิตรวาทการ ห้วงรักเหวลึก เล่ม 1 หน้า 175

อันสาวท¹ ผู้สวใน มรสุมแห่งชีวิต² ฯลฯ เห็นได้จากคำพูดในจดหมายที่จรวรมีถึง
แต่ก็

"ที่เพิ่งให้คนเอาจดหมายนี้มาให้คุณในวันมงคลของคุณ ก็เพราะคุณคง
ไม่ยอมให้พี่ทำอย่างนี้เสียแต่เมื่อคุณขอหมั้นจิตรี คุณคงจะไม่อยากให้ความ
หลังทำลายความหวังและชีวิตปัจจุบันแบบนี้ คุณคงจะไม่ยอมอย่างเดียว
จะนั่นถึงพี่ไม่อยากเล่นโก้งกับคุณคือยอมแมวขายป๋อยน้องสาวเสียคนแล้ว
ให้ผู้ชายดี ๆ อย่างคุณ (ซึ่งก็เป็นน้องตัวพี่เอง) พี่ก็จำต้องทำตามคุณคง
เพราะพี่รักนับถือแล้วพี่รักน้องสาวพี่เองอีกด้วย
แต่วันนี้พี่ทนไม่ไหวจึงส่งจดหมายมาให้คุณวินิจฉัยเอง ถ้าเห็นจะล้มเลิก
พิธีสมรสวันนี้ก็จงตัดสินใจเสียโดยเร็ว..."³

และจากคำพูดของมารคานงลักษณ์ตอนที่เธอสารภาพว่าได้บอกความจริง
แก่กอมเกียรติไปแล้วว่าเธอไม่ใช่สาวบริสุทธิ์ ซึ่งมารคาของเธอเกรงว่า จะเป็นที่ถูก
ของสามี ถึงข้อความ

"ในเบื้องต้นเราอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบลูกต้องยอมรับว่าไม่ใช่คนดี คน
บริสุทธิ์มาก่อนแต่งงานกับเขา ทำให้เขามีฐานะอยู่เหนือและฝ่ายเราเป็น
เบี้ยล่าง"⁴

พฤติกรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทในการ เลือกคู่ครองของสตรีในช่วงนี้
ที่เป็นไปอย่างอิสระเสรีเพียงใด ทั้งยังเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าสตรีมิได้ตกอยู่ในวงล้อม
ของชนประเพณีเช่นสตรีในยุคก่อน ๆ ทั้งคำพูดของนายรอนนิทากันทิมมาใน เศรษฐีนาถา ว่า

¹หลวงวิจิตรวาทการ คืนสวรรค์อันสาวท หน้า 78

²หลวงวิจิตรวาทการ มรสุมแห่งชีวิต หน้า 80

³ร. จันทิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 197

⁴หลวงวิจิตรวาทการ ล.ก. หน้า 135

"เคี้ยวมันหันสมัยจับคลุมถุงชนแล้วละ ฮ่า ๆ ฮ่า ๆ ไม่เหมือนตะกอนที่สุด
แต่พอแม่จะจัดให้ ผู้หญิงผู้ชายสมัยนี้เขาต้องเจรจาให้ถึงเนื้อคู่ของตัวเอง...
เขาคงปลงใจกันอย่างไรแล้วถึงจะมามอกเล่าให้ผู้ใหญ่รับรู้ ที่นี้ถึงจะตก
เป็นหน้าที่ของเราละที่จะแนะนำมันว่า ควรหรือไม่ควรเพียงไหน..."¹

ความรักและการเลือกคู่ครองหรือการสมรสของสตรีในช่วงนี้ ส่วนใหญ่จะตกเป็น
หน้าที่ของหม่มสาว ผู้ใหญ่เป็นเพียงผู้ดูแลระคับระคองพอให้บุตรธิดาเดินทางไป
ในชั่วขณะเท่านั้น หากใครจะเป็นผู้เลือกซึ่งกันให้เดินทางใดไม่ จึงกล่าวได้ว่าสตรี
ในช่วงนี้ได้รับอิสระเสรีภาพในการเลือกคู่ครองมากกว่าทุกช่วงที่ผ่านมาเช่นคำพูดของ
ภรรยาใน คำของชีวิตสาว ที่ว่า

"สมัยนี้การแต่งงานไม่ใช่ของที่จะกำหนดกฎเกณฑ์ไว้แล้วเธอเอ๋ย การ
คลุมถุงชนน้อยเข้าทุกที การหย่าร้างก็ง่ายเข้าเพราะถือว่าไม่มีการผูกมัด
พอใจก็อยู่ด้วยกัน ไม่พอใจก็หาใหม่..."²

ลักษณะการหาคู่ใหม่ โดยเฉพาะการประพฤติดนเป็นอิสระจากกรอบของชนบ
ธรรมเนียมประเพณีที่เรียกว่า "ฟรีเลฟ" นั้นนับว่าเป็นลักษณะที่ก้าวหน้าของสตรีในช่วงนี้

การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของ

สังคม

- ฐานะบุตร

บุตรสาวในช่วง พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501 นี้ ยังคงดำเนินบทบาทส่วนใหญ่
ตามค่านิยมแบบเก่า กล่าวคือให้ความเคารพนับถือและอยู่ในโอวาทของบิดามารดาตาม
หน้าที่ของบุตรที่ดีจะพึงปฏิบัติ ทั้งคำพูดของศักดิ์ที่กล่าวถึงรจิตใน อุปสรรค ว่า

¹ สันต์ เทวรักษ์ เศรษฐีนาถา หน้า 872 - 873

² ก. สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 291

"ถ้าจะกล่าวโดยความยุติธรรม เธอได้อยู่ในโอวาทของท่านมาตั้งแต่ต้น
มิได้ทำความเสียหายร้ายแรงอันใด นั่นก็นับว่าเธอได้ปฏิบัติหน้าที่ของเธอมາ
โดยเรียบร้อย..."¹

และจากที่ครูพุดกับวิชนีใน ปิตา

"อยู่กับพ่อแม่ก็ต้องเชื่อฟังพ่อแม่ญาติพี่น้องผู้ใหญ่...ผู้ใหญ่จัดการอย่างไร
เราก็ตองยอมรับตามแบบอย่างที่อยู่ในโอวาท..."²

การปรึกษาหารือหรือขอความเห็นเมื่อจะตัดสินใจทำอะไรย่อมเป็นเครื่องแสดง
ให้เห็นถึงความเคารพที่บุตรมีต่อบิดามารดาเช่นจริงจังใน ยอกสวาท แม้บิดาจะให้อิสระ
ในการเลือกคู่ครองแต่เธอก็ปล่อยให้เป็นไปตามความเห็นชอบของท่าน เห็นได้จากที่เธอ
บอกกับบิดาว่า

"ต้องแล้วแต่คุณพ่อสิคะ ลูกมีสิทธิ์จะรักกับที่รักได้แต่ลูกเป็นลูกของคุณพ่อ
การแต่งงานจึงเป็นไปตามความเห็นชอบของคุณพ่อเสมอ"³

นอกจากเชื่อฟังคำสั่งสอนและประพฤติตนอยู่ในโอวาทของบิดามารดาแล้ว ยัง
เห็นว่าต้องศึกษาหาวิชาความรู้ทั้งด้านการบ้านการเรือนและวิชาหนังสือตามหน้าที่ของลูก
ให้ เพื่อให้เป็นที่ยินอกชื่นใจของพ่อแม่ และเมื่อมีโอกาสก็ต้องทดแทนคุณท่านให้มากที่สุด
เท่าที่จะทำได้ การแทนคุณนั้นทำได้หลายวิธี บุตรีบางคนแสดงความกตัญญูทวดเทที่ต่อบิดา
โดยการช่วยการแต่งงานตามความต้องการของท่านเช่นนางลักษณ์ใน คินสวรวรรณสวาท
ซึ่งมีความคิดว่าการแทนคุณพ่อแม่เมื่ออยู่ทางเดียวคือ การแต่งงานที่ทำงานเท่านั้นเอง
เห็นได้จากความนึกของเธอนี้ว่า

¹พ.เนตรรังษี อุปสรรค หน้า 54

²เสนีย์ เสาวพงศ์ ปิตา หน้า 52

³ป.อินทรปาลิต ยอกสวาท หน้า 117

"...เพื่อให้เป็นความชื่นชมโสมนัสเป็นความสบายใจแก่พ่อแม่ว่าในที่สุด
นางลักษณก็ได้แต่งงานเป็นหลักแหล่ง"¹

การแทนคุณพ่อแม่ด้วยการแต่งงานกับคนที่ตนไม่รักนั้นในช่วงหลัง ๆ นี้ไม่ค่อย
นิยมปฏิบัติกัน ถือเป็นการเสี่ยงโดยเอาชีวิตของตนทั้งชีวิตเข้าแลกกับสิ่งที่ไม่มีความ
เพียงพอ ยกเว้นกรณีที่มีความจำเป็นและเดือดร้อนจริง ๆ เท่านั้น บุตรสาวจึงยอม
แต่งงานตามความประสงค์ของบิดามารดาเช่นงามขึ้นใน ใต้เงาโอศก ตอนแรกเธอ
ไม่ยอมแต่งงานตามที่บิดามารดาขอร้องแต่เมื่อ "...แอบไต่บันปรารมภ์กันเมื่อวันก่อน
แล้วแว่วเสียงแม่สอนว่าพรหมแล้วเหมือนถูกน้ำร้อนราดรดที่หัวใจ สำเนียงพ้องกระเทือน
ความรู้สึกไปตลอดร่าง อ้อ! ผู้ให้กำเนิดที่รักและกรุณาลูกเป็นที่ปึงจะยอมเสียสละพัก
เพื่อความสุขของลูกทำไมเล่าลูกจะสนองความกรุณานี้ด้วยการเพียงสละความสุข ความ
รักไม่ได้..."² เธอจึงตัดสินใจแต่งงานเพราะความกตัญญู

เช่นเดียวกับสัจจาใน ยอกสวาท ซึ่งยอมแต่งงานกับหลวงประทีป เพื่อล้าง
หนี้สินของบิดา เพื่ออนาคตของน้องทั้งสองและเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวที คังคำทูลของ
ท่านขุนบรรพจน์บิดาเธอว่า

"...การที่เจ้าได้เสียสละร่างกายเพื่อตอบแทนบุญคุณพ่อนั้น สาธุชนย่อม
สรรเสริญและเลื่อมใสในความกตัญญูของเจ้า..."³

การตอบแทนบุญคุณของบิดามารดานั้นทำได้หลายวิธีเช่น การประพฤติตนอยู่ใน
โอวาทและคำสั่งสอน การช่วยกิจการงานในบ้าน การปรนนิบัติดูแลรับใช้ การให้ความ

¹หลวงวิจิตรวาทการ คืนสววรรค์วันชวาท หน้า 102

²วรรณสิริ ใต้เงาโอศก หน้า 94

³ป.อินทรปาลิต ยอกสวาท หน้า 121

อุปการะเลี้ยงดูเมื่อชราเป็นต้น เช่นเพี้ยใน นี้หรือชีวิต ที่ช่วยควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนและดูแลน้องให้กับบิดา ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงเชื่อว่า

"...ศศิณีใจอยู่กับบ้านเป็นแม่บ้านให้คุณพ่อแทนคุณแม่ เพราะในบ้านนอกจากคุณพ่อแล้วยังมีพี่น้องอีกถึง 4 คน...คุณพระพ่อบุญทั้งที่คุณแม่ตายก็ปีกลูกสาวคนโตเป็นที่พึ่ง มีเรื่องอะไรก็มาปรึกษาให้เพี้ยฟังเนื่อง ๆ...."¹

เช่นเดียวกับสัจจาใน ยอดกษัตริย์ ซึ่งรับภาระในบ้านทุกอย่าง "...เพื่อเห็นแก่ความสุขของพ่อกับน้อง ๆ การบ้านทุกสิ่งทุกอย่างศิจิไม่เคยตะคอง และเมื่อศิจิไม่ทำก็ต้องสัจจานั้นแหละ หุงข้าว กวาดเรือน ภูเรือน ชักريكเลื่อยผ้า ภูแลน่องคนเล็กกับงานเบ็ดเตล็ดสารพัด..."²

พระณีใน พระณี ซึ่งแม่จะถูกมารคนำไปขาย แต่เมื่อมีรายได้พอเลี้ยงตัวเองเธอก็ให้ความช่วยเหลือมารดาโดยสงเสียเลี้ยงดู ทั้งที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเชื่อว่า

"...ต่อไปเมื่อพระณีทำมาหาได้อีกละก็จะแบ่งเงินไปให้มารดา เป็นการอุปการะทั้งบุตรของตนและมารดาของตนไปพร้อม ๆ กัน เมื่อพระณีเดินทางไปจากกรุงเทพฯ ไปถึงบ้านและเล่าเนื้อความให้ยายรื้อฟัง ก็ยอมรับเงื่อนไขของพระณีโดยขุณิน เพราะยายรื้อมีอายุมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทำงานหนักไม่ไหว ถ้ามีลูกสาวคอยส่งเงินให้เลี้ยงชีพฐานะของแกก็จะดีขึ้น..."³

เงินที่ได้รับจากพระณีทำให้ยายรื้อสามารถปลูกเรือนได้ใหม่ และซื้อนาไว้ให้เขาเช่าเป็นรายได้พอเลี้ยงตัวและหลานได้โดยไม่เดือดร้อน

¹ ว.พ.ประมวลมารค นี้หรือชีวิต หน้า 7

² ป.อินทปาลิต ยอดกษัตริย์ หน้า 4

³ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "พระณี" ใน หลายชีวิต หน้า 108

นอกจากช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงานภายในบ้านแล้ว บุตรสาวในบางครอบครัวยังมีบทบาทสำคัญในการหางานเลี้ยงครอบครัวอีกด้วยเช่นดังจำใน ยอกสวาท¹ นาลดก็ใน หัวใจให้เขา² กันทิมมาใน เศรษฐีอนาถา³ เช่นคำพูดของนาลดที่ว่า

"เนื่องจากกระยะนี้คิดนรับเงินงวดแรกแล้วฐานะการเงินในบ้านของเรา จึงดีขึ้นมาก คิดนก็ขอร้องให้แม่เลิกอาชีพเย็บเสื้อผ้าจากการหางานลงบ้างและบอกความตั้งใจว่า ที่มีใจให้แม่เลิกอาชีพเย็บเสื้อผ้านี้โดยก็เพราะยังไม่แน่ใจว่า รายได้ของคิดนจะยังขึ้นไปเพียงพอหรือไม่ เราต้องรอกูก่อน ถ้าหากว่ามอง เห็นช่องทางถาวรอย่างใดเสียก็ต้องให้แม่เลิกทำในยังคำ ไม่มีลูกคนใดพอใจที่จะเห็นแม่ของตนทำงานหนัก ไม่มีเวลาพักผ่อนหย่อนใจ แต่ขณะนี้เราก็ก็นึกถึงแม่แล้ว" ⁴

และจากกันทิมมากล่าวกับประพนธ์ว่า

"จริงค่ะ คิดนจะไม่ยอมให้คุณพ่อท่านกลับไปสู่สภาพอย่างเก่าอีกเลย เพราะอายุของท่านก็เข้าสู่วัยที่ควรจะได้รับการศึกษาบ้างแล้ว" หญิงสาว ยืนยันอีกว่า "ต่อแต่นี้ก็เป็นหน้าที่ของคิดนผู้เป็นลูกที่จะต้องบำเพ็ญกรณียกิจของ คิดนต่อไปค่ะ คิดนเคราะห์ดีที่คุณประไพพรรณได้จัดการให้ได้รับโอนร้าน สุภาพรรณมาเป็นกรรมสิทธิ์รายไค้ของร้านเมื่อหักส่งคืนเงินยืมกันเป็นงวด ๆ แล้ว ก็ยังเหลือพอที่เราจะใช้จ่ายกันไค้ในครอบครัวโดยไม่คลาดแคลนเกินไปค่ะ..." ⁵

¹ป. อินทรปาลิต ยอกสวาท หน้า 80

²นิคยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 374

³สันต์ เทวรักษ์ เศรษฐีอนาถา หน้า 857

⁴นิคยา นาฏยสุนทร น.ก.

⁵สันต์ เทวรักษ์ น.ก.

จะเห็นว่าบทบาทโดยส่วนรวมของบุตรสาวในช่วงนี้ยังคงเป็นไปตามค่านิยมดั้งเดิม แต่มีบทบาทในครอบครัวมากขึ้น เช่น เป็นที่ปรึกษาของบิดามารดาและเป็นผู้นำของครอบครัว ในบางโอกาส ที่สำคัญ คือมีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวแทนบิดาซึ่งมีอายุมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมั่นและเป็นตัวของตัวเองอย่างมีเหตุผล กล่าวคือจะไม่ยอมปฏิบัติตามความต้องการของบิดามารดาในสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วยและไม่มีเหตุผลเพียงพอ โดยเฉพาะในเรื่องการเลือกคู่ครองซึ่งถือว่าอยู่ในวัยที่บรรลุนิติภาวะ ก็ย่อมจะพ้นจากความปกครองของบิดามารดา ตลอดจนมีความคิดความอ่าน มีความรู้สึกนึกชอบชั่วดีพอที่จะคุ้มครองตนเองได้แล้ว เธอควรจะมีสิทธิ์เลือกผู้นำด้วยตัวของเธอเอง ดังตัวอย่างที่ไคกล่าวมาแล้วในด้านการเลือกคู่ครอง

- ฐานะภรรยา

บทบาทของภรรยาในช่วง พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501 นี้ ไม่แตกต่างจากช่วงก่อน ๆ เท่าใดนัก ส่วนใหญ่ยังคงยึดถือค่านิยมแบบเดิมอยู่ กล่าวคือ ภรรยามีหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนทุกอย่างให้เรียบร้อย ไม่ว่าจะเป็นการจัดเตรียมอาหาร ดูแลรักษาความสะอาดของบ้านเรือน ตลอดจนข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เก็บรักษาทรัพย์สิน ควบคุมรายรับรายจ่าย และปกครองคนในครอบครัว ฯลฯ เช่น สัจจาใน ยอดกตัญญู ถึงคำบรรยายของบุพเพสันนิวาสที่กล่าวถึงบทบาทภรรยาของเธอว่า

"... สัจจาก็ได้ปฏิบัติหน้าที่แม่บ้านโดยเคร่งครัด ทุกสิ่งทุกอย่างตลอดจนการเงินเป็นการระของสัจจา หล่อนต้องควบคุมคนใช้ดูแลทำความสะอาด เอาใจใส่กับความเป็นอยู่ของสามีไม่ยอมให้เขาทำนิติเตียนใด"¹

บทบาทภรรยาของวินใน ปดิวรีก้า ก็ไม่แตกต่างไปจากนี้ ทราบได้จากความนึกคิดของศรีนัยที่มีต่อภรรยาว่า

"... ทุกวันเขาจะได้แต่งกายด้วยเสื้อผ้ากางเกงรีดเรียบสะอาดเอี่ยมเสมอ อาหารทุกมื้อที่บริโภคมียีสโอชะสะอาดชวนรับประทาน เขารู้ว่าไม่ใช่ฝีมือแม่

¹ ป. อินทรปาลิต ยอดกตัญญู หน้า 129

สาย ซึ่งเขาเคยนึกในใจว่าหาจนแก่ตายก็ไม่ได้ดี ผู้หญิงคนนั้นยื่นมือเข้ามาทำ
ทุกอย่างในบ้าน หล่อนจัดห้องหับต่าง ๆ ใหม่ โดยคุณหญิงมารดาเขาเห็นที
งามไปด้วย..."¹

เช่นเดียวกับมารดาเคือนตาใน ความรักของวัลยา ซึ่งควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือน
ทุกอย่างรวมทั้งปรนนิบัติคุณและสามีและลูกไปพร้อมกันด้วย ทั้งคำบอกเล่าของเพื่อนตาถึง
มารดาว่า

"...แม่นั่งคอยพ้ออยู่เงียบ ๆ และอกหนแม่ไม่เคยพูดและไม่เคยบ่นไม่เคย
ถามว่าเหตุใดจึงกลับคำมีศ พื่อไม่เคยทำอะไรในบ้านเลย บางทีไม่รู้ด้วยซ้ำว่า
คนไหนในบ้านมีที่คน เสื้อผ้าที่ใส่อยู่ที่ไหน ทุกสิ่งทุกอย่างแม่จัดเสร็จเรียบร้อย
นี่คือชีวิตของผู้หญิง เคือนตาคิด การเป็นแม่บ้าน การปฏิบัติตัวและลูกและ
ก็เท่านั้นเอง"²

นอกจากงานบ้านแล้วภรรยายังต้องช่วยเหลือการงานของสามีตลอดจนเป็นคู่คิด
ปรึกษาของสามีเช่น ม.ร.ว.สายหยุดใน สาวสวย-หญิงงาม ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์

"จากความอดทนในการดำรงชีวิตและทำงานบ้านของ ม.ร.ว.สายหยุด,
ตลอดทั้งช่วยงานของเขาคือเอามาทำที่บ้านจนคิดคั่นอยู่เสมอ, หล่อนได้รับการ
ตอบแทนด้วยความรักของกระจ่างอย่างเต็มคำลึกซึ้ง เพียงเวลาไม่กี่สัปดาห์,
อาศัยความเอาใจใส่และไม่ย่อท้อต่อความลำบาก, ม.ร.ว.สายหยุด สามารถ
เป็นแม่ครัวที่ดีเท่า ๆ กับ การเป็นแม่บ้านที่ดี, และหล่อนรู้สึกมีความสุขใน
งานเหล่านี้..."³

¹ สราญจิตต์ ปติวรึกา หน้า 79

² เสณีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 28

³ อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 68

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงบทบาทของสัจจาใน
ยอกกัถัญญ ว่า

"...กิจการใด ๆ เขาต้องขอให้สัจจาเป็นที่ปรึกษาของเขา คุณหลวงก็ทราบดี
 ว่าสัจจาเป็นเมียรัก เป็นเพื่อนคู่ทุกข์คู่ยากและเป็นที่ปรึกษาหาหรือ..."¹

โดยหน้าที่ภรรยาจะต้องเคารพยกย่องให้เกียรติสามี จงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อ
 สามี เห็นได้จากการที่ ม.ร.ว.สายหยุดใน สาวสวย-หญิงงาม ตามความเห็นชอบของ
 สามีว่า ควรจะรับเชลยที่ท่านพ่อของเธอให้ไว้หรือไม่

"ฉันมีเรื่องที่จะปรึกษาหาหรือคุณคะ, กระจ่างฉันยอมให้คุณตัดสินใจซักเรื่อง
 นี้แต่ผู้เดียวจะไม่ปรึกษาแย้งคำพิพากษาของคุณเลย และโปรดรับรู้ด้วยว่าฉันได้
 ปรึกษาตามแน้นี้มาโดยที่ฉันไม่ได้ขอหรือแย้งปากเป็นเชิงขอ, แต่ผู้ให้ด้วยความ
 เสนหา ถ้าคุณเห็นว่าฉันไม่ควรรับไว้ ฉันจะฉีกทำลายมันเสีย"²

และจากคำบรรยายของผู้ประพันธ์เกี่ยวกับสัจจาใน ยอกกัถัญญ ว่า

"...สัจจาได้มอบความจงรักภักดีให้คุณหลวง ปฏิบัติหน้าที่แม่เรือนอย่าง
 เคร่งครัด ทุก ๆ คนเคารพยำเกรงหล่อน และต่างมีความเห็นสอดคล้องกัน
 ว่านายสาวของเขาคงจะปกครองพวกเธอด้วยความร่มเย็นเป็นสุข"³

และจากคำพูดของคุณพนาใน บ้านทรายทอง ที่กล่าวถึงภรรยา

¹ป.อินทรปาลิต ยอกกัถัญญ หน้า 134 - 135

²อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 92

³ป.อินทรปาลิต ล.ค. หน้า 135

"เรามีแต่ความจงรักภักดี ชื่อสัตย์ และรู้แต่เรื่องกิจการบ้านเรือนเหมือนเมียชาวบ้านทั่วไป"¹

และจากคำบอกเล่าของครูฉิมกับศรีใน ปีศาจ ถึงบทบาทภรรยาของเธอว่า

"ถึงแม้ที่จะไม่ได้รักเขามาก่อน แต่เมื่อจะแต่งงานที่ก็ได้เตรียมใจที่จะรักเขา เคารพและนับถือ และปฏิบัติต่อเขาอย่างเมียที่ดีจะปฏิบัติ เราได้รับการอบรมมาด้วยประเพณีที่สอนให้ถือว่าตัวคือเทวดา ต้องเหินบุญบาปยิ่งกว่าสิ่งใดทั้งสิ้น..."²

ในช่วงนี้มีสตรีบางคนยังไม่สามารถกำหนดบทบาทในฐานะภรรยาของตนเองได้ แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนน้อย ส่วนครูฉิมใน ปีศาจ ผู้ซึ่งไม่มีอำนาจใด ๆ ในกิจการบ้านเรือน หน้าที่ของภรรยาทั่ว ๆ ไป ทุกสิ่งทุกอย่างสามีของเธอเป็นผู้ควบคุมดูแล และเธอก็ต้องยอมเขาทุกอย่างเพราะไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เนื่องจากได้รับการศึกษาน้อย ดังคำบอกเล่าของเธอแก่องสาวว่า

"การเงินการทองทุกอย่างเขาจัดของเขาเองทั้งหมด เคือนหนึ่งก็เอาเงินมาโยนไว้ให้ที่จำนวนหนึ่ง ส่วนการดคนใช้เขาจัดการจ่ายเอง นี่แหละคือหน้าที่ของเมียละ เราศิษย์ของเขามหาทุกสภาวะ ที่ก็ไม่ได้ว่าเงินของเขาเขาหามาได้ เขาก็มีสิทธิ์ใช้นั้นอย่างไรก็ได้ แต่เรื่องการมีเมียมากของเขานั้นเสียเหลือทน ที่ก็ได้พยายามทน..."³

การที่บทบาทในฐานะภรรยาของสตรีไม่เปลี่ยนแปลงไปจากค่านิยมดั้งเดิมนี้ ใหญ่เป็นเพราะตัวสตรีเองพอใจที่จะให้เป็นเช่นนั้น เห็นได้จากที่นางลักขณ์พูดกับภรรยาว่า

¹ ก. สุรางคนางค์ บ้านทรายทอง หน้า 57

² เสนีย์ เสาวพงศ์ ปีศาจ หน้า 53

³ ก.

"หนูไม่รังเกียจที่จะเป็นเบี้ยล่าง...ในฐานะที่เป็นภริยาก็คงอยากจะยอม
เป็นฝ่ายต่ำกว่าเขา"¹

ซึ่งตรงกับความคิดของนาถฤดีใน หัวใจให้เธอ ดังคำบอกเล่าของเธอว่า

"...คิดฉันจะแต่งงาน มีครอบครัวเป็นหลักฐาน หัวหน้าครอบครัวใน
อนาคตของคิดฉันไม่ชอบสิ่งใด คิดฉันก็ไม่รักใคร่เขา คิดฉันจะเป็นข้างเท้าหลัง
ของเขาตามบรรพประเพณีที่กุลสตรีไทยนิยมมาแต่โบราณกาล..."²

แม้ว่าสตรีบางคนในช่วงนี้จะยอมทนอยู่ในอำนาจของสามี แต่ถ้ามามีประพฤติก
ไม่พอใจเมื่อใด เธอเหล่านั้นก็พร้อมที่จะเป็นไทแก่ตัวด้วยการขอหย่าจากสามี ซึ่งแสดง
ให้เห็นว่าเธอสามารถกำหนดคบหาของตนเองได้ถ้าเธอต้องการเช่นสังจาใน ยอกสวาท³
กินใน ปกิวิรค⁴ นิยนาถใน ชีวิตมิใช่คอกกุดหลาย⁵ ม.ร.ว.สายหยุดใน สาวสวย-หญิงงาม⁶
เตือนตาใน ความรักของวิลยา⁷ เช่นคำพูดของเตือนตากับไพจิตร

"...คิดฉันคิดว่าเป็นเวลาสมควรแล้วที่เราควรจะแยกกันอยู่"เตือนตาพูด
โดยไม่ได้แสดงกิริยาหนีไปจากปกติ เธอคงนั่งอยู่ในท่าเดิม "อย่างที่คุณ
ปรารถนา คุณเคยพูดว่าเราเลิกกันดีกว่า คุณต้องการเช่นนั้นใช่ไหมคะ?"⁸

¹หลวงวิจิตรวาทการ คืนสวรรค์วันสวาท หน้า 185

²นิตยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เธอ หน้า 174 - 175

³ป.อินทรปาลิต ยอกสวาท หน้า 53

⁴สราญจิตต์ ปกิวิรค หน้า 284 - 285

⁵นิตยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกุดหลาย หน้า 130 - 132

⁶อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 4 - 5

⁷เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวิลยา หน้า 179

⁸ก.

และจากคำพูดระหว่างรินกับศรัณย์ตอนหนึ่งว่า

"เรามาหย่ากันเสียเถิดค่ะ"

.....
เมื่อเริ่มต้นประโยคแล้ว หล่อนก็กล่าวต่อไปด้วยเสียงราบเรียบ

"คิดฉันคิดว่า ถึงเวลาที่เรควรตกลงกันเสียที จะต้องหมดความรู้สึก
ต่อไปนั้นไม่ใช่สิ่งที่ควรปรารถนาทำ เมื่อคุณเป็นอิสระแล้วทุกอย่างที่ครึ่ง ๆ
กลาง ๆ อย่างน่ารำคาญอยู่ในขณะนี้จะได้สำเร็จเรียบร้อย คุณจะไถ่สมชาย
เสียที ส่วนฉันก็จะกลับกรุงเทพฯ"

"เธอคิดว่าเธอทำถูกแล้วหรือรินที่พูดกับฉันเช่นนี้" เขาถามเสียงหึงหวงเกรี้ยว

"ฉันแน่ใจว่าไม่ผิด" หล่อนตอบเร็วทันควันแต่กระแสดเสียงยังอ่อนและ
ราบเรียบเช่นเดิม "แน่ใจว่าไม่ผิดความต้องการของคุณด้วยคุณศรัณย์ ฉัน
เข้าใจความต้องการอันแท้จริงของคุณมานานแล้ว..."¹

ในช่วงนี้บทบาทของภรรยาที่แตกต่างไปจากค่านิยมดั้งเดิมก็คือ ภรรยาบางคนมี
ความเป็นอิสระในการทำงานหารายได้เป็นของตนเอง ทำให้ไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของ
สามีเห็นได้จากคำพูดของโสภณภักดิ์ใน หัวใจให้เธอ ว่า

"...เธออย่าตามใจไปเลยเขานักเลย เราจะไต่ใจดูแลเธอของฉันสิ เรา
รักกันก็จริงแต่เราต่างคนต่างเคารพสิทธิของกันและกัน ฉันไม่ไปยุ่งเรื่องการ
หามาหากินของเธอ และฉันก็ไม่ยอมให้เขามายุ่งเรื่องอาชีพของฉันเหมือนกัน
ผู้ชายนะนางภักดิ์ลองเราไม่รู้จักหามาหากินอะไรหึงเขาเต็มตัว...ทำเป็นแม่
ผู้หญิงอ่อนแออะไรก็แล้วแต่...แล้วแต่...ตามแต่เขาจะบงการลงมา...
ไม่ช้าหรอกน้ำตาจะเช็ดหัวเขา เราต้องแข่งเอาไว้ หึงตัวเราเองมั่ง
อย่างน้อยเขาก็เกรงใจเราเอง"²

¹สรณจิตต์ ปกิวิธำ หน้า 284 - 285

²นิศยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เธอ หน้า 138 - 139

ภรรยาบางคนสามารถกำหนดบทบาทของตนเองได้อย่างเสรี และมีอำนาจเหนือสามีในฐานะที่เป็นผู้หาเลี้ยงสามีหรือครอบครัว เช่นคุณนายศักดิ์ดาสาครินทร์ใน คำของชีวิตสาว ซึ่งวิ่งเต้นค้าขายเพื่อช่วยรายได้ของครอบครัว เพราะลำพังแค่เบี้ยน่านาของสามีนั้นไม่พอเลี้ยงครอบครัว เหตุนี้คุณพระศักดาสาครินทร์จึงต้องตกอยู่ในอำนาจของภรรยาและไม่มีสิทธิ์ออกความเห็นใด ๆ ในครอบครัว เห็นได้จากที่นางกล่าวกับบุตรสาวว่า

"... เคี้ยวนี้พ่ออยู่ในฐานะที่ต้องให้เมียเลี้ยง พ่อก็ไม่อยากจะทำอะไรให้เป็นที่รักใจเขา"¹

คุณสมใน มรสุมแห่งชีวิต เป็นสตรีอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทเหนือสามี เนื่องจากเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวในฐานะของผู้นำครอบครัวเธอต้องรับภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูแม่ท้องตัว น้องสามี และตัวสามีเอง การศึกษาและการใช้จ่ายในครอบครัวเป็นธุระของเธอทั้งสิ้น เธอจึงมีอำนาจเหนือสามีด้วยเหตุนี้กล่าว และการที่เธอนอกใจสามีก็เพราะความเจ็บเป็นทางเศรษฐกิจ เห็นได้จากคำพูดของสามีเธอว่า

"ฉันเริ่มจะไคล่คิดใหม่จากการฟังคำพูดของเธอ... คือ ถ้าสามียากจนเลี้ยงเมียเขาไม่ได้ ต้องปล่อยให้เขามีชีวิตตามชอบใจ ต้องนั่งเงยบไม่ต้องมีเสียง"²

กล่าวได้ว่า ภรรยาที่มีบทบาทในครอบครัวมากขึ้น เพราะนอกจากจะควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนให้เรียบร้อย ประนินปิตีสามีและดูแลบุตร เก็บรักษาทรัพย์สิน ควบคุมการรับรายจ่ายและปกครองคนในครอบครัวแล้วยังต้องช่วยสามีหารายได้เลี้ยงดูครอบครัว และสตรีบางคนทำหน้าที่เป็นผู้นำของครอบครัวแทนสามี

- ฐานะมารดา

บทบาทของมารดาในช่วง พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501 นี้ ปรากฏรายละเอียดไม่มากนัก แต่ที่พอสันนิษฐานได้ว่า มารดายังคงเป็นที่เคารพรักของบุตร และได้รับการ

¹ ก. สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 145

² หลวงวิจิตรวาทการ มรสุมแห่งชีวิต หน้า 124

ยกย่องจากบุตร เท่าเทียมกับบิดา เห็นได้จากคำพูดของงามขึ้นใน ใต้เงาโอศก ตอนหนึ่งว่า

"ขึ้นยอมเห็นพระเดชพระคุณของคุณพ่อคุณแม่ เป็นอย่างดีที่สุด... ขึ้นมิใช่ออกกตัญญูขึ้นจะแต่งงานกะคุณสมโภชน์"¹

และ

"เพราะว่าสักพระคุณอันเลิศอันของบิดามารดานั้นคอก-งามขึ้นจึงบอกปัดวิทยาไปทั้งที่หัวใจแสนซื่อตรง จงรัก ใครอื่นเล่าจะเท่าพ่อแม่..."²

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทั้งบิดาและมารดามีความหมายและความสำคัญต่อบุตรไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

มารดา นอกจากจะมีหน้าที่ความคุ้มครองเลี้ยงดูและยังต้องอบรมเลี้ยงดูในการศึกษาแก่บุตรตามสมควร ตลอดจนให้ความรักและความอบอุ่นแก่บุตร พยายามหาทุกอย่างเพื่อให้บุตรของตนได้รับความสุขสบายและมีอนาคตที่ดี เช่น บทบาทมารดาของพระณีใน พรวณีย์ ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์ตอนหนึ่งว่า

"เมื่อคลอดบุตรแล้ว หัวใจของพระณีที่เคยว่างจากความรักก็เต็มไปด้วยความรักและความรักที่พระณีมีในบุตรของตนนั้นดูเหมือนจะมากกว่าความรักของคนธรรมดาสามัญ เพราะเหตุที่ไม่เคยมีมาก่อน...พระณีจะต้องทำทุกอย่างให้ลูกดีกว่าตนเองจะต้องลำบากลำบากเสียสละสักเท่าใดก็ตาม"³

บทบาทของมารดาใน สาวสวย-หญิงงาม ก็ใกล้เคียงกับผู้ประพันธ์บรรยายว่า

¹วรรณสิริ ใต้เงาโอศก หน้า 90

²ก. หน้า 93

³ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช "พรวณีย์" ใน หลายชีวิต หน้า 108 - 109

"...มยุรีตระหนักได้เป็นอย่างดีว่าในโลกนี้, แม่แท้ๆของหล่อนจะหาใครที่ดีต่อหล่อนเสมอเหมือนแม่ของหล่อนเป็นไม่มีอีกแล้ว แม่ของหล่อนรักหล่อนอย่างค้ำค้ำลึกซึ้งที่สุด, เสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อหล่อน, และปรารถนาอย่างร้อนรุ่มที่จะให้หล่อนเป็นผู้มีการศึกษาดี และใช้การศึกษานั้นเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ แม่ของหล่อน, ด้วยอมลามากเห็นคเห็นน้อยในการหาชนมหาหารายได้มาเลี้ยงดูหล่อน และเป็นค่าศึกษาเล่าเรียน, ไม่เคยพูดว่าผู้หญิงไม่จำเป็นที่จะเล่าเรียนมาก ๆ หรือพูดว่าการศึกษจะทำให้ผู้หญิงใจแตกเหมือนป้า หากพูดว่าการศึกษายกฐานะของหล่อนให้อยู่ในระดับสูง และไม่ตอมมาทำงานต่ำ ๆ เหมือนแม่ แม่ของหล่อนให้ความมั่นใจแก่หล่อนด้วยว่าคราวใดที่ยังคงมีชีวิตอยู่ จะหาเงินมาส่งเสียให้หล่อนได้เล่าเรียนจนถึงขั้นสูงสุด โดยไม่คำนึงว่านางเองจะลำบากเห็นคเห็นน้อย, บุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าเก่า ๆ เหมือนผ้าชีรีว, และอกข้างกินข้าง"¹

นอกจากนี้สตรีผู้เป็นมารดา ยังคงคอยแนะนำ ตักเตือน และสั่งสอนให้ประพฤติตนในสิ่งที่ดีที่ถูกที่ควร ท่าตนเป็นที่ปรึกษาของบุตร เช่น บทบาทมารดาของนางอุทิศใจให้เขา จากคำพูดของเธอว่า

"...แจะจะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม คิดฉันจะเป็นที่พึ่งของลูก เป็นเพื่อนของลูก ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา เพื่อว่าแจะจะได้ไม่มีวิถีชีวิตที่น่าเศร้าร้ายพอและแม่..."²

สมรใน ปริศนา แนะนำตักเตือนบุตรสาวในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนว่า

¹ อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 203 - 204

² ปิทยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 1329

"อย่าลืมนะจ๊ะสิริ ลูกจะชอบกันแม่ไม่ว่าแต่ขอให้มีความสุข จะไปไหนกับ
เขา 2 ต่อ 2 หัวบ้านหัวเมืองไม่ได้ อยากพบกันก็มาพบที่บ้าน"¹

และจากคำพูดของเธอตอนที่บุตรสาวจะตกลงรับหมั้นนายเสมอ ซึ่งเธอเห็น
ว่ารวดเร็วเกินไป ควรจะไต่หาความจริงกันให้มากกว่านี้เสียก่อน จึงกล่าวเตือนบุตรสาวว่า

"แต่ลูกอย่าลืมว่าการแต่งงานไม่ใช่ของเล่นสนุก ๆ แต่เป็นของสำคัญ
ที่สุดในชีวิตนะจ๊ะ โบราณท่านว่าผู้ที่ไปลูกเรือนผิดคิดจนเรือนหลาย ผู้ที่มีตัวผิด
คิดจนตัวตายก็แก้ไขไม่ได้ โอ้แต่งแล้วหย่าแล้วแต่งงานแม่ไม่นิยม ลูกของ
แม่ทุกคนต้องไม่นิยมด้วย เพราะฉะนั้นก่อนที่จะตกลงไปต้องแน่ใจที่สุดเสีย
ก่อน แม่เห็นว่านายเสมอนั้นอาจจะจริงอย่างที่ลูกว่าก็ได้ อาจจะไม่ใช่จริง
ก็ได้ เขาไม่เคยแสดงนิสัยของเขาออกมาให้เรารู้เลย ต่างคนต่างเห็น
ความดีกันอยู่บ้างนี่ก็แน่ซีจ๊ะ แล้วความไม่คอยคีนะเก็บไว้แสดงต่อกันเมื่อแต่งงาน
แล้วอย่างนั้นหรือ?"²

ในเรื่องที่เกี่ยวกับอนาคตของบุตร มารดาจะมีส่วนรับรู้ กังวลใจ และปรึกษา
ร่วมกับบิดาเสมอ เห็นได้จากการที่บิดามารดาส่วนมากมักจะร่วมกันปรึกษารื้อเกี่ยวกับ
การเลือกคู่ครองให้กับบุตรสาวของตน หลังจากนั้นมารดาจะเป็นฝ่ายมาบอกลูกสาวให้
รับรู้ ทั้งคำพูดของมารดาข้างขึ้นใน ใต้เงาโศก ว่า

"ขึ้นไม่ใช่หารจะได้ไม่เข้าใจไม่รู้จักรว่าการแต่งงานคืออะไร ลูกผู้หญิง
ทุกคนเมื่อมีอายุสมควรแล้วก็ต้องออกเหย้าออกเรือนตามประเพณี เว้นเสีย
แต่ผู้มาปรารณาเราไม่ควรไม่เหมาะ ก็อยู่เป็นโสดจนตายก็ดีกว่า คนที่พอ
แม่เห็นแล้วว่าจะเป็นที่พึ่งของขึ้นได้จึงรับปาก..."³

¹ว.พ.ประมวลมารค ปริศนา หน้า 562

²ด. หน้า 560

³วรรณสิริ ใต้เงาโศก หน้า 46

และจากคำพูดของมารการจิตใน อุปสรรค

"พ่อแม่เข้าใจผิด...เฮ้อ!" คุณหญิงถอนใจ "ฟังลูกสมัยนี้เขานั่งช้อบายการเรียนมากมายนี่เห็นจะไม่ค่อยเสียเป็นแน่แล้ว มันทำให้ลูกรู้สึกว่าคุณแม่ ยายจิตแม่ไม่คิดเลยว่าหนูจะหัวถึงถึงเพียงนี้ คุณพ่อท่านเห็นโลกมากกว่าหนู ท่านฉลาดและเข้าใจมากกว่าหนู มีประโยชน์อะไรที่จะรู้สึกว่าคุณแม่"¹

แม้มารการจะมีส่วนร่วมกับบิดาในการตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของบุตร แต่โดยทั่วไปแล้วอำนาจเด็ดขาดมักจะขึ้นอยู่กับบิดามากกว่ามารการ เห็นได้จากคำพูดของแผนกบรวงใน ชีวิตใหม่ ก่อนหนึ่งว่า

"แล้วน้ำเนียนไม่ห้ามปรามบ้างหรือ" แผนกบรวงอย่างไทรตรง

"โอ๊ย-แม่ของบรวง พี่ก็รู้แล้วว่ากลัวพ่อยังกะอะไรดี พ่อว่าอะไรเป็นนั่นเสมอ แทนที่จะคัดค้านแม่กลับปลอบโยนบรวงให้ตามใจพ่อ นี่ก็แก้ทดแทนบุญคุณพ่อที่เลี้ยงมาที่คึกคึก ชีวิตบรวงทั้งชีวิตมีราคาเพียงสี่ห้าพันบาทเท่านั้นเอง"²

แต่ก็มีบ้างที่มารการมีบทบาทมากกว่าบิดาเช่นนางศักดาสาครินทร์ใน คำของชีวิตสาว ซึ่งมีสิทธิ์จัดการเกี่ยวกับอนาคตของบุตรมากกว่าสามี ทั้งนี้เพราะนางถือว่าเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว จึงวางอำนาจเหนือสามีโดยที่สามีต้องยอมเพราะความเกรงใจและไม่ต้องการในเรื่องมีราว เห็นได้จากคำพูดของคุณพระศักดาสาครินทร์กับบุตรสาวว่า

"น่านนะดีพ่อก็รู้ว่าลูกรำคาญ พ่อเองก็ยังงี้แหละหลีก ๆ เลี่ยง ๆ เสียเพราะถ้าขึ้นอะอะขายหน้าคนไหนมัน แล้วเวลานี้แม่เขาเป็นใหญ่" ท่านปิ่นหัวเราะ "เขาเป็นคนหาเลี้ยงพ่อหูกอะไรไม่ได้"³

¹พ.เนตรรังมี อุปสรรค หน้า 41

²สุวัฒน์ วรดิลก ชีวิตใหม่ หน้า 45

³ก.สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 151

กล่าวได้ว่ามารดาโดยทั่วไปส่วนใหญ่ยังคงรักษามหาตมที่นิยมประพฤติกันมาแต่โบราณ เพียงแต่มีบทบาทในครอบครัวมากขึ้น มีสิทธิ์ออกความเห็นและจัดการเกี่ยวกับอนาคตของบุตรร่วมกับบิดา

- ฐานะสมาชิกของสังคม

ในช่วง พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501 นี้สตรีมีบทบาทในสังคมมากขึ้น การศึกษาที่ได้รับทำให้มีความคิดกว้างไกลและต้องการทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากขึ้น เห็นได้จากคำพูดของปรีศนาใน ปรีศนา ที่บอกกับประวิศตอนที่เขาจะออกจากบ้านมาอยู่ว่า

"จริง ๆ ปรีศนาไม่ได้พูดเล่น พูดจริง ๆ คนอยู่หนักโลกไม่ทำอะไร อย่างนั้นเราคบขี้ไม่ได้ นี่สมหัวเราะเขาว่าเราจนถึงต้องทำงาน นี่แน่จะบอกให้ถึงปรีศนาจะไม่เป็นครู ปรีศนาก็มีกินเหมือนกัน แต่สู้ทำงานเพราะไม่อยากเอาเงินของแม่ใช้และต้องการทำประโยชน์ให้คนอื่นแล้วก็เพื่อหาความรู้ ความเจริญ และความดีมาใส่ตนเอง แล้วนี่ประวิศเป็นผู้ชายใคร่เรียนมาจะงอมืองอตีนคอยอาศัยเขากินไม่ขายหน้าโลกบ้างหรือ"¹

จะเห็นว่าปรีศนาต้องการทำตนให้เป็นประโยชน์กับสังคม จึงได้ไปสมัครเป็นครูสอนหนังสือเช่นเดียวกับสตรีอีกหลายคน โค้แก่มาลินใน ทางสายเปลี่ยว² กานดาใน จุดหมายปลายทางของกานดา³ รัชนีและกิ่งเทียนใน ปีศาจ⁴ เห็นได้จากคำพูดของมาลินว่า

¹ว.ณ.ประมวลมารค ปรีศนา หน้า 212

²ก.สุรางคนางค์ ทางสายเปลี่ยว หน้า 63

³กาญจนา นาคนันท์ จุดหมายปลายทางของกานดา หน้า 79 - 81

⁴เสปีย์ เสาวพงศ์ ปีศาจ หน้า 364

"...เราต้องช่วยตัวเองให้มีความรู้ ความสามารถคืออยู่เสมอที่ ครูที่ดี ต้องชวนหาสิ่งใหม่มาใช้ทั่ว ท้องหาทำรับตำราการศึกษาเล่าเรียน เพื่อแนะนำลูกศิษย์ลูกหาให้กว้างขวางขึ้น ถ้าเรามีแต่คอยแบมือรับเงินเดือน รับแล้วก็หมดไปไม่ทันได้ใช้ให้เกิดประโยชน์ เราจะเอาอะไรใหม่มาให้เด็ก..."¹

มาลินเป็นคนตรง มีความตั้งใจจริงในการทำงาน ถ้าวัดคัดค้านการกระทำที่เห็น ว่าไม่ถูกต้อง เมื่อเห็นว่าอาหารที่ทางโรงครัวทำให้นักเรียนรับประทานมีคุณภาพเลวลง ทุกที เธอก็เขียนรายงานไปตามความเป็นจริงแม้ว่าการกระทำดังกล่าวจะทำให้คนบาง คนเกลียดเธอ ทั้งคำพูดของเธอแก่การกล่าว

"ถ้าฉันไม่ทำยังงั้นอาหารนักเรียนก็เลวลงทุกที นักเรียนประจำเขาเสีย เงินให้ค่าอาหารไม่ใช่นักโทษที่ให้ทานกินเปล่า ๆ เราเสียอีกกินอยู่หลับนอน ที่โรงเรียนโดยกินร่วมกับเด็ก ๆ ไม่ต้องเสียเงิน ฉันเห็นบนกันเกือบทุกคน ว่าอาหารกินไม่ลงแต่ไม่มีใครกล่าวรายงานถ้ายังงั้นท่านจะให้สมุทเราไว้จก ทำไมว่า เด็กมีอะไรกินบ้างมีของหมายเหตุไว้ให้จกรายงานเสียด้วย ถ้า เราไม่กล่าวทำของนั้นก็มีความหมายอะไรเลย"²

และจากบทบาทของกานดา ก็เช่นเดียวกัน เธออุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยการไปเป็นครูสอนหนังสือในเมืองพระศรีอารยของจิต ซึ่งอยู่ห่างไกลความเจริญมาก ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงบทบาทการทำงานของเธอมาน

"หล่อนทำการสอบความรู้นักเรียนเรียงตัว เพื่อจัดแบ่งชั้นได้สะดวก พวก ที่เขียนอ่านได้ดีแล้ว จะได้เรียนภาษาอังกฤษและวิชาชั้นสูงต่อไป พวกที่ยัง อ่อนอยู่ครูก่อนแก่วิบไปสอน กานดาแนะนำวิธีสอนบางอย่างให้ บางทีก็เข้า

¹ ก. สรุทคนางค์ ทางสายเปลี่ยว หน้า 63

² ก. หน้า 66 - 67

ช่วยสอนด้วย เรื่องไม่เรียวขอร้องกันในตอนแรกแค่นั้น ๆ เขาก็ชิน ใน
เรื่องเครื่องแต่งกายหล่อนก็สอนให้เด็กผู้หญิงรู้จักวิธีซักและเย็บให้ไคร้รูปร่าง
พอใช้ได้ การซักฟอกและรีดผ้าให้เรียบก็สั่งสอนและฝึกหัดทำจริง ๆ ใน
โรงเรียนจนทำได้ดี ได้แต่งกายสะอาดปราศจากกลิ่นเหม็นคั่งที่เคยเป็นมา
แต่ก่อน ซึ่งงานคานาเหม็นจนเรียนศีรษะ บางวันงานคานาจะนำนักเรียนโต ๆ
เข้าไปในครัว เข้าฝึกหัดการปรุงอาหารให้มีรสดี สะอาด น่ากิน และจัด
อาหารให้ถูกต้องกับกาลเทศะ พลเมืองกลุ่มน้อย ๆ แห่งนี้ก็ได้รับประหลาด
รสแปลกที่อร่อย ๆ อาหารรสเผ็ดจัดและเค็มจัดถูกตลกลงที่ละน้อย ๆ อย่าง
ไม่รู้ตัวให้เป็นการกระเทือนต่อความเคยชิน งานคานาเต็มรสหวานลงไปใน
อาหารบางอย่าง ถึงแม้ว่างานคานาจะไม่ชำนาญในกิจเหล่านี้อย่างใด แต่หล่อน
ก็มีความรู้พอสมควรมา ซึ่งเป็นประโยชน์แก่สถานที่แห่งนี้ได้อย่างดี จน
กระทั่งการรักษายาบาลคนเจ็บคนไข้ หน้าที่เหล่านี้ตกมาเป็นของงานคานาโดย
ที่หล่อนไม่ตั้งใจใคร เจ็บไข้แทนที่จะไปบอกซิด ก็พากันมารายงานแก่งานคานา
ในที่สุดซิดก็ต้องยกเรื่องยามาไว้ที่เรือนของงานคานา ซึ่งอยู่ติดกับห้องเรียน
นั่นเอง"¹

นิตยาใน ชีวิตมิใช่ดอกกุหลาบ เป็นสตรีอีกคนหนึ่งที่ทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
ถึงคำพูดของเธอกับบิดาว่า

"...มือของผู้หญิงเราไม่ควรจะนุ่มนวล อวบอวบเรียวยาว ทุเป็นผู้ดีเพราะ
ไม่เลอะทำอะไร นอกจากยื่นไปให้ช่างแต่งเล็บตะไบให้ หากมือของเราจะมี
เส้นเอ็นขึ้นโปนบ้าง เพราะทำกับข้าวตักน้ำพริกหรือเพราะกดแป้นพิมพ์ก็กลง
ไปตลอดวันเราก็ควรจะภูมิใจ นิ้วมือของหุ่นเชื้อมันอวบสวย ไม่มีเส้นขึ้นเพราะ
มันเป็นหุ่น มันไม่ใช่มนุษย์มีเลือดมีเนื้ออย่างเราชาวนาตาบี มันไม่ต้องทำอะไร

¹ กาญจนา นาคพันธ์ จุดหมายปลายทางของงานคานา หน้า 79 - 81

เพื่อจัดตั้งสถานปราชญ์พระราชนิพนธ์ เห็นไหมจะน้องแดง ว่าผู้หญิงเราสมัยนี้
ไม่ไ้บูชากการสังคมและเคารพไปหมดทุกคน เรายังมีหน้าที่ปรารถนาจะอุทิศ
ตัวให้กับสังคมส่วนรวมให้กับความผาสุกของบ้านเมืองอยู่บ้าง"¹

วิลยาใน ความรักของวิลยา ต้องการเป็นศิลปินที่รับใช้มวลชนผู้ทุกข์ยาก ซึ่งเป็น
คนส่วนใหญ่ของประเทศ เห็นได้จากคำพูดระหว่างนาง สบายางกับเธอว่า

"...ผมขอให้คุณเป็นศิลปินของผู้เคราะห์ร้ายของคนผู้ทุกข์ยาก ผู้ถูกทอดทิ้ง
และไม่มีใครเอาใจใส่ ขอให้คุณเป็นศิลปินของคนผู้ทำงาน และอย่าเป็นศิลปิน
ของคนกลุ่มนิก ผู้ไม่ต้องการทำอะไร นอกจากนั่งกินนอนกินบนความทุกข์ยาก
ของคนอื่น มีความสำราญสำราญบนความลำบากยากจนของคนอื่น"

เขาหยุดพูดและหันหน้ามามองหญิงสาวอย่างพิริยจิต เคราะห์

"นั่นเป็นความปรารถนาของจิตมานานแล้วละ" วิลยาพูดด้วยเสียงหนัก
แน่นແຫ່ว่าอ่อนโยน "ศิลปะที่เป็นกลางนั้นไม่มี มีแต่ศิลปะที่รับใช้คนชั้นใดชั้น
หนึ่งเท่านั้นและผู้ถือว่าศิลปะเป็นของกลาง เป็นของบริสุทธิ์ก็คือ พวกรับใช้
คนชั้นพิเศษที่มีชีวิตอยู่เหนือคนอื่น ในชีวิตของจิตฉันนี้มีความปรารถนาอยู่ประการ
เดียวก็คือ การได้ถูกเรียกชื่อว่าเป็นศิลปินของประชาชน"²

กล่าวได้ว่าจำนวนของสตรีที่ทำประโยชน์ให้กับสังคมในช่วงนี้มีมากขึ้น แม้ว่า
จะยังจำกัดอยู่ในวงแคบเพียงไม่กี่สาขาและยังไม่มีที่แพร่หลายโดยทั่วไปก็ตาม

¹นิศยา นาฏยสุนทร จิตวิมลิกอกกฤต หน้า 174 - 175

²เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวิลยา หน้า 221 - 222

เปรียบเทียบบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิง
ในนวนิยายไทย ในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

การที่ผู้วิจัยศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศระหว่างสตรี
ในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยก็เพื่อให้ทราบถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างกัน
ในการเปรียบเทียบผู้วิจัยจะเปรียบเทียบโดยสรุปรวมยกตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ.
2501 ไม่แยกเปรียบเทียบในแต่ละช่วงเวลาเหมือนในบทที่ 2 และบทที่ 3 เพราะข้อมูล
ที่เกี่ยวกับบทบาทต่าง ๆ ของสตรีในสังคมมักจะกล่าวอย่างกว้าง ๆ โดยคร่าว ๆ
ไม่ระบุระยะเวลาที่แน่นอน นอกจากนี้ข้อมูลที่เป็นเอกสารพรรณนาหรือข้อมูลที่ไม่เป็น
ตัวเลขจะไม่สามารถแสดงลักษณะที่แน่นอนได้ เพียงแต่นำมาศึกษาวิจัยได้ในขอบเขต
กว้าง ๆ เท่านั้น แต่ก็พอจะทำให้มองเห็นความคล้ายคลึงหรือความต่างต่างนั้นได้พอสมควร

งานการท่างาน

ก. สตรีในสังคม

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจในอดีตไม่ยุ่งยากซับซ้อนเหมือนในปัจจุบัน สตรีไทยจึง
อยู่แต่ในบ้านทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือนที่ติดตามค่านิยมของสังคม นอกจากนี้ค่านิยมที่ยกย่อง
ให้ "ชายเป็นช้างเท้าหน้า หญิงเป็นช้างเท้าหลัง" ทำให้บุรุษอยู่ในฐานะผู้นำครอบครัว
มีหน้าที่ประกอบอาชีพหาเลี้ยงบุคคลในครอบครัว ฝ่ายสตรีรับภาระในการ เป็นแม่บ้าน
ควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือน ประนินปิตุสามีและอบรมเลี้ยงดูบุตร ด้วยเหตุนี้กล่าวสตรี
ในอดีตจึงไม่จำเป็นต้องออกไปทำงานนอกบ้านเช่นในปัจจุบัน โดยเฉพาะสตรีชั้นสูงที่
เป็นบุตรหรือภรรยาของครอบครัวขุนนางหรือข้าราชการจะไม่ได้รับอนุญาตให้ออกไป
ทำงานนอกบ้าน เพราะข้าราชการในสมัยก่อนมีฐานะดีพอที่จะเลี้ยงดูบุคคลในครอบครัว
และข้าทาสบริวารได้มากมาย ดังนั้นถ้าหากปล่อยให้บุตรหลานหรือภรรยาออกไปทำงาน

นอกจากนี้ยังถูกมองว่าเป็นคนชั้นต่ำและเป็นที่ยกย่องว่า มีฐานะยากจน สตรีในครอบครัว
ข้าราชการจึงควรได้รับการอบรมเพื่อเตรียมทำหน้าที่ของภรรยาและแม่บ้านที่ดี หรือ
เพื่อให้มีโอกาสได้รับใช้ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์¹

สิ่งที่สตรีในครอบครัวชั้นสูงต้องเรียนรู้ คือ การบ้านการเรือนอันมีความละเอียด
อ่อน และเน้นความประณีตบรรจงยิ่งกว่าสตรีโดยทั่วไป เช่น การเรียนรู้วิธีประกอบอาหาร
อย่างวิจิตรพิสดาร การเย็บปักถักร้อย การตกแต่งบ้านเรือนให้สวยงาม การประชัน
ดอกไม้ การร่ายมาลัย การรักษาทรัพย์สินสมบัติของสามี การรู้จักปกครองและควบคุมข้าทาส
บริวาร เป็นต้น นอกจากนี้เพื่อเตรียมให้เป็นกุลสตรีที่เฟื่องพร้อม สตรีเหล่านี้จะได้
รับการฝึกฝนในเรื่องกิริยามารยาท ความอ่อนหวาน ความเคารพนอบน้อมต่อสามีและ
ผู้ใหญ่เป็นพิเศษ การรู้จักศิลปะการฟ้อนรำ เล่นดนตรี และขับร้องก็เป็นสิ่งจำเป็นที่สตรี
จะต้องเรียนรู้ไว้สำหรับบริการความเพลิดเพลินบันเทิงใจให้แก่ครอบครัว หรือบุคคลใน
แวดวงของพระมหากษัตริย์ตลอดจนขุนนางอีกด้วย² เรามักจะพบกิจวัตรของสตรีดังกล่าว
ในพจนานุกรมนี้เสมอ ดังข้อความที่ปรากฏในบันทึกของ เซอร์จอห์น บาวริง ทูตอังกฤษ
ผู้เข้ามาเจรจาขอทำสัญญาไมตรีและการพาณิชย์กับไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งว่า

"... ในการแสดงละครภายในพระราชฐาน สตรีเป็นผู้ควบคุมบทและ
สามารถที่จะคัดตอบพระราชนิพนธ์ให้เข้ากับการแสดงได้อย่างคล่องแคล่ว
พวกมโหรีจะได้รับการฝึกซ้อมดนตรีและบ่อยครั้ง เองภรรยาและอนุภรรยาของ

¹ สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ บทบาททางเศรษฐกิจของสตรี :
ศึกษาการประกอบอาชีพและผลกระทบต่อนโยบายเศรษฐกิจของครอบครัวและการสังคมของสตรีใน
กรุงเทพมหานคร เอกสารรายงานการวิจัย 2516 (พิมพ์ดีด)

² ก.

บรรดาขุนนางจะรับร้องและเล่นดนตรี เพื่อความเพลิดเพลินของบรรดา
ขุนนางและแขกของขุนนาง สตรีบางคนจะได้รับการฝึกฝนศิลปะการเย็บปัก
ถักร้อย การร้อยพวงมาลัยและการประดิษฐ์ดอกไม้อื่น ๆ สำหรับประดับประดา
บ้านเรือน รวมทั้งจัดเตรียมของหวานและอาหารชนิดต่าง ๆ ด้วย ..."

ส่วนสตรีชั้นสูงในเมืองที่ไม่มีโอกาสได้เข้าไปศึกษาเล่าเรียนในวัง รวมทั้งสตรี
สามัญในเมืองและชนบทจะได้รับการฝึกฝนอบรมวิชาการบ้านการเรือนจากมารดาหรือ
ญาติผู้ใหญ่ภายในบ้าน ซึ่งอาจจะไม่ละเอียดและลึกซึ้งเท่ากับสตรีชั้นสูงในวัง ทั้งข้อความ
ที่กล่าวถึงการศึกษาอบรมของสตรีไทยที่มีชีวิตอยู่ระหว่างรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

"ชีวิตของคุณย่าดูเหมือนจะเริ่มตั้งแต่อายุ 8 ขวบ เพราะเล่าว่าทำอะไร
เป็นตั้งหลายอย่างแล้ว เป็นต้นว่าเย็บจักรเป็น ทำกับข้าวเป็น ว่ายน้ำได้
พายเรือเก่งและงานหนักที่สุดสำหรับคุณย่าเป็นลูกสาวหัวปี คือต้องเลี้ยงน้อง
3 - 4 คน ดูแลบ้านทำกับข้าวและขายเครื่องยาสมุนไพร อาชีพที่สืบทอดกันมา
แต่การขายยาประเภทนี้คนขายจำเป็นต้องอ่านหนังสือออก จึงจะรู้ว่าเขา
ต้องการซื้ออะไรบ้าง คุณทวดจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องส่งคุณย่าไปเรียน
หนังสือกับคุณป้าสี (ท่านบวชเป็นชี) ที่บ้านเสาชิงช้า เสาชิงช้ากับปากคลอง
ตลาดในขณะนั้นคงจะใกล้กันโซ คุณย่าจึงเดินเรียนไม่ได้ ต้องมาอยู่ประจำ
กับคุณป้าสี คุณป้าสีใจระเบียบหรือคุณย่าสติปัญญาดีเองก็ไม่ทรวาย เพียง 9
เดือน คุณย่าก็อ่านหนังสือออกเขียนได้ แต่คุณย่าว่าเขียนแบบชาวบ้าน คือสะกด
ตรงตามตัว ถึงอย่างนั้นลายมือคุณย่าก็ยังเรียกว่าสวยอ่านง่าย และยังเซ็น
ชื่อเองเสมอ ...

Sir John Bowring The Kingdom and People of Siam
Vol I (Kualalumpur : Oxford University Press, 1969) p. 143
อ้างอิงมาจากสภาสตรีแห่งชาติ สตรีไทย หน้า 165

"เมื่อคุณย่าเกิดสนใจอยากเรียนรู้อะไร ท่านก็ไปเสาะแสวงหาครู หาวิชาแล้วหาคนสมัยนั้นเขาทวงวิชากันเหลือเกิน ตำราที่เขายังไม่มีขาย คุณย่าก็ต้องใช้วิธีต่าง ๆ กันนี้ คือ ถ้ามีอาหารขายในท้องตลาดก็ไปซื้อเจ้าที่คิดว่าอร่อยถูกปาก แล้วนำมาคิดค้นหาวิธีและส่วนสัดต่อไป เช่น ขนมตาลของโปรดคุณย่าเป็นต้น คุณย่าคิดว่าความอร่อยอยู่ที่ไหน เมื่อรู้ว่าอยู่ที่ความนุ่มนวล เพราะขึ้นฟูได้ที่ ไม่ฟูมากจนเป็นโพรงหรือฟูน้อยจนแข็ง คุณย่าก็ทดลองทำอยู่ 9 วัน จึงได้ที่ ชนมสุกแล้วนุ่มนวล ถึงจะเย็นก็ไม่แข็ง แล้วสูตรจะคงที่เท่ากี่ครั้ง ๆ ก็มักจะไคล่ลเช่นเดียวกัน เปลี่ยนส้มโอแช่อิ่มก็เป็นอีกอย่างหนึ่งซึ่งคุณย่าสนิทกับการเรียนเอง มีลักษณะหอมนอกหอมใน เพราะน้ามนมแมว ...

"แต่บางอย่างที่ไม่มีขายตามท้องตลาดจะอาศัยเรียนกับครู ครูก็ทวงวิชาไม่ยอมสอนให้ คุณย่าก็หาวิธีของตนเอง คุณย่าเล่าว่า มีคนแก่คนหนึ่งเรียกกันว่ายายแมวอยู่เรือติดแพของคุณย่าไป เก่งการทำมะละกอแช่อิ่ม นอกจากมะละกอจะอร่อยหวานกรอบแล้ว ยังแปลกที่ฝามะละกอดิบเส้นแล้วสานเป็นรูปมังคุด คุณย่าเห็นแล้วจะพยายามอ่อนวอนขอเรียนด้วยเท่าไรก็ตาม ยายแมวจะหัวเราะเยาะเสีย มีหน้าซ้ำเวลาจะทำยังต้องเข้าไปแอบทำในประทุนเรือ ไม่ขายยายแมวกั๊บบนลูกที่หาเสียลงน้ำไป คุณย่าเห็นดังนั้นก็รีบโคตไปเก็บมาคลี่ดู แล้วก็ลองหัดทำจนเข้าใจวิธีสานโคตลงแล้ว จึงนำไปอวดยายแมว ยายแมวอดถามไม่ได้ว่าใครสอนหารู้ไม่ว่าแบบของตนนั่นเอง เป็นผู้สอน"¹

ส่วนการศึกษาวิชาหนังสือนั้น บิดามารดาและปู่ปกครองส่วนมากจะไม่ส่งเสริมให้บุตรหลานที่เป็นหญิงไปศึกษาเล่าเรียน เพราะกลัวจะเอนเพลงยาวแต่กลอนโคล่ทอมกับผู้ชาย อาจทำให้ใจแตกได้² ประกอบกับการที่สตรีไม่ต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ไม่จำเป็นต้องเล่าเรียนสูงเหมือนบุรุษ เห็นได้จากบันทึกความทรงจำของสุภาพสตรีไทยท่านหนึ่งซึ่งเกิดปี พ.ศ. 2454 ตอนหนึ่งว่า

¹บรรจบ พันธุเมธา "เล่าเรื่องคุณย่า" ใน จดหมายถึงแคงท้อย หน้า 2-4

²เสรีบุรโกเศศ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า 204

"เรื่องการศึกษาในโรงเรียนไทยมีข้อที่น่าพิจารณาคือ ผู้ใหญ่ในสมัยนั้น คิดถึงแต่การศึกษาในด้านการอบรม ไม่ได้คิดถึงในด้านการแข่งขันกัน เอาที่เรียนในสถาบันชั้นสูง หรือเพื่อชื่อเสียงหรือเพื่ออาชีพ ผู้หญิงในสมัยที่ ข้าพเจ้ากล่าวถึงนี้โดยมากยังไม่มีความจำเป็นในการประกอบอาชีพนอกบ้าน มีแต่ช่วยเหลือครอบครัวภายในบ้าน เช่น ขายของในร้าน เป็นลูกมือของญาติ ผู้ใหญ่ทางใดทางหนึ่ง ..."¹

ดังนั้นเมื่อสุภาพสตรีท่านนี้จบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และได้รับราชการจนมี ตำแหน่งสูงขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งเป็นสิ่งที่สตรีน้อยคนในสมัยนั้นจะทำกัน จนกระทั่งมีผู้ทักเข้าหา สุภาพสตรีผู้นี้บ่อยครั้งว่า "ลูกผู้หญิงเรานะ อะไร ๆ ก็ไม่สำคัญเท่าการเรียน จะ เรียนอะไรไป ๆ มันก็ไวกวไป"²

จากคำนิยามดังกล่าวนี้สตรีจึงไม่ได้รับการฝึกฝนเพื่อให้ออกไปทำเนิมนบทบาท เช่น เกี่ยวพันบุรุษ การที่สตรีไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกับบุรุษ ทำให้สตรีไม่สามารถ ออกไปทำงานนอกบ้านได้ อีกประการหนึ่งคือ ในเมื่อสังคมกำหนดให้บุรุษเป็นฝ่ายที่ออกไป ทำงานเลี้ยงครอบครัว งานในบ้านทั้งหมดจึงตกเป็นภาระรับผิดชอบของสตรี สตรีจึง ไม่มีเวลาว่างพอที่จะออกไปทำงานนอกบ้านได้ และเนื่องจากงานที่สตรีทำเป็นงานที่อยู่ ภายในขอบเขตของงานบ้าน ซึ่งมีค่าจ้างตอบแทน ด้วยเหตุนี้สตรีจึงไม่มีบทบาทใน กลางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสตรีชั้นสูงที่อยู่ในเมือง ซึ่งส่วนมากจะเป็นบุตรภรรยาของ ข้าราชการหรือข้าราชการ สตรีเหล่านี้มีหน้าที่แค่เพียงดูแลกิจการบ้านเรือนให้เรียบร้อยเท่านั้น บวกแถมสตรีบางคนซึ่งมีความร่ำรวยเข้าไปรับการศึกษาอบรมในวัง สตรีดังกล่าวนี้จะมี โอกาสได้ถวายตัวเข้ารับราชการ ทั้งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

¹ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ความสำเร็จและความล้มเหลว หน้า 39

²ค. หน้า 65

"ถ้าผู้ปกครองสกุลปรารภจะให้อุบลหวนหญิงเล่าเรียนศึกษาในพระบรมมหาราชวังต้องฝากกับท่านผู้ใหญ่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นญาติหรือเคยนับถือมาก่อนแล้วส่งไปอยู่ด้วยตั้งแต่ยังเด็ก ท่านผู้ใหญ่ นั้น ๆ จะอบรมสั่งสอนให้เองบ้าง บางทีก็จะส่งไปฝากท่านผู้อื่นซึ่งชำนาญในการฝึกสอน ลักษณะการสอนเด็กผู้หญิงเมื่อแรกเริ่มเข้าไปอยู่ในวังนี้ จะฝึกหัดมารยาททั้งกิริยา วาจา และให้รู้จักสมาธิมาระกอน แล้วจึงให้เรียนหนังสือและกวี เรือนอย่าง ที่เด็กพึงจะทำได้ จากนั้นจึงจะฝึกสอนชั้นสูงกว่านั้น ในทำนองชั้นประถม มัธยมศึกษาต่อไป

ในระยะฝึกสอนชั้นสูงนี้เวลาผู้ฝึกสอนไปสู่สมาคมจะให้เด็กหญิงถือหมวก ตามหลังไปด้วยเพื่อให้ได้เห็นมารยาทและลักษณะการเข้าสมาคมของ ผู้หลักผู้ใหญ่ ทั้งจะใคร่รู้จักเพื่อนเด็ก ๆ ที่อยู่ในช่วงด้วยกัน วิชาการเรือนก็สอนให้สูงขึ้นไปด้วยเช่นกัน เช่น ให้ทำเครื่องแต่งตัวเองได้ รู้วิชาเย็บปักถักร้อย ทำกับข้าวของกินรวมทั้งสอนให้รู้จักและเลื่อมใสในพุทธศาสนาด้วย ในระยะนี้ ผู้ใหญ่ที่ฝึกสอนจะสังเกตดูว่าเด็กหญิงผู้นั้นถนัดทางไหน จะได้ฝึกหัดให้ทำ ราชการทางนั้นต่อไป และเมื่อเห็นว่าพอจะปฏิบัติราชการได้แล้วก็นำขึ้นถวาย ตัวเป็นข้าราชการฝ่ายในได้เลยที่เดียว"¹

สตรีที่เข้าไปรับราชการในวังนี้ เมื่อประสงค์จะลาออกจากราชการไปมีเหย้า มีเรือนก็สามารถทำได้ ส่วนผู้ที่ไม่ลาออกจากพระราชวังนั้นถ้าโชคก็อาจได้เป็นถึง เจ้าจอมไปจนตลอดรัชกาล ถ้าเปลี่ยนรัชกาลใหม่ก็กลายเป็นผู้หลักผู้ใหญ่รอบรู้ขนบธรรมเนียม ประเพณีในพระราชวังได้เป็น "ท้าวนาง" มีหน้าที่ควบคุมหญิงชาววังและรักษาสถาบันธรรมเนียม ในพระราชวังต่อไป บางคนอาจได้เป็น "เจ้าจอมเอ้าแก่" ผู้ฝึกหัดหญิงชาววัง บางคนก็ ได้ได้เป็นเจ้าจอมมาก่อนก็อาจเป็น "คุณเอ้าแก่" มีหน้าที่ควบคุมหญิง "ฝ่ายใน" เวลาออก

¹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ความทรงจำ หน้า 9 - 11

ไปนอกพระราชวังและเป็นผู้ออกไปส่งกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ชาย "ฝ่ายหน้า" ส่วนที่เป็นเจ้าพนักงานต่อไปจนตลอดอายุขัยก็มี¹

สำหรับสตรีสามัญในเมืองที่พอมีวิชาความรู้บ้างก็มักจะเข้าไปรับราชการในวัง เป็นพวกรำละคร ขับร้อง เล่นดนตรีหรือพนักงานชาววังที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ กันไป แล้วแต่ความถนัดของแต่ละคน สตรีเหล่านี้จะได้ค่าตอบแทนเป็นเบี้ยหวัด นับว่าเป็นอาชีพที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของสตรีในสมัยนั้น²

ส่วนสตรีสามัญในเมืองที่มีฐานะปานกลางและยากจน จะมีวิธีการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกับสตรีในชนบท คือมีส่วนร่วมกับการครอบครัวในการหามาหากิน ทั้งทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้านเพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัว เช่น ทำนา ทำสวน หรือค้าขาย เล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อมีเวลาว่างก็มักจะจักสานเครื่องใช้เอาไว้ใช้ในบ้าน หรือขายแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งอื่น นอกจากนี้ยังเลี้ยงสัตว์เช่น หมู เป็ด ไก่ และห่าน เป็นต้น³ ดังที่ ครอว์ฟอร์ด กล่าวถึงบทบาทการทำงานของสตรีในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ว่า

"... การที่รัฐบาลได้เกณฑ์เอาแรงงานผู้ชายไปเสียนี้ ได้เป็นเหตุให้พวกผู้หญิงต้องรับภาระหนักกว่าปกติ จะปรากฏอยู่มิได้ช้ากว่าผู้หญิงต้องทำงานที่ผู้ชายต้องทำกันในประเทศอื่น ๆ เป็นต้นว่า ทำงานในท้องไร่ท้องนา ในแม่น้ำ จะเห็นสตรีทำหน้าที่แจวเรือ และบังคับเรือนานาชนิดมากกว่าผู้ชาย บางทีจับปลากินหรือไม่ก็แจวเรือจ้างรับส่ง ..." ⁴

และจากข้อความตอนหนึ่งที่สังฆราชบัลเลอแก้วซ์ บรรยายถึงการทำงานของสตรีซึ่งเขาพบเห็นมาในเมืองหลวงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ว่า

¹นายอินเกรา "ผู้หญิงชาววัง" ใน เมืองไทยในอดีต หน้า 4 - 15

²ลี้ กมลนาวัน "การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทในสังคมของสตรีไทย"

มนุษยวิทยา 3 : 415 กรกฎาคม 2514

³ก. หน้า 415 - 416

⁴โทโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล) เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 130 - 131

"... เด็กสาว ... ทำครัวและตักน้ำพริก ... ทำขนม ... มวนบุหรี่ และมวนพลุ ... ผู้หญิงไปหาฟัน เกือบดำและผลไม้ ตักน้ำ ทำข้าว และช่วย มารดาในกิจการบ้านเรือน ... หญิงชาวบ้านเป็นคนแข็งแรงงาน นางช่วยบิดา มารดาทำนาหรือทำสวน และทำมาค้าขายโดยเรือลำเล็ก ๆ ซึ่งนางพาย ใต้อย่างคล่องแคล่วมาก ..."¹

ในฤดูเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว สตรีในชนบทจะทำงานหนักมากทั้งงานในบ้าน และงานในไร่นา แสดงให้เห็นว่า สตรีในชนบทมิได้ผูกพันอยู่แต่เฉพาะหน้าที่การงาน ภายในบ้านเท่านั้น แต่ยังต้องออกไปช่วยครอบครัวทำงานกสิกรรมเคียงบ่าเคียงไหล่ กับบุรุษอีกด้วย จากการบรรยายของ คาร์ล บอค ในหนังสือของเขาเกี่ยวกับชีวิตคนไทย ทางภาคเหนือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เห็นการใช้ แรงงานของสตรีในชนบทอย่างชัดเจน ดังนี้

"พวกผู้หญิงเป็นฝ่ายทำงานหนักต่าง ๆ ที่ผู้คนในแถบนี้จะต้องกระทำกัน เช่น ปลูกข้าว เกี่ยวข้าว นวดข้าว ทำข้าว ... เรื่องนี้เป็นข้อหนึ่งใน บรรดาการงานเพียงสองสามอย่างที่คุณผู้หญิงกระทำไ้เท่าเทียมกับผู้ชาย ...

ในขณะที่พวกผู้หญิงทำงานเหล่านี้ หรือทำงานอื่นที่คล้ายคลึงกัน เช่น ตกลำ ห่อผ้า หรือเย็บเสื้อผ้า พวกผู้ชายก็ถอนวัตถอนควายและช้างเข้าป่า เป็นครั้งคราว เพื่อตัดไม้ซุงหน่อไม้ หรือเกี่ยวหญ้ามุงหลังคา ..."²

จะเห็นว่า สตรีมีภาระต้องรับผิดชอบในครอบครัวมาก ซึ่งไม่แตกต่างจากสตรี สมัยก่อนหน้าที่เท่าใดนัก เห็นได้จากเนื้อความที่ปรากฏในจดหมายเหตุของ ลาลูแบร์ว่า การที่ผู้ชายอายุระหว่าง 20 - 60 ปี ต้องออกจากบ้านไปรับใช้ราชการปีละ 6 เดือน

¹ สังฆราชปอล เลอเกวซ์ เล่าเรื่องกรุงสยาม แปลโดยสันต์ ท.โกมลบุตร

หน้า 207 - 208

² คาร์ล บอค สมัยพระปิยะมหาราช แปลจาก Temple and Elephant

เมืองโคก เสดียร พันธรังษี และอัมพร จุฬานนท์ หน้า 431 - 433

จึงตกเป็นหน้าที่ของสตรีที่ต้องรับผิดชอบการกินอยู่ของครอบครัว และการที่ชายไทยในสมัยนั้นนิยมเป็นข้าราชการมากกว่าพ่อค้า ทำให้สตรีต้องรับภาระดูแลกิจการภายในครอบครัว และเป็นใหญ่ภายในบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็หันไปประกอบอาชีพค้าขายโดยเป็นแม่ค้าขนาดเล็ก ย่อย นอกจากอาชีพค้าขายแล้วอาชีพที่ปรากฏหลักฐานว่าสตรีนิยมทำ คือ เป็นพนักงานชาววัง การแสดงละครใน อาชีพเป็นที่เลี้ยงหรือแม่ของบุตรหลานครอบครัวชั้นสูง ส่วนอาชีพโสเภณีนั้น ตามจดหมายเหตุของลาลูแบร์ว่า ภายในกรุงศรีอยุธยาประมาณ 600 คน มีชายเป็นเจ้าของสำนัก¹ อาชีพดังกล่าวนี้สตรีในสมัยรัตนโกสินทร์ยังคงทำกันอยู่ แม้กระทั่งอาชีพโสเภณี ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีช่องอยู่นอกกำแพงเมือง เช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา ส่วนช่องในกำแพงเมืองนั้นเข้าใจว่าคงจะเกิดขึ้นในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 หรือต้นรัชกาลที่ 6 นี้เอง ทกมาถึงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีช่องโสเภณีเกิดขึ้นมากมาย สาเหตุเนื่องมาจากความยากจนเป็นส่วนใหญ่²

อาชีพอื่นนอกเหนือจากนี้ได้แก่ อาชีพครูซึ่งมีหลักฐานปรากฏว่า สตรีในสังคมได้ทำกันมาบ้างแล้ว แต่อาจจะอยู่ในวงแคบเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์ หรือบุตรหลานของข้าราชการชั้นสูงที่มีโอกาสได้รับการศึกษาเท่านั้น ยังไม่เป็นที่แพร่หลายโดยทั่วไปเพราะการศึกษายังอยู่ในวงจำกัด ทั้งข้อความที่ปรากฏในบันทึกของนักเรียนวังหลังคนหนึ่งดังนี้

“ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยมีแขกผู้มีเกียรติเสด็จมาเยี่ยมประเทศไทย คุณครูสุวรรณ (นางวิภาชนี วิทยาลัย) ได้ไปงานสโมสรรับแขกเมืองในสมัยนั้นถึงสองครั้ง ครั้งแรกในราว พ.ศ. 2444 พระเจ้าชาร์นิโคลาสพระเจ้าแผ่นดินรัสเซีย ซึ่งยังดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จมาเยี่ยมในประเทศไทย ได้มีงานต้อนรับขนานใหญ่ ...

การนี้ครูวังหลังได้ไปในงานนั้นด้วย โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้รับพระบรมราชโองการให้มาขอนักเรียนวังหลัง

¹ เกอ ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 1 แปลโดยสันต์ ท. โกมลบุตร

หน้า 327

² เทพชู ทับทอง หญิงโคมเขียว หน้า 123 - 171

ที่พูดอังกฤษได้ เพื่อไปพูดจากกับเจ้าต่างประเทศที่ไม่รู้ภาษาไทย มิสโคลด์ได้
จัดครูถวาย 6 คน มีหม่อมกสิภรภรรยาของเจ้าพระยามหินทร เป็นผู้ควบคุมไป..."¹

นอกจากนี้ยังมีครูตามโรงเรียนต่าง ๆ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระราชินีโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้น เช่น โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง โรงเรียนราชินี โรงเรียนเสาวภา เป็นต้น สตรีที่เป็นครูในโรงเรียนดังกล่าวนี้ส่วนมากจะเป็นพวกเจ้านายเชื้อพระวงศ์ เช่น หม่อมเจ้าหญิงทิจจิตรจิราภา หม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล และธิดาของข้าราชการที่ได้รับการศึกษาศีพิเศษ เช่น ครูวรรณ วาระศิริ ซึ่งสำเร็จวิชาภาษาและดนตรีมาจากยุโรป² เป็นต้น สตรีเหล่านี้ได้รับการขอร้องให้มาช่วยเป็นครู ไม่ได้เป็นเพราะความจำเป็นทางด้านการธุรกิจบังคับ ส่วนสตรีไทยที่ประกอบอาชีพครูเป็นคนแรกได้แก่ นางทวน บุญอิศ (พ.ศ. 2387 - 2443) เป็นครูสอนที่โรงเรียนสตรีแห่งแรกของไทย คือ โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง³

ต่อมาการทำงานของสตรีขยายวงกว้างขึ้น โดยเฉพาะภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ปัจจุบันที่มีส่วนส่งเสริมอย่างยิ่งก็คือ การที่ฐานะของสตรีไทยได้รับการรับรองให้เสมอภาคกับบุรุษโดยนิตินัย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้กำหนดให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนชาวไทยทั้งหญิงและชายเท่ากันหมดทั้งในด้านการเมือง การสังคม การศึกษาและการประกอบอาชีพ⁴ ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้เร่งรัดการศึกษาทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยขยายการศึกษาในระดับอนุบาลจนถึงอุดมศึกษามีผลทำให้ปีคณาจารย์หรือผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานสตรีเข้ารับการศึกษามากขึ้น

¹ สภาสตรีแห่งชาติ สตรีไทย หน้า 77 - 78

² ก. หน้า 84

³ บุญเคิม ไทเราะ สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย หน้า 84

⁴ Lady La - iad Pibulsonggam, "Thai Women" Aspects and Facts of Thailand, p. 55 - 56 อ้างอิงมาจากสภาสตรีแห่งชาติ สตรีไทย หน้า 171

การได้รับสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวนี้เท่ากับเป็นแรงผลักดันและกระตุ้นเตือนให้สตรีหลุดพ้นจากกรอบชนบทธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมดั้งเดิมที่ยึดถือปฏิบัติกันมา กล่าวได้ว่า ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การศึกษาของสตรีไทยเจริญก้าวหน้าขึ้นมากในทุกระดับ และเกือบทุกสาขาวิชาชีพ สตรีมีสิทธิได้รับการศึกษาเท่าเทียมกับบุรุษ สามารถศึกษาได้แทบทุกแขนงวิชา¹ การศึกษาที่ได้รับสูงขึ้นทำให้มีความรู้ความสามารถในการทำงาน สตรีจึงเริ่มต้นตัวในการทำงาน ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 บทบาทด้านการทำงานของสตรียังมีไม่มากนัก การดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบเดิมอยู่ แต่ภายหลังสงครามแล้วสภาพสังคมเจริญขึ้นและขยายตัวออกไป ลักษณะวัฒนธรรมเก่า ๆ ของสังคมสตรีก็ค่อย ๆ เปลี่ยนไป ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจกำลังอึมครึมตัวสูงขึ้น ความจำเป็นในการครองชีพทำให้สตรีดิ้นรนออกทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น เพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัว แทนที่จะทำงานบ้านแต่เพียงอย่างเดียว มีสตรีจำนวนไม่น้อยที่ได้ปริญญาสูงสุดในแขนงวิทยาศาสตร์ และนำวิชาเหล่านั้นมาประกอบอาชีพต่อไป ประเทศไทยมีทั้งแพทย์หญิง วิศวกรหญิง สถาปนิกหญิง นักกฎหมายหญิง ตลอดจนวิชาแขนงอื่น ๆ ซึ่งแต่เดิมมาไม่เคยมีผู้คาดคิดว่าสตรีจะมีความสามารถศึกษาเล่าเรียนหรือทำงานได้เท่าเทียมกับบุรุษ²

บุญเดิม ไพเราะ³ ได้ศึกษาบทบาททางการอาชีพของสตรีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ถึงสรุปได้ว่าสตรีสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากจะช่วยครอบครัวทำนาทำสวนและทำไร่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมอื่น ๆ แล้ว ยังทำงานอาชีพค้าขายเหมือนกับสตรีในสมัยอยุธยาด้วย เมื่อสตรีไทยได้มีโอกาสเข้ารับการศึกษามากขึ้น สตรีจึงเริ่มเข้ารับราชการและประกอบอาชีพอื่น ๆ ตามที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมา เช่น สตรีไทยที่ประกอบอาชีพครูคนแรกคือ นางถ้วน บุญอิต (พ.ศ. 2387 - 2443) โดยเป็นครูที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง สตรีคนแรกที่ประกอบอาชีพหนังสือพิมพ์ คือ น.ส. ประภาศรี ศิริวรสาร เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นผู้อำนวยการหนังสือพิมพ์รายวัน "สุภาพสตรี" ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์

¹ พวงเพชร สุรัตนกุล บทบาทของสตรีค่านิยมและเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2525) หน้า 15

² สภาสตรีแห่งชาติ สตรีไทย หน้า 96

³ บุญเดิม ไพเราะ สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย หน้า 84 - 85

รายวันดำเนินการโดยผู้หญิงเป็นฉบับแรก นอกจากนี้สตรีไทยได้เข้าประกอบอาชีพใน
วงการแพทย์และพยาบาลอีกด้วย นางผดุงครรภ์และพยาบาลคนแรกของไทย คือ
นางเทอ ประทีปเสน ได้เรียนวิชาพยาบาลที่ประเทศไทยในสมัยมิชชันนารีอเมริกัน
เข้ามาเมืองไทยใหม่ ๆ และเป็นสตรีไทยคนแรกๆ ที่ไปศึกษาต่อต่างประเทศ คุณหญิงสิน
ศรีวิสารวาจาแพทย์ สตรีไทยคนแรกที่ได้รับปริญญาจากประเทศอังกฤษ ได้เป็นผู้ถวาย
พระประสูติสมเด็จพระบรมราชินีนาถในรัชกาลปัจจุบัน สตรีที่ประกอบอาชีพเภสัชกรหญิง
คนแรกคือ นางประกอบ นิลประสิทธิ์

สตรีในเมืองหลวงส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเป็นครู พยาบาล รัฐบาล และ
ทำบัญชีหรือขายของตามบริษัท ห้างร้าน¹ จะเห็นว่าอาชีพที่สตรีประกอบมีทั้งราชการ
งานธุรกิจเอกชน และงานส่วนตัว แต่ที่นิยมทำกันมาก คือ งานราชการ ทั้งนี้เพราะ
ได้รับการยกย่องจากสังคมว่าเป็นงานที่มีเกียรติและมีความมั่นคง ไม่เสี่ยงอันตรายด้วย
ประการทั้งปวง การรับราชการนอกจากมีรายได้ประจำแล้ว ยังมีสวัสดิการหลายอย่าง
ที่เสริมความมั่นคงให้กับชีวิตและครอบครัว ดังนั้นในหน่วยงานราชการของรัฐ สตรีไทย
จึงมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ทันรู้ ออย่างไรก็ตามแม้สังคมจะเปิดโอกาสให้สตรี
ประกอบอาชีพมากขึ้น แต่ก็มีอาชีพบางประเภทที่สังคมไทยยังยอมรับและยกย่องว่าบุรุษ
ทำได้ดีกว่าสตรี เช่น อาชีพที่ต้องทำในเวลากลางคืน อาชีพที่ต้องตรากตรำในดินทุรกันดาร
หรือพวกหัวหน้างานต่าง ๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสภาพร่างกายของสตรีไม่เอื้ออำนวย
หรือพื้นฐานทางอารมณ์ของสตรียังไม่มั่นคง มีความอ่อนไหวง่าย ความสุขุมรอบคอบยังสู้
บุรุษไม่ได้² แต่ในสมัยหลัง ๆ สตรีได้แสดงความสามารถจนเป็นที่ยอมรับของสังคม
สตรีบางคนแสดงความสามารถจนได้รับตำแหน่งสูง บางคนเป็นนักธุรกิจที่มีชื่อเสียงและ
มีกิจการค้าของตนเอง การที่ผู้หญิงมีอิสระในการประกอบอาชีพมากขึ้นทั้งกล่าว เท่ากับ
เป็นการปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากการที่ต้องพึ่งพาผู้ชายทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้
ยังได้พัฒนาความสามารถในทำอาชีพด้วย

¹ พวงเพชร สุรัตนกุล บทบาทของสตรีด้านสังคมและเศรษฐกิจในสมัย

รัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2525) หน้า 127

² ก. หน้า 130 - 131

ข. ตัวละครหญิงในนวนิยาย

จากการศึกษาบทบาทการทำงานของตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 มาแล้วในบทที่ 3 ผู้วิจัยได้นำมาเปรียบเทียบกับบทบาทการทำงานของสตรีในสังคมดังกล่าวข้างต้นนี้แล้ว ปรากฏว่ามีลักษณะสอดคล้องกันในเรื่อง คำนิยมของสังคมที่มีต่อบทบาทการทำงานของสตรี นวนิยายหลายเรื่องได้เสนอความคิดที่ว่า ผู้หญิงควรจะทำงานบ้านอันเป็นหน้าที่โดยตรงของคนมากกว่าที่จะออกไปทำงานนอกบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของผู้ชาย ดังคำพูดของประพันธ์กับยศใน ฉากหนึ่งของชีวิต ว่า

"... ผู้หญิงควรยึดไว้ในงานสำหรับบ้านสำหรับครอบครัวมากกว่างาน ใหญ่โตภายนอกบ้าน หน้าที่ของผู้หญิงธรรมชาติได้จัดสรรมาให้เสร็จแล้ว งาน ของแม่บ้านการดูแลอบรมบุตรหลานนี้เป็นภาระอันหนักพอเหมาะไม่ควรจะ กระดือหรือรันทนไต่หาชื่อเสียง หรือเพื่อแสดงว่ามีความสามารถหักเหยม ผู้ชายเหมือนกัน ผู้หญิงที่น่ารักน่าชมเชยคือผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถใน กิจการบ้านเรือนก็ ไม่จำเป็นต้องขี้นรยยนต์เก่งหรือเป็นแหมเป็นนกล่อหลของ สยาม ..."¹

จากข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมสมัยนั้นว่า ต้องการให้ผู้หญิง ทำหน้าที่แม่บ้าน ควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือน ตลอดจนปรนนิบัติสามีและอบรมเลี้ยงดูบุตร การออกไปทำงานนอกบ้านนั้น ยังไม่มีความจำเป็น เนื่องจากไม่เคียดกร้อนในทางเศรษฐกิจ ประกอบกับมีหัวหน้าครอบครัวรับผิดชอบอยู่แล้ว จึงไม่ควรเข้าไปก้าวก่ายในหน้าที่ของ ผู้อื่น ดังคำพูดของนางสุภาพระศาสน์ใน รักธรรมบุญ ว่า "... ไม่ควรแสวงภาระอันยัง มาไม่ถึง และอย่าบึกภาระอันมาถึงเฉพาะหน้ากับเอาใจใส่ในหน้าที่ของตนที่กำลังเป็นอยู่ กักไว้ไปเที่ยวแซกแซงในหน้าที่ของผู้อื่น"²

¹ พ. เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต หน้า 21 - 24

² สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 92 - 93

สตรีในครอบครัวชั้นสูงจะไม่ได้รับการยินยอมจากผู้ปกครองให้ออกไปทำงานนอกบ้าน เพราะไม่มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และเกรงจะเป็นที่ดูถูกว่าฐานะยากจนดังคำพูดของ นางบรรจงสุทธิเลขาแม่ทูนสาวใน รักษรรณบุญ ว่า

"ทำไมหนอเด็กเหล่านี้จึงพอใจให้ชาวบ้านเขาดูหมิ่นพ่อแม่" คุณนายบรรจงจ้องคานอย่างไม่พอใจ "ถ้ายากจนจนแค่นี้ก็ไปขายตัวได้แล้วนั่นก็ไปอีกอย่างหนึ่ง นี่พ่อแม่หรือก็มีหลักฐานมั่นคง ไปไหนมาไหนก็ขึ้นชื่อว่าลูกสาวพระบรรจงสุทธิเลขา จะทำให้พ่อแม่ขายหน้าหรืออย่างไรกันนะ อยากจะเป็นนักหนังสือพิมพ์เอ๋ย อยากจะเป็นครูเอ๋ย โห! มันเป็นงานของผู้หญิงอย่างเราหรือนั้น?"¹

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ตัวละครหญิงจึงได้รับการฝึกหัดอบรมวิชาสำหรับกุลสตรีเช่นเดียวกับที่สตรีในสังคมได้รับ ตัวละครหญิงที่เป็นบุตรสาวในครอบครัวชั้นสูง จะได้รับการฝึกหัดอบรมวิชาสำหรับกุลสตรีชั้นสูง ซึ่งมีความประณีตและละเอียดอ่อน ยิ่งกว่าที่บุตรสาวในครอบครัวสามัญได้รับ ผู้ถ่ายทอดฝึกฝนได้แก่ มารดาหรือญาติผู้ใหญ่ในบ้าน ดังที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงคุณวรางใน ผู้ที่ ว่า

"... มีความรู้ทางหนังสือพออ่านออกและเขียนชื่อได้ เพราะท่านผู้ปกครองไม่เคยส่งเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนหนึ่งโรงเรียนใด แต่มีความชำนาญยิ่งนักในงานอันเป็นหน้าที่ของสตรีโดยตรงตั้งแต่งานชั้นสามัญ เช่น การครัว การทำขนม การเย็บที่นอน ตลอดจนงานชั้นสูง เช่น การร้อยกรองดอกไม้ บันทึบเงิน ปลูกมะพร้าว ระบายสี เพราะท่านมารดาได้เอาใจใส่กวาดขันให้ฝึกซ้อมอยู่เป็นนิจ"²

¹ สันต์ เทวรักษ์ รักษรรณบุญ หน้า 796

² ดอกไม้สด ผู้ที่ หน้า 114

สตรีบางคนมีความประสงค์จะไปรับการศึกษาอบรมในวัง เช่น พลอยและช้อย ใน สี่แผ่นดิน โดยมีคุณสายซ่านหลวงของเสด็จเป็นผู้ฝึกหัด วิชาที่ศึกษาเล่าเรียนมีทั้งความรู้ทางหนังสือ และวิชาการบ้านการเรือน ซึ่งไคแก่ เจียนหมากจีบพลู แกะสลักพืชผัก ผลไม้ต่าง ๆ ประดิษฐ์ดอกไม้ ร้อยมาลัย เย็บปักถักร้อย ตลอดจนทำกับข้าวและขนม¹ เช่นเดียวกับ ม.ร.ว.นนทลีใน ปลายทางชีวิต ที่ถูกท่านพ่อท่านแม่ส่งเข้าไปถวายตัวต่อเสด็จย่าในวัง เธอจึงได้รับการฝึกหัดอบรมงานบ้านการเรือนจากคุณแสงจันทร์ซ่านหลวงของเสด็จจนชำนาญ นอกจากนี้เธอยังได้ฝึกศิลปะการขับร้องและการดนตรีควบคู่ไปด้วย ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า

"... ม.ร.ว.หญิงนนทลี ชิดากนกกลางสงฆนิมอยู่ในสภารัตน์ เรียนหนังสือเพื่องแต่ที่เสด็จทรงพอพระทัย และเรียนการเย็บปักถักร้อย การดนตรี การครัวจากคุณแสงจันทร์จนชำนาญ..."²

ศิลปะการขับร้องและดนตรีเป็นวิชาหนึ่งที่สตรีชั้นสูงมักจะได้รับการฝึกฝนให้มีความชำนาญ เพราะถือว่าเป็นคุณสมบัติที่เชิดหน้าชูตาและเป็นความภาคภูมิใจของบิดามารดา ทั้งนี้เพื่อไว้สำหรับให้ความเพลิดเพลินบันเทิงแก่ครอบครัวหรือในหมู่ญาติสนิทมิตรสหาย เวลาที่มีการพบปะสังสรรค์กัน เช่น นิจอ ใน นิจุ เธอมีความสามารถร้องเพลงไทยเดิมได้ก็และมักจะร้องให้บิดาฟังเป็นครั้งคราว เมื่อครอบครัวของเธอได้รับเชิญไปรับประทานอาหารที่บ้านเจ้าคุณวิชัยนั้น นิจุได้ถูกขอให้ร้องเพลง เธอจึงขับร้องเพลงบางนาคสามชั้น³

วไลใน ความผิดครั้งแรก สตรีอีกคนหนึ่งที่มีการฝึกหัดร้องเพลงไทยเดิมมาเช่นเดียวกัน เห็นได้จากตอนที่หลวงนฤบาลขอให้เธอร้องเพลงในงานเลี้ยงงานหนึ่ง ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 71

²จินตะหรา ปลายทางชีวิต หน้า 84 - 85

³คอกไม้สด นิจุ หน้า 29 - 30

"หล่อนนั่งพับเพียบท้าวแขนอยู่ในท่าเค็ม แต่ทั้งตัวตรงขึ้นเล็กน้อยศีรษะ
เอียงไปทางซ้าย นัยน์ตาคกลมไม่มองดูใคร ต่อมาหล่อนเงยหน้าอันมีสีแสดเรื่อ ๆ
ขึ้น ครั้นสบตาผู้ที่กำลังจ้องดูหล่อนก็ยิ้มอย่างขวยเขินแล้วสบตาลงเสียดังเค็ม
... พอสุกเสียงร้องก็บังเกิดเสียงคมมือคังสนั่นหวั่นไหวไปทั่วบริเวณบ้าน ..."¹

ส่วนสตรีโดยทั่วไปไม่ว่าในเมืองหรือชนบทจะได้รับการฝึกฝนอบรมวิชาการบ้าน
การเรือนจากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ในบ้านเช่นเดียวกับสตรีชั้นสูง เพียงแต่ว่าเนื้อหาใน
การฝึกอบรมอาจจะไม่ละเอียดลึกซึ้งเท่าสตรีชั้นสูง เช่น สมบุญใน สี่แผ่นดิน ดังที่เนื่อง
เล่าถึงสมบุญว่า "สมบุญเป็นคนบ้านนอกก็จริง แต่ก็เป็นคนที่มีพ่อแม่เขาเลี้ยงมาดี งานการ
และการบ้านการเรือนเขาแข็ง ทำได้ทุกอย่าง"² และจากที่ผู้ประพันธ์บรรยายถึงการ
ทำงานของวีวใน ปิตดนน ว่า "ส่วนแม่สาวน้อยก็อยู่บ้านเก็บผักหักฟืน หุงข้าว เบาจี
ต้มแกง และจัดแจงการงานต่าง ๆ ในเคหาชอมชอไปตามเรื่องเป็นคังนี้เสมอ..."³

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นว่า ตัวละครหญิงได้รับการฝึกอบรมแต่เฉพาะวิชา
ที่เป็นคุณสมบัติของกุลสตรี ส่วนวิชาความรู้ทางหนังสือได้รับเพียงแค่อ่านออกเขียนได้
เท่านั้น ดังคำพูดของป้าที่บอกกับจวงจันทร์ใน บันไดแห่งความรัก ว่า "ป้าไม่มีวิชา
ความรู้ที่เท่าแม่ของหรือนิด ป้าพูดภาษาฝรั่งไม่ได้ คิดเลขณานาที่ไม่ถูกต้องกับเขา
เพราะได้รับการอบรมมาแต่เฉพาะวิชาการเรือนอันเป็นงานของผู้หญิงโดยตรงเท่านั้น ..."⁴

นอกจากนี้ผู้ปกครองบางคนเกรงว่าการเรียนรู้นั่งสือจะทำให้บุตรหลานของคนใจแตก
ทั้งยังเป็นการสิ้นเปลืองเงินทองโดยเปล่าประโยชน์ เพราะเมื่อแต่งงานก็ต้องทำหน้าที่
แม่บ้านและเลี้ยงบุตร ไม่มีโอกาสได้ใช้วิชาความรู้ในการประกอบอาชีพแต่อย่างใด
ดังคำพูดของสัจจาแก่นองชายใน ยอกกตัญญู ว่า "ที่เป็นลูกผู้หญิงเรียนไปทำไม แทนที่จะ

¹ คอกไม้ศก ความฉีกครั้งแรก หน้า 58 - 59

² ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 239

³ แมวคราว "ปิตดนน" ศรีกรุง 2 : 397 ธันวาคม 2457

⁴ ลันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 141

เอาวิชามาใช้ให้เป็นประโยชน์ จะต้องนั่งไกวเปลดูพลอยให้ปลวกกินหนังสือตำราจนหมดสิ้น เรียนไปก็เสียเงินเปล่า ๆ " ¹ และจากคำพูดที่ปากอกกับมยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม ว่า "เป็นผู้หญิงเรียนไปก็เท่านั้นแหละ, เสียเงินเสียทองซึ่งหาลำบากโดยใช่เหตุ สู้มาช่วยทำมาหากินกันไม่ได้ และว่าผู้หญิงเรียนมาก ๆ ทำให้เกิดนิสัยหยิ่งโหยงและใจแตก, ..." ²

จะเห็นว่าสตรีในสังคมและตัวละครหญิงต่างประสมพันธุ์หาที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการศึกษาวิชาความรู้ทางหนังสือในลักษณะเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ตัวละครหญิงที่เป็นบุตรหลานหรือภรรยาของขุนนางหรือข้าราชการ จึงมีหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนแต่เพียงประการเดียว เช่น พลอยใน สี่แผ่นดิน ³ ประภาใน เจ้าเขมร ⁴ สุดจิตต์ใน กรรมตามทัน ⁵ ราชพรหมใน ลูกผู้ชาย ⁶ รวงใน คนคือน้ำ ⁷ ริมใน ผู้ดี ⁸ สัจจาใน บอಕ್ಕกัญญ ⁹ เพ็ญใน นักรบชีวิต ¹⁰ ฯลฯ ดังจากคำพูดของมาโนชที่กล่าวถึงราชพรหมว่า

¹ป.อินทรปาลิต บอಕ್ಕกัญญ หน้า 12 - 13

²อาษา สาวสวย - หญิงงาม หน้า 292

³ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 20

⁴แสงทอง "เจ้าเขมร" ไทยเฮ้อ 3 : 3 พฤศจิกายน 2456

⁵เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน หน้า 147 - 148

⁶ศรีบูรพา ลูกผู้ชาย หน้า 148

⁷น.ประภาสดิท คนคือน้ำ หน้า 651

⁸ทอกไม้สด ผู้ดี หน้า 156

⁹ป.อินทรปาลิต บอಕ್ಕกัญญ หน้า 4

¹⁰ว.ณ.ประมวลมารค นักรบชีวิต หน้า 7

ส่วนอาชีพรับร้องและเล่นดนตรีนั้นเมื่กล่าวถึงบ้าง แต่ไม่ใช่เป็นการรับราชการ
ในวัง เข้าใจว่าคงเป็นอาชีพรับจ้างแสดงตามงานต่าง ๆ มากกว่า เห็นได้จากการ
บรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงเครื่องสายที่มาแสดงในงานทำบุญบ้านของคุณหญิงปราณี
ภักดีราชาใน วนิดา ว่า

"เครื่องสายสตรีสาวที่บรรเลงในกระโจมกลางสนามเริ่มขับประสาน
เสียงขึ้น หลังจากหยุดพักมาแล้ว นางสาวรูปสวยเสียงทองร้องส่งเพลง
"อสุรินทรายุ" จังหวะและทำนองเพราะพริ้ง ครั้นแล้วเครื่องรับก็กังวาล
พร้อมกัน"¹

อาชีพที่ตัวละครหญิงซึ่งเป็นสตรีสามัญในเมืองกับในชนบทนั้นก็คล้ายคลึง
กับอาชีพที่สตรีประเภทกัถกล่าวในสังคมทำกันได้แก่ อาชีพทำนา ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ
หญิงรับใช้และโสเภณี เช่น คุณเชยใน สี่แผ่นดิน เปิดร้านขายยาอยู่ที่ห้องแถวริมถนน²
เพลินใน สงครามชีวิต เก็บผักและคอกไม้ขายพอเป็นค่าอาหารประจำวันและค่าใช้จ่าย
เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ³ มยุรีใน สาวสวย - หญิงงาม ช่วยป้าขายผักในตลาด⁴
เปี่ยมใน กิดันผู้ว่าสนาน้อย⁵ แม้นใน มารมนุญ⁶ ปรากฏใน แด่ไปข้างหน้า⁷
มีอาชีพรับใช้ตามบ้านท่านผู้ดี

¹วรรณสิริ วนิดา หน้า 558

²ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 13

³ศรีบูรพา สงครามชีวิต หน้า 180

⁴อาษา สาวสวย - หญิงงาม หน้า 206

⁵แมวคราว "กิดันผู้ว่าสนาน้อย" ศรีกรุง 2 : 956 พฤษภาคม 2458

⁶ศรีบูรพา มารมนุญ หน้า 89

⁷ศรีบูรพา แด่ไปข้างหน้า หน้า 322

ส่วนสตรีที่ประกอบอาชีพโสณณีมีทั้งสตรีในเมืองและสตรีในชนบท บางคนถูกลอกลงมาด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น รื่นใน หญิงคนชั่ว¹ บางคนจำเป็นต้องทำเพราะความจนบังคับ เช่น เจลียวใน ทางโลกีย² พรรณีใน พรรณี³

สตรีในชนบทนอกจากต้องทำงานบ้านแล้วยังต้องช่วยครอบครัวประกอบอาชีพกสิกรรม ตลอดจนซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิตทางกสิกรรมด้วย เช่น รื่นใน นิคถน⁴ สุกใจใน ทุ่งมหาราช⁵ ทั้งรื่นและสุกใจต้องทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือนเป็นต้นว่า จัดหาอาหาร ตักน้ำ ทำข้าว ผ่าพื้น ฯลฯ และยังต้องช่วยครอบครัวประกอบอาชีพกสิกรรมอีกด้วยเช่นเดียวกับละเมียดในเรื่องเดียวกันนี้ที่ช่วยสามีค้าเป็นกิจการค้าไม้จนได้รับเลือกเป็นผู้จัดการบริษัทป่าไม้แทนสามีซึ่งขอลาออก⁶

อาชีพอื่นที่นอกเหนือจากนี้ได้แก่ การรับจ้างซักเย็บเสื้อผ้า นางแบบ นักแสดง และคาราวะบ้า ตัวละครหญิงที่ประกอบอาชีพดังกล่าวนี้ ส่วนมากทำเพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจ เช่น สีนวนใน เพลิงธรรมชาติ เป็นลูกจ้างซักเย็บเสื้อผ้าที่ห้างนารีนุชาคาร⁷ พยอมใน แหวนประคัมภอย รับจ้างเย็บปักถักร้อยอยู่กับบ้าน⁸ นาดฤดีใน หัวใจให้เขา อาชีพนางแบบและนักแสดง⁹ คาวรุ่ง-คาวเรืองใน รักธรรมนุญ ทั้งคู่เป็นคาราวะบ้าอยู่ที่วิมานเทพ¹⁰ ฯลฯ อาชีพที่ตัวละครหญิงทำดังกล่าวข้างต้นนี้สันนิษฐานได้ว่า น้าที่สตรีในสังคมจะมีทำกันหากแต่ไม่มีการกล่าวไว้

¹ ก. สุรางคนางค์ หญิงคนชั่ว หน้า 132

² ม. จ. อากาศคำเริง "ทางโลกีย" ใน วิมานทะเลาย หน้า 42 - 43

³ ม. ร. ว. คีตกฤษี ปราโมช "พรรณี" ใน หลายชีวิต หน้า 105

⁴ แมวคราว "นิคถน" ศรีกรุง 2 : 317 ธันวาคม 2457

⁵ เรียมเอง ทุ่งมหาราช หน้า 33

⁶ ก. หน้า 137 - 138

⁷ มุทรง "เพลิงธรรมชาติ" สุภาพบุรุษ 1 : 18 มิถุนายน 2473

⁸ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคัมภอย หน้า 226

⁹ นิตยา นาถยสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 65 - 66

¹⁰ สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมนุญ หน้า 327 - 328

ส่วนตัวละครหญิงบางคนที่เป็นบุตรสาวของครอบครัวชั้นสูงและได้รับการศึกษามาก เมื่อความจำเป็นทางเศรษฐกิจบังคับให้ต้องออกไปทำงานเพื่อหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว สตรีจึงกล่าวนี้มักจะไปทำงานเป็นครูสอนหนังสือซึ่งมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น เช่น อุดมศรีใน กรรมตามทัน รับจ้างเป็นครูที่โรงเรียนอบรมวิทยา จังหวัดจันทบุรี¹ สมรใน โลกสันนิวาส เป็นครูอยู่ที่โรงเรียนประชาบาลอันมีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง²

จะเห็นได้ว่าอาชีพที่ตัวละครหญิงในนวนิยายท่า มักจะเป็นอาชีพที่ไม่จำเป็นต้องใช้วิชาความรู้ทางหนังสือมากมายอะไรนักและต้องทำเพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจมากกว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะสตรีไม่ได้รับการฝึกฝนหรือเตรียมพร้อมสำหรับการออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน เนื่องจากขัดกับค่านิยมของสังคมสมัยนั้น อาชีพที่พำนักจำกัอยู่ในวงแคบและเป็นอาชีพที่ต้องใช้คุณสมบัติและความสามารถของความเป็นลูกผู้หญิงเสียเป็นส่วนใหญ่ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ตัวละครหญิงเป็นจำนวนมากมีโอกาสได้รับการศึกษาสูงขึ้นจนถึงระดับปริญญา สามารถศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ เกือบทุกสาขาได้เท่าเทียมกับบุรุษ การที่สตรีได้รับการศึกษาสูงขึ้น ประกอบกับได้รับสิทธิและเสรีภาพมากขึ้น ทำให้เกิดความกระตือรือร้นตื่นตัวทำงานกันมากขึ้น เพื่อปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระจากขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมโบราณ เช่น ผกาใน คู่ครอง³ และผสานใน คนคือคนชั่ว ทั้งที่พูดกล่าวแก้ผสานว่า

"ผู้หญิงไทยสมัยประชาธิปไตยนี้รู้ลึกว่าประเพณีชั่วและเข้มแข็งมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ... ตามกระทรวงหางร้านเห็นใช้เสมียนพนักงานผู้หญิงมากกว่าสมัยราชาธิปไตยจนผิดตา ก็ดี ! การพึ่งตัวเองก็ว่าการคิดสิ่งคนอื่นเป็นแน่นอน"⁴

¹ เรื่องกิลป์ กรรมตามทัน หน้า 202

² ศรีบุรพา โลกสันนิวาส หน้า 29

³ ก. สุรางคนางค์ คู่ครอง หน้า 319

⁴ น. ประภาสทิติ คนคือคนชั่ว หน้า 418

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยมาสู่ระบอบประชาธิปไตย ศักดิ์ศรีหญิงนิยมออกห่างงานนอกบ้านกันมากขึ้น และจากความคิดคติตอนหนึ่งของฉกาใน กุศรอง ก็แสดงให้เห็นถึงบทบาทการทำงานของสตรีในช่วงเวลานี้ได้เป็นอย่างดี

"... ทำไมเธอจึงต้องมาเก็บตัวอยู่แต่ในบ้าน ในเมื่อเพศหญิงเช่นเดียวกับเธอต่างทำงานมีอาชีพ - ใ้สมองและกำลังกายให้เป็นประโยชน์แก่ตัว - แก่ครอบครัวตลอดจนประเทศชาติ เธอเคยได้ยินประชาชนขับกล่าวยกย่องถึงสุภาพสตรีบางคนขณะที่นั่งดูภาพยนตร์ละครในสถานที่ ๆ เปิดเผย และเป็นการเปิดเผยที่สุภาพสตรีผู้นั้นเกินผ่าน - มีเสียงกระซิบบว่า "คุณคนนี้ได้ปริญญา อ.บ." หรือ "คนที่อยู่ถัดเราไปหน่อยนี่แหละคือหญิงคนแรกที่ได้รับปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิต คนเดินหน้าเป็นอาจารย์อยู่ที่เตรียมอุดม" และถ้าบังเอิญผู้ที่กำลังกล่าวนามสุภาพสตรีผู้มีเกียรติเหล่านั้นมาเห็นเธอซึ่งอยู่ไกล ๆ จะไม่มีใครรู้จักเธอในเกียรติคุณความดีสักสิ่งเดียว อย่างน้อยก็เพียงแต่จะเห็นเธอเป็นหญิงธรรมดาสามัญซึ่งทำความหนักใจให้แก่ผู้ปกครอง หรือทำให้พ่อแม่ต้องรอกการขอจากชาย ..."¹

ศักดิ์ศรีหญิงในนวนิยายที่มีโอกาสได้รับการศึกษาและได้รับสิทธิเสรีภาพมากขึ้น ดังกล่าวนี้นั้น ส่วนมากจะประกอบอาชีพในแขนงวิชาที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมาเช่นเดียวกับที่สตรีในสังคมนิยมทำกัน อย่างไรก็ตามในระยะแรก ๆ สตรีบางคนอาจจะไม่ได้รับอนุญาตจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองให้ออกไปทำงานนอกบ้าน เนื่องจากยังฝังอยู่กับความคิดและค่านิยมแบบโบราณ เห็นได้จากคำพูดของพระพรพยายาลใน แหวนประคัมภ์ ว่า

"... ความเป็นผู้หญิงที่ถูกแท้ก็คือ เป็นลูกที่ดีเมื่อมีพ่อแม่เลี้ยงดู เป็นเมียที่ดีเมื่อมี丈夫และเป็นแม่ที่ดีเมื่อมีลูก ทุกสิ่งทุกอย่างของผู้หญิงมีข้อผูกพันอยู่กับบ้านทั้งนั้น ตั้งแต่ลืมตาตื่นขึ้นในตอนเช้าจนกระทั่งเวลาเข้านอน

¹ก. สุรางคนางค์ กุศรอง หน้า 324 - 325

ท่านว่าอีกว่า ผู้หญิงเกิดมาเป็นผู้ช่วยของผู้ชาย แต่ไม่ใช่แบ่งงานของผู้ชายซึ่งที่กำลังเป็นอยู่ในเวลานี้ อย่างไรก็ตามเห็นอกเห็นใจเป็นอันมากเหมือนกันสำหรับบรรดาผู้หญิงที่ความจำเป็นบังคับให้จำต้องปกครองตนเอง แต่ก็เป็นกรณีพิเศษ - ท่านว่า มิใช่ทัศนคตินี้จะไม่ไร้ค่า หน้าที่ของผู้หญิงขึ้นอยู่กับการปรนนิบัติเป็นใหญ่ ค่ายรูปโฉม ค่ายจริต ค่ายฝีมือ หรือทั้งสามอย่างรวมกันนี้แหละเป็นอุดมคติของผู้หญิงในแนวความคิดของท่าน คือเป็นความสง่าของห้องรับแขก เป็นความสง่าเรียบร้อยของห้องนอน เป็นรสกระจำอยู่ในครัวไฟ บำเพ็ญตนเป็นคู่ค้ากับชาวให้ยิ่งไปกว่าคู่ค้ารับตำราวิชาการ จัดเจนในการพยาบาลตั้งแต่คนเป็นลูกแล้วก็คงเป็นแม่คนในที่สุด..."¹

อาชีพที่ตัวละครหญิงทำในระยะแรก ๆ นี้ได้แก่ อาชีพครู ซึ่งเป็นอาชีพที่นิยมแพร่หลาย เพราะถือว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ เห็นได้จากคำพูดของสายสวาทใน รอยจาโรก ว่า "การเป็นครูนะเขาดูว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ คือ มีโอกาสได้เป็นผู้อบรมสั่งสอนผู้เยาว์ให้เป็นพลเมืองดี ..." ² จึงปรากฏว่าตัวละครหญิงประกอบอาชีพนี้กันเป็นจำนวนมาก เช่น บุสดีใน มิตรภาพ³ เมตตาใน รักธรรมบุญ⁴ สุนทรีใน อุบัติเหตุ⁵ ภาณีใน นันทวัน⁶ สายสวรรค์ใน แผ่นดินของเรา⁷ กานดาใน จุดหมายปลายทาง

¹ ลันต์ เทวรักษ์ แหวนประดับกอย หน้า 856 - 857

² ก. สุรางคนางค์ รอยจาโรก หน้า 53

³ ยศ วัชรเสถียร มิตรภาพ หน้า 6

⁴ ลันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 103

⁵ คอกไม้สด อุบัติเหตุ หน้า 42

⁶ คอกไม้สด นันทวัน หน้า 234 - 235

⁷ แม่อนงค์ แผ่นดินของเรา หน้า 33

ของกานกา¹ กานกาใน บนหลุมศพวาสิฏฐี² ประครองและกิตติคุณใน รอยจารึก³ นิตยา
ใน ชีวิตมิชเชกอกกุหลาบ⁴ มาลินใน ทางสายเปลี่ยว⁵ เคื่อนตาใน ความรักของวัลยา⁶
รัชนีและกิ่งเทียนใน ปัสจ⁷ ปริศนาใน ปริศนา⁸ เป็นต้น

นอกจากอาชีพครูแล้วยังมีอาชีพอื่นอีกได้แก่ เลขาณูการ หมอ พยาบาลและ
ผดุงครรภ์ เช่น กลิ่นใน สามรัก⁹ ยุพतीใน ข้าวฟ้ายืนสลาย¹⁰ รัตนาวลีใน ชีวิตมิชเชกอกกุหลาบ¹¹
นิมมลใน โลกละคร¹² ประสานใน แหวนประคับก้อย¹³ เป็นต้น

ในระยะต่อมาตัวละครหญิงสามารถประกอบอาชีพได้กว้างขวางขึ้น ไม่จำกัดวง
อยู่เฉพาะอาชีพที่ให้บริการแก่สังคมทั้งเช่นแต่ก่อน อาชีพที่จะกล่าวถึงนี้เป็นอาชีพที่เกิน
ความคาดหมายของสังคมว่าสตรีจะทำงานเช่นนี้ได้ แต่สตรีได้แสดงความสามารถให้
เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของสังคมได้แก่ อาชีพนักธุรกิจการค้า เช่น สุมณใน ลมหวล¹⁴

¹กาญจนา นาครัตน์ จุฬามายปลายทางของกานกา หน้า 219 - 220

²ร. จันทพิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 26

³ก. สุรางคนางค์ รอยจารึก หน้า 53

⁴นิตยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิชเชกอกกุหลาบ หน้า 75

⁵ก. สุรางคนางค์ ทางสายเปลี่ยว หน้า 10

⁶เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 239

⁷เสนีย์ เสาวพงศ์ ปัสจ หน้า 364

⁸ว.ณ. ประมวลมารค ปริศนา หน้า 75

⁹อาษา สามรัก หน้า 126

¹⁰เรียบเรียง ข้าวฟ้ายืนสลาย หน้า 127

¹¹นิตยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิชเชกอกกุหลาบ หน้า 174 - 175

¹²พ. เนตรรังษี โลกละคร หน้า 22

¹³สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคับก้อย หน้า 858

¹⁴กุลปรางค์ ลมหวล เล่ม 2 หน้า 44 - 46

มลีลาใน คนรักโลก¹ นงลักษณ์ใน คืนสรวรค์วันสวาท² สตรีทั้งกล่าวนี้เป็นเจ้าของกิจการค้าหลายอย่างและบริหารงานด้วยตนเอง เช่นเดียวกับนิภาใน เทพธิดาในฝัน³ ซึ่งทำงานในระดับผู้บริหารคือ เป็นผู้จัดการห้างสรรพสินค้าซึ่งบิดาเป็นเจ้าของ

อาชีพอื่นที่นอกเหนือจากนี้ได้แก่ อาชีพนักโบราณคดี เช่น พิมพาใน ชัยชนะของพิมพ์⁴ อาชีพพนักงานธนาคารและบริษัท เช่น จิตรีใน บนหลุมศพวาติกัน⁵ รัชนีใน ปัสกาล⁶ สิริยุพาใน คำของชีวิตสาว⁷ อาชีพนักประพันธ์ เช่น มยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม⁸ อาชีพนักหนังสือพิมพ์ เช่น ปัทมาใน ปัทมา วรารักษ์⁹ เป็นต้น

จากการเปรียบเทียบบทบาทในด้านการทำงานของตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 กับสตรีในสังคมในช่วงเวลาเดียวกันนี้ จะเห็นได้ว่ามีความคล้ายคลึงกัน อาจแตกต่างกันบ้างแต่ก็น้อยมาก

ด้านการเลือกคู่ครอง

ก. สตรีในสังคม

โดยปกติแล้วสตรีแทบจะไม่มีสิทธิและเสรีภาพในการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง ตามประเพณีเดิมนั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ตกลงกัน วิธีการเช่นนี้เรียกว่า

¹อาษา คนรักโลก หน้า 611

²หลวงวิจิตรวาทการ คืนสรวรค์วันสวาท หน้า 357 - 358

³อาษา เทพธิดาในฝัน หน้า 14 - 15

⁴แม่อนงค์ ชัยชนะของพิมพ์ หน้า 299

⁵ร. จันทพิมพ์ บนหลุมศพวาติกัน หน้า 30

⁶เสนีย์ สาวหงส์ ปัสกาล หน้า 60

⁷ก. สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 36

⁸อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 403

⁹ก. สุรางคนางค์ ปัทมา วรารักษ์ หน้า 36

"การคลุมถุงชน" เพราะถือว่า ผู้ใหญ่เป็นผู้เห็นการณ์ไกลและมีความคิดรอบคอบมากกว่าเด็ก ดังนั้นถ้าผู้ใหญ่เลือกคู่ครองให้ก็เชื่อกันว่า คู่ครองนั้นต้องเป็นคนดีและเหมาะสมกับตน อีกประการหนึ่งถือกันว่าเด็กต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่จะคัดค้านมิได้¹ การที่ผู้ใหญ่ทำเช่นนี้เป็นการเหมาะสมด้วยเหตุผล ทั้งนี้เพราะสตรีไทยโบราณได้รับการอบรมให้อยู่กับเหยาเฝ้ากับเรือน หญิงสาวที่ยังไม่ได้นแต่งงานไม่มีโอกาสไปไหนมาไหนตามลำพังและไม่สามารถคบหาสมาคมกับชายหนุ่มที่ไม่ใช่ญาติพี่น้องได้อย่างอิสระเสรีเหมือนหญิงสาวในสมัยนี้ โอกาสที่จะเรียนรู้อุปนิสัยใจคอและเล่ห์เหลี่ยมของชายจึงแทบจะไม่มีเลย ซึ่งอาจจะทำให้ตัดสินใจผิดพลาดได้ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องอยู่เองที่บิดามารดาจะต้องทำหน้าที่จัดหาคู่ครองให้กับบุตรสาวของตน ในบางรายเจ้าสาวจึงไม่เคยเห็นหน้าเจ้าบ่าวมาก่อนเลยจนกระทั่งถึงวันแต่งงาน แต่ส่วนใหญ่มักจะเคยเห็นหรือรู้จักกันอย่างผิวเผินมาก่อนแล้ว

ในการเลือกคู่ครองให้ลูกสาวตามประเพณีไทยโบราณนั้น มักกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นลูกเขยไว้ว่า จะต้องเป็นคนดี มีฐานะและชาติตระกูลที่ทัดเทียมกัน มีตำแหน่งหน้าที่การงานหลักฐานมั่นคงพอที่จะเลี้ยงดูภรรยาให้มีความสุขได้² บิดามารดาบางรายถึงกับกำหนดราคาค่าตัวของบุตรสาวไว้ในราคาสูง ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าบุตรสาวของตนจะได้รับความสุขสบายในอนาคต ทั้งที่ลัทธิ โขตามระ ได้เล้าถึงการแต่งงานของสตรีไทยในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองตอนหนึ่งว่า

"มีเรื่องจริงไม่ได้อธิบายคือ ท่านผู้มีบรรดาศักดิ์สูงท่านหนึ่ง ท่านตั้งราคาธิดา (ซึ่งมีอยู่หลายคน) ของท่านไว้คนละแปดพันบาท ก็ร้อยชั่งนั้นแหละ นี่เป็นราคามาตรฐานและเป็นราคาเงินก่อนสงคราม สูงกว่านั้นก็ไต่ไม่ถือนั้น แหว่นหมั้นต่างหาก โดยมากเป็นแหวนเพชรเจียระไนเป็นรูปมาศ แต่ท่านก็รับไหว้ลูกสาวลูกเขยท่านนาคูเหมือนกัน ที่ดินแปลง รถยนต์คัน บั่วน (ตึก) หนึ่งหลัง เรื่อง

¹ ลี งามนาวัน "การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทในสังคมของสตรีไทย"

พัฒนาบริหารศาสตร์ 11 : 407 กรกฎาคม 2514

² เสรีบริโกเศศ การศึกษาเรื่องประเพณีไทย หน้า 109 - 112

ของเรื่องก็คือว่าท่านไม่ต้องการให้ลูกสาวของท่านต้องไปตกกระดำมาก
กับความยากจนนั่นเอง

อีกรายหนึ่งก็เป็นผู้มีบรรดาศักดิ์สูงเหมือนกัน แม้จะไม่ถึงขั้นสูงสุดเท่า
รายก่อน ท่านทั้งราคาสูงสาวท่านไวหาสิบซึ่งก็สืบมาแต่ก็ครือ ๆ กันกับ
สี่แสนบาทในสมัยนี้แล้วก็เอาลูกสาวท่านไปแต่งงานได้ จะแต่งใหญ่แต่งย่อย
แค่ไหนก็แล้วแต่ท่านไม่เกี่ยว ลูกสาวของท่านผู้นี้สวยจับใจนักหนา และก็ดู
เหมือนว่าเซบของท่านมีอยู่ครบสามเหล่าทีเดียว แล้วก็เป็นที่ขุบเปอร์
ในแต่ละเหล่าพิเลียบด้วย"¹

แม้ว่าสตรีไทยในสมัยก่อนจะไม่มีสิทธิ์เลือกคู่สมรสเอง แต่ก็ไม่ได้ถึงกับถูกบังคับ
จิตใจในเรื่องนี้โดยสิ้นเชิงเพราะปกติเมื่อมีผู้มาขอบุตรสาว บิดามารดาแม่จะเห็นชอบแล้ว
ก็มีไต่ถามปากกับคำในทันที ส่วนใหญ่มักจะถามความสมัครใจของคนกลางเสียก่อน โดยถือ
สุภาษิตที่ว่า "ปลูกเรือนตามใจผู้อยู่" และ "อย่าชมเขาโคขึ้นให้กินหญ้า" นั่นเอง สามี
ภรรยาสมัยก่อนจะเริ่มทำความรู้จักสนิทสนมคุ้นเคยกันหลังจากที่ได้อยู่กินด้วยกันแล้ว และ
มักจะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขจนแก่เฒ่าตายจากกันไป²

ทางก้านกฎหมายนั้น กล่าวได้ว่าสตรีมีสิทธิ์ในการเลือกคู่ครองเองได้มาตั้งแต่
สมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ หลังจากที่อ้าแคงเหมือนซึ่งมีอายุ
21 ปี ถวายฎีกาว่า ตนรักใคร่อยู่กับนายริดแต่บิดามารดาไม่เห็นชอบด้วยและไต่ถามคนให้
กับนายภู เมื่อเธอไม่ยินยอมบิดามารดาจึงคำว่าทุบตีและให้นายภูมาจู้จุกว่าเธอไป แต่
เธอก็ไต่หนักกลับมาบ้านบิดามารดาของคน เป็นเช่นนี้อยู่ถึง 3 ครั้ง และครั้งสุดท้ายบิดา
มารดาจะยิงเธอให้ตาย เธอจึงหนีไปอยู่กับนายริด นายริดได้มาขอขมาต่อบิดามารดา
ของอ้าแคงเหมือน แต่บุคคลทั้งสองไม่ยอมรับ นายภูก็ฟ้องร้องนายริด คณะกรรมการเมือง
บังคับนายริดให้ส่งตัวอ้าแคงเหมือนให้แก่ตุลาการ อ้าแคงเหมือนถูกควบคุมตัวไว้ในคุก

¹ลาวัมย์ โชทามระ ชีวิตชาวกรุงเมื่อก่อนศตวรรษมาแล้ว หน้า 146 - 147

²สภาสตรีแห่งชาติ สตรีไทย หน้า 137

ขณะที่อยู่ในคุกมารดาของเธอได้มาขอให้ยอมเป็นภรรยาของนายภู นอกจากนี้ยังถูกผู้คุมกลั่นแกล้งในงานต่าง ๆ ทางตุลาการก็ไม่ยอมชำระความให้เสร็จสิ้น อำแดงเหมือนได้รับความทุกข์เคียดครอนมาก จึงหนีออกมาถวายฎีกาขอยุ่กินกับนายริกต่อไป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาตัดสินให้อำแดงเหมือนเป็นภรรยานายริกเพราะ "หญิงนั้นอายุก็มากถึง 20 ปีเศษแล้ว ควรจะเลือกหาผู้ตามชอบใจได้"¹ ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าสตรีที่อายุถึง 20 ปีแล้ว ควรจะเลือกคู่ครองได้ตามความพอใจของตน บิดามารดาไม่ควรบังคับ "คลุมถุงชน" อีกต่อไป ดังปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2478 บรรพ 1 มาตราที่ 19 ว่า "เมื่อมีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ บุคคลย่อมพ้นจากผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะ"² ซึ่งหมายความว่า สตรีมีสิทธิ์จะทำการใด ๆ ก็ได้ในขอบเขตของกฎหมาย โดยไม่ต้องขอคำยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง ส่วนบุตรสาวที่อายุยังไม่ถึง 20 ปี ยังคงต้องอยู่ในอำนาจของบิดามารดาตามกฎหมาย ไม่สามารถเลือกคู่ครองตามใจของตนเองได้ ดังปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 มาตราที่ 1493 ว่า

"ถ้าชายหรือหญิงยังไม่บรรลุนิติภาวะสมรสโดยมิได้รับความยินยอมของบิดามารดาหรือผู้ปกครองหรือโดยคำสั่งศาล บิดามารดาหรือผู้ปกครองเท่านั้นอาจร้องขอให้ศาลสั่งเพิกถอนการสมรสได้เว้นแต่

- (ก) ล่วงพ้นหกเดือนนับแต่วันทราบการสมรส
- (ข) ชายหรือหญิงมีอายุครบปีสิบปีบริบูรณ์แล้ว
- (ค) เมื่อหญิงมีครรภ์แล้ว"³

¹ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2408 หน้า 297 - 301

² วิจิตร นิละไพจิตร ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 - 6 หน้า 5

³ ก. หน้า 287

สรุปได้ว่า เมื่อหญิงชายมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์แล้ว บิดามารดาหรือผู้ปกครองจะร้องขอให้ศาลสั่งเพิกถอนการสมรสซึ่งกระทำไปโดยมิได้รับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองมิได้

จะเห็นว่าทางค่านิยมอันสตรีในสังคมมีสิทธิ์ที่จะเลือกคู่ครองได้เอง เมื่ออายุครบยี่สิบปีบริบูรณ์ แต่โดยทางพฤตินัยแล้วบุตรย่อมมีความเคารพศรัทธาต่อบิดามารดา จึงมักยอมปฏิบัติตามความประสงค์ของบิดามารดาว่าไม่เป็นการผิดใจจนเกินไปนัก ยกเว้นกรณีที่ถูกบังคับขึ้นใจมาก ๆ จนทนไม่ไหวและไม่สามารถทำตามความต้องการของบิดามารดาได้ อาจจะเนื่องจากมีคนรักอยู่ก่อนแล้ว จึงขัดใจอย่างเช่นกรณีของอาแดงเหมือนเป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าโดยทางพฤตินัยสตรียังไม่มีอิสระในการเลือกคู่ครองเท่าใดนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุตรสาวในครอบครัวชั้นสูง ยังคงไม่มีสิทธิ์ในการเลือกคู่ครองต้องอยู่ในระเบียบประเพณี เพื่อรักษาเกียรติยศวงศ์ตระกูลของตนเป็นประการสำคัญ เห็นได้จากกรณีของทรัพย์ บุตรีพระยาเทพอรชุน ซึ่งเป็นภรรยาของนายรองชิด ภายหลังทรัพย์กับนายรองชิดมีเรื่องขึ้นเคืองกัน นายรองชิดกลับมาอยู่บ้านเดิมของตนนาน ๆ จึงจะไปหาทรัพย์สักครั้งหนึ่ง ต่อมาทรัพย์มีชู้กับพันสรสิทธิ์บันในกรมพระตำรวจ นายรองชิดจับได้ว่าความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา หลังจากที่ได้รับพระบรมราชโองการ คำว่า "ทรัพย์เป็นบุตรขุนนางมีบรรดาศักดิ์ ไม่เป็นหญิงบุตรบิดามารดาสามัญเสมอราษฎร จะไปรักให้เป็นไปตามใจทรัพย์และชายชู้ของทรัพย์ไม่ได้" การต่อไปข้างหน้าต้องแล้วแต่พระยาเทพอรชุนผู้บิดา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การเลือกคู่ครองของพวกราชนิกุลนั้นมีข้อห้ามว่าไม่ให้บุคคลในพระราชวงศ์ไปสมรสกับคนต่างวงศ์หรือค้อยศักดิ์กว่า เพราะฝ่ายหญิงต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีมาก ถ้าหากว่าเจ้าหญิงชั้นสูงทรงเสกสมรสกับชนชั้นไพร่ จะถูกดอชยศและปรียเป็นหวัดควย ดังนั้นพระมเหสี พระชายาตลอดจนเจ้าหญิงซึ่งเรียกว่า นางห้ามถูกห้ามมิให้ทรงเสกสมรส เพราะเกรงว่าคนที่จะมาเป็นลูกเชยจะมีอำนาจเกินไป²

¹ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2408 หน้า 304 - 306

²แถมบอกลัว มอฟแพท แผ่นดินพระจอมเกล้า แปลโดยนิต ทองโสภิต อ้างอิงมาจาก พวงเพชร สุรัตน์วิบูล บทบาทของสตรีค่านิยมและเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2525) หน้า 36

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แก้ไขกฎหมายเพียรบาลว่าด้วยการสมรสพระราชวงศ์แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2475 มาตรา 4 ว่า "เจ้าหญิงองค์ใดถ้าจะทำการสมรสกับผู้อื่น ซึ่งมีเชื้อเจ้าในราชวงศ์อันเป็นการไม่ต้องด้วยพระราชประเพณีนิยมถึงนั้นไซ้ ท่านว่าตอกราบถวายบังคมลาออกจากฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์เสียก่อน"¹ และถ้าองค์ใดฝ่าฝืนก็ให้ถอดเสียจากฐานันดรศักดิ์ นอกจากนี้สตรีที่เป็นพนักงานชาววังจะไม่มีอิสระในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเพศ เนื่องจากถูกจำกัดอยู่เฉพาะภายในขอบเขตพระบรมมหาราชวัง มีกฎหมายเพียรบาลและข้อห้ามมิให้พบปะกับชาย"²

สำหรับสตรีสามัญหรือสตรีชาวบ้านมีอิสระในการเลือกคู่ครองมากกว่าสตรีชั้นสูง เนื่องจากมีโอกาสเที่ยวงานมหรสพหรืองานฉลองต่าง ๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ชายหนุ่มหญิงสาวได้พบปะพูดคุยกันตลอดจนหยอกล้อเกี้ยวพาราสีกัน แม้จะมีการพบปะสมาคมกับบุรุษไม่มากนัก แต่ก็มิอิสระเสรีภาพในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเพศมากกว่าสตรีชั้นสูง เพราะนอกจากจะมีโอกาสพบปะกันในงานมหรสพหรืองานเทศกาลต่าง ๆ ตามประเพณีแล้ว ในบางท้องถิ่นเช่นภาคเหนือ ภาคอีสาน ยังอนุญาตให้หญิงสาวได้พบปะพูดคุยกับชายหนุ่มที่บ้านของหญิงอีก สำหรับภาคกลางและภาคใต้มักใช้แม่สื่อและเขียนเพลงยาวติดต่อกัน³

การเลือกคู่ครองของสตรีชาวบ้านในชนบทธรรมเนียมของชนชาวไท การแต่งงานจะมีแม่สื่อ แม่สื่อก็คือ คนแก่ซึ่งเป็นที่มีหน้าถือตาของชุมชน เป็นผู้รู้ขนบธรรมเนียมและเป็นที่ไว้วางใจของคนในชุมชน แม่สื่อมีหน้าที่เจรจาขอลูกสาวแทนบิดามารดาของฝ่ายชาย จะเห็นได้ว่าขนบธรรมเนียมของไทแต่โบราณ แม่สื่อมีส่วนโดยตรงกับการแต่งงาน ซึ่งยังให้สิทธิ์แก่มิดามารดาของฝ่ายหญิงปฏิเสธได้ แต่ในต้นรัตนโกสินทร์ในชุมชนเขตเมือง

¹ร.ท.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม) ประชุมกฎหมายประจำศก หน้า 196 - 197

²พวงเพชร สุรัตน์กุล บทบาทของสตรีค่านสังคมและเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2525) หน้า 32

³ค. หน้า 33

ซึ่งเป็นที่อยู่ของชนชั้นกลางแม่สื่อกลายเป็นผู้ที่ "สื่อความรัก" ระหว่างหญิงชาย ทั้งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการแต่งงานตามประเพณีนิยม ทำให้เกิดผลเสียเพราะขาดการรู้เห็นของผู้ใหญ่¹

ในเรื่องการหนีตามกันไปของสตรีในสังคม ก็มีสาเหตุอยู่หลายประการ และมีใคร่แก่ระดับชาวบ้านเท่านั้นที่ไร้ระบบนี้ตอบสนองความรัก ระดับลูกหลานหลานเขยก็มีไม่น้อย ระดับชาวบ้านนั้นส่วนใหญ่มักเกิดจากที่ผู้ใหญ่ฝ่ายผู้หญิงเรียกสินสอดทองหมั้นแพงเกินกว่าที่ทางฝ่ายผู้ชายจะจัดหาให้ได้² หญิงชายในชนบทมักเลือกคู่กันเอง ถ้าบิดามารดาไม่เห็นชอบด้วยกับการเลือกคู่ของบุตร หมั้นสาวก็อาจจะลักพาหนีไปแล้วกลับมาขอขมาผู้ใหญ่ในภายหลัง การเลือกคู่ครองของสตรีไทยในชนบทสมัยปัจจุบันกับสมัยก่อนไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก³

นอกจากนี้ประเพณีของไทยยังถือเคร่งครัดว่าเกิดเป็นหญิงไม่ควรมีสามีเกินหนึ่งคน หญิงที่ถูกขายไคถูกเนื้อต้องตัวก็หมายความว่าต้องตกเป็นภรรยาของชายคนนั้น ดังนั้นถ้าสตรีคนใดแต่งงานใหม่ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตามมักจะได้รับการทำนินทาติเตียนจากสังคม⁴ ด้วยเหตุนี้หญิงม่ายที่ถูกสามีทิ้งหรือสามีตายจึงมีโอกาสดังงานใหม่ได้ยาก

การเลือกคู่ครองของสตรีไทยในสมัยหลัง ๆ เป็นไปได้อย่างอิสระเสรีกว่าเดิมมาก หญิงไทยมีโอกาสดำเนินการศึกษาสูงเท่าเทียมกับผู้ชายและได้ออกทำงานนอกบ้าน ทำให้มีโอกาสคบหาทำความรู้จักกับเพื่อนต่างเพศมากขึ้น ดังนั้นเวลาเลือกคู่ครองก็มักจะเลือกกันเอง พ่อแม่เพียงแต่คอยดูแลให้คำแนะนำอยู่ห่าง ๆ เท่านั้น⁵

¹ ธรรมประวัติดิศาสตร์ศึกษา สมศ. สัมมนาประวัติศาสตร์สังคมสมัยต้นกรุง เทพ หน้า 143 - 145

² ลาวัณย์ โชทามระ ชีวิตชาวกรุงเมื่อก่อนศตวรรษมาแล้ว หน้า 145

³ สภาสตรีแห่งชาติ สตรีไทย หน้า 144

⁴ ลำพวรรณ น่วมบุญลือ สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทย เอกสารทางวิชาการ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ หน้า 10

⁵ สภาสตรีแห่งชาติ อ.ก. หน้า 137

ถึงแม้ว่าสตรีไทยในยุคหลัง ๆ จะมีเสรีภาพในการเลือกคู่ครองมากกว่าสตรีในสมัยก่อน แต่สังคมไทยส่วนใหญ่ยังถือว่าสตรีควรรักษานามธรรมนิยมประเพณีอันดีงาม กล่าวคือ ต้องรักษาวลสงวนตัวไม่เป็นฝ่ายที่เสนอให้ผู้ชายก่อน แม้ว่าจะรักจะชอบผู้ชาย คนไหนสักปานใด ก็ไม่มีสิทธิ์เป็นฝ่ายขอความรักหรือขอแต่งงาน หน้าที่นี้สังคมไทยมอบให้เป็นหน้าที่ของผู้ชาย ผู้หญิงอาจจะแสดงความรู้สึกให้ฝ่ายชายรู้ไ้บ้าง แต่ต้องไม่เกินขอบเขตของกุลสตรี มิฉะนั้นจะเป็นที่ครหาकुหมิ่นได้ อาจจะมีบ้างที่สตรีในสังคมบอกรักผู้ชายก่อน แต่ไม่เป็นที่เปิดเผยหรือไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพราะถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่สมควรเสียหน้าอายและเป็นที่ยกย่องในสายตาของสังคม การที่พฤติกรรมดังกล่าวนี้ยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ยังคงยึดมั่นอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมโบราณ

ข. ตัวละครหญิงในนวนิยาย

จากการศึกษาบทบาทการเลือกคู่ครองของตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 พบว่า มีความคล้ายคลึงกับบทบาทการเลือกคู่ครองของสตรีในสังคมดังกล่าวมาแล้ว กล่าวคือ ตัวละครหญิงที่เป็นบุตรหลานของขุนนางหรือข้าราชการที่มีฐานะดีในเมือง ส่วนมากมักจะไม่มีความรู้เลือกคู่ครองและต้องแต่งงานแบบ "คลุมถุงชน" ตามที่บิดามารดาเห็นสมควรเพราะอย่างไรเสียผู้ใหญ่ย่อมจะดูแลคนไม่ผิด ดังที่พระยาพิธิสา พูดกับพลอยใน สี่แผ่นดิน ว่า "...จะมีเหย้ามีเรือนต่อไปอย่าเอาแต่ใจตัว ขอให้ฟังผู้ใหญ่ก่อน พ่อเกิดมาก่อนใครใคร่เห็นมากกว่า อย่างไรเสียก็คงทำไม่ผิด เพราะใจนั้นรักลูกอยากให้ออกได้ก็ ..."²

ในการเลือกคู่ครองให้กับบุตรสาว บิดามารดาของตัวละครหญิงในนวนิยายก็ยึดหลักเดียวกับบิดามารดาของสตรีในสังคม คือ จะต้องเป็นคนดี มีตำแหน่งหน้าที่การงาน

¹ สภาสตรีแห่งชาติ สตรีไทย หน้า 143

² ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 251

อันมีเกียรติ ข้อสำคัญจะต้องมีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยพอที่จะให้ความสุขและความมีหน้ามีตา แก่บุตรสาวของตนได้ เห็นได้จากคำพูดของมารดาแก่นั่นหนาใน คูชีวิต ที่ว่า "พ่อคิดกล เขาเป็นคนดีจริง ๆ แล้วก็สมารถให้ความสุขแก่ลูกได้ทุกอย่าง คุณพ่อจะจัดแจงให้ลูก เป็นหลักเป็นฐานก็เพื่อจะให้ชีวิตมีความสุขยืนยาวในภายหน้า..."¹ และจากคำพูดของ มารดาองค์ใน บันไดแห่งความรัก ว่า

"... อนึ่ง, คุณหลวงประจักษ์รูว่าทการเป็นผู้ศึกษาหาความรู้ชั้นสูง, เดลียวดลาคมีชื่อเลียงดีและมีหวังว่าจะได้เป็นคนใหญ่คนโตในวันหนึ่งข้างหน้า เหตุการณ์ไกลเหล่านี้ดี - เล็กเอ๋ย, ที่แม่เล็งเห็น และปรารถนาจะให้มีชื่อ มีหน้าเหล่านั้นเป็นเกียรติยศ ซึ่งมีสิทธิ์จะร่วมความพาคหุมใจคือ หมายความว่า เป็นความมีชื่อมีหน้าของเล็กด้วยโดยปริยาย"²

นอกจากนี้บิดามารดาบางรายได้กำหนดราคาค่าตัวของบุตรสาว เพื่อเป็นหลัก ประกันว่าบุตรสาวของตนจะไม่ลำบากในภายภาคหน้า เช่น บิดาคำดวงใน ความรัก ของครูรัก ท่านเศรษฐีได้ตั้งราคาของบุตรีไว้สูงถึงหนึ่งหมื่นบาทเป็นค่าจ้างที่เลี้ยงดูมา นอกจากนี้ยังมีเรือนหอ กองทุน และของหมั้นตามธรรมเนียมไทย ซึ่งแต่ละอย่างราคา ไม่ต่ำกว่าหนึ่งพันบาทสักสิ่ง³ เช่นเดียวกับบิดาของดลีสัยใน โลกละคร ซึ่งเกรงว่า ความยากจนจะทำให้ชีวิตสมรสหมั้นหมองและเกิดความไม่ปรองดองกันขึ้นในภายหลัง ท่านจึงได้ตั้งราคาค่าตัวของบุตรสาวไว้แปดพันบาท เพื่อเป็นหลักประกันความสุขในอนาคต ให้แก่บุตรสาว⁴

¹ น. ประภาสทิติ คูชีวิต หน้า 30 - 31

² สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 524

³ ชรรมรศมี ก, ล, "ความรักของครูรัก" สยามมวย 11 : 1381 - 1382

⁴ พ. เนตรรังษี โลกละคร หน้า 904

จากการศึกษาเนื้อหาของนวนิยายไทยในช่วงนี้ ปรากฏว่ามีตัวละครหญิงจำนวนมากที่ต้องแต่งงานแบบคลุมถุงชนตามความประสงค์ของพ่อแม่ เพราะความมั่งคั่งและได้รับการปลูกฝังอบรมมาให้เป็นคนหัวอ่อน เชื่อฟังและอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่จึงไม่กล้าขัดขืนการกระทำดังกล่าวเช่น พลอยใน สี่แผ่นดิน¹ ระย้าใน เกิดเป็นหญิง² นิภาใน ฉากหนึ่งของชีวิต³ พรหมพรายใน รักกรรมบุญ⁴ ตรีณีใน ปีศาจ⁵ งานชิ้นใน ใต้เงาโศก⁶ ฯลฯ

แม่จะเป็นการแต่งงานแบบคลุมถุงชน แต่โดยมากแล้วทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายจะเคยเห็นกันมาก่อน เพียงแต่ไม่สนิทสนมคุ้นเคยกัน มีน้อยรายที่ทั้งสองฝ่ายไม่เคยเห็นหน้ากันมาก่อน บางรายบิดามารดาก็ถามความสมัครใจของบุตรสาวก่อนที่จะจัดการลงไปเห็นได้จากคำพูดของนางปฐมิกวีรภิกษุแกมมาลีใน มาลี ว่า "หนูจะว่าอย่างไร จะตามใจแม่กับคุณลุงไหมละ? ถ้าตามใจ ผู้ใหญ่จะได้จัดการเสียให้สิ้นหวัง นึกตรองดูก่อนก็ได้ ลูก แม่ไม่แรงร้อน ..." ⁷ และจากคำบอกเล่าของประพันธ์ถึงไชศรีใน ฉากหนึ่ง ของชีวิต ว่า

"... คุณพ่อ คุณแม่และข้าพเจ้าต่างไม่มีความรังเกียจนายสุนทร คุณพ่อจึงเรียกไชศรีมาเล่าเรื่องให้ฟังทั้งรายหมั้นสิทธิชัย และรายนายเหมวงศ์ ไชศรีไม่ชอบหมั้นสิทธิชัย แต่ส่วนรายนายสุนทรแกว่าสุดแท้แต่คุณพ่อ ผลที่สุดเรื่องก็เป็นอันลงเอยโดยเรียบร้อย"⁸

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 400 - 401

²แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า 694 - 695

³พ.เนตรรังษี ฉากหนึ่ง ของชีวิต หน้า 167

⁴สันต์ เทวรักษ์ รักกรรมบุญ หน้า 820

⁵เสนีย์ เสาวพงศ์ ปีศาจ หน้า 52 - 53

⁶วรรณสิริ ใต้เงาโศก หน้า 93

⁷น.ประภาสทิศ มาลี หน้า 65

⁸พ.เนตรรังษี ล.ค. หน้า 155

อย่างไรก็ตามตัวละครหญิงในนวนิยายบางคนประพฤติในทำนองเดียวกับ
อัมแดงเหมือนกันคือหนีไปอยู่กับคนรักเมื่อถูกบิดามารดาบังคับให้แต่งงานกับอีกคนหนึ่ง เช่น
รจิตใน อุปสรรค¹ สมรใน สมร² พวงทองใน คนรักโลก³ ฯลฯ บิดามารดาไม่สามารถ
จะพรากบุตรสาวไปจากสามีใดตามบุตรสาวไม่สมัครใจ เนื่องจากอยู่ในวัยที่บรรลุนิติภาวะ
และสามารถจดทะเบียนสมรสได้โดยไม่ต้องขอรับความยินยอมจากบิดามารดา บุตรสาว
จึงพ้นจากความปกครองของบิดามารดาไปอยู่ในความปกครองของสามีนับแต่วันที่จดทะเบียน
สมรส สามีจึงมีสิทธิในตัวภรรยามากกว่าบิดา เห็นได้จากคำพิพากษาระหว่างศักดิ์กับบิดาของ
รจิต

"ได้เท่าจะมีอำนาจอะไรที่นี่" เขาถาม

"อำนาจที่ฉันเป็นพ่อของรจิต" เจ้าคุณทอมมองลูกเขยอย่างดุดัน

"แต่ผมคิดว่าผมมีสิทธิ์มากกว่า ผมเป็นสามีนั้นอย่างหนึ่งและความสมัคร
ใจของแม่รจิตนั้นอีกอย่างหนึ่ง"⁴

ส่วนตัวละครหญิงที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะนั้นยังต้องอยู่ในความปกครองของบิดามารดา
ไม่สามารถจดทะเบียนสมรสตามลำพังได้ ต้องได้รับอนุญาตจากบิดามารดาก่อน จึงกล่าว
ได้ว่าตัวละครหญิงที่อายุต่ำกว่า 20 ปี ไม่มีสิทธิ์เลือกคู่ครองถ้าบิดามารดาไม่ยินยอม
เห็นได้จากตอนที่ชาตรีพานาถฤดีใน หัวใจให้เขา ไปจดทะเบียนสมรสที่อำเภอโคยพ
มารดาของเธอไปให้ความยินยอมด้วย ดังคำบอกเล่าของนาถฤดีว่า

"แม่แต่งตัวอย่างงกเง็ง ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่แม่จะได้นั่งรถเก๋งอย่าง
หรูหรา เราสองคนแม่ดูแทบไม่รู้ตัวเมื่อชาตรีจอดรถที่หน้าตึกว่าการอำเภอ

¹พ.เนตรรังษี อุปสรรค หน้า 130

²หลวงวิจิตรวาทการ สมร หน้า 104

³อาษา คนรักโลก หน้า 528

⁴พ.เนตรรังษี น.ก.

แห่งหนึ่ง ครั้งแรกแม่ขอตัวจะรออยู่ในรถ แต่โคนเขาจะยื่นคะยอหนักขึ้น เราจึงเดินไปด้วยกันทั้งสามคน "ผมมีธุระที่อำเภอสนิทน้อย" เขาอธิบายกับเราอย่างนั้น และเมื่อเข้าไปในห้องทำการอำเภอเราจึงทราบว่า ชาตรีพาที่ดินไปจดทะเบียนสมรส และเนื่องจากนาถก็ยังมีอายุไม่ครบวัยนิติภาวะ จึงต้องพาแม่มาเป็นผู้ให้ความยินยอมพร้อมใจด้วย คิดกันค่านอะไรไม่ถูก แม่ร้อง "เอะ!" คำเดียว แต่เมื่อเจ้าพนักงานส่งแบบฟอร์มมาให้กรอก เราก็ตื่นช็อคลงไปโดยไม่อีกเขื่อนหรือลังเล¹

ส่วนตัวละครหญิงที่เป็นสตรีในราชินิกุลจะไม่มีอิสระและเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง เช่นเดียวกับสตรีในสังคมทั่วมาแล้ว ทั้งนี้เพราะเกียรตินิยมและฐานะวรรคก็ไม่นิยมให้เธอมีโอกาสเลือกทางเดินอย่างหญิงสามัญทั้งหลาย เช่น ท่านหญิงมารศรี เทพโกลสินทร์ใน เกิดเป็นหญิง² หม่อมเจ้าหญิงจันทร์พิมพ์ประภาใน รักธรรมบุญ³ ม.ร.ว. กীরติใน ข้างหลังภาพ⁴ เห็นได้จากคำสนทนาระหว่างท่านหญิงมารศรีกับประภาสตอนหนึ่งว่า

"ก็ทำไมท่านหญิงของเธอจะต้องเสียสละอย่างมากมายถึงเพียงนั้น?"

เขาคาน

นัยน์ตาของหญิงสาวที่เลื่อนลอยอยู่แล้วยิ่งเลื่อนลอยหนักขึ้น

"ทำไม?" หลอนทวนคำ "ก็เพราะว่าประเพณีบังคับนะซีคะ ความรัก..."

คุณอย่าลืมว่าโดยคำนี้คิดถึงความหมายแตกต่างกว่าความใคร่โดยสิ้นเชิง...

¹ นิติยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 1163

² แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า 651 - 652

³ ลันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 272 - 276

⁴ ศรีบุรพา ข้างหลังภาพ หน้า 129

ยอมจะมาถึงเจ้าเท่า ๆ กับคนสามัญ แต่ผลต่อเนื่องของมันไม่เหมือนกัน
ในขณะที่คนสามัญจะต้องดิ้นรนขวบวายเพื่อเอาชนะให้จงได้ เจ้าจะต้อง
พยายามสลัดทิ้งหรือหลีกเลี่ยง เว้นไว้แต่มันจะเป็นความใคร่ในกรอบ ถึง
กระนั้นความรักก็จะต้องมาถึงเจ้าจนได้ เมื่อนานไปแล้วก็ยอมจะทิ้งทราภที่
ว่างเปล่าไว้ แม่นในชีวิตที่สคิสและโอ้อากาศภูมิที่สุด"¹

แต่ถ้าจะว่าโดยทางนิติบัญญัติแล้ว ตัวละครหญิงที่เป็นสตรีในราชินิกุลก็ได้รับสิทธิ
ในการเลือกคู่ครองตามความพอใจของตน ถ้าบิดามารดายินยอม ทั้งนี้เพราะกฎหมายเพียรบาล
เปิดโอกาสให้สตรีในราชินิกุลสมรสกับคนสามัญได้ โดยมีข้อแม้ว่าต้องลาออกจากราชินิกุล
เสียก่อน ดังข้อความในจดหมายที่ท่านหญิงจันทร์พิมพ์ประภาณีถึงสันต์ใน รักกรรมบุญ ว่า

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ ทรงตระหนักในสภาพธรรมนี้
เป็นอย่างดีเลิศ และทรงเล็งเห็นว่าบุคคลย่อมเสมอกันในความรัก เช่นเดียวกับ
ที่ย่อมเสมอกันในกฎหมาย. บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการรัก และย่อมมี
เสรีภาพในอันที่จะเลือกคู่ครองตามใจสมัครของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อ
หน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี
ของครัวเรือนจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตรามณเพียรบาลว่าด้วยการ
สมรสของพระราชวงศ์แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2475 มาตรา 4 ความว่า
"เจ้าหญิงองค์ใดถ้าจะทำการสมรสกับผู้อื่นที่ไม่ใช่เจ้าในพระราชวงศ์อันเป็น
การไม่ต้องถวายพระราชประเพณีนิยมถึงนั้นไซ้ ท่านว่าต้องถวายบังคมลาออก
จากราชินิกุลแห่งพระราชวงศ์เสียก่อน"²

สตรีในราชินิกุลที่คิดจะลาออกจากราชินิกุลก็เพื่อแต่งงานกับสามัญชนได้แก่
ท่านหญิงมารศรีใน เกิดเป็นหญิง เห็นได้จากข้อความในจดหมายที่เธอมีถึงเพื่อนว่า

¹แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักโดยยายชอบ หน้า

651 - 652

²สันต์ เทวรักษ์ รักกรรมบุญ หน้า 272 - 275

"การเสียสละของฉัน...มันคงจะทำให้เกิดปัญหาขึ้นในสโมสรของการ
 นินทาอย่างอื่นดาวแคณันไม่แยแสเลย ผู้ชายเขาเสียสละทุก ๆ สิ่งไ้เพื่อ
 ความปรารถนา ผู้หญิงยอมสละเพื่อความรักเป็นธรรมดาของโลกเสียแล้ว
 ใครเล่าเป็นคนว่าเจ้าเป็นสมบัติของเจ้า ไม่ใช่เรื่องของไพร่ท. ใครเป็น
 คนว่าทำไมเจ้าจะแต่งงานกับคนสามัญไม่ได้...ถ้าเขาเป็นคนก็มีความเป็น
 ลูกผู้ชายพอ ก็สมควรแก่ตำแหน่งเจ้าเท่า ๆ กับเกิดในราชตระกูลเหมือนกัน
 วากันตามสิทธิมนุษยย์...เขาเองก็อาจจะเป็นกษัตริย์ได้ ในเมื่อเราพิจารณา
 กันตามประวัติศาสตร์ว่ากษัตริย์ก็มาจากคนสามัญ

.....
 ดิ้นสุดกันที่สำหรับชีวิตหม่อมเจ้าหญิงมารศรี เทพโกสินทร์ แต่ชีวิตต่อไป
 จะเป็นของใครเล่า? ออของเขาสิดี ของเขาและของเธอในฐานะของหญิง
 สามัญ..."¹

ตัวละครหญิงในนวนิยายที่เป็นพนักงานชาววังและรับราชการ เป็นนางละครอยู่
 ในคณะละครหลวง จะไม่มีอิสระในการรักใคร่ชอบพอกับใคร เช่น แม่ปิงใน พ้อแดง
 ก่อนที่เธอจะเข้าไปอยู่ในวังแม่ปิงและพ้อแดงต่างสนิทสนมพอใจซึ่งกันและกัน แต่เมื่อ
 แม่ปิงได้เข้าไปอยู่ในวัง ความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งสองจึงสิ้นสุดลง เพราะ "...ทุกสิ่ง
 ทุกอย่างภายในนั้นเป็นสิ่งต้องห้ามและศักดิ์สิทธิ์ อำนาจของมนุษยธรรมสามัญ หรือแม้
 แต่ตัวบทกฎหมายเองก็ลบล้มทลายใจลงตรงกำแพงที่ล้อมรอบด้วยใบเสมานั้น ซึ่งทุกสิ่งทุก
 อย่างจะเป็นไปได้ก็แค่โดยพระบรมราชประสงค์เท่านั้น"²

สำหรับตัวละครหญิงซึ่งเป็นสตรีสามัญชนแบบท จะมีอิสระในการเลือกคู่ครอง
 มากกว่าสตรีชั้นสูงหรือสามัญในเมือง เนื่องจากได้มีโอกาสเที่ยวเตร่ในงานเทศกาลหรือ
 ประเพณีต่าง ๆ ทำให้มีโอกาสพบปะสนทนากับบุรุษได้ง่าย บางรายรู้จักสนิทสนมกันจนถึง

¹แม่อนงค์ "เกิดเป็นหญิง" ใน รวมนวนิยายรักโดยชายขอบ หน้า 716 - 719

²ป.หลุยส์ รีวีแอร์ พ้อแดง แปลโดย สันต์ เทวรักษ์ หน้า 160

ชั้นสู่ขอแต่งงานในที่สุด เช่น รื่นกับสุคใจใน หุ้ยมหาราช ทั้งสองพบกันในงานประเพณี
สงกรานต์และก่อนที่รื่นจะจากไปรื่นก็ได้ให้สัญญากับสุคใจว่าจะกลับมาดอกลำไยให้กับเธอ¹
เมื่อรื่นกลับมาอีกครั้งหนึ่ง เขาได้มาพบจากสู่ขอสุคใจกับป้าแคว้วด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นการ
กระทำที่ผิดธรรมเนียม เพราะในการสู่ขอฝ่ายชายจะต้องมีเจ้าแก่ไปเป็นประธานใน
การเจรจาสู่ขอและการหมั้น เห็นได้จากคำพูดของแม่เฒ่าแคว้วกับรื่นว่า "ขอลูกสาวเขา
โดยไม่มีเฒ่าแก่ ไม่มีใครรับรองหัวนอนปลายตีน ... อี้อมอายุเกือบจะ 60 เข้าแล้ว
ข้าก็เพิ่งจะได้ยินนี้แหละพ่อทิด"² คำพูดของแม่เฒ่าแคว้วชี้ให้เห็นว่าการสู่ขอหญิงสาวไป
เป็นภรรยา นั้น ฝ่ายชายจะต้องมีผู้ใหญ่ที่เชื่อถือได้ไปพูดจากกลางสู่ขอ นอกจากนี้ยังมีแม่สื่อ
ประเภท "สื่อความรัก" ไ้แก่ บยายชะมีหญิงรับใช้ของคำดวงใน ความรักของคุกรัก
ซึ่งเป็นแม่สื่อติดต่อบรรยากาศนายร้อยโทเชือกกับคำดวงโดยที่ไม่มีผู้ใดรู้เห็น และเกือบจะ
ทำให้คำดวงหนีตามนายร้อยโทเชือก หากแต่บิดาของเธอจัดการป้องกันไว้แน่นหนาจึง
ไม่อาจทำได้³

ในเรื่องการหนีตามกันนั้นก็มีในตัวละครหญิงทั้งที่เป็นสตรีชั้นสูงและสามัญในเมือง
และสตรีในชนบท เช่น คุณเชยใน สี่แผ่นดิน⁴ รจिताใน อุปสรรค⁵ พวงทองใน คนรักโลก⁶
จำลองใน ความผิดครั้งแรก⁷ สมรใน สมร⁸ รื่นใน หญิงคนชั่ว⁹ รื่นใน นิคณน¹⁰

¹ เรียบเรียง หุ้ยมหาราช หน้า 49 - 50

² ต. หน้า 75

³ ธรรมรักษ์ ก.ล, "ความรักของคุกรัก" สยามมว 11 : 1383 2456

⁴ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 551

⁵ พ. เนตรรังษี อุปสรรค หน้า 69

⁶ อาษา คนรักโลก หน้า 528

⁷ คอกไม้สก ความผิดครั้งแรก หน้า 77

⁸ หลวงวิจิตรวาทการ สมร หน้า 104

⁹ ก. สุรางคนางค์ หญิงคนชั่ว หน้า 132

¹⁰ เมวคราว "นิคณน" ศรีกรุง 2 : 413 ธันวาคม 2457

เหตุผลที่หนีตามกันไปของสตรีในเมืองมักจะเป็นเพราะถูกบิณฑาคารคาบังคับขึ้นใจให้แต่งงานกับคนที่ตนไม่รักเป็นข้อใหญ่ ส่วนสตรีในชนบทนั้นหนีตามชาวกรุงเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ประเภทที่หนีตามกันเพราะฝ่ายชายยากจนไม่มีเงินทองพอที่จะซื้อไข่มุกก็ยังมีบ้าง เห็นได้จากคำพูดของมารดาที่หนีมาใน เศรษฐีอนาถา ว่า

"เกิดมาเป็นลูกผู้หญิง ขามจะมีตัวมันต้องไต่แต่งงานให้เป็นพิธีรีตองบ้าง ถึงจะเล็กน้อยกระหม่อมกระหม่อมเพียงไร พ่อแม่ก็ยังไต่หน้าตาว่าลูกสาวแต่ง ไม่ใช่เล่นตามเขาไป แล้วให้ตัวเวียนมาขอขมาเอาแต่ภายหลัง"¹

เรื่องการมีสามีเกินหนึ่งคนนั้น ศัวละครหญิงในนวนิยายก็ไม่อาจทำได้เช่นเดียวกับสตรีในสังคม กล่าวคือ ไม่สามารถแต่งงานอีกเป็นครั้งที่สองได้ เนื่องจากเกรงจะเป็นที่ครหาของสังคม ด้วยเหตุนี้ศัวละครหญิงที่มีเสียชีวิตหรือเลิกราจากสามี จึงไม่คิดที่จะแต่งงานใหม่ เห็นได้จากคำพูดของนางเสวีผลลภที่กล่าวกับบุตรชายใน รอยจากกรีก ว่า "อันที่จริงผู้หญิงก็แท้ ๆ เมื่อตัวตายไปแล้ว เขาก็มักจะไม่มีตัวใหม่พูดไปก็จะยกย่องตัวเอง ตั้งแต่คุณพ่อเสียแม่ถอนอมตัวไม่ยอมมีตัวใหม่ ชื่อสัตย์ต่อคุณพ่อเสมอทุกลมหายใจเข้าออก เพราะเห็นแก่ลูกสองคน ..." ² เช่นเดียวกับวไลใน ความผิดครั้งแรก เธอไม่ยอมแต่งงานใหม่กับหลวงนฤบาลด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ ดังที่เธอบอกแก่หลวงนฤบาลว่า "ในโลกนี้ฉันไม่บูชาใคร เท่าคุณหลวง แต่อุปสรรคใหญ่ยิ่งขวางหน้าอยู่ เกียรติคุณของผู้หญิง หน้าตาของแม่ ฉันพูดได้แต่เพียงเท่านี้ อย่าเป็นทุกข์เพราะฉัน นึกและยกโทษให้ฉันด้วย"³

ในระยะหลัง ๆ ศัวละครหญิงในนวนิยายได้รับอิสระและเสรีภาพในการเลือกคู่ครองมากขึ้น และมักจะเลือกกันเอง บิณฑาคารคาเป็นแต่เพียงรับรู้และให้คำแนะนำตามที่เห็นสมควร เห็นได้จากคำพูดของศักดิ์ที่กล่าวแก่รจิตใน อุปสรรค ว่า

¹ สันต์ เทวรักษ์ เศรษฐีอนาถา หน้า 208

² ก. สุรางคนางค์ รอยจากกรีก หน้า 18

³ คอกไม้สด ความผิดครั้งแรก หน้า 855

"ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการปรับเปลี่ยนแปลงได้ ปิศาจปกครองบุตรเมื่อเยาว์
 รัชการบกระทั้งเติบโตเป็นหนุ่มสาว ครั้นบุตรเจริญวัยใหญ่กล้ากระทั้งบรรลุนิติภาวะ บุตรธิดาก็ย่อมจะพ้นจากความปกครองของปิศาจารคา เพราะมีความ
 ความคิดความอ่าน มีความรู้สึกนึกชอบชั่วดีพอที่จะคุ้มครองตนเองได้แล้ง
 ความรักและการเลือกคู่ครองหรือการสมรสก็ตาม จึงควรจะเป็นหน้าที่โดย
 ตรงของเจ้าตัวหนุ่มสาว ผู้ใหญ่ควรจะเป็นแต่เพียงผู้ดูแลประคับประคองพอ
 ให้บุตรธิดาของตนเดินตรงทางไม้อัดเซเท่านั้น...."¹

และจากคำพูดของนายจอนกับภรรยาใน เศรษฐีอนาถา ว่า

"เคียวนี้มันพ้นสมัยจับคลุมถุงชนแล้ววะ ฮ่า! ฮ่า! ไม่เหมือนตะกอนที่สุก
 แท้แต่พ่อแม่จะจัดให้ ผู้หญิงผู้ชายสมัยนี้เขาต้องเจรจาให้ถึงเนื้อต้องตัวกัน...
 เขาตกลงปลงใจกันอย่างไรแล้วถึงจะมาบอกเล่าให้ผู้ใหญ่รับรู้ ที่นี้ถึงจะตก
 เป็นหน้าที่ของเราละที่จะแนะนำมันว่าควรหรือไม่ควร เพียงไหน ..."²

แม้ตัวละครหญิงในนวนิยายจะมีอิสระเสรีในการเลือกคู่ครองมากขึ้น แต่ใน
 เรื่องการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับความรักโดยเปิดเผยนั้น ตัวละครหญิงส่วนใหญ่
 มักจะไม่ประพฤตินั้น เพราะถือว่าเป็นเรื่องเสื่อมเสียเกียรติของความเป็นกุลสตรีที่พึงงาม
 และเป็นที่ยึดมั่นนิตาของสังคม เนื่องจากสังคมยอมรับว่าผู้ชายเท่านั้นที่เป็นฝ่ายเริ่มใน
 เรื่องของความรักและการแต่งงาน ทั้งความคิดท่อนหนึ่งของวิชัยใน บนหลุมศพวาสิฏฐี ว่า

"ในเรื่องความรักและการสมรสอันเป็นหลักฐาน พึงขรรคมตาทั่วโลก
 ยังไม่ถึงกับจะต้องเกริ่นกล่าวแก่ชายและเคียวเชิญขึ้นก่อน กาลสมัยล่วงลัด
 มาถึงยุคสิ่งซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้กลับเป็นไปได้ก็จริงอยู่ แต่เรื่องความรัก

¹พ.เนตรรังษี อุปสรรค หน้า 54 - 55

²สันต์ เทวรักษ์ เศรษฐีอนาถา หน้า 872 - 873

และแต่งงาน ชายยังรักจะเป็นผู้ล่าเหยื่อเกิน เขายังยินดีจะเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง
ของหญิงเสมอ..."¹

อย่างไรก็ตาม ใค้มีตัวละครหญิงส่วนหนึ่งในนวนิยายที่ชวนชววยความรักและ
การสมรสอย่างเหิมหาญ ซึ่งเป็นลักษณะที่นับได้ว่าต่างไปจากสตรีในสังคม ดังที่ผู้ประพันธ์
กล่าวถึงรำไพใน คำแห่งความรัก ว่า

"สำหรับความเป็นไปของโลกตั้งแต่อดีตกาลตรามเท่าปัจจุบันกาลนี้แม้
ผู้ชายที่จะต้องชวนชววยหาสตรีที่พึงพอใจ และยอมอุทิศร่างกายและเลือด
เนื้อเพื่อหญิงผู้นั้น กับยอมสละทรัพย์สินสมบัติบรรดาและสิ่งใด ๆ สาระพัดเพื่อ
แลกกับความรักของสตรีที่ตนบูชา แต่สำหรับนางสาวรำไพ ขึ้นชูจิตต์ หล่อน
กำลังชวนชววยจะหาผู้ชายที่คิดสักคนหนึ่ง และได้ยอมสละเสียแล้วซึ่งความสุข
และทรัพย์สินสมบัติทั้งมวล "²

นอกจากรำไพแล้วยังมีสตรีอื่น ๆ อีก เช่น เรวดีใน เรวดี³ บุสดีใน มิตรภาพ⁴
จิตรีใน บนหลุมศพวาสิฏฐี⁵ จอมใจใน แหวนประคัมภ์⁶ อนงค์ใน หนึ่งในร้อย⁷ ฯลฯ
ตัวละครหญิงบางคนประพฤติดนโลกโฉนด้วยการมีความสัมพันธ์ทางเพศกับบุรุษที่ตนพอใจ

¹ร. จันทิมพะ บนหลุมศพวาสิฏฐี หน้า 315

²เรื่องศิลป์ "คำแห่งความรัก" เสนาศึกษาและแผ่วิทยาสาสตร์ 9 :

1707 - 1708 พฤศจิกายน 2468

³ก. สุรางคนางค์ เรวดี หน้า 555 - 556

⁴ยศ วัชรเสถียร มิตรภาพ หน้า 353 - 354

⁵ร. จันทิมพะ ส.ก. หน้า 317

⁶สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคัมภ์ หน้า 115 - 116

⁷คอกไม้สด หนึ่งในร้อย หน้า 728 - 729

โดยไม่มีพันธะผูกพันซึ่งกันและกัน เช่น อัมพาสิกาใน ชีวิตคือความฝัน¹ ซึ่งก็คงไม่ได้มีแต่
อัมพาสิกาคนเดียวเท่านั้น ดังข้อความที่ผู้ประพันธ์บรรยายว่า

"... นี่คือมุมใหม่ของชีวิตมันคงไม่หยาบคายและโศกโณนจนกระทั่งผู้ดี
อย่างอัมพาสิกาจะรับเอาไว้มได้! ฟรีเลิฟ ! เพื่อนที่ร่วมชีวิตกันด้วยความ
พึงพอใจไม่มีอะไรผูกพันและปิ่นปักผม พอใจจะรักกันได้นานเท่าที่หัวใจ
ปรารถนา ชื่อตรงต่อความรู้สึกจนกระทั่งสามารถจะจากกันได้ด้วยความ
เข้าใจกัน ในเมื่อความเคยชินหรือความเบื่อง่ายได้เกิดขึ้นแล้ว ..."²

ความประหลาดดังกล่าวนี้มักจะเป็นไปโดยไม่เปิดเผย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า
พฤติกรรมเช่นนี้ไม่ใช่ที่ยอมรับของสังคมถือเป็นการกระทำที่ไม่พึงปรารถนา

การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของสังคม

ฐานะบุตร

ก. สตรีในสังคม

สตรีไทยโดยทั่วไปไม่ว่ายุคใดสมัยใดจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่
กล่าวคือ เคารพกตัญญูต่อบิดามารดา เชื่อฟังคำสั่งสอนและอยู่ในโอวาท ประณิบัติคุณแล
ในยามป่วยไข้ และอุปการะเลี้ยงดูเมื่อยามชรา ดังข้อความที่ปรากฏในพระคัมภีร์
มนุธรรมศาสตร์ภาค 2 โศลกที่ 225 - 228 ว่า

"บุตรที่ดีพึงให้ความเคารพกตัญญูอย่างสูงต่อครู พ่อแม่ และพี่ แม่จะ
ชดเชยอย่างใดก็ไม่พึงแสดงกิริยาที่ขาดการระ เพราะครูนั่นเปรียบเสมือน

¹ สก. ฤกษ์โรหิต ชีวิตคือความฝัน หน้า 738 - 739

² ก.

พระพรหม พ่อเปรียบเหมือนพระปชาบดี แม่เปรียบเสมือนแม่พระธรณี และ
ที่เปรียบเสมือนตัวของตัวเอง บุญคุณของพ่อแม่ที่เลี้ยงดูบริบาลมาตั้งแต่เกิด
นั้น เกิด 100 ชาตีกี่ไหนก็ไม่หมด บุตรที่ดีจึงพึงบำเรอแก่พ่อแม่ เมื่อพ่อแม่
มีความสุข ผลบุญย่อมตกแก่ตนโดยบริบูรณ์"¹

กล่าวกันว่ากฎเกณฑ์และข้อกำหนดต่าง ๆ ของไทยที่เกี่ยวข้องกับความประเพณี
ของปวงชนและกระบวนการทางสังคมตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีมานั้น ไม่ว่าจะเป็น
ค่านิยมหรือขนบธรรมเนียมประเพณี มักจะได้รับอิทธิพลมาจากพระคัมภีร์มฆกรรมศาสตร์
ของอินเดีย เช่น การบำรุงบิดามารดาและผู้มีพระคุณดังกล่าว ในประมวลกฎหมายแพ่ง
และพาณิชย์บรรพ 5 ซึ่งว่าด้วยครอบครัว หมวดที่ 2 เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของบิดามารดา
และบุตร มาตรา 1535 ก็บัญญัติไว้ว่า "บุตรจำต้องอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา"²

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาของสตรีในสังคมกล่าวได้ว่าในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น สตรีไทยยังไม่มีโอกาสได้ศึกษาวิชาหนังสืออย่างแพร่หลาย ผู้ที่มี
โอกาสได้รับการศึกษาส่วนใหญ่ จะเป็นพระเจ้าลูกเธอและบุตรของข้าราชการหรือ
ขุนนาง ซึ่งบิดามารดามักจะส่งเข้าไปรับการศึกษาอบรมในวัง วิชาที่ศึกษาเล่าเรียนก็
มีทั้งความรู้ทางหนังสือ การฝึกอบรมวิชาช่าง เป้นักถักร้อย ประสานอาหาร กิริยามารยาท
และความรอบรู้ การเข้าสมาคมของกุลสตรีเป็นต้น³

ส่วนสตรีชาวบ้านที่จะมีโอกาสศึกษาวิชาหนังสือนั้นหายาก ส่วนใหญ่จะได้รับการ
การศึกษาวิชาการบ้านการเรือนจากบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ภายในครอบครัว ดังที่
พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ได้กล่าวถึงการศึกษาของสตรีไทยไว้ว่า
"...บุตรสตรีนั้นเรียนที่บ้านภายในครอบครัว หรือถ้าเป็นลูกผู้ดีและเกี่ยวข้องกับสตรี

¹สังข์ พิชโนทัย ฐานะของสตรีไทยแต่โบราณกาลถึงปัจจุบันกาล หน้า 5 - 6

²วิจิตร นิละไพจิตร ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 - 6 หน้า 295

³สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความทรงจำ

ภายในพระราชวัง เช่น เจ้านายหรือเจ้าจอมก็จะให้มีโอกาสเข้าไปอยู่รับใช้ที่ในวัง ซึ่งสำหรับยุวสตรีก็เท่ากับได้เข้ามหาวิทยาลัย¹

แม้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้มีการส่งเสริมการศึกษาอย่างกว้างขวางในรูปแบบของโรงเรียน มีการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งทำให้สตรีมีโอกาสได้รับการศึกษาในโรงเรียนเช่นเดียวกับบุรุษ แต่อย่างไรก็ดีสตรีก็ยังไม่ได้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเท่าเทียมกับบุรุษ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สตรีได้รับการส่งเสริมให้ได้รับการศึกษามากขึ้น เห็นได้จากกรณีที่ทรงตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นในปี พ.ศ. 2468 บังคับให้เด็กที่มีอายุระหว่าง 7 - 14 ปี เข้าโรงเรียนและออกจากโรงเรียนได้เมื่ออายุ 14 ปี ซึ่งเท่ากับเปิดโอกาสให้สตรีมีความเสมอภาคทางการศึกษาเท่าเทียมกับบุรุษ และในทำนองเดียวกันสตรีก็ยังไม่ได้รับสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกับบุรุษ โดยพฤตินัย ทั้งนี้เพราะประชาชนส่วนใหญ่ยังคงฝังแน่นอยู่กับค่านิยมโบราณที่เห็นว่า สตรีควรอยู่กับบ้านมากกว่าออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 รัฐบาลตั้งแต่สมัยนั้นเป็นต้นมาได้ส่งเสริมการศึกษาของบุรุษและสตรีทุกระดับ มีการจัดตั้งสภาการศึกษาเพื่อทำหน้าที่วางแผนการศึกษาชาติ โดยเน้นความเสมอภาคทางการศึกษาของชายและหญิง สตรีจึงมีสิทธิได้รับการศึกษาเท่าเทียมกับบุรุษ²

ถึงแม้ว่าสังคมไทยจะยอมรับบทบาททางการศึกษาของสตรี แต่ลักษณะสังคมไทยโดยทั่วไปยังเป็นสังคมชนบท ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ความแตกต่างของการศึกษาในเขตเมืองและชนบท ทำให้สตรีในเขตเมืองมีโอกาสได้รับการศึกษามากกว่าและสูงกว่าสตรีในเขตชนบท ซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ตามพระราชบัญญัติ

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต หน้า 33

² พวงเพชร สุรัตนกุล บทบาทของสตรีด้านสังคมและเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2525) หน้า 10 - 15

ประถมศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อออกจากโรงเรียนก็ต้องมาช่วยบิดามารดาทำงานบ้าน บุตรสาวคนโตจะต้องทำหน้าที่ดูแลเลี้ยงน้องที่ยังเล็ก¹ เนื่องจากอาชีพเกษตรกรรมเป็นงานหนักและต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก บุตรสาวของครอบครัวชนบทจึงต้องออกไปช่วยครอบครัวทำงานในไร่นาอีกทางหนึ่งด้วย ดังที่เสฐียรโกเศศได้กล่าวว่า

"แม้การอบรมสตรีในวัยเด็กมักจะเป็นไปในด้านการฝึกฝนการบ้านการเรือน แต่เมื่ออาชีพเกษตรกรรมเป็นงานหนัก เด็กหญิงจึงต้องเรียนรู้โดยทางปฏิบัติในอาชีพของครอบครัว เช่น เกี่ยวกับการที่เด็กชายซึ่งผู้ใหญ่มักจะนำไปคลุกคลีอยู่กับไร่นาทุกวัน ในขณะที่เด็กก็ต้องทำงานบ้านได้ในยามดึกเป็นต้นว่า เลี้ยงน้อง, ฝ้ายบ้าน, บักกวาดทำความสะอาดบ้านเรือน, หุงหาอาหาร ฯลฯ"²

จะเห็นว่าบทบาทของบุตรสาวในสมัยก่อนกับในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่สองไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก ในขณะที่บุตรสาวของครอบครัวชนบทและครอบครัวสามัญในเมืองต้องออกจากโรงเรียนมาช่วยบิดามารดาทำงานในบ้าน ช่วยทำงานในไร่นา บุตรสาวของครอบครัวชั้นสูงในเมืองยังคงศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนต่อไป บทบาททางการศึกษาของบุตรสาวในครอบครัวสังคมเมืองจึงเปลี่ยนแปลงไป ส่วนบุตรสาวในครอบครัวชนบทยังคงดำเนินชีวิตในครอบครัวตามแบบประเพณีดั้งเดิม

ในระยะหลัง ๆ บุตรสาวของครอบครัวสังคมเมืองและชนบทออกทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัว บุตรสาวในครอบครัวชนบท นอกจากจะช่วยครอบครัวทำงานอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ยังใช้เวลาว่างจากการทำไร่ทำนาเข้ามาทำงานทำในเขต

¹บุญเกิม ไพเราะ สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย หน้า 79

²เสฐียรโกเศศ ชีวิตชาวไทยในสมัยก่อน หน้า 203

เมืองเพื่อหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว จะเห็นว่าบุตรสาวในครอบครัวของสังคมไทย เริ่มมีบทบาทในด้านเศรษฐกิจของครอบครัว โดยเข้าช่วยเหลือครอบครัวประกอบอาชีพมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงบทบาทในเรื่องนี้ทำให้คาดหมายได้ว่าในอนาคตบุตรสาวจะมีบทบาทสำคัญในเรื่องอื่นมากขึ้นเพราะมีส่วนหารายได้ให้ครอบครัว อำนาจการตัดสินใจภายในบ้านย่อมมีมากขึ้น¹

ในฐานะบุตรสาวกฎหมายได้บัญญัติสิทธิและหน้าที่ไว้ดังนี้คือ บุตรสาวต้องอยู่ในอำนาจของบิดามารดา โดยกำหนดให้บิดามารดามีอำนาจเหนือบุตรสาวจนกว่าบุตรสาวจะแต่งงานไป² นอกจากนี้กฎหมายยังมีบทบัญญัติกำหนดไว้อีกว่าให้บิดามารดาและสามีมีสิทธิที่จะเอาชื่อลูกเมียเข้าคนได้ในกรมธรรม์ขายเป็นทาสได้ด้ายากจนลง ไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายแต่ประการใด ส่วนลูกเมียนั้นจะเอาชื่อบิดามารดาและสามีได้ในกรมธรรม์ขายไม่ได้ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติซื้อขายเมียว่า

"...ถ้าพ่อแม่ให้นายเงินเอาชื่อลูกเมียเข้าคนลงในกรมธรรม์ขาย ท่านว่าเป็นสิทธิ แม้ว่าเจ้าสินบอกรักก็ มิไต่บอกรักก็แก้ตัวเรือนเบี้ย ซึ่งมีชื่ออยู่ในกรมธรรม์นั้น ท่านว่าเป็นสิทธิได้โดยระบิลเมืองท่าน เหตุว่าเจ้าพ่อ พ่อ แม่ นายเงินนั้นเป็นอิสระภาพ

บทหนึ่งว่า เมียก็ดี ลูกก็ดี เอาชื่อพ่อแม่ ตัวลงกรมธรรม์ขาย ท่านว่ามีสิทธิ เหตุว่าลูกเมียนั้นมิได้เป็นอิสระแก่ตัวพ่อแม่เมื่อนั้น"³

เพราะเหตุที่บิดามารดามีอำนาจเหนือบุตรสาวแม้แต่จะขายให้เป็นทาสคนอื่นยังทำได้ ดังนั้นการบังคับให้แต่งงานกับคนอื่นจึงไม่น่ามีปัญหาอะไร บุตรสาวในครอบครัวสมัยก่อนจึงไม่มีสิทธิ์เลือกคู่ครองด้วยตนเอง ในสมัยรัชกาลที่ 4 อำนาจเหมือนได้เรียกร้อง

¹บุญเดิม ไพเราะ สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย หน้า 91

²กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 34

³กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 288

สิทธิที่จะเลือกคู่ครองตามที่ตนปรารถนา ส่วนอ่าวแดงขึ้นเรียกร่องสิทธิที่จะเป็นเจ้าของร่างกายตนมิให้ถูกขายเป็นทาส การต่อสู้ของสตรีทั้งสองทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักว่ากฎหมายเก่าไม่ยุติธรรมเหมือน "ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน" จึงโปรดให้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายลัทธิโดยให้สิทธิในการเลือกคู่ครองแก่หญิง และกฎหมายผู้ชายเมีย บิดามารดาสวามิภักดิ์ โดยระบุว่า เมื่อบิดาตายจนลงจะขายบุตร บุตรยอมให้ขายจึงขายได้ ถ้าไม่ยอมให้ขายก็ขายไม่ได้ หรือบุตรยอมรับหนี้ค่าตัวเท่าใด ก็ขายได้เพียงเท่านั้น¹

แม้กฎหมายจะให้สิทธิในการเลือกคู่ครองแก่บุตรสาว แต่จากการที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูและปลูกฝังมาให้อยู่ในโอวาทของบิดามารดา เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ทั้งยังได้รับการอบรมให้เป็นคนที่อ่อนน้อมและอ่อนโยน ด้วยเหตุนี้บุตรสาวส่วนใหญ่จึงยอมแต่งงานตามที่บิดามารดาจัดการให้เพราะความกตัญญู

นอกจากนี้บุตรสาวยังไม่มีอำนาจในการจัดการเรื่องทรัพย์สินหรือพยานิติกรรมใด ๆ ได้ ดังบทบัญญัติในพระไอยการลักษณะมรดกมาตรา 20 ว่า

"อนึ่ง ถ้าบุตรผู้ใดยังอยู่กับเรือนบิดามารดา ๗ ให้ทรัพย์สินแก่บุตรผู้นั้นแล้ว แลคืนเอาก็ได้แล้วเหตุบุตรอยู่กับเรือนบิดามารดา บิดามารดานั้นเป็นอิสระแก่บุตร ..."²

แสดงว่าแม่สตรีจะมีอายุบรรลุนิติภาวะแล้ว แต่ถ้ายังไม่สมรสออกเรือนไปก็เปรียบเสมือนผู้เยาว์ ซึ่งไม่มีอำนาจจัดการใด ๆ ได้ ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 มาตราที่ 19 กล่าวว่า

"เมื่อมีอายุยี่สิบปีบริบูรณ์ บุคคลย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะ"³

¹ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2408 หน้า 301

²กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 34

³วิจิตร นิละไพจิตร ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 - 6 หน้า 5

แสดงว่าตามกฎหมายใหม่สตรีที่บรรลุนิติภาวะแล้วเป็นอิสระแก่ตนเอง สามารถทำนิติกรรมใด ๆ ได้โดยไม่ต้องขอรับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง ส่วนสตรีที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะไม่สามารถทำนิติกรรมใด ๆ โดยปราศจากการยินยอมของบิดามารดาหรือผู้ปกครองได้ ทั้งข้อความที่ปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 มาตราที่ 21 ว่า

"อันผู้เยาว์จะทำนิติกรรมใด ๆ ต้องได้รับความยินยอมของผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน บรรดาการใด ๆ อันผู้เยาว์ได้ทำลงไปโดยปราศจากความยินยอมเช่นนั้นท่านว่าเป็นโมฆะ..."¹

จะเห็นว่าสตรีในฐานะที่เป็นบุตรสาวต้องอยู่ในความปกครองของบิดามารดา ต่อเมื่อบรรลุนิติภาวะแล้วจึงเป็นอิสระสามารถตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิตของตนเองได้ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัตินั้นเป็นไปได้ยากมาก เนื่องจากบุตรย่อมมีความเคารพศรัทธาต่อบิดามารดา การตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตจึงขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของบิดามารดา เป็นส่วนใหญ่

ข. ตัวละครหญิงในนวนิยาย

จากการเปรียบเทียบการกำหนดบทบาทของสตรีในฐานะที่เป็นบุตรสาวระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทย ในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 พบว่าคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ ตัวละครหญิงที่เป็นบุตรสาวในครอบครัวจะต้องเคารพเชื่อฟังและกตัญญูต่อบิดามารดา ตอบแทนพระคุณเท่าที่จะสามารถทำได้ การแทนคุณบิดามารดาหรือผู้มีพระคุณที่ตัวละครหญิงในช่วงเวลานี้ปฏิบัติกันได้แก่ การประพฤติตนเป็นคนว่านอนสอนง่ายอยู่ในโอวาทและเชื่อฟังคำสั่งสอน แม้ในเรื่องของความรักและการแต่งงานก็ต้องปรึกษาและถามความเห็นชอบจากบิดามารดาก่อนที่จะตัดสินใจทำสิ่งใดลงไป เห็นได้จากคำพูดของฉวีวรรณกับเชิดใน โลกละคร ตอนหนึ่งว่า "ถูกแล้วค่ะหัวใจของฉวีเป็นของ

¹ วิจิตร นิละไพจิตร ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 - 6 หน้า 5

เชิด...รักเชิด แต่ฉันเป็นลูกผู้หญิงซึ่งมีแต่เพียงหัวใจกับความรักเท่านั้นที่เป็นสิทธิ์
 ของตนเอง นอกหน้านั้นเป็นของพ่อแม่ทั้งสิ้น"¹ ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการ
 ตัดสินใจในเรื่องการแต่งงานขึ้นอยู่กับบิดามารดา เช่นเดียวกับเมตตาใน รักธรรมบุญ
 ที่กล่าวแก่คนรักว่า "ทุกวันนี้ฉันยังอยู่ในความปกครองของคุณแม่ แม่ฉันจะรักการตามใจ
 ตัวเป็นอันมาก แต่ฉันก็เคารพนับถือถ้อยคำของท่านเป็นที่สุด เป็นการไม่บังควรเลย
 ถ้าฉันจะสำเร็จการอันใดลงไปโดยไม่ขอรับความเห็นความแนะนำของท่านเสียก่อน"²

นอกจากเชื่อฟังคำสั่งสอนแล้ว ตัวละครหญิงที่เป็นบุตรสาวยังช่วยเหลือบิดา
 มารดาเกี่ยวกับการงานภายในบ้าน เป็นต้นว่า ช่วยควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือน และ
 ดูแลเลี้ยงน้อง เช่น รวีใน นิคณน³ สมบุญใน สี่แผ่นดิน⁴ ราพรรณใน ลูกผู้ชาย⁵
 นางเยาว์ใน ชาตุรัก⁶ วิมลใน ผู้ดี⁷ งามพิศใน อุบิทิเหตุ⁸ เพ็ญใน ปิ่นหรือชีวิตรัก⁹ ฯลฯ
 เช่นคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงนางเยาว์ตอนหนึ่งว่า "...เวลาสิ่วสิ่วร้องไห้ก็ไ้
 หลอน การเห่ยาเรือนทุกอย่างก็ไ้หลอน ตลอดจนผ้าผ่อนเครื่องแต่งตัวของน้องสาวก็
 ไ้ฉนั้นเยาว์ผู้เดียวที่ประจักษ์รูประคอยตบแต่งให้จนเป็นที่พอใจ..."¹⁰

¹พ.เนตรรังษี โลกละคร หน้า 512

²สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมบุญ หน้า 859

³แมวคราว "นิคณน" ศรีกรุง 2 : 397 ธันวาคม 2457

⁴น.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 239

⁵ศรีบูรพา ลูกผู้ชาย หน้า 148

⁶แม่อนงค์ "ชาตุรัก" สุภาพบุรุษ 1 : 69 - 70 มิถุนายน 2472

⁷คอกไม้สด ผู้ดี หน้า 156

⁸คอกไม้สด อุบิทิเหตุ หน้า 215

⁹ว.พ.ประมวลมารค ปิ่นหรือชีวิตรัก หน้า 7

¹⁰แม่อนงค์ น.ค.

ส่วนบุตรสาวของครอบครัวชนบท นอกจากช่วยเหลือบิดามารดาเกี่ยวกับการงานภายในบ้านแล้ว ยังต้องออกไปช่วยครอบครัวประกอบอาชีพกสิกรรมในไร่นาค้าง เช่น สุกใจใน ทุ่งมหาราช¹

เมื่อบิดามารดาอายุมากขึ้นตัวละครหญิงที่เป็นบุตรสาวมีหน้าที่ที่จะต้องให้ความอุปการะเลี้ยงดูและปรนนิบัติในยามเจ็บไข้ได้ป่วย ทั้งความรู้สึกรักใคร่ของนางสาวใน คนชั้ว ว่า "... เป็นหน้าที่ของหล่อนซึ่งในบัดนี้ เป็นบุตรคนใหญ่จะต้องพยายามประคับประคองให้ท่านมีความสุขเท่าที่จะกระทำไ้"² พรรณีใน พรรณี ซึ่งส่งเสียเลี้ยงดูมารดาหลังจากที่มีรายได้อุปการะตนเองแล้ว³ และมาลีใน มาลี เธอได้ปรนนิบัติดูแลมารดาซึ่งป่วยไข้ จนกระทั่งเห็นว่าอาการค่อยๆ เล่าลงจนเกือบเป็นปกติ จึงได้กลับไปบ้านของตน⁴

ในด้านการศึกษาวิชาความรู้ ตัวละครหญิงที่เป็นบุตรสาวจะได้รับการศึกษาทั้งด้านวิชาการบ้านการเรือนและวิชาหนังสือเช่นเดียวกับสตรีในสังคม กล่าวคือ ได้รับการฝึกฝนวิชาการบ้านการเรือนจากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ในบ้าน เช่น สมบุญใน สี่แผ่นดิน⁵ ประภาใน เจ้าเพชร⁶ อรุณใน สามชาย⁷ ประสานใน แหวนประคับก้อย⁸ เมศดาใน รักษรรมนุญ⁹ งานพิศใน อุบัติเหตุ¹⁰ ฯลฯ สำหรับการศึกษาวิชาความรู้ทางหนังสือก็

¹ เรียบเอง ทุ่งมหาราช หน้า 33

² น.ประกาศิต คนชั้ว หน้า 694

³ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "พรรณี" ใน หลายชีวิต หน้า 108

⁴ น.ประกาศิต มาลี หน้า 328 - 329

⁵ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 239

⁶ แสงทอง "เจ้าเพชร" ไทยเฮ้อ 3 : 2 พฤศจิกายน 2456

⁷ ดอกไม้สด สามชาย หน้า 174 - 175

⁸ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคับก้อย หน้า 858

⁹ สันต์ เทวรักษ์ รักษรรมนุญ หน้า 92

¹⁰ ดอกไม้สด อุบัติเหตุ หน้า 215

ได้รับเช่นเดียวกัน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นบุตรสาวของครอบครัวชั้นสูง ซึ่งบางคนบิดามารดา
ส่งเข้าไปรับการศึกษาอบรมในวังเช่น พลอยและช้อยใน สี่แผ่นดิน บุตรสาวของครอบครัว
สามัญในเมืองก็มีโอกาสได้รับการศึกษาบ้างแต่ไม่สูงนักเพราะต้องออกมาช่วยบิดามารดา
ดูแลกิจการบ้านเรือนเช่น เพ็ญใน นักรบสี่ชีวิต ซึ่งเป็นบุตรสาวคนโต เมื่อมารดาเสียชีวิต
เธอจึงต้องออกจากโรงเรียนมารับภาระของการเป็นแม่บ้านให้กับบิดาและเลี้ยงดูน้อง
อีกถึง 4 คนด้วยกัน¹ สัจจาใน ยอกกัณฑ์ เธอจบการศึกษาเพียงชั้นมัธยม 6 และต้อง
ออกจากโรงเรียนมารับภาระการงานทุกอย่างในบ้านตั้งแต่หุงข้าว กวาดเรือน ภูเรือน
ซักผ้าเช็ดผ้า ภูแลน่อง ตลอดจนงานเบ็ดเตล็ดสารพัด² ส่วนบุตรสาวของครอบครัว
สามัญในสังคมชนบทนั้นแทบจะไม่มีโอกาสได้เรียนรู้อะไรเลย เนื่องจากต้องออกมาช่วย
ครอบครัวทำงานบ้านและประกอบอาชีพกสิกรรม จากการศึกษาเนื้อหาของนวนิยายใน
ช่วงดังกล่าวไม่ปรากฏข้อความที่แสดงให้เห็นว่าสตรีที่เป็นบุตรสาวในครอบครัวเหล่านี้
ได้รับการศึกษาวิชาหนังสือ คงมีแต่การฝึกฝนอบรมวิชาการเรือนซึ่งมารดาเป็นผู้ถ่ายทอด
ให้เท่านั้น

นอกจากนี้ตัวละครหญิงที่เป็นบุตรสาวในบางครอบครัวมีบทบาทในการหาเลี้ยง
ครอบครัว เช่นพยอมใน แหวนประกำถ้อย เธอต้องออกจากโรงเรียนเพราะความ
ยากจน และหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวด้วยการรับจ้างเย็บปักถักร้อย³ สัจจา
ใน ยอกสวาท ซึ่งคิดจะเปิดร้านตัดเสื้อสุภาพสตรี เพื่อหารายได้มาเลี้ยงบิดาและ
น้อง ๆ ถึงคำพูดของเธอแก่บิดาท่อนหนึ่งว่า "ไม่แปลกอะไรนี่คะ ลูกยังมีสติปัญญาอยู่บ้าง
พอจะนำความคิดความอ่านนั้นกระเสือกกระสนทำงานหาเงินมาเลี้ยงคุณพ่อและน้อง ๆ
ได้..."⁴ กันทิมาใน เศรษฐีนาถา เธอมีความตั้งใจว่าจะทำงานเลี้ยงครอบครัว
แทนบิดาซึ่งมีอายุมากแล้ว เห็นได้จากคำพูดของเธอแก่ประพนธ์ท่อนหนึ่งว่า

¹ ว.ณ. ประมวลมารค นักรบสี่ชีวิต หน้า 7

² ป. อินทรปาลิต ยอกกัณฑ์ หน้า 121

³ สันต์ เทวรักษ์ แหวนประกำถ้อย หน้า 858

⁴ ป. อินทรปาลิต ยอกสวาท หน้า 80

"จริงคะ คิฉินจะไม่ยอมให้คุณพ่อท่าน กลับไปสู่สภาพอย่างเก่าอีกเลย เพราะอายุของท่านก็เข้าอยู่ในวัยที่ควร จะได้รับการพักผ่อนบ้างแล้ว" หญิงสาวยืนยันอีกว่า "ต่อแต่นี้ก็เป็นหน้าที่ของคิฉินผู้เป็นลูกที่จะต้องบำเพ็ญกรณียของคิฉินต่อไปคะ คิฉินเคราะห์ดีที่คุณประไพพรรณไท้จัดการให้ได้รับโอนร้านสุภาพณ์มาเป็นกรรมสิทธิ์ รายได้ของร้านเมื่อหักส่งคืนเงินยืมกันเป็นงวด ๆ แล้วก็ยังเหลือพอที่เราจะใช้จ่ายกันได้ใ้ครอบครัวโดยไม่ขาดแคลนเกินไปคะ..."¹

บุตรสาวบางคนทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแทนบิดาซึ่งเสียชีวิต เช่น วิมล ใน บุคิ เธอต้องรับผิดชอบความเป็นอยู่ของคนในปกครอง ทุกสิ่งทุกอย่างภายในบ้าน ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของวิมลทั้งสิ้น นอกจากนี้เธอยังต้องส่งเสียพี่ชายที่กำลังศึกษาอยู่ในต่างประเทศด้วย²

ตัวละครหญิงที่เป็นบุตรสาวในครอบครัวทั่วไป ส่วนใหญ่จะตกอยู่ในอำนาจเค็ดขาคของบิดามารดา ซึ่งมีสิทธิ์ที่จะขายบุตรสาวให้กับผู้ใดก็ได้ มีบุตรสาวจำนวนไม่น้อยที่ถูกบิดามารดาขายเพื่อโช้หนี้ เห็นได้จากคำบอกเล่าของผู้ประพันธ์ใน วัยสาวท ว่า "การขายลูกสาวในเมืองไทยเป็นเหตุการณ์ประจำวันซึ่งใคร ๆ ก็ยอมรับกันคืออยู่แล้ว ตามความนิยมของพวกเราเดี๋ยวนี้นี้โดยมากบุตรเกิดมายุ่อมต้องอยู่ในโอวาทของบิดามารดา อย่างไม่มีปากมีเสียง..."³ เหตุนี้คุณเพิ่มศรีบุตรสาวคนโตของพระบรมเจี๊ยะ จึงถูกขายไปกับพระยารวจินคาพิทักษ์ ส่วนคุณประดาน้องสาวถูกขายไปกับพระณรงค์มรรลือฤทธิ⁴

บุตรสาวที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะจะไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง ต้องอยู่ในความปกครองของบิดามารดา ไม่สามารถจดทะเบียนสมรสหรือทำนิติกรรมใด ๆ โดยปราศจากความ

¹ สันต์ เทวรักษ์ เศรษฐีอนาถา หน้า 857

² ดอกไม้สด บุคิ หน้า 263 - 264

³ ม.จ.อากาศคำเกิง "วัยสาวท" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 66

⁴ ค. หน้า 68 - 69

ยินยอมของบิดามารดาได้ เช่น นาดฤดีใน หัวใจให้เขา ซึ่งไม่สามารถเซ็นสัญญาเพื่อ
แสดงภาพยนตร์ด้วยตนเองได้ เนื่องจากอายุยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ มารดาของเธอ
จึงเป็นผู้ทำสัญญาแทน¹ และในคราวที่ชาตรีพานาดฤดีไปจดทะเบียนสมรสก็เช่นเดียวกัน
เขาต้องพามารดาของเธอไปให้ความยินยอมด้วย จึงจะสามารถจดทะเบียนสมรสได้²

จะเห็นได้ว่าบทบาทในฐานะบุตรสาวระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิงใน
นวนิยายแทบจะไม่มี ความแตกต่างกัน

ฐานะภรรยา

ก. สตรีในสังคม

นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยภรรยามีหน้าที่ต้องเอาใจใส่ปฏิบัติต่อสามี ดังข้อความที่
กล่าวถึงนางอสนีมหิตดาใน ไตรภูมิพระร่วงว่า

"...พระบาทศรีธรรมมาโลกราชไปมีเสวยข้าว นางอสนีมหิตดาบมีอาจ
เสวยก่อนฯ แม้นว่าพระบาทมีไต่พันหมัสนางนั้นก็มิอาจพันหมก่อนเลย เมื่อใด
แลพระองค์ผู้ด้วหสับแล้วนางจึงนอนแแลแม้นว่านางนอนภายหลังคั้งนี้ก็คี่ นาง
บ่อนที่นภายหลังสักคาม เทียบบ่อนที่นก่อนผู้เป็นด้วทุกเมื่อแแล..."³

นอกจากปรนนิบัติดูแลสามีและปฏิบัติตนอย่างดีแล้ว ภรรยาจะต้องเคารพยำเกรง
ผู้เป็นสามี ดังคำกล่าวที่ว่า "...จะกระทำการงานอันใด ๆ ก็คี่ บ่อนไหว้หูลแด่พญานั้น
ให้ ฐ รุก่อน เมื่อใดพญาสั่งให้ห่านางจึงทำ นางนั้นบ่อนละเมิดท่านผู้เป็นด้วเลยสัก
คาม..."⁴

¹ นิตยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 333

² ค. หน้า 1163

³ พระยาสิทธิ ไตรภูมิพระร่วง หน้า 159 - 160

⁴ ค. หน้า 137

ข้อความดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของภรรยาในครอบครัวชั้นสูงในสมัยสุโขทัยว่า จะต้องปรนนิบัติดูแล เอาใจใส่สามีอย่างดีที่สุดเท่าที่จะพึงกระทำได้ ต้องเคารพเชื่อฟังสามี และต้องซื่อตรงจงรักภักดีต่อสามีคนเดียวตลอดไป

นอกจากนี้ภรรยาในสมัยสุโขทัยยังมีการรับผิดชอบและมีอำนาจควบคุมกิจการทุกอย่างภายในครอบครัวเป็นต้นว่าเก็บรักษาททรัพย์สิน ควบคุมรายรับรายจ่ายของครอบครัว เห็นได้จากข้อความที่ปรากฏในหนังสือจีนชื่อ "หลวงเจียนบุ๋นเทียน หงเค้า" ซึ่งขุนเจ็ญเงินอักษรได้แปลจากเล่มที่ 34 ว่า "เกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินทองนั้นสุดแล้วแต่ผู้หญิงด้วยผู้หญิงมีสติปัญญา ผู้ชายที่เป็นสามีก็ต้องเชื่อฟัง"¹

ส่วนภรรยาในครอบครัวสามัญทั่วไปโดยเฉพาะครอบครัวที่ประกอบอาชีพกสิกรรมนั้น นอกจากรับผิดชอบงานทุกอย่างในบ้านแล้วยังต้องช่วยสามีประกอบอาชีพกสิกรรมอีกทางหนึ่งด้วย เห็นได้จากสำนวนในสมัยสุโขทัยว่า "เมื่อเสร็จหน้านา ผู้หญิงทอดผ้าผู้ชายตีเหล็ก" ซึ่งพอจะทำให้มองเห็นบทบาทของสตรีที่เป็นภรรยาในชนบทว่าต้องทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับสามี เมื่อเสร็จจากหน้านาแล้วผู้หญิงก็ต้องทอดผ้าสำหรับใช้กันเองในครอบครัว ขณะเดียวกันผู้ชายก็จะตีเหล็กซึ่งถือเป็นงานสำคัญอีกอย่างหนึ่งของผู้ชาย แสดงให้เห็นว่าสตรีไทยมีบทบาทเคียงคู่กันมากับบุรุษตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว²

ในสมัยอยุธยา สตรีที่เป็นภรรยามีสถานภาพต่ำลง เนื่องจากกฎหมายในสมัยอยุธยาให้สิทธิแก่สามีในการที่จะคู่ค้าเปลี่ยนดีภรรยาได้ ดังข้อความที่ปรากฏในพระไอยการลักษณะผ้าเบี่ยงมาตราที่ 10 ว่า

พระเจ็นจิ้นอักษร (สุคใจ ทัณฑาทาศ) จดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรี
ในระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรี
พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (ผ่อง โชติกะพุกกณะ) หน้า 10

² พวงเพชร สूरตันกวีกุล บทบาทของสตรีค่านสังคมและเศรษฐกิจในสมัย
รัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2525) หน้า 23

"มาตราหนึ่ง สามีกิริยาอยู่ด้วยกัน กิริยาที่มีความผิด สามิจะปราบปราม
 ศิโยบหญิง หญิงจะเอาโทษแก่สามินั้นมิได้ ถ้ากิริยาคำว่าพยายาแก่สามิให้
 กิริยาเอาเข้าตอกคอกไม่ขอโทษแก่สามิจึงควร"¹

สามิมิสิทธิ์นำภรรยาไปขายเป็นทาสแก่ใครก็ได้โดยมิมีความผิด ดังข้อความที่
 ปรากฏในพระไอยการหาษมาตราที่ 1 ว่า

"มาตราหนึ่ง ถ้าตัวแลพ่อแม่นายเงิน เอาซื้อลูกเมียเข้าคนใส่ในกรมธรรม์
 ขาย ท่านว่าเป็นสิทธิ์ แม้นว่าเจ้าสินบอกก็มิได้บอกก็ดีแก่ตัวเรือนเบี้ย ซึ่ง
 มีชื่ออยู่ในกรมธรรม์นั้น ท่านว่าเป็นสิทธิ์ได้โดยกระปัดเมืองท่าน เหตุว่า
 เจ้าตัวพ่อแม่นายเงินนั้นเป็นอิสระภาพแล"²

นอกจากนี้กฎหมายยังอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้หลายคน ส่วนหญิงมีสามีได้ครั้งละ
 หนึ่งคน จนกว่าจะหย่าร้างหรือเป็นหม้าย ทั้งนี้กฎหมายได้กำหนดไว้ว่าภรรยามี 3 ประเภท
 คือ หญิงอันบิดามารดากุมมือให้เป็นเมียชาย ได้ชื่อว่าเป็นเมียกลางเมือง ชายขอหญิง
 มาเลี้ยงเป็นอนุภรรยาได้ชื่อว่าเมียกลางนอก หญิงมีทุกข์ยากชายช่วยไถ่ไถ้มาแล้วเลี้ยง
 เป็นเมียได้ชื่อว่าเมียกลางหา³ เมื่ออยู่กินกันแล้ว หญิงจะต้องอยู่ในความปกครองของ
 ชาย ชายจะมีภรรยาต่อไปอีกก็คนก็ได้โดยมิมีความผิด แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ
 การมีภรรยามากเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยมีผู้ประพฤติกันทั่วไป นอกจากในหมู่ชนชั้นสูงที่มีฐานะ
 มั่งคั่งพอเลี้ยงคนจำนวนมากได้ ดังที่แซร์แวนส ทูตฝรั่งเศสคนหนึ่งซึ่งเข้ามาในรัชสมัยของ
 สมเด็จพระนารายณ์ บันทึกไว้ว่า "พวกขุนนาง...อาจะมีเมียมากเท่าไรก็ได้ตามปรารถนา
 ยิ่งมีมากเท่าไรก็ยิ่งได้รับความนับหน้าถือตาขึ้นเท่านั้น..."⁴

¹กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 238

²ก. หน้า 288

³ก. เล่ม 2 หน้า 206

⁴แซร์แวนส นิโคลาส ประวัติศาสตร์ชนชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักร
 สยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 59

ภรรยาทั้งสามประเภทดังกล่าวเป็นภรรยาที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่จะมีฐานะ
ลดหลั่นกันลงไป ยกเว้นภรรยาพระราชทานมีสิทธิเหนือกว่าภรรยาหลวงและสามี ภรรยา
น้อยจะเข้ามาอยู่ในบ้านได้โดยไม่มีพิธีรีตอง เมื่อสามีไม่พอใจก็ไล่ออกไป ความเป็น
อยู่ของภรรยาแต่ละชนิดไม่เหมือนกัน ภรรยาหลวงกับบุตรธิดาอยู่ในเรือนใหญ่ ส่วน
ภรรยาเล็กกับบุตรธิดาอยู่ในเรือนหลังเล็ก ๆ ซึ่งแยกกันเป็นหลายครอบครัวแต่อยู่ใน
บริเวณเดียวกัน¹ ส่วนฐานะของภรรยาหลวงนั้น นอกจากจะได้รับการยกย่องจากสามี
มากกว่าภรรยาเล็กแล้ว การเข้ามาอยู่ในบ้านก็มีการแต่งงานและเป็นผู้ควบคุมดูแล
กิจการในครอบครัวของสามี² นอกจากนี้ภรรยาพระราชทานจะเป็นผู้ได้รับมรดกมากที่สุด
และภรรยาที่แต่งงานกันตามประเพณีนิยมก็จะได้รับมรดกมากกว่าภรรยาเล็กอื่น ๆ³

ทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน แร่แวสไดบันทึกไว้ว่า

“หญิงผู้มีฐานะดีทำงานอยู่ในบ้านเรือนของตน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่
สมาชิกในครัวเรือน บงการให้ทำอาหารการกิน หรือลงมือปรุงอาหารให้
ตนเองและสามีบริโภค และใช้เวลาที่เหลือปักสะดึงกรึงไหมทองไหมเงิน
และไหมธรรมดา ซึ่งลางทีก็ประดิษฐ์ทำที่ทากันในทวีปยุโรปเหมือนกัน
หญิงที่มีฐานะต่ำลงมักปั่นฝ้ายและทอผ้า ทำเป็นผ้านุ่งของสามีและเครื่อง
นุ่งห่มของตนเอง ถ้านางยากจนไม่มีผ้าจะทอผ้า หรือเมล็ดพันธุ์ฝ้ายที่จะปลูก
แล้ว ก็ไปรับจ้างเขาทำงานเพื่อได้เงินมาจุนเจือทางครอบครัวหรือช่วยเหลือเขา
ทำไร่ทำสวน หรือนวดข้าว ผักข้าว...”⁴

¹ เคอ ลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร หน้า
133 - 134

² ก. หน้า 86 - 90

³ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 27

⁴ แร่แวส นิโคลาส ประวัติศาสตร์ชนชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักร
สยาม แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร หน้า 117 - 118

ภรรยาทุกคนไม่ว่าในครอบครัวชั้นสูงหรือชาวบ้านทั่วไปจะต้องปฏิบัติตนเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี รู้จักภาระหน้าที่ สตรีจะรู้สึกสิ้นอิสรภาพทันทีหลังจากการแต่งงาน ภรรยาจะทำงานในบ้านทุกอย่างตั้งแต่เช้าจนค่ำมิได้มีเวลาพักผ่อนเลยเกี่ยวกับการปรุงอาหารนั้น สตรีชั้นสูงส่วนใหญ่จะมีความรู้ความสามารถและมีมือประณีตกว่าสตรีสามัญ เพราะได้รับการฝึกอบรมและปฏิบัติมากกว่า นอกจากนี้ยังมีบ่าวไพร่คอยช่วยเหลือเวลาทำการงานต่าง ๆ ส่วนสตรีชาวบ้านต้องปรนนิบัติสามี อบรมเลี้ยงดูบุตรและควบคุมดูแลกิจการงานทุกอย่างภายในบ้าน สำหรับครอบครัวที่มีฐานะยากจน สตรีที่เป็นภรรยาต้องรับภาระหนักมาก ต้องทำกิจการทุกอย่างด้วยตนเอง ไม่มีผู้ช่วยเหลือรับใช้เช่นภรรยาในครอบครัวชั้นสูงหรือครอบครัวสามัญที่มีฐานะดี ถ้าเป็นครอบครัวในชนบทซึ่งประกอบอาชีพทำนา ภรรยาต้องออกไปทำงานในทุ่งนาเคียงคู่กับสามี เมื่อกลับถึงบ้านต้องหุงหาอาหาร ทำงานสารพัดจึงไปงอไปจนค่ำมืด¹

ในเรื่องการมีคู่ นั้นเข้าใจว่าคงจะมีสตรีในสังคมสมัยอยุธยาประพศิกัน เห็นได้จากกรณีมีบทลงโทษต่าง ๆ สลับซับซ้อนตามลำดับชั้นความรุนแรงของการเป็นคู่ เช่น ถ้าเอาชายชู้มารวมประเวณีในวันเดียวกัน 2 คนขึ้นไป จะถูกเรียกว่าเป็นหญิงแพศยา ให้เอาปูนเขียนหน้าเป็นตาราง ร้อยคอกขวาแดงเป็นมาลัยใส่ที่ศีรษะและคอ เอาชิ้นชาหยั่งประจาน² ฯลฯ ในขณะที่หญิงต้องรับโทษต่าง ๆ เหล่านี้ ชายชู้จะไม่ต้องรับโทษเลย หรือชายที่มีภรรยาแล้วแต่ยังไปมีชู้ก็ไม่ต้องรับโทษเช่นกัน นอกจากนี้ชายผู้เป็นสามียังสามารถหาชายชู้และภรรยาได้โดยที่ไม่มีความผิดแต่อย่างใด ดังบัญญัติที่ปรากฏในพระไอยการลักษณะยัวเมียมาตรา 9 ว่า

¹ พวงเพชร สุรตันกวีกุล บทบาทของสตรีในสังคมและเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2525) หน้า 26 - 27

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 210 - 211

"มาตราหนึ่ง หญิงใดทำชั่วเหนือผิว ตัวจับคู่ไคมีพันพิจารณา บันดาลโกรธ
 ที่คำสาพันแทงชายชู้นั้นตายไซ้ให้พิจารณา ถ้าเป็นสัจว่าชายทำชั่วด้วยเมียมัน
 จริง มิให้เอาโทษแก่ชายเจ้าเมียนั้นเลย ถ้าชายผู้ผิดพันฆ่าที่หญิง หญิงหนี
 รอคไซ้ให้เอาหญิงนั้นเป็นคนหลวง ท่านจะให้ลงโทษประการใด ตามพระราช
 อาชญาท่านนั้นแล"¹

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าสิทธิของสตรีจะไม่เท่าเทียมกับสิทธิของบุรุษหลายประการ
 แต่มาตรา 67 ของพระไอยการลักษณะผิดเมียก็ได้กำหนดว่า "ภริยาสามีมีขอมเนื้อพึงใจ
 กัน เขาจะหย่ากันไซ้รตามน้ำใจเขา เหตุว่าทั้งสองนั้นสิ้นบุญกันแล้ว จะจำใจให้อยู่ด้วยกัน
 นั้นมิได้"²

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการหย่าร้างนั้นมีบ้างเหมือนกัน โดยมาก
 ประพฤติกันในหมู่ราษฎรธรรมดา ส่วนคนมั่งมีหรือข้าราชการนั้นมีภรรยาหลายคน จะรัก
 หรือไม่รักก็เลี้ยงคู่กันเรื่อยไป เมื่อภรรยาต้องการหย่าร้างสามีก็ไม่ขัด อย่างไรก็ตาม
 การหย่าร้างแม้จะกระทำโดยชอบด้วยกฎหมาย แต่ความรู้สึกของคนทั่ว ๆ ไปเห็นเป็น
 เรื่องเสียหาย³

จะเห็นว่ากฎหมายครั้งกรุงเก่าซึ่งมีผลบังคับใช้มาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น
 อนุญาตให้สามีภรรยาหย่ากันได้ด้วยความยินยอมของทั้งสองฝ่ายเท่านั้น ไม่ได้ระบุมการ
 หย่ากันด้วยเหตุอื่นไว้ ครั้นต่อมาในระยะหลัง ๆ แม้จะมีกฎหมายเกี่ยวกับการหย่า
 เพื่อให้บังเกิดความเรียบร้อยยุติธรรมก็ตาม แต่กฎหมายในเรื่องเหตุหย่านั้นจำกัดสิทธิ
 สตรีอย่างยิ่ง กล่าวคือ เมื่อชายมีภรณาน้อย ภรรยาหลวงไม่มีสิทธิฟ้องหย่า เพราะ
 ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2478 บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัวมาตรา

¹กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 211

²ดู หน้า 242

³บรรพ ประพฤติดี และคนอื่น ๆ สตรีไทย บทบาทในการเป็นผู้นำทางการ
บริหาร หน้า 28

1500 อนุญาตให้สามเณรที่จำพรรษาในวัดที่ภรรยาได้ป่วยเหตุที่ภรรยาไม่อยู่ ส่วนภรณานั้น กฎหมายมิได้อนุญาตให้พ้องยาโคโดยอาศัยเหตุที่สามเณรมีภรรยา จนกระทั่ง พ.ศ. 2505 จึงได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมโดยเพิ่มอนุมาตราที่ 10 ในมาตรา 1500 ดังนี้ "(10) เมื่อสามเณรให้ความอุปการะเลี้ยงดู หรือยกย่องหญิงอื่นฉันทนภริยา ให้ภริยาพ้องยาโค"²

ในคานทรพัสสินระหว่างสามเณรภรณานั้นประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 มาตรา 1462 บัญญัติไว้ว่า "ทรพัสสินระหว่างสามเณรภริยา นอกจากที่ได้แยกไว้เป็นสินส่วนตัวย่อมเป็นสินบริภคห์ สินบริภคห์คือสินเดิมและสินสมรส"³

เกี่ยวกับการจัดการทรพัสสินนั้น ภรณามีสิทธิจัดการได้เฉพาะที่เป็นสินส่วนตัว ดังข้อความที่ปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 ว่าด้วยหลักทั่วไป หมวดที่ 1 เกี่ยวกับบุคคลธรรมดา มาตรา 37 ว่า "หญิงมีสามีนั้นในส่วนที่เกี่ยวกับสินส่วนตัว ย่อมมีฐานะอย่างบุคคลผู้บรรลุนิติภาวะ"⁴ ส่วนสินบริภคห์นั้นประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว หมวดที่ 4 เกี่ยวกับทรพัสสินระหว่างสามเณรภรณาระบุไว้ว่า

"มาตรา 1468 สามเณรเป็นผู้จัดการสินบริภคห์ เว้นแต่ในสัญญาก่อนสมรส จะได้กำหนดให้ภริยาเป็นผู้จัดการหรือให้จัดการร่วมกัน

มาตรา 1469 สามเณรมีสิทธิฟ้องคดีที่เกี่ยวกับการชงวน บำรุงรักษา หรือการใด ๆ เพื่อประโยชน์แก่สินบริภคห์ และถ้าภริยาจะฟ้องคดีเช่นนี้ต้องได้รับอนุญาตจากสามเณรก่อนเว้นแต่สัญญาก่อนสมรสกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น และหนี้สินเกิดแต่การฟ้องคดีนั้นต้องชำระจากสินบริภคห์"⁵

¹วิจิตร นีละไพจิตร ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 - 6 หน้า 288 - 289

²บวร ประพตติคี และคนอื่น ๆ สตรีไทย บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร หน้า 75

³วิจิตร นีละไพจิตร ล.ก. หน้า 282

⁴ก. หน้า 8

⁵ก. หน้า 283 - 284

ภรรยาไม่สามารถจะดำเนินธุรกิจการค้าหรือทำสัญญาอันจะผูกพันสินบริภคณ์ได้ จะกระทำได้อีกเมื่อได้รับความยินยอมจากสามี ดังปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 มาตราที่ 38 ว่า "ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติทั้งหลายต่อไปนี้ หญิงมีสามีถ้ามิได้รับอนุญาตของสามี หากอาจะกระทำการอันหนึ่งอันใดที่จะผูกพันสินบริภคณ์ได้ไม่ การใดอันกระทำให้ฝ่าฝืนบทบัญญัติอันนี้ท่านว่าเป็นโมฆียะ"¹

แม้กฎหมายจะผ่อนผันให้ทำสัญญาก่อนสมรส แยกทรัพย์สินเป็นสินส่วนตัวเพื่อหญิงจะจัดการเองได้ หรือตกลงกันให้หญิงจัดการสินบริภคณ์เองได้ แต่ส่วนใหญ่การเป็นสามี ภรรยาทั้งนั้นจะต้องถ่อมหน้าใจซึ่งกันและกัน ฉะนั้นการที่คู่สมรสจะกระทำสัญญาก่อน สมรสไว้นั้น อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการระแวงแคลงใจกันตั้งแต่วันแรกของการสมรส คู่สมรสส่วนมากจึงไม่ได้ทำสัญญาไว้ก่อนการสมรส

กล่าวได้ว่าสิทธิของสตรีในฐานะภรรยาทางค่านกฎหมายนั้นมีวิวัฒนาการมา โดยลำดับ ส่วนทางค่านการประพฤติปฏิบัติคนในฐานะภรณานั้นแทบจะไม่เปลี่ยนแปลง ไปจากบทบาทของภรรยาในสมัยโบราณเท่าใดนัก กล่าวคือภรณายังมีหน้าที่ควบคุมดูแล กิจการบ้านเรือน ประนินิตีสามี อบรมเลี้ยงดูบุตร เป็นคู่คิดและที่ปรึกษาของสามี ทำงาน เคียงบ่าเคียงไหล่กับสามี ตลอดจนควบคุมรายรับรายจ่ายและเก็บรักษาทรัพย์สินของ ครอบครัว นอกจากนี้ยังต้องเคารพเชื่อฟังและซื่อสัตย์ต่อสามีเพียงคนเดียวตลอดไป

ในระยะหลัง ๆ นี้สตรีที่เป็นภรณามีบทบาทในครอบครัวมากขึ้น โดยเฉพาะ ภรรยาในครอบครัวสังคมเมือง ซึ่งออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยสามีหารายได้เลี้ยงดู ครอบครัว ในขณะที่เดียวกันก็ต้องทำหน้าที่ของแม่บ้านแม่เรือนให้ดีที่สุดด้วย ส่วนภรรยาใน ครอบครัวชนบทนั้นเข้าช่วยครอบครัวทำงานในไร่นามาเป็นเวลานานแล้ว ภรรยาและ สามีต้องช่วยทำงานทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ภรรยาอาจทำงานในไร่นาในขณะที่สามีอาจ ทำงานบ้านเหมือนภรรยาได้ การที่ภรรยาเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนเองเช่นนี้ทำให้ ภรรยาเข้าไปมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาของครอบครัวมากขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะ

¹ วิจิตร นีละไพจิตร ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 - 6

ภรรยา มีบทบาททางเศรษฐกิจช่วยเหลือครอบครัวหารายได้โดยทำงานนอกบ้านมากขึ้น แทนที่จะทำงานบ้านเพียงอย่างเดียวดังเช่นแต่ก่อน บทบาทของภรรยาในครอบครัวจึงมีความหมายสำคัญมากขึ้น บางครั้งอาจจะมีความสำคัญมากกว่าสามีเสียอีก¹

ข. ตัวละครหญิงในนวนิยาย

จากการเปรียบเทียบบทบาทในฐานะภรรยาระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 พบว่าตัวละครหญิงที่เป็นภรรยามีบทบาทเช่นเดียวกับสตรีในสังคมคือ ภรรยาไม่ว่าในครอบครัวระดับใดมีหน้าที่ต้องควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนทุกอย่างให้เรียบร้อย เป็นต้นว่าจัดเตรียมอาหาร ทำความสะอาดบ้านเรือน ซักเสื้อผ้า ควบคุมการใช้จ่ายของครอบครัว เก็บรักษาทรัพย์สิน ตลอดจนปกครองคนในบ้าน นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ประการสำคัญ คือ ต้องคอยปรนนิบัติดูแลสามีและอบรมเลี้ยงดูบุตร เช่น สุนทรภู่ใน กรรมตามทัน² วัลโลใน ความผิดครั้งแรก³ รวงใน คนตีคนชั่ว⁴ ภรณ์ใน นันทวัน⁵ สัจจาใน ยอกกัณฑ์⁶ รินใน ปดิวรีดา⁷ ฯลฯ ตัวละครหญิงที่เป็นภรรยาเหล่านี้ ส่วนมากจะทำงานแทบทั้งวัน ดังที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงภรรยาว่า "...สิ่งทีหล่อนทำเริ่มตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้าจนเข้านอน อีกตอนกลางคืน ทุก ๆ รอบ 24 ชั่วโมง..."⁸ และจากการที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงบทบาทการทำงานในฐานะภรรยา

¹บุญเดิม ไพเราะ สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย หน้า 92 - 93

²เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน หน้า 148

³คอกไม้สด ความผิดครั้งแรก หน้า 87

⁴น.ประภาสดิศ คนตีคนชั่ว หน้า 651

⁵คอกไม้สด นันทวัน หน้า 435 - 436

⁶ป.อินทรปาลิต ยอกกัณฑ์ หน้า 129

⁷สรายุจิตต์ ปดิวรีดา หน้า 79

⁸คอกไม้สด น.ค.

ของสุจิตต์ว่า เป็นแม่บ้านที่ละเอียดในการจับจ่ายใช้สอย รู้จักปกครองคนและสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ รู้จักปฏิบัติสามี¹ ส่วนในการอบรมเลี้ยงดูบุตรนั้นสุจิตต์มีคนรับใช้คอยช่วยเหลือซึ่งเขอมอบภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูให้กับพี่เลี้ยงของเด็ก ตัวเธอมีหน้าที่คอยอบรมเกี่ยวกับจรรยา มารยาทและความประพฤติกของบุตร นี่เป็นสิ่งที่อยู่เหนือความสามารถของลูกจ้างจะทำได้

เกี่ยวกับการปรุงอาหาร ตัวละครหญิงที่เป็นภรรยา มักจะลงมือทำด้วยตนเองมากกว่าที่จะให้พวกข้าทาสบริวารทำ เพราะถือเป็นเส้นหนึ่งที่จะผูกมัดใจสามี เช่น วไลใน ความผิดครั้งแรก ซึ่งพอลลีสามีขึ้นเรื่องกับข้า เธอก็พยายามฝึกหัดทำจนชำนาญและสรรหาผักที่แปลก ๆ ใหม่ ๆ มาอยู่เสมอ² เช่นเดียวกับภรรยาใน นันทวัน เธอมักจะควบคุมบ่าวไพร่ทำอาหารอย่างใกล้ชิด แต่ส่วนมากจะลงมือทำด้วยตนเองแทบทุกมื้อและทุกวัน³ ภรรยาในครอบครัวชั้นสูงจะมีข้าทาสบริวารคอยช่วยเหลือในการทำงานต่าง ๆ ซึ่งทำให้ภรรยาในครอบครัวดังกล่าวนี้มีเวลาว่างพอที่จะนั่งดักลูกไม้ หรือปักสะเค็งกริ่งไหม เช่นที่สตรีในสังคมนิยมทำกัน ดังที่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงสุจิตต์ใน กรรมตามทัน ตอนหนึ่งว่า "หญิงสาวผู้นั่งนั่งดักลูกไม้อยู่ในห้องชั้นบนของบ้าน "ปรีชาเชาว์" เสียงร้องเพลงเบา ๆ ออกจากริมฝีปากของหล่อน ขณะที่มืออันขาวนวลกำลังสาละวนอยู่ควยลูกไม้ สำแดงว่าหัวใจของผู้รังกำลังเบิกบานเต็มที่ หญิงสาวผู้นี้คือสุจิตต์ ปรีชาเชาว์..."⁴

ส่วนตัวละครหญิงที่เป็นภรรยาในครอบครัวสามัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทต้องรับภาระหน้าที่ทุกอย่างด้วยตนเองทั้งงานบ้านและงานในไร่นาซึ่งต้องช่วยสามี เช่นสุดใจใน ทุ่งมหาธาตุ ขณะที่อยู่กับผู้เป็นสามีก็จะช่วยภรรยาทำงานบ้านด้วย แสดงให้เห็นถึงฐานะของภรรยาและสามีในครอบครัวชนบทว่ามีความเท่าเทียมกัน ทั้งข้อความที่

¹ เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน หน้า 148

² ดอกไม้สด ความผิดครั้งแรก หน้า 87

³ ดอกไม้สด นันทวัน หน้า 435 - 436

⁴ เรื่องศิลป์ ล.ก. หน้า 147

ผู้ประพันธ์กล่าวถึงการทำงานของรีน่าว่า "...เสร็จจากงานนากลับมาที่บ้าน ยังไม่ทัน
อาบน้ำอาบท่าควยเข้าไป จะปรากฏเข้าถึงหล่อนในครัวไฟช่วยหยิบโน่นหยิบนี่ ขณะที่เห็น
หล่อนอาบน้ำ คำข้าว หรือผ้าพื้นเป็นทองแย่งมาทำ..."¹

นอกจากนี้ตัวละครหญิงที่เป็นภรรยาไม่ว่าชั้นสูงหรือสามัญ จะต้องอยู่ในโอวาท
เคารพเชื่อฟังและซื่อสัตย์ต่อสามี แม้จะมีใครรักใคร่กันมาก่อน แต่เมื่อแต่งงานแล้วหน้าที่
จะบังคับให้ภรรยาต้องซื่อตรงจงรักภักดีต่อสามี เห็นได้จากคำพูดของนิภาแก่สามีใน
ฉากหนึ่งของชีวิตรัก ว่า "หน้าที่ของเป็นน้าที่ ความรักก็ส่วนความรัก คิดฉันจะลืมชีวิตรักเมื่อ
เป็นสาวเสียให้สิ้นเชิง จะคิดว่าตัวมีหน้าที่ต้องเคารพเชื่อฟัง - จงรักภักดีต่อคุณแต่ผู้เดียว
เสมอ..."² ไม่ว่าสามีจะกล่าวหรือประพฤตินอกใจอย่างไร ผู้เป็นภร่ายก็ต้องอดทน
ทั้งความนึกคิดของมาลีใน มาลี ว่า "...ถึงแม้เขาจะเป็นอย่างไร เจ็บชาก พุค
อย่างไรก็ต้องเป็นอย่างนั้น ผู้เป็นภร่ายก็ต้องยอมอดทนทั้งสิ้น เพราะเขาเป็นสามี
สามีเป็นเท้าหน้า ภรรยาเป็นเท้าหลัง หน้าที่ของหล่อนเป็นผู้ตาม..."³ ส่วนสามีนั้น
ไม่มีกฎเกณฑ์ใดบังคับให้ต้องซื่อตรงต่อภรรยา สามีในครอบครัวชั้นสูงที่มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวย
จะมีภรรยาหลายคน ทั้งข้อความที่กล่าวถึงบิดาของเพิ่มศรีใน วัยสาว ว่า "คุณพระหา
ความสบายส่วนตัวหลายสิบชนิด มีเมียน้อยเป็นงานอดิเรกและใช้เงินฟุ่มเฟือย..."⁴
เช่นเดียวกับพระยาศรีศุภเทใน ความผิดครั้งแรก ซึ่งมีภร่ายน้อยประมาณ 20 คน⁵
ภร่ายน้อยดังกล่าวมักจะเข้ามาอยู่ในบ้านโดยไม่ต้องมีพิธีรีตอง บางทีก็หนีตามกันมาเช่น
จำลองใน ความผิดครั้งแรก ซึ่งหนีตามหลวงปราโมทย์วิทยากรมา เธอจึงอยู่ในฐานะ
ภร่ายสาวที่ไม่ได้รับการเลี้ยงดูออกหน้าออกตา ต่างกับวไล ซึ่งเป็นภร่ายหลวงและ

¹ เรียบเอง ทุ่งมหาราช หน้า 115

² พ. เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิตรัก หน้า 189

³ น. ประภาสกลิต มาลี หน้า 327

⁴ ม. จ. อากาศคำเกิง "วัยสาว" ใน วิมานทะเลสาบ หน้า 68 - 69

⁵ คอกไม้สัก ความผิดครั้งแรก หน้า 100

แต่งงานถูกต้องตามประเพณี¹ นอกจากนี้บุตรที่เกิดจากภรรยาผู้น้อยจะมีศักดิ์ไม่เท่าบุตรที่เกิดจากภรรยาหลวงเป็นต้นว่า บุตรที่เกิดจากภรรยาหลวงจะได้รับการยกย่องโดยมีคำนำหน้าว่า "คุณ" เช่น คุณอุ้น คุณเขยใน สี่แผ่นดิน ส่วนพลอยบุตรซึ่งเกิดจากภรณาน้อยจะไม่ได้รับการยกย่องถึงกล่าว ห้างพลอยและมารดาต้องตกอยู่ในอำนาจของคุณอุ้น วิชาคนโตซึ่งมีอำนาจปกครองภายในบ้าน หลังจากที่มีการทะเลาะวิวาท จนแหม่นทนไม่ไหว จึงพาพลอยไปฝากเสด็จที่ในวัง ส่วนตนเองไปค้าขายยังต่างจังหวัด² ในค่านที่อยู่อาศัย ภรรยาหลวงและบุตรจะอยู่บนตึกใหญ่กับผู้นับเป็นประมุขของบ้าน ภรรยาผู้น้อยและบุตรจะอยู่ที่เรือนหลังเล็กแยกกันไปคนละหลัง แต่อยู่ภายในบริเวณเดียวกัน³

ตัวละครหญิงที่เป็นภรรยานอกจากจะจงรักภักดีซื่อสัตย์ต่อสามีแล้ว ยังมีบทบาทในการเป็นคู่คิดที่ปรึกษาและเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขของสามี เช่น คุณหญิงมเหศวรศักดิ์ใน คู่ชีวิต⁴ สัจจาใน ยอดสวาท⁵ ม.ร.ว. สายหยุดใน สาวสวย-หญิงงาม⁶ ภณีใน นันทวัน⁷ ฯลฯ ตัวละครหญิงที่เป็นภรรยาบางคนออกทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยสามีหารายได้ และบางคนเป็นผู้หารายได้เลี้ยงครอบครัว เช่น พิมพาใน ชัยชนะของพิมพ⁸

¹ คอกไม้สด ความฉิบสางครั้งแรก หน้า 77

² ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 3

³ นิทยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกุหลาบ หน้า 15

⁴ น.ประภาสดิท คู่ชีวิต หน้า 334 - 335

⁵ ป.อินทรปาลิต ยอดกตัญญู หน้า 134 - 135

⁶ อาษา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 68

⁷ คอกไม้สด นันทวัน หน้า 368

⁸ แม่อนงค์ ชัยชนะของพิมพ หน้า 370 - 371

โสภาน หัวใจให้เขา¹ คุณนายศกคาสาศกรินทร์ใน คำของชีวิตสาว² บุสนิใน มรสุมแห่งชีวิต³ ฯลฯ ตัวละครหญิงที่มีบทบาทในการช่วยเหลือเศรษฐกิจของครอบครัวทั้งกล่าวนี้ มักจะมีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างของสามี เพราะสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาเนื้อหาของนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 นี้ พบว่ามีตัวละครหญิงจำนวนไม่น้อยที่ประพฤติตนอกใจสามี เช่น จุไรใน หัวใจชายหนุ่ม⁴ ถนนใน ดินผู้ว่าสนาน้อย⁵ ละเมียดใน ทุ่งมหรรราช⁶ จุไรใน แสนรักแสนแค้น⁷ อาภาใน ลูกผู้ชาย⁸ พันทิพาใน พันทิพา⁹ ลีลลีนใน ชาตรัก¹⁰ บุสนิใน ขั้วฟ้าดินสลาย¹¹ ภักดีนิใน แผ่นดินของเรา¹² ฯลฯ แต่ไม่ได้กล่าวถึงการลงโทษไว้ สันนิษฐานว่าคงจะไม่มีการลงโทษตามกฎหมาย นอกจากจะได้รับการทำหิณีเสียอย่างรุนแรงในสายตาของสังคม

¹ นิตยา นาฏสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 284 - 285

² ก.สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 145

³ หลวงวิจิตรวาทการ มรสุมแห่งชีวิต หน้า 124

⁴ รามจิตติ หัวใจชายหนุ่ม หน้า 50

⁵ แมวคราว "ดินผู้ว่าสนาน้อย" ศรีกรุง 2 : 986

⁶ เรียมเอง ทุ่งมหรรราช หน้า 415 - 416

⁷ ศรีบุรพา แสนรักแสนแค้น หน้า 334

⁸ ศรีบุรพา ลูกผู้ชาย หน้า 299

⁹ ก.สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 413 - 414

¹⁰ แมอนงค์ "ชาตรัก" สุภาพบุรุษ 5 : 794 - 795 สิงหาคม 2472

¹¹ เรียมเอง ขั้วฟ้าดินสลาย หน้า 126

¹² แมอนงค์ แผ่นดินของเรา หน้า 310

ส่วนด้านการหย่าร้าง แม้ว่าสตรีที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นหม้ายจะได้รับการคุ้มครองจากสังคม แต่ก็มีตัวละครหญิงที่เป็นภรรยาบางคนต้องการหย่ากับสามี เช่น มาลีปีใน มาลีปี¹ ระตีใน น้ำใต้ศอก² วไลใน ความฉิบสางครั้งแรก³ สัจจาใน ยอกสวาท⁴ รินใน ปศุวิธ⁵ ปิยนาดใน ชีวิตมิใช่คอกกูกุหลาบ⁶ ฯลฯ ตัวละครหญิงที่เป็นภรรยาเหล่านี้บางคนหย่ากับสามีได้ในกรณีที่เป็นความตกลงใจของทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าสามีไม่ยินยอมตัวละครหญิงที่เป็นภรรยาก็ไม่สามารถหย่ากับสามีได้ เช่น ปิยนาด เธอต้องการหย่าจากสามีเมื่อเขาไปมีหญิงอื่น แต่วิชัยไม่ยอมหย่าเพราะเขายังมีประโยชน์ต่อเธออยู่ ครั้นจะฟ้องร้องต่อศาล ปิยนาดก็ไม่มีเหตุผลเพียงพอที่จะให้ศาลรับฟ้องได้ ดังคำพูดของวิชัยตอนหนึ่งว่า

"...ถ้าหากเธออ้างเหตุผลเพียงแต่ว่าเห็นฉันนอนกับผู้หญิงอื่นต่อหน้าต่อตา กฎหมายจะไม่ยอมหย่าให้เธอเลย ศาลจะยอมหย่าให้เธอต่อเมื่อฉันทารุณโหดร้ายต่อเธอ ไม่ส่งเสียเลี้ยงดูแต่... " เขายกไหล่ "ฉันโหดร้ายหุบที่เธอหรือ? ก็เปล่าทั้งสิ้น ฉันไม่ไ้ให้เงินเลี้ยงดูเธอหรือ? เปล่าถึงเกือบเงินสองพันประเคนถึงมือเธอ ฉันไม่ยกย่องว่าเธอเป็นเมียหรือ ไม่มีเลย มีแต่พาไปเที่ยวให้รู้จักหัว ๆ กันว่านี่คือเมียของฉัน แล้วเธอจะเอาอย่างไรกับฉันอีก" เขาทำสุมเสียงอย่างน่าหมั่นไส้"⁷

¹ น.ประกาศิต มาลีปี หน้า 466 - 467

² เมื่อนงค์ น้ำใต้ศอก หน้า 32

³ คอกไม้สกล ความฉิบสางครั้งแรก หน้า 503 - 504

⁴ ป.อินทรปาลิต ยอกสวาท หน้า 53

⁵ สรพญจิตต์ ปศุวิธ หน้า 284 - 285

⁶ นิทยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกูกุหลาบ หน้า 130 - 132

⁷ ก.

นอกจากนี้วิชัยยังได้บอกกับเธออีกว่า "...กฎหมายอนุญาตให้แต่ตัวเท่านั้นที่
ทนไม่ไหว ถ้าหากเธอมีฐูให้เห็นค่าตาคังนี้ฉันมีสิทธิ์นะเวลาที่จะฆ่าเธอและฐูของเธอเสียด้วย"¹
ในทางกลับกันถ้าสามีมีฐู ภรรยาไม่มีสิทธิ์ที่จะลงโทษสามีได้ไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น

เกี่ยวกับทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา ปรากฏว่าตัวละครหญิงที่เป็นภรรยาถูก
จำกัดสิทธิ์เช่นเดียวกับที่สตรีในสังคมได้รับ กล่าวคือ ทรัพย์สินที่ได้มาภายหลังการสมรส
จะกลายเป็นสินสมรส ซึ่งสามีจะมีสิทธิ์ด้วยครึ่งหนึ่งตามกฎหมาย แม้ว่าทรัพย์สินนั้นจะ
เป็นของภรรยาหรือภรรยาหามาได้ก็ตาม เช่น กรณีใน หัวใจให้เธอ เธอได้รับมรดก
จำนวนมหาศาลจากคุณป้าที่ถึงแก่กรรม ตามกฎหมายเมื่อมิได้บ่งว่าเป็นสินส่วนตัวจะ
กลายเป็นสินสมรส เหตุนี้ชาตรีสามีของเธอจึงมีสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นด้วยครึ่งหนึ่งตาม
กฎหมาย²

นอกจากนี้ตัวละครหญิงที่เป็นภร่ายังไม่มีสิทธิ์จัดการทรัพย์สิน หรือทำนิติกรรม
ใด ๆ ด้วยตนเองได้ ถ้าไม่ได้รับความยินยอมจากสามี เห็นได้จากการที่ปิยนดาใน
ชีวิตมิใช่คอกกุดหลาว ต้องการขายที่ดินซึ่งเธอเป็นเจ้าของ แต่ไม่สามารถทำได้เนื่องจาก
วิชัยไม่ยินยอม ดังคำพูดตอนหนึ่งว่า

"เงินของเธอ ฉันทราบแล้วใคร ๆ ก็ทราบแล้ว" วิชัยทำท่ากรายสีริะ
รับอย่างเยาะ ๆ

"แต่ไปรคอย่าลืมว่าภรรยาไม่มีสิทธิ์จัดการนิติกรรมใด ๆ เกี่ยวกับสิน
เดิมของตนเลย สามีเท่านั้นชอบรับที่จะทำได้ การซื้อหรือขายอยู่ในอำนาจของ
ผมคนเดียว"³

จากการเปรียบเทียบบทบาทในฐานะภรรยา จะเห็นว่าทั้งสตรีในสังคมและตัว
ละครหญิงในนวนิยายตกอยู่ในสภาพที่ไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก

¹ปิยนดา นาฏยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกุดหลาว หน้า 133

²ปิยนดา นาฏยสุนทร หัวใจให้เธอ หน้า 951

³ปิยนดา นาฏยสุนทร ล.ก. หน้า 241 - 242

ฐานะมารดา

ก. สตรีในสังคม

มารดาไม่ว่าในยุคในสมัยใดจะได้รับความรักและการเคารพยกย่องจากบุตรธิดาเท่าเทียมกับบิดาทุกประการ ดังที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า นางเสืองซึ่งเป็นมารดาของพ่อขุนรามคำแหงได้รับการยกย่องและเคารพจากบุตรธิดาเท่าเทียมกับพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ดังข้อความ "เมื่อธำพอกู ภูษาเรอแก่พอกู ภูษาเรอแก่แม่กู"¹ นอกจากนี้กฎหมายในสมัยสุโขทัยยังกำหนดให้บุตรต้องอุปการะบิดามารดาขณะที่ท่านทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ แสดงให้เห็นสถานภาพของมารดาที่กฎหมายกำหนดไว้สูงเท่าเทียมกับบิดา

มารดาในครอบครัวสมัยสุโขทัยเป็นผู้ให้การศึกษา อบรมบุตรธิดา ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านแม่เรือน และมีอำนาจจัดการงานในบ้าน ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวชั้นใดมารดาจะมีบทบาทและความสำคัญเท่ากับบิดาเสมอ

มารดาในครอบครัวสามัญสมัยอยุธยาเมื่ออำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับมารดาในครอบครัวสมัยสุโขทัยทุกประการ วัฒนธรรมการมีทาสในสมัยอยุธยาไม่ทำให้สถานภาพของมารดาตกต่ำลงเมื่อเทียบกับครอบครัวสมัยสุโขทัย บุตรชายหญิงคงต้องให้ความเคารพนับถือมารดาของตนเช่นเดิม มารดาจะทำหน้าที่แทนบิดาในเมื่อบิดาไม่อยู่บ้านไปเข้าเฝ้ารับราชการตามระบบการปกครองสมัยนั้น ยิ่งบิดาออกไปรับราชการนานเท่าไร มารดาก็ยิ่งมีอำนาจว่ากล่าวในบ้านมากขึ้นเท่านั้น

มารดาในครอบครัวชั้นสูงมีอำนาจมากเช่นกัน เห็นได้จากการที่นางพระยาเมืออยู่หัวศรีสุดาจันทร์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระราชโอรสของพระนางเอง แล้วทรงถอดพระราชนิเวศน์ออกจากตำแหน่ง ตั้งบุคคลอื่นขึ้นเป็นพระเจ้า

¹บุญเคิม ไพเราะ สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย ภาคผนวก

แนบดินแทน แสดงให้เห็นถึงอำนาจของมารดาในครอบครัวอยุธยาซึ่งมีสิทธิและหน้าที่เท่าเทียมกับบิดาอย่างแท้จริง

ทางด้านกฎหมายกำหนดให้มารดาในสมัยอยุธยาใช้อำนาจในการปกครองดูแลบุตรธิดาเช่นเดียวกับบิดา แสดงถึงการยกย่องสตรีที่เป็นมารดาในครอบครัว เช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย

ส่วนบทบาทของสตรีที่เป็นมารดาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทั้งในเขตเมืองและชนบท ไม่ใคร่มีการเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก สตรีที่เป็นมารดา ยังคงได้รับความเคารพยกย่องจากบุตรธิดาเสมอกับบิดา แม้สังคมจะเปลี่ยนไป มารดาก็ยังมีหน้าที่สำคัญคืออบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา ควบคุมดูแลคนในครอบครัว มีอำนาจในการจัดการบ้านเรือนให้เรียบร้อย¹

ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรนั้น มารดามีบทบาทสำคัญที่สุด บิดามักจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวปล่อยให้ภรรยาเลี้ยงดูบุตรตามใจชอบ ที่จริงแล้วทั้งบิดาและมารดามีส่วนในการอบรมลูก แต่มารดามีส่วนมากกว่า บิดามักจะสนใจต่อการศึกษาลูก ๆ มากกว่าการอบรมด้านอื่น ๆ²

นอกจากนี้กฎหมายยังกำหนดให้บุตรมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา แสดงให้เห็นบุตรต้องให้ความเคารพบิดามารดา กฎหมายยกย่องมารดาเท่าเทียมกับบิดาทุกประการ ดังปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว มาตรา 1535 ว่า "บุตรจำต้องอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา"³ ในขณะเดียวกันหน้าที่ของมารดาก็คือ ต้องอุปการะเลี้ยงดูให้การศึกษาแก่บุตรชายหญิงตามสมควร เมื่อบุตรยังอายุน้อย ๆ จนกระทั่งบุตรชายหญิงนั้นบรรลุนิติภาวะ ถ้าหากบุตรชายหญิงนั้นพิการทุพพลภาพและหาเลี้ยงตนเองไม่ได้ เป็นหน้าที่ของบิดามารดาจะต้องเลี้ยงดูบุตรจนกระทั่ง

¹บุญเสริม ไพเราะ สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย ภาคผนวก หน้า 204

²สภาสตรีแห่งชาติ สตรีไทย หน้า 154

³วิจิตร นิละไพจิตร ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 - 6 หน้า 295

บุตรเสียชีวิต ตั้งความในมาตรา 1536 ว่า

"บิดามารดาจำต้องอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษิตามสมควรแก่บุตร
ในระหว่างที่เป็นผู้เยาว์ บิดามารดาจำต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตรซึ่งบรรลุนิติภาวะ
แล้ว แต่เฉพาะผู้ทุพพลภาพและตาเลี้ยงตนเองมิได้"¹

แต่อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่ามารดามีสิทธิน้อยกว่าบิดา ทั้งนี้เพราะกฎหมาย
ให้อ่านาจปกครองบุตรโดยบิดาเท่านั้น มารดามีหน้าที่อื่น ๆ เท่าเทียมกับบิดายกเว้น
สิทธิในการปกครองบุตร กฎหมายให้เฉพาะแต่บิดาผู้เดียว ดังปรากฏในมาตรา 1537
ว่า "บุตรซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะจะต้องอยู่ใต้อ่านาจปกครองของบิดามารดา อ่านาจ
ปกครองนั้นอยู่แก่บิดา"² กฎหมายได้บัญญัติข้อยกเว้นไว้ เป็นเงื่อนไขให้มารดาสามารถ
มีอ่านาจปกครองบุตรได้ในกรณีต่อไปนี้คือ

1. บิดาทาย
2. ไม่แน่นอนว่าบิดามีชีวิตอยู่หรือตายแล้ว
3. บิดาถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ
4. บิดามีจิตพินเพื่อต้องการรักษาตัวในโรงพยาบาล
5. บุตร เกิดนอกสมรสและบิดามีใจจกหะเป็นเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมาย
6. ศาลสั่งให้อ่านาจปกครองอยู่กับมารดา

มารดาจึงมีอ่านาจในการปกครองบุตรตามมาตรา 1538³

¹ วิจารณ์ ปิละไพจิตร ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 - 6

² ก.

³ ก.

กล่าวได้ว่ามารคามีสถานภาพสูงในครอบครัว คือได้รับความเคารพยกย่องจากบุตรธิดา และได้รับการยกย่องจากสามี ซึ่งให้ความเกรงใจภรรยาในฐานะที่เป็นแม่ศรีเรือนอีกด้วย

ข. ตัวละครหญิงในนวนิยาย

จากการเปรียบเทียบบทบาทในฐานะมารดาระหว่างตัวละครหญิงในนวนิยายกับสตรีในสังคมในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 กล่าวได้ว่า มีบทบาทใกล้เคียงกันมากที่สุด คือตัวละครหญิงที่เป็นมารดาในครอบครัวชั้นสูงและสามัญทั่วไป จะได้รับการเคารพยกย่องจากบุตรธิดาเท่าเทียมกับบิดาเช่นเดียวกับที่สตรีในสังคมได้รับ เห็นได้จากการที่บุตรประพฤติดนอยู่ในโอวาท เชื้อหังคำสั่งสอนของบิดา ปฏิบัติตามความประสงค์ของมารดา ตลอดจนหลีกเลี่ยงการกระทำที่เป็นการกระทบกระเทือนจิตใจมารดา ด้วยประการทั้งปวง เช่นที่ลูก ๆ ปฏิบัติต่อพลอยใน สี่แผ่นดิน คราวที่มีการขัดแย้งกันทางความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เพราะเห็นแก่พลอย อันที่จริงใจบุญดีเรื่องราวที่ทำท่าจะลุกลามใหญ่โตลง¹ เช่นเดียวกับผดานใน คนคิคนั่ว ซึ่งพยายามหะนุนยอมประคับประคองมารดาให้มีความสุข โดยไม่ทำสิ่งใดที่เป็นการชกใจหรือทำลายจิตใจของท่าน²

หน้าที่สำคัญของมารดาที่นอกเหนือไปจากการควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือน ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูบุตร ให้ความรักความอบอุ่น ทำตัวเป็นที่ปรึกษาที่ดีของบุตร และเสียสละทุกอย่างไ้เพื่อให้บุตรของคนมีความสุข เช่น แซ่มใน สี่แผ่นดิน³แม่ซุบใน

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 343 - 345

²น.ประภาสทิท คนคิคนั่ว หน้า 694

³ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ล.ก. เล่ม 1 หน้า 69

พ้อแดง¹ นางศุภประศาสน์ใน รักษรมณู² รื่นใน หญิงคนชั่ว³ นาดฤดีใน หัวใจให้เขา⁴ าลา เห็นได้จากบทกวีของมยุรีใน สาวสวย-หญิงงาม ถึงความนึกคิดที่มยุรีมีต่อมารดาว่า

"...มยุรีตระหนักได้เป็นอย่างดีว่าในโลกนี้, แม่แท้ๆของหล่อนจะหาใครที่รักหล่อนเสมอเหมือนแม่ของหล่อนเป็นไม่มีอีกแล้ว แม่ของหล่อนรักหล่อนอย่างเต็มคำรักซึ่งที่สุด, เสียสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อหล่อน, และปรารถนาอย่างร้อนรนที่จะให้หล่อนเป็นผู้มีการศึกษาดีและใช้การศึกษานั้นเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ แม่ของหล่อน, ผู้ยอมลำบากเหน็ดเหนื่อยในการหาขนมหารายได้มาเลี้ยงดูหล่อนและ เป็นค่าศึกษาเล่าเรียน..."⁵

ตัวละครหญิงที่เป็นมารดาจะเลี้ยงบุตรของตนด้วยความรักและทะนุถนอม เมื่อบุตรมีปัญหาก็เข้าช่วยเหลือแก้ไข ให้คำแนะนำตักเตือนในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตน ให้รูว่าสิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควร โดยเฉพาะในการคบเพื่อนต่างเพศและการตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิต ทั้งที่ตนเองกลัวว่าตักเตือนวิปลาน ผู้ที่ ให้รู้จักรักษาวลสงวนตน อย่าให้ชายใดถูกเนื้อต้องตัวได้⁶ และจากที่คุณนายสมรแนะนำตักเตือน ลีรีใน ปริศนา ตอนที่ลีรีจะหมั้นกับนายเสมอว่าควรจะคบและคู่ใจกันให้นาน ๆ จนกว่าจะแนใจเสียก่อน การรีบร้อนอาจจะทำให้กักสันใจฉิบพลาคได้⁷

¹ป.หลุยส์ รีวิแอร์ พ้อแดง แปลโดย สันต์ เทวรักษ์ หน้า 32 - 34

²สันต์ เทวรักษ์ รักษรมณู หน้า 90 - 91

³ก.สุรางคนางค์ หญิงคนชั่ว หน้า 225 - 226

⁴นิตยา นาฏยสุนทร หัวใจให้เขา หน้า 1329

⁵อาภา สาวสวย-หญิงงาม หน้า 203 - 204

⁶คอกไม้สด ผู้ที่ หน้า 79

⁷ว.พ.ประมวลมารค ปริศนา หน้า 560

นอกจากนี้มารคายังมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่บุตร มารคawangคนสอนหนังสือบุตรในวัยก่อนเข้าเรียน เช่น พลอยใน สี่แผ่นดิน¹ มารคของพัชรวิใน สามชาย² โดยเฉพาะบุตรหญิงซึ่งนอกจากจะสอนหนังสือแล้ว มารคยังถ่ายทอดคติคุณธรรมบ้าน การเรือนให้กับบุตรสาวของตนอีกด้วย เช่น รำพรรณใน ลูกผู้ชาย³ นางศุภประศาสน์ใน รักธรรมณู⁴ นางพรพยบาลใน แหวนประคัมภ์⁵ รวงใน คนคึกคัก⁶ ฯลฯ ทั้งนี้ผู้ประพันธ์กล่าวถึงประธานซึ่งได้รับการฝึกฝนอบรมวิชาแม่บ้านจากนางพรพยบาลผู้เป็นมารคาว่า "บรรดางานบ้านที่เกี่ยวกับการเรือนและรดฝีมือ ประธานก็ได้รับถ่ายทอดมาจากมารคจนหมดสิ้น..."⁷

ครั้นถึงวัยเข้าเรียนมารคจะส่งบุตรเข้ารับการศึกษานในโรงเรียน เช่น แม่ซุบใน พ่อแดง นางส่งบุตรชายของนางไปเรียนหนังสือที่วัดคอนงคาราม⁸ นางเจนประชากิจใน โลกสันนิวาส มารคซึ่งให้สิ่งที่พิเศษไปกว่ากำเนิดแก่บุตรสาวทั้งสองนั่นคือ นางได้ให้การศึกษากับบุตรที่รัก เพื่อให้มีความรู้พอที่จะประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองได้ในอนาคต

กรณีพิเคาเสียชีวิตตัวละครหญิงที่เป็นมารคจะทำหน้าที่ของหัวหน้าครอบครัว ต้องทำงานภายในบ้านและออกทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว และส่งเสียบุตรให้ได้รับการศึกษาอบรมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น มารคของณภาใน คู่ครอง⁹

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 28

²คอกไม้สด สามชาย หน้า 80

³ศรีบูรพา ลูกผู้ชาย หน้า 398 - 399

⁴สันต์ เทวรักษ์ รักธรรมณู หน้า 92

⁵สันต์ เทวรักษ์ แหวนประคัมภ์ หน้า 858

⁶น.ประกาศิต คนคึกคัก หน้า 651

⁷สันต์ เทวรักษ์ น.ก.

⁸ป.หลุยส์ รีวิแอร์ พ่อแดง แปลโดย สันต์ เทวรักษ์ หน้า 85

⁹ก.สุรางคนางค์ คู่ครอง หน้า 328

นางปฏิบัติภารกิจมารดาของมาลีใน มาลี ทั้งคำบรรยายของผู้ประพันธ์ที่กล่าวถึงบทบาทมารดาของนางปฏิบัติว่า

"...ถึงแม้ว่ารายจ่ายในครอบครัวจะท่วมรายไ้ คุณนายปฏิบัติฯ ก็ยังคงพยายามให้บุตรสาวคนเดียวของเธอได้รับการศึกษาอย่างดีที่สุดเท่าที่เด็กหญิงสมัยนั้นจะพึงได้รับจากบิดามารดาที่มีฐานะบริบูรณ์และสมัยใหม่ในปีที่กล่าวนี้ มาลีนีอยู่ชั้นมัธยม 8 หรือที่เรียกกันว่านักเรียนวิสามัญปีที่สอง นอกจากการให้เยี่ยมเพื่อนผลประโยชน์เล็ก ๆ น้อย ๆ แล้ว คุณนายยังทำขนมขายรับจ้าง ร้อยดอกไม้และเย็บสมบจีวรสุดแต่จะทำได้ เพื่อให้เป็นค่าใช้จ่ายในการเรียน และแต่งตัวของบุตรสาวอีกด้วย"¹

นอกจากนี้ มารดายังมีบทบาทในการตัดสินใจร่วมกับบิดาในเรื่องที่เกี่ยวกับอนาคตของบุตรธิดาโดยเฉพาะในเรื่องการศึกษาและการเลือกคู่ครองให้กับบุตรสาว บิดามารดามักจะปรึกษารื้อกันมาก่อน แล้วจึงให้มารดาเป็นฝ่ายไปพูดกับบุตรสาวอีกต่อหนึ่ง เช่นมารดาของอ่องศรีใน บันไดแห่งความรัก² มารดาของนันทนาใน คู่ชีวิต³ มารดาของจิตราใน พันทิพา⁴ เป็นต้น แม้มารดาจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่อำนาจเด็ดขาดนั้นขึ้นอยู่กับบิดาในฐานะที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งตรงกับที่กฎหมายบัญญัติไว้ว่า "อำนาจปกครองนั้นอยู่แก่บิดา" เช่น คุณเปรมใน สี่แผ่นดิน ซึ่งต้องการส่งลูก ๆ ไปเรียนที่เมืองนอก แม่พลอยจะไม่อยากให้ลูกไปแต่ก็ไม่กล้าคัดค้าน ทั้งคำสนทนาระหว่างคุณเปรมกับพลอยว่า

¹ น. ประภาสดิท มาลี หน้า 8

² สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก หน้า 527 - 528

³ น. ประภาสดิท คู่ชีวิต หน้า 30 - 31

⁴ ก. สุรางคนางค์ พันทิพา หน้า 286

"แม่พลอย" คุณเปรมพุก "ฉันเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะส่งลูกไปเมืองนอก เพื่อนฉันเขาจะออกไปราชการที่เมืองยังฤดูในเวลานี้หรือท่าเดือนข้างหน้า นี่ฉันว่าจะฝากฉันและออกไปกับเขา มิฉะนั้นก็อาจต้องรออีกนาน กว่าจะมี ผู้ใหญ่ที่ไว้ใจได้จะเดินทางไปอีก"

พลอยใจหายไม่อยู่กับเนื้อกับตัวเมื่อได้ยินคุณเปรมพุก รู้ตัวอยู่เหมือนกัน ว่าถึงหักท้าวอย่างไร คุณเปรมก็คงไม่ฟัง..."¹

เช่นเดียวกับพระยาอมรรักษ์ราชสุภพิคาของวิวัฒน์ใน ผู้ที่ ท่านเป็นผู้ที่ตัดสินใจ ในการส่งบุตรชายไปศึกษาต่อต่างประเทศโดยทุนเล่าเรียนหลวง แม่บรรดาญาติผู้ใหญ่ และมารดาของเข็จะไม่เต็มใจก็ตาม ดังคำบรรยายของผู้ประพันธ์ว่า

"วิวัฒน์อายุได้ 14 ปี ได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์ให้ไปศึกษา วิชาการในประเทศอังกฤษ ทั้งคุณปู่ คุณย่า คุณแม่ คุณยาย พากันวิตกหนักไหม เพียงใจขาด แต่เมื่อบิดาของเข็ก็อาจพระมหากรุณาเป็นโอกาสอันเลิศที่ เข็จะได้ยั้งรากอนาคตกาลของเขาเองไว้ในที่อันเป็นปึกแผ่น ท่านผู้ใหญ่ทั้งหลายก็จำใจปล่อยให้เป็นไปตามนั้น"²

ในเรื่องการเลือกคู่ครองก็เช่นกัน บิดามารดาก็มีอำนาจในการตัดสินใจขั้นสุดท้าย ซึ่งมารดาจำต้องโอนอ่อนผ่อนตามในที่สุด เห็นได้จากบิดาของภุชงค์ใน คนคิคนั่ว ซึ่ง ต้องการให้เขาแต่งงานกับหญิงสาวที่ท่านหาให้ ภุชงค์ได้อ่อนวอนมารดาให้ช่วยพูดกับ บิดาแต่ไม่สำเร็จ ท่านยังคงยืนยันที่จะทำตามความตั้งใจเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง³

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 84

²คอกไม้สด ผู้ที่ หน้า 116

³น.ประภาสทิติ คนคิคนั่ว หน้า 549

ระยะหลัง ๆ มารดาบางคนมีบทบาทมากกว่าบิดา เช่น คุณนายศักดิ์กาศกรินทร์ ใน คำของชีวิตสาว ซึ่งมีสิทธิ์จัดการเกี่ยวกับอนาคตของบุตร โดยที่บิดาไม่มีสิทธิ์มีเสียงที่เป็นเช่นนี้เพราะมารดาเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว¹

อย่างไรก็ตาม นอกจากจะได้รับการเคารพยกย่องจากบุตรแล้ว บุตรยังมีหน้าที่ต้องให้ความอุปการะเลี้ยงดูมารดาเป็นการตอบแทนที่ไต่เลี้ยงดูตนมา ดังไต่กล่าวมาแล้วในฐานะบุตร นอกจากนี้มารดายังได้รับการยกย่องให้เกียรติ และความเกรงใจจากบิดาในฐานะแม่ศรีเรือนของครอบครัว จะทำสิ่งใดก็ต้องปรึกษากับแม่บ้านก่อน เช่น ร่ำพรรณใน ลูกผู้ชาย ซึ่งสามีให้สิทธิ์ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรทุกอย่าง แม้กระทั่งในการเลือกคู่ครองก็มอบให้เป็นธุระจัดการ² และจากคำพูดของนายเชยใน ไต่เงาอโศก ตอนที่ผู้มาสู่ขอตรัสว่า "ฉันต้องปรึกษาแม่เหลิมก่อน ถึงจะเรียนตอบได้"³ ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบิดายกย่องให้เกียรติมารดาเสมอ

จะเห็นได้ว่าบทบาทในฐานะมารดาระหว่างตัวละครหญิงในนวนิยายกับสตรีในสังคมแทบจะไม่มี ความแตกต่างกัน

ฐานะสมาชิกของสังคม

ก. สตรีในสังคม

ในสมัยโบราณสตรีไทยมีโอกาสดำเนินการศึกษาน้อยมาก ทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและบทบาทของตนเองในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมทั้งนี้เนื่องจาก ค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีในการอบรมเลี้ยงดูที่เชื่องอ้อมกันมาช้านานนั้น นิยมที่จะให้สตรีเก็บตัวอยู่กับบ้าน ดูแลครัวเรือน ทำหน้าที่ปรนนิบัติบิดามารดาและสามีให้ได้รับความสุข อบรมสั่งสอนบุตรธิดา ฯลฯ สตรีจะต้องประพฤติตนเป็นช้างเท้าหลัง หากสตรี

¹ ก. สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว หน้า 151

² ศรีบุรพา ลูกผู้ชาย หน้า 416 - 417

³ วรรณศิริ ไต่เงาอโศก หน้า 31

โคปฏิบัติตนเป็นผู้นำมีความเข้มแข็งแบบบุรุษ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความอิสระเป็นตัวของตัวเอง ฯลฯ จะถูกกล่าวหาว่าไม่เป็นกุลสตรีที่คั่งมั่ง จะเห็นว่า สตรีถูกกำหนดขอบเขตให้อยู่ในบ้าน ฉะนั้นบทบาทของสตรีจึงเป็นเรื่องของความรู้ความสามารถภายในครอบครัว ซึ่งนับว่าเป็นหน้าที่ที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าหน้าที่ในสังคมนอกบ้าน แต่ด้วยเหตุที่กิจการนอกบ้านได้ขยายวงกว้างออกไปนอกเหนือจากการประกอบอาชีพ จึงเป็นเรื่องของเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง แต่ค่านิยมเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติตนของสตรีมิได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย สตรีโดยทั่วไปไม่ยอมรับสิทธิและบทบาทที่นอกเหนือไปจากเรื่องของครอบครัว ด้วยเหตุนี้นบทบาททางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมของสตรีจึงมิได้พัฒนาไปตามกาลเวลา และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม ประกอบกับระบบสังคมไม่เปิดโอกาสให้สตรีได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมเท่าใดนัก โดยเฉพาะในเรื่องการเมือง บทบาทของสตรีไทยในอดีตนั้นไม่ค่อยมีประสบการณ์ทางการเมืองในฐานะผู้แสดงโดยตรง ซึ่งก่อให้เกิดความเชื่อและมีทัศนคติในแง่ลบต่อระบบการเมือง เห็นว่าเป็นเรื่องนอกบ้าน เป็นหน้าที่และภารกิจของบุรุษซึ่งเป็นพลเสีย ทำให้สตรีในอดีตขาดความสนใจและความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมืองและอื่น ๆ¹

อย่างไรก็ตามสตรีไทยในสมัยโบราณก็มิใช่ว่าจะไม่มีควมสำนึกทางการเมือง การปกครองเสียเลยทีเดียว ดังจะเห็นว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระเอกทัศ ท้าวศรีสุภาจันทร์ก็ได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน² หลังจากนั้นก็ไม่ปรากฏว่ามีสตรีท่านใดก้าวมามีบทบาททางการเมืองและการปกครองอีก จนจนถึงแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ครั้นล่วงมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 1 สตรีที่มีบทบาทโดดเด่นก็คือการออกมารับทอทานพมาของท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทรแห่งเมืองกลางที่ร่วมกันต่อต้าน

¹ บวร ประพฤติดี และคนอื่น ๆ บทบาทในการเป็นผู้นำทางการเมืองบริหาร

² พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงศ์ เจ้าชีวิต หน้า 45 - 46

พม่า ถัดจากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 มีท้าวสุรนารี เป็นวีรสตรีไทยผู้กล้าหาญได้รวบรวมกำลังฝ่ายสตรีช่วยเหลือต่อสู้ข้าศึกที่ยกทัพมาตีเมืองนครราชสีมาขณะที่เจ้าเมืองไม่อยู่ ประมาณปี พ.ศ. 2400 ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีทหารหญิงรุ่นแรกจำนวนหนึ่ง ซึ่งล้วนเป็นเจ้าจอมในพระเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงเป็นสตรีที่มีบทบาทในการบริหารประเทศ โดยได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ ในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปประพาสยุโรป ครั้งแรกใน พ.ศ. 2439 สมเด็จพระเจ้า ภัทรมงคลพระปรีชาสามารถวินิจฉัยราชการทั่วไปให้สำเร็จลุล่วงไปโดยเรียบร้อย

ในด้านการสังคมสงเคราะห์และการศึกษา สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 5 ทรงมีบทบาทและได้ทรงริเริ่มสร้างงานสาธารณประโยชน์ทั่วไปไว้มาก โปรดให้ตั้งโรงเรียนโดยการพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นเงินก้อนครู และค่าใช้สอยต่าง ๆ สำหรับกุลสตรีได้ศึกษาวิชาการต่าง ๆ เป็นต้นว่า โรงเรียนราชินี โรงเรียนเสาวภา โรงเรียนฝึกหัดแพทย์และผดุงครรภ์ ฯลฯ นอกจากนี้เป็นพระราชบูรณะในการตั้งสภาอุณาโลมแดงทรงเป็นองค์สภานายิกาสภาการศึกษาไทยติดต่อกันถึง 26 ปี จึงนับได้ว่าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงมีบทบาทในวงการสังคมสงเคราะห์และการศึกษาของสตรีไทยที่สำคัญยิ่ง

พระวิมาดาเธอ กรมพระพุทธาธิสีนาถ ปิยมหาราชปดิวรัดดา พระอัครชายาเธอ ในรัชกาลที่ 5 เป็นพระองค์แรกที่ได้จัดโรงเรียนเด็กขึ้นในเมืองไทย นับว่าเป็นการเริ่มต้นของการ สังคมสงเคราะห์หรือประชาสงเคราะห์ อันเป็นประโยชน์แก่เยาวชนทางหนึ่ง

สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสา อัยยิกาเจ้า พระอัครมเหสี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงเป็นนักสังคมสงเคราะห์เช่นโปรดให้สร้างโรงพยาบาลสมเด็จ เปิดรับคนไข้ รับการรักษาพยาบาล ทรงส่งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ส่วนพระองค์ออกไปรักษาคคนไข้ที่ตำบลศรีราชา โปรดให้ขุดสร้างสระน้ำให้แก่ชาวบ้านที่อำเภอหัวหิน พระราชทานทรัพย์ อาหาร เสื้อผ้าให้แก่ประชาชนที่ประสบอุทกภัย ฯลฯ

ท่านผู้หญิงมหาราช ภริยาเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการในรัชกาลที่ 5 ได้ช่วยเหลือในการจัดตั้งโรงเรียนเบญจมราชูทิศ ได้ร่วมการสาธารณกุศล ช่วยในการสร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์และสถานเสาวภา และช่วยเหลือในงานสถาปนาชาติสยามตลอดมา

นอกจากนี้ยังมีสตรีท่านอื่น ๆ อีกเช่น เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ เค็มเป็นเจ้าจอมมารคาแพในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้นำในเรื่องการแต่งกายแบบตะวันตกตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าอยู่หัว

พระราชชายาเธอ เจ้าดารารัศมีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีของล้านนาไทย ตลอดจนอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของล้านนาไทยจนเป็นมรดกแก่กุลสตรีล้านนาไทยในปัจจุบัน¹

จะเห็นว่าสตรีที่เข้ามามีบทบาททางด้านการเมืองการปกครอง การสังคม สงเคราะห์และการศึกษา ฯลฯ ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมตั้งเฝ้ากล่าวมาแล้วนั้น มีอยู่ในวงแคบมาก คือในพระราชวงศ์ซึ่งได้แก่ พระมเหสี พระอัครชายา เจ้าจอมต่าง ๆ หรือในแวดวงของเหล่าข้าราชการ เช่น ภรรยาเจ้าเมือง ส่วนสตรีโดยทั่วไปยังไม่มีบทบาทในสังคมแต่อย่างใด

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 รัฐธรรมนูญฉบับแรกซึ่งประกาศใช้ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 กำหนดให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนทั้งหญิงและชายเท่าเทียมกันหมด ทั้งในด้านการเมือง การสังคมและการศึกษา ซึ่งเป็นแรงผลักดันและกระตุ้นเตือนให้สตรีโค่นหลุดพ้นจากพันธะของการยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อเดิมที่ปฏิบัติกันมา และพร้อมที่จะถือสิทธิและเสรีภาพในการที่จะมีบทบาทในด้านต่าง ๆ เพื่อสังคมต่อไป ในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงนี้สตรีไทยที่มีบทบาทเร่งเร้าให้สตรีส่วนรวมโคกาวออกมามีส่วนร่วมในกิจการสังคมนอกบ้านและก้าวออกมาเป็นเคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษเพศอย่างแข็งขันคือ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม เห็นได้จากข้อความที่หนังสือพิมพ์ประชาชาติรายสัปดาห์กล่าวถึงท่านว่า

1 บวร ประพฤติกี และคนอื่น ๆ บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร

"ท่านผู้หญิงละเขียนนับว่าเป็นสตรีไทยคนแรกที่กระตุ้นเตือนให้ผู้หญิงสำนึก
ว่างานบ้านงานเรือนนั้น ถึงแม้จะเป็นหน้าที่ของผู้หญิงโดยตรง แต่มิใช่ภาระ
หนักที่สตรีจะต้องใช้เวลาว่างทอถักย้อมสีชั่วโมง ผู้หญิงยังมีความรับผิดชอบ
ต่อสังคมรอบ ๆ ตัว และต่อความเจริญเติบโตทางปัญญาของบุตรธิดาค่ะ"¹

สตรีอีกท่านหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทในทางการเมืองในระยะแรก ๆ คือ คุณหญิง
เลขา อภัยวงศ์ ทั้งท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม และคุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ ได้รับ
การแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกวุฒิสภาในปี พ.ศ. 2493² นับเป็นสตรีสองท่านแรกที่ได้รับ
การแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งดังกล่าว

แม้ว่าสตรีส่วนมากยังขาดความสนใจทางการเมือง แต่ก็มีสตรีสมัครเข้ารับ
เลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสตรีเริ่มให้ความสนใจและ
ตื่นตัวในเรื่องการเมืองมากยิ่งขึ้น แม้ว่าส่วนใหญ่มักจะเป็นภรรยาของผู้มีอำนาจและผู้ที่ได้
รับการศึกษาสูงก็ตาม

ทางคณะสถานภาพสตรีทางกฎหมาย ท่านผู้หญิงละเอียดได้ตั้งสำนักงานประνομ
ข้อพิพาททางกฎหมายขึ้น เพื่อช่วยเหลือครอบครัวที่มีปัญหา และปรับปรุงแก้ไขประมวล
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่เกี่ยวกับสิทธิและความเสมอภาคของหญิงมีสามี นอกจากนี้ได้
ส่งเสริมงานสังคมสงเคราะห์โดยจัดตั้งโรงเรียนนักสังคมสงเคราะห์ขึ้นเป็นแห่งแรกที่
บ้านพิษณุโลก และได้ส่งเสริมสถานรับเลี้ยงเด็กในกรมประชาสงเคราะห์ จัดตั้งสถาน
ฝึกอาชีพของสตรีผู้ไร้แรงงานให้สามารถอุปถัมภ์แก่กรรมกรสตรี³

¹สุปิกา มุขยรัตพันธุ์ "จากการบ้านมาสู่การเมือง" ประชาชาติวิเคราะห์ข่าว
รายสัปดาห์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 53 อ้างอิงมาจาก พวงเพชร สุรัตน์กุล บทบาทของสตรี
ทางสังคมและเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2525) หน้า 52

²ปรีชา วิมลศิลป์ "บทบาทสตรีไทยกับความมั่นคงของชาติ" รัฐาภิรักษ์
2 : 5 เมษายน 2520

³บวร ประพศิตี และคนอื่น ๆ บทบาทในการเป็นผู้นำทางการเมืองบริหาร
หน้า 55

ระยะต่อมาสตรีไทยมีบทบาททางบ้านงานสังคมสงเคราะห์มากขึ้น ได้เป็นผู้ช่วยในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ทุกข์ยากทั้งหลาย มีการจัดตั้งเป็นสภา สมาคม และมูลนิธิต่าง ๆ เช่น สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์แห่งประเทศไทย สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงประจำจังหวัดต่าง ๆ สมาคมสตรีไทย สมาคมสตรีนานาชาติแห่งประเทศไทยเป็นต้น¹

กล่าวได้ว่าบทบาทของสตรีโดยทั่วไปในฐานะสมาชิกของสังคมนั้นน้อยมาก ส่วนใหญ่จำกัดวงอยู่เฉพาะในหมู่สตรีชั้นสูงซึ่งเป็นเจ้านายหรือภรรยาของข้าราชการในระบอบสูงและสตรีในเมืองที่มีการศึกษาสูงมาก ๆ เท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะค่านิยมของสังคมและสตรีมีความรู้รอบน้อย อีกทั้งต้องทำงานหนักเพื่อช่วยเหลือเศรษฐกิจของครอบครัวอีกด้วย

ข. ตัวละครหญิงในนวนิยาย

จากการศึกษาและเปรียบเทียบบทบาทในฐานะสมาชิกของสังคมระหว่างตัวละครหญิงในนวนิยายไทยกับสตรีในสังคมในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 พบว่าไม่มีใครแตกต่างมากนัก กล่าวคือ ในระยะแรก ๆ ตัวละครหญิงในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมแทบจะไม่มีบทบาทภายนอกบ้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคม ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาที่มีจำกัด ประกอบกับค่านิยมของสังคมก็ดักไม่ให้สตรีออกไปติดต่อกับโลกภายนอก ทำให้ไม่มีโอกาสทราบความเคลื่อนไหวตลอดจนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม สตรีจึงไม่มีบทบาทดังกล่าว นอกจากพระราชนิพนธ์หรือสตรีชั้นสูงที่มีการศึกษาคือ ดังที่ปรากฏใน สี่แผ่นดิน ว่าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จประพาสยุโรป ดังคำบอกเล่าของพลอยทอนหนึ่งว่า "...ในคราวเสด็จยุโรปคราวนี้ ได้ทรงตั้งสมเด็จพระที่นั่งเป็นพระบรมราชินีนาถ สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีสิทธิ์มีอำนาจเหมือนพระเจ้าอยู่หัว

¹สิณี กมลนาวัน "การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทในสังคมของสตรีไทย"

ขณะที่เสด็จอยู่ในพระนคร"¹ ชาวนี้ทำให้สตรีเกิดการตื่นตัวและตระหนักในสิทธิและบทบาทของตนเองในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมมากยิ่งขึ้น และได้มีสตรีบางกลุ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิอันพึงมีพึงได้ของตนในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม สตรีที่ทำการเรียกร้องสิทธิดังกล่าวนี้ มักจะได้รับการคำหิติดีเยนจากสังคม ซึ่งเห็นว่าสตรีควรจะทำหน้าที่ของภรรยาและมารดาที่ค้ำมากกว่าที่จะออกไปมีบทบาทในสังคม

บทบาทในฐานะสมาชิกของสังคมของตัวละครหญิงที่นอกเหนือจากนี้ก็มีบ้าง เช่น ละเมียดใน ทุ่งมหาธราช² ชนิษฐาใน เทพราช³ ผกาใน คู่ครอง⁴ สตรีทั้งกล่าวนี้ มักจะมีฐานะทางเศรษฐกิจดีและได้รับการศึกษามากบ้าง ประกอบกับอยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือผู้อื่นได้โดยไม่เคียดแค้น บทบาทในฐานะสมาชิกของสังคมของตัวละครหญิงเหล่านี้ มักจะเป็นไปในลักษณะของการสังคมสงเคราะห์ ช่วยเหลือและทำประโยชน์ให้กับเพื่อนบ้านในชุมชนมากกว่าอย่างอื่น คำพูดของชนิษฐาแก้มพลว่า "...คิดเห็นพ้องกับคุณในการที่ว่าหากคุณมาอยู่ที่นี้บางทีจะนำความเจริญบางอย่างมาเผื่อแผ่พวกเราที่อยู่เก่า ๆ ใดบ้าง..."⁵ ด้วยเหตุผลนี้ชนิษฐาจึงตัดสินใจขายที่ดินแปลงหนึ่งให้กับพลในราคาที่ไม่สูงนัก ทั้งนี้เพื่อให้เขาได้ทำฟาร์มตามที่ตั้งใจไว้ และอีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการนำความเจริญมาสู่หมู่บ้านของเธอเอง ส่วนผกา สมัยเป็นอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่บาดเจ็บจากสงคราม จะเห็นว่าบทบาทในฐานะสมาชิกของสังคมของตัวละครหญิงขยายวงกว้างออกไปนอกเหนือจากชุมชนที่ตนอาศัยอยู่

ครั้นในระยะหลัง ๆ ตัวละครหญิงในนวนิยายได้รับการศึกษาสูงขึ้น การออกไปทำงานนอกบ้านทำให้มีโอกาสได้พบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดกับบุคคลต่าง ๆ ใน

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สี่แผ่นดิน เล่ม 1 หน้า 214

²เรียบเรียง ทุ่งมหาธราช หน้า 567

³ก. สุรางคนางค์ เทพราช หน้า 180 - 181

⁴ก. สุรางคนางค์ คู่ครอง หน้า 584

⁵ก. สุรางคนางค์ น.ก.

สังคม เกิดความคิดที่กว้างไกลออกไป และตื่นตัวในการทำประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น เช่น ปรีศนาใน ปรีศนา¹ มาลินใน ทางสายเปลี่ยว² กานดาใน จุดหมายปลายทางของกานดา³ รัชนีและกิ่งเทียนใน ปีศาจ⁴ นิตยาใน ชีวิตมิใช่คอกกู่หลาน⁵ สตรีเหล่านี้ แม้จะมีอาชีพครูแต่ก็มีความตั้งใจจริงในการทำงานเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมด้วยการอบรมสั่งสอนเด็กให้เติบโตเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติต่อไปในอนาคต

แพทย์และพยาบาลเป็นอีกบทบาทหนึ่งในฐานะสมาชิกของสังคมของตัวละครหญิง เช่น รัตนาวลีใน ชีวิตมิใช่คอกกู่หลาน ซึ่งเดินทางไปสำรวจภาวะการรณทางภาคอีสาน กับพยาบาลอีกคนหนึ่ง เพื่อจัดตั้งสถานปรีชาคุณเคราะห์⁶

วัลยาใน ความรักของวัลยา ตัวละครหญิงอีกคนหนึ่งที่ต้องการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของมวลชนผู้ทุกข์ยาก ซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ ด้วยการเป็นศิลปินผู้ให้ความบันเทิงแก่ประชาชนผู้ยากไร้⁷

จะเห็นว่าบทบาทในฐานะสมาชิกของสังคมของตัวละครหญิง ส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปทางด้านสังคมสงเคราะห์มากกว่าบทบาททางด้านอื่น ซึ่งยังไม่ค่อยเป็นที่ยอมรับของสังคม

จากการเปรียบเทียบบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 สรุปได้ว่ามีความคล้ายคลึงกันมากไม่ว่าจะเป็นค่านิยมการทำงาน การเลือกคู่ครอง การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดาและสมาชิกของสังคม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่านักประพันธ์นำข้อมูลที่ตนได้พบเห็นในชีวิตจริงไปสอดแทรกลงในนวนิยายของตน จึงทำให้ข้อมูลที่ได้อาจจากการศึกษานวนิยายแทบจะไม่แตกต่างไปจากข้อเท็จจริงทางสังคม

¹ว.ณ. ประมวลมารค ปรีศนา หน้า 212

²ก. สุรางคนางค์ ทางสายเปลี่ยว หน้า 63

³กาญจนา นาคินทร์ จุดหมายปลายทางของกานดา หน้า 79 - 81

⁴เสนีย์ เสาวพงศ์ ปีศาจ หน้า 364

⁵นิตยา นาฏยสุนทร ชีวิตมิใช่คอกกู่หลาน หน้า 162 - 163

⁶ก. หน้า 174 - 175

⁷เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา หน้า 221 - 222

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปและอภิปรายผล

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศ โดยศึกษาจากตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 ตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยขอสรุปและอภิปรายผลการวิจัยดังนี้

1. ภูมิหลังทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศของตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

1.1 ค่านิยม

สตรีชั้นสูงและสตรีสามัญทั่วไปไม่ว่าในเมืองหรือชนบทจะได้รับการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาตามกรอบหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมได้วางแนวทางไว้ให้ สตรีจะได้รับการฝึกฝนอบรมเน้นหนักไปทางค่านิยมสมบัติของกุลสตรี ด้วยเหตุนี้สตรีจึงไม่สามารถออกไปทำงานนอกบ้านได้ เนื่องจากการออกไปทำงานนอกบ้านต้องอาศัยวิชาความรู้ทางหนังสือเป็นพื้นฐาน จะเห็นว่าสตรีไม่ได้รับการฝึกให้เตรียมตัวสำหรับที่จะออกไปต่อสู้ฟันฝ่ากับชีวิต ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพราะหน้าที่การงานซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของสตรีเป็นงานที่อยู่ภายในขอบเขตของงานบ้าน สตรีจึงไม่จำเป็นต้องศึกษาทางวิชาหนังสือเท่าบุรุษ นอกจากนี้การที่สังคมไม่นิยมให้สตรีออกไปติดต่อกับโลกภายนอก ทำให้สตรีแทบไม่มีโอกาสได้พบปะสนทนากับบุรุษ ซึ่งมีผลต่อการเลือกคู่ครองของสตรีในอนาคตจึงตกเป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้แก่บุตรสาวของตน วิธีที่การเช่นนี้นับว่าเป็นความจำเป็นอยู่บ้าง เนื่องจากการศึกษาของสตรีมีจำกัด ไม่สามารถช่วยในการไตร่ตรองตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิตด้วยตนเองได้ ดังนั้นผู้ใหญ่ซึ่งถือว่าตนเป็นผู้รู้จักชีวิตมากกว่า มีความคิดรอบคอบมองเห็นการณ์ไกล จึงนิยมเลือกคู่ครองที่มีฐานะตระกูลดีให้แก่บุตรสาวของตน ต่อมาภายหลังจากที่ได้รับ

อิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก สตรีจึงได้รับสิทธิและเสรีภาพในการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะสตรีที่เป็นบุตรหลานของขุนนางหรือข้าราชการหรือครอบครัวสามัญที่มีฐานะร่ำรวย สตรีดังกล่าวนี้จะมีโอกาสเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนได้เช่นเดียวกับบุรุษ ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ได้พบปะสมาคมกับบุรุษมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้การที่ค่านิยมเปลี่ยนจากการยกย่องสตรีที่เก็บตัวอยู่กับบ้านมายกย่องสตรีที่มีความรู้และออกทำงานนอกบ้าน ทำให้สตรีชนชั้นกลางในการศึกษาและทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น โอกาสที่จะได้พบและเลือกคู่ครองจึงมีมากขึ้นตามไปด้วย

1.2 ชนบทรวมนิยมประเพณีและวัฒนธรรม

ปัจจัยดังกล่าวนี้มีอิทธิพลต่อการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่สังคมไทยเป็นสังคมพุทธศาสนา และมีประเพณีนิยมกันมาแต่โบราณว่าบุรุษจะต้องเป็นผู้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา ซึ่งเชื่อกันว่าบุญนั้นจะตกมาถึงบิดามารดาด้วย เหตุนี้บิดามารดาจึงให้ความสำคัญแก่บุตรชายมากกว่าบุตรหญิง เพราะในการศึกษาพระธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ในทางศาสนา จำเป็นต้องมีพื้นฐานความรู้ในทางหนังสือพอสมควร ประกอบกับศูนย์กลางการศึกษาอยู่ที่วัด ซึ่งมีพระภิกษุเป็นผู้สอนสตรีจึงไม่สามารถศึกษาเล่าเรียนได้ นอกจากนี้ประเพณีในการเลือกคู่ครองยังจำกัดสิทธิและเสรีภาพในการเลือกคู่ครองของสตรีอีกด้วย โดยเฉพาะสตรีชั้นสูงที่เป็นราชินิกุล สตรีดังกล่าวจะไม่มีสิทธิ์เลือกทางเดินชีวิตของตนเอง เพราะจารีตประเพณีบังคับให้ต้องแต่งงานกับผู้มีฐานะตระกูลเสมอกัน เพื่อเกียรติยศของวงศ์ตระกูลและความมีหน้ามีตาในสังคม สตรีที่เป็นบุตรสาวในราชตระกูลมักจะตกเป็นทาสของประเพณีมากกว่าสตรีสามัญด้วยเหตุดังกล่าว ส่วนสตรีสามัญในชนบทจะมีโอกาสเลือกคู่ครองได้มากกว่าสตรีชั้นสูงและสตรีในเมือง เพราะมีอิสระในการเที่ยวเตร่ในงานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเป็นโอกาสหนึ่งที่ทำให้บุรุษและสตรีได้พบปะพูดคุยคลอคลนเกี่ยวพาราสีกัน และดำเนินไปสู่การแต่งงานในที่สุด

วัฒนธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อบทบาทของสตรีในด้านการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา ในด้านการเลี้ยงดูสตรีได้รับอิสระมากขึ้น สามารถเที่ยวเตร่และคบหาสมาคม

กับเพื่อนต่างเพศได้อย่างเสรี และได้รับการศึกษาสูงพอที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพช่วยเหลือตนเองและครอบครัว การได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกทำให้สตรีออกสู่สังคมภายนอก ซึ่งเป็นโอกาสให้ได้พบปะกับบุรุษบ่อยขึ้น สตรีจึงมีโอกาสนเลือกคู่ครองด้วยตนเองมากยิ่งขึ้น ผลของการให้สิทธิและเสรีภาพดังกล่าวทำให้สตรีบางคนใช้เสรีภาพเกินขอบเขตจนเกิดเรื่องไม่ดีไม่งามขึ้น

1.3 กฎหมาย

กล่าวได้ว่าในด้านการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา กฎหมายไม่มีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้อง เพราะเด็กชายหญิงจะได้รับการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาตามค่านิยมและชนบประเพณีของสังคม แต่กฎหมายจะมีบทบาทในการกำหนดสิทธิในด้านการทำงาน คือ สตรีที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะไม่สามารถเซ็นสัญญาเพื่อทำงานบางอย่างด้วยตัวเองได้ ซึ่งบางครั้งเท่ากับเป็นการกีดกันและโอกาสในการทำงานของสตรีกรณีพิเคา มารคาหรือผู้ปกครองไม่ยินยอม เช่น เกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง ซึ่งกฎหมายเปิดโอกาสให้สตรีที่บรรลุนิติภาวะแล้วสามารถเลือกคู่ครองได้ตามความพอใจ เนื่องจากสามารถจดทะเบียนสมรสได้โดยไม่ต้องขอรับความยินยอมจากบิดามารคาหรือผู้ปกครอง ในขณะที่เกี่ยวกับสตรีที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะจะไม่สามารถเลือกคู่ครองด้วยตนเองได้ เว้นแต่จะได้รับความเห็นชอบจากบิดามารคาหรือผู้ปกครองเสียก่อน นอกจากนี้กฎหมายยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทของสตรีในฐานะภรรยาเป็นอย่างมาก เช่น การอนุญาตให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคนโดยไม่ผิดกฎหมาย ภรรยาไม่มีสิทธิฟ้องหย่าสามีที่สามียังส่งเสียเลี้ยงดูอยู่ ตลอดจนไม่มีสิทธิจัดการทรัพย์สินหรือทำนิติกรรมใด ๆ ได้โดยไม่ต้องรับความยินยอมจากสามี การที่กฎหมายบัญญัติเช่นนั้นนับเป็นการเหมาะสม เพราะมุ่งที่จะคุ้มครองประโยชน์ของสตรีสมัยนั้นซึ่งมีการศึกษาน้อย หากให้สตรีจัดการทรัพย์สินหรือทำนิติกรรมด้วยตนเอง อาจได้รับความเสียหายและเสียเปรียบคู่สัญญา แต่ปัจจุบันสตรีจำนวนมากมีการศึกษาเท่าเทียมกับบุรุษ มีความรู้ความสามารถสูงพอจะจัดการทรัพย์สินของตนเองได้ การถูกจำกัดสิทธิเช่นนั้นจึงไม่เป็นธรรมและก่อให้เกิดความไม่สะดวกในหลาย ๆ ประการ

1.4 เศรษฐกิจ

ปัจจัยข้างต้นนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาของบุตรชายหญิงกล่าวคือ ถ้าฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวดี บุตรทั้งหญิงและชายจะมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนเท่าเทียมกัน แต่ในกรณีที่ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ดีพอ มีความยากจนจะทำให้การศึกษาแก่บุตรชายก่อนถ้ามีบุตรชายหลายคน โอกาสของบุตรหญิงที่จะได้รับการศึกษาก็น้อยลงไปตามลำดับ ทั้งนี้เพราะมีความเห็นว่าบุตรชายจะต้องเป็นผู้นำของครอบครัวในอนาคต และสามารถสร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูลได้ โดยอาศัยหน้าที่ราชการ ส่วนบุตรหญิงแม้จะได้เข้ารับราชการโอกาสที่จะเจริญก้าวหน้าก็มีน้อยมาก เนื่องจากสังคมไม่ยอมรับความสามารถของสตรี เหตุนี้บุตรหญิงจึงได้รับการศึกษาไม่เท่าเทียมกับบุตรชาย นอกจากนี้เศรษฐกิจยังมีผลต่อการกำหนดบทบาทของสตรีในด้านการทำงานอีกด้วย สตรีในครอบครัวสามัญที่มีฐานะยากจนจะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อช่วยฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งส่งผลให้สตรีเหล่านี้มีโอกาสได้พบและเลือกคู่ครองมากยิ่งขึ้น ส่วนสตรีในครอบครัวขุนนางหรือข้าราชการที่มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยไม่จำเป็นต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน เพราะเงินเดือนข้าราชการในสมัยนั้นเพียงพอที่จะเลี้ยงดูครอบครัวและข้าทาสบริวารให้มีความสุขได้โดยไม่ต้องดิ้นรน สตรีในครอบครัวดังกล่าวนี้ จึงมีหน้าที่แต่เพียงดูแลกิจการบ้านเรือนทุกอย่างให้เรียบร้อยเท่านั้น

2. บทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศของตัวละครหญิงในนวนิยายไทยใน ช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

2.1 ด้านการทำงาน

สตรีในช่วงแรกและช่วงที่สอง คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2475 ยังไม่ค่อยมีบทบาทในการทำงานนอกบ้าน ทั้งนี้เพราะสังคมไม่นิยมให้สตรีออกไปติดต่อกับโลกภายนอก ประกอบกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจยังไม่มีสตรีจึงทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือนกันเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้การประกอบอาชีพของสตรีในช่วงนี้จึงไม่เป็นตำแหน่งสันและเป็นเรื่องงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ทำร่วมกันในครอบครัว เช่น การทำนา เย็บปักถักร้อย

และค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นต้น สตรีในเมืองที่เป็นบุตรหลานขุนนางมักจะมีโอกาสได้ประกอบอาชีพรับราชการ ส่วนสตรีสามัญที่มีฐานะยากจนต้องทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยเหลือธุรกิจของครอบครัว ส่วนมากจะเป็นอาชีพรับจ้างประเภทใช้แรงงานและโสเภณี เนื่องจากไม่มีความรู้พอที่จะไปประกอบอาชีพใดได้ ครั้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากช่วงที่สามถึงช่วงที่ 4 คือ พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2501 สตรีได้รับสิทธิและเสรีภาพเกือบเท่าเทียมบุรุษ การศึกษาก็ได้รับไม่ค้อยกว่ากัน สตรีสามารถประกอบอาชีพได้แทบทุกอย่างเท่าที่บุรุษกระทำ อาชีพของสตรีจึงขยายวงกว้างกว่าเดิม เช่น แพทย์ พยาบาล และบุคลากร พนักงานบริษัทหรือธนาคาร นักประพันธ์ นักโบราณคดี นักหนังสือพิมพ์ และนักธุรกิจการค้า เป็นต้น ส่วนอาชีพที่สตรีนิยมทำกันแพร่หลายได้แก่ อาชีพครูซึ่งถือว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ รองลงมาคือ เลขาทำการ

2.2 ด้านการเลือกคู่ครอง

ช่วงแรก พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468 สตรีแทบจะไม่มีสิทธิเลือกคู่ครอง ส่วนมากจะแต่งงานตามที่มีบิดามารดาเห็นสมควร ยกเว้นสตรีชั้นสูงบางคนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบตะวันตก และสตรีในชนบทซึ่งมักจะมีอิสระในการเลือกคู่ครองมากกว่าสตรีชั้นสูงและสตรีสามัญในเมือง และการเสียความบริสุทธิ์นั้นถือว่าเป็นเรื่องปกตชิธรรมคาที่มักเกิดขึ้นในสังคมชนบท อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานี้สตรีชั้นสูงบางคนเริ่มสามารถกำหนดบทบาทในการเลือกคู่ครองของตนเองบ้างแล้ว ช่วงที่สอง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475 สตรีโดยทั่วไปมีสิทธิเลือกคู่ครองมากกว่าในช่วงแรกเนื่องจากบิดามารดาอนุญาตให้ออกงานสังคมมากขึ้น ประกอบกับการศึกษาที่ได้รับทำให้มีความคิดเป็นของตัวเอง กล้าคัดค้านการกระทำของผู้ใหญ่ในสิ่งที่ตนไม่มีส่วนรับรู้และตัดสินใจ แสดงให้เห็นว่าสตรีเริ่มจะไม่เป็นผู้ตามอย่างแต่ก่อน แม้จะได้รับสิทธิให้เลือกคู่ครองได้ตามความพอใจ แต่สตรีก็ยังเสียเปรียบในแง่ที่ว่า ไม่สามารถบอกรักชายคนใดก่อนได้ เนื่องจากสังคมตั้งเกณฑ์ให้ผู้ชายเท่านั้นที่เป็นฝ่ายเริ่มในเชิงแสดงความรัก ด้วยเหตุนี้สตรีจึงต้องรอให้ฝ่ายชายเข้ามาแสดงความพอใจรักใคร่ตนก่อน จึงจะสนองตอบได้ ช่วงที่สาม พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488 สตรีทั้งชั้นสูงและสามัญมีอิสระในการ

เลือกคู่ครองมากขึ้น เนื่องจากการศึกษาทำให้มีความรู้เข้าใจในสิทธิและเสรีภาพ ส่วนบุคคลได้ดียิ่งขึ้น ประกอบกับระเบียบและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคมคลายความเข้มงวดลง มีความรู้เข้าใจให้สิทธิในการปกครองตนเองแก่บุตรสาวมากขึ้นโดยเฉพาะในการเลือกคู่ครอง นอกจากนี้สตรีในช่วงดังกล่าวยังสามารถประพฤติตนเป็นอิสระจากกฎเกณฑ์ของสังคมเป็นต้นว่าบอกรักผู้ชายก่อน และมีสิทธิที่จะปฏิเสธการแต่งงานได้ แสดงให้เห็นว่าสตรีเริ่มเป็นฝ่ายเลือกบุรุษแทนที่จะถูกบุรุษเลือกดังเช่นแต่ก่อน สตรีบางคนกล้าหาญมากถึงกับประพฤติในสิ่งที่ล่วงละเมิดประเพณีและศีลธรรมอันดีงามด้วยการเป็นชู้กับชายที่มีใจสามีของตน โดยไม่หวั่นเกรงต่ออนาคตข้างหน้าว่าจะเป็นอย่างไร ช่วงที่สี่ พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501 สตรีในช่วงนี้มีอิสระในการเลือกคู่ครองมากกว่าทุกช่วงที่ผ่านมา การออกไปทำงานนอกบ้านทำให้สตรีมีโอกาสพบและเลือกคู่ครองได้มากและง่ายขึ้น จึงพบว่า มีสตรีจำนวนไม่น้อยในช่วงนี้ที่เสียความบริสุทธิ์ก่อนการแต่งงาน บางรายเสียความบริสุทธิ์โดยไม่มีการแต่งงาน และบางรายเสียความบริสุทธิ์ให้แก่ชายคนหนึ่งแต่ต้องมาแต่งงานกับผู้ชายอีกคนหนึ่ง ลักษณะที่ก้าวหน้าของสตรีในช่วงนี้ คือ การประพฤติตนเป็นอิสระจากกรอบขนบธรรมเนียมประเพณีและศีลธรรมอันดีงาม ด้วยการมีเพศสัมพันธ์กับบุรุษที่ตนพอใจโดยไม่มีข้อผูกพันซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดความเบื่อหน่ายก็แสวงหาชายคนใหม่ต่อไป

2.3 การกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของสังคม

2.3.1 ฐานะบุตร

บทบาทของบุตรสาวในแต่ละช่วงยังคงเป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมโบราณ กล่าวคือ ต้องเคารพเชื่อฟัง อยู่ในโอวาทและกตัญญูต่อบิดามารดาหรือผู้มีพระคุณ บุตรสาวในครอบครัวชั้นสูงจะได้รับการศึกษาอบรมทั้งวิชาการบ้านการเรือนและวิชาหนังสือ เมื่อออกจากโรงเรียนก็ต้องมาช่วยมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ควบคุมกิจการบ้านเรือน และดูแลน้อง ส่วนบุตรสาวในครอบครัวสามัญจะได้รับการฝึกฝนวิชาการบ้านการเรือนจากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ภายในครอบครัว

ซึ่งอาจจะไม่ลึกซึ้งประณีตเท่ากับสตรีชั้นสูง สำหรับการเรียนรู้หนังสือนั้นแทบจะไม่มีโอกาสได้ศึกษา เพราะไม่มีความจำเป็นในการประกอบอาชีพ เนื่องจากงานที่สตรีเหล่านี้ทำเป็นงานที่ต้องเรียนรู้และฝึกหัดโดยการปฏิบัติจริง บุตรสาวในครอบครัวธรรมดา นอกจากจะหาหน้าที่แม่บ้านแม่เรือนแล้ว ยังต้องออกไปช่วยครอบครัวประกอบอาชีพกสิกรรมด้วย

ส่วนบทบาทของบุตรสาวที่ต่างไปจากนี้ได้แก่ ช่วงที่สอง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475 บุตรสาวในช่วงนี้มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น และเริ่มเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเอง โดยไม่ยอมอยู่ในบังคับควบคุมของบิดามารดาตั้งแต่ก่อน เช่น คัดค้านการกระทำของบิดามารดาด้วยการปฏิเสธการแต่งงานที่บิดามารดาจัดการให้ สำหรับในช่วงที่สาม พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488 และช่วงที่สี่ พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501 มีความแตกต่างที่ร่วมกันคือ บุตรสาวในสองช่วงหลังนี้มีบทบาทสำคัญในครอบครัวมากขึ้น เพราะนอกจากจะช่วยบิดามารดาให้เบาแรงได้มากในเรื่องกิจการบ้านเรือนแล้ว ยังมีบทบาทในการทำงานหาเลี้ยงครอบครัว และสามารถเป็นผู้นำได้ในบางโอกาส การที่บุตรสาวมีบทบาทในทางเศรษฐกิจเช่นนี้ ทำให้มีความเป็นอิสระจากบิดามารดาและมีอำนาจการตัดสินใจภายในครอบครัวมากยิ่งขึ้น

2.3.2 ฐานะภรรยา

กล่าวได้ว่าสตรีในฐานะภรรยาในทุกช่วงที่ผ่านมาไม่ว่าจะในครอบครัวชั้นสูงหรือสามัญ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะร่วมกันที่เหมือนกัน ซึ่งคล้ายกับลักษณะของภรรยาตามค่านิยมโบราณคือ มีหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนทุกอย่างให้เรียบร้อย ประณีตดูดีงามให้ได้รับความสุข ตลอดจนอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา นอกจากนี้ภร่ายังต้องเคารพนับถือสามี เชื่อฟัง ซื่อสัตย์ และจงรักภักดีต่อสามี แม้จะมีใครรักใคร่ชอบพอกันมาก่อน เมื่อแต่งงานแล้วหน้าที่ก็บังคับให้ต้องปฏิบัติตนเช่นนั้น จะเห็นว่าภรรยาต้องตกอยู่ใต้อำนาจของสามี แม้สามีจะทำให้เจ็บช้ำน้ำใจเพียงไรก็ต้องอดทน โดยเฉพาะภรรยาในครอบครัวชั้นสูงซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาสามีในทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้การมีภรรยาหลายคนจึงไม่ทำให้ผู้เป็นสามีเคียดแค้น เนื่องจากภรรยาทุกคนอยู่ในโอวาท ส่วนภรรยาในครอบครัวชนบทจะมีบทบาทหักเหียบกับสามีเพราะต้องทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับสามีในการประกอบอาชีพ

กลีกรรม ซึ่งแรงงานทุกแรงเป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มผลผลิต หญิงและชายจึงมีความสำคัญต่ออาชีพนี้พอ ๆ กัน ภรรยาจึงไม่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างของสามี เนื่องจากมีบทบาททางเศรษฐกิจร่วมกัน

อย่างไรก็ตามในแต่ละช่วงเวลาก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปคือ ช่วงแรก พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2468 มีภรรยาในครอบครัวชั้นสูงบางคนสามารถกำหนดคตินิยมของตนเองได้โดยไม่ยอมตกอยู่ในอำนาจของสามี แต่ก็เพียงส่วนน้อยเท่านั้น ช่วงที่สอง พ.ศ. 2469 ถึง พ.ศ. 2475 ภรรยาในช่วงนี้สามารถกำหนดคตินิยมของตนเองในฐานะที่เป็นภรรยามากกว่าสตรีที่เป็นภรรยาในช่วงแรกคือ สามารถแสดงความเป็นเจ้าของสามี และไม่ยอมตกอยู่ในอำนาจของสามีดังเช่นแต่ก่อน เมื่อสามีประพฤติผิดใจเธอก็กล้าหาญพอที่จะขอหย่าจากสามี ซึ่งนับว่าเป็นการกระทำที่หาว่าหาญมากในสายตาของสังคม แสดงให้เห็นว่าสตรีไม่ยอมเป็นฝ่ายพินทุ์ชะตากรรมอีกต่อไป ช่วงที่สาม พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2488 บทบาทของภรรยาในช่วงนี้แตกต่างไปจากบทบาทของภรรยาในช่วงก่อน ๆ คือ มีความเป็นอิสระในการทำงานสามารถกำหนดคตินิยมตามความต้องการของตนเองได้ โดยไม่ตกอยู่ในอำนาจของสามี และมีบทบาทในทางเศรษฐกิจเท่าเทียมกับสามี ทำให้เป็นอิสระจากสามีเนื่องจากไม่พึ่งพิงสามีในทางเศรษฐกิจ ช่วงที่สี่ พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501 ภรรยามีบทบาทในครอบครัวมากขึ้น เพราะนอกจากจะควบคุมดูแลกิจการบ้านเรือนให้เรียบร้อยแล้วยังต้องช่วยสามีหารายได้เลี้ยงดูครอบครัว ภรรยาบางคนทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัวแทนสามี และมีอำนาจเหนือสามีในฐานะที่เป็นผู้นำเลี้ยงดูครอบครัว กล่าวได้ว่าฐานะทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องกำหนดอำนาจของสามีภรรยา ความเสมอภาคเท่าเทียมกันจะมีไม่ได้ ถ้าฝ่ายหนึ่งอยู่เหนืออีกฝ่ายหนึ่งในทางเศรษฐกิจ

2.3.3 ฐานะมารดา

บทบาทในฐานะมารดาของสตรีตั้งแต่ช่วงแรกถึงช่วงสุดท้ายคือ ระหว่าง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 นั้น กล่าวได้ว่ายังคงรักษามารดาตามประเพณีและค่านิยมดั้งเดิมไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลง กล่าวคือ มารดาจะได้รับการเคารพยกย่องจากบุตรธิดาเท่าเทียมกับบิดาทุกประการ ไม่ว่าครอบครัวระดับใดก็ตามถือหลักปฏิบัติเช่นเดียวกัน มารดามีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูลูกจนให้ความรักความอบอุ่นแก่บุตร

ธิดา อบรมตักเตือนสั่งสอนในเรื่องกิริยามารยาท ความประพฤติและการปฏิบัติตน ให้
รู้สิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควร คอยสอดส่องดูแลทุกข์สุขรวมทั้งเป็นที่ปรึกษาของบุตรธิดา นอก
จากนี้ยังมีหน้าที่ให้การศึกษาแก่บุตรธิดา ในกรณีที่เป็นบิดาเสียชีวิต มารดาจะต้องทำหน้าที่
เป็นหัวหน้าครอบครัว ต้องทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ตลอดจน
ส่งเสียบุตรธิดาให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนเท่าที่จะสามารถทำได้ มารดามักจะมีบทบาท
ร่วมกับบิดาในการปรึกษารื้อกันเกี่ยวกับอนาคตของบุตรธิดา แต่อ่านจในการตัดสินใจ
ชีวิตนั้นขึ้นอยู่กับบิดามากกว่า จะเห็นว่าบทบาทของมารดาเป็นบทบาทเดียวที่มีความมั่นคง
แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปมารดาก็ยังมีหน้าที่สำคัญคืออบรมบุตรธิดา ปกครองดูแลคน
ในครอบครัว มีอำนาจในการจัดการบ้านเรือนให้เรียบร้อย นอกจากนี้ยังได้รับการยกย่อง
จากบิดาในฐานะที่เป็นแม่ศรีเรือนด้วย

2.3.4 ฐานะสมาชิกของสังคม

บทบาทของสตรีในฐานะสมาชิกของสังคมในช่วงแรก ๆ
คือ ระหว่าง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2475 นั้น มีน้อยมากนอกจากเจ้านายเชื้อพระวงศ์
ระดับสูงจริง ๆ เท่านั้น จึงจะมีบทบาททางด้านการเมืองการปกครอง ส่วนสตรีโดยทั่วไป
ยังไม่ได้รับการยอมรับและสนับสนุน แต่ก็มีบ้างที่ให้ความช่วยเหลือเพื่อนบ้านในชุมชนของ
ตน ทั้งนี้เนื่องจากสังคมเห็นว่า สตรีไทยควรจะทำหน้าที่ของภรรยาและมารดาที่ดีให้แก่
ครอบครัวมากกว่า ประกอบกับได้รับการปลูกฝังอบรมมาเช่นนั้น สตรีไทยจึงไม่มีใครจะยอมรับ
บทบาทที่นอกเหนือไปจากเรื่องของครอบครัว ดังนั้นบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจและ
สังคมของสตรี จึงมิได้พัฒนาไปตามกาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม นอก
เสียจากพระราชินีและภรรยาของเสนาบดี หรือขุนนางผู้ใหญ่บางคนเท่านั้น ต่อมาใน
ช่วงหลัง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2501 สตรีเริ่มมีบทบาทในสังคมมากขึ้น
ส่วนมากจะเป็นด้านการสังคมสงเคราะห์ ยังไม่ถึงกับเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
ปัญหาและแก้ไขสภาพสังคม แต่อย่างไรก็ตามสตรีไทยได้พยายามแสดงความสามารถ
และเปลี่ยนแปลงบทบาทในสังคม แม้จะจำกัดอยู่ในวงแคบก็ตาม การที่สตรีชั้นสูงได้
เข้าไปมีบทบาททางการเมืองการปกครอง แสดงให้เห็นว่าฐานะของสตรีไทยได้รับการ

ยอมรับและยกย่องให้สูงขึ้น ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากบุตรซึ่งถือว่าเป็นอำนาจในสังคม เริ่มมองเห็นคุณค่าและให้การยอมรับ ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดทางให้แก่สตรีได้มีโอกาสก้าวเข้ามามีบทบาทด้านต่าง ๆ ในสังคมมากขึ้น ปัจจัยที่ทำให้บทบาทของสตรีเป็นที่ยอมรับของบุรุษได้แก่ การศึกษาซึ่งเริ่มขยายตัวอย่างรวดเร็วภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และปัจจัยที่มีส่วนส่งเสริมอย่างยิ่งคือ ฐานะของสตรีที่ได้รับการรับรองให้เสมอภาคกับบุรุษโดยทางนิตินัยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

3. เปรียบเทียบบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ความบทบาทในค่านิยมทางงาน การเลือกคู่ครอง ตลอดจนการกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของสังคมระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 นั้นคล้ายคลึงกัน มีความแตกต่างกันน้อยมากเฉพาะส่วนที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศจากนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 ทำให้ผู้วิจัยเกิดความคิดว่าน่าจะได้มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในช่วงเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน โดยอาจศึกษาในค่านิยมต่าง ๆ หรือศึกษาเฉพาะค่านิยมใดค่านิยมหนึ่งให้ลึกซึ้ง ซึ่งจะช่วยให้เห็นวิวัฒนาการของบทบาทของสตรีไทยมากยิ่งขึ้น เป็นต้นว่า

1. ศึกษาบทบาทของสตรีในค่านิยมทางเพศจากนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2501 ถึงปัจจุบัน
2. ศึกษาบทบาทของสตรีจากตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในค่านิยมใดค่านิยมหนึ่ง เช่น ค่านิยมกฎหมาย สังคม การประกอบอาชีพ ฯลฯ
3. ศึกษาทัศนคติและค่านิยมของสังคมที่มีต่อสตรีว่า มีผลกระทบต่อการกำหนดบทบาทของสตรีในค่านิยมบ้างและอย่างไร

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมนวนิยายที่นำมาวิเคราะห์

- ก. สุรางคนางค์ คำของชีวิตสาว พิมพ์ครั้งที่ 4 คลังวิทยา 2511, 480 หน้า
- _____ คูครอง คลังวิทยา 2512, 584 หน้า
- _____ ดอกฟ้า คลังวิทยา 2514, 624 หน้า
- _____ โคมัยจ่องทอง คลังวิทยา 2518, 664 หน้า
- _____ ทางสายเปลี่ยว รวมสาส์น 2495, 860 หน้า
- _____ เทพราช รวมสาส์น 2512, 460 หน้า
- _____ บ้านทรายทอง พิมพ์ครั้งที่ 10 คลังวิทยา 2522, 806 หน้า
- _____ ปัทมา วรารักษ์ รวมสาส์น 2512, 595 หน้า
- _____ พันทิพา รวมสาส์น 2512, 435 หน้า
- _____ รอยจารึก รวมสาส์น 2512, 559 หน้า
- _____ เรวดี พิมพ์ครั้งที่ 3 รวมสาส์น 2512, 559 หน้า
- _____ หญิงคนชั่ว บำรุงสาส์น 2512, 438 หน้า
- กาญจนา นาคินทร์ จุดหมายปลายทางของกานดา แพร่พิทยา 2513, 320 หน้า
- กุลปราณี ลมหนาว เพลินจิตต์ 2485, 495 หน้า
- ศีกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. สี่แผ่นดิน พิมพ์ครั้งที่ 5 แพร่พิทยา 2505...2 เล่ม
- _____ หลายชีวิต ก้าวหน้า 2513, 354 หน้า
- จินตะหรา ปลายทางชีวิต พิมพ์ครั้งที่ 2 รวมสาส์น 2512, 534 หน้า
- ไข้อยู่ เรื่องศิลป์ "คำแห่งความรัก" เสนาศึกษาและแม่วิทยาศาสตร์ เล่ม 9
- _____ ตอนที่ 11 : 1698 - 1726 พุศจิกายน 2468 - ตอนที่ 12 : 1850 - 1880
- _____ ธันวาคม 2468
- _____ ดอกไม้สด กรรมเก่า แพร่พิทยา 2513, 203 หน้า
- _____ ความผิดครั้งแรก แพร่พิทยา 2513, 864 หน้า

ดอกไม้สด นันทวัน แพร่พิทยา 2513, 632 หน้า
 _____ นิจ แพร่พิทยา 2513, 275 หน้า
 _____ ผู้ดี บรรณกิจเทรคคิง 2519, 526 หน้า
 _____ ศักรของเจ้าหลอน คลังวิทยา 2517, 236 หน้า
 _____ สามชาย แพร่พิทยา 2514, 599 หน้า
 _____ หนึ่งในร้อย แพร่พิทยา 2514, 742 หน้า
 _____ อุบัติเหตุ แพร่พิทยา 2505, 632 หน้า
 ขรรพรัศมี ก,ล, "ความรักของคุรัก" สยามมวยรายเดือน 11 : 1380 - 1397

2456

น.ประกาศิต คนตีคนชั่ว อุดม 2484... 2 เล่ม
 _____ คูชีวิต คณะบันเพิงสาส์น 2477, 361 หน้า
 _____ มาลินี พิมพ์ครั้งที่ 2 ม.ป.ท. 2494, 576 หน้า
 นิตยา นาภยสุนทร ชีวิตมิใช่ดอกกุหลาบ รวมสาส์น 2514, 420 หน้า
 _____ หัวใจให้เขา แพร่พิทยา 2496, 1332 หน้า
 นิมิตรมงคล นวรัตน์, ม.ร.ว. เมืองนิมิตร ม.ป.ท. 2482, 294 หน้า
 มุทรง "เพลิงธรรมชาติ" สุภาพบุรุษ เล่ม 1 มิถุนายน 2473 - เล่ม 34 ตุลาคม

2473

ป.หลุยส์ รัวีแอร์ พอแดง แปลโดย สันต์ เทวรักษ์ เสริมวิทย์บรรณาการ 2512,
 271 หน้า

ป.อินทราปาลิต ยอตกตัญญู ฅกุงศึกษา 2492, 151 หน้า
 _____ ยอคสวาท ฅกุงศึกษา 2492, 134 หน้า
 _____ ละครของโลก เพลินจิตต์ 2492, 428 หน้า
 พ.เนตรรังษี ฉากหนึ่งของชีวิต โรงพิมพ์สยามพาณิชย์การ บ.ป.ป., 192 หน้า
 _____ โลกละคร กรุงธน 2507, 912 หน้า

พ.เนครังนี อุปสรรค ไทพานิช 2490, 196 หน้า

แมวคราว "คิดันผู้ว่าสนาน้อย" ศรีกรุงรายเดือน 2 : 952 - 1007 พฤษภาคม 2458

_____ "นิคณน" ศรีกรุงรายเดือน 2 : 359 - 453 ธันวาคม 2457
แมอนงค์ เกิดเป็นหญิง ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ นกขี้กิ้ง 2510, 862 หน้า

_____ ชัยชนะของพิมพ์ โรงพิมพ์ไทยเซหม 2481, 578 หน้า

_____ "ชาตุรัก" สุภาพบุรุษ ฉบับที่ 1 มิถุนายน 2472 - ฉบับที่ 5 สิงหาคม 2472

_____ น้ำไต้สอ เกษมบรรณกิจ 2514, 440 หน้า

_____ แผ่นดินของเรา พิมพ์ครั้งที่ 4 ก้าวหน้า 2511, 577 หน้า

ยศ วัชรเสถียร มิตรภาพ โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ 2477, 362 หน้า

ยาขอบ มารหัวใจ ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า 529 - 610 นกขี้กิ้ง 2501

_____ เมียน้อย ใน รวมนวนิยายรักโดยยาขอบ หน้า 409 - 528 นกขี้กิ้ง 2501

ร.จันทิมพะ บนหลุมศพวาติกร แพร์พิทยา 2514, 669 หน้า

รามจิต หัวใจชายหนุ่ม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ม.ป.ป., 90 หน้า

เรียบเรียง ข้าพเจ้าคนสลาย หน้า 104 - 185 สิกขารักษ์พานิชย์ 2504

_____ ทุ่งมหาราช พิมพ์ครั้งที่ 4 เกษมบรรณกิจ 2518, 736 หน้า

_____ เรื่องศิลป์ กรรมตามทัน โรงพิมพ์เกลิมส์ 2471, 202 หน้า

ว.พ.ประมวลมารค นี้หรือชีวิต แพร์พิทยา ม.ป.ป., 318 หน้า

_____ ปริศนา แพร์พิทยา 2517, 1511 หน้า

- วรรณศิริ ใต้เงาโคก เขมมบรรณกิจ 2492, 120 หน้า
- _____ วนิดา ผดุงศึกษา 2515, 682 หน้า
- วิจิตรวาทการ, หลวง คืนสวรรค์วันสวาท เสริมวิทย์บรรณาการ 2515, 400 หน้า
- _____ มรสุมแห่งชีวิต เสริมวิทย์บรรณาการ 2494, ไม่มีเลขหน้า
- _____ สมร เสริมวิทย์บรรณาการ 2520, 105 หน้า
- _____ ห้วงรักเหวลึก พิมพ์ครั้งที่ 3 2508... 5 เล่ม
- ศรีบุรพา ข้างหลังภาพ พิมพ์ครั้งที่เจ็ด ผดุงศึกษา 2510, 276 หน้า
- _____ ปราบพยศ ผดุงศึกษา ม.ป.ป., 243 หน้า
- _____ ณบุญบาป ผดุงศึกษา 2510, 256 หน้า
- _____ มารมนุชย์ ผดุงศึกษา 2510, 247 หน้า
- _____ ลูกผู้ชาย พิมพ์ครั้งที่ 3 ผดุงศึกษา 2510, 419 หน้า
- _____ แลไปข้างหน้า ลือสาร 2526, 534 หน้า
- _____ โลกสันนิवास ผดุงศึกษา 2511, 323 หน้า
- _____ สงครามชีวิต พิมพ์ครั้งที่ 9 จตุจักร 2525, 231 หน้า
- _____ แสนรักแสนแค้น ผดุงศึกษา 2478, 372 หน้า
- ศรีเสนันตร์ ลาแล้วพระนคร โรงพิมพ์หลักเมือง 2472, 304 หน้า
- สก กุระโรหิต ชีวิตคือความฝัน ไทยพานิช 2494, 1288 หน้า
- สราวุธจิตต์ ปติวรีดา ม.ป.ท. 2499, 560 หน้า
- สันต์ เทวรักษ์ บันไดแห่งความรัก โรงพิมพ์โสภณ 2481, 688 หน้า
- _____ รักธรรมบุญ สำนักพิมพ์อุดม 2484, 1136 หน้า
- _____ เศรษฐีนาถา พิมพ์ครั้งที่ 2 รวมสาส์น 2518... 2 เล่ม
- _____ แหวนประดับก้อย ประพันธ์สาส์น 2512... 2 เล่ม
- สุกัญญา ลาแห่งความรัก บริษัทมิตรจิตต์ จำกัด 2496, 807 หน้า
- สุวัฒน์ วรดิลก ชีวิตใหม่ โคมทอง 2523, 160 หน้า

เสนีย์ เสาวพงศ์ ความรักของวัลยา ชมรมหนังสือบัวแดง 2518, 283 หน้า

_____ ปัสสาวะ พิมพ์ครั้งที่ 5 หยาดฝน 2521, 360 หน้า

แสงทอง "เจ้าเขมร" ไทยเอื้อ ฉบับที่ 3 พฤศจิกายน 2456 - ฉบับที่ 5

กรกฎาคม 2456

อรรณพ สถาปนาชุมชน ธรรมชาติ 2508, 720 หน้า

อากาศคำแก้ง,ม.จ. วิมานทะเลสาบ แพรวพทยา 2517, 221 หน้า

อาษา คนรักโลก พิมพ์ครั้งที่ 3 แพรวพทยา 2513, 725 หน้า

_____ ดาวดวงเดียว พิมพ์ครั้งที่ 2 โชคชัย 2492, 332 หน้า

_____ เทพธิดาในฝัน พิมพ์ครั้งที่ 4 แพรวพทยา 2513, 526 หน้า

_____ วิมานในอากาศ พิมพ์ครั้งที่ 2 แพรวพทยา 2513, 613 หน้า

_____ สามรัก แพรวพทยา 2512, 688 หน้า

_____ สาวสวย-หญิงงาม แพรวพทยา 2513... 2 เล่ม

บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 โรงพิมพ์คุรุสภา 2506, 343 หน้า
- _____ เล่ม 3 โรงพิมพ์คุรุสภา 2506, 67 หน้า
- กุหลาบ มลลิกะมาส วรรณกรรมไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2518, 207 หน้า
- _____ วรรณคดีวิจารณ์ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2522, 213 หน้า
- จรี จุลละเกศ "ค่านิยมของสังคมที่มีผลต่อบทบาทของสตรี" สตรีทัศน์ 1 : 46 - 48 กุมภาพันธ์ - เมษายน 2528
- จิระนันท์ พิตรปรีชา โลกที่สี่ : ประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของผู้หญิงไทย มงคลการพิมพ์ 2518, 253 หน้า
- จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า เจ้าชีวิตร คลังวิทยา 2505, 753 หน้า
- เจตนา นาควัชรระ ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี ดวงกมล 2521, 135 หน้า
- _____ "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" ใน วรรณไวทยาการ : วรรณคดี ไทยวัฒนาพานิช 2514, 157 หน้า
- เจนจันอักษร, พระ (สุทิจ ทัณฑากาศ) จดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีในระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรีพระยาโชฎิกกราชาเศรษฐี (มอญ โชติกะพุกกณะ) 2476, 48 หน้า
- เจือ สตะเวทิน ประวัตินวนิยายไทย สุทธิสารการพิมพ์ 2517, 254 หน้า
- ฉันทนา ไชยชิต ลักษณะความประพฤติกของตัวละครเอกฝ่ายหญิงในนวนิยายที่มีแก่นเรื่องสะท้อนชีวิตแบบอเมริกันในช่วงปี ค.ศ. 1920 ถึง ค.ศ. 1929 ทวิจริยวิทยานิเทศน์ 2525, 434 หน้า อักสาเนา
- ชมรมประวัติศาสตร์ศึกษา สมศ. เอกสารสมมนาประวัติศาสตร์สังคมสมัยต้นกรุงเทพ ม.ป.ท. 2524

ดวงจันทร์ อภารัชมุข "คุณจะมีลูกอย่างไรเพียงเพราะคุณเป็นหญิง" สตรีทัศน์

2 : 48 - 50 พฤษภาคม - กรกฎาคม 2527

คำรณราชนภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา ความทรงจำ สมาคม

สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2506, 252 หน้า

คุณหญิง อังสุเมฆางกูร "บทสัมภาษณ์พิเศษพระราชมุนี เรื่อง ภิกษุณีและการเรียกร่องอินทรี"

สตรีทัศน์ 4 : 16 - 21 พฤศจิกายน - มกราคม 2526 - 2527

ตรีศิลป์ บุญขจร นวนิยายกับสังคมไทย (2475 - 2500) บางกอกการพิมพ์ 2523,

464 หน้า

เพ็ญ ทิมทอง หญิงโคมเขียว เจ้าพระยา 2516, 197 หน้า

ธานีกร กรัยวิเชียร "สิทธิของสตรีในกฎหมายไทย" ใน สิทธิสตรีประวัติและ

วิวัฒนาการของการเรียกร่องสิทธิสตรีไทย เรือนแก้วการพิมพ์ 2525, 274 หน้า

นพมาศ คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พิมพ์ครั้งที่ 14 ศิลปามรรณาการ 2513, 159 หน้า

นราธิปประพันธ์พงศ์, กรมพระ จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 1 องค์การค้าของคุรุสภา

2505, 322 หน้า

นายอินเกรา "ผู้หญิงชาววัง" ใน เมืองไทยในอดีต ก้าวหน้า 2506, 487 หน้า

นิโคลาส, แทร์แวลส์. ประวัติศาสตร์ชนรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม

แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร ก้าวหน้า 2506, 308 หน้า

บรรจบ พันธุเมธา "เล่าเรื่องคุณย่า" ใน จดหมายถึงแดงน้อย บริษัทสตรีสาร

การพิมพ์ 2507, 64 หน้า

บวร ประพฤติดี และคนอื่น ๆ บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร รามคำแหง

2520, 223 หน้า

บัวแพน นันทพิสัย "เนื่องในวันที่ 8 มีนาคม - วันสตรีสากล ภาพสะท้อนของผู้หญิง

ที่เปลี่ยนไป" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 37 : 37 - 38 มีนาคม 2523

บุญเคิม ไพเราะ สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา

มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, 222 หน้า อักสาเนา

- บุญยงค์ เกศเทศ สถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงปี
พ.ศ. 2325 - 2394 (รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 3) ปริญญาโท กศ.ม.
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2517, 557 หน้า อัคราเนา
 บุญเหลือ เทพสุพรรณ, ม.ล. ความสำเร็จและความล้มเหลว วัชรินทร์การพิมพ์
 2514, 278 หน้า
- _____ แนะแนวทางการศึกษาวรรณคดี ปัทมิตการพิมพ์ 2518, 108 หน้า
- _____ แนะแนวทางการอ่านนวนิยาย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2511, 61 หน้า
- ปลัดเลอแก้ว, สังขราช เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร
 ก้าวหน้า 2506, 555 หน้า
- ปทุมรัตน์ วงศ์คนตรี "ซีโมน เคอ โบว์วอร์ กับ การต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีในเพศที่สอง"
อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2 : 139 - 149 2524
- ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2408 องค์การค้าของคุรุสภา 2504,
 338 หน้า
- ประวิตร ชื่นวิเชียร "สตรี...คือผู้แบกรับ" สตรีทัศน์ 2 : 31 - 33 พฤษภาคม -
 กรกฎาคม 2527
- ปริยา วิมลศิลป์ "บทบาทสตรีไทยกับความมั่นคงของชาติ" รัฐาภิรักษ์ ปีที่ 19
 ฉบับที่ 2 เมษายน 2520
- บันโน สุขทรศนีย์ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและสัญญา
 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2514, 399 หน้า
- ปาริชาติ ปาละรัตน์ "สตรีในพระคัมภีร์ของพุทธศาสนา" สตรีทัศน์ 4 : 22 -
 28 พฤศจิกายน - มกราคม 2526 - 2527
- พระพุทฺธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ ขุนช้างขุนแผน โรงพิมพ์คุรุสภา
 2493, 992 หน้า
- พวงเพชร สุรัตนกุล บทบาทของสตรีก้านสังคมและเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์
(พ.ศ. 2325 - 2525) รายงานการวิจัยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
 2525, 167 หน้า

- พจน์ อัยราชวัณ จริยศึกษาของสตรีไทยในสุภามิตสอนหญิงค่ากลอน วิทยานิพนธ์
 อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2521, 158 หน้า อัคราเนา
- ไพโรจน์ เกษมณกิจ (แปล) เอกสารของครอว์ฟอร์ด โรงพิมพ์การศาสนา
 2515, 267 หน้า
- ไพสิน รุ่งรัตน์ "การต่อสู้ของผู้หญิงในวรรณกรรมไทยกับความเป็นจริงของสังคม"
สรุปปริทัศน์ 3 : 72 - 79 มีนาคม 2527
- ภู "สุภามิตสอนหญิง" ใน สุภามิตสามอย่าง พิมพ์เป็นที่ระลึกในการพระราชทาน
 เพลิดเพลินทศวรรษพระยาเพชรรัตน (โมรา ไกรฤกษ์) 1 กรกฎาคม
 2472 โรงพิมพ์ศุภตากยวิจิตร 2472, 121 หน้า
- บุพร แสงทักษิณ วรรณกรรมปัจจุบัน องค์การคำคุณสุภา 2524, 187 หน้า
- รามจิตติ "เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี" สตรีทัศน์ 3 :
 46 - 51 สิงหาคม - ตุลาคม 2526
- ลาอุแบร์, เมอร์ดีเออร์ เคอ. จดหมายเหตุลาอุแบร์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์
 ท.โกมลบุตร ก้าวหน้า 2510, 388 หน้า
- _____ ราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร ก้าวหน้า 2510
- ลาวัญย์ โชติามระ ชีวิตชาวกรุงเมื่อก่อนศตวรรษมาแล้ว แพรวพิทยา 2527,
 244 หน้า
- ลำพรวน นวมนุญลี สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทย เอกสารทางวิชาการ
 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2523, 37 หน้า
- _____ สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ วิทยานิพนธ์
 อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, 233 หน้า อัคราเนา
- ลีไท, พระญา ไตรภูมิพระร่วง พิมพ์ครั้งที่ 8 คลังวิทยา 2515, 327 หน้า
- วิจิตร นีละไพจิตร ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 - 6 เกษมบรรณกิจ
 2512, 344 หน้า
- วิชาญ สว่างพงศ์ การวิเคราะห์ค่านิยมจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ วิทยานิพนธ์
 กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2520, 231 หน้า อัคราเนา

- วิทย์ ศิริศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ พิมพ์ครั้งที่ 3 สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย 2504, 372 หน้า
- วิภา กงกะนันทน์ วรรณคดีวิจารณ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2520, 56 หน้า
- _____ วรรณคดีศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 2 มหาวิทยาลัยศิลปากร 2522, 191 หน้า
- วิระคา สมสวัสดิ์ ผู้หญิงกับความเป็นจริงในสังคม ปัทมา 2523, 128 หน้า
- เวณวัน ทองลา "การต่อสู้เพื่อผู้หญิงในวรรณกรรมใหม่" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 36 : 36 - 38 มีนาคม 2523
- ศิริพร สะโครบานันต์ "การเรียกร้องสิทธิสตรีของหญิงไทย (2398 - 2475)" สตรีทัศน์ 3 : 28 - 35 สิงหาคม - ตุลาคม 2526
- ศิลปากร, กรม ประวัติกวีเขียนไทย เล่ม 1 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์กรมการศาสนา 2524, 314 หน้า
- ศูนย์ข่าวสตรี "บทสัมภาษณ์ทศวรรษสตรี" สตรีทัศน์ 1 : 16 - 25 กุมภาพันธ์ - เมษายน 2528
- ศูนย์เอกสารกลุ่มเพื่อนหญิง "หญิงไทยกับความเสมอภาคในยุค 2475" สตรีทัศน์ 3 : 36 - 45 สิงหาคม - ตุลาคม 2526
- สน คชสาร "ผู้หญิงในวรรณกรรม : ศึกษาผ่านทางเสนีย์ เสาวพงศ์" โลกหนังสือ 4 : 72 - 75 มกราคม 2521
- สภาสตรีแห่งชาติ สตรีไทย สภาสตรีแห่งชาติจัดพิมพ์เนื่องในมีสตรีระหว่างประเทศ พ.ศ. 2518 โรงพิมพ์วิทยาการ 2519, 288 หน้า
- สมชาย ปรีชาเจริญ "อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย" ใน ประวัติศาสตร์สตรีไทย หน้า 83 - 159 สมชายการพิมพ์ 2519
- สมลักษณ์ บุตาบุตร "มองสตรีในโลกศาสนา" สตรีทัศน์ 4 : 29 - 33 พฤศจิกายน - มกราคม 2526 - 2527
- สังข์ พิชโนทัย ฐานะของสตรีแต่โบราณถึงปัจจุบันกาล พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณพ่อทิพย์ ถิตสงวน 5 เมษายน 2513, 113 หน้า

- สันติ ทองประเสริฐ วิวัฒนาการของเนื้อหานวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2517 ปริชญานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2519, 157 หน้า อักส่าเนา
- สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ บทบาททางเศรษฐกิจของสตรี ศึกษาการประกอบอาชีพและผลกระทบต่อเศรษฐกิจของครอบครัวและการสังคมของสตรีในกรุงเทพมหานคร เอกสารรายงานการวิจัย 2516 (พิมพ์คัด)
- ลีธรา พินิจกุล และคนอื่น ๆ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น 2515, 556 หน้า
- ลีณี กมลนาวัน "การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทในสังคมของสตรีไทย" พัฒนบริหารศาสตร์ 11 : 401 - 443 กรกฎาคม 2514
- สุจิตรา สุกเขียวไกร "นวนิยายไทยกับสังคม" อักษรศาสตร์ปริจารณ์ 5 - 6 : 40 - 45 ตุลาคม - พฤศจิกายน 2518
- สุนทรภู์ พระอภัยมณี โรงพิมพ์คุรุสภา 2499, 1208 หน้า
- สุนิศา บุญรักพันธ์ "จากการบ้านสู่การเมือง" ประชาชาติ : จีเคราะห้ข่าวรายสัปดาห์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 53 โรงพิมพ์สมเษ 2517
- สุพรรณิ วราทร ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2519, 300 หน้า
- สุพัตรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครั้ว ศาสนา ประเพณี ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ครั้งที่ 2 ไทยวัฒนาพานิช 2526, 194 หน้า
- เสฐียรโกเศศ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน รวมสำล้น 2510, 174 หน้า
- การศึกษาเรื่องประเพณีไทย ราชบัณฑิตยสถาน 2505, 183 หน้า
- เสถียร พันธรังษี, อัมพร จุฬานนท์ สมัยพระปิยมหาราช แปลจาก Temple and Elephant โดย Carl Bock โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2505, 583 หน้า
- เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (รวบรวม) ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม 45 พ.ศ. 2475 โรงพิมพ์เคลิเมล์ 2478

อัมพร สุกันชนิช "สตรี ความรัก พันชนาการและเสรีภาพ" สตรีทัศน์ 1 :

18 - 21 กุมภาพันธ์ - เมษายน 2527

อำพรณ โอตระกูล "นางในนวนิยายแบบเอกซิสตองเซียลลิสหรืออันเนื่องมาแต่
เสรีภาพของสตรี" ใน อักษรสาร พิมพ์เนื่องในโอกาสสี่ศาสตราจารย์

9 กันยายน 2515 ไทยวัฒนาพานิช หน้า 93 - 102 กันยายน 2515

เอมอร นิรัฐราช ทัศนะทางสังคมในนวนิยายไทยสมัยรัชกาลที่ 7 วิทยานิพนธ์

อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2521, 147 หน้า อักษรานา

แอมบีอิลัว มอเพแพ็ท แผนดินพระจอมเกล้า แปลโดย นิต ทองโสภิต

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2520, 315 หน้า

บทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศ : ศึกษาจากนวนิยายไทย
ในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

บทคัดย่อ
ของ
สุรีย์ สุวรรณภาค

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
กุมภาพันธ์ 2529

ปริญญานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาบทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศ โดยศึกษาจากตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501

จากการศึกษาพบว่าภูมิหลังทางสังคมซึ่งได้แก่ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม กฎหมาย และเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดบทบาทของสตรีในด้านการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษา การทำงาน ตลอดจนการเลือกคู่ครอง เกี่ยวกับบทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศ ปรากฏว่าบทบาทในด้านการทำงานของสตรีในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีน้อยมาก ครั้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จำนวนสตรีที่ออกไปทำงานนอกบ้านมีมากขึ้น ทั้งนี้เพราะสตรีได้รับการศึกษาสูงขึ้น ประกอบกับภาวะทางเศรษฐกิจมีส่วนผลักดัน ส่วนในด้านการเลือกคู่ครอง ช่วงแรก ๆ สตรีส่วนใหญ่แทบจะไม่มีโอกาสเลือกคู่ครองเอง มักจะต้องแต่งงานตามความเห็นชอบของผู้ใหญ่ ต่อมาในช่วงหลัง ๆ สตรีจึงมีสิทธิและเสรีภาพในการเลือกคู่ครองมากขึ้น สำหรับในด้านการกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของสังคมนั้นพบว่าในแต่ละช่วงไม่มีใครมีความแตกต่างกัน และจากการเปรียบเทียบบทบาทของสตรีในด้านสิทธิทางเพศระหว่างสตรีในสังคมกับตัวละครหญิงในนวนิยายไทยในช่วง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2501 ผลปรากฏว่าสตรีในสังคมและตัวละครหญิงในนวนิยายไทยมีบทบาทในด้านการทำงาน การเลือกคู่ครอง รวมทั้งการกำหนดบทบาทของตนเองในฐานะบุตร ภรรยา มารดา และสมาชิกของสังคมคล้ายคลึงกัน จะมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยในด้านรายละเอียด

WOMEN'S ROLES IN FEMALE RIGHTS : A STUDY OF THE THAI NOVELS
FROM B.E. 2444 TO B.E. 2501

AN ABSTRACT
BY
SUREE SUWANPARK

Presented in partical fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University
February 1986

This thesis was to study female rights as portrayed in Thai novels written from B.E. 2444 to B.E. 2501

The study revealed that the social background : values, tradition, culture, the law, and economy dominated women's roles in their bringing-up, occupations and marriage decision. About women's rights, it was revealed that before B.E. 2475, there were only few career - women compared with the period after the Revolution in B.E. 2475 in which more women had occupations since they became more educated and also pressed by economic situations. Regarding their marital status, women in the former period almost had no rights to choose their own husbands and had to marry those chosen for them. As for their roles as daughters, wives, mothers and members of society, the women of the two different periods equally engaged the same functions. When the rights of women in these periods and that of the female characters in the Thai novels from B.E.2444 to B.E. 2501 were compared, it was found that their rights were not very different in terms of occupations, the right to choose their own husbands, and their roles as daughters, wives, mothers and members of society.
